

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 13

Збірник наукових праць

Київ – 2008

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 13

Збірник наукових праць

Київ – 2008

ББК 81я43

П78

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №8 від 17 березня 2008 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.

Бюлетень ВАК України №8 від 2004 року.

Перелік №14.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики:

П78 3б. наук. пр. / – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Логос, 2008. – Вип.13. – 2008. – 424 с.

ISBN

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК81я43

© **Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2008**

КОМУНІКАТИВНО-СИТУАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІНТЕРОГАТИВІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ЖАНРІ ПОБУТОВОГО ДІАЛОГУ

Одним із різновидів діяльності, що лежить в основі розвитку людства, виступає мовленнєва діяльність, серед головних категорій якої виділяється “категорія питальності”. Її основою є “запит інформації”, через який відбувається отримання знань та переконання у правильності певної точки зору. Саме “питання” керує думками людства, впливає на розвиток суспільства. З епістемічного погляду питання передбачає неповну інформацію про необхідний об’єкт, яка потребує відповіді, пояснення. Отже, основною метою питальності є обмін знаннями та компетенціями людини як комуніканта. Головною рисою сучасних лінгвістичних досліджень, а саме робіт як зарубіжних вчених: В.Чейфа [1], Г.Грайса [2], Дж.Серля [3], А.Мартіне [4], Е.Руле [5], так і вітчизняних: О.М.Старикової [6], Г.Г.Почепцова[7], Є.О.Малікової [8], є те, що вони спрямовані не тільки на вивчення процесу мовленнєвої взаємодії, але й на визначення усіх факторів для успішної комунікативної діяльності: комунікативних ситуацій, тактик, стратегій, ролей мовця і слухача. З цих причин виникає потреба вивчати одиниці мови з погляду їх функціонування як комунікативних засобів, а не лише як певної структури або пропозиційних конструктів. Отже, **актуальність** цієї статті зумовлюється зазначеною загальною тенденцією сучасної лінгвістики і полягає в аналізі інтерогативів, який спрямовано на вивчення конкретних смислів, що можуть передаватися у формі питання в залежності від сукупності чинників, які пов’язано з комунікативною ситуацією та відповідним мовленнєвим жанром.

Метою статті є виявлення основних лінгвопрагматичних характеристик інтерогативів сучасної французької мови у мовленнєвих жанрах, а саме у жанрі побутового діалогу. **Об’єктом для дослідження** стали питально-відповідні єдності сучасної французької мови, використані у жанрі побутового діалогу. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що вперше розглядається спектр смислів, що передається інтерогативними формами французької мови з урахуванням комунікативної ситуації, комунікативних ролей, компетенцій і мовленнєвого жанру.

Дослідження інтерогативів не є достатнім без їхнього дослідження у мовленнєвих жанрах, які вони організують. М.М.Бахтін визначав мовленнєві жанри через поняття “висловлення”: вчений розглядав висловлення як одиницю мовлення (на відміну від речення, що є одиницею мови), та вважав, що “кожне окреме висловлення індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно стійкі типи висловлень” [9:39]. У кожній сфері використовуються свої жанри, що відповідають специфічним умовам даної сфери, цим жанрам відповідають окремі стилі. Окремо визначена функція (наукова, технічна, публіцистичні, ділова, побутова). Специфічні для кожної сфери умови мовленнєвого спілкування породжують конкретні жанри, тобто відносно стійкі тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлень. Треба відмітити, що стилістичне оформлення невід’ємно пов’язано з окремими тематичними єдностями й окремими композиційними єдностями: з конкретними типами побудови цілого, типами його завершення, типами ставлення мовця до інших учасників мовленнєвого спілкування.

Щодо мовленнєвої волі мовця, то вона здійснюється перш за все у виборі конкретного мовленнєвого жанру. Цей вибір визначається специфікою даної сфери мовленнєвого спілкування, тематичними обставинами, конкретною ситуацією мовленнєвого спілкування, особистим складом його учасників. Далі мовленнєвий задум мовця використовується і

пристосовується до обраного жанру, складається і розвивається у конкретній жанровій формі. Форми мови і типові форми висловлень, тобто мовленнєві жанри, приходять у наш досвід і в наше мислення у тісному зв'язку один з одним.

Різні мовленнєві жанри можуть також перехрещуватися в нашому мовленні: побутовий діалог може бути перерваний виробничою телефонною розмовою або лист може містити в собі елементи діалогу. Отже, гнучкість мовленнєвих жанрів дискурсу пояснюється гнучкістю нашої щоденної діяльності, в якій вони використовуються для мовленнєвого оформлення. Один і той же жанр може змінювати свій регістр, тобто структуру, стиль висловлення, в якому він утілюється.

Мовленнєвий жанр повсякденного життя – це елемент соціального середовища, чи-то йдеться про свята, чи про відпочинок, чи про відносини у цеху. Він співпадає із середовищем, він стає ним визначений по всіх його складових. Саме в мовленнєвому спілкуванні, як одному з елементів великого ансамблю утвореного відносинами такого спілкування, відпрацьовуються різні типи висловлень, кожен із яких відповідає типу соціальної комунікації. Ці типи були згруповані таким чином:

1. “виробничі відносини” (на заводі, у цеху, у колгоспі і таке інше);
2. “ділові відносини” (в адміністрації, у громадських органах і таке інше);
3. “повсякденні відносини” (зустрічі й розмови на вулиці, в їдальні, вдома і таке інше);
4. “ідеологічні відносини” – у будь-якому виді пропаганди (у школі, науці, філософській діяльності під різними формами). Для більшості з цих типів відносин найбільш природною формою втілення є “питально-відповідна єдність”.

Окрім цього, якщо в організації діалогу соціальне середовище відіграє важливу роль у виборі конкретного мовленнєвого жанру, то соціо-історична ситуація епохи визначає загальний репертуар мовленнєвих жанрів. Мовленнєві жанри тісно пов'язані з подіями політичного життя, соціального й культурного життя у взятому окремо суспільстві.

Також треба зазначити, що виникнення деяких жанрів зумовлено науковими й технічними винаходами конкретної епохи, які дозволили створення нових засобів технічної комунікації, а саме телефон, телеграф, телебачення, радіо, комп'ютер, Інтернет, які сприяли появі специфічних жанрів, таких як телеграма, розмова по телефону, телевізійні передачі, Інтернет-конференції, однією із основних форм яких є “інтерогатив”.

Таким чином, мовленнєва діяльність невід'ємна від людської діяльності, тобто, враховуючи фактор типу й сфери людської діяльності, мовленнєві жанри, втілені саме у вигляді питальних висловлень, можуть бути класифіковані таким чином:

I. “Жанри повсякденного спілкування”: 1. жанри дружньої комунікації (діалоги, розмови); 2. жанри моноспілкування (внутрішній діалог); 3. жанри офіційного спілкування (діалог, розмова); 4. жанри повсякденного спілкування (у магазині, на пошті).

II. “Жанри професійної діяльності та політичного, економічного і соціального життя”: 1. жанри професійного життя (різного типу діалоги із специфікою професійної діяльності, наприклад, судовий допит, обговорення будь-якого контракту); 2. жанри соціальної й політичної сфери (документи, тексти, в яких інтерогативні висловлення постають у виді риторичних питань, анкетування, номінативні пункти яких містять імпліцитні інтерогативні форми); 3. жанри економічної й комерційної сфери (реклама, економічні контракти); 4. журналістичні жанри інформативного характеру (новини, прес-конференції, Інтернет-форуми); 5. жанри наукової сфери (доповіді, конференції, наукові дебати); 6. художні жанри (драма, роман, поезія).

Таким чином, враховуючи всі прагматичні фактори, а також той факт, що мовленнєві акти виражаються через дискурсивні жанри, можна показати процес утворення інтерогативного висловлення у такому виді:

– учасник розмови адресує питання іншому учаснику. Це висловлення є частиною

мовленнєвого жанру, вибір якого визначений контекстом комунікативної ситуації, а саме типом стосунків між співрозмовниками (партнерський-непартнерський), прагматичною метою (інтенція), матеріальними умовами мовленнєвої діяльності. Отже, перший етап – це аналіз першим учасником комунікації об'єктивної ситуації.

Другий етап – кодування – вибір мовленнєвого жанру. Цей вибір залежить також від лінгвістичної й культурної компетенції першого співрозмовника і від його володіння мовленнєвими жанрами (компетенції у галузі мовленнєвих жанрів). Ця компетенція передбачає, що перший мовець володіє необхідними мовленнєвими жанрами і зможе адекватно відреагувати на комунікативну ситуацію. Розрізняють три рівні кодування: перший, який передбачає володіння мовою; другий передбачає володіння жанрами; третій передбачає володіння екстравербальними засобами.

Другий співрозмовник отримує повідомлення у виді питання. У ході розкодування він намагається не лише витлумачити повідомлення, враховуючи контекст, але й встановити через структуру повідомлення мовленнєвий жанр, тобто дискурсивне ціле, відображене першим мовцем, його дискурсивну стратегію, його прагматичні інтенції (компетенцію у мовленнєвих жанрах). Реакція може бути або мовленнєвою: відповідь на поставлене питання (прямий мовленнєвий акт) або екстравербальною (непряме питання-прохання, наказ тощо). При мовленнєвій реакції-відповіді співрозмовник може обрати або дискурсивну стратегію свого співрозмовника, або запропонувати свою стратегію, яка буде реалізуватися через інший мовленнєвий жанр. Так, із прагматичної точки зору, є сенс виділяти в структурі мовного спілкування три взаємопов'язані сторони:

1. “комунікативна сторона мовного спілкування” – в цьому аспекті інтерогатив розглядається як інтенційний різновид засобів мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем із метою здійснити свої комунікативні наміри;
2. “перцептивна сторона мовленнєвого спілкування” пов'язана зі сприйняттям інтерогативного висловлення слухачем та його реакцією на нього;
3. “інтерактивна сторона мовного спілкування” розглядає інтерогативи як тактичний засіб взаємодії мовця та слухача.

Серед величезного розмаїття мовленнєвих жанрів ми виділяємо ті, для яких категорія питальності є основоположною, і деякі з яких є свого роду “панхронічними” (ті, що використовуються в різні епохи) і “діахронічно зумовленими” (характерними для певних історичних періодів). До першої категорії жанрів відноситься “побутовий усний діалог”, який, зберігаючи незмінними свої основні типологічні риси, водночас адаптується до відтворення суспільного середовища і історичної доби.

У сучасну добу “побутовий діалог” змінює певні свої характеристики, так, наприклад, він може приймати форму відеоконференції між членами родини, де просторові характеристики значно розширюються так само, як і параметри контексту, який розвивається: один співрозмовник в одній площині, другий в іншій.

Ми вважаємо доцільним проведення дослідження лінгвопрагматичних основ інтерогативів побутового діалогу з урахуванням трьох груп факторів, які визначають вживання питально-відповідної єдності у конкретному мовленнєвому жанрі:

1. Ознаки, пов'язані з особливостями комунікантів та характером їхніх стосунків.
2. Ознаки, що стосуються прагматичної мети комунікації та сфери діяльності, яку вона обслуговує.
3. Ознаки, пов'язані з умовами спілкування.

Отже, жанр побутового діалогу відносять до “загальнокомунікативних мовленнєвих жанрів”. Доведемо це на прикладі невеликих уривків із розмов на загальнопобутові теми:

1. у готелі:

Client – “*Vous avez une chambre?*”

Réceptioniste – “Pour une ou deux personnes?”

Client – “Une seulement.”

Réceptioniste – “Oui, il m'en reste.”

– наведений уривок характеризується комунікативно-ситуативною прив'язаністю. Питально-відповідна транзакція відбувається з приводу конкретного референту – вільної кімнати з метою отримання певної інформації для заповнення лакуни у сценарному розгортанні даного фрейму.

2. – *“Quelle heure est-il?”*

- *“Je ne sais pas. Quatre heures, peut-être.”*

- *“Il faut aller aux commissions”* (M.Cardinal, 45).

- ситуативно-епістемічна компетенція стосовно часу, з метою нагадати про похід за продуктами.

3. – *“C'est vous qui jouez du piano?”*

- *“Oui, mais je ne pensais pas qu'on entend de chez vous!”*

- *“J'aime bien votre façon de jouer...”*

- *“Et vous-même vous jouez d'un instrument?”*

- *“Oui, de la flûte traversière”* (M.Denuzière, 44).

– у наведеному діалозі співрозмовники представлені у рівних рольових положеннях. Мовленнєва взаємодія відбувається між сусідами під час безпосереднього запиту інформації, яка стосується певної обізнаності, а саме музичної майстерності іншого співрозмовника.

4. – *“Crois-tu, dit-il, qu'elle nous ait abandonnés pour longtemps?”*

- *“Elle est sûrement partie pour Paris, dis-je.”*

- *“Paris..., murmura mon père rêveusement”* (F.Sagan, 37).

– розмова між донькою і батьком, де питання батька є провідником для констатації або підтвердження певного факту, а саме від'їзду Анни. Дане питання є двоцентровим, де експліцитно виділений компонент компетенції (епістемічної), маркований дієслівною формою “*crois-tu*” і референтивний компонент – питання про від'їзд. Це питання є псевдопитанням – підтвердженням з модально-оцінним забарвленням розпачі, смутку. Такий діалог може бути прикладом того, коли рольові відношення “батько-дитина” реалізуються представниками іншого покоління, ніж заздалегідь передбачено цими стосунками: батько виявляє свою необізнаність, невпевненість, ставлячи питання дочці, а не навпаки, як це заплановано.

Крім того, конструкції з такого типу маркерами, а саме дієсловами “*savoir*”, “*croire*”, прислівниками “*peut-être*”, “*sans doute*” можуть бути показниками епістемічної модальності контексту.

4. *Comme pour s'assurer que la mélancolie de ses réflexions circonstanciées, Jérôme émergeant de ses réflexions, rejoignit sa femme à la cuisine.*

- *“Dis-moi, chérie, tu aimes bien ta maison, nous sommes heureux ici?”*

- *“Bien sûr que j'aime notre maison. Je suis heureuse partout où je suis avec toi et les enfants. Pardonne – moi cet accès de morosité stupide...”* (M.Denuzière, 56).

У цьому діалозі відбувається запит щодо аксіологічної компетенції – ставлення дружини до нещодавно купленого будинку. Вважаємо доцільним розподіл аксіологічної структури цього діалогічного дискурсу на три основні блоки – “передоцінний”, “оцінний” та “постоцінний”. Саме “оцінний блок” є тим композиційно-смысловим центром, який вміщує найбільш прагматичне навантаження. “Передоцінний” та “постоцінний” блоки є факультативними і не є чітко структурованими.

Отже, “передоцінний блок” – це контекст, необхідний і достатній для розуміння оцінної ситуації й оцінного значення, яке актуалізується в цій ситуації. У наведеному діалозі – це сумний настрій дружини і бажання з'ясувати причини цього чоловіком і її ставлення до

нового будинку.

Оцінний субдискурс визначається як підпорядкована частина діалогічного дискурсу іншого типу, яка характеризується наявністю аксіологічної структури. Саме оцінний блок аксіологічної структури містить складові комунікативно-оцінної моделі і характеризується присутністю глобальної аксіологічної макростратегії, під якою розуміємо загальне спрямування комунікативних дій мовця на висловлення чи отримання судження про певний референт за допомогою однієї або кількох мовленнєвих стратегій, тактик, ходів або їх комбінацій.

Таким чином, метою даного оцінного дискурсу є отримання знань про ставлення дружини до нового будинку. Крім аксіологічної стратегії доречним є виділення комунікативної стратегії як інтенційно спрямованого комплексу мовленнєвих дій, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду для планування дискурсу в сукупності з реалізацією цього плану, що характеризується інтерсуб'єктивністю.

Отже, комунікативною стратегією є інформаційна, спрямована на отримання інформації від комуніканта, і яка виконується за допомогою тактики постановки питання. Особливу роль відіграє дієслівна форма у наказовому способі, яка ніби виконує впливову дію на дружину, на те, щоб вона позитивно відповіла: *“Dis-moi, chérie”*; аналогічну функцію виконує присвійний займенник *“ta maison”* для підкреслення того факту, що саме дружина є володаркою цього житла і вона не має права не любити його. Реакцією є пояснення дружини, її виправдовування і ми можемо припустити, що “результатом” [10:17] є психологічне заспокоєння ініціатора розмови, але постоцінний блок, який має містити інформацію про наслідки досягнення поставленої комунікативної мети, не представлений у даному діалозі.

Інколи репліки одного співрозмовника у побутовому діалозі можуть бути фактично відсутні, проте прослідковуються у мовленнєвій партитурі і стають зрозумілими через репліки іншого. Часто присутність комунікантів може бути обмеженою або частковою, наприклад під час телефонної розмови. Така форма комунікації, а саме наявність лише реплік одного з співрозмовників, допомагає встановити повний діалог завдяки висхідним реплікам, які постійно знаходяться у розвитку-нашаруванні:

“Le lendemain sans oser poser beaucoup de questions à M. de Charlus, il le contraignait en ayant l'air de ne pas bien comprendre ses premières réponses, à lui en donner de nouvelles, après chacune desquelles il se sentait plus soulagé, car il apprenait bien vite qu'Odette avait occupé sa soirée aux plaisirs les plus innocents”. “Mais comment mon petit Mémé, je ne comprends pas bien..., ce n'est pas en sortant de chez elle que vous êtes allés au musée Grevin? Vous étiez allés ailleurs d'abord. Non. Oh! que c'est drôle! Vous ne savez pas comme vous m'amusez, mon petit Mémé. Mais quelle drôle d'idée elle a eue d'aller ensuite au Chat Noir, c'est bien une idée d'elle... Non? c'est vous. C'est curieux” (M.Proust, 310).

У романі Сіменона *“Maigret se fâche”*, за допомогою телефонної розмови, переданої у тексті, нам стає зрозумілою ситуація. Дівчина вводила в оману Меґре, говорячи, що вона працює і на зароблені гроші купила собі сережки. Насправді вона залишила роботу три місяці тому. Саме через телефонний діалог, який передано лише словами комісара, стає відомим імпліцитний смисл даної ситуації:

Elle leva la tête, intriguée et Maigret se mit à rire.

- *“Vous avez fini?”*

- *“Quoi, monsieur?”*

- *“De vous payer ma tête”.*

- *“Je vous jure...”*

- *“Un instant, voulez-vous?...Allô?...Le standard?...Passez-moi le Prisunic de la rue Réaumur... Oui... Oui...”*

- "Ecoutez, monsieur..."

Il lui fit signe de se taire et elle fondit en larmes.

- "Allô...Prisunic?...Voulez-vous me mettre en communication avec le gérant?...C'est lui même?...Ici, Police Judiciaire...Un renseignement, s'il vous plaît...C'est au sujet d'une de vos vendeuses, Mlle Francine Tremblet...Oui...Comment?...Depuis trois mois?... Je vous remercie...Je passerai peut être vous voir dans la journée..." (G.Simenon, 175).

Моноп'еса Ж.Кокто "La voix humaine" також створена у формі телефонної розмови, яка передає лише репліки одного співрозмовника, через які стає зрозумілим психологічний стан головної героїні твору. Щодо реплік другого співрозмовника, вони постають як ґрунт для роздумів читачеві, який може їх відновити у своєму уявленні з урахуванням своєї метакомунікативної компетенції:

... "Marthe est venue. Elle a déjeuné avec moi. J'ai fait des courses. Je suis rentrée à la maison. J'ai mis toutes les lettres dans le sac jaune. J'ai ...Quoi?...Très forte...Je te jure...J'ai beaucoup de courage...Après? Après je me suis habillée, Marthe est venue me prendre et voilà ...Je rentre de chez elle. Elle est parfaite...Très, très bonne, parfaite....Elle a cet air, mais elle ne l'est pas. Tu avais raison, comme toujours....non, non, je ne fume pas. Je n'ai fumé que trois cigarettes...Si, c'est vrai...Si, si.....tu es gentil....Et toi, tu. Et toi, tu te rentres?.....Tu es resté à la maison.....Quel procès?.....Ah! oui.... (J.Cocteau, 27).

Таким чином, у наведених діалогах є присутньою "поліфонія" – постійне включення іншого співрозмовника у вигляді перепитувань, які є частковим цитуванням.

На основі проведеної роботи ми дійшли **висновків**, що дослідження інтерогативів є недостатнім без їхнього вивчення у мовленнєвих жанрах, які вони організують. Слід виділити мовленнєві жанри, в яких питальність є домінантою. Одним із універсальних (панхронічних) жанрів з інтерогативною домінантою є "побутовий діалог". Інтерогативи побутового діалогу характеризуються комунікативно-ситуативною прив'язаністю, де питально-відповідна транзакція відбувається з приводу конкретного референту. У такому діалозі інколи питання ставиться до аксіологічної компетенції мовця. Одним з найуживаніших видів імплікатури, які потребують відтворення всіх кроків комунікативного обміну, є властивим побутовому діалогу. Репліки другого співрозмовника постають як ґрунт для роздумів читачу, і які можуть бути відновлені з урахуванням метакомунікативної компетенції.

Для подальшого дослідження вважаємо **перспективним** визначити лінгвопрагматичні особливості інтерогативів у інших мовленнєвих жанрах, а саме у "професійному спілкуванні", де прагматичні характеристики відрізняються в залежності від галузі, типу діяльності; у "жанрі філософського діалогу" та "наукового диспуту".

ЛІТЕРАТУРА

1.Chafe W.L. English Questions // Project on Linguistic Analysis; 2nd Series. Berkely: Dept. of Linguistics, 1968. – №6. – P.1-60. 2.Grice H. Logic and Conversation // In: Syntax and Semantic. Ed. By P.Cole and J. Morgan. – N.Y.; Lnd., 1975. –V.3. – P.59-82. 3.Searle J. Indirect Speech Acts // In: Syntax and Semantics. Ed. By P.Cole and J.Morgan. – N.Y.; Lnd.,1975. – V.3. – P.59-82. 4.Martinet A. Grammaire fonctionnelle du français. – P., 1979. 5.Roulet E. Structures hiérarchiques et polyphoniques du discours. – Paris: Hachette, 1985. 6.Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса. – К., 1985. 7.Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. – ВЦ "Київський університет", 1999. 8.Маликова Е.А. Закономерности преломления деятельности общения в вопросно-ответном микродиалоге // Вестник КГУ. Романо-германская филология. – К., 1989. – №23. – С.38-45. 9.Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. 10.Гончарова Н.В. Аксіологічна структура англomовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): Автореф. дис... канд.. філол.. наук: – Київ, 2002.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cardinal M. Une vie pour deux. – Sélection Grasset et Fasquelle, 1978. 2. Demuzière M. Pour amuser les coccinelles. – Editions Jean-Claude Lattes, 1982. 3. Sagan F. Bonjour, tristesse! – Julliard, 1954. 4. Demuzière M. Pour amuser les coccinelles. – Editions Jean-Claude Lattes, 1982. 5. Proust M. Du coté de chez Swann. – P.: Flammarion, 1988. 6. Simenon G. Maigret se fâche. -Л.: «Просвещение», 1980. 7. Cocteau J. La voix humaine. – P.: Gallimard, 1965.

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ЖАНР АНАЛІТИЧНОЇ СТАТТІ

(на матеріалі періодичного видання “El País”)

Сучасна іспанська публіцистика являє собою широке лінгвістичне поле для мовних досліджень. Розмаїття жанрів, специфічність їх характеру, високий ступінь авторської присутності, відповідно наповненість експресивними засобами оцінно-емотивного плану надає потенційно необмежений матеріал для розгляду та вивчення.

Метою статті є аналіз публіцистичного жанру власне аналітичної статті як такої, яка поєднує риси інформаційного та аналітичного повідомлення, її характеристик, функцій та завдань, характеру авторської присутності, композиційних особливостей та класифікацій. **Предметом** вивчення є особливість цього жанру, що вирізняє його з-поміж інших жанрів “журналістики думок”.

За етимологією “*atriculus*”, слово латинського походження, яке мало значення “суглоб”, “частина цілого”, первинно в публіцистиці набуло широкого вжитку, визначаючи публікацію будь-якого жанру. Таким є визначення статті у широкому значенні цього терміну. Однак у вузькому розумінні, коли термін “стаття” сприймається як окремий аналітичний жанр, мова йде про публіцистичний текст, об’єктом якого є певні ситуації, процеси, явища, закономірні зв’язки, що підпадають під аналіз журналіста, з метою визначення їх вагомості для суспільної, політичної, економічної та інших сфер життя, вияснення того, які позиції слід зайняти, як себе вести, щоб підтримати або позбутися такої ситуації, процесу або явища. Об’єктом дослідження цього жанру є широкий спектр питань, що виокремлюються завдяки їх особливій важливості для читачької аудиторії [1:150]

Специфічні риси, завдання, функції. Стилєтвірними *рисами* жанрової форми статті є взаємопов’язані та взаємодоповнюючі категорії масштабності та узагальненості [2:129]. Основу статті складає достатньо широкий фактологічний матеріал, тому вона охоплює значний масштаб подій, однак розглядає їх не як окремі факти, а як частини певного загального явища або глобальної проблеми. Ця специфіка матеріалу зумовлює широкі, глибинні узагальнення, що властиві статті як жанру [3:17].

Завдання аналітичної статті полягає в виокремленні закономірностей, перспектив, тенденцій суспільного розвитку не стільки в тих протиріччях та проблемах, що характеризують актуальні ситуації та процеси, але в їх вирішенні та упорядкуванні [1:150]. Тобто автор аналітичної статті має на меті не стільки змалювати певний феномен сучасності, задекларувати його існування, скільки виважено запропонувати у висновках перспективи та шляхи його розв’язання.

Домінантна роль впливового прагматичного характеру публіцистики визначає специфічну *функцію* жанрової форми статті полягає в поясненні читачам суспільної, а особливо особистісної значимості процесів, ситуацій, явищ, їх причинно-наслідкових зв’язків. Тому звернення уваги читача на суміжні з повідомлюваним завдання та проблеми, показ стратегічних та тактичних інтересів учасників цих подій визначає робочу мету журналіста. Власне аналітична стаття покликана розгорнуто проаналізувати найважливіші та найгостріші проблеми на момент появи на шпальтах газет, що стосуються будь-якої сторони життя сучасного іспанського суспільства. Враховуючи глобальність жанру, запропонований журналістом аналіз має спиратися не тільки на окремі факти, що складають матеріал статті, але залучати всю їх існуючу сукупність. Осмислення та узагальнення фактів є логічним завершенням аналізу. Тобто обрана проблема стає відправною точкою публікації, розкриваючись та доповнюючись аналізом великої кількості узагальнених фактів та теоретичних посилань [4:48].

Композиційна структура. Аналізуючи характер розгорнення матеріалу в аналітичних статтях нами була вибудована найпростіша логічна схема, що складається з наступних елементів: формулювання проблеми → аналіз, осмислення → узагальнення → висновки. Розглянемо приклад із типової аналітичної статті: 1) формулювання проблеми: *Mariano Rajoy se dispone a dedicar una unidad burocrática del más alto nivel, nada menos que un ministerio, a evitar la destrucción de la unidad familiar. Es decir, que si el PP llegara a gobernar después de las elecciones de marzo, convertiría en problema de Estado el apoyo económico a las familias españolas. (...) → 2) осмислення: En la subasta de baratijas, el ministerio familiar es un buen conejo sacado de la chistera electoral..(...) → 3) узагальнення: Los electores desconocen si un Gobierno presidido por él incentivaría el empleo femenino, o la natalidad, o las viviendas protegidas; tampoco si la protección familiar se realizaría con subvenciones, desgravaciones fiscales o inversión en infraestructuras. → 4) висновки: Sin esas explicaciones, el Ministerio de la Familia, de perfume algo rancio, es sólo una ocurrencia más; y no la más brillante. (El País, 15.1.2008, El ministerio rancio) Зрозуміло, що запропоновану схему не слід вважати єдиною виключно можливою, вона носить типізований характер, з можливістю модифікацій та розширення.*

Роль автора. Ми наголошуємо на особливій важливості авторської позиції та оцінки, що пронизує всі композиційні блоки статті і виступає її логічним стрижнем [2:274]. Ця жанрова форма створюється на основі чітко визначеної журналістської думки, яка постає аргументованою та обґрунтованою системою фактів, що розгорнуто виражають та підтримують концепцію автора. Майстерно використовуючи аргументацію, автор вміло доводить свої тези, переконує, перетворює читача на свого однодумця. При узагальненні сказаного вище, виокремимо цілі, що переслідує журналіст при створенні аналітичної статті: 1) проаналізувати зовнішні зв'язки, що поєднують ту ситуацію, факт, подію, які він розглядає, зі "світом" оточуючих проблем сучасності [5:177]; 2) активізувати увагу читача і перетворити його на свого однодумця за допомогою системи власних доводів [6:172]; 3) закріпити у свідомості читача певну точку зору стосовно викладеного у матеріалі, його оцінку, а також, при можливості, відчуття її абсолютної безпомилковості [7:112]. За вимогою жанру, лише завдяки правильно вибудованій аргументації автор намагається наблизити читача до зображуваної події, перетворити його на однодумця, прихильника своєї позиції.

Фігура автора є ключовою для статті, як і для решти аналітичних жанрів. Він знаходиться в центрі події і поєднує в собі ролі учасника, свідка, спостерігача, розповідача. Форми прояву образу автора мають не стільки композиційний, формальний, скільки змістовий характер. Вони глибоко проникають у серцевину викладу, стають своєрідними носіями стилю, рушійними силами сюжетного розвитку [2:130, 141]. Журналіст осмислює колосальний матеріал, в якому факти – це лише тільки фундамент проблеми, аргументи в судженнях, зв'язок елементів авторської концепції. Адресант отримує майстерно приготований екстракт із великого, детально опрацьованого журналістом інформативного блоку. Більшість дослідників погоджується з твердженням про високий рівень вимог до автора статті: його обізнаність та ґрунтовні знання з теми, яку він порушує (наукова, літературна, філософська, соціальна, політична тощо), вміння маніпулювати фактичним матеріалом, високий рівень професіоналізму, і чи не найголовніше – природність, лаконічність, зворушливість мови [9:221].

Класифікація статей. Статті різняться за своєю тематикою, цільовими установками, манерою висвітлення проблем та стилістичним оформленням. Відповідно до цих критеріїв вітчизняними дослідниками пропонується розділ всього корпусу аналітичних статей на такі основні види: передовиці, полемічні, проблематичні або практико-аналітичні, пропагандистські або загальнодослідницькі та власне статті (Д.С.Григораш, В.Й.Здоровега,

М.П.Подольян, О.О.Тертичний). Незважаючи на те, що в іспанській журналістській традиції ми знаходимо дещо відмінну термінологію, по суті всі зазначені вище види статей є типовими для періодичного видання “El País”.

Передовиця є одним із найбільш стереотипних різновидів аналітичної статті. Вона фактично “відкриває” будь-яку газету, представляючи “політичне обличчя” редакції. Існує ряд деномінацій на позначення терміну “передова стаття”. За англійською традицією, це – *leader*, французькою – *editorial* та *article de fond* (article de tête, tribune, têtiera), німецькою – *der Leitartikel*, іспанською – *editorial* та *artículo de fondo*. Усі вони мають український відповідник “передовиця”, але корелюють з різними поняттями. Так, терміни *leader*, *éditorial*, *editorial* відповідають поняттю “передова стаття”, тобто це матеріал, що виражає думку, ідеологію, політичну позицію редакційної колегії друкованого видання щодо актуальних проблем сучасності. Метою цього мовленнєвого жанру є зорієнтувати читачів в ситуації внутрішньополітичного та міжнародного життя, розкриття основних моментів актуальних ситуацій [8:158]. Тобто темою передової статті вибирається актуальна подія дня, стосовно якої редакція періодичного видання намагається спрямувати думку читачів. Тому її домінуючими рисами є злободенність, оперативність та тематична визначеність [3:279]. Вимогами до створення передовиці є глибоке розкриття і обґрунтування сутності проблеми, характерними є поєднання аналітизму та узагальненості при викладенні фактів та подій конкретність та лаконічність аргументації, узагальнень і висновків.

Автор передової статті повинен дотримуватися логічного порядку в поданні інформації і вибудовувати архітектоніку публікації за такою схемою: *заголовок → подія → експозиція та аргументований аналіз → висновки та очікування* [8:119-121]. Слід визначити, що у порівнянні з іншими аналітичними жанрами, структурна побудова передовиці є найменш відкритотою до трансформації та модифікації. Така незмінність, можливо, зумовлена її традиційним характером, особливою формою прихованої імперативності та директивності викладу [9:159].

На шпальтах “El País” переважають передові статті, що носять проблемний та оперативний характер. Перші висвітлюють питання, що потребують дослідження та практичного вирішення, другі присвячені найбільш суттєвим завданням, що постають перед автором у цьому часовому просторі. Проведене нами дослідження, направлене на визначення основних тем передових статей в газеті “El País”, показало, що 33% статей стосуються міжнародних тем, 67% – тем, пов’язаних із внутрішнім життям країни, з останніх перше місце посідають соціальні проблеми (41%), друге надається політичним (38,5%) і, насамкінець, економічним (20,5%). Слід наголосити також на відносній оцінно-емоційній нейтральності пред’явлення матеріалу в передових статтях газети “El País”.

Передовиця, як правило, створюється журналістом, що обіймає високу посаду в редакції газети. Враховуючи той факт, що йдеться про різноманітні події, теми яких змінюються кожного дня, автором виступає досвідчений журналіст з ґрунтовними знаннями з цих питань, який прекрасно володіє мовним матеріалом і який, окрім вже перерахованих якостей, користується довірою редакції (саме вона несе відповідальність за те, що публікується від імені всієї газети). Причому стаття іспаномовного видання в жодному разі не буде підписаною автором, на відміну від французької, де автор це робить обов’язково. Іноді газета може вміщувати дві та більше таких статей в одному випуску. Передовиця охоплює не більше 1-2 газетних колонок.

Artículo de fondo, що дослівно перекладається як “головна” або *tribuna* являє собою тип аналітичної статті, яка присвячена будь-якій актуальній темі, проблемі, яка має велике суспільне значення. Звичайною основою такої статті є глибокий, детальний та аргументований аналіз певної політичної, економічної, соціальної проблеми. За своєю манерою викладу вона вміщує риси літературного стилю, що наближає її до нарису. За

обсягом – часто перебільшує половину сторінки періодичного видання. Цей різновид статті спрямований на формування оцінно-критичного ставлення читача до представленої тематики [10:95]. Слід наголосити на тому, що авторами таких статей в “El País” часто виступають відомі політичні діячі, письменники, науковці (економісти, політологи).

Полемічна стаття висвітлює проблеми, що мають велике суспільне значення, шляхом протиставлення думок. Необхідність створення полемічної статті продиктована виникненням в суспільстві питань із значимих проблем, а безпосереднім приводом для їх появи у друкованому виданні стає виступ політичних опонентів, представників різних наукових шкіл, релігійних течій, який вміщує оцінки, висновки, пропозиції, що не узгоджуються з позицією публіциста або газети.

Публіцистична полеміка є ефективним засобом самоорієнтації сучасного суспільства в об’єктивній дійсності. Основу її складає різка або помірна суперечка, діалог з опонентом, яскраво виражене критичне ставлення до протилежної точки зору. У публіцистичному жанрі полеміка використовується з метою обґрунтування та захисту своєї точки зору, заперечення думки або позиції опонента [9:162]. Цей момент двоякості звичайно відображається на структурі статті і на характері фактів, якими користується автор. Вони, як правило, лише підтримують його позицію – його виступ не має бути суперечливим, це є принциповою вимогою створення полемічної статті [3:163].

Композиція цього жанрового різновиду статті зумовлена усвідомленням автором своєї мети і створення публікації на базі доказового роздуму з елементами аргументації на користь головної тези і одночасним запереченням позицій та аргументів його опонента. Для жанру полемічної статті характерною є концентрація аргументів навколо кожного з положень опонента, що посилює доказовість та цілеспрямованість полеміки.

Специфічними є вимоги до полемічної статті. По-перше, основна теза, яку буде розвивати автор статті, має бути ясно, чітко і зрозуміло сформульованою на початку публікації. Наприклад: *Los juegos de poder en que se ha convertido hoy la política y la reducción de la democracia a contiendas electorales ha hecho de la búsqueda del máximo común denominador, más allá de partidos y de programas, la regla de oro de la vida pública*. Доводи, що пропонує автор в корпусі статті, повинні носити доказовий характер, тобто спиратися на серйозні факти, які він отримав або з документів, або через свідчення інших осіб, або є результатами його власних спостережень: *En Francia la casi total desaparición del Partido Comunista, excepto en el ámbito local; la dramática dilución de los Verdes; el retroceso de la formación trotskista de Arlette Laguillier, la acefalia en personas y pensamiento del Partido Socialista francés y la confirmación de que la traca de François Bayrou no da para más, deja a la izquierda desarbolada desde su extremo radical a sus connivencias centristas* (там же). Саме характер фактів, на які спирається в своєму матеріалі публіцист, визначають силу і глибину впливу полемічної статті на читацьку аудиторію [3:164-169]. Тому факт у полемічній статті – це тверде знання про те, що реально існує, він не може підмінятися оцінкою, а саме ставленням або припущенням, неясним знанням або думкою *Se indigna de que los Estados creen sus presupuestos a costa de los trabajadores y de la producción de armas (pequeñas y de destrucción masiva); reclama que se ponga fin a las grandes disputas geopolíticas Irán / Afganistán-USA, Israel-Palestina, Kosovo-Serbia y otras, cuyo riesgo de extensión y generalización es muy grande, y que se impidan y controlen las crisis humanitarias responsables de tantos muertos entre la población civil; postula un tratamiento de la inmigración y de los movimientos de personas más racional y más justo; rechaza la intervención de las religiones, hoy sobre todo islamismo y catolicismo, en la vida política de los países y la urgencia de acabar con su sectarismo civil y con la radicalización que conllevan directa e indirectamente, para las identidades nacionales y comunitarias* (El País, 12.1.1008, Resistencia crítica/2). Звичайно, що

особлива роль надається автору-журналісту, чие пристрасне і переконливе мовлення є домінантною рисою полемічної статті.

Пропагандистська або загальнодослідницька стаття визначається широтою об'єкту висвітлення. У центрі уваги журналіста – загальнозначуще, об'ємне питання глобального характеру, як наприклад, питання баскської автономії та тероризму, війни в Іраку та проблем Європейської спільноти. Перед журналістом постає далекосяжна мета визначення загальних тенденцій, закономірностей, перспектив цього питання. До широти авторського мислення додається високий рівень узагальненості, що визначає цей різновид мовленнєвої форми. Загальнодослідницька стаття вважається “важкою” для написання публікацією через те, що потребує від журналіста володіння не просто матеріалом з конкретної проблеми, але й його спроможністю теоретично обґрунтувати її існування і важливість на певному етапі життя суспільства [3:151-156]

Такий характер матеріалу визначає логізований тип композиційної структури загальнодослідницької статті. Вже відома нам трьохкомпонентна схема, що складається з початку, головної частини (корпусу) та кінцівки, має втілювати такі характеристики. I) Початок (експозиція або вступ) має на меті роз'яснити вибір саме цього питання як провідної теми статті і водночас запропонувати читачу проблеми та завдання, що є дотичними до головної проблеми з намітками на способи їх вирішення: *La política también cuenta en las crisis económicas. Hay una cierta tendencia a leer los procesos económicos en términos técnicos, como si se tratara de ciclos tan inexorables como los de la naturaleza, de los que finalmente nadie es responsable. Y, sin embargo, es obvio que no hay economía sin la mano humana que la nutre.* Перехід до головної частини здійснюється за допомогою прямого або непрямого питання-сумніву щодо правильності, необхідності або правомірності постановки саме цього питання: *Pero si se veía venir, si hace dos años se sabía que esto podía acabar mal, ¿por qué ni siquiera los que lo dijeron hicieron nada para cambiar el rumbo? ¿Por qué brillantísimas mentes financieras y empresariales se han visto metidas en este lío sin poder evitarlo? ¿Tal es el grado de fatalidad sistémica? ¿O hay que recurrir a las peculiaridades de la bestia humana y reconocer una vez más las limitaciones de la especie? ¿Y si al final resulta que detrás de tanto discurso ideológico, de tanta especulación teórica, de tanta solemnización del poder y de los dineros, lo único que hay es la codicia humana?* II) Аналіз фактів, що заважають вирішенню питання, створює канву головної частини. III) Кінцівка носить синтезуючий характер: *Quizás, finalmente, todo se explique porque cuando el dinero se pone fácil, y todos los del entorno se enriquecen exponencialmente, ni siquiera el más lúcido del lugar es capaz de reprimirse y se ve impulsado a entrar de modo inexorable en la espiral del siempre más, de la insaciable voluntad de poder, convencido de que no hay límites y que el que acabará pagando será otro* (El País, 10.1.1008, La precampaña electoral.El fatalismo de la crisis).

Пред'явлення матеріалу звичайно відбувається від третьої особи з вставками форми “я” в значенні “я та читач”, іноді використовується форма *nosotros de modestia* (“ми” ввічливе). Такі прояви авторської присутності у тексті створюють особливий характер експресивності з підкреслено оцінним елементом [11:135].

Наступним видом є **проблемна або практико-аналітична стаття**, що звернена до актуальних проблем конкретної сфери людської діяльності: промисловості, підприємництва, науки, освіти, бізнесу, фінансів тощо. На відміну від глобальності пропагандистської статті, вона висуває конкретні проблеми, ситуації, що пов'язані з практичними завданнями, вміщує постановку, обговорення, пошук рішення актуальних питань суспільного життя [5:191]. Автор має на меті представити причини, оцінити, викрити тенденції, назвати проблеми, можливо знайти шляхи їх вирішення і запропонувати власні пропозиції на розгляд громади [1:158].

Обов'язковими елементами статті повинні бути типологізація, групування емпіричних даних, що складає опис, оцінка та демонстрація ставлення автора до матеріалу, що аналізується, з чого досить часто розпочинається проблемна стаття. Іноді важливим є спрогнозувати розвиток подій, показати “модель” майбутнього стану явища, що висвітлюється, іноді представити програму дій, що можуть змінити ситуацію на краще, які звичайно не змінять проблему докорінно, однак можуть бути певними стимулами для відповідних служб, організацій, що опікуються їх конкретним вирішенням.

Залежно від стилістичної аргументації вирізняють дві групи проблемних статей: ті, що орієнтовані на науковий стиль (вони наближені до пропагандистських) та публікацій-роздуми, які характеризуються невимушеністю форми викладення, в яких активне авторське “я” оживлює метатекст, широко використовуються засоби експресивного мовлення [11:138]. Така проблемна стаття характеризується більшою рухомістю та різномірністю композиційної структури у порівнянні з представленими вище різновидами, вона є зверненням до читача емоційним роздумом з демонстрацією прикладів.

Характерними рисами всіх мовленнєвих різновидів аналітичних статей є їх аргументованість та логічний характер доказовості, коли “наступне ствердження впливає з попереднього і призводить до експліцитного доказу позитивної або негативної оцінки предмета” [9:15]. Ця характеристика наближає їх до інформативних жанрів. Однак, з іншого боку, цей жанр публіцистичного мовлення є гнучким і при вмілому використанні надає газетному виданню глибокий зміст втілений у строгу, але водночас різноманітну форму. Саме тому, на думку іспанського дослідника А.Хервери, аналітична стаття повинна прагнути набути цінності нарису завдяки літературним, філософським та гумористичним відступам [8:221].

У підсумку зазначимо, що сучасна іспанська аналітична стаття, на нашу думку, наближається на своїм характером до малої форми літературного твору (за винятком передовиць), що за своїм стилістичним оформленням знаходиться на межі публіцистичного, наукового та літературного стилів з помітною тенденцією наближення до останнього. В іспанській публіцистиці відмічається набуття статтею рис “інтелектуальності”, що проявляється як на змістовному рівні, так і знаходить своє втілення в метафоричності мовного оформлення, ускладненості синтаксису, експресивності висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Теория и практика советской периодической печати* / Под ред. В.Д.Пельта. – М.: Высшая шк., 1980.
2. *Вакуров В.Н., Кохтев Н.Н., Солганик Г.Я.* Стилистика газетных жанров. – М.: Высшая шк., 1978.
3. *Теорія і практика радянської журналістики* (Основи майстерності. Проблеми жанрів): Навч. посіб. для студ. фак. журналістики ун-тів / Авт. кол.: В.Й.Здоровеги. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989.
4. *Вовчок Д. П.* Стилистика газетных жанров: Учеб. пособие. – Свердловск: УрГУ, 1979.
5. *Жанры советской газеты*. – М.: Высшая шк., 1972.
6. *Cascón Martín E.* Lengua española y comentario del texto. Teoría y práctica. – Madrid: Edinumen, 1997.
7. *Общественно-политический стиль речи*: Газетный подстиль: Учебн. пособ. / Ред. А.В. Швец. – К.: Вища шк., 1984.
8. *Gervera A.* Guía para la redacción y el comentario del texto. – Madrid: Editorial Espasa Calpe, S.A., 1999.
9. *Брандес М.П.* Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая шк., 1990.
10. *Кузнецов В.Г.* Функциональный стили современного французского языка. – М.: Высшая шк., 1991.
11. *Современная журналистика*: Учеб. для студентов ин-тов и фак. журналистики / А.З.Москаленко, А.Бастунец, Л.Березовец и др. / Под ред. В.Ф.Иванова. – К.: Центр свободной прессы, 1999.

МОТИВАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ

У сучасній лінгвістиці швидко формуються та розвиваються теорії номінації і мотивації. Дослідники вивчають актуальні, визначення ступеня вмотивованості похідних слів, встановлення мотиваційних зв'язків лексичних одиниць. **Метою** цього дослідження є визначення мотивації семантичного поля та мотиваційних зв'язків його лексичних одиниць. **Матеріалом** дослідження слугують англійські прикметники семантичного поля з температурною ознакою. **Предмет** дослідження – вмотивованість та мотиваційні зв'язки лексичних одиниць. **Об'єктом** дослідження є мотиваційні зв'язки членів семантичного поля cold-warm. **Актуальність** та **новизна** публікації зумовлена тим, що проблеми вмотивованості лексичних одиниць залишаються не вирішеними. До **завдань** нашого дослідження належить виявлення синонімічного ряду з домінантою cold; виділення ядра синонімічного ряду з домінантою cold; виявлення синонімічного ряду з домінантою warm; виділення його ядра; об'єднання відповідних синонімічних рядів в антонімічну групу з температурною ознакою, ядро якої складатиме сума двох відповідних ядер.

В основі дослідження мотивації лежить проблема відображення дійсності мовою. Ми дотримуємося гіпотези, згідно з якою значення слова – це відображення предмета в свідомості людини. Її прихильниками є О.А.Потебня, Л.М.Васильєв, С.В.Семчинський, Ю.Д.Апресян, Ю.О.Карпенко, Г.С.Кличков, Л.О.Новіков, Л.А.Лесиченко та ін. На думку О.А.Потебні, значення – це розумове відображення предмета, зміст думки про предмет з різними його ознаками, одна з яких є центральною і виступає як внутрішня форма слова [1:5].

З таким поглядом погоджується Л.А.Лесиченко і вважає, що значення слова – це певне відображення предмета, явища чи відношення в свідомості носіїв мови, що утворює в структурі слова його внутрішню частину, стосовно якої звучання (звуковий комплекс) виступає як матеріальна оболонка [2:67]. Значення слова утворюється внаслідок абстрагованої діяльності людського мислення в процесі пізнання навколишнього світу. Пізнаючи явища реальності, людина дає їм назву, тобто закріплює за кожним з них якийсь звуковий комплекс. Проте слово стає елементом мови тільки в тому випадку, якщо назва стає спільною для мовного колективу, тобто суспільно усвідомленою. Слово в мові виконує номінативну функцію. А для того, щоб мова могла виконати свої основні функції, зокрема, комунікативну і експресивну, потрібно, щоб речення, групи слів, які виражають закінчену думку, мали елементи, які розкривають відношення, у яких перебувають явища дійсності [2:57].

Мотивація виражає основну гносеологічну функцію слова – мовну фіксацію знань. Мотивація номінативної одиниці відображає конкретні можливості позначення об'єктів дійсності за допомогою суспільної практики та вводить в систему мови нове найменування як нову мовну одиницю, розвиває її та актуалізує в процесі функціонування.

Проблеми мотивації висвітлені у концепції В.Гумбольдта про внутрішню форму мови. Вчений створив знакову теорію мови, зазначав, що мова є водночас і відображення і знак. Для того щоб слово стало словом, потрібно не тільки звукову оболонку, але і єдність звука та поняття. Таким чином, слово як елемент мови є вмотивованим тією ознакою предмета, яка є лежить в основі його найменування і закріплена за ним мовною практикою. Мотивологія розвивається як самостійна дисципліна в лінгвістиці. Це вчення про мотиви номінації, яке має свій об'єкт дослідження, особливі методи аналізу, конкретні цілі та завдання, це молодий

розділ мовознавства, який вивчає явища мотивації слів. Сучасні дослідники розрізняють три типи мотивації: експліцитну, лексикалізовану та імпліцитну. Їм відповідають конкретні ступені вмотивованості. Вивчаючи мотивацію, ми розглядаємо онтологічний, семантичний та функціональний аспекти. Високий ступінь абстрагування, що властивий значенню, його гнучкість у лексичних зв'язках з іншими одиницями словника значною мірою визначаються мотиваційними особливостями лексичних одиниць. Загальновизнаними є чотири види мотивації: фонетико-морфологічна, етимологічна, морфологічна та зумовлена семантичним полем.

Мотивація, зумовлена семантичним полем – найскладніший тип мотивації. Окреме значення лексеми або один із компонентів цього значення може набирати переваги над рештою компонентів чи, навіть, над прямим визначенням у контексті. Інколи слово набуває нового значення, що відрізняється від традиційного, умотивованого етимологічно. Тому цей тип мотивації значною мірою ґрунтується на стосунках слова з позамовними реаліями і функціональних зв'язках нового семантичного угруповання.

Для визначення мотивації семантичного поля потрібно передусім з'ясувати природу самого поняття *поле*, його місце в системі мови. На думку А.О.Білецького, низка слів, значення яких має кілька спільних компонентів, утворює семантичне поле. Наприклад, начиння: чашка, кухлі, склянки, миски, каструлі, тарілки, тарелі тощо [3:186]. Важко не погодитись з таким визначенням, проте, вважаємо, що воно потребує деяких уточнень. Зокрема ми поділяємо теорію інваріантного значення слова, яке складається з набору сем. Тому семантичним полем називаємо множину слів, інваріантні значення яких мають спільні семи. За С.О. Гурським, значення – це мінімальний відносно незмінний зміст слова у мові, а смисл – змінний зміст у мовленні. У плані мови всі слова пов'язані зі своїм незмінним змістом – інваріантним значенням. Ми погоджуємось з дослідниками (С.О.Гурський, О.Г.Цювх, Р.І.Дудок), які вважають, що в тлумачному словнику потрібно описати насамперед “серцевину значення”, яка є першоосновою семантичної структури слова [4:3-14].

Мовознавці по-різному визначають загальне, що є у слові, називаючи його “основним значенням”, “елементарним значенням”. Ці пошуки мають одну мету – виділити основний елемент, спільний для всіх випадків вживання певного слова. Ця серцевина повинна визначатись як інваріантне значення у мові, що складається з набору елементарних смислів – сем, тобто узагальнених, абстрагованих, комунікативно релевантних ознак відповідного поняття, що набули структурної якості як компоненти лексико-семантичної системи мови. Семи виконують функції семантичних диференційних ознак (СДО) послідовно різних понять. У мовленні вони творять щоразу відповідно різні смисли і залишаються відносно незмінними, інваріантними у мові. Упорядкований набір сем становить семантичну структуру відповідного слова. Набір породжуваних різних смислів одного слова у різних контекстах визначається як смислова або семантична структура слова. Основою смислу є марковане поняття, яке разом з СДО однозначно визначає смисл кожного вживання слова [5:37-38].

Ми досліджували прикметники ядра семантичного поля з температурною ознакою cold, cool, frigid, chilly, icy, frosty, arctic, freezing warm, lukewarm, hot, tepid, torrid. Домінантами цього поля є прикметники cold і warm. Прикметники мають спільну категоріальну сему і об'єднуються в одну групу, оскільки виражають спільну ознаку. Слід зазначити, що досі немає універсального інвентаря семантичних ознак, який можна було б застосовувати до опису значень слів. Семи – це не дискретні величини, не матеріальні об'єкти. Не встановлено, чи набір сем якоїсь семіми має впорядкований характер. Навіть якщо визнається впорядкований характер внутрішньої структури значення, то невідомо, чи порядок сем довільний та чим він зумовлений [6:106].

Наше дослідження семантичного поля температурної ознаки складалося з п'яти етапів: 1) виявлення синонімічного ряду з домінантою *cold*;
2) виділення ядра синонімічного ряду з домінантою *cold*;
3) виявлення синонімічного ряду з домінантою *warm*;
4) виділення його ядра;
5) об'єднання відповідних синонімічних рядів в антонімічну групу з температурною ознакою, ядро якої складатиме сума двох відповідних ядер.

Для визначення членів синонімічних рядів з домінантами *cold* і *warm* ми проаналізували словникові статті англійських тезаурусів і синонімічних словників: Roget's Thesaurus (RT), Roget's 21st century Thesaurus (R21CT), Oxford American Dictionary (OAD), Webster's New World Dictionary WNWD), the Scribner-Bantam English Dictionary (BSED). Компонентний аналіз словникових дефініцій дав змогу ідентифікувати ад'єктивні лексеми, встановити якісні та кількісні характеристики кожного слова, їхні взаємозв'язки та місце кожної з лексичних одиниць у ядерно-периферійній структурі поля. До семантичного поля прикметників температурної ознаки входить близько 2010 членів. Ядро цього поля формують 12 членів, зокрема *cold*, *cool*, *frigid*, *chilly*, *icy*, *frosty*, *arctic*, *freezing*, *warm*, *lukewarm*, *hot*, *tepid*, *torrid*.

Ми визначили семний (маємо на увазі потенційні семи) склад інваріантного значення домінанти **cold**: а) низька температура, б) відсутність тепла, с) розташований на значній відстані (немалій) від тепла, d) який спричиняє пониження тепла, е) який є причиною відсутності тепла, f) який використовує пониження тепла, g) який має малу кількість внутрішнього тепла, h) якому властива відсутність внутрішнього тепла, i) який є причиною зменшення внутрішнього тепла, j) який є причиною відсутності внутрішнього тепла. Вони об'єднані інтегральною семою *наявність кількості (невеликої) тепла*. При диференційній семі 1) **наявність зовнішнього тепла (малої кількості)** утворюються потенційні семи a, b, c, d, e, f; при диференційній семі 2) **наявність внутрішнього тепла** актуалізуються потенційні семи g, h, i, j. Комбінації градаційних і потенційних сем є причиною утворення різноманітних смислів слів. Значення ж залишається незмінним – наявність невисокої температури чи невеликої кількості тепла.

Аналогічно прикметники синонімічного ряду з домінантою **warm** мають спільну категоріальну сему – ознака, інтегральну сему – наявність тепла, диференційні семи 1) зовнішнє тепло, 2) внутрішнє тепло. Диференційна сема *наявність зовнішнього тепла* породжує потенційні семи а) який має певну кількість тепла, б) який має високу температуру (гарячий), в) розташований близько біля тепла, г) сприяє збільшенню температури (тепла); г) використовує тепло (чи його збільшення).

Диференційна сема *наявність внутрішнього тепла* сприяє утворенню потенційних сем д) наявність невеликої, помірної кількості внутрішнього тепла, е) наявність великої кількості внутрішнього тепла, є) спричиняє утворення великої кількості внутрішнього тепла.

Домінанти *cold* і *warm* мають більшу кількість сем. Домінанти виконують роль мотиватів, оскільки семний склад інших членів ядра є мотивованим відносно семного складу домінант. У мовленні на основі актуалізації конкретних потенційних сем утворюються нові смисли прикметників. Семний склад домінант є семантичною мотивацією утворення нових смислів інших членів семантичного поля. Наприклад, характеризуючи зовнішній світ людини (навколишнє середовище і все, що оточує її), домінанти *warm* і *cold* набувають смислів, які безпосередньо пов'язані з температурними особливостями відповідних іменників – *теплий*, *теплуватий*, *холодний*, *прохолодний* –, а також смисли, які відповідають внутрішньому стану людини.

Пояснити утворення відмінних смислів можна наявністю диференційних сем у складі інваріантного значення, зокрема, семи *наявність певної кількості зовнішнього та*

внутрішнього тепла. Тепла погода – зовнішнє тепло, добре серце – внутрішнє тепло. Актуалізація семи внутрішнього тепла домінанти мотивує актуалізацію цієї семи і утворення нових смислів з членами семантичного поля – cool reply (voice, glance, word), chill glance, hot logic (head, word, blood).

Порівнявши семний склад синонімічних рядів, спостерігаємо, що семи перебувають в антонімічних стосунках:

а) який має невелику кількість тепла,	а) який має певну кількість тепла,
б) відсутність тепла,	б) який має велику кількість тепла
в) розташований на відстані (немалій) від тепла,	(гарячий),
г) який спричиняє зменшення тепла,	в) розташований близько біля тепла,
г) який є причиною відсутності тепла,	г) який сприяє збільшенню температури (тепла);
е) який використовує зменшення тепла,	г) використовує тепло (чи його збільшення).
є) який має малу кількість внутрішнього тепла,	е) який має невелику, помірну кількість внутрішнього тепла,
ж) якому характерна відсутність внутрішнього тепла,	є) якому характерна велика кількість внутрішнього тепла,
з) який є причиною зменшення внутрішнього тепла,	ж) який спричиняє утворення великої кількості внутрішнього тепла.
і) який є причиною відсутності внутрішнього тепла.	

Утворення нових смислів є вмотивованим. Наприклад, прикметник *hot* у комбінації з іменником *line* набуває смислу *гаряча лінія* (телефонного зв'язку). Вмотивованість актуалізації семи *наявність великої кількості внутрішнього тепла* є очевидною. Так вперше було названо лінію між американським Білим Домом і Кремлем. У період холодної війни під час телефонних розмов лідери великих держав розв'язували складні проблеми війни і миру, від яких залежала доля людства. Ми не знайшли словосполучення *hot war* у художній літературі, проте 530 випадків вживання зафіксовано на сторінках Інтернету. *Even with the end of the cold war, hot war has not gone out of fashion* [7]. Сполучення *hot war* зафіксовано у словниковій статті Oxford English Dictionary: 3) доведений до граничного напруження, запеклий, жорстокий (про бій, стрілянину). 1759 R.Rogers *The Canadians and Indians... were soon stopped by a warm fire from the Rangers and Mohocks*. Очевидно в 18-му столітті актуалізація даної семи є вмотивованою, коли йдеться про війну, бій, вогнепальну зброю, вогонь тощо, де реалізуються диференційні семи зовнішнього та внутрішнього тепла. Актуалізація даних сем мотивує відповідні семи антонімічної домінанти *cold*, і тому утворення смислу *cold war* (холодна війна) у 20 столітті є очевидним і вмотивованим.

What is the difference between a "hot" war and a "cold war?" What are the different tactics, military and diplomatic, for hot and cold wars? [7].

Питання є справді складне. Оскільки наші дослідження не присвячені проблемам політичного плану, нас цікавить не відмінність у стратегії, тактиці ведення тієї чи іншої війни, а лише той факт, що значення прикметників *cold i hot* залишаються незмінними, інваріантними, домінанти семантичного поля виступають у ролі мотиватів, і актуалізація потенційних сем мотиватів чи членів семантичного поля є вмотивованою.

Наведемо ще один "військовий" контекст, звертаючи увагу на смисл прикметника *tepid*: *With the re-establishment of communism, albeit in a smaller Russia, this time by popular vote, with several nations now aggressively building nuclear arsenals and with militant Islamic fundamentalism sweeping the globe, the old Cold War now looked like a tepid tea party* [8]. Оскільки йдеться про війну, яка протиставляється миру, в цьому випадку *cold war* протиставляється *tepid tea party*, тому прикметник *tepid* набуває смислу *мирний*, тобто стара

холодна війна сьогодні нагадує *мирне* час пиття. Смысл мирний прикметника *tepid* утворився за допомогою актуалізації семи семантичного поля температурної ознаки.

У наступному прикладі прикметники *hot, torrid* під дією потенційної (уточнювальної) семи який спричиняє виникнення великої кількості тепла набувають смысли *гострий, різкий* (taste, dish, smell, pepper, mustard etc.). The dish is *hot* of pepper. У цьому смыслі *hot* частіше вживається, коли йдеться про спеції, які викликають відчуття пекучості. *Hot pint* – це скандинавський напій, до інгредієнтів якого входять пиво, цукор, перець та інші *гострі* спеції. Цікавими є смысли, які мають прикметники *lukewarm* і *tepid*, якщо йдеться про особистість. Нагадаймо, що в цьому випадку основну роль відіграє диференційна сема – *кількість внутрішнього тепла*, яке практично неможливо виміряти. Градаційна сема вказує, що у цих прикметників кількість внутрішнього тепла менша, ніж у прикметника *warm*. Тому якщо смысли прикметника *warm* у словосполученнях *warm friends* – *хороші* друзі, *warm relations* – *близькі* стосунки, *warm links* – *місні* зв'язки, *warm people* – *добрі* люди, *warm lovers* – *щасливі* коханці, то в поєднанні цих самих іменників з *lukewarm* матимемо *lukewarm friends* – друзі, але дещо менше, ніж хороші, *lukewarm relations* – стосунки, але не зовсім ще близькі, *lukewarm people* – не дуже добрі люди, хоча ще не погані. Вважаємо вдалим приклад з Біблії: *The great danger of being lukewarm is that it is easy to believe you are all right. A lukewarm person thinks: "Well, at least I'm not cold. But lukewarm isn't warm enough for God"* [9]. Бути *напівцирим, напівдобрим, напівчесним* мало для людей, дружби, кохання, зв'язків тощо. Краще бути байдужим, аніж трішки *цирим*. Тому смысл прикметників *lukewarm* і *tepid* у цих контекстах містить негативну оцінку і є більше синонімічним до смыслу прикметника *cool* у поєднанні з відповідними іменниками.

Смысл *слабкий* (про слід) також утворюється від інтегральної семи наявності тепла. Кожному живому організмові властиві процеси теплообміну, тепловіддачі. До чого ми б не торкалися, де б не ступала нога, при дотикові будь-якої частини тіла до інших предметів (тіл) відбувається процес переходу тепла від тіла з більшою температурою до того, що з меншою. Кожна людина залишає вранці свої свіжі сліди – тепле ліжко, в якому спала, яке з часом, стане холодним, а отже, слід – *слабким*. За аналогією, на полюванні тварини залишають сліди, нехай то запах чи прим'ята трава, зламана гілка, та з часом вони стають не такими помітними – *слабшими*.

На такій самій основі утворюється значення *холодний* у дитячій грі “тепло-холодно”: якщо всі тіла виділяють тепло, то, щоб відчути це тепло, треба бути якомога ближче до шуканого тіла, тобто що ближче підходять гравці до захованого предмета, то імовірніше їм будуть кричати “тепло”, і навпаки, що далі – “холодно”. Можливо, можна було грати за допомогою слів близько-далеко, які точніше передають думку. Але процес утворення цього смыслу зрозумілий.

Розвиток психіки первісної людини не зводиться тільки до розвитку мислення і розвитку форм усвідомлення людиною навколишньої дійсності. Мова бере участь у різних виявах психічного життя, опосередковуючи не тільки мислення, а й сприйняття, пам'ять, уяву, увагу, емоційні і вольові процеси. Мабуть, коли людина зрозуміла, що існує не тільки зовнішній, а й внутрішній світ, з виникненням релігії, поняття душі, які змінили світогляд, внутрішній світ людини, тепло стало не тільки фізичним явищем, а з'явилося внутрішнє тепло, яке характеризувало людину як особистість, її доброту, сердечність. Людині притаманні різні риси, які можна визначити за інтенсивністю внутрішнього тепла її душі, серця. Недаремно *теплий, душевний, сердешний* є синонімами у сполученнях з такими іменниками, як *стосунки, розмова, слова*. Відсутність (незначна кількість) внутрішнього тепла людини творить смысли *байдужий, суворий, бездушний, не енергійний*, які створюють негативну оцінку, та смысли з позитивною оцінкою – *тверезий, стриманий*.

Відомо, що прикметники семантичного поля з температурною ознакою вживаються з назвами кольорів, характеризуючи холодні або відповідно теплі відтінки. На сторінках Інтернету ми віднайшли таку інформацію: до кольорів, які в англійській мові називають cool, відносяться green, violet, blue, bluish-green, turquoise, lime, jade, aqua. Вони впливають на сприйняття часу, розміру, ваги, об'єму, зокрема: 1) у приміщеннях, пофарбованих у холодні відтінки, плин часу недооцінюється, тому такими кольорами рекомендують фарбувати кімнати, де часто виконується повсякденна робота, 2) предмети, речі цих кольорів здаються коротшими, меншими, 3) вага предметів, які мають ці кольори здається легшою, 4) розміри ж кімнати холодні кольори збільшують [10]. Вживання прикметників цього семантичного поля для позначення відтінків кольорів як холодних чи теплих є вмотивованим, оскільки у цих прикметників актуалізуються диференційні семи (зовнішнє або внутрішнє тепло) та потенційні семи (який має невелику, помірну кількість внутрішнього тепла, якому характерна велика кількість внутрішнього тепла, який спричиняє утворення великої кількості внутрішнього тепла). Коли мова йдеться про холодні чи теплі кольори у кімнаті, ми не маємо на увазі характеристики температури, а внутрішній стан, який виникає у людини.

Наведемо ще один приклад, в якому світ *tepid people* порівнюється з gray world (сірим світом): *Orwell depicts a gray world dominated by Big Brother and his vast network of agents suffocating freedom in a totalitarian world in which news is manufactured according to the will of the authorities and in which tepid people live tepid lives by rote* [10]. Саме за допомогою прикметника gray визначаємо смисл прикметника *tepid* у словосполученнях *tepid people*, *tepid lives* – сірі люди, які живуть своїм сірим життям, тобто пасивні люди, яких нічого не цікавить, у яких немає своєї думки, несміливі, байдужі, які існують у своєму буденному житті, намальованому сірими фарбами. Новий смисл (сірі) прикметника *tepid* також утворився за допомогою актуалізації відповідної семи семантичного поля температурної ознаки.

Таким чином, мотивацією семантичного поля є утворення широкого спектру нових смислів членів поля, які виникають за допомогою реалізації сем, що є у складі інваріантних значень домінант та інших членів даного поля. У мовленні на основі актуалізації конкретних потенційних сем утворюються нові смисли слів. Семний склад домінант та членів поля є семантичною мотивацією актуалізації потенційних сем та утворення нових смислів інших членів семантичного поля. Семний склад значення є мотивуючою базою смислотворення. В межах семантичного поля слів, значення яких мають спільні семи, неминучі мотиваційні стосунки, тобто стосунки між мотивуючими семами та умотивованими смислами.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. В 2 т. – М.: Госучпедгиз РСФСР, 1958. – Т.1. 2.Лесиченко Л.А. Лексикологія сучасної англійської мови. Семантична структура слова. – Харків.: “Вища шк.”, 1974. 3.Білецький А.О. Про мову і мовознавство. – К.: АртЕк, 1996. 4.Гурський С.О. Значення и смисл слова // Іноземна філологія. – 1974. – №34. – С.3-14. 5.Goursky E. The Idiomatic Heart of the English Language. – Lviv: “Vishcha Shkola”, 1975. 6.Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К.: Вища шк., 1988. 7.<http://www.hutch.demon.co.uk/prom/ruses.html> 8.<http://www.jsonline.com/news/sunday/books/> 9.<http://www.oldpaths.com/Archive/Davison/Roy/Allen/1940/firstpla.html> 10.Colors <http://www.fbe.unsw.edu.au/subjects/arch/5203/96-s/stude> 11.<http://www.blackstoneaudio.com/html/books/b1209.html>

БІЛА К.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІТАЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

У сучасній науці про мову сформувалася думка про те, що одним з найважливіших чинників історичного розвитку мови, її еволюції, є мовні контакти, взаємодія мов [1; 2]. Ця

проблема перемістилася в наш час у центр лінгвістичних досліджень у зв'язку з багатовимірними та складними контактами між народами світу, які й раніше зумовлювали і продовжують зумовлювати у наш час взаємодію мов цих народів (В.В.Акуленко, А.С.Дьяков, Т.Р.Кияк, О.А.Стишов тощо). Історично доведеним є те, що мовні контакти є однією з рушійних сил, яка спричинює зміни в мовних підсистемах (перш за все в лексичному складі) і відповідно зумовлює різні типи взаємодії мов, зокрема: запозичення, калькування, інтерференцію та мовну асиміляцію. Слід зазначити, що утворення неологізмів завдяки запозиченням є найпродуктивнішим способом розширення та збагачення словникового складу, одним з найактивніших лексико-семантичних процесів на будь-якому етапі історичного розвитку мови. Проведені дослідження А. Вальтер показують, що серед 35000 слів сучасної французької мови слова іншомовного походження становлять близько 13% загальноновживаної лексики [3:25].

Проблема лексичних запозичень завжди привертала увагу і була предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Ш.Баллі, І.О.Бодуена де Куртене, А.Мартіне, Ю.О.Жлуктенка, Л.П.Крисіна, А.І.Смирницького, З.Н.Левит, У.Вайнрайх, А.Дармстетера, А.Доза, Л.Дероя, Ж.Дюбуа, П.Гіро, А.Вальтер тощо. У дослідженнях зверталася увага на процеси кількісного і якісного оновлення словника мови, адаптації іншомовних лексем, внутрішньомовних динамічних процесів, зокрема ревіталізації, або відновлення слів, що перебували на периферії активного словника тощо. Незважаючи на активну розробку питання запозиченої лексики у французькому мовознавстві, проблема функціонування італійських запозичень у лексико-семантичній системі французької мови доби Відродження залишається майже невивченою. Нечисленні праці в цьому напрямі (Ж.Цинк, Б.Вайнд, І.Чантурія) [4; 5; 6] висвітлюють суто статистичний аспект італійських запозичень XVI століття, проте на сам процес їх адаптації до лексико-семантичної системи французької мови звертається опосередкована увага. Окрім того в усіх вищезазначених працях майже відсутній семантичний аналіз італіанізмів, що також зумовлює **актуальність** даної статті. **Новизна** статті полягає в тому, що вперше робиться спроба проаналізувати семантичні зрушення італійських запозичень при їх функціонуванні у словниковому складі французької мови доби Відродження.

Слід зазначити, що у сучасному мовознавстві термін “запозичення” вживається у двох значеннях: у широкому й вузькому розумінні. У широкому розумінні “запозичення” розглядається у зв'язку з теорією мовних контактів, взаємодією мовних систем, як один із шляхів збагачення словникового складу мови. На думку Л.П.Кислюк, запозичення – це процес залучення в мову й адаптації запозиченої лексики [7:8]. У статті цей термін використовується нами у вузькому розумінні на позначення запозиченого слова – італіанізма, що становить **об'єкт** нашої статті. Італійські запозичення ми розглядаємо в синхронії з погляду на словниковий склад як на складнодинамічну систему, що перебуває в безпосередній залежності від явищ позамовної дійсності, та в якій постійно відбуваються еволюційні процеси. Тому аналіз процесу входження та адаптації італіанізмів до словникового складу французької мови, тобто їх номінативний та функціональний аспекти є досить важливим та становить **мету** нашої статті.

Доба Відродження відома в історичній науці та філології як період тісних франко-італійських контактів і проникнення чисельних італійських запозичень у французьку мову. Якщо починаючи з XIX століття і до сучасних часів, провідне місце серед запозичень французької мови займає англійська мова, у XVI столітті така роль належала італійській мові. Французький лінгвіст Л.Дерой зазначає, що “у передкласичний період в плані французьких запозичень жодна мова не перевищує за своїм впливом італійську” [8:25]. Цей факт підтверджують також більшість сучасних дослідників, наголошуючи на тому, що у добу Відродження французька мова запозичила з італійської близько 50% від всього запозиченого

італійського фонду за всю історію свого існування. Дослідниця історії французької мови М.Юшон із врахуванням архайзованих та зниклих у наступних століттях слів приводить навіть близько 2000 італіанізмів, що прийшли у французьку мову доби Ренесансу [10:145].

Проникнення італійських запозичень у лексико-семантичну систему французької мови доби Відродження пов'язано з трансформаційними процесами, які були спричинені зовнішніми (екстралінгвістичними) та внутрішніми (інтралінгвістичними) чинниками. До перших належать: 1) історичні міжнародні франко-італійські контакти та франко-італійський білінгвізм XVI століття; 2) новаторство італійської нації в економіці, літературі, мистецтві, архітектурі тощо; 3) мовний снобізм, мода на італійські запозичення, явище так званої "італоманії", тотального захоплення італійською мовою та культурою; 4) світовий пріоритет Італії у XVI столітті в політичному, соціальному та економічному плані; 5) сусідство двох контактуючих країн та генетична спорідненість обох контактуючих мов; 6) довго тривалість мовних контактів між двома народами.

Серед внутрішніх (інтралінгвістичних) чинників проникнення італіанізмів у добу Відродження домінують наступні:

1) потреба лексичного збагачення словникового складу, "обмеженість номінативних можливостей французької мови, на фоні такої обробленої та апробованої протягом століть мови, як латина"[11:168];

2) потреба розширення певних лексико-семантичних груп у зв'язку з появою нових предметів, явищ, розвитком науки та виробництва, наприклад на позначення термінів архітектури та мистецтва (*arcade, balcon, esquisse*), військової справи (*bataillon, escopette, mousquet*), промисловості (*brocart, parfum, carton*) тощо;

3) уникнення двозначності та уточнення значення свого словника: *mince* (fr.) – *svelte* (it.); *salle* (fr.) – *sallon* (it.); *peuple* (fr.) – *populace* (it.) тощо;

4) здатність іноземної мови дати готове слово для того поняття, яке раніше виражалося парафразою: *illetteré* (fr.) – *analphabète* (it.) ; *chemin de fer* (fr.) – *ferroviaire* (it.) тощо.

У результаті дослідження кількості італійських лексем, запозичених французькою мовою у добу Відродження, нами було винайдено 438 італійських запозичень, серед яких 357 іменників, 43 прикметники та 36 дієслів. Запозичення займенників та вигуків має рідкісний характер. Як зазначає французький вчений А. Доза, "запозичення починається з іменників; прикметники та дієслова проникають в мови лише при глибокому та тривалому їх контакті" [11:136], що також вказує на тісні та тривалі франко-італійські мовні контакти протягом XVI століття.

При розмежуванні італіанізмів XVI століття за тематичними (лексико-семантичними) групами, нами було виявлено, що більшість з них належить до термінів архітектури та мистецтва, військової термінології та реалій королівського двору. Кожна з цих тематичних груп становить близько 25% від загальної кількості запозичених італіанізмів. Італійські запозичення, що відносяться до комерційної та банківської термінології, а також промисловості та кулінарії становлять значно меншу кількість (близько 8% на кожен тематичну групу). Незважаючи на те, що значна частина інтернаціонального фонду сучасної музичної термінології представлена словами італійського походження, у словниковому складі французької мови доби Відродження вони становлять досить невелику кількість (близько 8% від всіх італіанізмів XVI століття). Активне проникнення у французьку мову музичних термінів італійського походження спостерігається здебільшого протягом XVIII-XIX століть.

Терміни **архітектури** представлені головним чином словами, що відносяться до **мистецтва орнаменту**, оскільки французькі будинки в цю епоху будувалися за італійською моделлю: *arcade n.f.* < *arcada*, *arabesque n.f.* < *arabesco*, *balustrade n.f.* < *balustrata*, *balcon n.m.* < *balcone*, *belvédère n.m.* < *belvedere*, *fresque n.f.* < *fresco*, *frise n.f.* < *freggio* (назва

орнаменту), *mosaïque n.f.* < *mosaico*, *parapet n.m.* < *parapetto*, *pilastre n.m.* < *pilaastro*, *volute n.f.* < *voluta* («волюта, спіраль») тощо. Значна частина італійських запозичень в межах цієї лексико-семантичної групи представлена **назвами житла та меблів**: *antichambre n.f.* < *anticamera* (передня кімната), *antiquaille n.f.* < *anticaglia*, *appartement n.m.* < *appartament*, *bicoque n.f.* < *bicocca* (спочатку "маленька фортеця", потім "вбогий будинок") *credence n.f.* < *credenza* (шафа для посуду), *lampion n.m.* < *lampione*, *strapontin n.m.* < *strapontino* (різновид матрацу), *vestibule n.m.* < *vestibulo* (місце для зберігання одягу) тощо. Значна частина італійських запозичень XVI століття представлена **військовими термінами**, що пов'язано з тим, що під час франко-італійських війн (1494-1559рр.) французи ознайомилися з італійським військовим мистецтвом, війська французької армії перейняли структури військ Італії, захисні споруди та фортифікації також будувалися за італійською моделлю: *bataillon n.m.* < *battaglione*, *caporal n.m.* < *caporale* (голова, керівник), *cartouche n.m.* < *cartocci*, *casemate n.f.* < *casamatta*, *cavalcade n.f.* < *cavalcata* *colonel n.m.* < *colonnello* (голова колони), *escopette n.f.* < *shioppetto* (вогнепальна зброя), *fantassin n.m.* < *fantaccino* (рядовий солдат), *soldatesque n.f.* < *soldatesco*, *sentinelle n.f.* < *sentinella* тощо. Тісні політичні контакти, франко-італійські королівські подружні альянси сприяли проникненню чисельних італіанізмів, що відносяться до **повсякденного життя**. За своєю природою це досить широка лексико-семантична група, що включає назви танців, терміни балету та театру, назви одягу, предметів гігієни, фізичних та психічних якостей людини, кулінарні терміни: *ballet n.m.* < *balletto* (бал), *caleçon n.m.* < *calzone*, *camisole n.f.* < *camiciola* (рубаша), *pantalon n.m.* < *Pantalon* (ім'я персонажу у довгих штанах на венеціанському карнавалі) *parfum n.m.* < *perfumo*, *pommade n.f.* < *pomata* (яблучна мазь), *analphabète adj. et n.* < *analfabeto* *disgracié adj.* < *disgraziato* (знедолений), *pédant adj. et n.m.* < *pedante*, *svelte adj.* < *svelto*, *cervelas n.m.* < *cervellato* (ковбаса з м'яса та свиного мозоку), *macaron n.m.* < *maccarone*, *parmesan n.m.* (сир) < *parmigiano* (людина з Парми) тощо. Слід зазначити при цьому, що запозичення назв фізичних та психічних якостей людини було пов'язано з потребою в нових емоційно-експресивних позначеннях, а перехід італійських кулінарних термінів до французької мови – із потребою передачі італійських реалій – італійських національних страв (види вин, сирів, виробів з тіста). Італійські запозичення, що відносяться до **комерційної та промислової термінології** представлені у словниковому складі доби Відродження у незначній кількості: *bilan n.m.* < *bilancia*, *bulletin n.m.* < *bollettino*, *artisan n.m.* < *artigiano*, *brocart n.m.* (назва тканини) < *broccato*, *carton n.m.* < *cartone*, *faïence n.f.* < *Faenza* (місто, де виробляли фаянс) тощо. Також невелику групу становлять **музичні терміни**: *air n.m.* < *aria*, *bémol n.m.* < *b molle*, *contrebasse n.f.* < *contrabbasso*, *fugue n.f.* < *fuga*, *trio n.m.* < *trio*, *sourdine n.f.* < *sordino*, *violon n.m.* < *violone* (контрабас) тощо.

Більшість мовознавців вважають, що процес запозичення в будь-якій мові складається з трьох основних етапів: **проникнення, асиміляції та прийняття**. На етапі проникнення вирішальними факторами є соціальні, до яких відносять економічний та культурний розвиток двох контактуючих мовних суспільств, фактори соціальної психології, такі як мода, снобізм, престиж країни мови-відправника (мови-джерела), відношення білінгвів-отримувачів до запозичення. Як правило, на цьому етапі іншомовні слова є okazional'nimi, бо вони вводяться білінгвами для певного контексту, ситуації, випадку, часто для створення місцевого колориту іншомовної країни. Під час асиміляції, наступного після проникнення етапу, іншомовне слово адаптується до фонетичної, графічної та граматичної системи мови-отримувача. Процес запозичення іншомовного слова завершується **прийняттям**, коли фонетично, графічно та граматично засвоєне слово входить до лексико-семантичної системи мови-отримувача. На цьому етапі відбувається функціональна адаптація і семантичне засвоєння іншомовного слова до лексико-семантичної системи мови-отримувача. Слід зазначити при цьому, що дослідження функціонального аспекту запозичень та їх

семантичний аналіз на цьому етапі є вкрай важливим для з'ясування динамічного характеру словникового складу на будь-якому історичному етапі мовного розвитку.

Про повну асиміляцію запозичення до лексико-семантичної системи мови-отримувача свідчить його **здатність до деривації** (утворення нових лексичних одиниць). На думку Е.Е.Біржакової, “це найвищий ступінь асиміляції запозичення мовою-рецепієнтом” [12]. Необхідність в похідних сполученнях пояснюється потребою мови-отримувача в термінах не тільки для позначення предметів, але й дій, стану, якості предметів тощо. Слід зазначити, що велика кількість італійських запозичень XVI століття утворила похідні слова, за допомогою італійських кореневих морфем: *carton* - *cartonner*, *poltron* - *poltronneusement*, *camp* - *camper*, *campement*, *decamper*, *valise* - *devaliser*, або італійських суфіксів *-esque*, *-issime*, *-ade*: *bravissime*, *rodomontade*, *romanesque* тощо. Зустрічаються й випадки невластивої деривації (конверсії) в процесі запозичення, особливо музичних термінів. Наприклад, прикметник *bravo* був запозичений французькою мовою як іменник.

На думку А.Доза, “не менш цікавою є асиміляція значень” [11:138]. Аналіз **семантичних зрушень** в італійських запозиченнях XVI століття дозволив виділити декілька моментів:

1) Субституція застарілого французького слова італійським синонімом. Наприклад, італійське слово *cable* витіснило французьке *chable*, *camelot* витіснило *chamelot*, *à l'improviste* замінило *à l'improviu*, італійське слово *moustache* витіснило свій абсолютний французький синонім *grenon*, *ambasseeur* було замінене на *ambassadeur*, *baucet* на *balzan*, *chiennaille* на *canaille*, *escremie* на *escrime*. В військовій термінології слово *escoute* (вартовий) було замінене італійським синонімом *sentinelle*. В морській термінології теж спостерігається заміна французьких слів *aiguille de mer*, *marinette* та *calamite* італіанізмом *boussole*. Слід зазначити при цьому, що в більшості випадків значну роль в процесі витіснення французьких синонімів італійськими відіграє генетична спорідненість контактуючих мов. Слід зауважити, що така субституція генетично спорідненими італіанізмами надала нову силу французьким словам, що знаходилися на шляху семантичного зносу. Так, послаблене в невизначеному значенні “нещасливий” слово *meschin* отримало нові сили під впливом італійського слова та отримало більш спеціальне значення *mesquin* “жалюгідний”; *chiennaille* втратило свою вульгарність та отримало нову форму *canaille* “каналія, збрід”.

2) Семантична диференціація французьких та італійських термінів, що мають однакове походження: *numéro* (it.) – *nombre* (fr.), *médaille* (it.) – *maille* (fr.), *camp* (it.) - *champ* (fr.).

3) Співіснування французьких та італійських слів завдяки утворенню синонімічних рядів: *mince*(fr.)-*svelte*(it.), *salle*(fr.)-*sallon*(it.), *peuple*(fr.)- *populace*(it.). Іноді таке співіснування можливе завдяки обмеженню сфер вживання цих синонімів. Наприклад, італійське слово *cavale*, *cavalle* < *cavalla* з XVI століття стає поетичним словом, хоча на півдні та сході Франції воно витіснило французьке слово *ega*, італіанізм *altier* < *altiero* (гордовитий), раніше типовий для високого стилю, починає вживатися в розмовній мові.

4) Транспозиція власних назв в процесі запозичення: *cariatide* (*caryatide*) n.f. < *Cariatidi* (Каріатіди – “жінки Карія, представлені у формі колон”); *faïence* n.f. < *Faenza* (назва міста, де виробляли фаянс); *lazaret* n.m. < *Lazzaretto* (від назви церкви *Santa Maria di Nazareth* біля якої знаходилась в Венеції лікарня для прокажених; в наш час - це лікарня в порту); *pantalon* n.m. < *Pantalon* (ім'я персонажу у довгих штанах на венеціанському карнавалі); *frangipane* n.f. (тістечко) < *Frangipani* (від імені італійського маркіза, який виробив парфуми для рукавичок, які пізніше почали використовувати в кулінарії); *gorgonzola* n.m. (сорт сиру) < *Gorgonzola* (ім'я кулінара); *malvoisie* n.m. (солодке вино) < *Malvasia* (назва грецького острова на півдні Пелопонезії) тощо.

5) При закріпленні італіанізмів у лексико-семантичній системі французької мови спостерігається зміна його значення, тобто перехід до метафори, метонімії, розширення або звуження значення. Як зазначає А.Доза “у справжніх запозичень найбільш характерне семантичне явище – це спеціалізація значення. Дуже рідко трапляється, щоб іноземне слово увійшло в мову-запозичувач з усіма своїми значеннями, хоча їх було б і дуже небагато; зазвичай воно зберігає лише одне значення, і таким чином, слово відокремлюється від свого прототипу” [11:138]. Наприклад, дієслово *attaccare*, яке позначає в італійській мові “з’єднувати, запрягати коней; атакувати, сперечатися” прийшло у французьку мову з єдиним значенням “атакувати”. Італійський іменник *corridore*, який має значення “коридор, галерея, кінь, кінь-скакун”, спочатку прийшов у французьку мову з усіма значеннями, однак до XVII століття збереглося лише одне – “коридор, галерея”.

6) Іноді запозичення отримує у французькій мові зовсім нове значення. У добу Відродження деякі італіанізми були введені з новим значенням. Наприклад, в італійській мові *disgratiato* означає “нещасливий”, французькою мовою це слово було запозичене зі значенням “знедолений”. Італіанізм *isole* < *isolata* (окремий як острів) був запозичений як термін архітектури, який означав “окремий будинок або група будинків”, але у XVII столітті це слово отримує значення “самотній”. Італійське запозичення *barbon* < *barbone* (довга борода) в XVI столітті стало прізвиськом трьох головних членів Парламенту, які носили довгу бороду. В результаті *barbon* прийняло значення “бородач”, а пізніше “старикашко”.

7) Результатом пуристичних тенденцій та боротьби французьких письменників з “італоманією” є надання деяким італійським запозиченням у французькій мові пейоративного значення: наприклад, іт. *carne* “плоть, м’ясо” – фр. *carne* “тухлятина”, іт. *donzella* “дівчина” – фр. *donzelle* “жінка легкої поведінки”, іт. *mercanti* (множина) “купці” – фр. *mercanti* “торгаші, спекулянти”, італіанізм *messer* < *messere* (месер) вже в XVI столітті починає вживатися в іронічному значенні для характеристики преціозних італійців.

8) Наслідком пуристичної діяльності є також існування у лексико-семантичній системі французької мови так званих “прихованих запозичень”, або структурних кальок. При цьому запозичується значення слова та його внутрішня форма (спосіб утворення), але словотвірні засоби використовуються власні. За такою моделлю побудовані такі італійські запозичення XVI ст., як *tournesol*, *bas-relief*, *fruits de mer*, *chou-fleur* тощо.

9) Іншим наслідком пуризму вважаються семантичні кальки, або семантичні запозичення, тобто використання вже наявного в мові слова із новим, запозиченим значенням, наприклад, *milieu* запозичило з італійської мови значення “оточення”, *créature* значення “протеже, ставленик”, *nouvelle* значення “новела”, *jalousie* значення “жалюзі” тощо.

10) Утворення фразеологічних зворотів за участю італійських запозичень свідчить про завершення процесу прийняття іншомовного слова лексико-семантичною системою мови-рецепієнта. На думку А.С.Зорько, при утворенні фразеологічних зворотів найбільш суттєво виявляється зміна значення італіанізмів [13:12]. Ці фразеологізми значно поновлюють, наприклад, аргі грабіжників: *aller à la campagne* (потрапити за ґрати), *descendre du ballon* (сидіти у в’язниці), *radis noir* (жандарм). Також дуже багато літературних та фамільярних фразеологізмів: *campagne de l’air* (повітря), *faire des festons* (виробляти вензеля), *c’est une vraie carafe d’orgeat* (ні риба, ні м’ясо). Іноді можна зустріти фразеологізми-кальки, наприклад, *faire fiasco* від італійського *fare fiasco*.

Висновки та подальші перспективи. Аналіз функціонування італійських запозичень у словниковому складі французької мови доби Відродження показав, що в процесі свого розвитку мова асимілює іншомовні лексеми з різних причин – екстралінгвістичних та інтралінгвістичних. Більшість запозичених слів, потрапляючи в лексико-семантичну систему мови-рецепієнта вступає в її межах у системні зв’язки різного типу – словотвірні та семантичні. На етапі прийняття велика кількість італіанізмів утворила деривати за участю як

власне французьких, так і запозичених італійських афіксів. Семантичний аналіз італійських запозичень XVI століття показав, що вони приходять в мову не з усіма значеннями, які мали в мові-джерелі, а з одним або кількома з них. Досить частими є випадки встановлення синонімічних зв'язків італіанізмів з французькими словами. В одних випадках спостерігається витіснення французьких синонімів італійськими, а в інших – співіснування запозичених та французьких слів. Велику роль у процесі семантичної адаптації італійських запозичень відіграють також фактори зовнішнього порядку, такі як пуризм, наслідком якого є пейорація значення деяких італіанізмів, утворення семантичних та структурних кальок. Формування фразеологізмів на основі італійських запозичень є найвищим ступенем адаптації іншомовних лексем до лексико-семантичної системи французької мови. Стосовно італіанізмів XVI століття, можна сказати, що більшість з них повністю адаптувалася до лексико-семантичної системи французької мови, таким чином що у наш час майже не відчувається їх іншомовне походження. Дослідження італіанізмів, що прийшли у французьку мову протягом XVI століття, має подальші перспективи, зокрема актуальними є вивчення фоно-графічного та граматичного рівня їх асиміляції до системи французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1.Серебренников Б.О. О материалистическом подходе к явлениям языка. – Москва: Наука, 1965. 2.Вайнрайх У. Языковые контакты. – Киев: Наукова думка, 1979. 3.Walter H. et Walter G. Dictionnaire des mots d'origine étrangère. – Paris: Larousse, 1991. 4.Zink G. Le moyen français (XIV-e et XV-e s.). – Paris: PUF, 1990. 5.Wind B.H. Les mots italiens introduits en français au XVI siècle. – Paris: PUF, 1928. 6.Чантурия И.Г. Итальянские заимствования во французском языке в XVI веке: Автореф.дис.канд.филол.наук. – Минск, 1979. 7.Кислюк Л.П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній літературній українській мові: Автореф.дис.канд.філол.наук. – К., 2000. 8.Deroy L. L'emprunt linguistique. – Paris: les Belles Lettres, 1956. 9.Guiraud P. Les Mots étrangers. – Paris: Presses Universitaires, 1971. 10.Huchon M. Histoire de la langue française. – Paris: Librairie Générale Française, 2002. 11.Доза А. История французского языка. – М.: Изд-во иностр.лит-ры, 1956. 12.Биржакова Е.Э. Языковые контакты и заимствования. – Ленинград: Наука, 1972. 13.Зорько А.С. Сравнительное исследование заимствований в родственных языках (франко-итальянские контакты): Автореф.дис.канд.филол.наук. – Москва, 1975.

БОЙКО Т.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ДИНАМІКА СЕМАНТИЧНИХ ГРУП “FROUWE”- “WÎP” ТА “MINNE”- “LIEBE” В ДІАХРОНІЇ

(на матеріалі лірики німецьких міннезінгерів)

Актуальність дослідження. Лінгвістичний концептуалізм як відносно нова наукова парадигма розробляє питання формування понятійних систем (концептосфер) у панхронії різних лінгвокультур. У даній мовознавчій парадигмі релевантним визнається вивчення емоційної концептосфери, що є сукупністю емоційних концептів. Лінгвокультурологічне вивчення вербалізованих концептів передбачає звернення дослідника до етимологічного аналізу тих знаків, що є його предметним (матеріальним) втіленням. Етимологічні дані, як зазначає М.О.Красавський, є надзвичайно важливими для лінгвокультурологів та лінгвоконцептуалістів, що виявляють особливості генезису мовного мислення у різних лінгвокультурах та цивілізаціях [1:140]. Даним твердженням можна пояснити актуальність тематики даного дослідження.

Мета. Стаття має за мету демонстрацію семантико – трансформаційних процесів в межах названих пар лексем, релевантних для семантичної структури лінгвокультурного концепту *КОХАННЯ*, яких вони зазнали в процесі свого функціонування в межах жанру любовної лірики міннезангу.

Об'єкт. Об'єктом дослідження у статті є семантичні групи “frouwe” – “wîp” та “minne” - “liebe”, виділені на основі лірики міннезінгерів.

Предмет. Предметом дослідження є їх етимологія та особливості вживання в поезії міннезінгерів.

Матеріал. Матеріалом дослідження виступають дані етимологічних розвідок вчених – германістів, зібраних ними на основі аналізу лексикографічних джерел та текстів ліричних творів міннезангу 12 – 14 століть.

Наукова новизна даного дослідження полягає у збагаченні знань щодо етимологічного розвитку вищезгадуваних семантичних груп, що сприятиме більш вичерпному розкриттю семантичної структури відповідних лінгвокультурних концептів та субконцептів.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Вивчення особливостей мовного мислення давніх германців епохи Середньовіччя неможливе без залучення до лінгвістичного аналізу текстів любовної поезії міннезінгерів, яка була одним із провідних літературних жанрів тієї епохи, виступаючи в якості маніфестатора куртуазного світосприйняття та світобачення. Основними концептуальними одиницями, навколо яких формуються різнопланові тематичні ряди поезії міннезангу, є концепт *КОХАННЯ* та субконцепт *ЖІНКА*, який входив у структуру першого як її невід'ємний компонент. Як зазначив Міхаїл Ісбасеску, усе життя куртуазного суспільства рухалося навколо жінки та кохання [2:2].

Центральну роль жінки у ліриці міннезангу доводить також схема куртуазного кохання, запропонована Куртом Ру. На його думку, ця схема у формі трикутника передбачала наявність трьох учасників та двох відношень між ними: в основі трикутника були співець кохання (ліричне “Я”, автор поезії) та суспільство, представлене образами сторожа або супротивників, а на вершині цього трикутника була жінка (Прекрасна Дама), яка возвеличується над усіма. Між співцем та суспільством існувало конфліктне відношення, а між співцем та Дамою – відношення кохання [3:113]. Тому концепт *КОХАННЯ* немислимий без його іманентного субконцепту *ЖІНКА*.

Прекрасна Дама у міннезангу, як підкреслює Едіт Венцель, характеризується ідеалістичністю та недосяжністю. Вона слугує символом краси і чеснот, а також об'єктом жадання з боку ліричного “Я” співця. Він виконує роль невтомного залицяльника, що водночас страждає у своєму щасті. Міннезангу як літературній грі притаманний чіткий поділ ролей між чоловіком та жінкою. Така ієрархізація статей була діаметрально протилежною офіційно прийнятим теологічним та правовим зразкам. Адже співець, що виступав у ролі закоханого чоловіка, віддавав себе уявно у добровільну та повну залежність від жінки /Прекрасної Дами/, що визначала щастя його життя та його душевне зцілення. Самоприпинення чоловіка та висока стилізація жінки, що поєднує красу та бездоганність, виявляються комплементарними дієвими зразками тієї епохи. У цій фіктивній грі представників обох статей співець настільки віддаляє від себе обожнювану ВОЛОДАРКУ, що вона стає зрештою недосяжною для нього [4:264].

Загалом культ Прекрасної Дами спричинив важливі соціальні зрушення: корінним чином змінювалася роль жінки в сім'ї та в суспільстві, вона здобувала невластиву їй до того активність [5:72-73].

На підтвердження вищенаведеної думки О.Дмитрієв обґрунтовує свою позицію про те, що любов до дами мала у собі певні прогресивні в суспільно – історичному плані риси, що визначалися соціально – культурними рамками. По-перше, в ідеї любові до дами втілювалося подолання християнсько – аскетичного життєвого ідеалу в області культури; вона є виразником життєствердної чуттєвої радості, перш за все завдяки відкриттю жіночої краси та визнанню чуттєвого кохання. По – друге, ідея любові до дами відображає перші кроки до звільнення жінки як особистості, яка – нехай всього лише в авторській вигадці – поставлена вище, ніж чоловік як берегиня цінностей феодально-лицарської культури і вихователька

представників сильної статі. По – третє, (що є надзвичайно важливим у культурно – історичному відношенні), в ідеї любові до дами кохання між чоловіком та жінкою вперше постає як вияв індивідуальної пристрасті, котра сама обирає собі партнера [5:42].

Оскільки семантична структура лінгвокультурного концепту залежить великою мірою від характеру його номінанта, тобто лексеми, що називає даний концепт, то доцільним буде проведення етимологічного аналізу семантичних груп “*frouwe*” – “*wîp*” та “*minne*” – “*liebe*”, який передуватиме безпосередньому дослідженню семантичної структури лінгвокультурного концепту *КОХАННЯ/MINNE*.

Постановка завдання. Завдання полягає у описі та узагальненні наукових розвідок німецьких лінгвістів, що були присвячені даній проблематиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальними стосовно дослідження даної проблематики можна вважати праці таких німецьких лінгвістів як Еріка Людвіг [7], Лайла Залем [8] (присвячені семантичній групі “*frouwe*” – “*wîp*”), Міхаїл Ісбасеску [2] (присвячена семантичній групі “*minne*” – “*liebe*”).

Аналіз та узагальнення результатів даних досліджень дозволяють нам зробити наступні висновки:

I. Семантична група “*frouwe*” – “*wîp*”

Основна проблема стосовно даної семантичної групи полягає у з’ясуванні особливостей використання та значення цих лексем у ліриці міннезангу. Тут існують 2 полярні думки:

Перша – теорія Еріки Людвіг: лексема *frouwe* на позначення ‘жінки’ виступила на перший план лише в куртуазну епоху, коли почалося формування окремого соціального прошарку лицарства із його особливим символічним номінативним апаратом (“*ritter*”, “*herren*”, “*frouwen*”). У давньоверхньонімецький період поширеним словом для позначення жінки було “*wîp*”, лексема “*frouwe*” вживалася рідко та обмежено у значенні “*domina*” чи “*matrona*”. У середньовірхньонімецький період (саме тоді створювалася лірика міннезангу) і лексема “*wîp*”, і лексема “*frouwe*” двічі змінюють своє значення у діаметрально протилежний бік: “*frouwe*” спочатку отримує почесну соціологічну семантичну специфікацію і вживається лише у зверненнях до жінок із високим соціальним статусом, а “*wîp*” протиставляється попередній лексемі як лексична одиниця зі зниженою соціальною конотацією, оскільки вона почала позначати жінку як таку, інколи навіть зі зниженою оцінкою. Проте до кінця 13 століття у міннезангу, який перестав оспівувати лише Прекрасних Дам, натомість звернувся до «простих» в соціальному сенсі представниць жіночої статі, все частіше вживається лексема “*wîp*”, що втрачає свою негативну конотацію, отримує вищу етичну оцінку та стає переважаючою. Лексема “*frouwe*” почала вживатися із жорсткою історичною співвіднесеністю щодо епохи міннезангу, який був створений до Вальтера фон дер Фогельвайде [7:125-131].

Друга – теорія Лайли Залем: лексеми “*wîp*” та “*frouwe*” не мали в ліриці міннезангу, тобто у середньовірхньонімецький період розвитку німецької мови, чітко закріплених за собою соціальних конотацій. Так, лексема “*wîp*”, всупереч поширеній думці, не пов’язана з жодними негативними асоціаціями та позначає у міннезангу не лише виключно жінок нижчого походження чи негідної вдачі. Тому помилковим дослідниця вважає припущення про те, що це слово є непридатним для використання в межах такого шляхетного мистецтва, як міннезанг. З іншого боку лексема “*frouwe*” не обов’язково обмежується лише своїм використанням на позначення “дам шляхетного роду”, хоча деякі дослідники вбачають у семантичному наповненні даної лексичної одиниці не тільки значення вищого соціального статусу, але й етично – моральну оцінку позитивного характеру. Проведення ґрунтовного аналізу текстів міннезангу дозволило дослідниці дійти висновку, що обидва поняття мають загальніший та ширший спектр значення та не містять апіорі якось іманентну оцінку сему

(негативну чи позитивну). Обидва поняття є нейтральними у плані соціальної та оцінної конотації. Лише завдяки епітетам чи в контексті вони обмежують та модифікують свій загальний зміст. Лексема “*frouwe*” може так само, як і лексема “*wîp*”, функціонувати для загального позначення статевої приналежності, тобто позначати жінку як таку. А “*wîp*” вживається поруч із “*frouwe*” у піснях міннезангу, які тематизують ключові питання куртуазної поезії та працюють із типовими мотивами. Тобто обидва поняття у своєму значенні є взаємозамінними. Проте деякі автори надають перевагу то одному, то іншому поняттю. Це зумовлюється формальними критеріями (маються на увазі метричні, стилістичні чи звукові параметри вибору слова). Наповнення значення залишається при цьому незмінним, що ще раз підтверджує семантичну паралельність лексем “*wîp*” та “*frouwe*”. Інколи їх вживання різниться у певних мовленнєвих ситуаціях: у звертаннях зустрічається майже завжди “*frouwe*”, а у монологічних викладах – “*wîp*”. Тобто, лексема “*frouwe*” виконувала функцію апелятива [8:160-161].

Цей поділ у функціональному вживанні лексем “*wîp*” та “*frouwe*” чітко простежується у ліриці Вальтера фон дер Фогельвайде. У звертаннях він послуговується виключно лексемою “*frouwe*”. Наведемо кілька прикладів:

- “*Nemt, frouwe, disen kranz!*” (*Nehmt, Herrin, diesen Kranz!*“),
- “*Genade, frouwe, mir also bescheidenliche: lâ mich dir einer iemer leben!*” (*Herrin, gewähre mir doch einsichtig dies eine: lass mich künftig nur für Dich allein leben!*),
- “*Vrouwe, vernemt dur got [von] mir diz mære*” (*Herrin, um Gottes willen vernehmt meinen Auftrag*).

Лексема “*wîp*” вживається тоді, коли монологічна оповідь ведеться від імені автора чи від імені Дами:

- “*Si wunderwol gemachet wîp*” (*Sie vollkommenste Frau*),
- “*Ir reinen wîp, ir werden man*” (*Ihr reinen Frauen, ihr edlen Männern*),
- “*Al mîn fröide lît an einem wibe*” (*Mein ganzes Glück liegt an IHR*),
- “*Der diu wîp alrêrst betrouc, der hât beide an mannen und an wîben missevarn*” (*Der zum ersten Mal Betrug beging an den Frauen, der hat sich an ihnen, und auch an den Männern versündigt*),
- “*Ich bin ein wîp dâ her gewesen sô stæte an êren und ouch alsô wol gemuot*” (*Ich habe bisher dagestanden als eine Frau so hohen Ansehens und festen Herzens*).

Саме в якості апелятива лексема “*frouwe*” виступає як компонент персоніфікованих словосполучень “*Frau Welt*” та “*Frau Minne*”, які часто зустрічаються в поезіях міннезангу. Словосполучення “*Frau Welt*”, де лексема “*die Frau*” вживається у вторинній номінації, втілює забобонне уявлення про сутність жінки як втілення всесвітнього гріха [9:171]. Цей алегоричний образ світу протиставляється поняттю “космос”, позначаючи нецерковне, світське життя з усіма його радощами. Саме світ, диявол та плоть вважалися в епоху Середньовіччя трьома основними ворогами людської душі [10:25].

Першим, хто ввів образ “*Frau Welt*” у лірику міннезангу, був уже згадуваний Вальтер фон дер Фогельвайде. У його поезіях ця алегорична постать зображується із прекрасним зовнішнім виглядом спереду та жахливою спиною, що розкладається, як мертва плоть ззаду (символ прихованої світської куртуазної культури з її розпусними звичками) [11:197]:

<i>Vrô Welt, ich hân ze vil gesogen:</i>	<i>Frau Welt, ich hab zu lang an deiner Brust gelegen,</i>
<i>ich wil entwonen, des ist zît.</i>	<i>ich will mich entwöhnen, es ist an der Zeit.</i>
<i>Dîn zart hât mich vil nâch betrogen,</i>	<i>Deine Zärtlichkeit hat mich fast verblendet, denn sie schenkt viel süße Freuden.</i>
<i>wand er vil süezer fröiden gît.</i>	<i>Als ich dir gerade ins Gesicht sah,</i>
<i>Do ich dich gesach reht under ougen,</i>	<i>da war deine Schönheit wunderbar anzusehen –</i>

*dô was dîn [schoene an ze] schouwen
wunderlich al sunder lougen:
doch was der schanden alse vil,
dô ich dîn hinden wart gewar,
daz ich dich iemer schelten wil.*

*das ist nicht zu leugnen.
Doch da war des Schändlichen so viel,
als ich dich von rückwärts erblickte,
dass ich dich immer schmähen werde.*

Ключове поняття “*Frau Minne*” втілювало середньовічне уявлення про якусь вищу духовну сутність, що керує серцями закоханих та володіє долями чоловіків та жінок, які віддали себе служінню коханню [10:7].

II. Семантична група “*mine*” – “*liebe*”

MINNE, ключове поняття куртуазної літератури епохи Середньовіччя, важко піддається перекладу на іншу мову, оскільки конотації, що пов’язані з цим поняттям, обумовлюються специфічними життєвими умовами та світом уявлень того часу. MINNE означає не лише еротичні стосунки між чоловіком та жінкою, але й зв’язок, що існує між віруючою людиною та Господом, а також відносини між васалом та феодалом. Однак семантика цього слова збігається у багатьох аспектах із сучасним німецьким багатозначним поняттям LIEBE, що з’явилося у пізньому Середньовіччі, замінило більш давнє слово та витіснило його повністю із “живого” лексичного запасу [12:164]

В середньовіснійнімецький період німецької мови існувало два слова на позначення кохання – “*liebe*” та “*minne*”. Останнє розумілося в Середні віки як лицарське кохання до шанованої, як правило, одруженої жінки. Воно охоплювало поняття високого, чистого, жертвовного поклоніння, часто платонічного обожнювання (позитивна оцінка даної емоції), на відміну від “*liebe*”, коли почуття розумілося як “земне”, тілесне, але настільки ж сильне (негативна оцінка). Сучасне німецьке “*die Minne*” перейшло в розряд номінативних одиниць, що мають негативне маркування та вживаються в іронічному, рідше в жартівливому значенні, в окремих випадках також як стилістичний синонім до лексеми “*die Liebe*” [13:32].

Однак ці дві лексеми також зазнали певних семантичних трансформацій, які знайшли своє відображення в поезії міннезангу. Первинно “*liebe*” означало “*die Freude*” (антонім “*das Leid*”), а “*minne*” було власне позначенням кохання (сучасне німецьке “*die Liebe*”) як природного тяжіння між представниками двох статей. Крім того, “*minne*” означало ще симпатію до якоїсь особи чи речі, а особливо “божу любов”. Дані значення цих двох лексем зберігаються загалом у незмінній формі у поезії перших міннезінгерів. Стилізація поняття “*minne*” починається під впливом поезії провансальських трубадурів, відбувається суспільно-станово-етичне обмеження значення, внаслідок чого лексема починає вживатися на позначення чистого, платонічного Високого Кохання (*Hohe Minne*). В період розквіту міннезангу значення лексеми “*minne*” ще не є чітко зафіксованими: вона може позначати як щасливе, так і нещасливе, однобоке кохання з високим етичним забарвленням, а також неприборкане, чуттєве жадання. Епоха Високого Міннезангу поєднала лексему “*minne*” зі значенням “*Hohe Minne*”, надавши їй особливого етичного характеру. Лексема “*liebe*” зазнає в цей час суттєвого розширення свого семантичного наповнення. Основне семантичне надбання полягає в тому що “*liebe*” перестає означати лише “*die Freude*” і вживається на позначення щасливого кохання на відміну від “*minne*”, що позначало нещасливе кохання. Причому часто наголошується тілесний аспект кохання, який може виражати лише лексема “*liebe*”, оскільки лексема “*minne*” була позбавлена його зовсім (ідеологія куртуазного кохання наголошувала платонічність любовних стосунків). У Вальтера лексема “*liebe*” зберігає за собою основне значення “*die Freude*”, але вживається також на позначення сердечного потягу, любові, краси жінки, що викликає любовні почуття. У зв’язку із тим, що Вальтер оспівував природне кохання, а не кохання до ідеальної Прекрасної Дами, “*Minne*” здобуло у його творах узагальнене значення із співвіднесенням до дійсності. Генерація поетів, що творили після Вальтера, розпочали боротьбу між реалістичним та ідеалістичним

напрямками міннезангу. Перші намагалися зберегти традиції Високого Кохання (*Hohe Minne*) із культом Прекрасної Дами, а інші захищали право на оспівування природності кохання, яке повинно бути радісним та взаємним. Це й призвело до виникнення конкуренції між поняттями “*minne*” та “*liebe*”. Паралельно з’являється поняття “*unminne*” на позначення продажного кохання. Поступово “*minne*” та “*unminne*” втрачають диференціацію у значенні, негативна конотація похідного “*unminne*” поширюється на вихідну лексему “*minne*”, яка переходить у сфері вживання із ідеальної площини у площину чуттєву. Лексема “*liebe*” закріплює у цей час за собою значення справжнього та природного кохання, яке є водночас чистим та високим. Тобто, у 13 столітті за лексемою “*minne*” закріпилася негативна конотація, а лексема “*liebe*” здобула позитивну оцінку. Ця боротьба між лексемами закінчилася наприкінці 13 століття перемогою лексеми “*liebe*”, яка поступово витіснила “*minne*”, обмеживши її значення чуттєвою сферою. Однак остаточну перемогу лексична одиниця “*liebe*” отримала лише через два століття після того, як з’явилася остання поезія останнього поета-міннезінгера [2:161-165].

На основі дослідження частотності вживання лексем “*liebe*” та “*minne*”, що було проведено Е.Мінтасовою, були зроблені висновки про те, що у класичній середньовісній німецькій поезії лексема “*liebe*” з наголошенням тілесного аспекту кохання у своєму значенні була периферійною. Основним значенням лексеми “*liebe*” залишається “радість”, про що свідчить її контекстне вживання у сполученні із антонімічними лексемами “*ungemach*” – “*Unglück*”, “*leid*” – “*Leid*”, “*kumber*” – “*Kummer*”. Ядерною натомість можна вважати лексему “*minne*”, яка позначала духовну сторону почуття кохання. Крім того, дослідниця з’ясувала, у якому співвідношенні знаходилися ці дві лексеми, які часто зустрічалися в межах одного контексту. Однак саме контекст дає можливість виділити розбіжності у їх значенні: “*minne*” часто супроводжується своїм антонімом “*haz*”, “*hazze*”. Тому порівнюючи пари “*liebe*” – “*leid (kumber, ungemach)*” та “*minne*” – “*hazze*”, дослідниця обґрунтовує своє твердження про більшу ступінь інтенсивності емоції, вираженої лексемою “*minne*” [14:96-97, 101].

Наукові результати. Етимологічний аналіз залишається одним із базових методів лінгвістики, який виявляє особливості мовної свідомості та мислення людей попередніх епох. Етимологічний аналіз семантичних груп “*frouwe*” – “*wîp*” та “*minne*” – “*liebe*” дозволяє висловити твердження про дифузність та взаємопроникність семантики лексичних одиниць середньовісній німецької мови. За відносно короткий період свого функціонування у межах класичної любовної лірики міннезангу вищезгадані лексеми втрачали одні соціальні та оцінні конотації та здобували інші, часто прямо протилежні у порівнянні з попередніми. Причому лексеми “*frouwe*” та “*minne*” зазнали пейоризації семантичного наповнення, а лексеми “*wîp*” та “*liebe*” – мейоризації.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Знання, здобуті про семантичні групи “*frouwe*” – “*wîp*” та “*minne*” – “*liebe*”, сприятимуть адекватному відображенню семантичної структури лінгвокультурного концепту КОХАННЯ, що є одним з базових концептів середньовісній германської лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Красавский Н.А. Синкретизм средневекового языкового сознания (на примере номинаций эмоций) // Филология и культура: Материалы III-й Междунар. науч. конф., 16-18 мая 2001 г.: [Сборник] / [Редкол.: Н.Н.Болдырев (отв. ред.) и др.]. Ч.2. – 2001. – С.140-141.
- 2.Isbâsesku Mihail. Minne und Liebe. Ein Beitrag zur Begriffsbestimmung und Terminologie des Minnesangs. – W. Kohlhammer Verlag – Stuttgart – Berlin – 1939.
- 3.Ruh Kurt. Kleine Schriften / Kurt Ruh. – Berlin, New York: de Gruyter Band 1. Dichtung des Hoch- und Spätmittelalters. – 1984.
- 4.Wenzel Edith. HËRE VROUWE und ÜBELEZ WÎP: Zur Konstruktion von Frauenbildern im Minnesang // Manlichiu wîp, wîplich man: Zur Konstruktion der Kategorien “Körper“ und “Geschlecht“ in der deutschen Literatur des Mittelalters/hrsg. von Ingrid Bennewitz und Helmut Terwooren. – Berlin: Erich Schmidt, 1999 (Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie, 9) – S.264-283.
- 5.Федотов О.И. История западноевропейской литературы средних веков: Учебник – хрестоматия: Идеогаммы, схемы, графики. – 3-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2003.
- 6.История немецкой литературы в трех томах. Т.I. От истоков до 1789 г. Общ. ред. и предисловие А.Дмитриева. – М.: Радуга, 1985.
- 7.Ludwig Erika. WÎP und FROUWE. Geschichte der Worte und Begriffe in der Lyrik des 12. und 13. Jahrhunderts. –

Stuttgart – Berlin, Kohlhammer, 1937. 8. *Salem Laila*. Die Frau in den Liedern des “Hohen Minnesangs”. – Frankfurt am Main – Verlag Peter D Lang GmbH – 1979. 9. *Быкова О.И.* Этноконнотация как вид культурной коннотации: на материале номинативных единиц немецкого языка: Дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19. Воронеж, 2005. 10. *Lauffer Otto*. Frau Minne: In Schrifttum und bildender Kunst des deutschen Mittelalters. – Hamburg – 1947. 11. *Bumke Joachim*. Walther von der Vogelweide // Deutsche Literatur: Eine Sozialgeschichte. Hrsg. Von Horst Albert Glaser. Bd.1. 750 – 1320: Aus der Mündlichkeit in die Schriftlichkeit: Höfische und andere Literatur. Hrsg. von Ursula Liebertz-Grün. – Rowolt Taschenbuch Verlag GmbH. – Reinbeck bei Hamburg. – 1988. – S.193-203. 12. *Kasten Ingrid*. Minnesang // Deutsche Literatur: Eine Sozialgeschichte. Hrsg. Von Horst Albert Glaser. Bd.1. 750 – 1320: Aus der Mündlichkeit in die Schriftlichkeit: Höfische und andere Literatur. Hrsg. von Ursula Liebertz-Grün. – Rowolt Taschenbuch Verlag GmbH. – Reinbeck bei Hamburg. – 1988. – S.164-192. 13. *Вильмс Л.Е.* Лингвокультурологическая специфика понятия “любовь” : на материале нем. и рус. яз. Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 Волгоград, 1997. 14. *Минтасова Э.А.* Опыт концептуального анализа “имен чувств” в произведениях Гартмана фон Ауэ. Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 2003.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.. *Walther von der Vogelweide*. Gedichte. Mittelhochdeutscher Text und Übertragung. – FaM: Fischer Verlag – 1990.

БРАТЕЛЬ О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБРАЗНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПРОСТІР, ВЛАСТИВОГО МІФОЛОГІЧНОМУ МИСЛЕННЮ

Важливою ознакою сучасної лінгвістики є актуалізація когнітивного та лінгвокультурологічного підходів до вивчення мовних явищ і процесів. Одним із засобів вербалізації сформованих у процесі когнітивної діяльності концептів є їхнє відображення у поетичних образах, що віддзеркалюють національно-культурні особливості відповідного суспільства в конкретну епоху. Поетичний образ аналізувався багатьма вченими (В.В.Виноградов, С.Р.Вартазарян, Г.Д.Гачев, Ю.М.Лотман та інші), і його особливості продовжують цікавити сучасних дослідників (О.С.Маріна, С.В.Настенко, Г.В.Осадко, Р.І.Стефурак, О.Й.Філіпчик). Велика кількість наукових праць, в яких досліджується образ, свідчить про невичерпність його сутності та перспективу його вивчення.

Метою статті є опис особливостей образної актуалізації міфологічного концепту ПРОСТІР, зокрема, його осмислення як освоєного, чужого та межового в аргентинській поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Аналіз міфологічних концептуальних схем, властивих міфопоетичному мисленню, які об’єктивуються в поетичних образах, є сьогодні **актуальним**, оскільки у сучасній науці міф вивчається як ключ до розуміння людської психіки і культури. **Об’єктом** статті є аргентинська поезія, а **предметом** – образи, в яких реалізується міфологічний концепт ПРОСТІР. **Матеріалом** дослідження слугують вірші аргентинських письменників, написані наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. **Новизна** статті зумовлена якісною обмеженістю у когнітивній поетиці подібних досліджень на матеріалі етноспецифічного образного поля аргентинських поетичних творів.

Більш-менш чітке розмежування простору відбувається тоді, коли від присвійного господарства людина переходить до відтворюючого господарства. Культура збиральництва і мисливства орієнтувала людей на цілісне сприйняття світу, на спостереження і пристосування до нього як до незмінної даності [1:241], проте, коли у часи неоліту кочовий образ життя мисливців-збирачів поступово переходить в аграрне господарство, з’явилася потреба проведення чіткіших демаркаційних ліній між предметами навколишнього світу, а також між локалізованим і делокалізованим існуванням речей [1:108].

Близькість, далина, висота предметів, шляхи і швидкість їх руху людина сприймає через свою власну спроможність рухатись, через власне тіло [1:286], тому простір може образно описуватись навіть через його вимірювання звуком: необмеженість простору зображається в образі крику, що помирає: *Aquí también. Aquí, como en el otro / Confín del continente, el infinito / Campo en que muere solitario el grito* [BOP – Jorge Luis Borges. Texas,

129]. Образ моделюється на основі метонімічної концептуальної схеми КРИК – ЖИВА ІСТОТА. Образ крику осмислюється як середовище проживання людини, тобто та територія, де чутно крик людини, є освоєним простором, а місце, де цей крик вмирає, є чужим, неосвоєним. Світ людини на ранньому етапі когнітивності обмежувався її житлом та селищем, в якому вона жила. За територією селища починався світ, неосвоєний предметною діяльністю і, відповідно, неосвоєний ментально, і цей світ був сповнений несподіванок.

Простір первісної людини був поділений видимими і невидимими межами, які, слугуючи водночас і каналами зв'язку, мали різну природу. В ролі міфологічних меж можуть виступати будь-які топографічні об'єкти, за якими конвенційно закріплюється таке значення [2:129]. Для аргентинської міфологічної картини світу важливими були, перш за все, природні кордони: пампа та океан, пов'язані з архетипами землі, води та повітря. В поетичних творах ці природні явища художньо переосмислились і втілились в словесних поетичних образах: *Una amistad hicieron mis abuelos / con esta lejanía / y conquistaron la intimidación de los campos / y ligaron a su baquía / la tierra, el fuego, el aire, el agua* [BWN – J.L. Borges. *Dulcia linquimus arva*]. Метафорична концептуальна схема ПАМПА – ЖІНКА актуалізується у персоніфікованому образі пампи, з яким поєднується актуалізація архетипів-першоелементів. Оскільки чотири стихії – вода, вогонь, земля та повітря – у міфологічній свідомості слугували кордонами та каналами зв'язку між своїм світом та іншим світом [2:130], то розгортання архетипів-першоелементів в поетичному просторі аргентинської поезії сприяє реалізації художнього відтворення розмежування простору на свій, чужий та напівосвоєний межовий – поле.

Для міфології усіх народів світу спільним є уявлення про те, що водний простір розділяє земний та потойбічний світи. Воду вважали уявлялась амбівалентною, оскільки вона могла бути як небезпечною, так і чудодійною, сприятливою для другого народження. Вода може символізувати і хаос і спокій водночас [2:132].

Переосмислення ідіотипних концептуальних схем ПАМПА – ДРУЖНЄ СРЕДОВИЩЕ та ВОДА – ВОРОЖЕ СРЕДОВИЩЕ відбувається також в образах, в яких актуалізується метафорична концептуальна модель ПАМПА – РІДНИЙ ДІМ, що протиставляється моделі МІСТО – БУРХЛИВЕ МОРЕ: *viejos talas ...¿Por qué os dejé, para encerrar mi vida / en la estrecha ciudad; / para arrojar mi corazón de niño / de las pasiones en el turbio mar?* [ORW – Rafael Obligado. *El hogar paterno*]. В образі *el turbio mar* актуалізується рекурентна негативна емосема психологічного архетипу вода (море) – *turbio*. Таким чином, у знаходить своє відображення міфологічне бачення моря як уособлення смерті, мороку, примарним світом тотемних предків, померлих [2:133]. Образ рідних садів та городів (*viejos talas*) імпліцитно отримує у вірші позитивні конотації завдяки їхньому протиставленню образу бурхливого моря із негативними конотаціями (*arrojar mi corazón de niño / de las pasiones en el turbio mar*).

Образ міста-дитини, яку бавили вітер з пампи та річка, актуалізує ідіонаціональні архетипи ПОВІТРЯ, ЗЕМЛЯ та ВОДА, які імплікують такі атрибути міста, як вільне (властиве вітру у пампі) та небезбечне (властиве воді): *El viento de la pampa debió mecer tu cuna / y el olear del río, mi ciudad sin fortuna* [AAP – Manuel Mujica Láinez. *Canto a Buenos Aires*, с. 96]. Образ міста осмислюється на основі двох ідіонаціональних схем ПАМПА – ДРУЖНЄ СРЕДОВИЩЕ та ВОДА – ВОРОЖЕ СРЕДОВИЩЕ, тому цей образ є амбівалентним. Місто в поезії замальовується як об'єкт, що об'єднує у собі риси пампи як символу свободи та риси води, що уособлює хаос, небезпеку. Архетип ВОДА опредметнюється в образі моря, на яке дивиться людина з берега: *a ver el mar desde la piedra ... a ver el mar desde las costas* [TRG – Tuñón Raul González. *Poema de Valparaíso*, с.141], що зумовлюється міфологічним уявленням про воду як ворожу стихію.

В аргентинській поезії вербалізується метафорична концептуальна модель ПАМПА – ЖИВА ВОДА: *Un sorbo tras el otro, noche y día, / como si fuera, campo, mate amargo* [GOR – Oliverio Gironde. Campo nuestro]. Пампа необхідна людині, і її присутність у житті є такою ж обов'язковою, як традиційний південноамериканський напій мате. Метафоричне поєднання зорового та густативного образів створює образ пампи, яку п'ють очами: *alzo la frente / para encerrarte entre mi audaz pupila* [ORW – Rafael Obligado. La rampa]. Концептуальна схема ПАМПА – ЖИВА ВОДА є відображенням загального індоєвропейського міфологічного уявлення про те, що початок життя дала вода, з якої шляхом згущення виникли земля і їжа, а джерело в індоєвропейській міфології вважали духом родючості [1:150].

Архетип ВОДА у вірші переосмислюється в образі шляху у міфологічному сенсі, де шлях означає не прокладену дорогу, як ми розуміємо це слово сьогодні, а перехід через невідому місцевість водою, землею або повітрям [2:167]: *Y al viento del norte / que era un viejo amigo, / le hablé... y el viento le dijo: / Construye tu vida / detrás de los mares, / allende Galicia* [IAE – Alberto Cortez. El abuelo]. Образний простір аргентинської поезії пов'язує образ іммігранта із архетипом ВОДА, що об'єктивується в образі моря як нескінченної дороги та архетипом ПОВІТРЯ, що осмислюється в образі вітру як рушійної сили корабля, оскільки концепт ДОРОГА асоціюється в іммігрантів, в першу чергу, із переїздом з Європи до Америки.

Протягом тривалого часу в аргентинській поезії реалізовувалися переважно концептуальні моделі, в яких ПАМПА відігравала роль царини джерела. Поступово роль царини джерела концептуальних схем посідає МІСТО, і таким чином з'являються нові образи. Це пов'язано із тим, що розвиток Аргентини на початку ХХ ст. супроводжувався стрімкою урбанізацією, що є масовим процесом переміщення людей до міст, внаслідок чого відбувається зростання міст, кількості міського населення та поширення міського стилю життя на суспільство.

Розгортання образу міста в аргентинській поезії часто відбувається навколо метафоричної концептуальної структури МІСТО – ЛЮДИНА, що специфікується атрибутом ХВОРА. Реалізація концептуальної метонімічної моделі МІСТО – ХВОРА ЛЮДИНА відбувається в образі міста, якому притаманне тремтіння, що свідчить про його хворобу (*el vigilante de la esquina detiene de un golpe de batuta / todos los estremecimientos de la ciudad* [GOR – Oliverio Gironde. Pedestre]) та з образом міста у лихоманці: *a fiebre / que sufren las ciudades* [GOR – Oliverio Gironde. Solo].

Персоніфікований образ міста, що важко дихає, також побудований за метафоричною концептуальною моделлю МІСТО – ХВОРА ЛЮДИНА: *un silencio larguísimo... se alza, como vaho anheloso, / del oscuro fortín al cielo luminoso* [AAP – Manuel Mujica Láinez. Canto a Buenos Aires, с. 96]. Синкретичний епітет *un silencio larguísimo*, що використовується для позначення неприродно довготривалої тиші, пов'язаний зі злитістю сприймань людиною дійсності [3]. У цьому тропі спостерігається художня синестезія слухового та візуального сприйняття, що, одночасно із використанням прикметника у формі найвищого ступеня порівняння *larguísimo*, створює образ очікування чогось поганого, який увиразнюється образами, побудованими на одоративному (*vaho anheloso*) та візуальному (*del oscuro fortín al cielo luminoso*) сприйнятті.

Метонімічна концептуальна модель БУДИНКИ – МІСТО реалізується у персоніфікації із використанням одоративного образу. Так, вулицям і будинкам у місті властивий неприємний запах, який є показником хвороби, тліну: *En el fondo de la calle, un edificio público aspira el mal olor de la ciudad* [GOR – Oliverio Gironde. Pedestre]. Отже, в аргентинській поезії відбувається переосмислення прототипних схем ЖИТТЯ – ПРИЄМНИЙ ЗАПАХ та СМЕРТЬ (ХВОРОБА) – СМОРІД.

Соціально-економічні зміни у країні найяскравіше відобразились у Буенос Айресі, який був проголошений столицею Аргентини у 1880 році. Відтоді місто почало дуже швидко рости та європеїзуватись за рахунок чисельних імміграційних хвиль, що перетворили його на космополітичне місто континенту, наречене Новим Вавилоном. Космополітизм, властивий столиці країни, відбився в картині світу аргентинців.

На відміну від місцевих аргентинців, для яких межовим простором було поле, а неосвоєним простором – пампа, для іммігрантів існувало аж два неосвоєних простори: пампа, яку більшості з них так і не вдалося підкорити, та місто, яке сприймало їх вороже. Існування різних неосвоєних просторів вимагало від іммігрантів створення певного локусу, який би їм замінив дім і став осередком освоєного простору.

Іммігранти найчастіше селилися в найбідніших частинах міст у будинках, що мали багато кімнат, в кожній з яких зазвичай жило декілька людей або ж цілі сім'ї [4:68]. Художнє осмислення цієї життєвої реалії, що називалась *conventillo*, відбулося у багатьох творах іммігрантів та їх нащадків.

Слово *conventillo* є неологізмом кінця XIX – початку XX ст, який в Аргентині використовували на позначення житлового будинку для декількох сімей, в якому мешкали люди спільного походження (європейці) та соціальної групи (бідняки). Слово *conventillo* створюється за рахунок неспецифічної деривації від слова *convento*: оцінний суфікс відіграє роль дериваційного. *Convento* імплікує захищеність людини у стінах монастиря та підпорядкування певним ритуалам, проте у слові *conventillo* в першу чергу актуалізується сема *багатолюдність*. КОНВЕНТІЛЬО є аргентинським етнонаціональним концептом, а образи, де він описується, ґрунтуються на метафоричній концептуальній метафорі КОНВЕНТІЛЬО – ВУЛИК.

Стереотипний європейський образ вулика як багатолюдного прихистку реконструює концепт БАГАТОЛЮДНІСТЬ та підкреслює таку його ознаку, як *багатонаціональність*: *A la luz de tu farol cansado, / conventillo / yo también quiero cantar / tu cosmopolitismo abigarrado* [ILP – Raúl González Tuñón. Poema del conventillo], *Cada uno habla allí [en el conventillo – O.B.] su propia lengua, / no sea que otro la entienda* [ILP – Javel Katz. En el conventillo]. Концепт БАГАТОЛЮДНІСТЬ моделюється також в образі бійки між жителями конвентільо, що могла вибухнути просто через необережне слово у розмові: *En el conventiyo del tano Giacumín/ se armó la de San Quintín/ a causa de extraño y sórdido chamuyo* [ILP – Rubén Héctor Rodríguez. Extraño chamuyo]. Образ багатолюдності та багатомовності конвентільо має алюзію на Біблійні сюжети про ковчег, збудований Ноем, або Вавилонське стовпотворіння.

Образ строкатої через значну кількість іммігрантів з різних країн спільноти оформлений у вигляді однорідних членів речення, серед яких використовуються власні назви, які позначають національності людей, що населяли бідні райони (*un ruso, un francés, un cocoliche, un gallego que en todo se entromete*, включаючи жаргону лексику, наприклад, *cocoliche – італієць, що говорить іспанською мовою*): *Me procuro primero un compadrito / un ruso, un francés, un cocoliche, / una vieja chismosa, un garabito, / un conventillo, una calle y un boliche* [ILP – Carlos Paoli. Sainetes argentinos], *La escena representa un conventillo./ Personajes: un grébano amarrete,/ un gallego que en todo se entromete,/ dos guapos, una paica y un vivillo* [ILP – Vacarezza. Soneto]. Образ багатолюдності конструюється також за допомогою численних соціальних характеристик людей (*chismosa – пліткарка, garabito – волоцюга, vivillo – дурисивім, крадій, amarrete – жадібний*), а також назв типових для бідних околиць локусів (*conventillo – багатолюдний будинок, boliche – забігайлівка*). Отже, в образі конвентільо відбувається поетичне осмислення метонімічної концептуальної схеми КОНВЕНТІЛЬО – АРГЕНТИНА.

Ідіотипний образ людини, яка страждає від самотності та того, що вона стала полонянкою міста, створюється за допомогою використання однакових вигуків *ah* на

початку двох речень, в яких йдеться про місто: *Vulgaridad, vulgaridad me acosa. / Ah, me han comprado la ciudad y el hombre... / Y el alma mía es como el mar, es eso, / Ah, la ciudad la pudre y equivoca / Pequeña vida que dolor provoca, / ¡Que pueda libertarme de su peso!* [SAL – Alfonsina Storni. Frente al mar]. Образи вірша розгортаються на основі метонімічної концептуальної моделі МІСТО – ТЛПН, оскільки образу міста у вірші надається атрибут *pudre*, і місто метафорично називається життям, яке спричиняє біль: *la ciudad la pudre y equivoca / Pequeña vida que dolor provoca* [SAL – Alfonsina Storni. Frente al mar]. Актуалізація архетипу МОРЕ, атрибутами якого є *безкрає, необмежене* в образі людини відбувається паралельно із руйнуванням стереотипного образу життя як відкритого простору образом міста: *Y el alma mía es como el mar, es eso, / Ah, la ciudad la pudre y equivoca / Pequeña vida que dolor provoca* [SAL – Alfonsina Storni. Frente al mar].

Прототипна концептуальна модель МІСТО – ВОРОЖИЙ ЛОКУС здебільшого простежується в образах, що зображають місто з точки зору іммігрантів або селян. Водночас, ті, хто народився у місті (і наступні покоління іммігрантів включно), сприймають місто позитивно, а у віршах моделюється прототипна концептуальна модель МІСТО – ДРУЖНИЙ ЛОКУС. Ті, хто народився в Буенос Айресі, любили своє місто, атрибутами якого є *entrañable* та *fraterno*: *Pasaporte entrañable de Buenos Aires, oigo / su lenguaje fraterno, / desde una adolescencia que perdura / en mí su gleba indeclinable* [TAD – Horacio R. Klappenbach. Prologo a Buenos Aires, с.440]. Метафоричне осмислення внутрішнього світу людини за допомогою образу необробленого поля, що асоціюється із юністю (*adolescencia que perdura / en mí su gleba indeclinable*), та образу міста, що імплікує доросле життя (*Pasaporte entrañable de Buenos Aires*), реалізує універсальні концепти ТРАДИЦІЯ (ПАМПА) та ІСТОРІЯ (МІСТО). Конструювання образу дорослішання людини проектує позитивне ставлення людини до процесу появи міст на території пампи і сприйняття цього факту як природного.

Складний ідіотипний образ, що формується на основі цілого ряду концептуальних схем, пов'язаних із концептом МІСТО, змальовує неконфліктне співіснування минулого і сучасного, старого і нового, традиції та історії: *En las viejas calles de las ciudades muertas / en donde el pasado es algo tan vivo y tan presente y tan / humano que sentimos su olor como en los sótanos se huele la / humedad...* [TRG – Raúl Gonzales Tuñon. Recuerdo de A.O.Bernabooth, с.55]. Полісиндетон (*algo tan vivo y tan presente y tan / humano*), що відноситься до слова *el pasado*, увиразнює образ, водночас роблячи його дещо парадоксальним, оскільки у полісиндетоні міститься безпосередній антонім до слова, до якого він є означенням: *el pasado es... tan presente*. Відбувається чуттєве переосмислення синестезії життя і смерті (*sentimos su olor*).

Зображення мирного переплетення старого і нового відображає сприйняття людиною невідворотного руху історії (розвитку) та необхідного для цього існування традиції (статичності) [5]. Таким чином, руйнується традиційний для міфології сюжет тріумфування нового над старим, який часто зустрічається в індоєвропейській міфології незалежно від регіональних розмежувань [1:149]. Концепт МІСТО, хоча й посів важливе місце у картині світу, проте не замінив ідіоконцепт ПАМПА, і навіть не знівельював його надзвичайно важливе значення для аргентинців, тому в поезії досить часто зустрічається одночасне використання образів пампи і міста із позитивними конотаціями.

У віршах, написаних поетами, які вирости у великих містах, не протиставляються образи пампи і міста, як це роблять іммігранти та ті, хто займався сільським господарством. Таким чином, для перших концепт ІСТОРІЯ має позитивні конотації, а для других – негативне. Звідси – порівняння чистоти пампи із містом: *a mi ciudad que se abre clara como una pampa, / yo volví* [BWN – Jorge Luis Borges. Versos de catorce], а існування міста здається таким природним, як й існування архетипів-першоелементів: *A mí se me hace cuento que empezó Buenos Aires: / La juzgo tan eterna como el agua y el aire* [BWN – Borges Jorge Luis. Fundación mítica de Buenos Aires].

Образи міста та людини, що в ньому живе, переосмислюються як один неподільний образ, оскільки людині надається властивість відчувати місто, і через персоніфікацію міста проявляється когнітивна метафорична модель МІСТО – ЛЮДИНА: *Te sentía / en los patios del Sur y en la creciente / sombra que desdibuja lentamente / su larga recta, al declinar el día* [BWN – Jorge Luis Borges. Buenos Aires], *divisé en la hondura / los naipes de colores del poniente / y sentí Buenos Aires* [BWN – Jorge Luis Borges. Arrabal].

В аргентинській поезії місто часто асоціюється із самою людиною, інколи навіть ототожнюється із нею, отже, знаходить своє відображення когнітивна метафорична модель ЛЮДИНА – МІСТО, наприклад: *Las calles de Buenos Aires / ya son mi entraña* [BWN – Jorge Luis Borges. Las calles], *Ahora estás en mí. Eres mi vaga / suerte, esas cosas que la muerte apaga* [BWN – Jorge Luis Borges. Buenos Aires]. Також актуалізується пов'язана із попередньою когнітивна метонімічна модель ЛЮДИНА – СВІТЛО МІСТА: *eres la inmensa luz de Buenos Aires en una lamparita* [TRG – Raúl Gonzales Tuñón. Poema para la virgencita del teatro Cervantes].

Така сама метафорична модель актуалізується в образах, в яких описуються почуття людини до міста (*quiero, intimó*): *Pienso y se me hace voz ante las casas / la confesión de mi pobreza: / no he mirado los ríos ni la mar ni la sierra, / pero intimó conmigo la luz de Buenos Aires* [BWN – Jorge Luis Borges. Calle con almacén rosado], *No nos une el amor sino el espanto; / será por eso que te quiero tanto* [BWN – Jorge Luis Borges. Buenos Aires]. Антитеза *no nos une el amor sino el espanto* підкреслює неприродність почуття людини у місті, яка, не зважаючи ні на що, його любить.

Отже, простів в аргентинській міфологічній картині світу розмежовували, перш за все, природні кордони: пампа та океан, пов'язані з архетипами землі та води. В поетичних творах ці природні явища художньо переосмислились і втілились в словесних поетичних образах. На відміну від місцевих аргентинців, для яких пампа була неосвоєним простором, для іммігрантів роль неосвоєного простору відігравало місто. Розгортання персоніфікованого образу міста як хворої людини в аргентинській поезії часто відбувається навколо концептуальної структури МІСТО – ВОРОЖИЙ ПРОТІР. Іммігрантам необхідно було мати певний локус, який би їм замінив дім і став осередком освоєного простору. Так в аргентинській поезії виник етнонаціональний концепт КОНВЕНТІЛЬО. Образи, де він описується, ґрунтуються на метафоричній концептуальній метафорі КОНВЕНТІЛЬО – ВУЛИК. Концептуальна модель МІСТО – ВОРОЖИЙ ЛОКУС здебільшого простежується в образах, що зображають місто з точки зору іммігрантів. Водночас, ті, хто народився у місті (і наступні покоління іммігрантів включно), сприймають місто позитивно, а у віршах моделюється прототипна концептуальна модель МІСТО – ДРУЖНИЙ ЛОКУС.

ЛІТЕРАТУРА

1.Режабек Е.Я. Мифомышление (когнитивный анализ). – М.: Едиториал УРСС, 2003. 2.Лисюк Н.А. Міфологічний хронотоп: Матеріали до курсів “Міфологія”, “Міфологія слов'янська і світова”. – К.: Український фітосоціологічний центр, 2006. 3.Веселовский А.Н. Избранное: историческая поэтика. – М.: РОССПЭН, 2006. 4.Gobello José. Nuevo Diccionario lunfardo. – Buenos Aires: Corregidor, 1991. 5.Мосионжник Л.А. Человек перед лицом культуры. – 2-е изд. – Кишинев: Высшая Антропологическая Школа, 2006.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.AAP – Антологія аргентинської поезії / Упор. О.Криштальська. – Луцьк: Ініціал, 1998. 2.BOP – Borges Jorge Luis. Obra poética, 2 (1960-1972). – Madrid: Alianza Editorial, 2002. 3.BWN – Borges Jorge Luis. Obras. – Режим доступу: <http://sololiteratura.com/bor/borobras.htm>. 4.GOP – Gironde Oliverio. Poemas. – Режим доступу: <http://www.poesia-inter.net/index.htm>. 5.IAE – Inmigración a la Argentina: Españoles [Електронний ресурс] / María González Rouco. – Режим доступу: <http://www.monografias.com/trabajos34/inmigracion-espanoles/inmigracion-espanoles.shtml>. 6.ILP – Inmigración y literatura: Poesía 1872-2004 [Електронний ресурс] / María González Rouco. – Режим доступу: <http://www.monografias.com/trabajos24/inmigracion-poesia/inmigracion-poesia.shtml>. 7.OW – Obligado Rafael. Poemas. – Режим доступу: <http://www.los-poetas.com/c/oblig1.htm>. 8.TAD – Lara T. de, Panti R. de, Leonilda I. Antología Documental // El tema del tango en la literatura argentina. – Buenos Aires, 1981. – P.259-515. 9.TRG – Tuñón Raul González. Antología poética. – Madrid: Visor libros, 1989.

ЧИ БУВАЮТЬ У ТВОРАХ ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІ “ВІДСУТНІ”

(які свідомо лише згадуються у тексті)?

Це питання, скоріш, має відношення до “теорії літератури”, хоча висвітлювати його можна тільки на конкретних прикладах з “історії літератури”.

Про *що* саме йдеться? Бувають художні твори (це стосується поезії, прози і навіть драматургії), де про якусь *дійчу особу* постійно *згадують*; іноді вона може бути *головною*, а не лише *другорядною*; автор і інші дійові особи її характеризують дуже докладно, але сама вона, на сторінках художнього тексту так і не з’являється.

Прикладом такої “художньої ситуації” (безперечно, за авторським задумом) є невеличка п’єса відомого польського письменника нашої доби *Ярослава Івашкевича “Літо в Ноані”*, присвячена постаті *Фредерика Шопена*, який жив в родині відомої французької письменниці *Жорж Занд*, в Ноані. Всі члени її родини про нього говорять, а сам він від початку й до кінця – *відсутній*.

Деякі дійові особи прози *О.С.Пушкіна*, скажімо, з оповідання “Станционный смотритель” – *Вирін*: фігурує і як *живий* “наглядач станції”, і після своєї смерті, коли його дочка *Дуня* йде з місцевим хлопчиком відвідати його *могилу*. Так само і *няня Тетяни Ларіної* в поемі *Пушкіна “Евгений Онегин”*: вона фігурує і як *жива істота*, і у *спогадах Тетяни* – вже дружини генерала: “Где ныне крест и тень ветвей над бедной нянею моей”.

В романі відомої англійської письменниці *Етель-Ліліан Войніч “Овід”* – головний герой-революціонер багато в чому нагадує *Гарібальді*, проте сам він “в розмовах” з іншими дійовими особами *говорить* про цю історичну постать.

І конкретно, і водночас “абстрактно” характеризує *М.Ю.Лермонтов* у вірші “Бородино” численних загиблих на Бородинському полі: “Да, были люди в наше время, не то, что нынешнее племя, – богатыри, не вы! Плохая им досталась доля, не многие вернулись с поля, когда б на то не Божья воля, не отдали б Москвы”.

“Згадані” лише персонажі дуже часто фігурують і в літературі *сатиричного плану*. Це блискуче показано у сатиричному романі *Г.Ф.Квітки-Основ’яненка “Пан Халявский”*. Весь роман написано в стилі “вдумливих спогадів” вже старого провінційного поміщика *Трушка (Трохима)*, який начебто з повагою, а, насправді, розкриваючи лише негативні риси, рельєфно і сатирично “вимальовує” постаті і своїх батьків, і своїх братів – недоумків, і навіть свого “шановного” наставника *Доміне Галушкінського*.

Абсолютно безглуздо-гумористична ситуація описана у творі відомого французького прозаїка *Проспера Меріме “Поручик Киже”* – *неіснуюча особа*, яка виникла внаслідок “рукописної” помилки того, хто подавав офіційні відомості про певних *поручиків Ж.*, та не помітив на папері “переноса”, в результаті змушений був *вигадувати його біографію* і всі життєві його пригоди.

Напівмістичним персонажем у кримінальних творах *Агати Крісті* (це вже Англія і наша доба) є певний *Містер Квін*. Йому присвячено цілий цикл кримінальних оповідань англійської письменниці. Це не реальний її персонаж – *Еркюль Пуаро* або *реальна ж міс Марпл*, котрі допомагають розкривати злочини. Це персонаж тільки “*психологічний*” (він може з’явитися будь-де і в будь-який час) у вигляді випадкового відвідувача чи випадкового дорожнього супутника – *пересічної зовнішності* – тільки для того, щоб наштотхнути на психологічні роздуми або спогади дійових осіб у напрямку викриття *злочину*, що був саме таким, але сприймався оточуючими як нещасний випадок, не більше.

У серії сучасних кримінальних кінофільмів під назвою “*Коломбо*”, бо таким є ім’я вдумливого слідчого поліції, котрий, вдаючи з себе “довірливого простачка” в розмовах з підозрюваними, завжди *посилається саме на смаки своєї дружини*, іноді зять і таке інше, які ніколи самі “на сцені” твору не з’являються і, можливо, взагалі *відсутні* в житті цього персонажа.

Хочемо, кінець-кінцем, вказати і на поширену в літературі форму “дорожньої розмови” автора з кимось, хто не має принципового значення, та зосереджує увагу читача на головному.

Таким, на початку ХІХ-го століття, було, наприклад, “анонімне” оповідання *Антонія Погорельського* з циклу “Двойник, или Мои вечера в Малороссии”, де трагічною особою і головною притому, був не хто-інший, як *Людиноподібна мавпа* з острова Борнео, яка мала нещастя полюбити “людську дитину”, хлопчика, викраденого їхньою зграєю з будинку одного з мешканців Борнео, опікувалася цією дитиною, відвідувала її в будинку його батьків, куди хлопчика згодом повернули, за що й була приречена на “людські” страждання”: їй відрубали спочатку лапу, а потім і її саму смертельно поранив цей хлопець, ставши дорослим, а вона все одно продовжувала його “любити” й “благословляти”.

Як можна побачити навіть з того нечисленного, про що йдеться у нашій статті, впливає: проблема “відсутніх персонажів” – дуже вагома серед художніх засобів художньої ж літератури.

Аннотація: Темой данної статті являється аналіз своєобразного приёму в художественной літературі (разных видов и жанров) – наявності “отсутствующих” персонажів, о которых идёт речь, но сами они в тексте литературного произведения не появляются.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Алексеев М.П.* “Русская литература и романский мир”. – Л., “Наука”, 1985; “Пушкин и мировая литература”. – Л., “Наука”, 1987. 2. *Бахтин М.М.* Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М., “Художественная литература”, 1975. 3. *Бистрова Олена* Імпліцитні можливості слова в художньому тексті. Дрогобич, “Коло”, 2006. 4. *Ігнатенко М.А.* Читач як учасник літературного процесу. – К., “Наукова думка”, 1988. 5. *Кирилюк Зинаида* Проза Антонія Погорельського (Предисловие) “Антоний Погорельский. Двойник”. – К.: “Дніпро”, 1990.

БУНЯК А.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СЕМАНТИКО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ-АНОТАЦІЙ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки наші уявлення про механізми реферування та анотування значно розширилися [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Визнано, що саме реферативні бази даних оперативно інформують споживачів про літературу, яка видається, надають істотний фактографічний матеріал, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, інформують про досягнення у суміжних галузях знань, забезпечують інтеграцію наукових напрямів і дисциплін, розкривають зміст статей тощо. Цей масив документів становить майже дві третини наукової інформації [1:9], що, своєю чергою, обумовлює **актуальність** вивчення шляхів і способів аналітико-синтетичного опрацювання інформації, поглибленого дослідження вторинних текстів реферативного й анотаційного характеру, розкриття механізмів їх формування та сприйняття.

Метою цієї статті є встановлення семантичних та структурно-композиційних особливостей одного з різновидів вторинних текстів, а саме текстів-анотацій

англомовних наукових публікацій. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких конкретних **завдань**: уточнити зміст поняття “вторинного тексту”, окреслити основні функції та функціональні різновиди текстів-анотацій, визначити семантичні і структурно-композиційні особливості текстів-анотацій англомовних наукових публікацій. **Матеріалом** дослідження послуговували тексти-анотацій сучасних англомовних наукових публікацій, взятих з каталогів лінгвістичних видань (Cambridge University Press, Oxford University Press, Routledge Critical Thinkers, Routledge Literary Guidebooks).

Вторинними називають тексти, створені на основі первинних (художніх або нехудожніх) текстів з метою полегшення сприйняття та оцінки останніх [4:51]. Нашу увагу привертають нехудожні вторинні тексти, до яких зазвичай відносять адаптації, аналітичні огляди, анотації [6; 1; 10], переклади [3], резюме, рецензії [11; 12; 9]. Інтерес до вторинних текстів пояснюється введенням в лінгвістичний обіг двох термінів: текстовості та вторинної текстовості [4:52].

Текстовість є набором певних характеристик тексту, необхідних для того, щоб текст вважався текстом [10:16-18]. Загалом, вчені виділяють сім основних параметрів текстовості: інтенціональність, прийнятність, ситуативність, інформативність, когезію, когерентність та інтертекстуальність [5:32].

Вторинна текстовість є модифікованою текстовістю, спричиненою декомпозицією внутрішніх семантичних відношень та структурних зв'язків через зміну функціонального значення їх текстових компонентів та реконструкцію їхніх конфігурацій на різних рівнях текстури та сітки наративних форм [10:22-30]. Специфіка вторинної текстовості визначається набором лінгвальних та позалінгвальних факторів: зміною умов комунікації, зміною комунікантів, характером семантичних та структурних зв'язків первинних та вторинних текстів, типологічною подібністю та відмінністю співвідносних текстів [5:32-33].

Вторинні тексти є результатом ретекстуалізації і характеризуються певним набором спільних ознак [4:52]. Хоча, в той же час, корпус вторинних текстів принципово неоднорідний і включає щонайменш чотири групи текстів: 1) тексти-еквіваленти (переклади, адаптації); 2) тексти-імітати (пародії, стилізації); 3) тексти-коментарі (рецензії, аналітичні огляди); 4) тексти-трансформи (резюме, анотації) [4:52].

Об'єктом нашого дослідження виступає один з різновидів текстів-трансформів, а саме текст-анотації англомовної наукової публікації як жанр сучасного наукового дискурсу. Тут під анотуванням маємо на увазі процес аналітико-синтетичного опрацювання інформації, метою якого є отримання узагальненої репрезентації первинного тексту, що розкриває його логічну структуру та найсуттєвіший зміст. За Н.М.Кушнарєнко та В.К.Удаловою, анотування передбачає аналіз текстів і наявної в них інформації (текстової, графічної, аудіальної, відео тощо), який дає змогу створювати на його основі новий текст чи трансформувати за певними правилами вже існуючий [1:201]. **Предметом** дослідження є семантика, структура та композиція аналізованих текстів-анотацій англомовних наукових публікацій.

Згідно з Кушнарєнко Н.М., анотація – це коротка характеристика тексту з погляду його змісту, призначення, форми та інших особливостей [1:216]. До основних рис текстів-анотацій англомовних наукових публікацій відносять лінеарність, серійність, чітку структурованість, компресію, експлікацію авторської інтенції, непряму персуазивність, індивідуалізм, яскраво виражену орієнтацію на читача [6:79].

Головна особливість формування текстів-анотацій полягає у тому, що воно базується на двох інших діяльностях – сприйнятті первинного і створенні нового тексту. Отже, формування похідного тексту розглядається як вторинна рецептивна продуктивна

діяльність. Діяльність того, хто створює новий текст, завжди починається із сприйняття, причому об'єктом сприйняття слугує вже готовий текст, котрий як продукт діяльності автора стає предметом діяльності того, хто створює вторинний текст. Комунікативна потреба людини, що виникає для задоволення спілкування інших людей, регулює діяльність того, хто створює вторинний текст. Створення вторинного тексту є не репродукуванням вихідного тексту, а опосередкованою соціальними потребами інтерпретацією його змісту, в основі якої лежить взаємодія різноспрямованих рецептивного і продуктивного процесів [5:22-23].

Інтерпретатором змісту наукових публікацій є рецензент (автор анотації). Отримуючи науковий текст, він формує цілісний ментальний образ цього тексту, інтерпретує його, виділяє важливу та додаткову інформацію, рекламує його та впливає на адресата через переконування таким чином, що він виконує ментальні або реальні акти, які відповідають інтенції адресанта. Процес написання анотацій є різновидом творчої діяльності, подібної до літературної критики та рецензування. За допомогою рецензента, тексти наукових публікацій набувають певних змін, що полегшує їх сприйняття адресатом.

Ефективність аргументації та інформування залежить від того, наскільки мовленнєва діяльність аргументатора відповідає правилам аргументації. Отже, рецензент повинен притримуватися логічного, послідовного викладу аргументів, бути інформативним, залишивши вагомі та виключивши другорядні аргументи, уникати двозначності та підкріплювати вербальну аргументацію невербальними засобами [2:13]. Таким чином, текст-анотації сприймається адресатом – читачем каталогів лінгвістичних видань як продукт спільної діяльності автора (первинного адресанта) і рецензента (вторинного адресанта). Наявність вторинного адресанта – посередника між автором і читачем – рецензента свідчить про вторинну природу тексту-анотації.

Інформація, представлена у текстах-анотацій каталогів лінгвістичних видань розрахована не на широке (як у масово-інформаційному), а обмежене коло читачів, безпосередньо зацікавлених у певній інформації. Отже, завдання рецензента тексту-анотації полягає у забезпеченні інформацією зацікавлених у ній осіб – споживачів цієї інформації. Урахування названих особливостей адресата є одним з відповідних аспектів тексту-анотації

Функції анотації як вторинного документа остаточно не визначені й не сформульовані, але більшість фахівців вважають, що для них характерне виконання загальних функцій носіїв бібліографічної інформації, а саме: пошукової, комунікативної (сигнальної), оцінної [1:217]. Пошукова функція здійснюється при визначенні місцезнаходження документа, певні ознаки якого відомі користувачеві. Суть комунікативної (сигнальної) функції полягає в повідомленні користувача про існування невідомих йому документів, зміст яких відповідає його інформаційним потребам. Оцінна функція виявляється у явній чи опосередкованій оцінці автором анотації повного, часткового або аспектного змісту первинного документа [1:217-218].

За функціональним призначенням тексти-анотацій англomовних наукових публікацій поділяються на довідкові (суто інформаційні) та рекомендаційні (інформаційно-рекламні). Основна відмінність між ними полягає у відсутності чи наявності оцінки в анотації вихідного тексту [6:219; 1:219; 10:41-50].

У довідковій (суто інформаційній) анотації подається коротке узагальнення анованого тексту і повідомляються з довідковою метою відомості про автора, зміст, жанр та інші особливості тексту [1:219]. Такі анотації створюються за чіткими стандартами та нормами щодо поліграфічного оформлення тексту та у відповідності з вимогами жанру бібліографічного опису.

Рекомендаційна (інформаційно-рекламна) анотація спрямована активно пропагувати анотовані тексти, зацікавлювати, притягувати увагу читачів, переконувати в необхідності прочитання тексту. Тому в рекомендаційних анотаціях присутні: дидактична спрямованість, педагогічні рекомендації, додатковий суб'єктивно-оцінний компонент, широке використання як специфічних вербальних засобів (набір цитат, емоційно-оцінні слова, цитати з авторського тексту тощо), так і невербальних засобів, таких як графічна сегментація тексту, малюнки, різноманітні шрифти та фарби [1:219]. Подібні анотації пишуться живою, зрозумілою мовою і є за обсягом ширшими, ніж довідкові анотації.

Семантичні особливості анотацій, що рекламують наукові тексти та інформують про них, є відображенням основного принципу формування текстів-анотацій – принципу серійності [10:41]. Дія цього принципу дозволяє розглядати тексти-анотацій в англомовних наукових каталогах як стереотипні [9:208], оскільки вони відрізняються змістовою та формальною шаблонністю і відносною однорідністю, що забезпечується стандартизацією їх форми та схожим характером їх змісту [10:42]. Текст-анотації англомовної наукової публікації є компресованою копією основного змісту книги і виступає певним “пакетом інформації”, що інформує про предмет книги, мету, автора, адресата, зміст та структуру анотованої книги.

Якщо спиратися на методику фреймового аналізу, запропоновану С.А.Жаботинською [13:38], тоді семантична структура текстів-анотацій англомовних наукових публікацій може бути представлена у вигляді предметноцентричного фрейму, який включає такі слоти: **ЩОСЬ, ПРЕДМЕТ, МЕТА, АВТОР, МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ, АДРЕСАТ, ОЦІНКА, ЗМІСТ, ЗВ'ЯЗОК З ПОПЕРЕДНІМИ ПРАЦЯМИ** (див. Рис. 1).

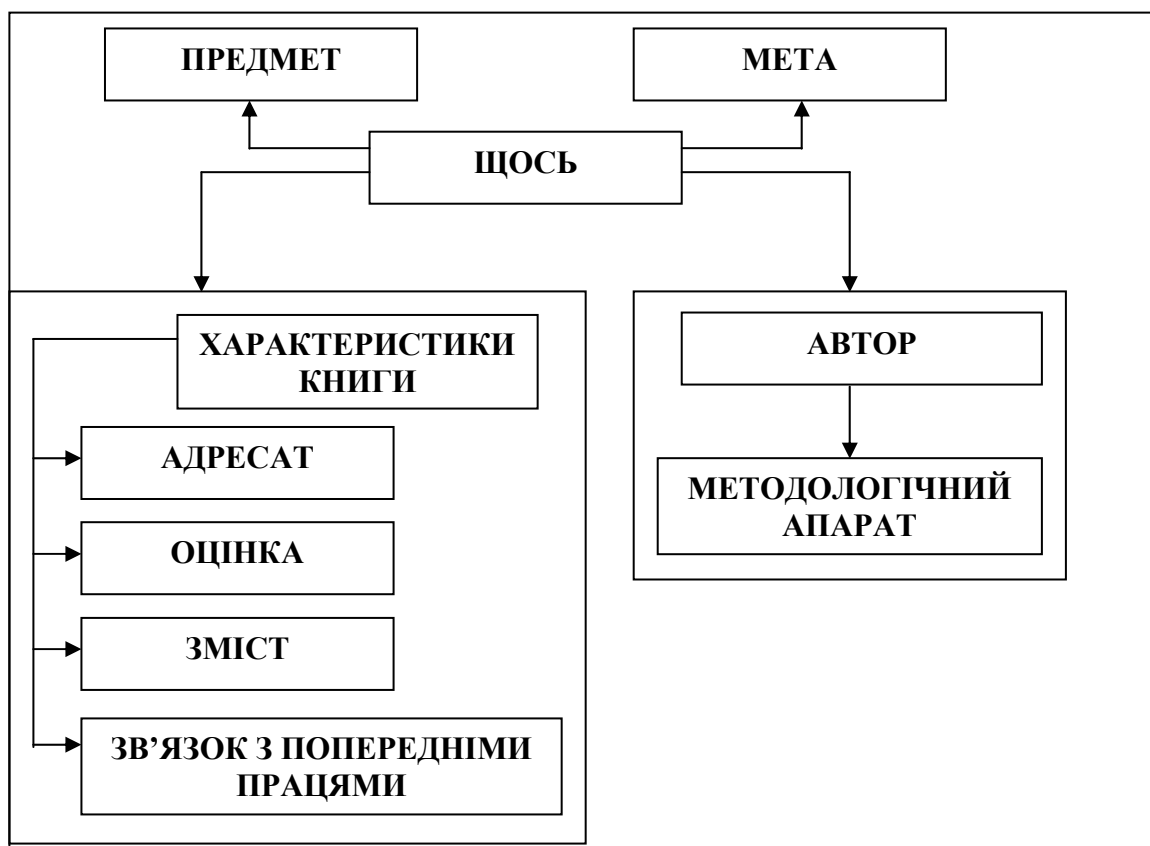

Рис. 1. Фреймова структура семантики текстів-анотацій англомовних наукових публікацій у видавничих каталогах

Семантичний простір досліджуваних текстів-анотацій включає дві зони: ядерну, репрезентовану слотом **ЩОСЬ**, та периферійну, до складу якої входять всі інші зазначені вище слоти. Проаналізувавши приблизно 3000 анотацій англomовних наукових публікацій, взятих з британських видавничих каталогів лігвістичних видань, робимо висновок, що семантична структура анотацій може варіюватися, як наслідок акцентуації одних і затемнення інших слотів [13:75]. Так, слоти **ЩОСЬ**, **ПРЕДМЕТ**, **МЕТА**, які демонструють центральне положення в тексті-анотації, є обов'язковими для семантичної структури текстів-анотацій англomовних наукових публікацій, в той час як всі інші слоти є факультативними і можуть бути опущені.

Розглянемо приклад тексту-анотації на книгу “Трансформаційна граматика” (“Transformational Grammar”) Е. Редфорда, що подається нижче:

Andrew Radford's new textbook [ЩОСЬ] is principally for students with little or no background in syntax who need a lively and up-to-date [ОЦІНКА] introduction to contemporary work on transformational grammar [АДРЕСАТ, МЕТА, ПРЕДМЕТ]. It covers four main topics – the goals of linguistic theory, syntactic structure, the nature and role of the lexicon, and the function of transformations and the principles governing their application [ЗМІСТ]. The framework takes into account the major works such as Chomsky's Knowledge of Language and Barriers written since the publication of Radford's widely acclaimed Transformational Syntax in 1981 [ЗВ'ЯЗОК З ПОПЕРЕДНІМИ ПРАЦЯМИ]. Not only does the present book use a more recent theoretical framework [МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ], but at the descriptive level it covers a wider range of constructions and rules [МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ] than its predecessor. Andrew Radford is well known [ОЦІНКА] for his effective pedagogical approach [АВТОР], and in this book even more care has been devoted to providing a sympathetic [ОЦІНКА] and non-technical introduction to the field. At the end of each chapter are exercises [ЗМІСТ] which reinforce the text, enable students to apply the various concepts, etc. discussed, or encourage them to look more critically at some of the assumptions and analyses presented. The book also has a detailed background section and an extensive bibliography [ЗМІСТ] which will be a useful source [ОЦІНКА] of reference to the primary literature. Also intended principally as a coursebook for students of syntax or English grammar [АДРЕСАТ], Transformational Grammar will be invaluable [ОЦІНКА] to any reader [АДРЕСАТ] who needs a straightforward and comprehensive [ОЦІНКА] introduction to the latest developments in the field (CUPLL, 3).

Семантичний простір наведеної анотації складається з дев'яťох слотів: трьох центральних: **ЩОСЬ**, **ПРЕДМЕТ**, **МЕТА**, та шести факультативних. Отже, ця анотація одночасно характеризує книгу, рекламує її, її автора, його методологію, тобто є рекомендаційною (інформаційно-рекламною) анотацією, що виконує пошукову, комунікативну (сигнальну) та оцінну функції.

Порівняємо наведений вище приклад з анотацією на книгу Сана Юн “Просодична типологія” (“Prosodic Typology”):

The first cross-linguistic study [ЩОСЬ] of prosodic systems [ПРЕДМЕТ] seeks out and describes their common and distinctive characteristics [МЕТА] (LO, 9).

На відміну від попередньої анотації, семантичний простір цієї анотації складається з трьох центральних слотів, що стисло інформують читача про наукове джерело та мету його автора; і виконують здебільшого пошукову та комунікативну (сигнальну) функції.

Для досягнення певної інформаційної чи рекламної мети, текст анотації англomовної наукової публікації будується за тією чи іншою структурною моделлю. Композиційна структура досліджуваних текстів-анотацій може складатися з трьох базових комунікативних блоків: **ВСТУПНОГО**, **ОСНОВНОГО** і **ЗАКЛЮЧНОГО** і варіюватися від наявності однієї, двох чи трьох частин. Так, наприклад, структура тексту-анотації на книгу П.Бродера “Моделі засвоєння мови” (“Models of Language Acquisition”) є максимально повною, бо

складається з трьох комунікативних блоків, що детально інформують читачів про предмет, методологію, мету та адресата книги:

This book presents recent advances by leading researches in the computational modeling of language acquisition [ВСТУПНА ЧАСТИНА]. The contributors, from departments of linguistics, cognitive science, combine powerful computational techniques with real data and in doing so throw new light on the operations of the brain and the mind. They explore to extent to which linguistic structure is innate and / or available in a child's environment, and the degree to which language learning is inductive or deductive. They assess the explanatory power of different models [ОСНОВНА ЧАСТИНА]. The book will appeal to all those working in language acquisition [ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА] (LO, 18).

На відміну від попередньої анотації, структура тексту-анотації на книгу Карла Сімса "Поль Рікьор" ("Paul Ricoeur") складається з **ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ**, що інформує читачів лише про предмет книги, є дуже стислою і не надає повної інформації про джерело:

This book details Ricoeur's most significant contributions to contemporary critical thought and provides an intellectual context to his key ideas [ОСНОВНА ЧАСТИНА] (RLG, 7).

З проаналізованих 3000 анотацій, 15% текстів-анотацій рекомендаційного характеру містять критично-суб'єктивну оцінку тексту у вигляді цитати. Тобто, структура вищезгаданих текстів-анотацій може складатися з двох частин: **РЕКЛАМНОЇ ЧАСТИНИ** (цитати) та **ЗМІСТОВОЇ ЧАСТИНИ** (власне тексту-анотації).

Залежно від порядку частин, подібні анотації поділяються на дві групи:

- 1) анотації, в яких цитати передують тексту анотації (87%);
- 2) анотації, в яких цитати слідує за текстом анотації (13%).

Так, прикладом рекомендаційного тексту-анотації, в якому **РЕКЛАМНА ЧАСТИНА** передує **ЗМІСТОВІЙ** може слугувати анотація на книгу Ноеля Мак Афі "Юлія Кристева" ("Julia Kristeva"):

"An excellent introduction to Julia Kristeva's most important theories and books ... an ideal reference text for students in Literary Studies, Cultural Studies, Feminist, Gender, and Women's Studies, and Philosophy" [РЕКЛАМНА ЧАСТИНА]. – Eleanor Ty, Wilfred Launer University.

This guide introduces the main themes of Kristeva's work, including her ideas on: semiotics and symbolism; abjection; melancholia; feminism; revolt. McAfee provides more clear explanations of the more difficult aspects of Kristeva's theories, helpfully placing her ideas in the relevant theoretical context, be it literary theory, psychoanalysis, linguistics, gender studies or philosophy [ЗМІСТОВА ЧАСТИНА]. (RCT, 4).

Наведений приклад демонструє, що читач, скоріш за все, спочатку знайомиться з думкою відомого критика про анотований текст, а вже потім починає читати текст анотації. Як правило, рекламні відгуки відомих цензорів, критиків, вчених налаштовують читача на позитивне сприйняття первинного тексту, пропагують та рекламують його. У цьому разі критик дає рекомендаційну пораду студентам ознайомитись з книгою та рекламує її як необхідне для навчання наукове джерело.

Розглянемо приклад рекомендаційного тексту-анотації Лорни Сейдж на книгу "Кембріджський путівник англійської жіночої літератури" ("The Cambridge Guide to Women's Writing in English"), в якому **ЗМІСТОВА ЧАСТИНА** передує **РЕКЛАМНІЙ**:

A one-volume reference work of over 700 pages in length, comprising more than 2.500 entries in alphabetical sequence from over 300 writers, journalists, critics and academics. The work explores a wide range of literatures in English, as well as foreign writers who have made a significant impact in translation [ЗМІСТОВА ЧАСТИНА].

"This is an admirable collection, put together by an editor who knows so much about women's writing, from different times, and from all over the world. There are all kinds of surprises

and delights here. A book for browsing through, a bedside book” [РЕКЛАМНА ЧАСТИНА]. – Doris Lessing (CUPML, 4).

Наведений приклад побудований таким чином, що читач спочатку ознайомився з тією частиною тексту анотації, що інформує його про предмет книги, і вже потім з критичною оцінкою Доріс Лесінг, спрямованою на рекламу книги, яка зацікавлює та привертає увагу читача до неї. Позиція цитати в наведеній анотації не створює такого неочікуваного рекламного ефекту, як в попередньому прикладі, оскільки читач вже ознайомився з основним змістом книги і склав власне враження про неї. Як правило, інформація, що повинна впливати на читача (цитата), розташовується на початку тексту, що пов'язано з інформативним чергуванням теми-реми [14:81].

Підсумовуючи, слід зазначити, що тексти анотацій англomовних наукових публікацій є вторинними текстами, що характеризуються певними семантичними, композиційними та функціональними особливостями і можуть бути виділені в окремий жанр наукового дискурсу. Жанр наукової анотації, своєю чергою, характеризується оперативністю й актуальністю, логічною побудовою, точністю передавання думки, насиченістю інформації, переконливістю, прагненням до об'єктивності та високим ступенем стандартизації семантико-композиційних особливостей.

Перспективи дослідження специфіки аналізованого наукового дискурсу вбачаємо у розкритті механізмів взаємодії між первинними та вторинними текстами з опорою на когнітивно-орієнтований підхід, а також у встановленні способів структуризації каталогів лінгвістичних видань за гіпертекстовою моделлю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Знання, 2006. 2. Аналат Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. 3. Брандес М.П. Переводческое реферирование (на материале немецких и русских общественно-политических текстов): Учебное пособие. – М.: КДУ, 2008. 4. Воробьева О.П. Лингво-когнитивный аспект вторичной текстовости номинации // Сборник научных трудов, посвященный юбилею Е.С. Кубряковой. – М.: МГПУ, 1997. – С.51-54. 5. Гусар М.В. Лингвокогнитивный і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2004. 6. Льченко О.М. Етноспецифіка текстів наукових анотацій: англо-українські паралелі // Вісник ХНУ. – 2007. – № 772. – С.79-82. 7. Лысенко Н.А. Сжатие как один из приемов создания печатной рекламы (на материале зарубежных изданий) // Вісник ХНУ. – 2007. – № 772. – С.109-111. 8. Чернявская В.Е. Интерпретация научного текста: Учебное пособие. Изд. 4-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. 9. Яворська С.М. Рецензія як тип тексту: Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2000. 10. Ямчинская Т.И. Лингвистические особенности текстов рекламной аннотации современной англоязычной прозы: Дис. ... канд. філол. наук. – К., 1997. 11. Кудасова О.К. Лингво-стилистические особенности рецензии. – М.: Наука, 1983. 12. Ляпунова В.Г., Мешков О.Д., Теренова Е.В. A Book about Books: Композиция и язык научных рецензий. – М.: Наука, 1990. 13. Zhabotynska S. Author-Profile in Scholarly Papers: Anglo-American vs. Ukrainian / Russian // Approaches to the Pragmatics of Scientific Discourse / Ed. by Andras Kertesz. – San Diego: Peter Lang, 2001. – P.73-89. 14. Грulichес И.В. Прагматические и лексико-синтаксические особенности рекламных текстов: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1978.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cambridge University Press, Language and Linguistics 2003=CUPLL. 2. Linguistics 2003, Oxford University Press=LO. 3. Routledge Literary Guidebooks, 2002/2003=RLG. 4. Routledge Critical Thinkers, 2003=RCT. 5. Cambridge University Press, Modern Literature, American Literature, and Literature Theory 2001-2002=CUPML.

БУЦИКІНА Н.Є.

Київський національний торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ У СВІТЛІ КОГНІТИВНО- ІНТЕРПРЕТАТИВНОГО ПІДХОДУ

Актуальність дослідження. Пріоритет вивчення різноманітних форм відображення мовленнєво-розумової діяльності мовця визначено спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць у когнітивному й комунікативному аспектах.

Пізнавальний досвід суб'єкта мовлення в художньому творі відбивається в художньо опрацьованому вигляді у такій лінгвістичній формі як внутрішнє мовлення (ВМ). Постійна увага науковців до цього явища, а також різноманітність його теоретичних тлумачень висвітлює нові перспективи дослідження ВМ, що свідчить про актуальність вибору теми статті. При комплексному підході до розгляду ВМ у художньому тексті актуальною є інтеграція когнітивного та наративного планів, яка дозволяє висвітлити лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти цього явища.

Мета даної статті розглянути форми внутрішнього мовлення персонажів художнього твору у світлі когнітивно-інтерпретативного підходу.

Об'єктом дослідження є феномен внутрішнього мовлення у художньому тексті.

Предметом є лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів.

Наукова новизна полягає у розгляді лінгвокогнітивного аспекту форм ВМ та у виділенні та описі специфічної невербалізованої форми ВМ.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Існує проблема передачі ВМ у художньому творі. Питання репрезентації мовленнєво-розумової діяльності персонажів розглядалися у працях вітчизняних та іноземних вчених-лінгвістів (А.А.Андрієвської, І.А.Бехти, М.Т.Гаїбової, Єфименко, К.Я.Кусько, Р.П.Осадчука, Е.Бенвениста, Ж.Женетта, Д.Менгено, А.Рабателя). Але в цих дослідженнях спостерігаються різночитання в поняттях та термінології. Для визначення явища ВМ використовуються різні формулювання: "невласне-пряма мова", "вільна непряма мова", "вільна пряма мова", "внутрішня пряма мова", "внутрішнє мовлення", "відтворена внутрішня дія", "потік свідомості", "інтрасуб'єктний мовленнєвий акт" тощо. Деякі з цих понять у працях окремих авторів перетинаються.

Постановка завдання. Вивчення функціонування ВМ у художньому творі з виходом у площину лінгвокогнітивних процесів сприяє встановленню взаємозв'язку між мовою та мисленням, з'ясуванню питань об'єктивації знань про світ у мовних формах. Це зумовлює необхідність подальшого аналізу функціонування художньо відтвореного ВМ з використанням новітніх методик, зорієнтованих на проникнення в глибинні механізми художньої творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про спроби авторів не тільки по-новому розглянути так звані "класичні" форми внутрішнього мовлення: внутрішній монолог, внутрішній діалог та потік свідомості [4], а й виділити специфічні форми його передачі в художньому творі [5], а також спроби ввести нову термінологію на позначення вже відомих лінгвістичних феноменів [4; 5; 6:7].

Наукові результати. ВМ як вид психологізованої художньої оповіді історично виникло та розвинулося на основі поширення особливої форми передачі чужого ВМ, суміжного з прямою мовою (у подальшому ПМ) та непрямою мовою (у подальшому НМ) – невластне-прямої мови (у подальшому НПМ) [1:18; пор.: 2:469; 3:96].

Найбільш ранньою традиційною формою, характерною ще для романістів XVIII століття, є вкраплення НПМ, тобто окремі слова, словосполучення, що передають внутрішню миттєву реакцію персонажа на події, які відбуваються у навколишньому світі. Вкраплений вид ВМ не характеризується формальними рисами НПМ, диференціюється завдяки лексичним показникам та усвідомлюється за ступенем проникнення у зміст контексту. Автор вибирає в думках або словах героя те, що найбільш виразно та лаконічно допомогло б йому вести опис. Являючи собою миттєву реакцію на будь-яку подію, ці вкраплення виключають участь ірраціонального, де імпульс, що викликає реакцію, завжди буде емоційним [1:18].

Вкраплення як вид ВМ іноді називаються “внутрішніми рефлексіями” (ВРф) [8:62; пор.: 9:32; 10:139] або “внутрішніми реакціями” [11:168-170]. Останнє визначення відбиває переважно емоційно-розмовний лексичний склад вкраплень.

Первинною функцією НПМ була передача чужого висловлювання, виголошеного мовлення, але зараз основною її функцією є передача чужої думки, ВМ персонажа. Деякі вітчизняні лінгвісти [8:37; 9:32; 10:42-47; 11:174-175] розрізняють зовнішню, вимовлену НПМ, до якої відносять цитатну мову, тематичну мову, мову в мові та внутрішню НПМ – внутрішні рефлексії, колективну невластиву мову.

НПМ трактується ще як спосіб передачі висловлювань персонажа, звернених до інших, а також персонажних думок, звернених до себе, зі збереженням їх лексико-фразеологічних, інтонаційних та синтаксичних особливостей. Особові та присвійні займенники й видо-часові форми дієслова трансформуються відповідно до плану авторської оповіді. Під час передачі персонажних думок, адресатом яких є він сам, морфологічні особливості часто зберігаються. Персонажні міркування та розумові висловлювання можуть вводитися в текст словами автора, а можуть включатися до авторської оповіді як самостійні речення або як певний член речення мови автора [12:19]. Подібне трактування поділяється не всіма лінгвістами. Розбіжності стосуються, в основному, двох моментів: наявності слів автора та транспозиції часів та займенників.

Щодо першого положення, існує думка, що НПМ реалізована тільки у формі складнопідрядного речення, де підрядне є трансформом чужого висловлювання. Воно може бути додатковим, означальним або підметовим. І оскільки за допомогою НПМ відтворені переважно висловлювання на позначення думки (більше 99%), вони вводяться дієсловами, що позначають процеси мислення та обов’язково передбачають наявність слів автора [13:20].

Інший погляд подає два види включення НПМ в авторський текст: позначене та непозначене. Перший зустрічається на рівні речення, де вводиться авторською ремаркою з дієсловами думки та мовлення, й на рівні тексту. Непозначена НПМ може вводитися після НМ, в якій вже визначена приналежність ВМ певній особі. Вона безпосередньо виходить з авторського контексту в формі самостійних речень, втрачаючи усі ознаки підрядного зв’язку.

У французькій лінгвістиці відзначається, що НПМ – це явище, яке поєднує в собі ознаки ПМ та НМ і не має своїх специфічних лінгвістичних маркерів. Його не можна визначити без контексту. Про наявність НПМ у тексті свідчить те, що читач помічає оповідну неспіввіднесеність, наявність двох голосів, неузгодженість, яка йому не дозволяє все відносити до однієї оповідної інстанції. Це оригінальний засіб оповідної техніки, що базується на явищі поліфонії, контамінації голосів автора й персонажа [3: 95-99].

Як форма передачі чужого мовлення НПМ вигідно відрізняється від ПМ та НМ. Перша максимально позбавляє чуже мовлення, яке вона передає, індивідуальних особливостей і передає тільки зміст думки персонажа, спрощуючи емоційно-психологічний бік цього мовлення. Друга проводить межу між мовленнєвими партіями автора і персонажа, виключаючи взаємопроникнення. Якби автор обмежувався використанням конструкції з ПМ, він не міг би, у разі необхідності, ледве помітними штрихами коментувати зміст висловлювання. За допомогою НПМ автор може не суворо дотримуватися індивідуальних мовленнєвих особливостей героя, якщо вони не важливі в даній ситуації. Він бере тільки найбільш суттєве, необхідне для того, щоб вказати на належність думки або почуття тому чи іншому персонажу, уникаючи, таким чином, натуралізму в своїй оповіді [1:20].

Репрезентуючий компонент, що вводить НПМ, є зазвичай описом зовнішньої чи внутрішньої “психологічної” ситуації, настроїв, станів, які готують читача до сприйняття думок персонажа, що визначають його поведінку в конкретний момент, характеризують ситуацію, в якій відбуваються роздуми героя. Репрезентуючий компонент фіксує увагу читача на діях, які передували думкам персонажа, і супроводжують їх. Значення набуває не

зовнішній розвиток подій чи інтерпретація їх автором, а осмислення їх героєм. У зміст авторських сигналів на межі з НПМ входять, як правило, опис дій, станів персонажа, які готують читача до сприйняття думок героя, що визначають його поведінку [9:34].

Іноді всі форми мовленнєво-розумової діяльності персонажів розглядаються як різновиди НПМ. Одним із таких різновидів вважається НПМ “як спосіб зображення “буття”, німої природи, певних моментів дійсності з позицій особи, що переживає їх, а також будь-яких явищ, які не завжди обов’язково оформлені в мовленнєвий акт”. До НПМ відносять також форми відтворення позамовленнєвих рівнів свідомості, вважаючи, що тут неминучим є втручання автора, який аналітично або інтуїтивно проникає в потік свідомості та переводить його в мовленнєвий план і в мовну тканину відповідного уривку

У художньому творі, написаному від особи автора, ВМ, як і ЗМ персонажів, що включене в оповідь як чуже мовлення, може зображуватися не тільки через інтерференцію двох суб’єктно-мовленнєвих планів (НПМ), а й у суб’єктно-мовленнєвому плані самого персонажа, за умови ілюзорної відсутності автора, тобто через внутрішній монолог (у подальшому ВМг) персонажа.

З питання цих двох форм репродукції ВМ у теоретичній літературі немає єдності. НПМ і ВМг то об’єднані в один художній засіб через їх функціональну подібність [5:82], то визначені як незалежні, але споріднені форми [1:22; 8:65-81], то як зовсім різні прийоми [11:172-176]. НПМ функціонує переважно як спосіб викладу, форма передачі чужого ВМ, а ВМг, насамперед, є методом оповідної техніки, літературно-художнім засобом, психологічною формою розкриття внутрішнього світу персонажа [1:22-23; 8:90].

Французькі лінгвісти розглядають ВМг як форму, що передає, насамперед, думки, а не чуже мовлення [3:95-99; пор.: 5:81]. Спираючись на його незалежність від авторського слова у художньому тексті, ВМг визначений як безпосереднє мовлення (*le discours immédiat*) або вільна пряма мова (*le discours direct libre*). Вільна пряма мова є „звільненою” як від спеціальних графічних, пунктуаційних позначень, у порівнянні з ПМ, так і у вираженні експресивності за умови наявності дієслова із семантикою мовлення. Якщо останнє зникає, то на вільну пряму мову вказують чергування часів та осіб [14:425; пор.: 5:83]. Хоч внутрішній монолог і споріднений з вільною прямою мовою, але не кожен зразок вільної прямої мови можна назвати внутрішнім монологом [5:84].

Деякі вітчизняні лінгвісти [1:28, 31-33; 15:116-119; 168-169] виділяють таку форму репрезентації ВМ як внутрішній діалог (у подальшому ВД) або аутодіалог. Він називається “боротьбою емоційного та раціонального, що виражена двома внутрішніми голосами” [11:168-169]. Це запитально-відповідна система, де запитання продиктовані підвищеним емоційним настроєм діючої особи, а відповіді мають роз’яснювальний, заспокійливий характер, притаманний логічному мисленню.

У французькій лінгвістиці побутує думка, що, як це не парадоксально, монолог – це “інтеріоризований діалог”, сформульований у внутрішньому мовленні між “Я”-мовцем та “Я”-слухачем. Іноді “Я”-мовець говорить сам; “Я”-слухач все одно залишається присутнім; його присутність необхідна та достатня, щоб надати значущості висловленню “Я”-мовця [16:85-86].

Наявність діалогізації є неодмінною умовою існування ВМг, бо в ній імпліцитно та експліцитно полягає його ідейно-художня та естетична дієвість [1:28; 15:33; 8:70-71; 6:47-51].

Іноді, зважаючи на структурно-семантичні особливості аутодіалогу, він визначений не як одна з форм репродукції ВМ, а як окремий тип ВМг [1:28]. Діалогізація ВМг пов’язана з діалогізацією самого ВМ. Вона реалізована як на мовленнєвому, так і на поза-/домовленнєвому рівні. У першому випадку – це ВД із включеними чужими голосами, де персонаж, у свідомості якого він виникає, або є одним із учасників діалогу, або не бере в ньому ніякої участі. Це може бути також суперечка з самим собою [6:48-49], діалог

неузгоджених голосів, один з яких звертається за підтвердженням до сторонньої думки [15:117-119]. У другому випадку – це протиборство двох мотивів, двох чи більше емоцій, емоцій із мовленнєво оформленою думкою, внутрішнього настрою із середовищем, емоційна оцінка явища, факту різними свідомостями тощо [6:49].

Наступна форма репрезентації ВМ – потік свідомості (у подальшому ПС). Характерною рисою ПС є те, що плану персонажа надана тривала та необмежена роль в оповіді [1:23]. Якщо в основу класифікації різновидів репродукції ВМ, що функціонують у художній літературі, покласти критерій розчленованості та обсягу, крайню позицію займе ПС – найменш розчленований та найбільший за обсягом.

Техніка ПС складна як для письменника, так і для читача. Першому необхідно створити ефект вигадливого зчеплення свідомого і несвідомого, раціонального та ірраціонального, реальності й домислу, що розвиваються асоціативно. Другому необхідно відшукати в цьому зв'язку якісь логічні опори, пов'язати їх із зовнішніми подіями, визначити відношення між ними [11:163].

Уведення читача у внутрішній світ персонажів з описом їх емоційно-психічного стану та процесу руху думки проводиться не з метою розкриття „несвідомого”, що керує свідомістю людини, мотивами та рушійними силами його творчої діяльності, а з метою розкриття більш повного психологічного образу персонажа, зумовленого ідейно-естетичним задумом твору [1:24].

ПС може включати в себе ВРф, або традиційну НПМ, ВМг або і НПМ, і ВМг одночасно. У такому разі ПС є наслідком їх лінгвістичної та семантико-стилістичної інтеграції [8:84-85]. Процес видоутворення ПС у сучасній художній прозі відбувається шляхом квантитативної трансформації: ВРф→ПС, ВМг→ПС або НПМ + ВМг→ПС [там само:82].

Прийнято вважати, що ПС, у більшості випадків, є репродукцією мовлення незв'язного, побудованого на основі випадкового зчеплення образів та слів [там само:84; 11:170]. Привертає увагу також те, що лінгвістичну структуру ПС характеризує послаблена валентність синтаксичних форм, розрив часових зв'язків, у той час як ВМг передає мовлення більш логічне та послідовне [1:25]. Але і ВМг, і ПС є методами оповідної техніки, літературно-художніми прийомами й засобами передачі чужого ВМ.

З одного боку, вищеназвані терміни (НПМ, ВМг, ПС) становлять основні форми відтворення ВМ відповідно до психічних стадій: домовленнєвий розумовий пошук, універсальний предметний код, емоції, відчуття – ПС; універсальний предметний код, внутрішнє мовлення – ВМг; внутрішнє проговорювання – НПМ [6:38]. Але, з іншого боку, ці терміни є різними підходами до споріднених, іноді аналогічних явищ.

У французькій лінгвістиці виділений ще один вид передачі мовленнєво-розумової діяльності персонажа, споріднений з НПМ, який визначений як “point de vue” [5; 17]. Така форма названа „спонтанною рефлексивною думкою” й охарактеризована як літературний феномен, що базується на принципі “фраз без слів”, специфічна форма невербалізованого ВМ [5:51; 17:86]. Концепція цього виду ВМ виходить із теорії про роз'єднання оповідача й мовця, беручи до уваги невисказані висловлювання як парадоксальне вираження якщо не мовлення, то, принаймні, суб'єктивної точки зору, відмінної від точки зору мовця. ВМ у цьому феномені існує як експресивний відбиток перцептивного та інтерпретативного руху, який не виражений традиційними ознаками мовлення та думки, що дає підстави казати про парадокс. Визначення “point de vue” (для виду ВМ) збігається з терміном “точка зору”, який має дещо інше функціональне навантаження. Тому для позначення даного феномену як лінгвістичної форми репрезентації мовленнєво-розумової діяльності персонажів у художньому тексті автор даної статті вважає за потрібне запропонувати термін “невербалізоване внутрішнє мовлення” (у подальшому НВМ), взятий з характеристик “point

de vue”, наведених А.Рабателем. Це непряма форма передачі ВМ [17:88], що демонструється на таких прикладах:

П1: *Pierre se réveilla en sursaut.*

П2: *Le volet frappait contre le mur.*

П2 має значення не тільки описове, а й інтерпретативне, навіть якщо він не містить у собі дієслова ментального процесу типу „se dire”, „penser”, ні лапок, він заплутано перемішує сприйняття й думку, що приписана не оповідачеві, а П’єру, який розглядається як суб’єкт свідомості. Виходячи з розщеплення, що відбувається через функціональну опозицію планів, П2 – це висловлювання, яке відбиває суб’єктивність П’єра. Останній встановлює зв’язок між шумом, який мотивував його різке пробудження в П1 і походженням його пробудження та страху. Розщеплення у П2 відсилає до ситуації, яка мотивувала П1. Воно показує, що є зв’язок між цими двома висловлюваннями, і що зв’язок між П1 та П2 усвідомлений П’єром. П2 являє собою спробу пояснення П’єром свого пробудження. Суб’єктивне значення *Imparfait* споріднює ці перцептивні висловлювання з деякими формами НПМ 5:51-52; 17:87]. Специфічністю НПМ є те, що вона може обмежитися репродукцією тільки думок, відділених від перцепцій. НВМ являє собою художню репрезентацію перцепцій разом із думками [17:88].

НВМ дуже рідко відділена від інших форм передачі чужого мовлення [там само:89]. Якщо НВМ передувє ПМ, то вона відповідає феномену попередньої вербалізації. Якщо НВМ супроводжує НПМ, то вона є інтеріоризованим коментарем, що продовжує думку або слово (пост-вербалізація або прихована вербалізація) [там само:89]. Техніка НВМ розчинена серед цих форм за відсутності дієслів сприйняття. Маркери НВМ знаходяться в референціалії того, що було сприйнято [там само:88], вони дають читачеві інструкції для інтерпретації “фраз без слів” як думок персонажа [там само:92].

Таким чином, спростовується думка про опозицію НВМ та ВМг як протиставлення несвідомого свідомому. Несвідоме може бути виражене і через ВМг, а НВМ передає думки, що тільки зароджуються та знаходяться в процесі формулювання.

У лінгвістиці спостерігається тенденція пошуку об’єднуючого начала всіх форм репрезентації мовленнєво-розумової діяльності персонажа в художньому тексті. Так, пропонуються визначення:

– “художньо трансформоване ВМ” (ХТВМ), яке узгоджує такі поняття як ВМг і НПМ [18:5];

– “зображене ВМ” (ЗВМ), що є художньо відтвореним ВМ, представленим з перспективи персонажа [19:3];

– “відтворена внутрішня дія” (ВД), що описує мовленнєвий, внутрішньомовленнєвий та позамовленнєвий план персонажа, тобто мовлення героя в контексті всієї внутрішньої дії, разом із психічними рухами, зміною станів свідомості [6:40].

Висновки та подальші перспективи досліджень. Відсутність спільної думки щодо термінології та тлумачення запропонованих понять зумовлена різноманітністю та певною спорідненістю форм репродукції мовленнєво-ментальної діяльності персонажів, їх частковим взаємопроникненням і взаємопоглинанням у тканині художнього твору. На позначення процесу та продукта мовленнєво-розумової діяльності суб’єкта свідомості, що відтворені засобами художньої мови у тексті, автор цієї статті вважає за доцільне дотримуватися традиційного терміну “внутрішнє мовлення”. Щодо лінгвістичного феномену, запропонованого французьким лінгвістом А.Рабателем, пропонується термін “невербалізоване внутрішнє мовлення”.

Подальші наукові дослідження форм і видів мовленнєво-розумової діяльності персонажів у художньому творі є **перспективними** як у галузі комунікативної, так і у царині когнітивної лінгвістики, прагматики та структурної поетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаїбова М.Т. Коммуникативные аспекты изображения речемыслительной деятельности персонажа в структуре художественного текста (на материале англоязычной литературы): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Академия наук Грузинской ССР. – Тбилиси, 1986. 2. Бахтин М.М. (под маской). Диалогичность внутренней речи // Бахтин М.М. (под маской) Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. – М.: Лабиринт, 2000. – С.539-542. 3. Maingueneau D. Eléments de linguistique pour le texte littéraire. – P: Bordas, 1990. 4. Буцкіна Н.Є. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів (на матеріалі художньої прози Ф.Моріака): Дис... канд. филол. наук: 10.02.05. – К., 2004. 5. Rabatel A. Les représentations de la parole intérieure: monologue intérieur, discours direct et indirect libres, point de vue // La parole intérieure. Langue française. – 2001. – № 132. – P.72-95. 6. Осадчук Р.П. Відтворення внутрішньої дії у сучасному французькому романі та його перекладі: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – К., 1992. 7. Романишин Н.І. Структурні, семантичні та комунікативно-прагматичні особливості інтрасуб'єктних мовленнєвих актів (на матеріалі англійської мови) Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 2001. 8. Кусько Е.Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Несобственно-прямая речь в литературе ГДР. – Львов, 1980. 9. Арцишевська А.Л. Лінгвопрагматична типологія репрезентуючого компонента в системі форм репродукції чужої мови (на матеріалах англійських оповідань ХХ століття): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Львів, 2001. 10. Бехта І.А. Невласне-пряма мова в структурі жанру малих форм (на матеріалі американського "short story" ХІХ-ХХ століть): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 – Львів, 1993. 11. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. 12. Полташевская Е.С. Особенности употребления видо-временных глагольных форм в несобственно-прямой речи в современном английском языке (вопросы передачи чужой речи): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Львов, 1969. 13. Дарканбаева И.Т. Синтаксис прямой, косвенной и несобственно-прямой речи в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 663 / Львовск. гос. ун-т. – Львов, 1970. 14. Genette G. Figures III. – P.: Seuil, Points, 1972. 15. Ефименко В.А. Дискурсивная характеристика потока сознания в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1997. 16. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. / Под ред. Ю.С. Степанова. – М.: Прогресс, 1974. 17. Rabatel A. Valeurs représentative et énonciative du "présentatif" c'est et marquage du point de vue // L'ancrage énonciatif des récits de fiction. Langue française. – P.: Larousse. – 2000. – № 128. – P.52-73. 18. Сакварелидзе Н.И. Структурно-композиционные формы изображения художественно-трансформированной внутренней речи (на материале английской и американской литературы ХХ в.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Тбилисский ун-т. – Тбилиси, 1975. 19. Ярмоленко Г.Г. Типы и функции изображенной внутренней речи в современной англоязычной прозе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т им. И. Мечникова. – Одесса, 1982.

ВАСИЛЬЄВА О.Г.

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ VS. КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Дослідження семантики номінативних одиниць мови постає наразі як комплексний аналіз, під час якого конфігурації елементів їх значення співвідносяться з різноманітними структурами свідомості. На позначення структур представлення знань про світ у лінгвокогнітивних дослідженнях використовуються різноманітні термінологічні одиниці та їх сполучення, серед яких чи не найпоширенішими є *пропозиція, фрейм, сценарій, скрипт, схема, геіштальт, бленд*. Ментальні репрезентації, які належать визначеній інформаційній царині та являють собою сукупність даних та контекстів їх використання, пропонується називати, наприклад, *когнітивними моделями* [1:47, 55]. До них відносять такі поняттєві утворення, як ЛЮДИ, МОРЕ, ПІСОК, НА ПЛЯЖІ і под. [там само:47-48]. Виділяються чотири типи когнітивних моделей: пропозиційні, схематичні (образні), метафоричні та метонімічні як результат опису процесів мислення й утворення концептуальної системи свідомості [2:56-57].

Такі структури представлення знань, як фрейм, схема, план, називають і *когнітивними структурами* [там само: 79, 11; 3:202; 4:96]. При цьому, чіткої диференціації у їх вживанні не простежується, а подекуди вони вживаються просто як синоніми: "Опису когнітивних структур присвячені фреймова семантика Ч. Філлмора, теорія метафори й метонімії Дж.Лакоффа та М.Джонсона, сценарії Р.Шенка та Р.Абельсона, фрейми М.Минського, когнітивні прототипи Е.Рош та Дж.Лакоффа, які лежать в основі мовної категоризації та концептуалізації світу. Ці когнітивні моделі можна розглядати як основні механізми, що забезпечують обробку та зберігання інформації про світ у свідомості людини" (розрядка

наша – О.В.) [5:45]. З іншого боку, по відношенню до вказаних на початку статті структур представлення знань використовується і термін *концептуальна структура* [див., наприклад: там само: 47; 6:121; 7:44,49].

Неуніфікованість термінології, що спостерігається в когнітивній лінгвістиці, породжує масу проблем з інтерпретацією наукового дискурсу, створюваного при описі тих чи інших мовних явищ в межах парадигми. Не рятують і видавані солідні праці, й термінологічні словники. Ситуація, що склалася, послужила причиною написання даної статті, що торкається питання вироблення термінологічного апарату лінгвокогнітивних досліджень, чим пояснюється її **актуальність**.

Метою розвідки є обґрунтування розведення термінів *концептуальна структура* та *когнітивна модель* стосовно слова як номінативної одиниці мови. Досягнення мети передбачається шляхом виконання таких **завдань**, як: 1) розгляд різних способів моделювання лексичного значення та 2) встановлення специфіки отриманих моделей. **Об'єктом** аналізу виступають значення одиниць лексики сучасної англійської мови, **предметом** – структури представлення знань про світ, що мотивують указані значення на рівні свідомості. **Матеріал** статті отримано з лексикографічних джерел сучасної англійської мови.

У лінгвокогнітивних розвідках семантику мовних одиниць представляють як дворівневу структуру, що включає рівень зовнішньої, поверхневої семантики (мовного значення як надбання мовної картини світу) та глибинний, концептуальний рівень семантики одиниць мови, часто представлений окремим фрагментом концептуальної картини світу [8:8-11; 9:8; 10:123; 11:98]. Складність опису семантики номінативних одиниць у рамках когнітивної лінгвістики, породили цілий комплекс методик їхнього моделювання, спрямованих на унаочнене і, при цьому, необхідно спрощене представлення того концептуального субстрату, що корелює зі значенням номінативної одиниці на ментальному (концептуальному) рівні. Природно, що розроблені методики зазвичай акцентують один з аспектів досліджуваного об'єкта, а тому в результаті представляють основу значення номінативної одиниці чи то як процес, чи то як результат.

Враховуючи зазначене, по-перше, звернемо увагу на те, що значення мовних одиниць розуміється як багатомірний інформаційний комплекс, здатний пристосовуватися до потреб користувача як у номінативному, так і в прагматичному аспекті [12:57]. Воно формується в результаті відображення дійсності людською свідомістю, і тому в ньому відображається широкий спектр ознак, що проявляються у предмета в різних ситуаціях і в різні періоди його існування [13:8, 15]. Беручи ж до уваги нескінченну мінливість світу, значення слова стає практично нелімітованим, чим обумовлюється неможливість його повного опису шляхом переліку семантичних компонентів.

Будучи сформованим на базі виділеного фрагменту концептуальної картини світу, значення номінативних одиниць мови дає змогу “проникнути” до рівня індивідуальної / суспільної свідомості й робити висновки, перш за все, щодо організації тієї одиниці знання, яка лежить в його основі. Пошук способів більш-менш адекватного представлення цієї одиниці результувався у розробці лінгвістичних моделей, які демонструють, з яких фрагментів вона складена та як ці фрагменти поєднані один з одним. Серед найпопулярніших методик наразі слід назвати фреймове моделювання.

При **фреймовому моделюванні** семантики номінативної одиниці [див. напр.: 14, 15] її значення розкладається на семи, для яких установлюються кореляти на концептуальному рівні – концепти високого рівня абстракції. Їм приписують семантичні ролі, що відповідають глибинним відмінкам Ч.Филлмора [16], і піддають аранжуванню.

Важливою перевагою фреймового моделювання семантики номінативних одиниць є те, що вибудований конструкт дозволяє наочно представити не тільки ті елементи

концептуального субстрату одиниці, що маркуються мовними засобами, але й ті, які не есплікуються конститuentами її фізичного “тіла”, однак необхідні для розуміння її значення.

Для прикладу розглянемо англійську одиницю *bubblehead* (*bubble* “пухирець”, *head* “голова”), що в одному зі своїх значень інтерпретується як “той, хто п’є багато шампанського”. Її фреймова складається комбінуванням посесивного й акціонального базових фреймів (у термінах С.А.Жаботинської) і включає декілька предметних слотів ДЕХТО / ДЕЦО, що виступають у семантичних ролях *цілого, частини, контейнера, вмісту, агенса й пацієнса*, та кількісного слоту СТІЛЬКИ (див. рис. 1):

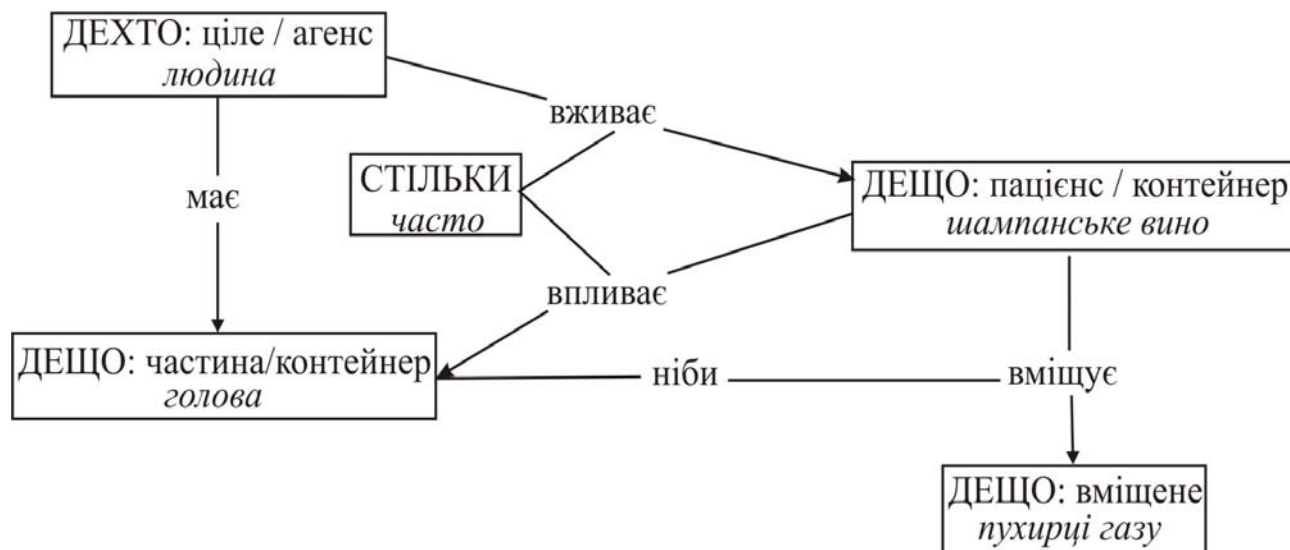

Рис. 1. Фреймове представлення концептуального субстрату одиниці *bubblehead*

З іншого боку, значення номінативної одиниці розглядається як результат ряду когнітивних процедур, що, оперуючи визначеними знаннями, вказують на властивості об’єктів, а також на диспозиційні можливості денотативного компонента значення та на характер суб’єктивного відношення продуцента / реципієнта мовлення до референта й умов комунікації [див.:17; 18]. Моделювання процесу створення концептуальної бази лексичного значення має на меті показ того, як “працює” свідомість під час осмислення виділеного фрагменту дійсності. Так, на відміну від фреймового моделювання, аналіз семантики номінативних одиниць у термінах **концептуальної інтеграції (блендінгу)** зосереджує увагу на тому, які ментальні простори (виділені фрагменти концептуальної картини світу) беруть участь у формуванні концептуального субстрату одиниці та як вони взаємодіють між собою. Інтегрована модель одиниці дає можливість відстежити ті когнітивні операції, що здійснюються у свідомості номінатора / інтерпретатора під час її створення / розуміння.

Наприклад, одиниця *chowderhead* “дурень”, фреймова модель якої будується як структура [ТАКИЙ ДЕХТО: ціле *має* ДЕЦО 1: частина / контейнер (який) *містить* ДЕЦО 2:вміст *ТАКЕ* як ДЕЦО 3], активує кілька ментальних просторів. Ментальний простір ЛЮДИНА включає знання про наявність у людини голови, що вміщує мозок. Завдяки метонімічному мапуванню компонент *head* відсилає як холоніму ЛЮДИНА, так і посесиву МОЗОК. Останній формує власний ментальний простір, що на основі метафоричного мапування інтегрується з ментальним простором ЮШКА, у результаті чого мозку приписується властивість *бути рідким*. Шляхом інференції, залучаючи знання про *нормальну* консистенцію мозку, робиться висновок про його неадекватне функціонування і, як наслідок, про невисокі розумові здібності його власника (див. рис. 2):

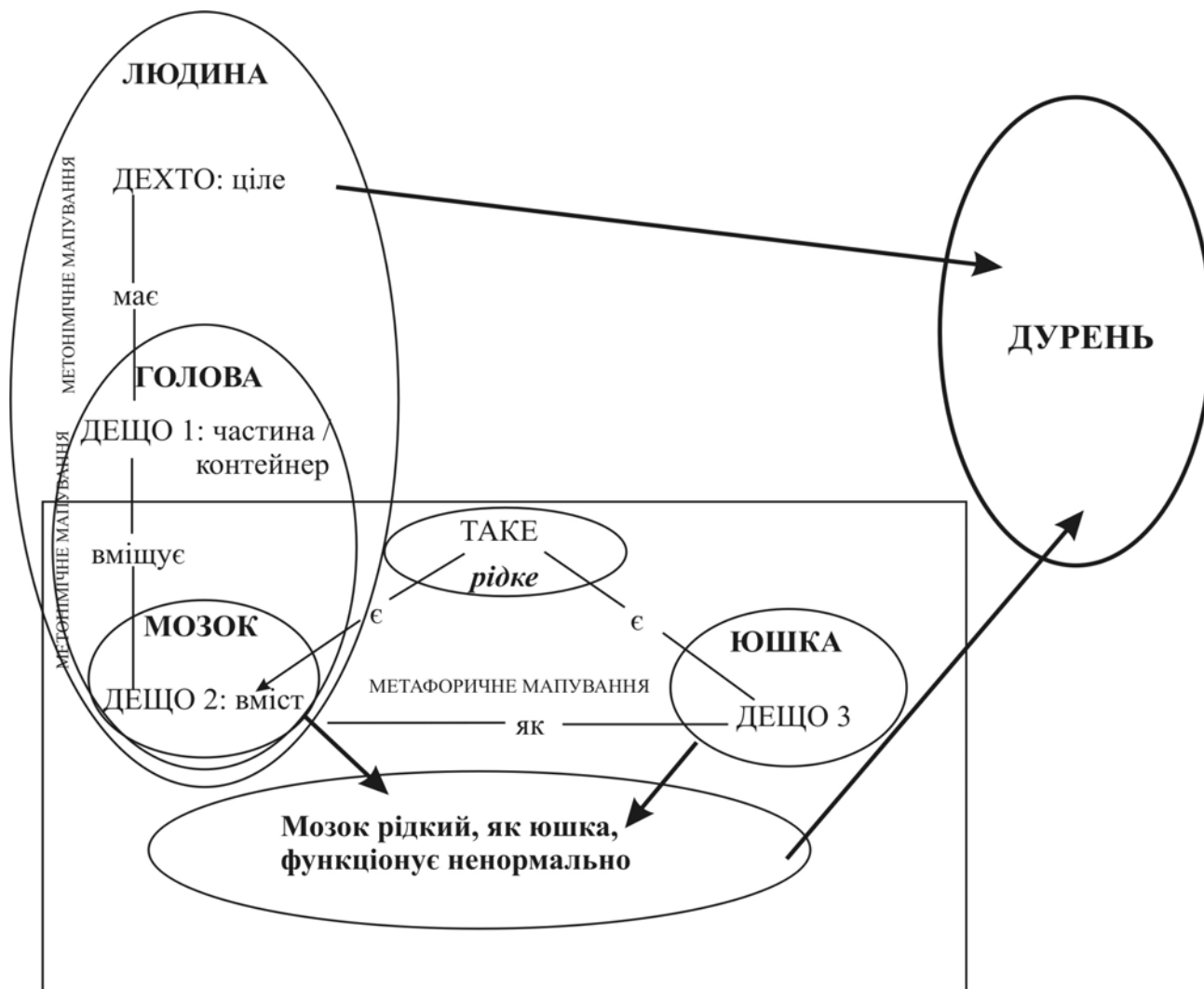

Рис. 2. Інтегрована модель концептуального субстрату одиниці *chowderhead*

Як видно з наведених прикладів, фреймова модель дає можливість статично представити ту інформаційну конфігурацію, що виступає концептуальною основою значення номінативної одиниці. У той же час, інтегрована модель розкриває динаміку її формування, фіксуючи момент когніції, так би мовити, схоплюючи свідомість “у роботі”. На підставі описаного розходження в сутності фреймового й інтегрованого моделювання семантики номінативних одиниць, робимо **висновок** про необхідність розрізняти їхню *концептуальну структуру* як модель “кванту структурованого знання”, яка фіксує взаємозв’язок і взаємне розташування виділених порцій інформації, що покриваються семантикою одиниці, та *когнітивну модель* – модель акту формування концептуальної структури.

Зрозуміло, що такі структури знання, як фрейми, схеми, сценарії, скрипти, які фіксують “стан справ” у певному просторі та часі деякого світу, а отже відбивають його онтологічний аспект, відносимо до концептуальних структур свідомості. Слід зазначити, що вони можуть містити знання як про ситуативні, “статичні” якості та властивості об’єктів та відношень (як фрейми або схеми), так і про динамічні, що розгортаються з плином часу (як сценарії чи скрипти). Результати ж аналізу лексичної семантики в термінах когнітивних метафор та метонімій, представляються у вигляді когнітивних моделей. Унаслідок такого виділення можна вести мову окремо про концептуальне та когнітивне моделювання семантики мовних одиниць, що мають різні цілі й використовуються у концептуальній і когнітивній семантиках відповідно.

Крім того, у сучасному мовознавстві закріпилася думка про те, що нечітко окреслені значення мовних знаків експліцитної свідомості “вирастають” з розмитого континуального

полісемантума підсвідомості [19:32]. Зазначене пояснює факт виділення так званого “передконцептуального” рівня мовної семантики, серед одиниць якого великої популярності останнім часом набувають образ-схеми [20:267-268] – скелетні гештальтні структури людського досвіду, сформовані експерієнціальним шляхом [21:xix; 12:16]. Вони є ментальними образами (mental pictures), більш елементарними, ніж конкретні категорії та абстрактні принципи [1:108, 160; 22:203]. Кожна з них апелює до найпростіших форм та рухів людського тіла, які є звичними та зрозумілими для носія мови, і які він, завдяки цьому, легко переносить на оточуючу дійсність [23:171-172; 24:5].

Встановлення номенклатури образ-схем та визначення їх статусу серед моделей представлення лексичного значення є **перспективним напрямком** лінгвокогнітивних досліджень, що чекає на пильну увагу науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ungerer F., Schmid H.J.* An Introduction to Cognitive Linguistics. – L.-N.Y.: Longman, 1999.
2. *Краткий словарь когнитивных терминов* / Сост.: Е.С.Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю.Г.Панкрац, Л.Г.Лузина. – М.: Наука, 1996.
3. *Пилипенко Р.Є.* Методологічні основи когнітивного моделювання фреймів у німецькому інституційному економічному тексті // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Зб. наук. праць. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005 – Вип.6. – С.201-205.
4. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004.
5. *Маслова В.А.* Когнитивная лингвистика. – М.: ТетраСистемс, 2004.
6. *Кузикович Г.П.* Концептуальное пространство абстрактных имен существительных // Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология. – 2006. – №3 (23). – Минск: МГЛУ. – С.119-127.
7. *Потапенко С.І.* Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Монографія. – К., 2004.
8. *Беляевская Е.Г.* Принципы когнитивных исследований: проблема моделирования семантики языковых единиц // Когнитивная семантика. – Тамбов: Тамбовский гос. ун-т, 2000. – Т.1. – С.8-11.
9. *Селіванова О.О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид-во українського фітосоціологічного центру, 1999.
10. *Jackendoff R.* Foundations of Language. – Oxford: Oxford University Press, 2002.
11. *Langacker R.W.* Foundations of cognitive grammar. – Stanford, California: Stanford University Press, 1987. – Vol.1: Theoretical prerequisites.
12. *Turner M.* The Literary Mind. – N.Y.-Oxford: Oxford University Press, 1998.
13. *Стернин И.А.* Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985.
14. *Жаботинская С.А.* Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лінгвістичні студії. – Вип. 2. – Черкаси: Сіяч, 1997. – С.3-10.
15. *Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Вип.11. – Черкаси: Сіяч, 1999. – С.12-25.
16. *Fillmore Ch. J.* The Case fore Case Reopened // Form and Meaning in Language. – Stanford, California: CSLI Publications, 2003. – Vol.1: Papers on Semantic Roles. – P.175-200.
17. *Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996.
18. *Харитончик З.А.* О релевантности семантических компонентов в лексическом значении слова // Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование. – Минск: МГЛУ, 2004. – С.149-157.
19. *Пиотровский П.Г.* Лингвистические аспекты “искусственного разума” // Вопросы языкознания. – 1981. – №3. – С.32-38.
20. *Lakoff G.* Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about Mind. – Chicago-L.: The University of Chicago Press, 1987.
21. *Johnson M.* The body in the Mind (The bodily basis of Meaning, Imagination, and Reason). – Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
22. *Gibbs Raymond W.* The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
23. *Turner M.* Reading Minds. The Study of English in the Age of Cognitive Science. – Princeton: Princeton University Press, 1991.
24. *Рахилина Е.В.* О тенденциях в развитии когнитивной семантики // Известия АН. Серия Литературы и языка. – 2000. – Т.59, №3. – С.3-15.

ВАСЬКО Р.В.

Київський національний лінгвістичний університет

РОЗРІЗНЮВАЛЬНІ ОЗНАКИ В ГЕНЕРАТИВНІЙ ТЕОРІЇ ФОНОЛОГІЇ

У період свого становлення фонологія й фонетика не змогли уникнути різкого розмежування та протиставлення. Перша й головна розбіжність фонології і фонетики полягала в їхньому ставленні до цілісності фонему, до її неподільності чи, навпаки, множинності її втілень. Виникнувши як закономірна реакція на загрозу функціональній єдності свого головного об’єкта, фонологія невпинно підкреслювала тезу про фонему як найменшу, нерозкладну мовну одиницю. Це значно обмежило сферу спільних інтересів фонетики й фонології. Першу цікавлять насамперед внутрішні аспекти фонему, такі, як якісні та кількісні характеристики її субстантних реалізацій, їх варіативність. Фонологія спочатку звернулася до функціонального аспекту фонему – її здатності до смислорозрізнювання, – а потім – до структурного – її місця в системі. Ці два аспекти характеризують фонему як

одиницю цілісну, але така характеристика виявляється зовнішньою, оскільки вона висвітлює об'єкт з погляду його входження в мовні об'єкти більш високого рівня – об'єднання фонем синтагматичні (розрізнявані ними оболонки морфем, слів) та парадигматичні (фонемні системи). Власної внутрішньої структури фонема за такого підходу не має, і тому фонологія спочатку принципово заперечувала наявність такої структури в найменшій мовній одиниці – нерозкладній фонемі.

Але в подальшому розвитку фонологічної теорії неминуче виникало питання про внутрішню структуру фонем, про її неелементарність, тобто питання про виділення в її структурі власне фонологічних елементарних компонентів.

Метою цієї статті є спроба уточнити трактування внутрішньої структури фонем в теорії генеративної фонології.

У руслі сучасних фонологічних студій **актуальність** статті визначається зверненням до низки дискусійних у сучасному мовознавстві питань: про первинні фонологічні одиниці, про визначення їх мовного статусу, про процедури встановлення парадигматичних систем таких одиниць, а також про особливості їх лінійної і нелінійної синтагматики.

За **об'єкт** аналізу у статті обрано фонему, як лінгвістичну одиницю, що складається зі стандартного для тієї чи іншої мови набору первинних фонологічних одиниць, а **предметом** розгляду є методологічні питання парадигматичної й синтагматичної ідентифікації фонем.

Важливим етапом розвитку фонологічної теорії взагалі та теорії дистинктивних ознак зокрема є початок розвитку лінійної генеративної фонології (linear generative phonology), що пов'язано з виходом у світ у 1957 році праці Н.Хомського “Syntactic Structures” (“Синтаксичні структури”) [1]. Ця робота поклала край доволі тривалому пануванню дескриптивізму в лінгвістиці США й спричинила кардинальний перегляд завдань і методів лінгвістичного аналізу.

Основне завдання генеративної фонології полягало в пошуку й виділенні універсальних принципів, що визначають побудову звукових систем мов світу та моделюванні звукової системи мовного апарату людини в цілому. Генеративну теорію, започатковану Н.Хомським у “Синтаксичних структурах”, уперше застосував у фонології М.Халле в своїй праці “The Sound Pattern of Russian” (“Звукова модель російської мови”) [2; 3]. Для цієї праці М.Халле ще доволі відчутним був вплив дихотомічної теорії розрізнявальних ознак [4; 5]. Але саме в цих працях М. Халле висуває найважливіші принципи генеративного аналізу: виведення всіх спостережуваних аломорфів кожної морфеми із стандартних морфонологічних форм, відмову від фонематичного рівня структурної лінгвістики і, як наслідок, визнання лінгвістичного статусу дистинктивної ознаки.

Програмною роботою генеративної фонології стала праця М.Халле “Phonology in Generative Grammar” (“Фонологія в генеративній граматиці”) [6], у якій автор послідовно викладає основні особливості генеративного підходу до фонології. У 1965 р. Н.Хомський і М.Халле опублікували статтю “Some Controversial Questions in Phonological Theory” (“Деякі спірні питання фонологічної теорії”) [7], у якій полемізували з представниками традиційних шкіл структурної лінгвістики, що виступали з критикою на їхню адресу. Результатом багаторічної спільної праці Н.Хомського й М.Халле є фундаментальна праця, що вийшла в світ у 1968 р. – “The Sound Pattern of English” (“Звукова модель англійської мови”) [8]. Ця книга містить теоретичні розділи й детальний аналіз англійської фонологічної системи на основі запропонованої теорії й стала завершальною в розробці стандартної лінійної генеративної фонології. Усі наступні дослідження в галузі вивчення звукового складу мови в США проходили в загальних теоретичних рамках генеративної фонології.

У “Звуковій моделі англійської мови” Н.Хомський і М.Халле показали, що звукову структуру будь-якої мови можна описати як побудову (породження) *поверхневої*

репрезентації слова (Surface Structure) з абстрактної *глибинної репрезентації* (Deep Structure) за допомогою послідовного застосування фонологічних правил, що полягає в оперуванні диференційними ознаками фонем. У цьому ж році виходить книга П.Постала “Aspects of Phonological Theory” (“Аспекти фонологічної теорії”) [9], присвячена критиці дескриптивної та стратифікаційної фонології; її роль у розробці генеративної фонології невелика [10:4-5]. Одночасно в кінці 60-х років XX століття, виходять кілька монографій з аналізом фонологічних систем окремих мов, здійснених на основі стандартної генеративної фонології; найбільш відомими є роботи Дж.Макколі в галузі японської фонології [11], С.Шейна – французької [12], Херіса – іспанської [13].

У генеративній фонології аналіз фонологічного й фонетичного рівнів, а також правил, що з'єднують ці два рівні, здійснюється за допомогою дистинктивних ознак. Більш того, фонологічний аналіз із застосуванням теорії дистинктивних ознак проводиться генеративістами більш радикально. Сегменти (фонем), на думку Н.Хомського й М.Халле, не мають лінгвістичного статусу [14:529-548; 7:97-138]. Деякі фонологи-генеративісти виправдовують позбавлення сегмента-оддиниці лінгвістичного статусу, аргументуючи це тим, що кожен сегмент складається з ознак, які лише “зустрічаються” в цьому сегменті, – такі ж ознаки повторюються окремо в інших сегментах [15:218]. Важливо, що фонологічні правила стосуються тих класів, які визначаються певними ознаками, а не індивідуальних сегментів. М. Халле показав, що дистинктивна ознака є важливою одиницею й правила краще формулювати, використовуючи термін “ознаки” [6:54-72].

Ф.Хаусхолдер вважає, що в генеративній фонологічній теорії необхідно делімітувати сегменти. В правилах надлишковості ця делімітація є абсолютно необхідною, оскільки ці правила показують, що якийсь сегмент, який містить у собі певні ознаки, має й певні інші ознаки (наприклад, усі голосні містять у собі ознаку “вокальність”). Правила епентези (вставки), елізії (зникнення, злиття), метатези (перестановки) і т.ін. також стосуються цілих сегментів і повинні братися до уваги, оскільки є немаловажним, у якому сегменті ці ознаки зустрічаються [16, с. 13-34]. Хоча Н.Хомський пропонує розглядати ознаки як властивості лексичних одиниць, а в “Звуковій моделі англійської мови” встановлюється ознака сегмента із знаком “+” та знаком “–”, яка розмежовує сегментні одиниці [8:64].

Фонетичні ознаки, на думку Н.Хомського й М.Халле, притаманні лексичним одиницям як абстрактні класифікаційні маркери. Їхня функція аналогічна функції синтаксичних категоріальних ознак, що відносять формативи до таких класів, як “іменник”, “дієслово”, “перехідне” і т.ін. А у фонологічних матрицях ознаки повинні бути бінарними, оскільки їхня роль зводиться до індикації на належність чи неналежність до певної категорії, наприклад, категорії морфем, що “починається з дзвінкого зімкненого приголосного”, “містить голосну”, “закінчується глухим проривним” і т.ін. Неспроможність чітко розмежувати абстрактні фонологічні ознаки від конкретної фонетичної шкали спричинила затяжну й безрезультативну дискусію щодо бінарного характеру яковсонівських ознак. З огляду на те, що фонологічні ознаки є класифікаційним інструментом, вони бінарні, як бінарними є всі інші класифікаційні ознаки в лексиці, оскільки природним способом індикації, належить чи ні якась одиниця до певної категорії, є бінарне протиставлення. Але це зовсім не означає, що фонетичні ознаки обов'язково повинні бути бінарними. На фонетичному рівні ознаки виступають як конкретні субстанціональні категорії: артикуляційні, акустичні, перцептивні і як такі фонетичні ознаки є фізичними шкалами, кожна з яких може набувати двох і більше значень, що визначаються правилами фонологічного компонента.

Отже, на фонетичному рівні ознаки не обов'язково бінарні, наприклад, сегмент може мати такі характеристики: 1) “повністю назалізований”; 2) “частково назалізований”; 3) “слабо назалізований”; 4) “повністю неназалізований” [15:220]. Однак цей факт не має

жодного відношення до бінарної структури фонологічних ознак, які, як відзначається, є абстрактними, але не довільними категоріальними маркерами. Отже, разом із фонетичною функцією, ознаки виконують також і класифікаційну функцію. Фонетична функція ознак передбачає, що вони є шкалою, яка допускає певну кількість фонетичних значень; фонетичні ознаки належать до незалежно регульованого й керованого аспектів потоку мовлення або до незалежних елементів перцептивних репрезентацій. Виконуючи класифікаційну функцію, ознаки допускають лише два значення: “такий”, що графічно позначається знаком “+” (плюс) та “не такий”, що графічно позначається знаком “-” (мінус) [8:297].

Визнаючи компонентну побудову мовних одиниць, представники трансформаційної генеративної фонології спираються перш за все на ті уявлення, які склалися в нелінгвістичній (акустичній, артикуляторній, перцептивній) фонетиці в результаті вивчення творення та сприйняття мовлення. Експериментальні дослідження закономірностей сприйняття [17:338-352] та запам'ятовування слухових образів людиною [18:388-398; 19] переконливо свідчать про ознакову побудову фонетичних одиниць. У дослідженнях творення мовлення приймається теза, що висхідна програма вимови також формулюється в термінах фонетичних ознак, які вважаються керівними командами для незалежних артикуляційних параметрів [20].

Н.Хомський та М.Халле вважають, що фонетична характеристика речення, будучи кінцевим результатом діяльності фонологічного компонента, повинна описувати “ідеальну вимову”, тобто містити інформацію, необхідну для складання програми поведінки мовленнєвого апарату під час реалізації певного речення. Пояснюючи це положення, П.Постал відзначає, що фонетична репрезентація, що описує ідеальну вимову, повинна складатися з послідовності фонетичних сегментів, де кожен сегмент становить собою сукупність артикуляційних інструкцій, що визначає один із послідовних станів мовленнєвого апарату, які виникають під час мовленнєвої реалізації речення [21:151-86; 9; 22].

Генеративна фонологія розглядає звукові структури морфем, повністю ігноруючи їхнє значення. Як результат, генеративна фонологія вигадує фіктивні відношення тотожності між морфемами. Так, Н.Хомський і М.Халле в “Звуковій моделі англійської мови” [8:234] стверджують, що такі альтернації, як *resign* : *resignation* можна пояснити зведенням кожної морфеми до єдиної форми. Так, наприклад, *re=sign* [ri=sain] пропонується як фонемна репрезентація слова *resign* [ri'zain]. Знак “=” є спеціальною морфемною межею, необхідною для такого правила: $S \rightarrow Z$ у контексті: *Голосна* = _____ *Голосна*. Здійснюючи поділ слова *resign* “відмовлятися від посади” та *consign* “ввіряти” на морфеми *re=sign* та *con=sign*, Н.Хомський і М.Халле пропонують це правило, щоб пояснити, чому *sign* вимовляється як [sain] у слові *consign* і як [zain] у слові *resign*. На думку дослідників, єдина морфема *sign* складає основу таких англійських слів, як *resign*, *consign* та *sign* “знак”. Але чи можна вважати *sign* єдиною морфемою, що є основою англійських слів *resign*, *consign* та *sign*? Ми вважаємо, що не можна. Із синхронної точки зору *resign* не ділиться на морфеми *re* та *sign*, так само, як *consign*, не ділиться *con* та *sign*. Із синхронної точки зору *resign* і *consign* не мають нічого спільного між собою, окрім часткової подібності їхніх фізичних форм: ні *resign*, ні *consign* жодним чином не пов'язані в смисловому плані зі словом *sign*. Помилка генеративної фонології полягає в тому, що вона породжує ніби споріднені морфеми, спираючись виключно на фізичну форму звукових сегментів, не звертаючи уваги на їхнє значення. Ігнорування значення фізичних форм спричинює змішування синхронії з діакронією. У плані діакронічної реконструкції розглянуті слова, безперечно, є спорідненими.

Н.Хомський і М.Халле спираються не лише на загальні фонетичні уявлення про творення та сприйняття мовлення, але й дають детальне власне лінгвістичне обґрунтування опису одиниць у термінах ознак та правил фонологічного компонента. Жодна фонологічна

праця, на їхню думку, не обходиться без “природних” класів сегментів типу “голосні”, “зімкнені”, “сонорні” і т.ін. Лінгвістична значущість таких природних класів підтверджується фонологічними процесами різних мов. У них, як правило, беруть участь саме природні класи, а не просто випадкові сукупності сегментів. Але використання природних класів у лінгвістичному аналізі означає можливість компонентної будови сегментів, оскільки при цьому передбачається виділення ознак, що об’єднують члени одного класу та протиставляють їх членам іншого класу [10:21].

Експліцитне прийняття ознакового принципу дозволяє Н.Хомському й М.Халле ввести “метрику природності” – формальний критерій оцінки лінгвістичної значущості класів сегментів. Простота й спільність (а тим самим, лінгвістична значущість) класу сегментів обернено пропорційна кількості ознак, необхідних для його аналізу. Зрозуміло, що для аналізу природного класу треба менше ознак, ніж для аналізу будь-якого окремого елемента, що входить до цього класу, тоді як неприродний клас можна створити лише складенням ознакових описів сегментів, з яких він складається. Відповідно, ознаковий запис правила, що використовує природні класи сегментів, буде значно простішим від ознакового запису з неприродними класами.

У “Звуковій моделі англійської мови” Н.Хомський і М.Халле представили новий варіант універсальної системи фонетичних ознак, який суттєво відрізняється від яacobсонівського. Запропонована ними система вважається такою, що відображає вроджені фонетичні можливості людини, які тим або іншим способом використовуються в мові. На їхню думку, на фонетичному рівні будь-яка ознака виступає в трьох формах: артикуляторній, акустичній та перцептивній. Отже, можливий потрібний опис інвентарю ознак у термінах цих форм. Але автори схиляються лише до артикуляторного виду ознак. Описуючи сегменти фонетичного та фонологічного рівнів, а також фонологічних правил англійської та інших мов, вони використовують артикуляційні назви ознак, перериваючи яacobсонівську традицію використовувати акустичні кореляти ознак. Основна відмінність інвентарю Н.Хомського й М.Халле полягає не стільки в субстанціональній орієнтованості ознак, скільки в самому підході до побудови ознак у цілому. Справа в тому, що захоплення ідеєю мінімального надлишкового коду на початку 50-х років привело Р.Й.Яacobсона до об’єднання в рамках однієї ознаки деяких гетерогенних звукових протиставлень. Це об’єднання здійснювалося на основі схожості співвідношення акустичних характеристик без урахування суттєвих відмінностей артикуляційних і слухових корелятів цих протиставлень. Система Н.Хомського й М.Халле набагато більше реалістична й традиційна [8:298-329], її автори не прагнуть скоротити кількість універсальних фонетичних ознак, їх більше 20, а в Р.Яacobсона – 12. Основними розрізнявальними ознаками Н.Хомського й М.Халле є такі: 1. Sonorant / Nonsonorant (Obstruent) – сонорний / несонорний (шумний); 2. Vocalic / Nonvocalic – вокальний / невокальний; 3. Consonantal / Nonconsonantal – консонантний / неконсонантний; 4. Coronal / Noncoronal – передньоязиковий / непередньоязиковий; 5. Anterior / Nonanterior – передній / непередній; 6. High / Nonhigh – високий / невисокий; 7. Low / Nonlow – низький – ненизький; 8. Back / Nonback – задній / незадній; 9. Rounded / Nonrounded – округлений / неокруглений; 10. Distributed / Nondistributed – розподілений / нерозподілений; 11. Nasal / Nonnasal – назальний / неназальний; 12. Lateral / Nonlateral – латеральний / нелатеральний; 13. Continuant / Noncontinuant – перервний / неперервний; 14. Instantaneous Release / Delayed Release – раптовий відступ / затриманий відступ; 15. Tense / Lax – напружений / ненапружений; 16. Strident / Nonstrident – різкий / нерізкий; 17. Voiced / Nonvoiced (Voiceless) – дзвінкий / недзвінкий (глухий); 18. Heightened Subglottal Pressure – підвищений підгортанний тиск; 19. Glottal Constriction – гортанне звуження; 20. Covered / Noncovered – закритий / незакритий; 21. Suction – ознака інспіраторності; 22. Stress – ознака наголошеності; 23. Pitch – ознака висоти тону; 24. Length – ознака довготи.

Поряд із цим є низка нововведень, що помітно відрізняють систему фонетичних ознак Н.Хомського й М.Халле від усіх інших артикуляційних ознакових систем. Ці нововведення пов'язані головним чином із новими уявленнями про процес творення мовлення та про артикуляцію окремих ознак. Автори усвідомлюють неповноту запропонованої ними системи ознак, вони передбачають також уточнення своєї системи в міру поглиблення уявлень про артикуляційні механізми творення мовлення та накопичення типологічних знань у галузі фонетики й фонології [8:400-435; 10:31].

На сучасному етапі представники американської сучасної генеративної фонології вважають, що слова зберігаються в пам'яті як послідовності сегментів, і кожен із цих сегментів представлений як множина дистинктивних ознак. Специфічний для певної мови інвентар ознак, що використовуються для розрізнення слів у мові, визначається як властивостями артикуляторної системи, що генерує мовлення, так і характеристиками людської аудитивної системи, що обробляє мовлення. Дистинктивні ознаки мають кореляти в артикуляторній, акустичній та аудитивній сферах. Ознаки кожного сегмента висловлювання, що зберігається в пам'яті, визначають, які артикуляційні органи повинні контролюватися, а також несуть у собі інформацію про те, яким чином повинні бути задіяні ці артикуляційні органи. Ознаки також чітко вказують на те, які властивості звука можна одержати від тих чи інших артикуляційних рухів. Обмеження, що накладаються на артикуляцію та на звукову синтагматику, визначають детальну модель артикуляційних рухів, що є необхідними для втілення тих чи інших дистинктивних ознак у сегменті. Фонологи-генеративісти виділяють два класи ознак – артикуляторно не зв'язані та артикуляторно зв'язані ознаки [23; 24]. Перші називаються так тому, що вони визначаються безвідносно до будь-якого органа мовлення. Останні вказують на те, які органи мовлення є активними у творенні звука і якої форми ці органи мовлення набувають і яку позицію займають. Ці ознаки є бінарними в тому розумінні, що даний сегмент може мати артикуляторні та акустичні властивості дистинктивної ознаки або не мати їх [25:244].

Методологія й практика генеративної фонології – важливий етап у розвитку фонологічної теорії взагалі й теорії первинних фонологічних ознак зокрема. Сучасну фонологію важко уявити без того позитивного й корисного, що було зроблено фонологією генеративною. На відміну від структуральних напрямків, що ставили собі за мету виділення смислорозрізнювальних одиниць мови, встановлення їхніх інвентарів та синтагматики, головною метою генеративної фонології став опис процесу творення звукових оболонок правильних висловлювань. Автори генеративної фонологічної теорії виходили з того, що речення не зберігаються в готовому вигляді в пам'яті людей: вони створюються на основі правил із слів меншої довжини. На думку Н.Хомського й М.Халле, запропонований фонологічний аналіз моделює реальні психічні механізми, що лежать в основі мовленнєвої поведінки людини. Теорія генеративної фонології збільшила наші можливості аналізу фонологічних явищ завдяки поєднанню чіткого формалізму та фонетичних реалій. Саме врахування фонетичних фактів уможливило подальший розвиток теорії дистинктивних ознак [15:296].

Серед вітчизняних, російських та європейських фонетичних та фонологічних шкіл теорія Н.Хомського й М.Халле не користувалася популярністю, не знаходила підтримки, а деякі представники цих шкіл ставилися до генеративної фонології негативно.

Завершення розробки стандартної генеративної моделі фонології супроводжувалося посиленням інтересу до неї з боку американських лінгвістів і розширенням кола фонологів, які прийняли генеративістську доктрину.

Після виходу “Звукової моделі англійської мови” спостерігається швидке зростання публікацій, присвячених окремим питанням теорії генеративної фонології. Більшість цих публікацій належить новим і маловідомим авторам; ані Н.Хомський, ані М.Халле, ніби не

бажаючи перебудувати споруджену ними будівлю, не повертаються після 1968 р. до фонологічної проблематики. Водночас обережні спроби їхніх учнів модифікувати деякі положення стандартної генеративної фонології стають наполегливішими, й до початку 70-х років XX століття намічаються суттєві відхилення від догм “Звукової моделі англійської мови” [20:5]. Справа в тому, що теорія лінійної генеративної фонології виявилася неадекватною як теорія опису можливих звукових систем мов світу, оскільки вона не може передбачити, які звукові закономірності є неможливими в мовах світу, а які закономірності притаманні майже для всіх мов. Невдоволеність теорією лінійної генеративної фонології спричинила появу цілого ряду нових теоретичних напрямів у рамках загальної теорії генеративної фонології. Найвпливовішим із цих напрямків є нелінійна фонологія (non-linear phonology), згідно з якою формулювання фонологічних правил залежить від того, які фонемі зазнають змін, оскільки саме структура фонем (тобто їхні диференційні ознаки) є формальною основою для складання правил. Взявши за основу це узагальнення, представники нелінійної фонології висувують гіпотезу про те, що звукові закономірності визначаються внутрішньою структурою окремих фонем та їх сполучень. Новий, нелінійний спосіб репрезентації фонем та їхніх сполучень, тобто моделювання фонологічної структури слів, повністю змінив концепцію фонологічного правила й започаткував фундаментальні зміни в американській фонології останніх тридцяти років. Найвідомішими публікаціями, в яких відображається полеміка навколо теоретичних проблем генеративної фонології, є збірники наукових праць трьох загальноамериканських конференцій: “Issues in Phonological Theory” (“Питання фонологічної теорії”, конференція в Урбані, 1971 р.) [26], “Natural Phonology” (“Природна фонологія”, конференція в Чикаго, 1974 р.) [27], “The Application and Ordering of Grammatical Rules” (“Застосування та впорядкування граматичних правил”, конференція в Блумінгтоні, 1976 р.) [28].

Радикального перегляду теоретичних положень генеративна модель взагалі й теорія дистинктивних ознак зокрема зазнала в працях Т.Веннемана, Дж.Хупер і П.Ладефогед [29; 30; 31]. У запропонованій ними на початку 70-х років минулого століття “природній” генеративній фонології (natural generative phonology) лексичні одиниці дуже близькі до спостережуваної форми, а функції фонологічних правил обмежені. Т.Веннеманн і П.Ладефогед пропонують використовувати у фонетичному аналізі два види ознак: *prime*-ознаки (первинні) та *cover*-ознаки (покривальні). Первинні ознаки безпосередньо інтерпретуються в акустичних і артикуляторних термінах. Кожна первинна ознака описує якусь окрему властивість сегментів, яка можна фізично виміряти й оцінити як притаманну сегменту більшою або меншою мірою, наприклад, ознака “назалізований”, “дзвінкий” і т.ін. Таке обмеження природи фонетичних ознак, яке П.Ладефогед назвав принципом природності, визначає ряд суттєвих особливостей фонетичного аналізу. На думку автора, вимога однорідності й вимірюваності первинних ознак уможливило більш доступний для спостереження й для практичної перевірки фонетичний опис. Фонетичні характеристики сегментів та висловлювань у термінах первинних ознак достатньо деталізовані для типологічних зіставлень, а також для використання як вхідної інформації в моделях мовленнєвого синтезу. Але первинні ознаки, що забезпечують фізичну інтерпретацію фонетичних репрезентацій, не є єдиним описовим механізмом фонетики. Двадцять розрізнявальних ознак, запропонованих П.Ладефогедом, описуються в артикуляційних термінах і не обов’язково бінарні, багато з них мають більше ніж два значення. Це такі ознаки: 1. Glottalic – глотальний; 2. Velaric – велярний; 3. Voice (Glottal Stricture) – голос (гортанне звуження); 4. Aspiration – аспірація; 5. Place of Maximum Constriction of the Vocal Tract – місце максимального звуження голосового тракту; 6. Labial – лабіальний; 7. Stop (Articulatory Stricture) – зімкнення (артикуляційна перепона); 8. Nasal – назальний; 9. Lateral – латеральний; 10. Trill – дрижачий; 11. Tap – торкання, наближення до зімкнення; 12. Sonorant

– сонорний; 13. Sibilant – свистячий; 14. Grave – низька тональність; 15. Height – піднесення; 16. Back – задній; 17. Round – округлений; 18. Width of the Pharynx – ширина гортані; 19. Rhotacized – ротакований (такий, що знижує частоту форманти III); 20. Syllabic – складотворчий [32:254-264].

Таким чином, у фонетичному описі Т.Веннеманн і П.Ладефогед пропонують використовувати ознаки, що не мають безпосереднього фізичного визначення. Передбачається, що ці ознаки можуть бути визначені в термінах первинних ознак шляхом диз'юнкції (логічного складання) певних фонологічно зв'язаних значень первинних ознак. Такі ознаки називаються авторами покривальними. Покривальні ознаки, таким чином, є конструктором фонетичної теорії, головне завдання якої – зафіксувати формально фонологічні відношення та зв'язки між значеннями первинних ознак.

Перспективи проведеного дослідження ми вбачаємо в подальших теоретичних розробках не лише з діахронічної й синхронічної фонології, а й у дослідженнях типологічних рис функціонування фонологічних систем як у споріднених, так і в генетично віддалених мовах, а також у роботах із проблематики мовної еволюції й механізмів розвитку мовних систем. Досконале вивчення еволюції фонемних систем споріднених мов дозволить визначити, яким чином єдина система фонем мови-основи розвивається у фонемні системи окремих мов та в який спосіб генетична спорідненість мов впливає на розвиток їхніх фонемних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Chomsky N.* Syntactic Structures. – The Hague: Mouton, 1957. 2. *Halle M.* The Sound Pattern of Russian. Description and Analysis of Contemporary Standard Russian I. – The Hague: Mouton, 1959. 3. *Халле М.* Фонологическая система русского языка // Новое в лингвистике. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1962. – Вып.2. – С.99-339. 4. *Jakobson R., Fant G., Halle M.* Preliminaries to Speech Analysis: The Distinctive Features and Their Correlates. 1st ed. – Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1952. 5. *Jakobson R., Halle M.* Fundamentals of Language. 1st ed. – The Hague: Mouton, 1956. 6. *Halle M.* Phonology in Generative Grammar // Word. – 1962. – Vol.18. – P.54-72. 7. *Chomsky N., Halle M.* Some Controversial Questions in Phonological Theory // Journal of Linguistics. – 1965. – №1. – P.97-138. 8. *Chomsky N., Halle M.* The Sound Pattern of English. 2nd. printing. – Cambridge, MA: The M.I.T. Press, 1991. 9. *Postal P.M.* Aspects of Phonological Theory. – New York: Harper & Row, 1968. 10. *Кодзасов С.В., Кривнова О.Ф.* Современная американская фонология. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. 11. *McCawley J.* The Phonological Component of a Grammar of Japanese. – The Hague; Paris: Mouton, 1968. 12. *Schane S.A.* French Phonology and Morphology. – Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1968. 13. *Harris Z.S.* Spanish Phonology. – Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1969. 14. *Chomsky N.* Some General Properties of Phonological Rules // Phonological Theory: Evolution and Current Practice. – 1967. – P.529-548. 15. *Fischer-Jørgensen E.* Trends in Phonological Theory. A Historical Introduction. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague. Vol. XXVII. – Copenhagen: C.A.Reitzel, 1995. 16. *Housholder F.W.* On Some Recent Claims in Phonological Theory // Journal of Linguistics. – 1965. – №1. – P.13-34; 17. *Miller D.G., Nicely P.E.* An Analysis of Perceptual Confusions among Some English Consonants // Journal of the Acoustical Society of America. – 1955. – №27. – P.338-352. 18. *Wickelgren W.A.* Distinctive Features and Errors in Short-Term Memory for English Consonants // Journal of the Acoustical Society of America. – 1966. – №59. – P.388-398. 19. *Schane S.A.* Generative Phonology. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973. 20. *Жинкин Н.И.* Внутренние коды языка и внешние коды речи // To Honor Roman Jakobson on the Occasion of His 70th Birthday. Vol.III. – The Hague; Paris: Mouton, 1967. – P.2357-2375. 21. *Postal P.M.* Review of A.Martinet's Elements of General Linguistics // Foundations of Language. – 1966. – №2. – P.151-186. 22. *Postal P.M.* Skeptical Linguistic Essays. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2004. 23. *Halle M., Stevens K.* Knowledge of Language and the Sounds of Speech // Music, Language, Speech and Brain. J.Sundberg, L.Nord, R.Carlson (eds.) – London: Macmillan, 1991. – P.1-9. 24. *Halle M., Stevens K.* The Postalveolar Fricatives of Polish // Speech Communication Group Working Papers 7. Research Laboratory of Electronics at MIT, 1991. – Cambridge, MA: The M.I.T. Press. – P.77-94. 25. *Stevens K.N.* Acoustis Phonetics. – Cambridge, MA; London, UK: The M.I.T. Press, 1999. 26. *Kenstowicz M. (ed), Kisseberth Ch.W. (ed).* Urbana Conference on Phonology, 1971. Issues in Phonological Theory. – The Hague: Mouton, 1973. 27. *Bruck A. (ed.), Fox R.A. (ed.), La Galy M.W. (ed).* Papers from the Parasession on Natural Phonology, April 18, 1974. 1st ed. – Chicago: Chicago Linguistic Society, 1974. 28. *Koutsoudas A. (ed.)* The Application and Ordering of Grammatical Rules. – The Hague: Mouton, 1976.; 29. *Hooper J.B.* The Syllable in Phonological Theory // Language. – 1972. – Vol.48. – P.525-540. 30. *Ladefoged P.* Phonetic Prerequisites for a Distinctive Feature Theory // Papers in Linguistics and Phonetics to the Memory of P.Delattre. – The Hague: Mouton, 1972. – P.274 – 285. 31. *Vennemann Th.* Phonological Uniqueness in Natural Generative Grammar // Glossa. – 1972. – Vol.6. – №1. – P.105-116. 32. *Ladefoged P.* A Course in Phonetics. 5th rev. ed. – Southbank, Victoria, Australia; Boston, MA: Thomson, Wordsworth, 2006.

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ СКЛАДОВІ УСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі публічних виступів, перекладних конференцій та прес-конференцій)

Актуальність роботи зумовлена розвитком більш тісної співпраці між Україною та іншими державами та проведенням великої кількості перекладних конференцій і пов'язаною з цим потребою у якісному перекладі.

Метою роботи є розглянути і проаналізувати вплив та значення екстралінгвістичних та паралінгвістичних факторів на переклад усної комунікації, встановити, яким чином вони допомагають перекладачу відтворити зміст комунікації, та чи завжди вдається перекладачам відтворити і донести до слухача інформацію, виражену екстралінгвістичними та паралінгвістичними засобами.

Предмет: особливості відтворення промов, виступів, лекцій при перекладі.

Об'єкт: перекладні прес-конференції, лекції, виступи вчених, фільми зі скриптами/ без скриптів в українському перекладі.

Матеріал: перекладні прес-конференції, лекції, виступи вчених, фільми зі скриптами/ без скриптів.

Наукова новизна роботи обумовлена відсутністю перекладознавчих або мовознавчих робіт з обраної теми.

Практично в усіх культурах усна комунікація є найбільш прийнятним засобом передачі інформації. Для коректного відтворення інформації перекладач має володіти екстралінгвістичними знаннями, тобто розумітися на культурних, історичних та політичних аспектах мови перекладу та мови оригіналу. Однак, для вираження емоцій та стосунків провідну роль беруть на себе невербальні засоби; вони можуть повністю замінювати мову.

Семантична і експресивно-емоційна інформація суттєво відрізняються одна від одної, але разом з тим у них є одна спільна риса: обидва смислові компоненти слова виражають екстралінгвістичний зміст, що відноситься до фактів дійсності. Але добре відомо, що будь-яка лексична одиниця, будь-який мовний елемент обов'язково мають в своїй формі якусь інформацію суто мовного характеру. Слово *сонечко* не тільки викликає асоціативний зв'язок з реальним світилом і вказує на відношення до нього зі сторони трансмісора, але й повідомляє прозаїчну інформацію про граматичну маркованість, про те, що це іменник середнього роду однини, що воно складається з восьми фонем. Тому беручи до уваги співвіднесеність будь-якого слова як з фактами об'єктивної дійсності, матеріальної та духовної, так і з мовною системою, варто виділити в інформативній структурі слова перш за все два основних типи інформації: екстралінгвістичну і лінгвістичну. В інформації першого типу відображаються поняття і уявлення про явища і факти, про будь-які об'єкти дійсності, поро характеристики, дії, стан, особливості, якість, які притаманні різним матеріальним і духовним формам природи і суспільства.

Основні види екстралінгвістичної інформації:

1. Смилова (позначувальна, денотативна, семантична інформація). В ній відображаються поняття і уявлення про все справжнє, реальне, абстрактне. Іншими словами, ця частина семантичної структури слова пов'язана з об'єктами позначення (денотатами) найрізноманітнішого характеру. По – перше, це тілесні об'єкти (стіл, людина, пароплав, камінь, квітка). Потім – феноменальні об'єкти. До них відносяться властивості, дії, якості та відношення тілесних об'єктів. “Вони не є речами чи предметами в класичному смислі, але

вони представляють собою факти дійсності, які можуть не лише емпірично вивчатися, але які можна точно виміряти в просторі і часі. Наприклад, політ може характеризуватися швидкістю км за год, ймовірність – позначатися прикметником ймовірний, просторові відношення – частками над, під”. Групу конструктивних об’єктів складають неіснуючі в природі фантастичні конструкти, тобто казкові, міфологічні поняття, наприклад, дракон, кентавр, чорт, Баба – яга. І нарешті, мовні денотати: слово, літера, прислівник і т.д. смислова інформація – це те, що зазвичай відображено в ядрі лексичного значення слова. В інформативній структурі слова вона займає основне місце, без неї немає слова. Всі інші види екстралінгвістичної інформації є додатковими, хоча і дуже важливими і необхідними елементами словникового змісту.

2. Емоційно – експресивна (стилістична, конотативна) інформація, яка виражає почуття та емоції людей. Сам зміст семантичної інформації може спричиняти емоційний вплив на реципієнта, але це ще не означає, що в ньому, у змісті, є емоційно – експресивна інформація. Якщо Оля, яка любить Колю, раптом отримає телеграму з лаконічним повідомленням “Коля помер”, то, хоча в цих двох словах, немає ніякої емоційної інформації, а лише смислова, все рівно вони можуть викликати емоційний шок у Олі. Інша справа, якщо в телеграмі буде написано “Коля здох”, чи перекинувся, чи загнувся. В такому повідомленні вже буде передана та сама смислова, але інша емоційно – експресивна інформація, яка по суті своїй завжди характерна. Вона ніби оцінює предмет думки, відображений в денотативному змісті слова, і зазвичай супроводжує цей зміст, співіснує з ним. В кожному синонімічному ряді лише одне – два слова емоційно нейтральні, “емоційно беззмістовні”, решта передає і смислову інформацію, і емоційно – експресивну. Функція останньої полягає як у вираженні модальності, так емоцій того, хто говорить чи пише, так і в емоційному впливі на реципієнта.

3. Соціолокальна (соціальна, стильова, соціогеографічна) інформація, що вказує на соціосферу функціонування слова. Відомо, що в розвинутих мовах за період їхньої історичної еволюції виникали підсистеми, що мають назву функціонального стилю. Вони характерні для різних сфер соціально виробничих, суспільних і побутових відносин людини. Своєрідність цих сфер впливає на характер функціонування мови і, зокрема, на відбір лексичних засобів. Тим самим слово не тільки виражає смисловий і емоційний зміст, але й інформує про свою соціальну належність і локальну розповсюдженість. Носій мови відрізняє нейтральну лексику від просторіч, професіоналізм – від поетизма, жаргонізм – від терміна, діалектне слово – від канцеляризму. Для перекладача знання таких характеристик слів оригіналу надзвичайно важливе для правильного осмислення і сприйняття тексту та правильного вибору лексичних відповідників при перекладі. Соціолокальна інформативність лексики використовується для характеристики соціальної сфери персонажів, місця дії, а також для створення різноманітних стилістичних ефектів, комізм, іронії, сатири. У відповідності з намірами автора в той чи інший стилістичний ряд включаються слово чи слова з іншого стильового прошарку, які завдяки контрасту спів розташування набувають оказіональної експресивності. Соціолокальна інформація слова іноді непереборним мовним бар’єром, що змушує перекладача відмовитися від її відтворення схожими засобами мови перекладу. Це трапляється в тих випадках, коли слово в системі всенародної мови марковано показником географічної зони свого існування, тобто іншими словами, коли це діалектне слово. Перекласти його смислову інформацію неважко, але одночасно передати словом іншої мови його географічне маркування неможливо, деякі прошарки іноземної жаргонної лексики також неможливо перекласти словами з українського жаргону.

4. Хронологічна (часова, діахронічна) інформація. Лексика будь-якої мови нерозривно пов’язана з розвитком суспільства та його історією. В мові завжди є слова чи значення слів, які входять чи щойно увійшли до лексичної системи, і слова (значення), які сприймаються як

застарілі. Тут мова йде про архаїзми і неологізми. Властива їм часова характеристика виявляється в усній мові змістовною і багатофункціональною.

5. Фонова інформація. Правильне розуміння усного повідомлення залежить від знання культури і історії народу, на мові якого говорить доповідач. Соціокультурний склад певної національної спільноти має свої особливості, які відрізняють його від інших національних особливостей. Ці особливості відображаються у лексиці і залишають в ній фонову інформацію, яка передає відомості про національні форми, види і про явища духовної і матеріальної культури. Така інформація властива, перш за все, словам, що називають реалії. Різноманітні символи також надають деяким словам “фоновий нюансування”, смислового і емоціонального. Найчастіше така фонові інформація знаходиться в іменах казкових та міфологічних героїв, назвах вегетативних, анімалістичних, квіткових та інших символів. Сприйняття і переклад фонові інформації супроводжуються особливими складнощами. Збереження в перекладі національного колориту оригіналу залежить певною мірою від правильного сприйняття фонові інформації. При цьому особливості труднощі створюють звичайнісінькі слова і звороти, в яких міститься інформація про так звані асоціативні реалії, і та обставина, що соціокультурні особливості будь-якої мовної спільноти є ніщо інше як щось застигле і рівноцінне. Різноманітні засоби передачі в тексті перекладу словесної фонові інформації сприяє збереженню національного колориту, але не відіграють основну роль у відтворенні зображених в оригіналі національних форм життя, психології і культури народу. Слід ще раз підкреслити, що лише за допомогою відтворення усього ідейно – художнього змісту оригіналу можна зберегти в перекладі його національну сутність.

6. Диференційна інформація. В залежності від змісту повідомлення вона вказує на об’єкта чи суб’єкта дії, кількість предметів думки, час дії, модальні відтінки і т. д.

Це досить своєрідний словесний зміст тісно пов’язаний з граматичними категоріями і суто лінгвістичною інформацією. Диференційна інформація потенційно міститься в словах і визначається їх належністю до тієї чи іншої частини мови і специфікою мовної системи. У слова сонце виражена майже вся сума диференційної інформації. В інфінітиві приземлитися нерозкритої інформації набагато більше: особа, час. Необхідний об’єм диференційної інформації реалізується в мовленні в момент комунікації.

Взявши за основу головні характеристики невербальних засобів (рух, простір, час) та базові системи їх відображення та сприйняття (зорова та акустична), виділяємо наступні класи невербальних комунікативних компонентів.

1. Кінесичні комунікативні компоненти. Термін “кінетика” (від грецького “kinesis”, що означає “рух”) введено в обіг Р.Л.Бірдуїстеллом для позначення жестів та міміки, виходячи з динамічного характеру цих невербальних компонентів. Цей термін є найбільш уживаним і розповсюдженим для позначення жестово – мімічної невербальної поведінки серед дослідників невербальної комунікації, хоча деякі відомі вчені уникають вживання цього терміну, замінюючи його, наприклад, на “рухи тіла”. В залежності від того, яка частина тіла задіяна людиною для продукування комунікативно значущого руху, кінесичні компоненти поділяються на:

- жестові (рух руками (пальцями рук), плечима, головою, ногами, всім тілом),
- мімічні (рух ротом (посмішка), бровами, очима, (погляд, зміна виразу очей), вираз обличчя в цілому).

Кінесичні комунікативні компоненти можуть бути контактними або неконтактними в залежності від того, виконується той чи інший кінесичний рух одним комунікантом, або для його реалізації повинен бути задіяний партнер по комунікації (рукостискання, плескання по плечу, обіймання тощо), тобто має місце доторкання до партнера по комунікації. Деякі науковці виділяють вивчення таких жестів в окремий напрямок, який називають гаптікою, такесикою, а такі жести – тактильними. Враховуючи те, що основою доторкання є жест та

однакову з іншими жестами природу продукування доторкань та їх функціональну спрямованість, вважаємо доцільним розглядати доторкання як різновид жесту – кінесичного комунікативного контактного компоненту, таким чином запобігаючи розвитку тенденції до зайвої перенасиченості термінами іноземного походження.

2. Проксемічні комунікативні компоненти, до яких відносимо відстань між комунікантами під час спілкування, комунікативно значущі зміни особистого простору комунікантів відносно один одного за рахунок переміщення у просторі та зміни позицій у комунікативному полі дії [1:203]. Е.Холл запропонував термін “проксеміка” для визначення своєї теорії щодо використання людиною свого особистого простору у процесі комунікації. Теорія проксеміки базується на усвідомленні того, що простір є невід’ємною складовою комунікативного процесу та має вирішальне значення для людських взаємин. Значущість дослідження проксемічних характеристик поведінки мовців відзначається і вітчизняними лінгвістами [3:61].

Кінесичні та проксемічні комунікативні компоненти представляють діапазон рухів, що сприймаються зорово. Зорово сприймаються також надвербальні компоненти. Зоровим образам зазвичай відводиться ведуча роль у створенні актуальної мовної свідомості, пише Н.І.Сукаленко [1:53] та відзначає універсальність зорової системи в інтегруванні та переінтегруванні будь-яких за модальністю сигналів, цитуючи Б.Ф.Ломова, А.В.Беляєву, В.Н.Носуленко: “Зоровий образ як би вбирає в себе, синтезує, організує навколо себе дані інших органів почуттів. Ведуча роль зорової модальності є найбільш досконалою у функціональному плані, так як саме зір дає симультанну просторову картину оточуючого” [1:12]. Людина сприймає зорово 80% інформації про оточуючу дійсність. Ці постулати підкріплюють тезу про вирішальну роль невербально представленої інформації кінесичного та проксемічного характеру, яка сприймається зорово, впливаючи на актуальну мовну свідомість комунікантів, визиває більшу довіру (адже зору довіряють більш ніж слуху) та впливає на подальшу течію комунікативного процесу.

3. Просодичні комунікативні компоненти, які представляють собою комунікативно значуще інтонаційне оформлення вербальних висловлювань, здатних передавати різний зміст синтаксично та семантично ідентичних речень за рахунок інтонаційного варіювання.

Що ж до невербальних компонентів, то під їхньою комунікативною значущістю розуміємо їх здатність виступати у ролі, яка зазвичай притаманна мовним знакам, а саме формувати висловлювання та передавати інформацію, що сприяє розвитку, просуванню та регулюванню комунікативного процесу. Вони здатні виступати у ролі означаючих тих денотатів, які в конкретному комунікативному акті не потребують обов’язкового вербального позначення. Безумовно, для невербальних компонентів притаманні свої закономірності формування висловлювання та передачі інформації, які тільки стають предметом досліджень з теорії комунікації. Підкреслюючи саме комунікативну значущість невербальних компонентів, що розглядаються, слід зазначити, що до сфери цих досліджень ми не включаємо ті невербальні прояви людської діяльності, які не є задіяними у просуванні процесу спілкування між комунікантами.

Невербальний компонент комунікації за своєю природою є знак неоднорідний, який поєднує у собі різноманітні, інколи – навіть протилежні за змістом риси, що відображає історію його становлення як знаку комунікації.

1. Провідною рисою невербальної мови є те, що вона надає змогу спілкуватися людям, які не володіють спільною вербальною мовою, бо частина невербальних засобів спілкування мають загальне генетичне коріння в різних лінгвокультурах та, як наслідок, є однаковими за формою виконання та значенням. Безумовно, таке спілкування є обмеженим по багатьом параметрам, але у разі необхідності стає незамінним для розв’язання комунікативного завдання.

2. На невербальну поведінку особистості накладають відбиток соціальні та культурні цінності того чи іншого суспільства, його звичаї, традиції, вірування, внаслідок чого у сфері невербального вираження комунікативних намірів з'являються зони, які є характерними тільки для даної народності і вимагають від інокультурного партнера з комунікації додаткових знань та вмінь декодувати етноспецифічні невербальні комунікативні компоненти. Особливе значення серед звичаїв та традицій займає рутинна (або повсякденна) поведінка. У кожній культурі є набір правил, які дозволяють або забороняють використання тих чи інших видів невербальних дій у тій чи іншій ситуації спілкування. Знання цих правил входить в область комунікативно-прагматичної компетенції мовців. Їх порушення викликає різко негативну оцінку з боку носіїв мови і може призвести до прямого знищення співпраці та взаєморозуміння між комунікантами.

При сприйманні інформації по невербальному каналу важливим також є не опинитися у владі стереотипів. У процесі спілкування людина, використовуючи будь-який невербальний компонент, спочатку дійсно користується загальноприйнятими канонами його виконання, як наприклад, при виробленні почерку, але набуваючи досвіду, відходить від загальноприйнятого зразка, привносить свою індивідуальність у виконання невербальної складової, ускладнює або спрощує її, тим самим збагачуючи комунікативне поле спілкування.

Таким чином, невербальний компонент комунікації є трирівневим утворенням, в якому відображаються його універсальний, етноспецифічний та індивідуально-означений характер.

Основу піраміди складають універсальні для різних лінгвоспільнот невербальні компоненти, які є найбільш чисельними і завдяки яким забезпечується стійкість даної піраміди. Універсальними невербальними компонентами є ті, які мають однаковий смисл та моторно-вокалічну форму реалізації у будь-якій спільноті, не є строго конвенціональними, їх значення виводиться з урахуванням контексту ситуації з опорою на концептуальні знання та загальний комунікативний досвід. Як наслідок, вони адекватно інтерпретуються представниками практично будь-якої лінгвоспільноти. Це саме ті невербальні компоненти, за допомогою яких можлива реалізація комунікативних намірів навіть у тих випадках, коли комуніканти не володіють спільною вербальною мовою. Це в першу чергу, зображувальні невербальні компоненти, до яких відносяться вказівні, імітативні та еспресивні жестові та мімічні невербальні компоненти. Просодичні невербальні компоненти здатні виражати різноманітні емоційно-експресивні та модальні відтінки значення висловлення, що універсальне значення (інтонації схвалення/несхвалення, задоволення/незадоволення, погрози, застереження тощо).

В невербальних компонентах також віддзеркалюються особливості етнокультурного рівня. Людина, яка формується як особистість у конкретному етнокультурному середовищі, засвоює характерні для цього середовища засоби кінетичного, просодичного та проксемічного оформлення мовлення, правила їх застосування та інтерпретування.

До надвербальних компонентів відносимо ті ситуативні компоненти, здебільшого статичного характеру, які мають потенційну можливість впливати на комунікаційний процес та регулювати його. Пропонуємо називати надвербальними такі елементи інформативного характеру про мовців, які враховуються ними при плануванні комунікативних стратегій та тактик поведінки та впливають на вибір адекватних ситуацій мовленнєвих засобів спілкування, наприклад: одяг, його колір, ціна, відповідність моді, зачіска, коштовності, автомобілі тощо. Це ті предмети, що оточують комунікантів, знаходяться у їхньому полі зору. Вони характеризуються меншим ступенем означеності у порівнянні з кінесичними, просодичними та проксемічними компонентами, і можуть не завжди сприйматися як особливий знаковий світ, як своєрідна знакова система, а саме як предметний світ, окремі елементи якого можуть трактуватися семіотично.

Урахування цих факторів мовцем є одним із свідочств про рівень комунікативної компетенції мовця. Досить часто мають місце ситуації, коли мовці мають начебто рівні шанси на успіх в однакових комунікативних умовах. Але один досягає поставленої мети, а інший – ні. Це свідчить про те, що неуспішному комуніканту не вдалося правильно оцінити свого співбесідника на основі непрямой інформації, поданої через надвербальні компоненти ще до початку діалогу, і таким чином, неуспішний комунікант мав менше інформації для планування та коректної побудови своєї комунікативної ролі та її успішного виконання.

Таким чином, розмежування невербальних та надвербальних компонентів у межах паралінгвістики вважаємо необхідним у силу різної природи їх продукування, принципів функціонування та взаємодії з вербальною складовою, а також виходячи з методологічної необхідності розмежування багатоаспектних об'єктів дослідження з метою їхнього детального аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Сукаленко Н. И. Аккумулятивная функция языкового знака и проблемы культурологи, М., 1992. 2.Фаст Дж., Холл Э. Язык тела. Как понять иностранца без слов. Пер с англ. М. Вече 1997г. 3.Почетцов Г.Г. Теория коммуникации, М., 2001.

ВЕРГУН Л.І.

Тернопільський національний економічний університет

ВІДТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ “ВИЩІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ” ЯК ПРОБЛЕМА ФАХОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Терміносистема освіти, а, ширше, освітня лексика, поряд з терміносистемами права, державного управління та інших, належить до сфер, розбіжності між якими досить істотні, а це, безумовно, викликає особливий інтерес перекладознавців. Відмінності в концептуальній структурі систем освіти України, США й Великобританії та, відповідно, між освітньою лексикою української і англійської мов наявні в усіх аспектах. Цим зумовлена необхідність точного перекладного прирівнення освітніх лексем та знаходження точних перекладних відповідників. Відомо, що професійні мови відіграють у наш час дуже важливу роль [1:302], освітня лексика є однією з них. Безумовно, неточні перекладні відповідники термінів певної терміносистеми стають значним бар'єром у міжмовному спілкуванні. Дослідження освітньої лексики англійської і української мов у перекладознавчому аспекті – це зменшення дефіциту знань про інші культури. Відсутність таких знань є глобальною лакуною міжмовної комунікації [2:44].

Мета дослідження полягає у перекладознавчому прирівненні лексико-семантичних груп “заклади освіти” – “educational establishments” мікрополя “вища освіта” англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов, описі спільних і відмінних рис неповних перекладних відповідників на лексико-семантичному рівні і визначення українських перекладних відповідників англійських етноспецифічних освітніх термінів.

До **завдань**, які ми ставимо у межах цієї розвідки, належать виявлення основних розбіжностей лексико-семантичних груп “заклади освіти” – “educational establishments” мікрополя “вища освіта” англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов; визначення характеру перекладної взаємовідповідності цих лексико-семантичних груп; виявлення труднощів при перекладі типів та назв навчальних закладів, а також типових способів і прийомів перекладу англійських термінів, які ще не мають перекладних відповідників в українській мові.

Актуальність та **новизна** публікації зумовлена тим, що проблеми уніфікації та стандартизації перекладних відповідників термінів різних мов для спеціальних цілей досі не розв'язані.

Предметом розвідки є перекладна взаємовідповідність лексики вищої освіти англійської і української мов, **об'єкт** дослідження – освітні терміни, котрі належать до лексико-семантичних груп “заклади освіти” – “educational establishments”. За **матеріал** слугували тексти освітніх документів англійською і українською мовами.

Для ефективного виявлення розбіжностей конституентного наповнення лексико-семантичних груп “заклади освіти” – “educational establishments” англійської та української мов мікрополя “вища освіта” ми використовуємо різні методи, серед яких: компонентний аналіз, методика і прийоми якого розроблені у доробках багатьох науковців [3; 4; 5:61; 6:40; 7; 8:239; 9:17; 10:87, 259; 11:18-20; 12; 13:112-121; 14:57, 126], метод аналізу словникових дефініцій та кількісні підрахунки. За допомогою компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій виділяються пари-лексичні кореляти у зазначених лексико-семантичних групах обох мов. Такий аналіз є базою для поділу аналізованих конституентів на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники.

Лакуна – лексема, яка використовується на позначення явища, поняття чи предмета, відсутнього у культурі мови перекладу і тому вимагає створення перекладного відповідника.

Аналог – це лексема у мові перекладу, яка має корелят у мові оригіналу зі спільними семантичними множниками і використовується як перекладний відповідник.

Двосторонні відповідники – це лексеми мови-джерела та мови-перекладу, які використовуються на позначення понять, явищ чи предметів, які існують в обох мовах.

Терміни, що позначають заклади освіти в англійській та українській мовах розрізняються за двома ознаками: *надання освіти, нижчої від рівня бакалавра та надання освіти рівня бакалавра та вище*.

Узагальнюють терміни, що позначають *заклади освіти з рівнем освіти, нижчим від бакалавра*, у лексико-семантичних групах (далі ЛСГ) української мови дві родові лексеми, що не мають аналогів в угрупованнях обох національних варіантах англійської мови (далі НВАМ) і потребують створення перекладних відповідників (створених калькуванням): *вищий заклад освіти першого рівня акредитації (higher education establishment of the 1st level of accreditation)* та *вищий заклад освіти другого рівня акредитації (higher education establishment of the 2nd level of accreditation)*. У партитивних стосунках з ними є терміни *коледж (college)*, *технікум (technical school [15:5])*, *вище професійне училище (higher vocational school [15:5])*, марковані семою *надання ступеня молодшого спеціаліста (junior specialist)* та *професійно-технічне училище (vocational technical school)* та новий термін *професійний ліцей (vocational lyceum) [16:3]*, останні два терміни марковані семою *присвоєння кваліфікації кваліфікованого робітника (qualified worker)*. Ці терміни ЛСГ української мови та аналогічні конституенти американського НВАМ належать до розряду безеквівалентної лексики.

У ЛСГ американського НВАМ існує один термін, що узагальнює всі типи навчальних закладів після середньої школи *post-secondary institution (заклад післясередньої освіти)*. Семою *надання освіти, нижчої від рівня бакалавра* позначені американізми *three-year junior college – коледж нижчого рівня* (із трирічним терміном навчання), *community college – муніципальний коледж* (коледж нижчого рівня, що задовольняє місцеві потреби у спеціалістах необхідного фаху) та синоніми *two-year institution, two-year college, junior college – коледж нижчого рівня* (дворічний навчальний заклад). Усі ці лексеми марковані семантичним множником *надання асоційованого ступеня (associate's degree)* або *видання сертифіката (certificate)* чи *диплома (diploma) про завершення певного курсу*. У ЛСГ британського НВАМ такі терміни об'єднані гіперонімом *further education institution (заклад*

подальшої освіти): узагальнювальний термін *further education college* (коледж подальшої освіти), *specialist college (institution)* (спеціалізований коледж), *general further education college* [17] (коледж загальної подальшої освіти), окремо виділяються також *agriculture and horticulture college* [18] (коледж сільського господарства та садівництва), *art, design and performing arts college* (художньо-театральний коледж) [19]. Такі коледжі можуть надавати різноманітні кваліфікації, що є нижчими від рівня бакалавра: *Business Technical Education Council (BTEC) Diploma* (Диплом Комітету з технологічної та бізнесової освіти), *National Vocational Qualification (NVQ)* (Національна професійна кваліфікація), *National Certificate (Diploma)* (Державний сертифікат (диплом)), *Higher National Certificate (Diploma)* (Державний сертифікат (диплом) вищого рівня) т. ін.

Конституенти аналізованих ЛСГ, об'єднані в угруповання за ознакою надання освіти, нижчої від рівня бакалавра, мають ще кілька спільних семантичних ознак: *тривалість навчання не більше трьох років*, надання професійних кваліфікацій. Разом з тим, різниця в організації навчального процесу, системі оцінювання, унікальність назв дипломів (сертифікатів, кваліфікацій) т. ін. дозволяє нам віднести ці конституенти до розряду етноспецифічної лексики.

Лакунами відносно української терміносистеми є такі конституенти терміносистеми британського НВАМ: *full-needed college* – коледж повного забезпечення (коледж, що задовольняє всі потреби студентів шляхом надання їм субсидій, стипендій та можливості поєднання роботи й навчання), *college of higher education* – коледж вищої освіти. Особливістю закладів, що позначає остання лексема, є те, що вони не мають права самі надавати ступінь бакалавра чи магістра, це робить університет, з яким існує домовленість [20:19]. *Academy* (академія) як конституент ЛСГ британського НВАМ нерідко вживається для у назвах коледжів вищої освіти (*college of higher education*), як-от *Academy of Professional Studies* [21] – Академія професійних студій, *Millennium City Academy* [22] – Міська академія Мілленіум.

Частковим відповідником бритицизму *college of education* виступають українські лексеми-синоніми *педагогічний коледж*, *педагогічне училище*, *педагогічний технікум*, *педагогічний інститут*, *agricultural college* – сільськогосподарський коледж (училище, технікум).

Терміни, об'єднані у межах цієї ЛСГ семою надання освіти рівня бакалавра та вище, в українській мові інтегровані родовими етноспецифічними лексемами *вищий заклад освіти третього рівня акредитації* (*higher education establishment of the 3d level of accreditation*) та *вищий заклад освіти четвертого рівня акредитації* (*higher education establishment of the 4th level of accreditation*): *university* (університет), *academy* (академія), *institute* (інститут), *conservatoire* (консерваторія).

У ЛСГ “*educational establishments*” американського НВАМ термін *undergraduate institution* об'єднує терміни, що номінують заклади освіти, де надається освіта рівня бакалавра і нижча. В українській мові номінації навчальних закладів за такою ознакою немає. Отже, конституенти цієї ЛСГ американського НВАМ із семантичним множителем надання освіти рівня бакалавра такі: *liberal arts college* (гуманітарний коледж (викладаються гуманітарні дисципліни без спеціалізації та надається ступінь бакалавра)), *general (comprehensive) college* (коледж загального типу) (викладаються загальні дисципліни без спеціалізації та надається ступінь бакалавра), синоніми *four-year institution* (навчальний заклад з чотирирічним терміном навчання), *four-year college* (коледж з чотирирічним терміном навчання), *senior college* – коледж вищого рівня (коледж з чотирирічним терміном навчання, після закінчення якого присвоюється ступінь бакалавра), *upper-division college* – коледж вищого рівня, коледж старших курсів (коледж із бакалаврською підготовкою, для вступу в який необхідно закінчити два перших курси навчання в іншому коледжі). Ці

лексеми не мають відповідників у терміносистемі української мови. Лексема *specialized college* – спеціалізований коледж (коледж, де готують фахівців одного профілю) є лакуною номінації.

Лакунами у ЛСГ “заклади освіти” відносно української терміносистеми є також лексеми американського НВАМ: *sea grant college* – коледж із дотацією на морські дослідження (заклад вищої освіти, що отримує кошти від федеральних властей на проведення океанографічних досліджень), *Servicemen’s Opportunity College* – коледж для військовослужбовців (тип вищого навчального закладу, що приймає на навчання військовослужбовців строкової служби та у відставці; як заліки зараховуються предмети, що вивчалися під час отримання військової спеціальності у збройних силах), *land-grant college* – коледж на подарованій землі (навчальний заклад, що згідно закону Морілла розташовується на наданій державою території, за умови підготовки студентів із конкретних спеціальностей).

Аналогами-перекладними відповідниками є *university* – *university* (брум. та амер.), консерваторія – *school of music, school of drama* (амер.), *conservatoire*.

Слід також розглянути питання про відповідність лексем, маркованих семою підрозділ закладу вищої освіти. У терміносистемі української мови ці терміни такі: *інститут, коледж, відділення, факультет, кафедра*. Для термінів *інститут* та *коледж* аналогами у ЛСГ обох НВАМ є *institute* та *college*, а також *university college* – університетський коледж, *cluster college* – університетський коледж, *undergraduate school* – факультет (університету чи коледжу) із базовим (4-річним) курсом навчання (після закінчення студент отримує ступінь бакалавра).

Складніше з рештою термінів. Відповідниками терміна “факультет” можуть бути *academic division, department, faculty* (у британському НВАМ), а також *school*, лексемі кафедра – *department* [23:22], *sub-department, chair* [24:14]. Лексема *school* у ЛСГ закладу вищої освіти американського НВАМ вживається для номінування коледжу, університету, а також відділення університету [25:1050]. Лакуною відносно української мови є *professional school* – професійна школа (підрозділ університету чи окремий заклад освіти, що забезпечує наступний після бакалаврського цикл навчання, наприкінці якого складається іспит з отриманням диплома про спеціалізацію або захищається дисертація із присудженням ступеня магістра; готує юристів, лікарів та вільно практикуючих спеціалістів).

Українська лексема *інститут* має два лексико-семантичних варіанти: 1) вищий заклад освіти (самостійний заклад чи структурний підрозділ) та 2) науково-дослідний заклад.

Лакунами номінації відносно української мови вважаються терміни *multiversity* – мегауніверситет (великий університет, що має у своєму складі кілька університетських містечок із певною автономією) та *research university* – дослідницький університет (університет, де поряд із навчанням активно проводиться науково-дослідна робота), бо номінують заклади, що існують у системі освіти України, але не диференціюються в терміносистемі української мови.

Етноспецифічна лексема *Ivy League* (“Ліга плюща”) (назва походить від того, що стіни цих закладів освіти традиційно були повиті плющем) використовується як узагальнена назва найстаріших та найпрестижніших університетів Нової Англії (США): *Brown University* (Університет Брауна), *Columbia University* (Колумбійський університет), *Cornell University* (університет), *Dartmouth College* (Дартмутський коледж), *Harvard University* (Гарвардський університет), *University of Pennsylvania* (Університет Персильванії), *Princeton University* (Принстонський університет), *Yale University* (Єльський університет). Існує твердження, що лексема *Ivy League* («Ліга плюща») вийшла за межі американського НВАМ [26:168].

Унікальна історія розвитку університетської освіти Великобританії наклала свій відбиток на номінацію у ЛСГ “заклади освіти”. До таких лексем належать: *Oxbridge* – Оксбридж (привілейований вищий заклад освіти Великобританії (Оксфорд, Кембридж)),

Redbrick universities – “Університети з червоної цегли”, некласичні університети (низка університетів, що з’явилися на межі XIX-XX століть, були побудовані з червоної цегли та негативно протиставлялися Оксфордському, Кембриджському та Лондонському університетам), *plate-glass universities* – “університети із скла і бетону”, *new universities* – “нові університети”. У компонентному складі кожної з цих лексем обов’язковою імпліцитною семою є *час створення*. Передаються ці лексеми українською мовою способом семантичного калькування з використанням коментарю.

Назви навчальних закладів з лексемою *university* можуть становити труднощі при перекладі, тому зупинимось на цьому детальніше. За результатами дослідження назв навчальних закладів США з лексемою *university*, вичленяємо 6 найпоширеніших структур назв університетів, аналіз способів перекладу яких подаємо далі:

1) Структура “топонім + *University*” перекладається за схемою “прикметник, утворений від топоніма + *університет*”: *Hampton University* – Гемптонський університет (приватний університет у м.Гемптон, один з найвідоміших негритянських навчальних закладів США); *Georgetown University* – Джорджтаунський університет (приватний католицький університет); *Long Island University* – Лонгайлендський університет.

2) Структура “(ім’я) прізвище + *University*” перекладається за схемою “Університет + (імені) + (ім’я) прізвище у родовому відмінку”: *John Hopkins University* – Університет (імені) Джона Гопкінса (приватний університет у м.Балтімор, шт.Меріленд); *John Carroll University* – Університет (імені) Джона Керрола (приватний університет у передмісті Клівленда, шт.Огайо); *George Washington University* – Університет (імені) Джорджа Вашингтона (приватний університет у м.Вашингтон); *Lamar University* – Університет (імені) Ламара (університет штату в м.Бомонті, шт.Техас).

Однак, є усталені еквіваленти деяких знаних закладів освіти, назви яких традиційно перекладаються не за правилами, як-от: *Harvard University* – Гарвардський університет, а не Університет (імені) Гарварда (Джон Гарвард (John Harvard) – священник і філантроп, який є одним із засновників Гарвардського університету, у 1638р. передав половину свого маєтку, гроші та частину бібліотеки у володіння коледжа, у 1639р. коледж був названий на його честь) та *Yale University* – Єйльський університет, а не Університет (імені) Єйла (Ілайх’ю Єйл (Yale, Elihu) – заможний англійський купець; у 1699р. надав коледжу у Коннектикуті фінансову допомогу, книжки і цінні речі; з 1718р. коледж носить його ім’я, з 1887р. є університетом (Yale University)).

Досліджуючи переклади назв закладів освіти англomовних країн українською мовою, можна зустріти перекладні відповідники, в яких прізвища, що входять до структури назви, помилково ототожнюються з топонімами: *Brown University* – Університет Брауну [27:128] замість Університет (імені) Брауна; *Clark University* – Університет Кларку [27:128] замість Університет (імені) Кларка; *Duke University* – Університет Д’юку [27:130] замість Університет (імені) Д’юка; *Vanderbilt University* – Університет Вандербільду [27:130] замість Університет (імені) Вандербільта.

3) Структура “топонім-назва штату + *State University*” перекладається за схемою “університет штату + топонім-назва штату”: *Kentucky State University* – Університет штату Кентукі; *Kansas State University* – Університет штату Канзас; *Arkansas State University* – Університет штату Арканзас; *Arizona State University* – Університет штату Арізона; *Idaho State University* – Університет штату Айдахо. Зустрічаються випадки, коли першим елементом такої структури є назва не штату, а міста, де розташований університет, і тоді переклад буде такий: *Boise State University* – Університет штату у Бойсі; *Kent State University* – Університет штату у Кенті.

Необхідно знати стандарти перекладу, бо в деяких випадках можна зустріти неправильне відтворення назв університетів США, як-от: *Iowa State University* – Державний

університет Айови [27:128] замість *Університет штату Айова*; *Ohio State University* – *Державний університет Огайо* [27:128] замість *Університет штату Огайо*; *Pennsylvania State University* – *Пенсильванський державний університет* [27:131] замість *Університет штату Пенсильванія*.

4) Структура “*University of* + назва штату” перекладається за схемою “*Університет* + назва штату у родовому відмінку”: *University of Kentucky* – *Університет Кентукі*; *University of Kansas* – *Університет Канзасу*; *University of Arkansas* – *Університет Арканзасу*; *University of Arizona* – *університет Арізони*; *University of Idaho* – *Університет Айдахо*. Слід зауважити, що такі університети також можуть мати статус університету штату.

5) Структура “іменник, що позначає спеціалізацію + *University*” перекладається за схемою “*прикметник, що позначає спеціалізацію* + *університет*”, а структура “*University of* + спеціалізація” – як “*університет* + іменник, що позначає спеціалізацію у родовому відмінку”: *Air University* – *Авіаційний університет* (вищий військовий навчальний заклад, розташований на авіабазі Максвелл (Maxwell)); *Arkansas Tech University* – *Арканзаський технологічний університет* (розташований у м.Россельвіл, шт.Арканзас, має статус університету штату); *North California Agricultural and Technical State University* – *Сільськогосподарський та технічний університет штату Північна Кароліна*; *University of Health Sciences* – *Університет медичних наук* (знаходиться у Чикаго, шт.Іллінойс).

6) Вкрай рідко в назвах університетів США присутні лексеми *International*, *American* та ін.: *Florida International University* – *Флоридський міжнародний університет* (університет штату у м. Майамі); *American University* – *Американський університет* (приватний університет у м.Вашингтон); *Catholic University of America* – *Католицький університет Америки* (приватний університет, що субсидується католицькою церквою, розташований у м.Вашингтон); *City University of New York* – *Міський університет Нью-Йорка*.

Неприпустимим, на нашу думку, є такий переклад назв університетів, де використовується лише транскрипція/транслітерація без жодної адаптації до норм української мови та до потреб українського адресата: *Case Western University* – *Кейс-Вестерн університет* [27:131] замість *Університет Кейс-Вестерн*; *Carnegi Mellon Foundation University* – *Карнегі-Мелон Фаундейшн університет* [27:130] замість *Університет фундації (імені) Карнегі (та) Меллона*.

Отже, аналіз перекладу такої незначного пласту лексики, як назви університетів та типи ВЗО, доводить, що перекладач повинен добре знати не лише мову-джерело, але й глибоко розуміти певну професійну сферу [28:346].

Проблема перекладу такої лексики з англійської мови на українську постає через те, що система освіти в англійських країнах відрізняється від системи освіти України, і, більше того, у кожній англійській країні у свою чергу ця система має свої диференційні ознаки. Незаперечним є те, що “причинами існування лексичних труднощів перекладу перш за все є розбіжності в картині світу англійської та української мов (тобто, розбіжності у членуванні дійсності за допомогою номінативних елементів), особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідників перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору й термінотворення в англійській та українській мовах т. ін.” [29:13].

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Ментрун В. К проблеме лексикографического описания общенародного языка и профессиональных языков // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIV. – Проблемы и методы лексикографии. – М.: Прогресс, 1983. – С.301-333.
2.Белова А.Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2002. – №7. – С.43-54.
3.Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. – М.: Наука, 1986.
4.Найда Ю.А. Процедуры анализа компонентной структуры референциального значения // Новое в зарубежной лингвистике: Проблемы и методы лексикографии. – Вып.14. – М.: Прогресс, 1983. – С.61-74.
5.Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высш. школа, 1988.
6.Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / Под ред. З.Д.Поповой. –

Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. 7. *Стернин И.А.* Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. 8. *Crystal D.* Linguistics. – 2nd ed. – London: Penguin Books, 1990. 9. *Fawcett P.* Translation and Language: Linguistic Theories Explained. – Manchester: St. Jerom Press, 1997. 10. *Jeffries L.* Meaning in English. An Introduction to Language Study. – London: MacMillan Press Ltd., 1998. 11. *Kempson R.M.* Semantic Theory. – Cambridge University Press, 1995. 12. *MacLaury R.E.* Lexical Semantics // Handbook of Pragmatics / Ed. by J. Verschueren. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Company, 1996. – P.1-13. 13. *Nida E.A.* Semantic Structures // Language Structure and Translation. – Stanford: Stanford University Press, 1982. – P.102-130. 14. *Widdowson H.G.* Linguistics. – Oxford University Press, 1996. 15. *Background Paper.* Technical and Vocational Education for XXI century / V.O.Zaychuk, N.G.Nychkalo, O.I.Shchesrbak. – Kyiv, 1999. 16. *Про затвердження* Тимчасового положення про професійний ліцей // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 23, 2002. – С.3-12. 17. <http://bubl.ac.uk/uk/fe/sdi.htm> 18. <http://bubl.ac.uk/uk/fe/agr.htm> 19. <http://bubl.ac.uk/uk/fe/art.htm> 20. *International Guide to Qualifications in Education.* – London: Mansell Publishing Ltd., 1996. 21. <http://www.morgan.edu/employment/jobs.asp> 22. <http://www.apslondon.co.uk/> 23. *Vade Mecum* (Reference Book to Kyiv University). – Kyiv, 1993. 24. *Ternopil State Pedagogical University.* – Ternopil, 1997. 25. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / Ed. by J. Crowther. – 5th edition, 2nd impression. – Oxford University Press, 1995. – 1428 p. 26. *Зацний Ю.А.* Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки XX століття: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – Запоріжжя, 1999. 27. *Різниченко С.Т.* Розвиток системи підготовки науково-педагогічних кадрів у США (історико-педагогічний аспект): Монографія / За ред. М.Б.Євтуха. – К.: Київський державний торгово-економічний університет, 1999. 28. *Crystal D.* The Cambridge Encyclopedia of Language. – 2nd ed. – Cambridge University Press, 2000. 29. *Карабан В.І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури на українську мову: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова книга, 2002.

ГАЙДУЧЕНКО Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕРИВАЦІЙНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *MACHT* (ВЛАДА) В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Актуальність даного дослідження зумовлюється зверненням сучасної лінгвістики до лінгвокультурного та лінгвокогнітивного підходу для аналізу концептів, які відображають соціально значимі феномени суспільного життя певного народу.

Мета даного дослідження полягає в моделюванні макроструктури концепту *Macht* (влада) через аналіз дериватів основної назви-вербалізатора концепту.

Об'єктом дослідження є вербалізований у сучасній німецькомовній картині світу концепт *Macht* (влада).

Предметом виступили дериваційні одиниці лексеми-вербалізатора концепту *Macht* (влада) в німецькій мові.

Матеріалом послужили 675 дериватів основної назви-вербалізатора концепту *Macht*, отриманих шляхом суцільної вибірки із Маннгаймського корпусу німецької мови (на основі текстів сучасних німецькомовних друкованих джерел ЗМІ).

Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше описано інвентар, встановлено закономірності та особливості формування дериваційного поля аналізованого концепту в німецькомовній лінгвокультурі.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загальна проблема полягає у комплексному дослідженні вербалізованого концепту *Macht* (влада) в сучасній німецькомовній картині світу як складного та універсального феномену, який визначає суспільні взаємовідносини. Розв'язання основної проблеми передбачає виконання ряду **наукових завдань**, пов'язаних із комплексним когнітивним аналізом відповідного концепту.

Постановка завдання обумовлюється розв'язанням загальної проблеми дослідження та полягає у когнітивному аналізі дериваційного поля концепту *Macht* (влада) як складового етапу загального когнітивного аналізу зазначеного концепту в межах німецькомовної лінгвокультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, зокрема А.Д.Белової, В.В.Козловського, З.Д.Попової, І.А.Стерніна, А.Вежбицької, засвідчує остаточний перехід сучасної

лінгвістичної науки до когнітивно-дискурсивної парадигми, в руслі якої проводиться даний аналіз.

Наукові результати дослідження пов'язані із встановлення закономірностей та особливостей формування дериваційного поля аналізованого концепту в німецькомовній лінгвокультурі.

Наукова парадигма в сучасній лінгвістичній науці визначається як когнітивно-дискурсивна. Це в свою чергу передбачає, що увага науковців зосереджена на двох основних проблемах: мови як засобу категоризації та збереження людського знання та мови як інструменту комунікації в певному соціо-культурному континуумі [1:17]. Основною одиницею категоризації знання визначається концепт, а мова використовується для вираження, повідомлення та обговорення результатів мисленнєвого процесу [2:41]. Концепт визнається також носієм культурно значимого знання, яке об'єктивує етноспецифічну інформацію певної лінгвокультурної спільноти [3:25]. Таким чином, концепт як одиниця культури, ментального світу та мови перебуває в центрі уваги сучасних лінгвістичних досліджень [4:43].

Загалом термін “концепт”, як зазначає В.В.Козловський, відбиває результат відношень між фрагментом світу, знаковим відображенням та асоціаціями, які виникають у людини після сприйняття та обробки отриманої інформації [5:231]. У лінгвістиці концепти як ментальні одиниці, експліковані вербальними засобами, вивчаються здебільшого в межах лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного підходів. Обидва мають на меті визначити специфіку знання, яка відображається певним концептом, проте представники лінгвокогнітивного бачення вкладають перш за все підхід від індивідуального, що інтерпретується в свідомості конкретної людини, до культури в цілому, а лінгвокультурологічне трактування терміну “концепт” відбувається в напрямку від культури до індивідуальної свідомості [6:140].

З.Д.Попова та І.А.Стернін запропонували детально розроблену сучасну концепцію когнітивного аналізу концептів. В основі цього підходу лежить когнітивна інтерпретація, яка визначається як мисленнєве узагальнення на вищому рівні абстракції результатів опису значень мовних одиниць, які номінують концепт [2:200]. У результаті отримують детальну інформацію про зміст та структуру аналізованого концепту. Зібрані таким чином дані моделюються у вигляді макроструктури певного концепту. Макроструктура концепту утворюється трьома полями: образним, інтерпретаційним та інформаційним. Образне поле формується на основі перцептивних та образних ознак, які виокремлюються із когнітивних метафор. Інформаційне поле відображає мінімальний набір когнітивних ознак, які відділяють основні риси концептуалізованого предмета чи явища. Нарешті в інтерпретаційному полі відбиті додаткові когнітивні ознаки концепту, які в певному аспекті інтерпретують його основний інформаційний зміст і являють собою синтезоване знання або оцінну характеристику [2:106-113].

Влада належить до тих основних категорій, переосмислення якої в гуманітарних науках розпочалося ще на початку минулого століття. Відтак зацікавлення владою як особливою формою суспільних відносин спровокувало розгортання цілої дискусії влади (Machtdiskussion), в межах якої намагаються знайти онтологічні критерії вивчення цього типу суспільних інтеракцій. Маючи в своєму розпорядженні нові когнітивно-дискурсивні підходи аналізу ментальних процесів, лінгвістичні дослідження дають змогу вивчати особливості категоризації дійсності на основі відтворених вербально засобів. Таким матеріалом мовного дослідження виступають вербальні репрезентації концептів як ментально-мовні одиниці особливого типу, які є носіями лінгвістичного та екстралінгвістичного знання про особливості осмислення певного об'єкта реальності.

Для проведення когнітивного аналізу німецького концепту *Macht* ми виокремили деривати основної назви концепту – лексеми “*Macht*”. У зв’язку із розширеними можливостями словотвору німецької мови, похідні відтворюють важливі когнітивно-прагматичні характеристики аналізованого концепту. Разом з тим сукупність дериватів лексеми “*Macht*” являє собою певну сформовану мовними потребами актуальну систему знаків та смислів, аналіз яких дозволяє виокремити важливі когнітивні ознаки досліджуваного концепту.

Аналіз дериватів основної назви концепту *Macht* лексеми “*Macht*” дає підстави описати макроструктуру досліджуваного концепту. Виявлені когнітивні ознаки концепту *Macht* структурально співвідносяться із образною, інформаційною та інтерпретаційною складовою концепту. Образне поле концепту *Macht* представлене рядом чуттєвих характеристик. Зокрема, нюховий та смаковий образи зафіксовано у дериватах *Machtgeruch*, *Machtgeschmack*. Зоровий образ має більш детальне відтворення в межах німецькомовної картині світу. Так, влада передбачає її демонстрацію, показ: *Machtdemonstration*, *Machtshow*, *Machtinszenierung*. Окрім того, концепт *Macht* персоніфікується через певні візуальні символічні знаки, які ототожнюються із владою, наприклад: *Machtsymbol*, *Machtinsignien*.

Серед основних когнітивних метафор, які виявляють концепт *Macht* у німецькомовній картині світу, слід виокремити такі: влада як антропометрична сутність, влада як хвороба, влада як гра, влада як протистояння, влада як впорядкована структура. Метафора гри є однією з основних у сучасній культурології. Найвищою цінністю гри визнається власне процес гри, який передбачає існування гравців, глядачів, правил та певного змодельованого з реальності простору для їхньої взаємодії [1:292]. У німецькомовній об’єктивації когнітивна метафора “влада як гра” відтворюється майже у 2% проаналізованих дериватів і представлена наступними лексемами: *Machtpoker*, *Machtspiel*, *Machtspielchen*, *Macht-Zockerei*, *Machtball*, *Machtchips*, *Machtkarte*, *Machtregeln*, *Machtspieler*, *Spielermacht*.

Когнітивна метафора “влада як протистояння” передбачає осмислення владних взаємовідносин як системи взаємодій між антагоністами, спрямовану на отримання бажаного результату одним із їх учасників. Об’єктивується дана метафора майже у 2% випадків зафіксованих дериватів лексеми “*Macht*”. Метафора “влада як протистояння” представлена здебільшого номінаціями типів протистоянь, зокрема: *Machtkampf*, *Machtauseinandersetzung*, *Machtgeflecht*, *Machtgeplänkel*, *Machtgerangel*, *Machtkonflikt*, *Machtkonfrontation*, *Machtkonkurrenz*, *Machtkrieg*, *Machtstreit*. Проведений аналіз доводить, що концепт *Macht* сприймається в німецькомовній лінгвокультурі в межах когнітивної метафори “влада як впорядкована структура”, яку утворює сукупність складових елементів, організованих певним чином: *Macht-Architektur*, *Machtstruktur*, *Machtsystem*, *Mächtekombination*, *Machtgebälk*, *Machtgefüge*, *Machtkomplex*, *Machtgebilde*, *Machtaufbau*, *Machtkonstellation*.

Когнітивний образ концепту *Macht* являє собою уподібнення влади якостям, притаманним людині, яка її здійснює. Тобто концепт осмислюється в категоріях антропометричності, які, як зазначає В.І.Телія, є найбільш зрозумілими людському сприйняттю [7:174]. Основними рисами, якими наділяється влада, є красномовність: *Machtberedsamkeit*; гонор: *Machtdünnel*, *Machtarroganz*, *Machtgehabere*. Сама влада здатна заманювати, приваблювати, спокушати: *Machtglanz*, *Machtherrlichkeit*, *machtlüstern*, *Macht-Appeal*, *Machtarroganz*, *machtverwöhnte*.

Концепт *Macht* сприймається в німецькомовній картині світу також як хвороба, яка робить людину залежною: *Machtrausch*, *Machttrunkenheit*, *Machtversuchung*, *machtkrank*, *machtneurotisch*, *Macht-Junkie*, *Machtbesessenheit*, *Machtbesoffenheit*, *Machtbazillus*. А саме прагнення до влади має вроджений характер: *Machtinstinkt*, *Machttrieb*.

Загалом образний компонент покриває 21,5% змісту дериваційного поля концепту *Macht*.

Інформаційна складова концепту формується когнітивними ознаками, які характеризують сутність та диференційні елементи концепту в межах німецькомовної картини світу. Проаналізовані деривати використовуються для експлікації диференційних ознак концепту. До таких ознак можна віднести наявність суб'єкта, об'єкта влади, використання влади та результату від реалізації владного впливу. Суб'єкт влади характеризує безпосереднього носія та реалізатора владних відносин, експлікуючи когнітивну ознаку "той, хто має владу": *der Machthabende, Machtinhaber, Machthalter, Machtmacher, Machtperson, Macht mensch, Machtverwalter, Machtträger, Machtfigur, Herrschermacht*. Когнітивна ознака "використання влади" виражається такими дериватами: *Machtanwendung Machtausüben, Machtgebrauch*. Експлікований дериватами лексеми-назви концепту Macht об'єкт владних відносин має набагато меншу кількість мовних репрезентацій, що є свідченням низької популярності даної когнітивної ознаки для досліджуваної мовної картини світу. Серед дериватів зафіксовано лише кілька прикладів експлікації когнітивної ознаки "об'єкт влади": *der Machtabhängige, der Machtuntergebene*. Результат влади відображає наслідки, отримані від реалізації владних відносин та експлікується такими дериватами: *Machtrolle, Machtergebnis, Machtbilanz, Machtauswirkung, Machteffekt, Machtfolge, Machtresultat, Machtwirkung*. У цілому інформаційна складова відповідає 3,4% загального змісту концепту.

Інтерпретаційне поле концепту утворюється різноманітними додатковими когнітивними ознаками концепту, об'єднаних у певні зони: оцінну, утилітарну, регулятивну та енциклопедичну. Зміст інтерпретаційного поля утворює 76,1% загального значення дериваційного поля аналізованого концепту.

Оцінна зона концепту об'єднує когнітивні ознаки, які дають аналізованому концепту додаткову аксіологічну характеристику. Концепт Macht апіорі сприймається як такий, що передбачає наявність біполярної оцінної характеристики: *Machtvorteile, Machtnachteile*. Аналізований концепт існує в німецькомовному лінгвокультурному середовищі в межах антиномії "своя влада"-"чужа влада". Своя влада – це влада, яка визнається, якій підпорядковуються, це легітимна влада: *Heimmacht*. Влада чужа – це влада нелегітимного характеру, яка несе неволю: *Okkupationsmacht, Besatzungsmacht, Feindmacht, Besatzmacht*. Важливо також, що концепт Macht часто отримує квантитативну характеристику, до того ж у переважній більшості кількісно велику, а не кількісно малу: *Machtanhäufung, Machtgewichte, Machtimperium, Machtfülle, Machtkoloß, Machtvollkommenheit, Machtgewalt*, і лише два деривати виражають владу у малій кількості: *geringmacht, Mini-Macht*. Аналізований концепт у німецькомовній лінгвокультурній традиції передбачає вираження певного ставлення зі сторони об'єктів владного впливу. Так, влада може або схвалюватися, прийматися, що передбачає підпорядкування: *Machtakzeptanz, Machtlegitimation, Machtunterstützung*, – або ж не знайти необхідної підтримки: *Macht abneigung*.

Енциклопедична зона характеризує такі когнітивні ознаки, виокремлення яких потребує додаткового знайомства з концептом, в тому числі й на основі власного досвіду, детального вивчення тощо.

Концепт Macht набуває додаткових когнітивних ознак для деталізації основних диференційних ознак. Так, у німецькомовній картині світу деталізується та уточнюється суб'єкт влади. По-перше, суб'єкт влади може бути представлений особою або групою осіб. Суб'єкт-особа номінується за певним соціальним статусом: *Adelsmacht, Macht-Elite, Bauermacht, Narrenmacht*, чи за гендерною ознакою: *Frauenmacht, Weibermacht, Mädchenmacht, Macht-Frau, Männermacht*. Для держаної та суспільної сфери реалізації влади суб'єкт визначається як особа, що обіймає певну посаду, експлікована когнітивна ознака "суб'єкт влади – уповноважений посадовець", наприклад: *Königsmacht, Präsidentenmacht, Zarenmacht, Fürstenmacht, Kanzlermacht, Machtleiter, Geschäftsführermacht*.

Суб'єктом влади може виступати група осіб, які здійснюють керівництво, експлікуючи когнітивну ознаку “колективний суб'єкт влади”: *Klassenmacht, Macht-Team, Machtclique, Machtclub, Mächtegruppierungen, Machtkartell, Machtkreis, Machtkumpanei, Machtzirkel, Organisationsmacht, Klangmacht, Machteinheiten, Machtgremium, Machtvorstand*. Для державної сфери реалізації влади дана когнітивна ознака співвідноситься з назвами відповідних органів, інститутів, установ, які уповноважені здійснювати владу: *Amtsmacht, Behördenmacht, Regierungsmacht, Parteienmacht, Koalitionsmacht, Machtressort, Machtinstitutionen, Polizeimacht, Postenmacht, Geheimdienstmacht*.

Суб'єктом влади визнаються не лише референти особи, а й референти неособи. Так, суб'єктом здійснення влади в суспільно-економічній сфері визначаються референти неособи, які пов'язані із грошима та їх обігом, таким чином об'єктивується когнітивна ознака концепту “гроші як суб'єкт влади”: *Banken-Macht, Finanzmacht, Geldmacht, Kapitalmacht*. Певні стадії виробничо-маркетингового процесу усвідомлюються як такі, що здійснюють владний вплив: *Angebotsmacht, Vertriebsmacht, Werbemacht, Nachfragemacht, Einkaufsmacht, Konsum-Macht, Verkaufsmacht*.

Суб'єкт влади характеризується і для владних відносини несупільного характеру, що визначаються як сукупність інтеракцій, які реалізуються в площині несоціальних взаємодій між суб'єктом та об'єктом, в межах яких перший визначає поведінку останнього за певною моделлю. Суб'єктом владних відносин виступають різноманітні прояви мовного впливу, актуальною когнітивною ознакою є “мовний вплив як суб'єкт влади”: *Ausdrucksmacht, Aussagemacht, Befehlsmacht, Wortmacht, Verhandlungsmacht, Definitionsmacht, Sprachmacht, Machtwort, Machtdiskurs, Deutungsmacht, Mottomacht*. Владою наділяються і певні прояви внутрішнього життя людини (когнітивна ознака “прояви внутрішнього світу людини як суб'єкт влади”), зокрема, почуттів: *Liebesmacht, Freundschaftsmacht, Glücksmacht, Freudemacht*; форми взаємодії людини з навколишнім світом: *Meinungsmacht, Interessenmacht, Wissensmacht, Gedanken-Macht, Handlungsmacht*.

Окрім того, владні відносини в німецькомовній лінгвокультурі об'єктивуються через суб'єкт, який пов'язаний із міфологічними силами природи, експлікованою когнітивною ознакою є “суб'єкт влади — ірраціональна істота”: *Hexenmacht, Naturmächte, Himmelsmacht, Naturmächten, Schimmel-Macht, Zaubermächte, Schicksalsmacht, Erfolgsmacht, Geistesmacht, Teufelsmacht*. Відповідно до релігійних вірувань суб'єктом влади є божественна істота: *Göttermacht, Machtgötter, Schöpfermacht*.

В межах утилітарної зони об'єктивуються когнітивні ознаки, які виражають прагматичне ставлення до концепту. Основними когнітивними ознаками, що характеризують дану зону, є такі: використання влади, результат здійснення влади. Використання влади есплікується когнітивними ознаками: прагнення до влади, несанкціоноване використання влади, отримання влади, позбавлення влади, поділ влади, накопичення влади, обмеження влади. Прагнення до влади усвідомлюється як нав'язливе, сильне бажання отримати владу і реалізується такими лексемами (загалом їх кількість складає майже 8%): *Machtanspruch, Machtbedarf, machtbesessen, Machtbestrebung, Machteifer, Machtgedanken, Machtgeil, Machtgeliüste, Machthunger, Machtjunkie, Machtmelancholie, Machtversessenheit, Machtwahn, Machtambitionen, Machtträume*.

У вербальній свідомості концепт *Macht* виявляє також когнітивну ознаку “несанкціоноване використання влади”, яка пов'язується зі зловживанням наданими владними повноваженнями, протиправним їх використанням: *Machtmißbrauch, Machtausbeutung, Machtübergriff, Machtausnutzer, Machtungleichgewicht*.

Оперування владою на рівні дериватів основного мовного репрезентанта концепту *Macht* включає також когнітивну ознаку “отримання влади” *Machterhebung, Machtantritt, Machterhalt, Machterhaltung, Machterlangung*. У німецькомовній лінгвокультурній свідомості

отримання влади деталізується існуючими можливостями, що пов'язується із такими когнітивними ознаками концепту як “отримання влади в спадок” (*Macht-Dynastie, Machterben*), “завоювання влади” (*Machteroberung, Machtergreifung, Machtzugriff*), “незаконне отримання влади” (*Machtanmaßung, Machterschleichung*), “надбання влади в результаті отримання відповідної посади” (*Machtaufstieg, Machtübertragung, Machtübernahme, Machteintritt, Machtaspirant, Machtzuweisung*).

Когнітивна ознака “позбавлення влади” (*Entmachtung*) включає кілька ознак, які виявляють деривати концепту *Macht*. Так, відсутність влади може бути наслідком відмови суб'єкта від своїх владних повноважень: *Machtverweigerung, Machtverzicht, Machtabgabe, Selbstentmachtung*, – або наслідком передачі владних повноважень іншому суб'єктові: *Machtübergabe, Machtvergabe, Machtverschiebung, Machtübergang*. Суб'єкт може також втратити владу в результаті позбавлення його владних повноважень: *Machtentzug, Machtentziehung, Machteinbuße, Machtablösung, Machtstürzen, Machtverlust*.

Досліджуваний нами концепт сприймається у німецькомовному лінгвокультурному просторі як такий, що піддається поділу: *Macht-Split, Macht-Splitting, Machtanteil, Machtaufteilung, Machtteilung, Machtverteilung, Teilungsmächte*. Можливість поділу влади передбачає також співучасть у здійсненні владних повноважень: *Macht-Teilhabe, Machtbeteiligung, Mitmachtsinhaber*. Окрім того, концепт *Macht* передбачає часткове обмеження реалізації владних повноважень: *Machtkontrolle, Machtbeschneidung, Machtbegrenzung, Machtbeschränkung*.

Концепт *Macht* існує в німецькомовній суспільній свідомості як збірний феномен, який може накопичуватися в руках одного суб'єкта: *Eigenmacht, Machtmonopol, Monopolmacht, Alleinmacht, Machtkonsolidierung*. Протилежний процес децентралізації влади – *Machtentflechtung*.

Прагматична оцінка влади виражається такими когнітивними ознаками: “влада забезпечує привілеї суб'єктові”, зокрема, *Machtreservaten, Machtprivileg, Machtvorrecht, Übermacht, übermächtigen*; а також «влада передбачає існування таємних інтриг», наприклад: *Machtkomplott, Machtränke, Machtfalle, Macht-Ränke, Macht-Ranküne*.

Результат дії влади простежується у двох площинах: сфера суспільних стосунків та сфера емоційно-сенсорного сприйняття людини. Вплив влади на суспільний порядок виражається у двох типах когнітивних ознак: “деструктивні зміни” та “конструктивні зміни”. Конструктивний вплив, експлікований в межах проаналізованих дериватів основної назви концепту лексеми “*Macht*”, виявляється насамперед у розумінні влади як засобу контролю, наведення порядку та здійснення керівництва: *Heilmacht, Ordnungsmacht, Schöpfungsmacht, Wirkungsmacht, Steuerungsmacht, Durchsetzungsmacht, Entscheidungsmacht, Erziehungsmacht, Führungsmacht, Herrschaftsmacht, Kontrollmacht, Aufbau-Macht*. Роль влади полягає окрім того у захисті, підтримці: *machtgeschützt, machtgestützt, Macht-Schützlinge, Verteidigungsmacht, Schutzmacht, Machtschutz, Friedensmacht*. Деструктивна дія влади виявляється у наявних силових методах тиску та системі санкцій: *Vernichtungsmacht, Sanktionsmacht, Repressionsmacht, Blockademacht, Machtzwang, Machtdruck*. На емоційно-сенсорному рівні влада пов'язується зі страхом та залякуванням (когнітивна ознака “влада викликає страх”): *machtängstlich, Abschreckungsmacht, Aggressionsmacht*.

В межах регулятивної зони концепту визначаються його когнітивні ознаки, які пояснюють, що можна, а чого не слід робити в полі дії концепту. Аналізований концепт *Macht* сприймається як складний феномен суспільного життя і передбачає його всебічне вивчення, аналіз, типологізацію, тобто тут експлікується когнітивна ознака “необхідність вивчення влади”: *Machtanalyse, Machtkenner, Machttheoretiker, Machttheorie, Machtlehre, Machttyp, Machtunterschiede, Machtgefälle*.

Аналізований концепт *Macht* виявляє також когнітивну ознаку “необхідність розширення масштабів владного впливу, збільшення влади”: *Machtanballung*, *Machtanballung*, *Machtballung*, *Machterweiterung*, *Machtzusammenballung*, *Machtzusammenballung*, *Machtzuwachs*, *Schwellenmacht*, *Machtansammlung*, *Machtentfaltung*, *Machtvermehrung*. Окрім того, концепт *Macht* сприймається як такий, що передбачає розбудову: *Machtausbau*, *Machtbildungsprozess*. Також влада в німецькомовній картині світу розглядається як об’єкт, який потребує збереження: *Machtkonservierung*, *Machtzementierung*, *Machtsicherung*, посилення: *Machtstärkung*.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, макроструктура дериваційного поля концепту *Macht* має ряд особливостей. Відповідно до образного поля концепт *Macht* усвідомлюється переважно як зоровий образ, ототожнюється із грою та наділяється складною структурою. Енциклопедична зона концепту відображає інформацію, пов’язану із характеристиками суб’єкта владних відносин, як от визначення суб’єкта, об’єкта влади. Утилітарна зона визначає особливості використання концепту *Macht* та результат від здійснення владних відносин у суспільстві. Дериваційне поле концепту *Macht* найбільш повно виявляється в межах інтерпретаційного поля метаструктури концепту, зокрема, в його енциклопедичній та утилітарній зонах, що є свідченням з одного боку складності феномену влади для осмислення, а з іншого, перевагою прагматичного ставлення до влади в німецькомовній лінгвокультурній спільноті. До **перспективних досліджень** у даному напрямку слід віднести комплексний аналіз вербалізаторів концепту *Macht* на рівні лексичних, фразеологічних одиниць, паремій.

ЛІТЕРАТУРА

1.Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. – 2002. – №29. – С.17-23. 2.Когнитивная лингвистика / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. 3. *Wieżbicka A.* Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture. – Specific Configurations. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1992. 4. *Степанов Ю.С.* Константы: словарь русской культуры. – 3-е изд., испр., доп. – М.: Академический Проект, 2004. 5. *Козловський В.В.* Слово і концепт: семантичний і концептуальний аспекти (порівняльна характеристика) // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – 2004. – №12. – Частина 1. – С.231-235. 6. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепт, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. 7. *Телия В.Н.* Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С.173-203.

ДОВІДНИКИ

1. *Постмодернизм.* Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *COSMAS II* // <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/win-app/>

ГАРБУЗОВА Г.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ВЖИВАННЯ ПРИЙОМУ ЛЕКСИЧНОЇ МОДУЛЯЦІЇ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДАХ

Актуальність обраної теми зумовлено загальною тенденцією сучасних досліджень до багатоаспектного аналізу можливостей лексико-семантичних трансформацій при перекладі текстів художньої літератури. Аналіз прийому лексичної модуляції, зокрема вільної модуляції, як способу адекватного відтворення тексту художнього оригіналу має також важливе значення для перекладознавчого аналізу англійської та української мов.

Метою нашої статті є дослідити вільний характер вживання прийому лексичної модуляції як способу досягнення адекватності, який має значний потенціал при перекладі з англійської мови на українську.

Предметом дослідження є лексико-семантичний характер застосування лексичної модуляції в художньому перекладі з англійської мови на українську для досягнення адекватності.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, словосполучення та речення, що зазнають дії прийому вільної лексичної модуляції в перекладі, та їхні перекладацькі відповідники.

Матеріалом дослідження слугували тексти англійської художньої прози та відповідні тексти перекладів українською мовою.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що уперше в перекладознавстві дано обґрунтування прийому вільної лексичної модуляції як способу досягнення адекватності в англо-українському художньому перекладі, а також здійснений аналіз логіко-сислової природи прийому вільної лексичної модуляції під час перекладу.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Пропонована наукова стаття є частиною дисертації автора "Лексична модуляція в англо-українських художніх перекладах", що виконується в межах комплексної наукової теми кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів".

Постановка завдання. Мета дослідження зумовила необхідність виконання низки завдань, серед яких найвагомішими є такі: з'ясування загальнотеоретичних засад понять адекватності та еквівалентності, розкриття особливостей вільного характеру застосування прийому лексичної модуляції для досягнення адекватності в англо-українських художніх перекладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладацькі прийоми та трансформації становлять значну частину перетворень оригіналу під час його відтворення іншою мовою. Незважаючи на те, що більшість типів і видів перекладацьких прийомів уже докладно досліджена в перекладознавчих працях [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13; 14; 15 та ін.], у сучасному перекладознавстві інтерес до різних аспектів міжмовної трансформації не зменшується, а щодо окремих – навіть зростає. Це стосується, зокрема, лексичних трансформацій.

Лексична модуляція, що досліджується в роботі, – це перекладацький прийом, який об'єднує групу лексико-семантичних змін, які, в свою чергу, ґрунтуються на різних типах логіко-семантичних відносин між словами. Одними з перших на цю проблему звернули увагу: канадський лінгвіст Ж.Пантон [цит. за 16], французькі дослідники Ж.-П.Віне та Ж.Дарбельне [2], П.Ньюмарк [17] російські та українські вчені В.Г.Гак, Н.К.Гарбовський, В.Н.Комісаров, Т.Р.Кияк, Л.К.Латишев, О.І.Чередниченко, Н.М.Петренко [4; 5; 11; 9; 13; 14; 18].

Наукові результати, що їх одержано автором статті, та їхня теоретична цінність полягає в тому, що вони становлять внесок у формування та вдосконалення понятійного апарату перекладознавства, зокрема, у дослідження мовно-трансформаційних процесів, які відбуваються при перекладі, а також сприяють глибшому пізнанню логіко-семантичних процесів, що лежать в основі діяльності перекладача.

Для того, щоб говорити про особливості характеру застосування модуляції для досягнення адекватності, ми вважаємо необхідним докладніше розібратися у поняттях "адекватність" та "еквівалентність" друготвору оригіналові, а також дослідити механізм вилучення смислового висновку, на підставі якого модуляційна деформація використовується як вільна (альтернативна).

Проблема адекватності перекладу вже здавна розглядається у перекладознавстві та співвідноситься із поняттям еквівалентності [19:188; 20:224; 21:157; 1; 16; 15; 22; 23; 24; 25; 26 та ін.]. Така проблема для цієї роботи має суттєве значення, адже не все те, що

перекладено вірно формально та навіть семантично, може бути цілком адекватним. Проблема адекватності перекладу вже здавна розглядається у перекладознавстві та співвідноситься із поняттям еквівалентності [19:188; 20:224; 21:157; 1; 23; 14; 15; 22; 23; 24; 25; 26 та ін.]. Така проблема для цієї роботи має суттєве значення, адже не все те, що перекладено вірно формально та навіть семантично, може бути цілком адекватним. Адекватним перекладом може вважатися лише такий переклад, в якому відтворюється функціональна домінанта похідного повідомлення згідно з комунікативною інтенцією відправника похідного повідомлення [27:110]. Проте для повноцінної оцінки якості перекладу окрім орієнтування на функцію тексту, слід враховувати його лінгвістику. Вирішуючи задачу адекватної передачі повідомлення засобами мови перекладу, перекладач ставить перед собою питання про мету створення першотвору, а також про те, як саме написаний оригінал, тобто які лінгвістичні засоби у ньому використані, адже від цього залежить успіх перекладу.

У сучасній теорії перекладу цей другий аспект якості перекладу називають еквівалентністю, визначення якої було запропоновано В.Н.Комісаровим: “еквівалентність – це максимально можлива лінгвістична близькість тексту перекладу до тексту оригіналу” [28:152]. Еквівалентним перекладом за В.Н.Комісаровим є переклад, який відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності [16:233].

Таке визначення сьогодні сприймається і теоретиками перекладу, і перекладачами-практиками. Варто зазначити, що на протязі десятиріч розроблялися доволі складні концепції еквівалентності.

У перекладознавстві часто зустрічається теза, що головним визначальним принципом еквівалентності тексту є комунікативно-функціональна ознака – тотожність двох випадків комунікативного ефекту: комунікативний ефект, що справляється на реципієнтів оригінального тексту та комунікативний ефект, що справляється на читачів друготвору [13]. Але сприйняття перекладача та будь-кого з реципієнтів мовлення не може збігатися через найрізноманітніші причини особистісного, культурного й соціального характеру.

Мета перекладу полягає не в тому, щоб підігнати текст під чиєсь сприйняття, а в збереженні змісту, функцій, стилістичних, комунікативних та художніх цінностей оригіналу. І в разі досягнення цієї мети сприйняття перекладу в середовищі цільової мови буде відносно дорівнювати сприйняттю оригіналу в середовищі похідної мови.

Про еквівалентність двох рівнів писав Ю.Найда: формальна еквівалентність (метою є найповніше передати форму та зміст похідного повідомлення) та динамічна еквівалентність (переклад повністю орієнтовано на реакцію одержувача і являє собою найближчий природний еквівалент похідного повідомлення) [25; 26:126-129]. Сам факт використання різних визначень вже вказує на неоднозначність поняття, що визначається.

Динамічна еквівалентність “орієнтована на реакцію реципієнта” і має на меті забезпечити тотожність впливу на читача перекладу. Цим передбачається адаптація лексики та граматичних форм, щоб переклад звучав так, “як автор написав би іншою мовою” [29:36]. На думку В.Н.Комісарова, вже власне протиставлення “формального” та “динамічного” демонструє, що Ю.Найда очевидно віддає перевагу останньому [28:128].

На нашу думку, якщо динамічна еквівалентність означає, по суті, тотожність реакцій реципієнтів оригіналу та перекладу, то вона близька до того, що зараз називають адекватністю перекладу.

В.С.Виноградов визначає еквівалентність як збереження відносної тотожності змістовної, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі та перекладі [3:18].

Досліджуючи це питання В.Г.Гак та Б.Б.Григор'єв, виділяє три типи еквівалентності: формальна (загальні значення у двох мовах виражаються аналогічними мовними формами),

сміслова (одні й ті самі значення виражаються у двох мовах різними способами) та ситуаційна (не лише мовні форми, але навіть елементарні значення, що ними виражаються, відрізняються у двох висловах, які, однак, описують одну ситуацію).

Зазначимо, що еквівалентність перекладу оригіналові завжди є поняттям відносним. Ступінь наближення до оригіналу залежить від багатьох факторів, серед яких і майстерність перекладача, і особливості мов та культур, що зіставляються, і доба створення оригіналу та перекладу, і спосіб перекладу, характер оригіналів тощо [4].

Переклад є процесом творчим, який робить можливими не один, а кілька варіантів, серед яких можуть бути хибні, еквівалентні, та лише декілька, чи взагалі один – адекватний. Т.Р.Левицькі та Ф.М.Фітерман визначають адекватний переклад як відтворення змісту та форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватність, тобто *рівноцінність* оригіналу, є невід’ємною від *точності* та досягається шляхом граматичних, лексико-фразеологічних й стилістичних перетворень, які створюють рівноцінний ефект [30:21]. Такі трансформації можливі, тому що одного й того ж самого ефекту можна досягнути різними стилістичними засобами і один й той самий стилістичний засіб може виконувати різні функції.

В.Н.Комиссаров адекватним перекладом називає переклад, який забезпечує прагматичні задачі перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, не допускаючи порушення норм чи узусу мови перекладу, виконуючи всі жанрово-стилістичні вимоги до текстів даного типу, а також відповідаючи суспільно-визнаній конвенціональній нормі перекладу [16:233]. На нашу думку, зазначена умова є неодмінною, тобто при оцінці якості перекладу з використанням критеріїв адекватності та еквівалентності, необхідно враховувати жанрову приналежність матеріалів, що перекладаються.

Найякісніший переклад має бути адекватним та еквівалентним навіть на рівні окремих сегментів тексту. Проте подібна якість легше та частіше за все досягається при роботі з науково-технічними, економічними, юридичними та іншими спеціальними текстами, але художнього перекладу стосується менш за все. Адже у науково-технічному перекладі адекватність передбачає передачу інформації (а ця задача може і повинна виконуватися на рівні окремих сегментів тексту). При перекладі подібних текстів діяльність перекладача спрямована на семантико-стилістичну чи дезидеративну адекватність (адекватність перекладу, яка зумовлюється запитом його одержувача і не залежить від первинної текстової адекватності оригіналу) [24]. Зазначимо, що дезидеративно адекватні переклади з погляду смислової повноти, стилістичної еквівалентності, структури та навіть прагматичної функції можуть істотно відрізнятися від оригіналу. До них можна віднести також різні види неповних перекладів – реферативний, анотаційний, сегментний, аспектний тощо.

У художньому перекладі адекватність неможлива без забезпечення певного художньо-естетичного впливу. Така задача, а також пов’язана із нею особливість художнього тексту, зумовлюють незначну ступінь лінгвістичної близькості текстів оригіналу та перекладу. Тут реалізовується частіше функціонально-прагматичний тип адекватності, поняття якого виводиться з оцінки співвідношення тексту перекладу з комунікативною інтенцією відправника повідомлення, яка реалізована у тексті [24]. Також свою роль відіграє волюнтативний тип адекватності, коли адекватність орієнтовано не на одержувача повідомлення, як при дезидеративному типі адекватності, а спостерігається ситуація активного прояву власне перекладацької комунікативної настанови, наприклад, у випадку перекладів-переспівів [24].

Якщо перекладач під час роботи з художнім текстом забуває про зазначені особливості, то цілком характерним є явище, коли переклад може бути еквівалентним, проте виявиться зовсім неадекватним або може бути альтернативною адекватнішим варіантам. Це

той випадок, коли перекладач, у гонитві за точністю перекладу, втратив смисл тексту першотвору, його ціль та суспільну функцію.

Отже, переклад справедливо вважати адекватним (від лат. *adaequare* – *прирівнювати, уподібнювати, приводити у відповідність* тощо) [9:103], коли він не просто передає зміст першотвору, а при цьому відтворює настрій, стильове оформлення, комунікативну мету та ситуацію, що містить першотвір. У зв'язку з цим дозволяються різноманітні деформації форми оригіналу. Те, що у художньому творі перекладено дослівно часто може або бути нонсенсом від початку, адже явно порушує норму мови друготвору, або спричиняти хибне розуміння ідеї першотвору, коли за формою похідний вислів дуже схожий на форму вислову мовою перекладу, проте позначає зовсім інше.

Таким чином, у художньому перекладі, існують власні особливі закони відповідності оригіналу. Переклад може лише нескінченно зближуватися із оригіналом, адже у художнього твору є власний творець, власний мовний матеріал та власне життя в мовному, літературному та соціальному середовищі, що відрізняється від середовища цільової мови.

Попри всю важливість збереження у перекладі національно-культурної та часової специфіки твору головним залишається вимога передати індивідуальний стиль автора, авторську естетику, яка проявляється як в самому ідейно-художньому задумі, так і у виборі засобів для втілення цього. Таку на перший погляд очевидну вимогу виявляється достатньо складно виконати, бо вона вступає у конфлікт з вимогою адаптації тексту для читача від іншої культури, оскільки така адаптація обов'язково призведе до заміни певних виражальних засобів, які прийняті у літературній традиції мови перекладу. Проте переклад є явищем не лише об'єктивним (наявність в оригіналі певної інформації, незалежної від перекладача), а водночас і суб'єктивним (пошук перекладачем відповідностей за індивідуальним сприйняттям) [9:104].

Головна проблема полягає у тому, що переклад часто означає вибір з кількох варіантів передачі однієї думки, одного стилістичного прийому, що автор використав у оригіналі. І, роблячи цей вибір, перекладач мимоволі орієнтується на себе, на власне розуміння того, яким чином у відповідному випадку було б краще передати ту чи іншу думку мовою перекладу [27:407].

Сперечання про те, доречна чи ні присутність у перекладацькій діяльності особистості міжмовного посередника, “необґрунтовані та безпідставні”, тому що вона завжди присутня об'єктивно [31:230]. Питання про творчий характер перекладу та можливості виявлення індивідуальності перекладача пов'язане з усією системою поглядів на переклад. Складовими цієї системи є поняття про якість перекладу – його “вірність”, “повноцінність”, збереження “прагматичної спрямованості” тексту тощо [32:10].

Іноді говорять, що перекладач повинен відмовитись від своєї творчої індивідуальності чи взагалі її не мати, повністю “розчинитися” в оригіналі, перетворившись на прозоре скло, якого майже не помітно. Проте повне самоусунення особистості перекладача обов'язково призведе до того, що “скло” потьмяніє та почне спотворювати похідне зображення. Через таке скло можна буде розгледіти лише загальні обриси твору, але неможливо буде почути музику, відчутти аромат, дотик. Для того, щоб скло дійсно стало прозорим, потрібен переклад не просто з мови на мову, а “з культури на культуру”. Щоб читач перекладу побачив обличчя автора, перекладач повинен знайти не формальні, а функціональні відповідники кожному авторському прийому, що потребує від нього активної творчої позиції, а не самоусунення. Якщо ж перекладач не письменник і не володіє художнім мовленням у всій повноті прийомів, що це мовлення складають, то написаний ним текст не буде художнім. У цьому випадку читач не побачить обличчя автора: текст просто втратить обличчя. Отже, повноцінний переклад неможливий без особистого (і літературного, і життєвого) досвіду перекладача [27:408].

Суб'єктивна сторона перекладу проявляється при застосуванні перетворень форми тексту перекладу порівняно і оригінальною формою. Щодо лексичної модуляції, то застосування цього прийому може носити обов'язковий характер – *стала* або *зумовлена модуляція* (Г. Г. – курсив наш), – коли вдатися саме до цього прийому вкрай необхідно, тобто деформація форми оригіналу це єдиний вихід для досягнення адекватного перекладу. Разом із тим існують випадки, коли прийом лексичної модуляції – так звана *вільна* або *незумовлена модуляція* – є альтернативним виходом розв'язання проблеми передачі одиниць першотвору. Цей прийом залежить цілком від відчуття перекладачем тексту оригіналу, стилю та імпліцитних пресупозицій, закладених автором.

Сприйняття інформації тісно пов'язане з проблемою розуміння смислу повідомлення. Смысл сказаного є недискретним психічним уявленням, яке створюється у свідомості суб'єкта, що сприймає повідомлення, коли семантична структура повідомлення, що надходить, вступає до взаємодії з когнітивним запасом тематичних знань реципієнта чи, в загальному вигляді, його знань про світ, а також зі знаннями про ситуативний контекст повідомлення. Видобування смислу повідомлення суб'єктом сприйняття, відбувається унаслідок частіше за все підсвідомого смислового висновку, який робить цей суб'єкт. Такий смисловий висновок виводиться як на основі знань про мови, так і на основі когнітивного запасу фонових знань реципієнта і його знайомства з ситуативним контекстом повідомлення [33:90]. Текст художнього перекладу повинен розглядати у межах його відповідності логічному змісту оригіналу та його стильовій манері, тобто у межах адекватності, а не просто еквівалентності [9:105].

Нагадаємо, що спілкуючись, люди не просто вживають мовні знаки у відповідності з їх семантичним значенням подібно тому, як використовують стандартні будівельні конструкції у відповідності з їх конфігурацією. Виходячи із своєї інтенції, мовленнєвої цілі (той вплив, якого хоче досягнути своїм текстом мовець при усному спілкуванні чи на письмі), ситуації та контексту, відправник може вживати знаки у невласливих їм значеннях, інтерпретуючи їх особливим чином. Відправник також може побудувати текст з розрахунком на те, що одержувач сам доповнить його відомою саме одержувачу (уявною) інформацією. І в тому, і в іншому випадку зміст тексту виходить за рамки “суми” семантичних значень його компонентів. Тобто варто говорити про те, що ця частина змісту, яка виходить за рамки семантики, привноситься у текст інтерпретатором (відправником, одержувачем) є змістом на рівні інтерпретатора, результатом відношення знак – інтерпретатор [34:64].

Щоб зрозуміти механізм обрання перекладачем логічної трансформації при розумінні змісту, знову виникає потреба звернутися до поняття, яке разом з поняттям лінгвістичної імплікації, у мовознавстві прийшло від логічного поняття імплікації [33:91], тобто лінгвістичної пресупозиції або умови істинності вислову. Пресупозиція є суттєвим екстралінгвістичним фактом, в якому реципієнт знаходить опору для встановлення повного порозуміння із відправником, адже для цього недостатньо лише повідомлення (тексту), що має лише лінгвістичне оформлення [35:172].

Слова оригіналу “*Only combing my hair if you don't mind. I'm sorry I hadn't a coat on, but then I had no idea who was knocking*” (Lawrence, 42) змальовують ситуацію, коли молода леді прийшла до помешкання лісника, щоб передати йому розпорядження господаря; лісник не очікував на цей візит. Два перекладача пропонують різні варіанти для слова *coat*: “*Я тільки розчешуся, якщо ви не проти. Вибачте, що я не в плащі, але я не мав уявлення, хто стукає у двері*” (Лоуренс 1999, 101).

“*Я тільки зачешуся, якщо ви не проти. Вибачте, що я без піджака, але я й гадки не мав, хто це стука*” (Лоуренс 2005, 97).

Вислів оригінального тексту містить наступні пресупозиції:

– якщо чоловік вибачається перед жінкою за відсутність на ньому поверх сорочки іншого одягу, то цим одягом скоріш за все має бути піджак, а не плащ, адже за правилами етикету та добрим тоном, є бути у піджаку в присутності дами, а не у плащі;

– якщо чоловік вдома, і хтось стукає у двері, він вдягне скоріше піджак, а не плащ.

Припустимо, що якби на дворі дощило або було холодно (можливі обставини, щоб вдягти плащ) і лісник з господинею десь поспішали, заздалегідь домовилися про це, тоді лексема *coat* у подібному вислові могла б носити значення *плащ*. Щодо самого вислову, то він міг би мати наступну пресупозицію з боку лісника: якщо чоловік з дамою домовилися на певну годину, вона прийшла, але він ще не вдягнений і витрачає на це час, а вона, відповідно, чекає, тоді чоловік вибачається, що він ще не в плащу.

У такому випадку обидва варіанти могли б бути адекватними, але за тих умов, які існують в першотворі (нічого не йдеться про погоду; чоловік не домовлявся із леді про зустріч з наміром кудись піти, та зовсім очікував на її візит), припущення того, що лісник має на увазі *плащ*, робить нелогічним та незрозумілим факт, що він вибачається за відсутність плащу на собі. Отже, можливим, на нашу думку, може бути лише український відповідник *піджак*, але не *плащ*.

При вільній модуляції стала фіксація відсутня, та процес кожного разу відбувається наново. Однак така модуляція повинна призвести при правильному застосуванні до ідеального рішення для мови перекладу відповідно до ситуації, яку запропоновано похідною мовою. У якості порівняння можна було б сказати, що вільна модуляція призводить до рішення, яке змушує читача вигукнути: “Так, саме таким чином це повинно бути виражене українською” [2:163].

Говорячи про вільну модуляцію, зазначимо, що перекладач звертається до цього прийому, коли йому потрібен адекватніший відповідник, ніж той, що виникає у випадку дослівного перекладу, чи при простих лексичних перетвореннях, як, наприклад, додавання чи опускання слів, які, до речі, також можуть бути повноцінними варіантами перекладу. Проаналізуємо наступний англійський вислів та два його українські варіанти:

“*Hardly even the surface of her mind was tickled at the glowing prospects he offered her*” (Lawrence, 72).

“Від запропонованих їй блискучих можливостей не здригнулася навіть найтонша поверхня її мозку” (Лоуренс 1999, 79).

Перший варіант перекладу є дослівним і сприймається зрозуміло рецепторами перекладу, бо добре відображає значення вислову. Однак поліфінальний підхід до перекладу передбачає, що таке рішення не можна розглядати як єдино можливе та кінцеве. Інший варіант перекладу підтверджує це: “*На поверхні її душі не з’явилося щонайменшої хвильки від його славетних поривань*” (Лоуренс 2005, 79).

В цьому варіанті тексту друготвору перекладачем використано лексичну модуляцію, надавши ситуації оригіналу форми, що є більш звичною для сприйняття носіями мови перекладу, використавши слово *душа* замість лексеми *мозок*.

Звичайно, обидва варіанти зрозумілі для читача цього художнього твору, але переклад словосполучення *surface of her mind*, на нашу думку, адекватніше переданий у другому варіанті – *на поверхні її душі*. Значення лексеми *душа* ближче до україномовного одержувача, коли йдеться про внутрішні переживання, ніж значення слова *мозок*. У даному випадку модуляційна деформація не є обов’язковою, але, віддаючи перевагу саме цьому прийому, перекладач робить друготвір ближчим до настрою оригіналу, незважаючи на зміни у формі згідно з нормою мови перекладу.

Специфіка перекладу, що відрізняє його від усіх інших типів мовного посередництва, полягає у тому, що він призначений для повноцінної заміни оригіналу й, що рецептори перекладу вважають його повністю тотожним похідному тексту. Разом з тим досягнути

абсолютної тотожності перекладу та оригіналу неможливо, проте це зовсім не перешкоджає здійсненню міжмовної комунікації.

Вибір оптимального способу аналізу похідного тексту й побудови відповідного тексту іншою мовою залежить від конкретних умов міжмовного комунікативного акту. Пошук оптимального рішення при перекладі полягає у послідовному наближенні до оптимального варіанту шляхом перебирання кількох можливих варіантів й відхилення тих, які не відповідають певним критеріям [15:60]. Тому перекладач не повинен зупинятися на дослівному відтворенні першотвору, а прагнути якнайтонше його відчутти та спромогтися якнайближче підійти до адекватного відображення оригіналу. Проаналізуємо наступний приклад: *“And Connie felt herself released, in another world, she felt she breathed differently”* (Lawrence, 114).

Дослівний переклад, як *“І Конні почувалася звільненою, в іншому світі; відчувала, що по-іншому дихає”* (Лоуренс 1999, 126), на нашу думку, не враховує невиражену експліцитно пресупозицію вислову оригіналу. Адже, логічним ланцюжком буде: якщо людина відчуває себе звільнено (*released*), у іншому світі (*in another world*), і дихає *по-іншому* (*differently*), то справедливо вважати, що дихається їй також *легше*. Так, не зупинившись на дослівному еквіваленті, інший перекладач, врахувавши цю пресупозицію та вдавшись до модуляції, а саме – до конкретизації, тобто узагальнене родовому поняттю додає додаткову гіпонімічну ознаку, яка диференціює видове поняття: *“І Конні відчула, що вона на волі, в іншому світі, де навіть дихається легше”* (Лоуренс 2005, 116). Модуляція, що призвела до формальної деформації вислову у наступному варіанті перекладу є вільною (незумовленою), адже її використання є у цьому випадку єдиним можливим виходом для досягнення адекватного перекладу.

Під час аналізу перекладів необхідно брати до уваги такий факт: якщо логічний висновок завжди жорстко детерміновано, то імплікатури, які передаються вербальними або, як у нашому випадку, графічними засобами, не можуть бути виражені з такою ж чіткістю у силу особливостей природної мови людини, де кордони між поняттями завжди розмиті та не встановлені [36:68]. Звідси, зокрема, випливає, що абсолютно точного, єдиного можливого способу вираження смислу повідомлення похідної мови засобами мови перекладу не існує. І дійсно, перекладачі часто пропонують рівноцінні, але різні за вербальним оформленням варіанти передачі смислового висновку:

“It is rather hard work: there is no smooth road into the future: but we go round, or scramble over the obstacles” (Lawrence, 3).

“Важкувата ця праця – в майбутнє нема гладкої дороги, та ми йдемо в обхід чи продираємось через переешкоди” (Лоуренс 1999, 5).

“Це досить тяжка праця – адже шлях до майбутнього сповнений переешкод; тож ми йдемо в обхід або продираємось крізь них” (Лоуренс 2005, 21). Обидва варіанти рівноцінні, адже, по-перше, вони імплікують один одного: вислів *якщо в майбутнє не має гладкої дороги, то шлях до майбутнього сповнений переешкод* є істинним та навпаки: припустимо *якщо дорога сповнена переешкод, то ця дорога не є гладкою* також є вірним. По-друге, обидва вислови перекладу виражають повною мірою один й той самий інтенціонал [36:74], тобто ідею, комунікативний намір автора – *життя людини є нелегкою річчю*. По-третє, хоча по-різному, але зображена одна й та сама екстралінгвістична ситуація.

Діапазон розходження може бути різним в залежності від можливостей мови перекладу, ступеню узагальненості чи конкретності ситуації, що описана похідною мовою, особливостей фонових знань одержувача тощо:

“Between artists and culture socialists, Constance and her sister Hilda had had what might be called an aesthetically unconventional upbringing” (Lawrence, 5).

“В оточенні художників та висококультурних соціалістів Констанс та її сестра Гілда отримували виховання, яке можна назвати естетично-традиційним” (Лоуренс 2005, 7).

“Серед таких митців і освічених соціалістів Констанс та її сестра Хільда отримали те, що можна назвати естетично-незалежним вихованням” (Лоуренс 1999, 23).

Так, варіант *художники* зумовлений фоновими знаннями перекладача, адже у попередньому контексті міститься інформація, що отець героїні твору *Her father was the once well-known R. A.*, тобто член Королівської академії мистецтв (*Royal Academy of Arts*), до якої належать художники, скульптори. Слово ж *митці* є, хоча і припустимим варіантом, але обіймає значно ширший клас об'єктів (*майстер своєї справи у мистецтві*: від художника до драматичного актора) (OMED, 6). До того ж з широкого контекст цілого твору відомо, що батько героїні був саме художником.

Хочемо зазначити, що наявність імпліцитного (того, що мається на увазі) у мові та мовленні є одним з основних постулатів мовознавства. Смысловий висновок пов'язаний з поняттям імплікативності. Таким чином, тією мірою, в якій все мовлення породжується мовцем для спілкування, призначене для розуміння читачем чи слухачем (реципієнт повинен не тільки сприймати експліцитне у мовленні, але й „видобути” те, що імпліцирується), будь-яке мовлення імплікативне. Імплікативність – це загальна властивість мовлення [33:90].

Отже, на основі знань іноземної мови, своїх фонових знань та досвіду, а також знань контексту повідомлення, перекладач видобуває смысловий висновок, що завжди потрібно для розуміння смислу. Проте цей процес ускладнює те, що не все у тексті отримує експліцитне вираження, багато чого залишається тим імпліцитним, тобто мається на увазі. Таким чином, видобування смислу повідомлення іноземною мовою та відтворення його засобами мови перекладу передбачають адекватний аналіз того, що міститься у повідомленні іноземною мовою не лише у явній формі, але й в неявній, імпліцитній [36:65]. За допомогою лексичної модуляції, складного лексико-семантичного прийому, що спирається на логічні зв'язки між поняттями, можливість зміни погляду на предмет чи подію, реципієнтові друготвору стає зрозумілою атмосфера, яку створив автор першотвору для свого читача.

Художній переклад породжується оригіналом, залежить від нього, проте разом із тим йому притаманна відносна самостійність, бо він стає фактом мови перекладу. Крім таких причин відносної відповідності художнього перекладу оригіналу, як різносистемність мов, розбіжності соціокультурного середовища, існує й така, як своєрідність сприйняття оригіналу перекладачем. Адже художній переклад є проявом індивідуальності перекладача, що визначається його художнім сприйняттям, талантом, своєрідністю підбору мовних засобів. Адекватність перекладацької діяльності постає як функціонально-прагматична категорія, орієнтована на намір відправника повідомлення, у нашому випадку, іноземною мовою та реакції одержувача цього повідомлення. Орієнтація на передачу лінгвістичної сторони тексту, особливостей його форми, іншими словами, спрямованість на мовний матеріал – це другий аспект перекладу, який доповнює перший – необхідність передати смисл тексту.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Викладені вище результати аналізу дозволяють зробити висновок про те, що під час передачі смыслового вислову перекладачі нерідко використовують різний мовний матеріал, однак сприйняття вислову одержувачем мови перекладу має залишатися незмінно тим самим, як і сприйняття представником похідної мови. Два переклади одного вислову можуть вважатися рівноцінними, якщо: по-перше, вони імпліцирують один одного, піддаються перевірці за двохсторонньою імплікацією; по-друге, незмінним залишається інтенціонал вислову похідної мови або авторський намір, у ньому закладений; по-третє, хоча і з різних точок зору, але достатньо повно описується екстралінгвістична ситуація та виконується завдання тексту похідної мови.

Таким чином, передумови адекватного перекладу можуть створюватися наповненістю оригіналу не лише загально конвенційним, принципово зрозумілим змістом, але і суб'єктивним сприйняттям першотвору перекладачем. Вільний характер прийому лексичної модуляції, який передбачає логічне вилучення пресупозиції, що міститься у вислові першотвору та відхід від його буквального відтворення справедливо вважати способом досягнення адекватності художнього перекладу. Серед перспективних напрямків досліджень можна зазначити докладне вивчення сталого характеру використання прийому лексичної модуляції при перекладі англомовних художніх текстів українською.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Международные отношения, 1975.
2. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / ред. В.Н.Комиссаров – М.: Радуга, 1978. – Вып.10. – С.157-167.
3. Виноградов В.С. Перевод: общие и лексические вопросы. – М.: КДУ, 2004.
4. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1998.
5. Гарбовский Н.К. Теория перевода. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004.
6. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування. – К.: Парламентське видавництво, 2004.
7. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (На матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1989.
8. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003.
9. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теорія та практика перекладу (німецька мова). – Вінниця: Нова книга, 2006.
10. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004.
11. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Курс лекций. – М.: ЭТС, 2000.
12. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005.
13. Латышев Л.К. Межязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности // Семантико-ситакические проблемы теории языка и перевода / ред. Н.К.Гарбовский. – М.: Издательство Московского университета, 1986.
14. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007.
15. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М.: Воениздат, 1973.
16. Комиссаров В.Н. Теория перевода (Лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.
17. Newmark P.A. Textbook of Translation. – London: Prentice Hall International (UK) Ltd., 1988.
18. Петренко Н.М. Вступ до перекладознавства. – Дніпропетровськ: Видавництво ДУЕП, 2002.
19. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. (Лингвистические проблемы) Серия: Б-ка филолога. – М.: Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1958.
20. Jakobson R. On Linguistic aspects of Translation // On Translation / Ed. R.A. Brower. – N.Y.: Oxford University Press, 1966. – P.232-239.
21. Реузер Я.И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык / Вопросы теории и методики учебного перевода. – М.: Изд. Академии пед. наук СССР, 1950. – С.156-163.
22. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. статей. – М.: Международные отношения, 1978. – С.69-90.
23. Morris Ch.W. Foundations of the Theory of Signs // International Encyclopedia of Unified Science / O.Nenrath, R.Carnap & Ch.Morris (ed.). –Chicago: University of Chicago Press, 1938. – Vol.1, №2. – P.77-137.
24. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности // Текст и перевод. – М.: Наука, 1988. – С.34-39.
25. Найдя Ю.А. К науке переводить. Принципы соответствий // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. статей. – М.: Международные отношения, 1978. – С.116-131.
26. Nida E.A. Language Structure and Translation. – Standford: California, 1975.
27. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007.
28. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: Международные отношения, 1980.
29. De Waard, J., Nida, E.A. From one language to another. Functional Equivalence in Bible Translating. – Nashville: T. Nelson, 1986. – P.182-185.
30. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М.: Высшая школа, 1973.
31. Лулова А. Введение в общую теорию перевода: Пер. с болгар. – М.: Высшая школа, 1985.
32. Сорвілова Т.В. Лексико-семантичні та стилістичні проблеми перекладу. – Чернівці: ЧНУ, 2005.
33. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода. – М.: Высшая школа, 1987.
34. Білоус О.М. Теорія перекладу. – Кіровоград: Видавництво КДПУ ім. Володимира Вінниченка, 2004.
35. Шулмина Е.А. Вопросы семантики текста // Текст-2000: Теория и практика. Междисциплинарные подходы: Материалы Всероссийской научной конференции. Часть I. – Ижевск: ИДГУ, 2001. – С.171-172.
36. Проскурина Е.Я. Смысловый вывод и равноценность перевода оригиналу // Семантика перевода / ред. Л.А.Черняховская. – М.: ВАСХНИЛ, 1989. – Вып. 331. – С.65-75.

ДОВІДНИКИ

1. OMED (1995) Oxford Modern English Dictionary / by J.Swannell. – Forth ed. – Oxford: Clarendon Press, 1995.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Lawrence D.H. Lady Chatterlay's Lover. – СПб.: Антология, КАРО, 2005.
2. Лоуренс Д.Г. Коханець леді Четерлей: Пер. з англ. С.Павличко. – К.: Основи, 1999.
3. Лоуренс Д.Г. Коханець леді Четерлі: Пер. з англ. Д.О.Радієнко. – Харків: Фоліо, 2005.

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ГЕОМЕТРИЧНИХ СИМВОЛІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ СКОРОПИСІ

Серед наукових дисциплін, які цікавляться перекладом, найбільш сприятливі можливості для розгортання комплексних досліджень цього **об'єкту** має психолінгвістика. **Актуальність** даного дослідження полягає в тому, що усний переклад, на жаль, ще не був **предметом** глобальних досліджень з позицій психолінгвістики, а спроби його психолінгвістичного аналізу носили фрагментарний характер. **Метою** статті є дослідження семантики графічних символів, які знаходять своє застосування в перекладацькому скорописі. Їх використання зумовлюється, в першу чергу, потребою перекладача у кращому запам'ятовуванні та відтворенні почутої ним інформації в процесі послідовного перекладу. Записи у формі графічних символів здатні конденсувати вхідну інформацію, покращувати увагу, полегшувати оформлення вихідної інформації у вигляді готового перекладу. **Предметом** нашого дослідження є графічні символи запозичені з різних мов світу та загальновідома символіка, яка використовується в багатьох сферах діяльності людини.

Послідовний переклад є різновидом усного перекладу на слух. При послідовному перекладі вхідний текст повідомлення і вихідний кінцевий текст перекладу відокремлені значним проміжком часу, звідки виникає потреба в надійному механізмі запам'ятовування з боку перекладача почутої ним інформації, функцію якого забезпечує пам'ять.

Характерною рисою послідовного перекладу, яка відрізняє його від інших видів усного перекладу, є надмірне навантаження на пам'ять, та на інші розумові операції перекладача. За таких умов усному перекладачеві важко, а іноді і зовсім неможливо утримати в пам'яті всю інформацію, яка надходить. Це змушує його в процесі сприйняття тексту робити короткі нотатки за допомогою перекладацького скоропису, в якому набули широкого застосування знаки-символи, аббревіатури, скорочення тощо.

Розглядаючи проблему застосування символів у вигляді літер та знаків в перекладацькому скорописі можна, констатувати, що вони мають чітку графіку, легко сприймаються і розшифровуються. Наприклад, латинськими літерами можуть позначати назви країн (F – Франція, C. – Куба, UA – Україна, RUS – Росія). Перекладачі здебільшого надають перевагу в своїх нотатках саме літерним символам, які можна легко запозичити з алфавітів різних мов світу, враховуючи різний характер їх написання. Наприклад літеру англійського алфавіту S можна написати трьома різними способами, надаючи їй водночас три різні значення s, ç, S. Відповідні літери можна знайти також і в алфавітах інших європейських мов – в грецькій, латинській, українській, російській та інших мовах. Можна використовувати також і найпростіші китайські, древньоєгипетські ієрогліфи тощо [1:39]. Не варто залишати поза увагою і діактричні знаки, які використовуються в знайомих перекладачеві європейських мовах і які можуть слугувати цінним доповненням до літер-символів. Наприклад, ~ з іспанської мови, ^ – з французької, а також використовувати знаки фонетичної транскрипції: α, j, ə, ʃ, z, наприклад, англійської [1:40].

Але літерні символи характеризуються також і семантичною обмеженістю. Вони придатні для позначення одного поняття і є, як правило, однозначними. Смислова обмеженість літерних символів витікає з самого способу позначення, тобто вони застосовуються для позначення одного поняття (слова), взятого лише в одному значенні.

Проблема, яку піднімає автор цієї статті, пов'язана з розглядом не стільки літерних символів та їх значень, а з дослідженням семантики графічних символів, які вже знайшли і

будуть знаходити своє застосування в перекладацькому скорописі. Зупинимо нашу увагу на деяких з них.

Певне графічне зображення лише тоді трансформується в символ, коли в картинці стає присутнє ще щось окрім безпосереднього і очевидного значення. “В ньому мусить бути ще якийсь “неусвідомлений аспект”, який ніколи не може бути однозначно поясненим або визначеним” [2:9].

Візуальний ефект напряду залежить від форми символу. Помітне місце серед інших символів займають так звані геометричні символи, оскільки геометрична символіка пов’язана із семантикою геометричних фігур. Зокрема квадрат – символ упорядкованості, стабільності, визначності, раціонального інтелекту. Символіка квадрата відповідає символіці числа чотири. Чотири пори року, чотири сторони світу, джерело упорядкованості і стабільності, чотири стадії людського життя. У єгипетських ієрогліфах квадрат означає рух, а в давньокитайській ієрогліфіці зображення поділеного на чотири частини квадрата означало поле, оброблену землю.

В системі найбільш уживаних символів Р.К.Міньяр-Белоручева символ квадрат $\square$ означає країну, державу, квадрат у колі $\square$ – земна куля, два квадрати $\square\square$ – наука, вчені [4:257].

Символіка куба близька до символіки квадрата. Куб є також символом стабільності матеріального світу. Ж.Ф. Розан надає символіці квадрата значення країни, нації, національного [3:35].

Коло (круг) – символ сонця, неба, нескінченості, досконалості, внутрішньої єдності. Оточені колом предмети, з одного боку, символізують обмеженість, а з іншого – захист від небезпеки, яка існує в навколишньому світі. Крапки розташовані по периметру круга, символізують зерно, зрошене дощем. Символіка кулі близька до символіки кола. Ознаку поняття об’ємності надає її семантиці довершеності. Куля є символом цілісності, вченості. Водночас вона символізує щастя й досконалість. Такі асоціації виникають в результаті споглядання геометричної фігури, позбавленої кутів і країв, які могли б символізувати труднощі та перешкоди. В індійських та китайських знаках існує певний взаємозв’язок між квадратом і кругом. Так, у Китаї активне або чоловіче начало (Ян) зображується у вигляді білого круга (небо), тоді, коли пасивне, жіноче начало (Інь) – чорним квадратом (земля). Взаємодія, що полягає в їх дуалізмі, становить відомий символ Ян-Інь, у вигляді круга, розподіленого навпіл хвилястою лінією. Хвиляста лінія – це символ руху і взаємопроникнення, який підкреслює ідею динаміки [5:33].

Колу в перекладацькому скорописі надають узагальненого значення. Цей символ може означати *людство* – $\odot$, *уряд* – $\bigcirc$, *єдність* – $\bigcirc$, *з’їзд* – $\odot$, *переговори, обговорення* – $\odot$. За Міньяр-Белоручевим символ $\odot$ – *зустріч* простий у використанні і в ознаці, яку він несе. Цей символ означає “круглий стіл” і об’єднує такі поняття як з’їзд, конгрес, нарада, форум, збори, семінар, асамблея, сесія і т.п. Символ $\bigcirc$ –, який склався із зображення рукотиснення, безпосередньо асоціюється зі словами дружба, співробітництво, угода, договір, взаємодія тощо [2:250].

Ж.Ербер пропонує обводити колом ті знаки і літери які несуть на собі найбільш важливе смислове навантаження [1:43].

Ж.-Ф.Розан вважає, що символ $\odot$ може виражати будь-які значення, які асоціюються з дієсловом **discuter** “обговорювати” та іменником **discussion** “обговорення”, а також похідні та синонімічні за значенням дієслова й іменники. Наприклад, у французькій мові: *débat, débattre, traiter, traitement (d’une question, examiner, examen (critique))*.

Ромб $\diamond$ ще в стародавні часи символізував матеріальне благополуччя та продовження роду. Йому близька символіка квадрата. Як і квадрат ромб уособлює земельну ділянку. У християнстві чотирикутник виступає символом смерті, оскільки померлого ховали в землю. В іудаїзмі ромб вважався символом нематеріального начала [5:34]. Семантика ромба у відомих нам зразках перекладацького скоропису обмежена. Так, Ж.Ербер взагалі не згадує про цей геометричний символ, а Р.К.Мін'яр-Белоручев надає ромбові значення танк, бронемашини [4:277].

За символом Δ трикутник закріплюється значення тріади, святої Трійці, вогню, прагнення до вдосконалення. Символіка трикутника відповідає символіці числа 3. Трикутник з основою вниз символізує вогонь і потяг до небесних сил. Трикутник вершиною вниз символізує воду. Два трикутника при накладанні один на одного утворюють шестикутну зірку – символ людської душі. Трикутник вершиною вниз символізує воду. У християнській міфології трикутник символізував Святу Трійцю [5:34].

Трикутник став характерним символом для перекладацького скоропису. Його можна зустріти у різних значеннях: у Ж.Ербера, Р.К.Мін'яр-Белоручева, А.Чужакіна. Так, у Мін'яр-Белоручева трикутник означає парламент, представника, делегата.

До геометричних символів відносять також і спіраль та біспіраль (подвійну спіраль). Спіраль символізує еволюцію всесвіту, шлях від простих форм до складних, від нижчих до вищих. У єгипетській ієрогліфіці спіраль є символом співвіднесеності одиничності і множинності. Зображення спіралі на скіпетрах єгипетських фараонів та жезлах римських ангурів символізувало владу. Крім цього спіраль може символізувати відношення між кругом і центром, вона пов'язана з ідеєю танцю, рухом. Спіралеподібний рух символізує перехід людини з матеріального світу в потойбічний. Символ спіралі існував і у прослов'ян. Одним із значень трипільської спіралі, зображення якої було відкрито на рештках керамічних виробів означало вічність життя, безперервний біг сонця. Ідея руху сонця по небу виразно простежується в тих спіралях, де на закрутках зображені сонячні знаки – кола з хрестами посередині [5:34].

Подвійна спіраль (біспіраль) символізує співвідношення між протилежними явищами, процесами, діями, принципами. Досить часто дослідники пов'язують біспіраль з водою, оскільки вода вважається елементом переходу, відродження. Подвійна спіраль також могла символізувати птаха. В давнину біспіраль зображена на стінах будинків Англії, служила оберегом від негараздів [5:34].

Спіраль та біспіраль - менш характерні символи для перекладацького скоропису і практично відсутні у проаналізованих нами джерелах.

Геометричні символи, історія яких налічує не одне тисячоліття висловлюють все те, що закладене в цілій системі ідей людства на різних ступенях його ідейно-матеріального розвитку. Символ є комплексом слів і ідей, вираженими одним знаком. Саме це зумовлює три взаємопов'язані ознаки символу, завдяки яким символом відводиться “почесне місце” в системі перекладацького скоропису, а саме: економічність, наглядність, універсальність. Відсутність хоча б однієї з цих ознак ставить під сумнів саму доцільність використання символу в записях.

Економічність символів, зокрема геометричних, полягає в простоті їх графічного виконання та у можливості означати за допомогою одного знаку максимальну кількість близьких між собою понять. Наприклад, запропонований вперше Ж.Ф.Розаном символ $\circ$ дуже простий як у плані графічного виконання так і своїй ознаці: “круглий стіл”, зустріч, з'їзд, нарада, форум, семінар, асамблея, сесія, дискусія, диспут, обговорення, розгляд проблеми тощо.

Наглядність символів зумовлюється тим, що вони не тільки легше сприймаються ніж слова, записані поганим нерозбірливим почерком, але й тим, що символи є візуально

помітними на папері серед інших записів, а отже і швидше і краще сприймаються перекладачем. Крім цього при декодуванні символи завжди здатні викликати певні асоціації і образи. Наприклад, символ [~] хвиляста лінія викликає асоціацію з водою, морем, хвилями, хвилюванням, нестійкістю, нестабільністю, динамікою тощо, рухом, тоді як символ □ асоціюється з упорядкованістю, завершеністю, стабільністю, монопольністю, державою, державністю, тощо.

Але роль символу у перекладацькому скорописі не зводиться лише до функції викликати у мозку перекладача безпосередні асоціації. Варто пам'ятати, що символ – це, перш за все, відібраний в результаті смислового аналізу інформації опорний пункт для пам'яті, який здатний викликати не лише окремі, а й опосередковані асоціації, тобто такі, які необхідні для відтворення в пам'яті контекстної ситуації, із якої і формувався для запису опорний пункт.

Не менш важливою ознакою символу, що сприяє його використанню в перекладацькому скорописі, є **універсальність**, яка виявляється в тому, що символи здатні позначати на папері поняття незалежно від мови, за допомогою якої відбувається процес спілкування. Наприклад, той самий символ □ можна легко перекодувати на будь-яку іншу мову – країна, the country, le pays, el pais і т.п. На думку українських дослідників символ це – знак, який може набувати на письмі ідеографічного (схематичного зображення) або піктографічного характеру (предметні малюнки) тощо. Зв'язок між символом і тим, що він несе в собі, завжди був обумовлений особливостями тієї культури, в якій він існував. Знання символіки, вважає Л.Ю.Єрмоленко, – це не просто питання ерудиції, воно лежить в основі людського інтелекту, почуття і має безпосереднє відношення до пізнання людиною самої себе та світу, в графічних та ідеографічних написах [6:406].

Наведемо декілька прикладів ідеограм-символів, які ми запозичили у авторки вищевказаної праці, і які безпосередньо стосуються універсальності значень символів: ○ - вогонь, ⊙ - повітря, ⊖ - вода, ⊕ - земля, Δ - творчий інтелект, ↑ - слава.

Дослідження різноманітної символіки можуть становити собою значний науковий і практичний інтерес для формування інвентарю знаків-символів, універсальний характер яких дозволяв би застосовувати їх в системах перекладацького скоропису, який базується на різних мовах, в тому числі і на українській мові.

З поняттям універсальності символу тісно пов'язана довільність вибору того чи іншого символу, який у зв'язку з цим може набувати різноманітних значень. Творчий підхід перекладача до цієї проблеми дозволить йому використовувати відомі чи новоутворені самим перекладачем символи, які видаються йому найбільш зручними, зрозумілими та легко записуються в процесі перекладу.

Наприклад:

ΔΔΔ – два-три поруч розміщені трикутника можуть символізувати (одночас) піраміди як символ Єгипту, сам Єгипет, як країну, гори, гірський хребет.

⚡ – блискавка, напруженість, міжнародна напруженість, терміновість, несподіваність, раптовість, миттєве реагування.

~~~~~ - рух, розвиток, дія, хвилювання, маневрування, нестабільність, море, вода, хвилі.

Універсальність символів виявляється також у їх здатності заміщувати будь-яку частину мови або члени речення, не змінюючи при цьому свого смислового наповнення. В залежності від контексту символ може успішно замінювати собою іменники, дієслова, прикметники, дієприкметники. Проілюструємо це на такому прикладі. Загальновідомий символ квадрат □ може мати значення іменника країна, держава, територія; прикметника – державний, територіальний, завершений; дієслова – керувати, панувати, упорядковувати.

Універсальність символів виявляється також і у здатності набувати додаткові, іноді протилежні семантичні ознаки. Графічно символ набуває додаткового елементу, який або змінює його значення на протилежне, або надає йому додаткове значення з метою посилення чи послаблення інтенсивності дії чи ознаки, які виражає символ. Антонімічного значення можуть набувати як літерні так і ідеографічні (пиктографічні) символи, наприклад:

OK – підтримка, згода, зелена вулиця, „доброта”...

~~OK~~ – незгода, не підтримка, зупинка тощо.

↗ – агресія, напруженість, удар, атака.

✕ – розрядка напруженості, ліквідація агресії, відбиття удару.

~~~~~ – рух, розвиток, динаміка.

⊥ – зупинка, застій, тупик, безвихідь.

Стрілку розробники та дослідники перекладацького скоропису вважають одним із найбільш наочних та зручних символів, які застосовуються перекладачем. Специфіка стрілки як символу, зазначає О.Ребрій, полягає в тому, що практично неможливо скласти повний перелік її значень [7:64]. Наведемо перелік лише основних значень, які здатні виражати цей символ:

↗ - збільшення, посилення, покращення, підвищення, підйом та відповідні дієслова;

↘ - зменшення, зниження, скорочення, погіршення, опускання та відповідні дієслова;

→ - давати, експортувати, посилати, прибувати та відповідні іменники;

← - стримувати, приймати, імпортувати, замучити та відповідні іменники.

Р.К.Міньяр-Белоручев відносить стрілку до групи так-званих предикативних символів. Так, якщо стрілка направлена вгору ↗, вона означає **покращувати, збільшувати**, а її різкий підйом ↗ може заміщувати слова **успіх, просування**. Дві горизонтальні стрілки, зображені в різні напрями ⇔ можуть означати **обмін, торгівлю, товарообмін**. Вертикальна стрілка, націлена вниз ↓ набуває темпорального значення і може виражати поняття **теперішній час, сьогодні, в наші дні**, тощо. Але горизонтальна стрілка, обмежена зліва рискою ⇨ втрачає предикативність для того, позначити **удар, напад, атаку, втручання** [2:258].

Горизонтальна стрілка без обмеження зліва → отримує предикативне значення “**викликати щось**”. Стрілка націлена вгору під кутом ↗ означає “**тенденцію до посилення**”, а вниз ↘ “**тенденцію до послаблення**”. Горизонтальні стрілки →← можуть набувати значення “**викликати**”, “**передавати**”, або бути “**за**” →, та бути “**проти**” ←. Такі ж самі стрілки можуть означати “**залишити**”, “**відходити**”, “**відступати**” тощо, або відповідні антонімічні значення.

Перекреслена стрілка ⇄ здатна висловити “**заперечення**”, “**протилежну дію або реакцію**”. Наприклад: ⇄ “**не виникати**”, ⇄ “**не заперечувати**”, “**не імпортувати**”, “**не надавати**”; ⇄ – “**гальмувати**”, “**не дозволяти**”, тощо.

Стрілки можна використовувати в записах в якості символів часу, оскільки часові відносини під час перекладу розглядаються перекладачем не тільки у зв’язку з категорією часу дієслова, а у загальному розумінні явища чи процесу, який відбувається в часі і просторі [2:262].

↓	теперішній час, сьогодні, зараз;	<	початок дії;
↳	майбутній час, завтра, в майбутньому;	>	кінець дії;
↶	минулий час, раніше, колись;	—	деякий період.

Універсальність стрілок ми розглядаємо з точки зору здатності надавати цим символом як субстантивованого так і предикативного значення. Наприклад, такі стрілки, які ми подаємо нижче можна розглядати і як предикативні, і як субстантивні символи:

<	починати, відкривати / початок, відкриття
>	закінчувати, закривати / закінчення, відкриття
↪	втручатися / втручання
→	не втручатися / невтручання
⇒	посилювати, натискати / посилення, натиск
> <	вступати в протиріччя, в конфронтацію / протиріччя, зустрічний бій
←	відставати, недовиконувати / відставання, недовиконання
→	спрямувати / спрямування

Окрім прямих значень лінії зноски у вигляді референційних стрілок також знаходять широке застосування в системі перекладацького скоропису.

Висновки. Отже, геометрична символіка – це символіка, пов’язана із семантикою геометричних фігур. Геометричні знаки-символи являють собою важливий компонент перекладацького скоропису. В процесі усного послідовного перекладу вони відіграють важливу роль поміж інших знаків, оскільки семантикою своїх форм здатні висловити цілу думку, сформульовану однією або кількома фразами. Надлишкова інформація, яку містить повідомлення завдяки цим символам може бути максимально сконденсованою, а суть думки – висловлена у надзвичайно стислій формі, яку можна легко розшифрувати в процесі перекладу.

У сучасному світі спостерігається відродження інтересу до символів, свідченням чого можуть слугувати численні наукові публікації, поява значної кількості символів та енциклопедій символів. Символ, на думку багатьох дослідників, це – знак, який може виражатись у звуці, русі так само як і в зображенні, що в свою чергу може набувати на письмі ідеографічного або піктографічного характеру. Зв’язок між символом і тим, що він несе в собі, завжди був обумовлений особливостями тієї культури, в якій він існує.

Перспектива дослідження полягає в подальшій розробці проблеми перекладацького скоропису, зокрема у створенні реєстру перекладацьких знаків-символів, які знайдуть практичне використання в процесі послідовного перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Herbert J.* The interpreter's handbook. Librairie de l'Universite Georg, Genève, II ed. 1968. 2. *Багєр В. и др.* Энциклопедия символов. Введение. – М., Крон-Пресс, 1998. Серия “Академия”. 3. *Rozan J.F.* La Prise de notes en interpretation consécutive. Genève, 1959. 4. *Миньяр-Белоручев Р.К.* Последовательный перевод. – М., Воениздат, 1969. 5. *Потапенко О.І., Дмитренко М.К.* та інші. Словник символів. Київ, “Народознавство”, 1997. 6. Вісник іноземної філології №29. Київ. Вид. центр “Київський університет”, 2000. 7. *Ребрій О.В.* Перекладацький скоропис під ред. Л.М.Черноватого та В.І.Карабана. Вид-во “Поділля”, 2002.

МЕТАФОРИЧНО МОТИВОВАНІ КОМПОЗИТИ-ПРИКМЕТНИКИ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВНОМУ СУБСТАНДАРТІ

Структурне моделювання композит з урахуванням семантики їх компонентів раніше було предметом дослідження [1], як і структурне моделювання субстантивних композит з урахуванням метафоричного переосмислення їх компонентів [2:111-157]. Проте поза увагою залишилися композити-метафори (КМ) прикметники, дієслова та прислівники, що хоча кількісно поступаються іменникам, але є надзвичайно важливим та цікавим **об'єктом** для дослідження завдяки складній морфологічній структурі та ідіоматичному значенню. Останнє робить композити-метафори (КМ) надзвичайно складними для розуміння і вимагає ретельної уваги та детального дослідження. **Актуальність теми** зумовлена сучасним станом досліджень у галузі композитології та соціолінгвістики. Роль сленгу в англійській мові величезна, ад'єктивні композити метафоричного характеру складають суттєву частину сленгового вокабуляру і завдяки семантиці та структурі представляють труднощі для розуміння та адекватного перекладу. **Об'єктом дослідження** у статті є лише ад'єктивні КМ, вибрані методом суцільної вибірки із словників американського сленгу, кількість яких склала 262 лексеми. Було розглянуто лише лексеми, яким притаманні всі критерії цільнооформленості, включаючи графічний, тобто написання разом або через дефіс. **Предметом дослідження** є їхні семантичні, структурні та словотвірні характеристики. **Мета дослідження** – визначити моделі утворення ад'єктивних композит метафоричної семантики, їх специфіку та варіювання рівнів номінації в межах лексем однієї моделі; визначити узагальнену семантику утворених лексем.

Ад'єктивні КМ структурно розпадаються на безпосередньо складні та складнопохідні. Диференційною рисою КМ-прикметників є високий процентний склад складнопохідних лексем, більшість з яких складають бахуврихи.

Кількісне опрацювання матеріалу показало, що найпродуктивнішою в кількісному відношенні є модель **adj+n**: 41 лексема, яка традиційно вважається словотвірною моделлю іменників. Цей факт частково пояснюється конверсією: 8 КМ – прикметників утворились в результаті ад'єктивізації утворених раніше та зафіксованих словниками іменників: *badass adj.* *войовничий п. войовнича особа*; *deadpan ad.* *тупий, нудний – п. невиразне обличчя*; *fat-cat adj.* *богатий – п. багатий*; *hard-ass ad.* *різкий або забійкуватий – п. різка та забійкувата людина*; *hot-shot adj.* *пишний – п. важлива та енергійна людина*; *oddball ad.* *дивний, особливий – п. ексцентрична людина*; *double-dome adj.* *баикуватий – п. розумна людина*; *wet-nose adj.* *зелений, недосвідчений – п. шмаркач*; *tumb-nuts adj.* *тупий – п. телепень*. Сюди ж можна віднести і ті КМ, що утворилися у несленгових пластах мови і набули метафоричного переосмислення у сленгу. Всі вони також конвертували із іменників у прикметники: *back-door adj.* *нечесний, сумнівний*; *hard-core adj.* *1. порнографічний 2. потужний, сильний*; *lightweight adj.* *1. незначний 2. непослідовний*; *wildcat adj.* *1. натхненний, активний, енергійний 2. секретний невідомий 3. несанкціонований (н-д нафтова свердловина або шахта, відкрита на території, що є власністю іншої людини).*

Решта лексем моделі є конвертованими від значень вихідних ад'єктивних словосполучень і за семантикою моделі співпадають з складнопохідними прикметниками моделі (adj+n)+ed. Різниця між ними – у відсутності словотвірного форманта -ed, що можна пояснити тенденцією до економії мовних засобів. Цей постулат підтверджується наявністю семантико-морфологічних корелятивів: складнопохідне слово – складне слово: *barefaced adj.* = *bareface adj.* *неприкритий, сміливий, зухвалий, очевидний*; *wild-assed adj.* = *wild-ass adj.* *нестриманий, неприборканий*.

13 КМ є бахуврихи, 6 з яких мають аналогічний ітеративний компонент – *ass*: *dumb-ass adj.* дурний, безглуздий; *hairy-ass adj.* 1. збуджуючий, буйний 2. мужній, чоловічий; *hard-ass adj.* сильний; *soft-ass adj.* 1. слабкий, хирлявий 2. неефективний; *stupid-ass adj.* дурний, тупий; *wild-ass*. Інші КМ-бахуврихи: *deadpan adj.* з незворушним виразом обличчя; *double-dome adj.* інтелектуальний; *wet-nose adj.* молодий та недосвідчений, “шмаркач”.

В більшості КМ-бахуврихи другий компонент, що позначає частину тіла людини, знаходиться у відношенні партитивності до об’єкта, а перший компонент – метафоризований. Виключенням є слова *deadpan* та *double-dome*, в яких метафоризовано цілий ономазіологічний комплекс.

КМ, що не є бахуврихи, складаються, в основному, з двох компонентів, що знаходяться у відношенні вторинної номінації до об’єкта, через який вони називають характеристику: *fair-weather adj.* 1. тимчасовий 2. нецирий; *fat-cat adj.* те, що має відношення до багатства та багатіїв; *hard-rock adj.* 1. суворий 2. забіякуватий; *hard-shell adj.* суворий, консервативний; *roundhouse adj.* виконаний потужним круговим ударом руки (про удар); *surefire adj.* 1. безвідмовний 2. ефективний 3. певний; *top-notch adj.* досконалий, найвищої якості; *whitebread adj.* нудний, буденний. Виключенням можна вважати лексеми *oddball adj.*, що є конвертивом від іменника та *superfly adj.* прекрасний, пишний (перший конститuent – в прямому значенні). Лексема *rubberchicken adj.* про неапетитну їжу є ідіомою, утвореною на базі певного контексту. Другий компонент композити в певній екстралінгвістичній ситуації може виступати у прямому значенні.

В композиті *hairy-ass* в якості першого компонента виступає основа відіменникового прикметника.

Модель n+n. Було знайдено 27 лексем цієї моделі. Використання цієї моделі для утворення прикметників можна пояснити тими ж причинами, що й використання ад’єктивів моделі *adj+n*, зокрема конверсією: 7 таких композит є дериватами від іменників-сленгізмів, при цьому механізмом деривації слугує безафіксальний спосіб словотвору: *birdturd pr.* дурний, гідкий – ім. гідка людина; *cornball pr.* дурний, ідіотський – ім. дурень або вульгарний жартун; *glamour-russ pr.* чарівний – ім. людина, овіяна ореолом романтизму; *lardhead pr.* дурний – ім. дурень; *loveu-doveu pr.* ніжний, закоханий – ім. 1. любов, дружба, 2. кохана, коханка; *rotgut pr.* міцне, пекуче – ім. 1. міцне або нерозбавлене спиртне, 2. слабе або низькопробне пиво; *scumbag pr.* нікчемний – ім. 1. презерватив, 2. нікчема; *crackpot pr.* те, що стосується божевільних ідей або пропозицій – ім. людина з дивними або божевільними ідеями.

Деякі КМ, що входять до цієї групи, утворені на основі первинного значення іменника, що слугував дериваційною базою. Тут має місце звуження значення іменника, іноді аж до виділення певної характерної риси, на основі якої і відбувається метафоричний перенос значення одночасно з процесом конверсії: *apple-pie adj.* перен. акуратний, досконалий – п. пр. яблучний пиріг; *barnyard adj.* перен. гідкий, мерзенний, непристойний – п. пр. амбарний двір; *bedrock adj.* перен. основний, фундаментальний – п. пр. геолог. корінна підстилаюча порода; *gingerbread adj.* перен. дивно прикрашений – п. дивна краса – п. пр. меласовий пиріг, прикрашений імбиром; *haywire adj.* перен. 1. розбитий, порваний, неміцний, погано сконструйований або обладнаний, 2. божевільний, збитий з пантелику, 3. в наркотичному оп’янінні – п. пр. в’язальний дріт; *jerkwater adj.* перен. незначний, відсталий – п. пр. потяг у сільській місцевості (назва походить від часів, коли залізниці були погано забезпечені водою і потяги мали зупинятися біля джерел, щоб запастиись водою). В останній лексемі спостерігається також елемент метонімії.

Кілька композит цієї моделі характеризуються наявністю семантико-морфологічних корелятив-складнопідрядних прикметників, утворених за моделлю *(n+n)ed*: *airbrain adj.* = *airbrained adj.* тупий, нудний; *airhead adj.* = *airheaded adj.* в тому ж значенні; *birdbrain adj.* =

birdbrained adj. дурний; *candy-ass adj.* = *candy-assed adj.* боягузливий; *chucklehead adj.* = *chuckleheaded adj.* тупий; *man-size adj.* = *man-sized adj.* великий, особл. про порцію їжі. Таким чином, утворення такої морфологічної структури у цих КМ пояснюється скороченням форманта -ed у дериваційних складнопідрядних лексем з метою економії мовних засобів.

Для сприйняття семантики КМ-ідіоми *magnum-force adj.* дуже сильний, слід вдатися до трансформаційного аналізу задля перетворення лексеми у конструкцію *with a force of magnum revolver*. Метафоричне найменування зброї мотивоване схожістю з великою винною пляшкою *magnum*. Другий метафоричний перенос здійснювався за схожістю характеристик зброї та об'єкта, що кваліфікується лексемою.

Модель n+p2 представлена у кількості 18 одиниць. Лексеми, утворені за цією моделлю є згорнутими цільнооформленими препозитивними порівняннями і здатні характеризувати предмет з погляду його співвіднесення з порівнюваними об'єктами іншої зони референції.

Модель не має загальної для всіх лексем семантики, більшість таких лексем позначають властивість, ознаку, що є об'єктом дії, яка виконується агентом або спрямована на агента: *corkscrewed* сміливий або зухвалий від дії спиртного; *cornfed* 1. сільський, 2. відсталий, 3. нескладний; *dag-nabbed* проклятий; *jug-steamed* н'яний; *parboiled* н'яний; *potshot* н'яний; *punch-drunk* 1. нестабільний, 2. спантеличений, 3. ошелешений; *pussy-whipped* керований дружиною або коханкою 2. сильно кохаючий дружину; *snake-bitten* 1. безнадійний, нездатний 2. неефективний. Трансформація у вихідні метафоричні словосполучення відбувається наступним чином за участю прийменника: *screwed with a cork*; *fed with corn*; *nabbed with a dag*; *steamed from a pot*; *drunk from the punch*; *whipped by the pussy*; *bitten by the snake*.

В словах *corkscrewed*; *jugsteamed* та *potshot* перший компонент можна інтерпретувати як метонімію (спиртне позначається назвою посуду або закупореної пляшки) і, залежно від екстралінгвістичної ситуації, як метафору (гличик та баняк уподібнюються пляшці або іншій посудині з алкоголем). Другий компонент цих слів має метафоричне переосмислення. У композиті *punch-drunk*, що спершу позначала боксера із мізковою травмою, перший компонент спочатку виступав у прямому значенні. З часом семантика слова була переосмислена і втратила пряме номінативне співвіднесення з референтом.

КМ *brain-burned* той, хто з'їхав з глузду від наркотиків; *brain-fired* те саме; *tongue-tied* 1. в кого язик плутається від страху чи засоромлення, 2. н'яний позначають ознаку предмета, виражену переосмисленим значенням конститuentів композити, при цьому перший компонент композит виступає в неметафоричному, другий – у метафоричному. Слова розгортаються у наступні метафоричні синтаксичні конструкції: *with burned (fried) brains*; *with the tied tongue*.

Слова *jerry-built* незграбний, погано збудований; *skunk-drunk* н'яний; *bone-tired* дуже стомлений; *dog-tired* дуже стомлений позначають характеристику об'єкта, яка виражена шляхом його порівняння з референтом іншого роду, що є позначений першим компонентом композити. Трансформація на синтаксичному рівні буде наступною: *drunk and stinky as a skunk*; *built as a jerry*; *tired as a bone*; *tired as a dog*. Другий компонент цих композит виступає у прямому значенні.

Композити *parboiled* трохи відварений – ам. сленг н'яний та *sugarcoated* 1. вкритий цукром, 2. прикрашений – ам. сленг присмний, легкодоступний утворили семантичну структуру після метафоричного переосмислення користувачами сленгу своїх первинних значень.

Модель **n+adj** нараховує 16 лексем. Модель є асинтаксичною, її узагальнена семантика не ідентична для всіх слів. Так, для слів *coyote-ugly* жахливо потворний; *hog-wild* навіжений, лютий; *plug-ugly* страшний; *pug-ugly* страхолюдний; *shag-nasty* потворний;

slug-nutty н'янючий семантика наступна: ознака, характерна для предмета, означеного першим компонентом. Ці слова є стислими порівняннями, де основою для метафоричного переносу слугує ознака, загальна для людини (або неживого об'єкта) та порівнюваного об'єкта з іншої зони референції. На синтаксичному рівні це можна представити наступним чином: *smb/smith as ugly as a coyote; as wild as a hog; as ugly as a plug; as ugly as a pug; as nasty as a shag; as nutty as a slug*.

Оскільки метафора є скомпресованим порівнянням, при сприйнятті якого виникає образ референта, що порівнюється, є підстави стверджувати, що такі лексеми є своєрідними метафорами, у яких ознака, що слугує основою для номінативного переносу, не прихована, а присутня у лексемі (зокрема у першому компоненті), що значно полегшує її розуміння.

Дещо іншою є узагальнена семантика моделі для слів *rum-dum; rum-dumb* н'яний; *rock-happy* божевільний після довгого проживання на кораловому острові; *coop-happy* отупілий або божевільний після ув'язнення; *stir-crazy; stir-daffy; stir-simple* утому ж значенні; *trigger-happy* бажаний вистрілити або застрелити когось. Лексеми позначають ознаку, що відноситься до предмету, позначеного першим компонентом, і є семантичними конденсатами паралельних синтаксичних конструкцій *dum(b) from the rum; happy after the coop; happy after the rock; crazy from the stir; daffy from the stir; simple from the stir; happy from the trigger*. При зарахуванні слів *stir-crazy* та *stir-happy* до статусу КМ, виникає проблема, що пов'язана з їх дефініціями у словнику Уентворта та Флекснера: семантика слів є досить об'ємною і не розподіляється на окремі лексико-семантичні варіанти. Якщо розглядати лексеми у значенні "отупілий", метафоризація другого компоненту є очевидною; стосовно значення "божевільний", то тут другий компонент актуалізується у прямому значенні. Схожі обширні та нечітко розмежовані дефініції нерідко трапляються у сленгових тлумачних словниках, що можна пояснити діалектикою значення слова та його контекстуальністю. Цікаво зазначити елемент запозичення у першому компоненті цих слів: *stir* у значенні "в'язниця" походить від англо-саксонського "*styr*" покарання, підсиленого впливом романського "*steripen*" в'язниця.

КМ *wing-heavy* н'яний трансформується у словосполучення *as if having heavy wings*. Слово означає ознаку, на яку вказують переосмислені значення обох компонентів.

Сленгові лексико-семантичні варіанти композити *color-blind* виникли як результат метафоризації її прямого значення: *пр. "хворий на дальтонізм" => ам. сленг. 1. той, хто не відрізняє своїх грошей від чужих; схильний до крадіжок та шахрайства 2. без расових упереджень*. Слово трансформується у словосполучення *blind for colors*.

За моделлю **adv+pl** утворено 20 слів. Семантика моделі: ознака, виражена переосмисленим значенням компонентів композити, при цьому перший компонент модифікує другий компонент, що є смисловим ядром слова. Це, очевидно, пояснює факт обов'язкового метафоричного переосмислення другого компонента всіх лексем: *clean-cut* акуратний; у гарній формі; *half-bagged; half-cleaned; half-corned; half-crocked* н'яний; *half-shot* 1. напідпитку 2. н'яний 3. неконтрольований 4. розсіяний 5. у стані фізичного або емоційного шоку; *half-screwed; half-slewed; half-sprung; half-stewed; weak-jointed; well-oiled* н'яний; *half-snared* напідпитку; *well-fixed* багатий; *well-heeled* 1. багатий 2. озброєний; *well-built* з хорошою фігурою; *well-upholstered* 1. з хорошою фігурою 2. сексуально привабливий; *hard-boiled* жорсткий; суворий; *natural-born* справжній, автентичний; *half-baked* *пр. недопечений, напівсирий* ам. сл. 1. тупий 2. непродуманий 3. н'яний.

Всі лексеми моделі можна трансформувати у словосполучення, що мають як пряме, так і метафоричне значення, хоча не всі лексеми фіксуються у прямому значенні лексикографічними джерелами. Це пояснюється тим, що слова моделі достатньо семантично прозорі, а також наміром лексикографів пояснити метафоризоване значення шляхом його порівняння з прямим значенням лексеми. Як відомо, незважаючи на постійну

поновлюванність сленгового тезаурусу, деякі субстандартні лексичні одиниці не виходять з вжитку протягом століть. Їх постійна актуалізація у мовленні робить необхідною їх фіксацію в лексикографічних джерелах. Таким чином, частотність реалізації метафоричного значення цих лексем в значній мірі пояснює занесення їх прямого значення у словники.

Як бачимо, ад'єктивні композити метафоричної семантики є значним та різноманітним прошарком сленгового вокабуляру. Вони утворюються за певними морфологічними моделями, кожна з яких має узагальнену семантику, притаманну для цих лексем. **Перспективами дослідження** є подальше вивчення ад'єктивних композит-метафор, утворених за іншими морфологічними моделями та дослідження композит-метафор дієслів та прислівників.

ЛІТЕРАТУРА

1.Никошкова К.В. Соотносительность сложных слов и словосочетаний в современном английском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т им. М.Тореза. — М., 1969. 2.Гонта И.А. Структурные и семантические особенности композит-метафор в американском сленге. Дис... канд. филол. наук. КГЛУ. — К., 2000. 3.Chapman L.R. American Slang. — N.Y.: Harper and Row, 1987. 4.Spears R. A Dictionary of American Slang. — N.Y.: National Textbook Company, 1989. 5.Wentworth H., Flexner S.B. Dictionary of American Slang. — N.Y.: Thomas Y.Crowell, 1975. 6.Partridge E. A Dictionary of Slang and Unconventional English. — N.Y.: Barron's, 1984.

ГОРЕНКО О.П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРНИХ АНТРОПОНІМІВ

У контексті реального мовлення дуже важко визначитися з двома важливими питаннями, що дискутувалися протягом тисячоліть, втім так і не знайшли остаточного рішення — чи мають власні імена значення, та чи надаються вони “по угоді” або ж “по природі”. Однак, коли ми із реального світу власних імен переходимо у світ художнього тексту з літературними антропонімами (іменами вигаданих персонажів), то ситуація докорінно змінюється, і невирішені питання поступово вирішуються. Це відбувається тому, що умови функціонування літературних антропонімів є кардинально іншими. Якщо ім'я людини “живе у соціумі і саме там набуває значення” [1:3 із 6], то імена літературних персонажів створюються у соціумі, але призначені для простору художнього тексту, хоча можуть функціонувати і у реальному соціумі як певний культурний досвід, сформована історико-культурна інформація.

Суттєвою розбіжністю між “життєвим” чи “реальним” антропонімом та його літературним аналогом є те, що перший частіше вживається у потоці мовлення, він є усним, таким що промовляється. І саме тому власне ім'я людини дуже часто сприймається “і у власному, і у чужому мовленні як щось суцільне й нероздільне, як щось таке, на чії окремі звуки ми навіть не звертаємо уваги” [2:145]. Натомість, літературний антропонім є завжди письмовим, першочергово письмовим, він виступає не як звук, а як письмовий графічний знак, який в структурі художнього тексту є завжди виокремленим, роздільним. Аспект візуального чи зорового сприйняття був детально досліджений психологами, які розглядають слухове сприйняття як “послідовність подразників, що відбуваються у часі”, а “зорове сприйняття як відображення “світу предметів, що розташовані у просторі”. Зорова система є надзвичайно складним апаратом, “здатним до того, щоб відразу (симультанно) сприймати складні форми предмету” [3:133] та “надавати можливість послідовно виділяти найбільш інформативні точки (ознаки предмету), порівнювати їх один з одним і синтезувати остаточний комплекс ознак, необхідних для розпізнавання предмету” [3:143]. Разом з тим, у процесі читання при домінуючому зоровому сприйнятті спрацьовують і механізми слухового сприйняття, оскільки людина вимовляє “про себе” ідентифіковані графічні моделі. Тобто

процес читання є більш складним, і тому літературний антропонім сприймається більш глибоко й різнобічно.

Власні імена людей, з'явившись у мові, починають асимілюватися й адаптуватися, оскільки, як і всі інші слова в мові, вони повинні підкорятися правилам системи для того, щоб функціонувати в ній. Літературні антропоніми в системі художнього тексту залишаються незмінними, стабільними, якщо тільки сам автор навмисно не порушує цю стабільність у відповідності до свого задуму. Вони також можуть зазнавати трансформації у наступних художніх текстах під час гри з прецедентним іменем, втім це вже окремий випадок.

Якщо “власні імена не мають синонімів і антонімів” [4:289], то літературні антропоніми не підкоряються цьому правилу. У рамках художнього тексту імена деяких літературних персонажів мають своїх антагоністів чи двійників. Наприклад, тексти середньовічного мораліте були взагалі побудовані на опозиції алегоричних фігур, які уособлювали як позитивні, так і негативні абстракції, і вводилися іменами. У англійського релігійного письменника XVII ст. Джона Баньяна ми знаходимо такі літературні імена, як Містер Гудман і Містер Бедман, що означають – “гарна людина” й “погана людина”. У дитячого письменника М.Носова є Знайко і Незнайко. У сценарії А.Сурикової “Людина з бульвару Капуцинів” ми зустрічаємося з містером Фестом (“першим”) і містером Секондом (“другим”), які знаходяться в опозиції один до одного. При бажанні можна знайти багато прикладів синонімії імен літературних персонажів. У М.В.Гоголя в його “Ревізорі” ми знайомимось з Добчинським і Бобчинським (синонімія тут спрацьовує на фонетичному рівні схожості цих двох прізвищ). Знову ж таки у М.Носова - Скуперфільд, Жадінг, Скрягінгс. Дитяча література взагалі більш вільно оперує літературними антропонімами.

Якщо, згідно А.Соломону “власні імена не мають полісемії” [4:289], то випадки полісемії в літературних антропонімах ми можемо знайти у творчості американських романтиків – В.Ірвінга, Г.Мелвілла, Е.А.По.

Власні імена людей мають такі основні характеристики, як гендерні та національні, до яких можуть додаватися й інші ознаки: релігійні, регіональні, соціальні, культурні, тощо. Літературні оніми, які наслідують всі ці вищезгадані характеристики, мають ще цілий набір власних характеристик, притаманних тільки їм. У тексті вони набувають повноправного значення, стають провідниками певних ідей автора, мають своє особисте композиційне, поетичне, сюжетне, філософське й естетичне навантаження. І саме тому характер їхнього функціонування у творі набагато складніший. Будь-який літературний текст є явищем парадоксальним, оскільки з одного боку він є частиною неперервного потоку людського досвіду, а з іншого – надбанням певної історичної доби, культури, естетичних та ідеологічних поглядів. Він включає у себе всі “епохальні риси”: ідеологічні й стилістичні, унікальні збіги обставин, при яких він був створений, автобіографічні обставини, жанрові особливості, числені усвідомлені й неусвідомлені протиріччя між авторським задумом та кінцевим результатом. Саме тому імена літературних персонажів стають відбитками всіх цих явищ та можуть набувати характеру яскравих аналогій, культурних посилань, асоціацій явних і ледь вловимих, загальноприйнятих і езотеричних. Вже одне тільки занурення в художній текст надає імені нових якостей, які можуть відбивати певні характеристики історичної доби, смаки та уподобання читацької аудиторії, горизонти сприйняття та фокус аналізу. Інтерпретація літературного антропоніма ставить собі за мету, як і будь-яка інша інтерпретація, “подолати відстань, дистанцію між минулою культурною добою, якій належить текст, і самим інтерпретатором” [5:25].

Приналежність текстам, які, попри відносну дискурсивність у просторі та часі, з одного боку є продуктами певного культурно-історичного середовища, а з іншого – витворами конкретної індивідуальної свідомості, обумовлює ще одну суттєву рису

літературних антропонімів. Якщо життя конкретної людини не можна передбачити, і тому дуже важко надати їй з самого початку життєвого шляху адекватне ім'я, то текстова реальність є штучно створеною її автором, який достеменно знає про початок і фінал текстової дійсності і саме тому може надавати своїм героям відповідні імена. Хоча існували різні погляди на цю “штучну реальність”, не можна відкидати її загальновизнаної особливості. Так, Г.В.Ф.Гегель вважав, що для “митця зміст його твору складатиме сутність і найпотаємнішу правду” [6:227]. “З самого початку, ще перед тим, як братися до роботи над твором, велика й вільна душа митця повинна усвідомлювати, чого вона прагне, повинна повністю довіряти собі і покладатися на себе”. „Митець отримує свій об'єкт дослідження у собі” [6:229 -230]. Хоча далеко не всі поділяли думку про важливість цього фактору свідомості. Якщо Ф.Шелінг дуже обережно підкреслював, що “не все в мистецтві є результатом свідомості” [7:150], то його співвітчизник А.Шопенгауер висловлювався вже більш радикально. Він, наприклад, вважав, що митець керується не “концепцією, а Ідеєю, і тому він не може сповна усвідомити свої дії, він працює, як то кажуть, під впливом почуттів, підсвідомо чи інстинктивно” [8:188]. Дещо іншої думки дотримувався Р.Інгарден, який стверджував, що текст не належить до реальних предметів, для яких “характерна буттєва автономія, він становить витвір актів свідомості творця, з яких бере свої витoki” [9:117-118]. Узагальнюючи підходи Р.Інгардена на літературний твір, польська дослідниця Д.Уліцька відзначає, що “твір треба вважати третім різновидом буття – буттям суто інтенційним” [ibidem].

Звичайно, що текст створюється під впливом числених обставин. Однак не можна забувати про магістральну спрямованість творчого задуму автора, який осягнув увесь цей текст з початку до кінця, визначив у ньому пріоритетні напрямки та окреслив їх результат. Й.Г.Фіхте у лекції “Про автора” відзначає, що письменник створює твір для того, щоб відбити якусь ідею. Втім він “повинен виразити цю ідею у мові” [10:111]. Але для того, щоб “ідея в його особі стала володарем мови, необхідно, щоб автор спочатку набув мовної майстерності” [10:112]. У цьому контексті авторська “мовна майстерність” безпосередньо пов'язана зі стратегією вдало обраних імен персонажів. Для багатьох авторів така стратегія є визначальною. Тому дуже важливою рисою літературних антропонімів стає відповідність номінативної стратегії загальному авторському задуму. Цікавими у цьому контексті видаються висновки російської дослідниці Багірової О.П., яка на величезному матеріалі чернеток, щоденників, ранніх варіантів розглядає антропомікон роману М.Булгакова “Майстер та Маргарита”. Поетоніми першої редакції роману значною мірою різняться від онімів остаточного тексту. Аналіз трансформації імен літературних персонажів дозволив довести, що антропоніми змінювались кілька разів синхронно зі зміною авторського задуму. Коли, наприклад, стратегією роману був сатиричний гротеск, то й імена відбивали різні ступені деформації реальності, втім, коли роман набув рис філософського роману, то у відповідності до нового задуму, нового змісту автор обрав нові імена, які більш адекватно відповідали як сатиричній, так і філософській спрямованості [11]. Таким чином, напружена робота автора, заглибленого у процес номінації, вже виходить за рамки звичайної “угоди”, набуває рис “по-природності”. А сам письменник стає таким собі *Homo Ludens*, творцем власного універсуму, котрий функціонує за власними правилами гри.

Втім і тут не можна забувати, що навіть найталановитіший письменник, який продумав усі деталі свого твору, все ж може внести туди щось додаткове, непередбачуване. Оскільки “не все в мистецтві є результатом свідомості, неусвідомлені сили можуть також взаємодіяти зі свідомою діяльністю, і тільки досконала єдність та співпраця обох призводять до довершеного мистецтва” [7:151]. Додатковий “неусвідомлений” елемент тільки сприяє розширенню ігрового локуса. У таких авторів, які цілеспрямовано впроваджують номінативну стратегію в художні тексти, літературний антропонім буде завжди

вмотивованим, оскільки ім'я літературних героїв стає по суті компонентом загальної гри автора з читачами. Воно виступає то як шарада, то як гра у загадки, то як ребус, то як лабіринт, котрий методом спроб та помилок виводить на чистий простір ідейно-філософського тлумачення, то як закодована мапа, що врешті-решт приведе до прихованого скарбу остаточного знання. Не вдаючись до проблеми найменування в людському суспільстві, що є багатокомпонентною і тому – складною для остаточного вирішення, ми можемо розглянути процес найменування в літературному творі як певну гру. Й.Гейзінга визначає такі головні ознаки гри: свобода, вихід за рамки буденного життя, ізолюваність часова і просторова. У рамках ігрового простору панує власний порядок, власні закони [12:18-21]. Усі ці ознаки гри повністю відповідають ознакам функціонування літературного імені у художньому творі. Автор має повну свободу при наданні імен власним героям, якими б не були його наміри відбити реальну картину життєвих подій, він всеодно вдається до засобів художньої умовності, створює свій власний світ, повністю ізолюваний у часовому плані літературний просторовий вимір. І, звичайно, все відбувається на цих теренах за законами, чітко встановленими ним самим.

Найпростішим випадком, і до речі, ще й найбільш розповсюдженим, є випадок, коли автор занадто не переймається проблемою імені своїх літературних героїв. Він ставить перед собою зовсім інші завдання, які вирішує на різних рівнях, без залучення додаткового фактору імен. Але у такому разі може виникнути й зовсім інше питання – як дізнатися читачам, що перед ними саме креативний текст, тобто текст, у якому літературні імена виконують функцію згорнутої закодованої інформації. По-перше, важливо враховувати тип культури, у рамках якої цей чи інший текст були створені. На думку Ю.Лотмана, навіть “при врахуванні невідвортної гетерогенності всіх реально зафіксованих у текстах культур, слід розрізняти культури, орієнтовані на міфологічне мислення, і культури, орієнтовані на позаміфологічне мислення. Причому перші можна визначити як “культури, орієнтовані на власні імена” [13:537]. Спостерігається паралелізм між характером змін у “мові власних імен” і культурі, націленій на міфологічну свідомість. До таких культур слід віднести культури Середньовіччя, певною мірою – Відродження, Барокко і Просвітництва, у повному масштабі – Романтизму та Пост-модернізму. І по-друге, слід врахувати також і ігровий момент, оскільки саме він розширює варіативні можливості застосування імен.

Звичайно, що не завжди навіть у найбільш прийнятні культурні періоди автори приділяють особливу увагу іменам літературних персонажів. Втім, нас цікавлять ті автори, які завдяки своєму темпераменту, завдяки своїй інтравертованості, створювали іменну субстанціальну парадигму імен. І тому, коли автор літературного твору, який є Творцем свого художнього світу, надає імена своїм героям “по природі”, то це означає що він бачить єство своїх героїв сутнісно, повністю, у відповідності до онтологічної заданості взаємозв'язку імені та його носія, персонажу цього твору. І як би парадоксально це не виглядало, у літературній ономотології також знімається протистояння між семантичним (“філософія імені”) і синтаксичним (“філософія предиката”) векторів, тому що в художньому творі ім'я відбиває не тільки семантику образу, але і його синтаксис, структуру. Але вже не в рамках речення, а в рамках всього твору.

Застосовуючи підходи “Трансформаційної граматики” Н.Хомського, ми можемо ввести поняття “глибинних і поверхневих структур”, запроваджених американським вченим для вивчення психолінгвістичних факторів інтерпретації ненормативних речень. Хомського не цікавлять ті моделі мови, які побудовані тільки на основі поверхневої структури речень. Такі моделі є дуже простими і прозорими і тому вони “суперечать принципам трансформаційної граматики, не передбачають необхідності аналізу на рівні глибинних структур ані як засобу виявлення прихованих синтаксичних закономірностей, ані як обов'язкової передумови семантичної інтерпретації” [14:279]. Поняття поверхневих і

глибинних структур значною мірою відповідають літературним онімам, обраним автором чи то “по угоді”, чи то “по природі”. Імена, надані “по угоді”, входять у текстову ситуацію художнього тексту як елементи синтаксичних конструкцій, для яких ці оніми не є багатозначними, і тому вони не мають додаткового впливу на семантику цих конструкцій, епізоду, ситуативного моменту. Такі оніми будуть утворювати ситуативні конструкції, які, якщо навіть і є непрозорими, втім не за рахунок семантики даного оніма. Імена, надані за принципом “по природі”, виграють значеннями, оскільки автор ретельно продумав їхню семантику, і тому у кожній конкретній ситуації вони надають конструкції вигляду “ім’я – подія”, що по суті адекватно простому реченню (S+P) нового інтерпретаційного значення, тобто глибинності структури. Глибинність структури між іншим, може утворюватися під впливом інших факторів, оскільки будь-яке мовлення включає багато випадків неусвідомленого, додаткового чи імпліцитного значення, яке виникає від близькості слів. Ця близькість сприяє утворенню числених зв’язків, які не можуть бути визначені експліцитно. Принцип імпліцитного значення, переданий нашаруванням слів (їхнім розташуванням у безпосередній близькості) є головним принципом того, що у літературній практиці зазвичай називається - *explication de texte* і є частиною герменевтики [15:59]. Приміром, у будь-якій релігійній проповіді, яка не відступає від тексту, багато уваги приділяється виявленню “прихованих” значень, котрі виникають за рахунок взаємодії сусідніх слів. Такий саме підхід зосередженості на пошуках значень, може бути достатньо плідним при дослідженні двомініантних іменних формул, коли кожний компонент розглядається як окреме слово, що вступає у взаємодію з іншим словом – компонентом. Кількість значень у такому випадку дорівнюватиме сумі комбінаторних взаємодій між компонентами. Таке розуміння глибинної структури антропоніма особливо притаманне Вашінгтону Ірвінгу та Герману Мелвіллу.

“По-природність” імені у просторових і часових рамках тексту означає не тільки його повну відповідність психологічній характеристиці літературного персонажу, але й адекватність усій логіці подій. Більше того, сюжетна лінія розгортається з антропоніма, ім’я стає “геном сюжету”, відбиває авторський задум, є тісно пов’язаним з ідеєю твору, за межі якого воно обов’язково виходить, апелюючи до нових і нових генерацій читачів. Р.Барт вважав, що “Власне Ім’я є втіленням особистості, наповненої своїм власним змістом. Власне Ім’я як раз і уможлиблює існування особистості поза колом будь-яких сем, хоча в дійсності вона цілком і повністю конституїрована їхньою сумою. Тільки не виникає Ім’я як точка перетину і закріплення сем, ці семи негайно перетворюються у предикати, в індуктори істини, тоді як саме Ім’я стає суб’єктом. Ось чому можна сказати, що невід’ємною приналежністю оповідального тексту є зовсім не розвиток сюжету, а саме персонаж у якості власного Імені: семічний матеріал... наповнює ідею власності буттям, а ім’я – прикметниками” [16:212-213]. Інакше кажучи, ім’я визначає не тільки долю персонажів, твору, авторського задуму, але й дозволяє вийти у простір позачасових, загальнолюдських проблем.

Таким чином, по-перше, літературні антропоніми мають повноцінне значення, яке проявляється у текстах, але стає надбанням певної історичної доби чи культури. По-друге, імена можуть надаватися персонажам за принципом “по природі”, і у такому разі вони матимуть потужний семантичний заряд, що відчуватиметься на всіх рівнях текстуального простору. І у цьому вже немає ніякої езотерики, оскільки автор прискіпливо розробляючи сюжет майбутнього твору, систему його образів, їхнє стильове та ідейно-філософське забарвлення, детально продумує імена своїх майбутніх героїв таким чином, щоб вони промовляли самі за себе, були задіяні на всіх рівнях текстуальної реалізації, вступали б у взаємодію з іншими художніми компонентами різних структур, з іншими літературними антропонімами, створювали б потужне асоціативне поле, яке б відсилало читачів як до минулого, теперішнього так і майбутнього. “Мова власних імен” у художньому творі, на відміну від семантичного руху у природній мові, виглядає як ланцюг усвідомлених і різко

відокремлених один від одного актів найменування і перейменування. Новому стану відповідає нове ім'я. З міфологічної точки зору, перехід від одного стану до іншого мислиться як акт повної зміни усіх власних імен [13:537]. Автори-творці широко використовують або прецедентні, або вигадані імена, або ж імена з прозорою конотацією. У таких випадках авторська інтенція творення міфологічного простору, або особливого неоміфологічного простору, висувається на перший план. І найбільшого ступеня езотеричності набуватимуть саме ті тексти, де автор майстерно використовує всі типи імен – прецедентні, вигадані, з прозорою семантикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рут М.Э.* Антропонимы: размышления о семантике. // Известия Уральского гос. университета. 2001. – №20. <http://w.w.w.philology.ru/linguistics/|rut-01.htm> 6 из 6. 2. *Лосев А.Ф.* Введение в общую теорию языковых моделей М., Урсс, 2004. – 296с. 3. *Лурия А.Р.* Лекции по общей психологии. – С.П.: Питер, 2006. – 320с. 4. *Соломоник А.* Философия знаковых систем и язык. – Мн.: МЕТ, 2002, – 408с. 5. *Рикер П.* Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М.: “Медиум”, 1995. – 412с. 6. *Hegel G.W.F.* The End of the Romantic Form of Art /Aesthetics: Lectures on Fine Art // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.226-233. 7. *Schelling F.W.J.* The Relation of the Plastic Arts to Nature // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984 – PP.149-158. 8. *Schopenhauer, Arthur* The World as Will and Representation // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.164-193. 9. *Уліцька Д.* Феноменологічна філософія літератури // Література. Теорія.Методологія. Під ред. Д.Уліцької. К.: “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С.114-135. 10. *Fichte J.G.* On the Nature of The Scholar, and his Manifestations in the Sphere of Freedom // German Aesthetic and Literary Criticism. N.Y: Cambridge University Press. – 1984. – PP.97-113. 11. *Багирова Е.П.* Эволюция антропонимикона в текстах разных редакций романа М.А.Булгакова «Мастер и Маргарита». – Автореф. диссерт. на соиск. уч.ст. канд.фил. н. – Тюмень, 2004. – 23с. 12. *Хейзинга Й.* Homo ludens. В тени завтрашнего дня. – М.: “Прогресс-Академия”, 1992. – 464. 13. *Лотман Ю.М.* Миф – имя – культура // Семиосфера С.-Пб. Искусство, 2004. – С.525-543. 14. *Грин, Дж.* Психолінгвістика // Слобин Ден, Грин Джудит Психолінгвістика. Хомський і психологія. – М.: 2004. – 352с. 15. *Frye N.* The Great Code. The Bible and Literature. Harcourt Brace Jovanovich Publishers, N.Y. – 1982. – 261p. 16. *Барт Р.С/З.* М.: РИК “Культура”, 1994. – 303с.

ГРИЦЕНКО Г.М.

*Видавничо-поліграфічний інститут
Національного технічного університету України “КПІ”*

РЕДАГУВАННЯ ДЕСКРИПТИВІВ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Описові одиниці (deskриптиви) з точки зору лінгвістики тексту та літературознавства досліджували Г.В.Аргунова, І.А.Бехта, О.О.Калінюк, О.Матвєєва, Т.В.Насалевич, О.А.Нечаєва, В.Н.Ніколко, З.М.Римжанова, В.М.Хамаганова та ін. Як предмет дослідження едитології вони були висвітлені у підручнику “Стилістика и литературное редактирование” [1]. У сучасній художній літературі ця одиниця має специфічний вияв, тому потребує особливої редакторської уваги. Звідси **актуальність та доцільність** дослідження цього поняття в роботі редактора. **Мета** дослідження – виявити особливості авторського та редакторського моделювання deskриптиву з метою удосконалення художньої прози як виду мистецтва. **Предмет** дослідження – deskриптиви в художній літературі, **об’єкт** – редагування художніх deskриптивів. Матеріалом для дослідження послуговували зразки deskриптивів, виявлені у сучасній художній прозі, оскільки редагування саме останньої є найбільш проблемним, через розмаїття використовуваних стилів та методик.

В основі “deskрипції” лежить філософська категорія простору у її різновидах “опис предмета”, “динамічний опис”, частково “характеристика”, “перелік”. Проте це далеко не закінчений перелік основних моделей цієї одиниці. Формується deskриптив на основі чотиривимірності, коли на просторові координати (довжина, висота, ширина) накладається часова, таким чином проявляється діалектичний зв’язок категорій простору і часу, їх скінченність і нескінченність, перервність і неперервність, сталість і мінливість, тому що логічною основою опису, як зазначає В.М.Хамаганова [2], являється синхрологема, як

відображення мислительного процесу сприйняття одночасно-існуючих у просторі форм матерії.

Моделювання описових КМФ у художньому тексті невід’ємно залежить від їхнього семантичного наповнення. Досліджуючи реалізацію опису у художньому імпресіоністичному тексті, З.В.Римжанова зауважила, що “референційну основу КМФ “опис” складає конкретно-чуттєве сприйняття дійсності з допомогою спостереження, у результаті чого створюється ілюзія безпосереднього уявлення зображуваної дійсності [3:131]. Цю ж характеристику можна застосувати і до будь-якого, не лише постмодерного тексту, оскільки образність є невід’ємною ознакою літературно-художнього мистецтва.

Основою реалізації КМФ “deskриптив” є категорія простору. Простір виражає співіснування й відокремлення речей одна від одної, їхню протяжність, порядок розташування однієї відносно іншої. До суто просторових характеристик належать: розташування відносно інших об’єктів (координати об’єктів), відстань між ними, кути між різними просторовими напрямками. Основна функція описових конструкцій – показати певний момент дійсності, дати образ предмета замість простої його назви, змалювання предмета, явища. Формується художній deskриптив на основі чотиривимірності, коли на просторові координати (довжина, висота, ширина) накладається часова, таким чином проявляється діалектичний зв’язок категорій простору і часу, їх скінченність і нескінченність, перервність і неперервність, сталість і мінливість.

Отже, художній deskриптив – це модель художнього монологічного повідомлення у вигляді перерахування одночасних чи постійних ознак, у якій речення найчастіше поєднуються паралельним зв’язком. Таким чином, в кожній з описових конструкцій є віртуальний центр (об’єкт опису), довкола якого розташовані речення-характеристики, що нагадує будову молекули. Хоча, зустрічаються і описові конструкції з послідовним (ланцюговим) зв’язком. У такому випадку кожне наступне речення є характеристикою і доповненням не лише першого, а й попереднього. Характерною особливістю художнього deskриптиву є те, що за його допомогою можна ілюструвати не лише реальні об’єкти, а віртуальні, видумані, фантастичні, казкові, химерні тощо.

За функціонально-семантичними показниками художні наративи найчастіше бувають таких типів: художні описи, інформативні опис-інформатив (скорочений та схематизований варіант опису (В.Одинцов), опис-характеристика, опис-перелік. Кожен із них має свої підваріанти залежно від ряду показників.

Так, за відношенням до їхнього розвитку художні deskриптиви можуть бути: *квалітативні* (статичні, в яких ознаки предметів перераховуються без їхнього розвитку, діяльності), *динамічні* (функціональні, в яких ознаками об’єкта виступають процеси і дії). Структура останніх описових конструкцій багато в чому залежить від характеру використання слів з просторовим значенням. Часто до кожної обставини місця прикріплене одна описова конструкція. Отже, у більшості випадків, кількість описових конструкцій залежить від кількості обставин, у деяких випадках – в одній описовій моделі використовується декілька обставин часу. Часто обставинні слова роблять опис більш компактным, монолітним і разом з тим надають тексту динамізму. За специфікою вираження предиката художні deskриптиви бувають із єдиним планом *теперішнього* часу, *минулого* часу (не вказують на певний момент минулого, а лише відносять дію до минулого, без вказівок на взаємозв’язок подій, з дієсловами недоконаного виду, значення процесу дії ослаблене), та *номінативного* плану. Залежно від специфіки описуваного предмета, описові одиниці поділяються на: *портретної характеристики* (опис персонажа: психологічний портрет, фізичний портрет, власне характеристика зовнішності; *предметні* (опис предмета побуту, знаряддя праці, окремо взятої рослини та ін.); *аніمالістичні* (опис тварини); *опис-натюрморт* (опис певної невеликої сукупності гармонійно підібраних предметів); *пейзажні*

(опис природи); *міфологічні* (опис міфологічного об'єкта); *релігійні* (опис релігійного об'єкта); *хімерні* (опис чогось незвичайного); *інтер'єрні* (змалювання внутрішньої будови приміщення); *екстер'єрні* (змалювання зовнішньої будови приміщення); *урбоніми* (описи міст та їх окремих елементів (вулиць, площ, базарів тощо), *ойконіми* (описи сіл та їх окремих елементів), *батальні* описи). За кадровою (поелементною) специфікою: *деталь*, *близький* (голова людини до плечей), *близький поясний* (перший план – людина до поясу), *середній* (людина до колін), *середній далекий* (люди на повний зріст але без запасу простору над головою і під ногами), *загальний* (об'єкти взято з навколишньою їх обстановкою чи природою), *далекій план* (панорами), *глибинний план* (деталь чи близький план як другорядний). За характеристикою оповідача, художні дескриптиви бувають *безпосередні* (аукторальні – які ведуться автором тексту чи співвідносним з ним оповідачем), *опосередковані* (які ведуться персонажем). Різниця таких моделей полягає у вираженні підмета – першою (безпосередній) другою чи третьою (опосередкований) особою однини чи множини. Дуже рідко (зокрема у дитячому мовленні) зустрічається *безпосередньо-опосередкований* дескриптив, в якому підмет умисно граматично замінений з першої та другої на третю (семантично маємо на увазі першу чи другу). Так, діти кажуть: *Мама маленька* (а не *я маленька*). Дескриптиви, побудовані за таким принципом, є безпосередньо-опосередкованими. За суб'єктивізацією викладу: *звичайний авторський* (безпосередній) дескриптив і авторський *дескриптив-переповідання* з використанням в останньому переповідного способу викладу, оцінності і мовних маркерів типу “як казав N”. За значенням: *первинний* дескриптив (підсилює розповідь чи розмірковування) та *дескриптив-ілюстратив* (підсилює попередній опис, деталізує його). За спрямованістю на слухача, редактору слід розрізняти зовнішній та внутрішній дескриптиви. *Зовнішнім* дескриптивом буде такий, який спрямований на іншого слухача (персонажа), *внутрішнім* – де мовець і слухач співпадають, тобто виступають однією особою. Внутрішній дескриптив спрямований сам на себе. Зовнішній дескриптив послідовний, мовець відбирає мовні засоби, зрозумілі сторонньому слухачеві, тобто, підлаштовується під нього, уникаючи суб'єктивної напруженості. У внутрішньому дескриптиві послідовність викладу значно послаблена, спостерігається значна редукція словесного наповнення. За контрольованістю мовлення: *контрольовані*, *неконтрольовані* та написані в техніці “*потіку свідомості*” дескриптиви. *Неконтрольованість* мовлення використовується для ілюстрації специфіки мовлення окремих персонажів, сюди належить *непродуманість* викладу, *схвильованість*, *мутабільність*, *невпевненість*, *обережність* у вираженні думки, перебування у неадекватному стані (накотичного і алкогольного сп'яніння тощо), це також мовлення дітей, хворих з моторною афазією (так званий “телеграфний стиль”, іноземців, що погано знають мову тощо. Такі тексти В.І.Сахарним були названі текстами-примітивами [4:221], він же одним з перших висловив думку про “необхідність побудови більш загальних моделей” для них. Описи в техніці “*потіку свідомості*” складаються з двох чи кількох тем: одна виступає наскрізним скріплювачем, інші як зовнішні вторгнення в основу – відгуки свідомості на те чи інше сприйняття навколишнього світу. Сюди також належать описи-сни, яким характерні внутрішні деформації основи, спричинені тим, що психоаналіз називає “травмами свідомості”. Це – стійкі мотиви, які глибоко засіли (спогади, нав'язливі ідеї, комплекси), які незримо присутні в свідомості завжди і всюди і можуть проявитися коли завгодно і де завгодно: вони, тим самим, створюють у світі свідомості своєрідні “магнітні аномалії”, силові поля і визначають внутрішню геометрію цього світу. Поєднання цих елементів, їх накладання, переходи створюють особливу фактуру дискурсу, абсолютно відмінну від простого наративу. Мовлення рухається від ланки до ланки не логікою послідовного опису чи міркування, а всілякими зчепленнями чи перескоками: випадковий погляд, непомітний звук можуть раптово пробудити біль, тривогу, викликати давній спогад; будь-яка подібність,

асоціація, образ, ім'я – все може послугувати причиною обриву однієї словесної нитки й початку іншої. Ці зчеплення і переходи роблять зовсім іншою і зовнішню будову мови. Вона стає неправильною, пошматованою, хаотичною, замість повних фраз, з'являються їх шматки, мова не дотримується граматики. На відміну від контрольованого опису, що має чіткий порядок, наприклад: рух очей (зліва – направо, згори – вниз, від початку до кінця, за ходом годинникової стрілки, по маршруту руху, зростання-зменшення ознаки тощо. Для редагування неконтрольованих описів необхідний зовсім інший підхід до тексту – “від змісту”. Тут пріоритетним поняттям стає не зв'язність, а цілісність. Дескриптиви за призначенням: (дескриптиви-пояснення (пояснюють попередню КМФ), дескриптиви-доповнення, дескриптиви-увираження (серед останніх дескриптиви-епітети, дескриптиви-гіперболи, дескриптиви-метафори (звичайні та інкорпоруєчі (які включені до іншої КМФ). Дескриптиви за однорідністю КМФ: власне дескриптиви та дуплексиви (дескриптиви-наративи, дескриптиви-аргументативи). Дескриптиви за розміром: *звичайні* – до семи речень, *поширені* – більше семи. Дескриптиви за формою мовленнєвої презентації – монологічні та діалогічні. Дескриптиви за ступенем компресії смислу – тексти з низьким та високим ступенем компресії смислу. Дескриптиви за часовою характеристикою референтів – синхронічні і пан хронічні; за варіантністю інтерпретації – орієнтовані на однозначність та орієнтовані на багатозначність.

Звичайно, кожна з цих моделей має свої індивідуальні підходи до редагування, усі з них неможливо описати у межах досліджуваної роботи. Тому звернемо увагу на загальні засади редагування такої моделі викладу як “художній дескриптив”. Оскільки дескриптиви як ніяка інша одиниця уповільнюють виклад тексту, тому важливо пам'ятати, що забагато таких одиниць часто заважають легкості читання. Пам'ятаємо, яких складнощів у сприйманні давали багато сторінкові описи одягу у “Війні та мирі” Л.Толстого. Більшість читачів активно “пропускають” описи при читанні текстів, тому не варто підтримувати у автора активне захоплення дескриптивними конструкціями. Але водночас обійтись без них неможливо, тому що саме вони обумовлюють поступальний рух сюжету. Звідси перше завдання редактора – відслідковувати наскільки доцільний той чи інший дескриптив у тексті, наскільки він відповідає сюжету і специфіці тексту. Редактор повинен пам'ятати, що для читача потрібні не усі ознаки того чи іншого предмета, а ті, яких достатньо, щоб зрозуміти причини поведінки персонажа, рух сюжету тощо. Сучасний читач досить досвідчений, щоб самому змоделювати про ознаки тих чи інших реальних речей, “зайняти”, щоб ще раз перечитувати очевидне. Водночас саме дескриптиви повинні бути максимально конкретними і точними. Опис типу “*Лицар їхав, вдягнений у старовинний одяг: давній феодалський камзол, старовинні штани і національний капелюх*” не годиться. Редактор повинен змусити автора, описати все точно (поцікавитись у дослідників, відвідати музеї, бібліотеки тощо). Яких би методик для майстрування дескриптивну автор не використав, він повинен пам'ятати, що опис повинен бути результатом особистого спостереження. Такі спостереження необхідні для досягнення автором необхідного професійного рівня, що дозволяє створювати осмислені описи на основі непрямих свідчень. Власне у читача повинна виникнути в уяві картина зображуваного, щоб викликало бажання “доторкнутись до нього рукою” (М.Горький) тощо.

Традиційно дескриптиви розпочинаються із так званої загальної частини: першого речення, яке називає предмет опису вцілому, дає його узагальнювальну характеристику. Хоча ця частина може бути і в середині чи кінці дескриптивну. Редагуючи загальну частину дескриптивну, слід проаналізувати, наскільки вона є прив'язана до попередньої викладової одиниці, і до решти композитів досліджуваного дескриптиву. Розглянемо такий уривок, узятий з неопублікованого твору одного молодого письменника. “*Дівчина зупинилась біля входу до магазину. Відкрила сумочку, дістала мобільник і почала похапцем набирати якийсь*

номер. Її звали Оксана. Вона мала коротке їжачком волосся. Вона любила кицьок. В неї вдома їх було аж вісім”.

Власне усе оповідання написане у сучасній постмодерній манері з активною редукцією і деструкцією тексту. Але, як бачимо, така деструкція, не увиразнює, а лише заважає викладу. Загальна частина дескриптивну (тут – опис-характеристика) не відповідає ні самій описовій конструкції, ні попередньому наративу. Жодна, навіть постмодерна, манера письма не вимагає у письменника писати заплутано, неясно. Кожні слово, фраза, КМФ чи інший композит повинні бути на своєму місці. Автор, повинен пам'ятати, що навіть таке явище як поліфонічність, багатовекторність постмодерного сприйняття може бути виражена зв'язно. Так, описи О. Сопронюка у тексті “Глас волоцюг, що не хтіли б мати Вас за сусіди” [5] – поліфонічні. Розглянемо один з них:

“Такі ж і вірші Вікторії. Незакомплексовані. Цілі. Достойні. Маленьке істинне диво, де все робиться одразу, “в прісест”, як кажуть наші молодші позашлюбні брати. Зреештою пишеться тоді, коли пишеться – без межових лежат – “і дні усі мої партійні, і компас мій партійний з'їзд” – традиційних завдань і планів. І писалося так як жилося. І навпаки” [5:139]. Це квалітативний опис з предикатом номінативного плану, ведеться від опосередкованого оповідача – персонажа, співвідносного з автором (третя особа множини), за спрямованістю на слухача – зовнішній, написаний в техніці “потoku свідомості”, що передбачає відповідну деструкцію. Проте автор використав не саму деструкцію, а здійснив стилізацію під деструкцію. Оскільки деструкція передбачає певну редукцію і перестановку композитів чи їх елементів, то автор використав сегментацію – розділивши суцільне речення крапками та уміло вмонтувавши у текст цитацію. У тексті немає жодного зайвого слова. Водночас текст не вимагає додаткових пояснень чи коментарів. Зміст відтворено достатньо для читачького розуміння. Ефект деструкції тут досягається і ще й за рахунок вкраплення елементів наративу. Точніше одиниця складається з дев'яти описів, а через кожні три описи зустрічається розповідна КМФ-зв'язка, закінчується текст настановчо-побажальною одиницею. Наратив-вкраплення надає одиниці динамізму викладу, хоча сама є відносно статичною. І водночас надає симетрії викладу, тому що одиниця виглядає трикомпонентною, і водночас кожен компонент складається з чотирьох елементів: трьох описових та розповідного.

Ефекту деструкції можна досягти і шляхом поєднання редуктованих (коротких номінативних речень) з поширеними ускладненими чи складними, як приклад, можна назвати ще один уривок з того ж твору О.Сопронюка: *“Вікторія Стах має СЛОВО. Пекельне. Непередбачене. Вільне. Вона вміє робити з ним фактично все – і робить у цьому – діапазонно і фахово – що заманеться: чи шукає за езотеричною вічністю, чи йде до світлих тоталітарних вершин. Її СЛОВО світиться. Воно має колір. Запах. Його можна відчутти і взяти на руки як малу дитину. Одначе – воно й дошкульне. Шпетить. Шмагає – до німого крику! – батогами. Смує і січе в кров!* [5:138].

У сучасній художній прозі автори активно використовують при компонування описів ампліфікаційних чи градаційних ускладнень. Так, В.Даниленко пише переважно опосередкованими описами з додатковою розповідною семантикою та використанням ампліфікаційних чи градаційних ускладнень: *“За столом сиділи переважно достойні люди. Уткнувшись носом в печеню, хрюпів Транквіліон Ставровецький. Памво Беринга сьорбав борщ і сперечався з Герасимом Смотрицьким. Лаврентій Зизаній спрагав в'юни з хроном і непомітно витирав жирні пальці об сутану Лазаря Барановича, що сопів над “Мечем духовним”...”* [6:37]. Часто такі ускладнення схожі на цілі гіпернагромадження. Описи з ампліфікаційно-градаційним гіпернагромадженням використовуються для створення гумористичного ефекту: *“Там стояли барила меду, слив'янки, вишнівки, тернівки, дулівки, варенухи, мокрухи, тертухи, пляшки “Древньокиївської”, “Української з перцем”*,

“Гайдамацької”, “Гетьмана”, “Оковитої”, “Спотикача”, “Княжого келиха”, “Кришталевої”, *бориц український, бориц кийвський, бориц чернігівський, бориц полтавський, бориц галицький, бориц волинський, бориц кубанський, бориц роменський холодний, бориц криворізький холодний, бориц холодний з квасолею, бориц з потрухами, бориц з гречаними вушками, бориц буряковий з грибами, бориц селянський, бориц з квашеними яблуками, бориц з карасями, бориц з галушками, бориц зелений, бориц з грибами і чорносливом*” [6:40]. Ю.Андрухович може розтягувати ампліфікаційний перелік на сторінки: “... бо були тут передусім: ... топірці та ще ковані бляшки, крисані, кріси й череси, лаковані дерев'яні орли, ведмеді, вовки, кабанячі голови з плексигасу і натуральні вишиванки, гердани і звичайні намиста, сирні коники та єдинороги, лелеки у гніздах, лилики, дерев'яні ж такі змії на гнучкій пластині, дрімби, дараби, трембіти, Бахметюкові кахлі, бубни, денцівки...” [7:71], при цьому дотримуючись міжслівної симетрії, що полягає в близькому розташуванні паронімів чи співзвучних слів тощо. Цікаво, що такі гіпернагромадження з огляду на їхній гумористичний ефект не сприймаються як вада тексту, а скоріше навпаки, як перевага. Читач легко з великим задоволенням читає такі дескриптиви. Отже, виділяючи загальну частину художнього дескриптиву і його елементи, редактор оцінює, наскільки вони істотні, і в якій мірі характеризують предмет, чи достатньо їх, щоб створити цілісне враження, чи не перевантажений текст зайвими подробностями, повторами, врешті, чи точно вони зв'язані по смислу та стилістично. Мистецтво використання описових конструкцій – це мистецтво вибору характерних, виразних, переконливих деталей, які не перераховують усі ознаки предмета, але дозволяють читачеві уявити картину вцілому, доповнивши її уявленнями із власного досвіду.

Наступним етапом роботи над художнім дескриптивом буде редагування розміщення елементів опису, їх систематизація чи за терміном Б.Успенського “ракурс опису”[8]. Доцільніше при цьому спиратись на основні психологічні закономірності сприймання та закони мислення. Було підмічено, що коли людина відтворює подумки малюнки, звуки, відчуття чи обдумує своє мовлення, її очі скошуються у певні позиції. Таке скошування очей певним чином допомагає подумки побачити малюнок, почути звук та ін. Пому можна очікувати, якщо ми змусимо себе направити погляд у певному напрямку, у нас підсвідомо активізується відповідний сенсорний канал, і нам буде легше уявляти предмети та явища. Наприклад, якщо підвести очі догори, легше уявляти малюнки. Відповідність сенсорних каналів і напрямків для кожної людини індивідуальне. Найрозповсюдженіша схема для правші (для лівші – правий та лівий стовпчики слід поміняти місцями) вважається наступна (напрямки погляду показані так, як дивиться сама людина, а не як її бачать інші:

Вгору вліво - григадуємо малюнки	Вгору прямо –пригадуємо, вигадуємо малюнки	Вгору вліво-вигадуємо малюнки
По горизонталі вліво - пригадуємо звуки	Прямо перед собою- пригадуємо малюнки	По горизонталі вліво-вигадуємо звуки
Вниз вліво - обдумування мовлення	Вниз прямо-синестезії (поєднання усіх сенсорних каналів)	Вниз прямо- відчуття, смаки, запахи

Вважається, що ця схема допомагає самому моделювати дескриптивні конструкції. У дескриптиві значиме повинне відділятися від незначимого, тобто і у художньому дескриптиві (у постмодерному теж) не повинно бути нічого зайвого.

Існує кілька основних принципів систематизації елементів опису: 1) від загального враження до ілюстрування основних подробиць, 2) від переднього плану до заднього, 3) від більших предметів до менших, 4) згори донизу і навпаки, справа наліво і навпаки, 6) від більш цінного до менш цінного, від цілого до частини і навпаки. Цікавим є фактом те, що описи, зроблені чоловіками, відрізнятимуться від описів, зроблених жінками

письменницями, тому що пріоритети ілюстрування будуть зовсім інші. На сьогодні навіть з'явилося розмежування чоловічої та жіночої літератур. Побутує навіть прислів'я, що в описі жінка дивиться на чоловіка, а чоловік на Бога. Ряд письменників пишуть окремо тексти для чоловіків та жінок. Так, М. Павич написав чоловічу та жіночу версії "Хозарського словника", Віталій та Дмитро Капранови створили хард (чоловічу) і софт (жіночу) частини "Кобзаря 2000" та ін. Дескриптиви написані у техніці "потіку свідомості" містять плетення побаченого і пригаданого, з великим домінуванням побаченого. Рух ока рухається як у звичайному описі у обох лініях паралелі.

Найчастіше автори маскують під "потік свідомості" дескриптиви, написані за принципом "як сплигло у пам'яті" (приклад молодої авторки), це приводить до порушення ракурсу опису, повторам, а найгірше до нелогічності чи неасоціативності викладу. Але саме повтори в художніх дескриптивах надають викладу особливої вишуканості. Розглянемо етюд К. Міхаліциної "Ескізи до портрету дощу": *"Дощ засюркоче в ждалині сумовитою флейтою. Дощ застукає в шибку нахабним барабаним дробом. Дощ поцілує обличчя закоханим тремоло гітари. Дощ наблизиться до серця заливистим сміхом скрипки. Дощ тихо відступить риданням лункої трембіти. ... Звукопереливи зливи... Зливоперелив звуку..."* [9]. Охарактеризуємо цей дескриптив. Це статичний, з єдиними планом теперішнього часу, пейзажно-панорамний (чергування далекого плану з близьким), опосередкований (речення у більшості безособові), зовнішній, контрольований опис, з постмодерними редукціями в кінці. Етюд складається з семи кадрів, синонімічних поданому уривку, кожен з яких авторкою названий "образом". Це надає тексту ефекту особливої вишуканості. Художня література передбачає двозначність. Редактору, слід пам'ятати, що двозначність у художньому тексті – явище зумисне. Автор штучно створює двозначність з певною метою, і прагне, щоб обидва значення зміг впізнати читач. Основне завдання редактора – впізнавати "двозначні" описи і прослідкувати, щоб мовні засоби сприяли впізнаванню двозначності тексту.

Особливих складнощів аналізу на сьогодні маємо з дескриптивами, які нечітко ідентифікуються як власне дескриптиви. Це дескриптиви-переповідання та дескриптиви-пояснення. Проблема полягає у появі вторинної наративної семантики у цих одиницях. Тут редакторів важливо знати, якого саме ефекту прагне досягти автор: динаміки чи статичності, і залежно від вподобань автора, допомогти йому посилити ту чи іншу сторону. При цьому слід пам'ятати, що динамічніші одиниці більш помітні у тексті, і якщо це текст сюжетний, можуть опускати на задній план сюжетну лінію. При цьому незважаючи на наявність сюжету, такий текст може втратити бажану сюжетність. Сюжетом стає не сюжетна канва, а дещо пов'язане з особистістю, її внутрішнім світом. Таке явище у літературі не нове. Про подібне неспівпадання ще у "Гамлеті" Шекспіра говорив свого часу дослідник психології творчості Л. Виготський: фабула "Гамлета" складається з того, що Гамлет мстить королю, а сюжет – у тому, що він не мстить королю.

Розглянемо подібний опис-пояснення у "Дереві життя" В. Тарнавського [10:344]. Розповідної специфіки опису надає пояснювальний характер оповіді: *"Це був його луг. Аж ген від того лісочка, що невиразно синів вдалині, й аж до високого пагорба, за яким ховалася річка. І ця річка була його. І дерево. І степ. Він тут жив..."* [10:344]. Композит не можна одностайно сприймати як розповідь чи пояснення чи опис. Семантично це опис. За характером динаміки – розповідь-пояснення. Такі композити у тексті надають йому особливого філософського (буттєвого) звучання.

Сучасний автор намагається якомога яскравіше увиразнити своє мовлення особливо дескриптивних композитах. Та і взагалі постмодернізм можна розтлумачувати сьогодні як "напрямок динамічного опису". Автори для підсилення динаміки увиразнюють опис фразеологізацією, цитаціями та іншими інотекстами, що надає дескриптивам ефекту

переповідання, редукування наративів з описовою метою тощо. Розглянемо опис-переповідання у оповіданні В.Даниленка “Дзеньки-бреньки”: “Для єврея на смертному одрі важливо почути голос Сари: “Сні спокійно, твої деньгі в надбожном місце”. Китаєць повинен випити чаю, прошепотіти коаня, подумати, що за династії Сінь було не краще як за Мао Цзедуна, а зараз не гірше, як за династії Хань. Чистокровний німець мусить зустріти і провести смерть за інструкцією. Для італійця вищим шиком є зустріти смерть через повішення на макаронах. Щирий француз має встигнути перед смертю переспати з Жаннет. Найшляхетніша смерть для поляка – луснути з гонору. Істинному росіянину бажано видудлити усі припаси спирту, горілки, браги-однодневки, браги-одночасовки, браги-п’ятимінутки, одеколону, лосьйону, очних і вушних крапель, денатурату, клею “БФ”, антифризу та прочих горячих жидкостей, вхопити глобуса, стиснути в об’ятях, і вже як почне тріщати і розсипатись на цурпалки, прохрипіти: “Ро-ди-на!” (...) Щирому українцю, – ковнувши бузинової настоянки Стороженко, – перед смертю важливо подумати: “Ге, а кум здох раніше!”. Востаннє обжертися, вилізти на піч і щасливо сконати” [6:80]. З першого погляду текст не нагадує описовий. Але функція його – описово-ознайомлювальна.

Так само описовими можуть бути і діалоги. Діалог-дескриптив – засіб максимальної динамізації тексту. Його можна порадити автору, коли його текст, аж занадто сухий від статичності. Порівняймо: “Зійшло сонце. Подув вітерець, хмари попливли на північ. Проміння доторкнулось до кожної травинки. За шуміли дерева, заспівали птахи” і “– На вулиці зійшло сонце! – Серйозно? – Так! Уявляєш, на небі жодної хмаринки...”.

Часто для надання особливого динамізму автори намагаються максимально діалогізувати виклад. Так, Василь Портяк новелу “У неділю рано” [11] написав суцільними діалогами, з-поміж яких є і діалоги-описи, що несуть увиразнювально-пояснювальну функцію:

- ... та й у Федевої хата згоріла.
- Йой! Таки геть?
- Доценту. Лиш головошки під снігом тліють
- Недавно... А Грицунякова?
- Ціла. В ній совіти квартирують. Зато половичукову сільрада якомусь подолякові продала, вже розібрали... [11:312]”.

Отже, текст дескриптиву повинен бути певним чином упорядкований. І яким би не було це упорядкування логічним чи асоціативним, воно повинне бути зрозуміле читачеві, повинно не викликати особливих труднощів для адекватного розуміння.

Перспектива дослідження. Вивчення моделювання та монтажу одиниць викладу художнього тексту допоможе вдосконалити теоретично-практичні засади редагування, окреслить нові шляхи та напрямки вдосконалення художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Стилистика и литературное редактирование* / Под ред. В.И.Максимова. – М.: Гардарики, 2004.
2. *Хамаганова В.М.* Глагольное видовременное и лексическое выражение синхронности в описании как типе речи: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук. – 10.02.01 / Моск. обл. пед. Ин-т им. Н.К. Крупской. – М., 1979.
3. *Рымжанова З.М.* О некоторых синтаксических особенностях композиционно-речевой формы “Описание” в импрессионистском прозаическом тексте // *Прагматика и структура текста: Сб. науч. тр. Моск. ордена Дружбы народов гос. пед. ин-та иностр. яз. (МГПИИЯ) им. М.Тореза.* – Вып.209 – М., 1983. – С.129-143.
4. *Сахарный В.И.* Тексты-примитивы и закономерности их порождения // *Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи.* – М., 1991. – С.221-237.
5. *Сопронюк О.* Глас волоцюг, що не хтіли б мати Вас за сусіди // *Молода Україна.* – К.: Книга, 2003. – №3. – С.137-139.
6. *Даниленко В.* Дзеньки-бреньки // *Опудало.* – К.: Генеза, 1997.
7. *Андрухович Ю.* Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2006.
8. *Успенский Б.А.* Поэтика композиции. – СПб.: Азбука, 2000.
9. *Михаліцина К.* Ескізи до портрету дощу // www.vesna.org.ua.
10. *Тарнавський В.* Дерево життя // *Квіти в темній кімнаті.* – К.: Генеза, 1997.
11. *Портяк В.* У неділю рано // К.: Генеза, 1997.

LINGÜÍSTICA TEXTUAL Y ANÁLISIS DEL DISCURSO APLICADOS A LA TRADUCTOLOGÍA

A raíz de los últimos avances de la lingüística y su orientación cada vez más textual, los estudios de traducción han ido incorporando gradualmente los métodos lingüísticos y han ido superando el viejo límite de la frase para pasar a considerar el texto en su conjunto y en el contexto en el que se inscribe. De tal modo, la orientación de la traducción es distinta en cuanto a conseguir la aceptabilidad pragmática y que el texto terminal se construya como un instrumento complejo y organizado. Al mismo tiempo la lingüística del texto y la traductología recurren a los mismos modelos y métodos de análisis. Un texto es la expresión de un acto de comunicación, es una unidad completa de comunicación lingüísticamente estructurada para conseguir un fin específico. La traducción se dirige a la construcción de un texto distinto y no sólo al estudio de cómo está construido el texto y a sus modos de construcción. El problema se complica ya que el estudio de la construcción del texto corre a cargo de la lingüística del texto y el análisis del discurso cuyos rasgos y tendencias generales son:

Lingüística del texto	Análisis del discurso
Centrada en el modelo	Centrada en los datos
Teórica	Descriptiva
Datos de clase	Datos de muestra
Competencia	Actuación
Lengua escrita	Lengua oral

Bajo la lingüística del texto se reúnen puntos de vista heterogéneos. En términos generales la lingüística del texto se ocupa de los actos de habla que realiza un determinado hablante en una situación determinada; la gramática del texto como la forma de lingüística del texto se ocupa del texto como nivel de la estructuración de un determinado idioma.

El concepto texto, en primer término, representa el nivel individual del lenguaje en cuanto manifestación concreta del hablar en general; en segundo término, el texto representa uno de los niveles de la gramática de la lengua. Para la traducción son importantes los dos procedimientos: el traductor debe saber entender, reproducir teóricamente un texto sobre la base del conocimiento de una determinada tradición textual y de otra; saber reconstruir un texto según las reglas de su idioma natal.

La producción textual requiere atender tanto a las normas de organización textual interna como externa, de orden estructural. Las normas de textualidad y los principios constitutivos y regulativos de constituir el texto y evaluar los ya producidos son cohesión, coherencia, intencionalidad, aceptabilidad, informatividad, situacionalidad, intertextualidad. Precisamente el conocimiento de los mecanismos de la estructuración del texto es lo que proporciona al traductor las herramientas de acceso al sentido textual.

Desde el punto de vista teórico y práctico la distinción entre función textual y función idiomática es de importancia. La función textual, o sea el sentido designa el contenido propio de un texto o de una parte de un texto. La función idiomática, o sea el significado designa el contenido proporcionado por las unidades de la lengua. De aquí se desprende la falta de correspondencia entre funciones textuales y categoría de significado gramatical. La meta de la traducción es correlacionar los procedimientos idiomáticos hacia la construcción de textos en la LO y LT.

La *cohesión* establece las diferentes conexiones que se dan en la superficie textual. El mecanismo cohesivo por excelencia es el uso de las *formas pronominales* (anáfora, cuando el referente se relaciona con un elemento previamente mencionado en el texto, y catáfora, cuando la

relación se establece con un elemento que está aún por aparecer en el texto). Otro modo de cohesionar temporalmente los acontecimientos que integran el mundo textual es el *sistema verbal* y los *modificadores* o *conectores* (indicios superficiales). Los cuatro mecanismos principales de cohesión son la *conjunción*, la *disyunción*, la *adversación* y la *subordinación*.

La *coherencia* regula la interacción entre los *conceptos* (estructuración de conocimientos) y las *relaciones* (vínculos que se establecen entre los conceptos) que subyacen bajo la superficie del texto. Estas relaciones no siempre aparecen de forma explícita en la superficie textual y, por lo tanto, es necesario *inferirlas*. La coherencia no es un simple rasgo de los textos, sino que se trata, más bien, de un resultado de los procesos cognitivos puestos en funcionamiento por los usuarios de los textos. Un texto no tiene sentido por sí mismo sino gracias a la interacción que se establece entre el conocimiento presentado en el texto y el conocimiento del mundo redescrito en la memoria de los interlocutores.

La *intencionalidad* se refiere a la actitud del *productor textual* para alcanzar una meta específica dentro de un plan: transmitir conocimiento, expresar sentimientos, crear belleza. Para ello el productor cuenta con diversos tipos de texto que le permitirán al receptor una mayor comprensión del propósito porque la organización de los elementos verbales tiene implícita una intencionalidad que hace que el resultado sea un texto cohesionado y coherente.

La *aceptabilidad*, por su parte, se refiere a la *actitud* y capacidad del receptor. Depende de factores tales como el conocimiento del tipo de texto, la situación social o cultural y la deseabilidad de las metas a cuyo logro contribuye o no el texto que se recibe. Puede afirmarse, entonces, que, para que una determinada organización de elementos lingüísticos constituya un texto, ésta ha de ser el resultado de una elección intencionada por parte del productor textual y, para que esa misma organización pueda utilizarse en la interacción comunicativa, ésta ha de ser aceptada por el receptor textual.

La *informatividad* se relaciona con el grado de novedad o de imprevisibilidad que tiene el contenido y estructura de un texto para sus receptores. Procesar secuencias con un alto nivel de informatividad requiere realizar un esfuerzo mayor que procesar secuencias con un bajo nivel de informatividad que podrían provocar el rechazo del texto; pero también el productor textual debe evitar que la tarea de procesamiento por parte del lector sea tan ardua que ponga en peligro la comunicación.

La *situacionalidad* involucra los factores que hacen que un texto sea *relevante con respecto a la situación comunicativa* en que aparece. La situacionalidad puede ampliar o constreñir el intercambio comunicativo. La influencia que tiene la localización situacional sobre el texto durante el encuentro comunicativo está mediatizada por la intervención de la subjetividad de los interlocutores, quienes suelen introducir sus propias creencias y sus propias metas en el modelo mental que construyen de la situación comunicativa en curso.

La *intertextualidad* alude a los factores que hacen depender la comprensión adecuada de un texto del conocimiento que se tenga de otros textos anteriores. La intertextualidad es, en un sentido general, la responsable de la evolución de los *tipos de texto*, entendiendo por tipo una clase de texto que presenta ciertos patrones cognitivos y lingüístico-textuales. Cada tipo de texto posee un grado diferente de dependencia de la intertextualidad.

La tipología textual ha de concebirse desde una perspectiva funcional y pragmática, dentro de una teoría de la producción de texto que tenga en cuenta la situación cultural y semiótica en la que tiene lugar la traducción. Aprender a reconocer modelos de texto equivale a desarrollar las destrezas necesarias para producirlos. La creación de un texto se comprende como un proceso completo en el que intervienen de manera interrelacionada factores culturales, sociales, emotivos (afectivos), cognitivos, físicos, discursivos, semánticos, pragmáticos y verbales. La consideración de la cultura y de los contextos específicos en la producción de un texto y la explicación cognitiva de los procesos que intervienen en la composición del texto hacen que en la traducción se consideren los aspectos

culturales y contextuales que enmarcan el texto original. Así, en el proceso de la traducción se resalta la importancia de los componentes cognitivos y su estrecha relación con los factores culturales y sociales. Al traductor profesional le interesa el texto como portador de ideas, sentidos e intenciones culturalmente determinados. Tanto para producir una unidad estructurada, como percibirla como tal, es necesario un proceso mental por parte del emisor y del receptor.

La **perspectiva** se ve en separar los tipos de texto para la traducción no sólo en términos pragmáticos, sociolingüísticos y estilísticos del análisis del texto, sino en términos cognitivos.

ДАНИЛИЧ В.С.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАДИГМИ КАСТИЛЬСЬКОЇ МОВИ: ПРОЦЕС ЗАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Серед великої кількості питань, що постають перед сучасними дослідниками функціонування романських мов в початковий період їх існування, особливе місце має проблема мовленнєвої діяльності і мовної свідомості носіїв мови. Тут лінгвіст неминуче зустрічається з бідністю джерел, що документують мовну свідомість, хоча сам факт використання в мовленнєвій діяльності місцевої, романської, а не латинської мови, є свідченням процесів зародження національної самосвідомості. Тому інтерес до наукових праць учених, що стояли біля витоків формування романського мовознавства, цілком закономірний. Він обумовлений тим, що, по-перше, у роботах філософів, філологів, лінгвістів цих епох містяться найбільш достовірні дані про стан мови на одному з найважливіших етапів її історії – становлення, формування й розвитку майбутньої національної мови. Справа в тому, що романісти знаходилися в умовах набагато більш сприятливих, ніж індоєвропейці, оскільки їм була відома латинська мова, прототип романських мов, і оскільки велика кількість документів дозволяла їм детально простежувати еволюцію окремих романських мов. “Обидві ці обставини обмежували царину гіпотетичних побудов і надавали всім дослідженням романістики найвищою мірою конкретний вигляд” [1:11].

По-друге, праці вчених і Середніх віків, і епохи Відродження дають можливість виявити абрис культурного континуума певної епохи, а, отже, і характер диференціації мови залежно від того, які комунікативні завдання вона реалізує, у яких сферах людської діяльності використовується. Лише в 70-х роках XIX століття стали вирішувати питання про функціональні парадигми мови та їх соціальний статус, які є **актуальними** і в наш час і визначаються загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на встановлення шляхів взаємодії мови з позамовним контекстом.

Метою даної статті є розкриття своєрідності історико-соціальних умов розвитку національної мови Іспанії початкового етапу її формування.

Аналіз мовної ситуації епохи створення перших літературних пам’яток середньовічної Іспанії, переконливо свідчить, що мова як культурно-історичне явище соціальної взаємодії на якому б етапі свого розвитку не знаходилася, до якої б епохи не належала, цілком забезпечує потреби носіїв мови, віддзеркалюючи і закріплюючи у своїх формах динаміку багатогранного життя, звичаїв, почуттів, настроїв, вірувань і віри – усього, що належить до матеріальної і духовної сфери буття народу.

На думку дослідників історичного розвитку національних західноєвропейських мов, зокрема В.П.Григор’єва, місцева ситуація вносить свої корективи в закономірності загального процесу розвитку художньої творчості народу, тому романська мова, а не латинська, могла мати естетичне значення. Нерозвиненість лексики романських мов не відчувається в початковий період лише тому, що самі ситуації, у яких народжувався

синкретичний ліричний чи епічний твір, були досить нерозвиненими, вимагали для передачі найпростіших, елементарних понять і відповідного словесного оформлення, крім того, мовне повідомлення дублювалося за допомогою музики, пластики і т.п. Лише з розвитком загальної культури і національної самосвідомості увага до словника зростає [2:22-23].

Можна, очевидно, вказати на те, що мова сприймалася вченими як своєрідна єдність – нерідко розпливчата й інтуїтивна, але яка обов'язково включала окремі організовані сукупності. Дві лінії в історії мовознавства, з яких одна пов'язана з вивченням у майбутньому мови як системи, а інша – з вивченням її як члена системи іншого порядку, ще довгий час продовжують розвиватися окремо [3:32].

В історії науки про мову першим в органічному об'єднанні цих двох ліній став В.Гумбольдт (1767-1835), який пов'язав внутрішній механізм мови з її роллю в людському суспільстві. Основним правилом, – за В.Гумбольдтом, – повинно стати вивчення кожної окремої мови в її внутрішній цілісності і систематизації всіх виявлених в ній аналогій, щоб опанувати знаннями способів граматичного поєднання ідей у мові, обсягом позначених понять, природою їхнього позначення, а також щоб досягнути тенденцію до розвитку й удосконаленню, що властива більшою чи меншою мірою кожній мові [4:312].

Перевага одного напрямку над іншим – це значною мірою питання не особистих уподобань дослідника, а загального стану розвитку науки про мову, але будь-яке дослідження мови та жодна лінгвістична теорія не можуть бути адекватними, коли обходять найважливіший фактор, що конструє весь мовний механізм. Мова є системою, що цілком забезпечує комунікативні потреби суспільства, і, функціонуючи, охоплює своїми засобами весь концептуальний континуум, властивий людській свідомості. Трактатування мови як органону, знаряддя, що слугують цілям спілкування, відоме в лінгвістичній літературі ще з часів Аристотеля. Мова починає жити в мовному колективі, виступаючи як явище індивідуальне і разом із тим явище суспільне. Так, зокрема, Д.М.Ушаков зазначав, що мова за своєю природою “явище частково фізичне, частково психічне. Тому й у житті мови діють фактори фізичні, психічні та суспільні, тобто змінюється мова і від фізіологічних причин (зміни в артикуляції), і від психічних (дія асоціацій, якими пов'язані у свідомості мовців факти мови), і від загальних історичних причин, що змінюють життя і склад того суспільства, якому мова належить” [5:322].

Розвиток та існування мови як феномена об'єктивної дійсності підпорядковані законам діалектики, і будь-яка мовна система, що є результатом реалізації діючих у даній мові тенденцій, слугує цілям комунікації. Дане дослідження базується на конкретному мовному матеріалі літературних пам'яток епохи становлення національної мови Іспанії і визначається мовною реальністю, атестованою у творах цього періоду, а також зафіксованою в працях граматиків і істориків мови.

Упродовж усього раннього Середньовіччя в країнах Романії мовою державних актів, науки, богослужіння і, меншою мірою, ділового листування залишається латинська мова. Розквіт римської культури в Іспанії доводить, що культура латинської мови міцно ввійшла в життя і побут населення, в усякому разі, у великих містах, де римляни створили систему народної освіти. В Оске, Севільї, Кордові школи виникли вже у I ст. до н.е. “для навчання гордих іберійців”, – як пише Плутарх [6:45].

В історії іспанської літератури відомо про творчість представників кордовської школи – Марка Порція Латрона (Marcus Portius Latro), Юнія Галліона (Junius Gallion), Луція Аннея Сенеки (Lucius Annaeus Seneca), Туріна Клодія (Claudius Turinus) тощо. У зв'язку з інтерпретацією їх діяльності доцільно згадати Марка Фабія Квінтіліана (Marcus Fabius Quintilianus, бл. 35 р. н.е., Калагуріс, Іспанія – бл. 100 р., Рим) – найвизначнішого ритора й автора відомих праць з риторики (“Про виховання оратора” – 12 книг), сатирика Марка Валерія Марціала з Калатаюд, епічного поета Марка Аннея Лукана з Кордови.

У різні періоди історії латинської мови взаємини літературної мови і народної мови були далеко не однакові, та й саме поняття “латинська мова” досить неоднорідне. Письменник класичного періоду Квінтіліан визнавав, що повсякденною мовою він користувався в розмові з дружиною, дітьми, рабами: *Quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quae sit cotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur* (Inst. Orat., XII, 10, 40) [6:79]. “Дехто думає, що немає іншого природного красномовства, крім найбільш близького до повсякденної мови, якою ми розмовляємо з друзями, дружинами, дітьми і рабами”.

Тут слід відзначити, що для вираження понять “мова (мовлення)” і “розмовне (звичайне) мовлення” традиційно вживаються різні терміни: *lingua* “мова (мовлення)” (*Latinae linguae gnārus* – Т.Лівіус, 59 р. до н.е. – 17 р. н.е.) та *sermo* “звичайне мовлення, мова; говір, наріччя, діалект” (*sermo Graecus* – М.Туллій Ціцеро, 106 – 43 р. до н.е.; *sermo patrius* – Т.Луcretіус Карус, бл. 98 р. до н.е. – 55 р. н.е.; *cofīdiānus* – М.Фабіус Квінтіліанус; *urbānus, rŭsticus* – Т.Лівіус). У стародавній період Плавт говорить про *plēbēius sermo* “плебейське мовлення”, а в класичний період Квінтіліан згадує про *vulgaris sermo* “народне мовлення”, *vulgi sermo* “мовлення народу”: *Mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio* (там само, XII, 10, 43). “Мені здається, що природа народного мовлення одна, а природа мовлення красномовного мужа – трохи інша”. У Цицерона *plēbēius sermo* протиставляється *nobilis sermo*. Сільське мовлення називалося *rŭsticus sermo* (*rŭstica vox, rŭsticum vocabulum, sonus subrŭsticus, vox subagrestis*), на відміну від *urbanus sermo* “міське мовлення”. Мовлення воїнів називалося *militaris sermo, militaris vulgārisque sermo* (Іеронім), *verba castrensia* (Пліній) [6: 80].

У формуванні семантичних парадигм синонімічних латинських термінів *lingua, ae f* 1) “мова”; 2) “мовлення”, “слова”, “мова”, “наріччя”; 3) “дар слова”, “красномовство”; “балакучість”, “хвалькуватість”; 4) “звук”, “спів” [7:345], *sermo, ōnis m* 1) “мовлення”, “розмова”; “диспут”; 2) “поголоска”, “чутки”; 3) “образ викладу”; “дикція”; 4) “мова”, “наріччя” [там само, 518], та *verbum, ī n* 1) “слово”; pl. “мовлення”; 2) “пусте слово”, “пустий звук”; 3) “вираз”, “заява”; 4) “вислів”; “приказка”; 5) “дієслово” [там само, 586] досить чітко виявляється їх диференціація, зумовлена соціальним, культурним й етнічним контекстом, власне його прагматичними імперативами. Відзначимо також не лише засвідчену писемними пам’ятками диференціацію понять “мова” та “мовлення”, а й важливість для носіїв мови давніх епох цих понять.

У плані історичного вивчення мови важливим є факт протиставлення ще римськими письменниками і граматиками писемної літературної мови (*sermo urbānus*) розмовній мові населення Імперії (*sermo rŭsticus, plebēius, vulgāris, cofīdiānus, usuālis*). “Імовірно, кожна з назв за походженням характеризувала певні стилістичні шари розмовної мови, але це розходження було практично цілком загублене надалі. Тому традиція вибрала лише протиставлення писемного варіанта (*sermo urbānus*) – усному, розмовному (*sermo vulgāris*), пам’ятки якого досить широко представлені в написах, висловленнях граматиків і працях письменників як класичного, так і післякласичного періоду” [2:26].

Разом із тим, римські письменники й оратори розрізняли латинську мову завойованих провінцій (*sermo peregrīnus*) і латинську мову Імперії, навіть у її розмовному варіанті (*sermo rŭsticus*). Тому, як нам видається, класична літературна латинь і народна (вulгарна) латинь повинні розглядатися не лише як історичні й стилістичні варіанти латинської мови взагалі, але й як її соціальні і територіальні варіанти. Звідси і зрозумілими стають терміни: *sermo urbānus, sermo rŭsticus, sermo plebēius, sermo nobilis, sermo mīlitāris, sermo vulgāris*. До кінця IV століття н.е. розходження між класичною латиною і народною стають усе більш явними. Про них говорять латинські грамматики, аналізуючи різні їхні рівні: лексичний, фонетичний і структурно-граматичний.

Період між VI і IX-X століттями – це перехідний період між латинню і романськими мовами. Умовно його можна назвати романським, але це не загальнороманський період, тому що в той час не досягли максимальної напруги диференційні процеси. Загальнороманські тенденції по-різному здійснювалися в нових політичних і соціальних умовах і призвели до паралельних, але не однакових результатів.

Зміни, що відбувалися в розмовній мові VI-VIII століть, уже не мають значення для історії власне латині, але, навпаки, для розвитку романських мов їхнє значення величезне. Тому цей період відноситься в більшому ступені до історії окремих романських мов, ніж до історії латині.

Починаючи з X-XI століть у Західній Європі з'являються писемні документи, що відтворюють усне романське мовлення. Важко точно встановити момент зародження романських мов. Сліди їхнього виникнення, як відзначають дослідники, губляться в “темних” VI-VII століттях. Поодинокі писемні свідчення VIII століття також не сприяють вирішенню цієї проблеми. Лише починаючи з IX століття, за даними спогадів сучасників і окремих нечисленних писемних фрагментів, що відтворюють романське мовлення, можна впевнено говорити про існування, поряд із латинською мовою, різних територіальних романських говорів, на основі частини з яких через певні соціально-політичні передумови, спричинені, насамперед, ще розпадом величезного етнополітичного утворення – Римської імперії, поступово формуються – разом із ранньосередньовічними великими й малими етнодержавними утвореннями, романізованими або зазнавшими більшою чи меншою мірою римський вплив, – самостійні романські мови.

Уже біля IX століття народна латинська мова на ґрунті Іспанії в процесі свого розвитку настільки віддалилася від своєї первісної основи, що її, починаючи з цього часу, слід розглядати як зовсім самостійну іспанську мову. Перші її пам'ятки (акти, збірники законів, написи, окремі слова, вставлені в латинські тексти) належать до IX-X століть. Поза сумнівом, що в цей час вже існувала поетична творчість іспанською мовою [8:33]. Про це свідчить, зокрема, відкриття мувашшахів – невеликих поем, призначених для співу під акомпанемент музичного інструмента. Цей жанр середньовічної арабської поезії, на думку більшості дослідників, зародився серед арабів Піренейського півострова в IX столітті і лише пізніше поширився на всьому арабському Сході. Зміст мувашшахів, звичайно, складає або освідчення в коханні, або панегіричне вихваляння якогось персонажа. Кінцева строфа мувашшаха, що одержала назву “харджа” (*jarġa*, *kharja* чи *jarcha*), визначає всю тональність, розмір і риму вірша: *Tant' amare, tant' amare, / habit, tant' amare / enfermiron welyos nidios / e dolen tan male* (1:578). “Важко сказати чи свідчить відкриття харджа як зразка романської поезії X століття, а можливо і IX, про несвідомий період, чи про початок свідомого жанроутворення, заснованого на якихось нових мовних критеріях. Адже харджа по своїй суті – лише реєстрація факту можливого буття іспанської літератури серед літератури чужої, арабською чи єврейською мовами” [9: 27].

Розшифровуючи ці харджі, С.М.Штерн та ін. наприкінці 40-х років XX століття відкрили, що деякі з них написані староіспанською мовою з включенням окремих арабських чи давньоєврейських слів. Ці розшифровки особливо яскраво показали синкретичний арабо-романський характер хронологічно найбільш ранньої поезії Піренейського півострова. Можливо, що через Іспанію трубадури Провансу якоюсь мірою знайомилися не лише з арабською, але також з перською поезією в арабських перекладах.

З часу публікації перших подібних харджа в 1946 році до початку 60-х років минулого сторіччя виявлено 65 харджа староіспанською мовою. Найдавніша з них належить Юсуфу аль Катіба і написана до 1042 року. У другій половині XI і на початку XII століття ці харджі створювали поети Севільї, Кордови і Гранади, в їх числі Мойсей ібн Езра й особливо найвидатніший єврейсько-іспанський поет Іегуда Галеві, якому належить найбільше число

(понад десяти) дотепер розшуканих і розшифрованих харджа староіспанською мовою. Останні з цих “іспанських” харджа належать до кінця XIII століття. Таким чином, харджа староіспанською мовою існували в поезії біля трьох сторіч, причому, очевидно, спочатку арабські і єврейські поети лише зрідка включали в харджа окремі іспанські слова, а з часом іспанський текст у них займає більш значне місце.

На користь припущення, що мувашшах вже в IX столітті зародився в результаті сприйняття іспано-арабськими та іспано-єврейськими поетами деяких рис пісенної творчості іспанського народу, говорить багато фактів, у тому числі та обставина, що його метрика докорінно відрізняється від метрики всієї іншої арабської поезії. Пізніше цей вплив став явним у харджа, що зберегли для нас деякі зразки чи принаймні відгомони таких стародавніх жанрів народної поезії Іспанії, як, наприклад, “пісні про милого” (*cantigas de amigo*), про які тепер ми знаємо лише через пізніші інтерпретації в іспанській “ученій” поезії [10:191-192]. Наведений вище текст панегірика Юсуфа аль-Катіба датується початком XI століття, тобто він на сто років старший від “Пісні про мого Сіда”, від перших провансальських заджалей – з нього починається документована історія європейської ліричної поезії.

Подальші перспективи передбачають вивчення питання про походження харджа, що можна отримати в результаті аналізу лише кожної пам’ятки окремо, тому що немає загальності їхнього походження [9:27], і, принаймні, три народи внесли сюди свою лепту – іспанці, араби та євреї. Ці двомовні і найстарші пам’ятки місцевої народної мови певною мірою віддзеркалюють один із найдавніших етапів становлення кастильської поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1.Степанов Г.В. Язык. Литература. Поэтика. – М.: Наука, 1988. 2.Григорьев В.П. История испанского языка. – М.: Высшая школа, 1985. 3.Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. – М.: Наука, 1970. 4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 2001. 5.Ушаков Д.Н. Краткое введение в науку о языке // Введение в языкознание. Хрестоматия / Состав. Норман Б.Ю., Павленко Н.А. – Минск: Вышэйшая школа, 1977. – С.318-326. 6.Корлэтяну Н.Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками. – М.: Наука, 1974. 7.Краткий латинско-русский словарь / Под ред. А.М.Малинина. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1941. 8.Смирнов А.А. Средневековая литература Испании. – Л.: Наука, Ленинградск. отд-ние, 1969. 9.Григорьев В.П. Становление языка испанской национальной литературы (К постановке проблемы стилистики жанра как ведущей категории в познании особенностей начального периода развития языка и литературы). Учеб. пособие. – Л.: Гос. пед. ин-т им. А.И.Герцена, 1975. 10.Плавский З.И. Примечания // А.А.Смирнов. Средневековая литература Испании. – Л.: Наука, 1969. – С.190-202.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Испанская народная поэзия: Сборник / Сост. Н.Р.Малиновская и А.М.Гелескул. – М.: Радуга, 1987.

ДАНИЛЬЧЕНКО Д.О.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПАСИВА АДРЕСАТА У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Пасив адресата (далі – ПА), який виступає **об’єктом** нашого дослідження, являє собою аналітичну форму, яка складається з допоміжного дієслова *bekommen* або його стилістичних варіантів *kriegen* і *erhalten* та дієприкметник II. ПА, перші та дуже епізодичні приклади якого зафіксовані ще у творах художньої літератури кінця XVII сторіччя, зазнав інтенсивного розвитку в німецькій мові лише в останні 30-40 років. Значне поширення ця граматична форма має у розмовній мові, а також у текстах, які є найбільш наближеними до усної комунікації. **Актуальність дослідження** полягає у потребі системного вивчення ПА, в визначення його структурно-семантичних типів та особливостей їх реалізації у різних дискурсах.

Одним із дискурсів, у якому ПА вживається, за нашими спостереженнями, найчастіше, є віртуальна комунікація через мережу Інтернет. **Предметом** нашого

дослідження в рамках даної статті є особливості функціонування ПА у віртуальному дискурсі. У якості **матеріалу** для дослідження ми послуговуємося німецькими, австрійськими та швейцарськими Інтернет сайтами, створеними або спеціально як «простір» для віртуальної комунікації (наприклад, чати та форуми), або Інтернет сторінками, на яких віртуальна комунікація є супутнім продуктом основної комунікації. Прикладами останніх є коментарі та публічні дискусії користувачів мережі Інтернету, які відбуваються на інформаційних сайтах німецькомовних газет та журналів (Spiegel, Die Zeit, Die Welt, Der Standard та інші). Хронологічним періодом для вибірки матеріалу є 2001 – 2008 рр., загальний обсяг обробленого матеріалу складає близько 85.000 сторінок.

Мета дослідження полягає у визначенні частотності вживання кожного із трьох допоміжних дієслів ПА, а також співвідношення між його окремими типами. **Наукова новизна** зумовлюється запропонованою типологізацією граматичної форми, яка являє собою інтегральну частину парадигми стану в сучасній німецькій мові.

Зв'язок з науковими завданнями та постановка загальної проблеми. Дана стаття виконана у рамках дисертаційної роботи на тему “Пасив адресата та його граматикалізація в сучасній німецькій мові”. **Завданням статті** є визначити співвідношення типів ПА у віртуальному дискурсі. Отримані **наукові результати** доводять високий ступень граматикалізації ПА.

Серед **останніх досліджень і публікацій** необхідно відзначити роботи Й.О.Аскедаля, Х.В.Еромса та О.Лейрбукт, які довели існування ПА як окремої граматичної форми в німецькій мові та визначили обмеження для його вживання [5; 7; 9]. Невирішеними залишаються питання щодо місця ПА в парадигмі пасивного стану, його типологізації та критеріїв, які мають бути покладені у основу останньої, а також у визначені комунікативних ситуацій, найбільш типових для вживання ПА.

Перш ніж розглянути функціонування ПА, необхідно відмітити основні характеристики віртуальної комунікації. Спілкування через мережу Інтернет є, безсумнівно, поряд з електронною поштою, найновішим засобом комунікації між людьми. Однією з ознак чатів є той факт, що комунікація між співрозмовниками, які знаходяться в різних місцях, відбувається майже синхронно. А.Шторер характеризує віртуальну комунікацію як “розмову скрізь клавіатуру” [10:462], Й.Кіліан говорить про “письмову розмовну мову” [8:55].

Як з позицій технологічних передумов, так і з боку безпосередньо комунікаційних аспектів історія віртуальної комунікації почалась – як би неймовірно це не здавалося – ще наприкінці шістдесятих років минулого сторіччя, коли найбільші світові компанії лише починали розмірковувати про створення міжофісних комунікаційних систем. Ще в 1969 році Т.Адорно, не без деякого скепсису, вказує на подолання дистанцій між співрозмовниками завдяки цим новітнім технологіям: “Замість того, щоб знімати шляпу, вітати один одного знайомим та байдужим “Привіт!”, замість листів, люди відправляють міжофісні повідомлення, які не містять ані звертання, ані підпису – ось симптоми захворювання контактів. Відчуження між людьми проявляється саме в тому, що зникають відстані” [4:44].

Важливо відзначити, що віртуальна комунікація може відбуватися між співрозмовниками, які не знайомі. Чати та форуми, наприклад, дозволяють подолати не тільки географічні відстані, а й соціальні бар'єри, бо часто комунікація є анонімною. У багатьох випадках комунікація регламентована так званим “етикетом” (етикет віртуального спілкування) і контролюється адміністраторами сайту для неприпущення нецензурних висловлювань, образ співрозмовника тощо.

Віртуальна комунікація у мовному аспекті є, на думку К.Дюршейд, поєднанням “медійної письмовості та концептуальної розмовності” [6:54]. Досить часто комуніканти будують свій діалог, висловлювання чи коментар так, як би вони це робили в усній комунікації, спостерігаються наступні мовні явища: наявність великої кількості еліптичних

форм; здебільшого проста синтаксична будова речень; графічні виділення інформації, яку автор хоче підкреслити (замість просодичного в усній комунікації); діалектизми; велика кількість модальних часток, наприклад:

- (1) *Ich hab gerade die ersten Schritte unternommen, um ein BV genehmigt zu kriegen (bin schon gespannt - bin ca. 163 cm und hab 75-80E-F) /IM-1, 12.10.2006/.*
- (2) *Also eins steht fest: Wenn wir dieses Mal so eine Klausur wie SS06 vorgelegt kriegen, dann wirds echt hart /IM-2, 30.10.2007/.*
- (3) *Bist Du Mitglied, gibt es gar keine Probleme, den Tarif genannt zu kriegen, wenn nicht, müsstest Du vielleicht mal gaaanz lieb betteln /IM-3, 30.03.2008/.*
- (4) *Tja, damals hat man die Wagen noch net so nachgeworfen bekommen wie heute /IM-4, 12.03.2008/.*
- (5) *Gibt es irgendwo ne Adresse wo man “Quadratische Gleichungen” eintippen kann und die dann online gerechnet bekommt? /IM-5, 04.12.2007/*

В рамках нашого дослідження, у якому також аналізується художній, юридичний, інформаційний, публіцистичний та рекламний дискурс, віртуальний дискурс є цікавим і релевантним саме завдяки його максимальній наближеності до усної мови. Не викликає сумнівів той факт, що будь-які процеси змін у галузі морфології та синтаксису беруть початок та проявляються перш за все у спонтанній усній мові, а вже потім і поступово, досягши деякого ступеню граматикалізації, починають використовуватися у письмовій комунікації. Ця теза підтверджується також у нашому дослідженні, бо саме у віртуальному дискурсі – поряд з розмовною мовою – найчастіше фіксується використання ПА.

ПА є неоднорідною граматичною формою сучасної німецької мови, яка потребує типологізації. Ми вважаємо, що у основу типологізації ПА мають бути покладені семантичні та структурні критерії в їх взаємодії. Під семантичним критерієм ми розуміємо, слід за Н.Д.Арутюновою, “ступень втрати допоміжним словом власного лексичного значення” [1:89], тобто критерій семантичної редукції та десемантизації. Структурний критерій пов’язаний зі зміною вимог до валентної структури змістовного дієслова для можливості утворення граматичної форми. Семантичний критерій є релевантним для перших трьох типів ПА, а структурний – для четвертого. Тип ПА співвідноситься із ступенем граматикалізації форми і відображає хронологічну послідовність в її розвитку. У цьому аспекті ми спираємося на думку В.М. Жирмунського, який відмічає, що “різні ступені граматикалізації спостерігаються навіть в рамках “ідеальної зв’язки” – дієслова *бать*” [3:46]. Виходячи із зазначених двох критеріїв, ми виділяємо чотири типи ПА. Всі наведені приклади взяті із нашої картотеки віртуального дискурсу.

Тип I є базовим типом граматичної форми, його доцільно розглядати як вихідну точку в процесі граматикалізації ПА [2:193]. У цьому типі вживаються допоміжні дієслова *bekommen*, *kriegen* та *erhalten* без обмежень. Вони зберігають своє лексичне значення “отримання чогось”; семантичні предикати позначають або передачу конкретного предмету, або надання послуг, спрямованих на отримання адресатом конкретного предмету чи абстрактного поняття. Цей тип ПА є повністю граматикалізованим:

- (6) *Ich bekomme ab und an von Freunden Bilder geschenkt, die sie selbst gebastelt haben /IM-6, 07.03.2008/.*
- (7) *Du kannst dein Geld auch als Festgeld in der Türkei anlegen, dann bekommst du 4-5%, natürlich als Euro- oder Dollarkonto, und bekommst es als Euro oder Dollar mit Zinsen ausgezahlt /IM-7, 06.09.2006/.*
- (8) *Bin jetzt mal gespannt, ob ich das Teil kostenlos repariert bekomme /IM-8, 15.03.2007/.*
- (9) *Ein Kerl, der in seinem Alter noch ein T-Shirt gewaschen kriegt, den Offenbacher abgelegt hat und hüftkrank ist /IM-9, 12.02.2006/.*

- (10) *Das Knacken ist behoben, ich habe auf Kosten von DC ein neues Sitzgestell eingebaut erhalten - sehr kulant!* /IM-10, 20.03.2008/

Тип II є також повністю граматикалізованим та розвивається за моделлю першого. Обмежень щодо використання допоміжних дієслів не спостерігається. Для другого типу ПА, на відміну від першого, характерним є початковий ступінь метафоризації допоміжних дієслів. В рамках другого типу доцільно виділяти три підтипи.

Підтип II.1 охоплює випадки використання конструкції з семантичними предикатами, які позначають повідомлення, підтвердження, інформування у вузькому та широкому розумінні:

- (11) *An die Polizeiinspektion kann ich ja erst schreiben, sobald ich von Arcor die dahintersteckende Firma mitgeteilt bekomme* /IM-11, 12.05.2005/.
- (12) *Meine Mutter hat im September für die Heizperiode 01/02 vom Sozialamt eine Brennstoffbeihilfe von 416.19 € bewilligt bekommen* /IM-3, 01.02.2002/.
- (13) *Warum darf die Kirchengemeinde eigentlich mindestens viermal in der Stunde 100 % der Bevölkerung mit Geräuschimmissionen behelligen? Ich bin mir ziemlich sicher, dass noch nicht einmal die Mehrheit der spärlichen Kirchenmitglieder gesteigerten Wert darauf legt, akustisch die Zeit angesagt zu erhalten* /IM-12, 14.09.2004/.
- (14) *Und motivierend ist das auch nicht, wenn man dann gesagt kriegt: "Ne, der eigentliche Code ist ja ganz anders"* /IM-13, 10.03.2008/.

Предикати з семантикою отримання знань у процесі навчання чи роз'яснень, а також предикати, які позначають передбачене або непередбачене отримання зобов'язань з наслідками для агенса доцільно відносити до **підтипу II.2**:

- (15) *Wer hierauf wie auch auf den Muezzinruf meint, nicht verzichten zu können, und den Koran unbedingt an einer staatlichen Schule gelehrt erhalten will, wie jetzt in Berlin, kann dem gern in einem Lande seines eigenen Kulturkreises nachgehen* /IM-14, 15.01.2008/.
- (16) *Wundert mich aber auch nicht, wenn ich mir angucke, was heutige BWL- und VWL-Studenten eingetrichtert kriegen* /IM-15, 14.03.2008/.
- (17) *Ich stell mir das auch sehr schwer vor, einem Radfahrer in einer Kontrolle zu beweisen, dass dieser ein entsprechendes Fahrverbot auferlegt bekommen hat* /IM-16, 04.03.2007/.

Семантичні предикати в **підтипі II.3** позначають фізичний вплив на адресата, наприклад:

- (18) *Da Frau Shi eine beträchtlich große Menge nervenschädlicher Medizin injiziert bekommen hatte, verhielt sie sich sonderbar, nachdem sie wieder Zuhause war* /IM-17, 25.09.2007/.
- (19) *Wobei ich ehrlich zugeben muss, dass mir auch nicht wohl wäre, als Soldat so ein Ding ins Gehirn implantiert zu kriegen* /IM-18, 22.11.2007/.
- (20) *Ich habe vor wenigen Monaten links ein künstliches Hüftgelenk eingepflanzt erhalten* /IM-19, 30.03.2008/.

Тип III передбачає випадки використання ПА з предикатами, які позначають втрату або неотримання конкретного предмету чи абстрактного поняття. Цей тип відображає провідну стадію граматикалізації, на якій ми спостерігаємо повну десемантизацію допоміжного дієслова. ПА із зазначеними предикатами, як було підтверджено під час лінгвістичного експерименту (анкетування інформантів-носіїв німецької мови), ще не досяг узуалізації, проте процес граматикалізації у цьому випадку характеризується швидкими темпами. Тип III ПА не може утворюватися з допоміжним дієсловом *erhalten*.

- (21) *Wenn es nach mir ginge, würde er drei Jahre die Fahrerlaubnis verweigert kriegen und müsste seine Sozialstunden als Minensucher in Afghanistan ableisten* /IM-6, 17.11.2007/.
- (22) *Wir werden uns dafür einsetzen, dass alle Fonds der oben aufgeführten Gesellschaften ihre Steuervorteile von den Finanzämtern aberkannt bekommen* /IM-20, 03.04.2008/.
- (23) *Es ist natürlich mein eigenes Pech, wenn ich mein Handy gestohlen bekomme, aber ich habe es als Kunde nicht nötig, so am Telefon angefahren zu werden* /IM-21, 30.03.2008/.
- (24) *Was machen Menschen wie Sie, die alles abgelehnt bekommen und nicht genug zum Leben haben?* /IM-21, 28.06.2006/

Якщо в перших трьох типах має місце процес семантичної редукції вихідного лексичного значення допоміжного дієслова до повної десемантизації (тип III), то у предикатів **типу IV** наявна суттєва структурна відмінність: релевантні предикати, які є двохвалентними, не мають в валентній структурі ані обов'язкового, ані факультативного актанта в акузативі (наприклад: *jmdm. widersprechen, helfen, gratulieren, applaudieren, schmeicheln*). Незважаючи на це, у четвертого типу є передумови та підґрунтя для граматикалізації; визначальним є наявність дативу як обов'язкового актанта, зумовленого валентністю. Тип IV ПА зустрічається відносно рідко, бо двохвалентні дієслова з актантами у номінативі та дативі являють собою вузьку граматичну групу в німецькій мові. Проте не викликає сумнівів, що цей тип і надалі буде швидко розвиватися, не в останню чергу завдяки аналогії з першими трьома. Як і в третьому, в четвертому типі неможливе використання допоміжного дієслова *erhalten*:

- (25) *Streit gibt es bei uns in der Nachbarschaft auch nicht, wenn was ist, dann kann man ohne Skrupel fragen, man bekommt geholfen oder hilft selbst* /IM-23, 14.07.2007/.
- (26) *Wenn man schon so schön gratuliert bekommt, kann man das auch zeigen, oder?* /IM-6, 02.12.2007/
- (27) *Hey, Leute, der Monolog ist nicht nur für mich da... Ist doch ein herrliches, geschütztes Plätzchen, um mal nicht widersprochen zu kriegen* /IM-24, 30.03.2008/.
- (28) *Da hatte es geheißen, durch zu viele Erfolgsberichte, oder wenn die einen applaudiert bekommen, weil sie abgenommen haben* /IM-25, 01.04.2008/.
- (29) *Nein, das ist's nicht! Für mich ganz allein! Ihre Privatgefühle! Ich möchte gern fürchterlich geschmeichelt bekommen* /IM-6, 11.09.2007/.

У віртуальному дискурсі поширені дві конструкції, які за формою омонімічні з ПА, тому що в них співпадають структурні елементи. По-перше, це конструкції, у яких *bekommen* та *kriegen* виступають у функції напівмодальних дієслів:

- (30) *Wenn ich nur warten würde, dass ich meinen Honig verkauft bekomme, ginge es mir wie den armen Bayern, ich würde darin ersaufen* /IM-26, 01.04.2008/.
- (31) *Das Problem ist nur, dass ich es nicht installiert kriege!!! Wenn ich das mache, wie vorgeschrieben, funktioniert es nicht!!* /IM-27, 10.01.2007/

Ці конструкції розвивались за принципом мовної аналогії, відбувся переніс значення граем, при якому існуюча граема набуває додаткове значення. Окрім того, зазначені конструкції є результатом процесу дефразеологізації. У німецькій мові наявні декілька фразеологізмів із значенням “таланти”, “долати якісь перешкоди”, “бути успішним” (*etwas auf die Reihe bekommen/kriegen, etwas unter Dach und Fach kriegen/bekommen, etwas hinbekommen/hinkriegen* та інші), які містять *bekommen* та *kriegen* у функції предикату.

По-друге, *bekommen* та *kriegen* вживаються у функції дієслова-зв'язки у складному іменному присудку, що складається з наступних структурних елементів: дієслово *bekommen* або *kriegen* у лексичному значенні, прямий додаток та дієприкметник II:

(32) *Wir bekamen zu hören, dass wir in so einem Land damit rechnen müssen, und da kann das alles passieren* /IM-28, 25.09.2001/.

Проаналізуємо тепер співвідношення між трьома допоміжними дієсловами ПА у віртуальному дискурсі, а також розповсюдженість окремих його типів у цьому дискурсі. Статистичні данні наводимо у формі таблиць:

Таблиця 1

Кількісно-статистичні данні частотності вживання допоміжних дієслів

допоміжні дієслова	загальна кількість	типи ПА					
		I	II.1	II.2	II.3	III	IV
<i>bekommen</i>	1111	517	173	118	108	155	40
<i>kriegen</i>	683	357	124	58	56	74	14
<i>erhalten</i>	135	85	25	13	12	0	0
підсумок	1929	959	322	189	176	229	54

Якщо трансформувати наведені кількісні данні у відсоткові співвідношення, релевантні для порівняльного аналізу при вивченні особливостей функціонування ПА в інших дискурсах, отримуємо наступні результати:

Таблиця 2

Порівняльно-співвідносні данні частотності вживання допоміжних дієслів

допоміжні дієслова	співвідношення	типи ПА					
		I	II.1	II.2	II.3	III	IV
<i>bekommen</i>	58%	46,5%	15,6%	10,6%	9,7%	14%	3,6%
<i>kriegen</i>	35%	52,3%	18,2%	8,5%	8,2%	10,8%	2%
<i>erhalten</i>	7%	63%	18,5%	9,6%	8,9%	0%	0%
підсумок	100%	49,7%	16,7%	9,8%	9,1%	11,9%	2,8%

Кількісно-статистичний аналіз випадків вживання ПА в віртуальному дискурсі, а також мовний аналіз матеріалу віртуального дискурсу дозволяє зробити наступні **висновки**:

1. За своєю мовною організацією, що знаходить відображення в морфологічних, синтаксичних, стилістичних та прагматичних аспектах, віртуальний дискурс є найбільш наближеним дискурсом до усної повсякденної комунікації, хоча він і реалізується в письмовій формі. Багато мовних явищ та особливостей, які притаманні усному мовленню, чітко прослідковуються у віртуальному дискурсі.
2. Допоміжне дієслово *bekommen* є найбільш поширеним ауксильяром ПА у віртуальному дискурсі, за ним за критерієм частотності слідує *kriegen* та *erhalten*.
3. Найбільш поширеним у віртуальному дискурсі є перший тип ПА, на який припадає майже половина усіх випадків. З допоміжним дієсловом *erhalten* у ПА зафіксовані майже дві третини усіх випадків.
4. Матеріал віртуального дискурсу підтверджує гіпотезу та данні, отримані під час нашого мовного експерименту щодо неможливості утворення ПА третього та четвертого типів з допоміжним дієсловом *erhalten*. У той же час підтверджується граматикалізація типів II.2 і II.3 з допоміжним дієсловом *erhalten*.
5. Розповсюдженим є у віртуальному дискурсі третій тип ПА, який, за нашими спостереженнями, вживається у інших дискурсах значно рідше.

Подальшими перспективами дослідження є вивчення особливостей вживання ПА у інших дискурсах, а саме у художньому, публіцистичному, юридичному, інформаційному та рекламному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. О критерии выделения аналитических форм // Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.: Наука, 1965. – С.89-93.
2. Данильченко Д.А. Процессы грамматикализации в современном немецком языке на примере пассива адресата // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – №636. – С.193-195.
3. Жирмунский В.М. Об аналитических конструкциях // Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.: Наука, 1965. – С.5-57.
4. Adorno T.W. Minima Moralia. Reflexionen aus dem beschädigten Leben. – Frankfurt: Suhrkamp, 1969.
5. Askedal J.O.

Grammatikalisierung und Persistenz im Deutschen „Rezipienten-Passiv“ mit bekommen/ kriegen/ erhalten // Leuschner T. Grammatikalisierung im Deutschen. – Berlin: Walter de Gruyter, 2005. – S.211-228. 6.*Dürscheid Chr.* Einführung in die Schriftlinguistik. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2002. 7.*Eroms H.W.* Syntax der deutschen Sprache. – Berlin: Walter de Gruyter, 2000. 8.*Kilian J.* T@stentöne. Geschriebene Umgangssprache in computervermittelter Kommunikation. Historisch-kritische Ergänzungen zu einem neuen Feld der linguistischen Forschung // Beißwenger M. (Ed.) Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Stuttgart, 2001. – S.55-78. 9.*Leirbukt O.* Untersuchungen zum bekommen-Passiv im heutigen Deutsch. – Tübingen: Niemeyer, 1997. 10.*Storrer A.* Getippte Gespräche oder dialogische Texte? Zur kommunikationstheoretischen Einordnung der Chat-Kommunikation // Lehr A. (Ed.) Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven der Linguistik. Berlin: Walter de Gruyter, 2001. – S.439-465.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.www.forum.gofeminin.de/forum. 2.www.forum.fsi-wiwi.de. 3.www.wer-weiss-was.de. 4.www.e34m5.de. 5.www.iq.lycos.de. 6.www.ciao.de. 7.www.wertpapier-forum.de. 8.www.motor-talk.de/forum. 9.www.ioff.de/archive. 10.www.mercedes-forum.com. 11.www.forum.computerbetrug.de. 12.www.lawblog.de. 13.www.forum.golem.de. 14.www.historik-forum.org/forum. 15.www.forum.fachinformatiker.de. 16.www.radarforum.de. 17.www.med1.de/Forum. 18.www.gamestar.de/community. 19.www.chiropraktik.ch/Deutsch/Berufsbild/Chiropraktik_SI.cfm. 20.www.wallstreet-online.de/community. 21.www.handyfragen.de. 22.www.arbeitslosenselbsthilfe.org/forum. 23.www.kindergaudi.de. 24.www.forum-inne-sein.de. 25.www.chefkoch.de/forum. 26. www.imkerforum.de. 27. www.macuser.de/forum. 28.www.reisen.ciao.de

ДМИТРАКОВА Н.Ю.

Запорізький національний університет

ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ У СВІТЛІ НОВІТНІХ ОБРІВ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Протягом багатьох століть діалог лишається основною формою людського спілкування, проте його лінгвістична сутність досі лишається недостатньо розкритою. У наш час результатом численних досліджень став чималий внесок у розуміння умов та механізму функціонування діалогів. Розглянуто композиційний, мовний, функціональний його аспекти (Якубинский Л.П.; Арутюнова Н.Д.; Tsui Amy B.M.; Kerbrat-Orecchioni C. та ін.). Але світ не стоїть на місці і підкидає людству нову загадку у вигляді віртуальної реальності та віртуальної комунікації, які часом ставлять під сумнів універсальність деяких положень і вимагають нового підходу до вирішення попередніх проблем. Зокрема набуває актуальності питання про те, як трансформується процес комунікації у віртуальному просторі і як це пов'язане з природою людини, які особливості функціонування діалогу у різних соціальних групах у залежності від ситуації мовлення, тощо.

Мета цієї статті – окреслити основні види діалогічного мовлення для подальшого вивчення його використання представниками різних субкультур єдиного мовного суспільства.

Проте класифікація діалогу на сучасному етапі не вбачається можливою без попереднього огляду історії поняття та основних підходів до його вивчення, без розуміння того, що діалог як форма спілкування та різновид людської діяльності належить до кола філософських проблем. Основи діалогічного підходу для європейського інтелектуального світу заклали Сократ, який підніс до висот майстерності вести бесіду, вважаючи, що саме у діалозі, сперечанні народжується істина. Послідовники Сократа (Платон, Ксенофан та ін.) не тільки записали бесіди свого вчителя, але й наслідували його стиль, створивши тим самим жанр “сократівського діалогу”. В епоху Середньовіччя поняття діалогу сприймає теологія, використовуючи його по відношенню до взаємин людини і Бога. Ситуація змінюється докорінним образом у Новий час з появою окремих наук з їх специфічними **предметом, об'єктом та методами** дослідження. Людська комунікативна діяльність і діалог, як одна з її форм, потрапляють до кола інтересів одразу декількох наук – лінгвістики, психології, соціології та, звичайно, філософії. Кожна з них використовує свій інструментарій та методи аналізу, забезпечуючи тим самим різносторонній підхід до розуміння діалогу.

“Лінгвістичний поворот”, що відбувається у першій третині ХХ століття, коли неklasична філософія пропонує мову у якості альтернативи картезіанському *cogito* [1:18] викликає підвищений інтерес дослідників до проблеми людини і мови. Проблеми діалогу та комунікації розглядають в межах екзистенціалізму (К.Ясперс), феноменології, комунікативної філософії (Хабермас), виникають релігійно-філософська концепція діалогу М.Бубера та концепція Іншого (“Другого”) М.М.Бахтіна, які знаходять чимало прихильників і послідовників.

Одночасно, у вітчизняній лінгвістиці з’являються поодинокі (але визначні) дослідження, присвячені діалогу, Л.В.Щерби, Л.П.Якубинського. І якщо Л.В.Щерба поставив питання про необхідність відмежування та вивчення діалогу, оскільки “справжнє своє існування мова виявляє лише у діалозі” [цит. за:2:302], то Л.П.Якубинський заклав підґрунтя для подальших розвідок у цій галузі. Зокрема, він робить особливий наголос на тому, що “діалог є, безумовно, явищем культури, і разом з тим, більш природним, ніж монолог” [3:34], оскільки будь-яка людська взаємодія є саме “взаємо-дією”, то вона за своєю сутністю прагне уникнути однобічності, хоче бути двосторонньою, діалогічною [3:32]. Даючи характеристику діалогічному мовленню дослідник підкреслює в ній безпосередність сприйняття співрозмовника, реплікування, перебивання співрозмовника, відносно великий темп мовлення, еліптичність та певну композиційну простоту, шаблонність взаємодії. Він також зазначає, що репліка не обов’язково повинна бути словесно вираженою, що іноді мімічна репліка дає відповідь раніше, ніж мовленнєва. Більш того, “зорове сприйняття співрозмовника передбачає сприйняття його міміки, жестів, усіх його рухів тіла. Ці останні стають іноді достатніми для реалізації певної взаємодії та взаєморозуміння... є своєрідною “мовою”” [3:27]. Іншими словами, робиться наголос на тому, що діалог є більш ніж суто лінгвістичне явище і включає як вербальний так і невербальний компоненти.

Іншим дослідником, який зробив чималий внесок у розробку питання діалогу й діалогічності, є М.М.Бахтін. Найсуттєвішим в його теорії діалогу є твердження про те, що “будь-яке монологічне висловлювання, у тому числі й письмова пам’ятка, є невід’ємним елементом мовленнєвого спілкування. Будь-яке висловлювання, у тому числі й завершене письмове, є відповіддю на щось і поцілене на певну відповідь” [4:408]. У такому разі відпадає необхідність у поняттях монологу та полілогу тому, що “діалог завдяки своїй простоті та чіткості виступає класичною формою мовленнєвого спілкування” [5:250]. Це зауваження лишається справедливим навіть, якщо мова йдеться про аутокомунікацію. Існує Я, існує Інший, до кого моє повідомлення є зверненням, і який дає на нього відповідь, при цьому Іншим може бути і моє інше Я.

Ідеї М.М.Бахтіна істотно вплинули на подальші розвідки у теорії діалогу, особливо серед західних дослідників. Як результат, сьогодні існують два основні погляди на діалог: вузький – коли він розглядається як форма мовленнєвої взаємодії між двома співрозмовниками, та широкий (бахтінська концепція), коли під діалогом розуміється *будь-яка* мовленнєва діяльність, де “будь-яке висловлювання, наскільки б значним та завершеним воно не було за своєю суттю, є лише моментом безперервного мовленнєвого спілкування (життєвого, літературного, пізнавального, політичного)” [4:430], а організуючий центр... – у соціальному середовищі, що оточує особистість [4:428]. Отже, таке при такому широкому розумінні зовсім необов’язкова наявність лише двох співрозмовників діалогу, більш того, особливого значення для розуміння спілкування набуває широкий соціальний контекст (ситуація спілкування та статус співрозмовників).

Великий інтерес до вивчення діалогу, його природи, механізмів та умов функціонування виникає серед лінгвістів починаючи з 50-х років. Робляться спроби відійти від дихотомії “діалог-монолог” і класифікувати мовлення, про що свідчать вже назви деяких робіт: наприклад, “О типологии речи” О.О.Холодовича [6:269-276] та Р.О.Будагова [7:70-75].

Професор О.О.Холодович виділяє 32 види мовлення, виходячи з 5 ознак ідентифікації мовленнєвої поведінки людини: засобу вираження мовленнєвого акту (звук, письмовий знак, жест); комунікативності мовленнєвого акту (його наявності та зверненості); його спрямованості (однобічно чи взаємоспрямований); квантифікативності/ потенціалу (кількість учасників); контактності (коли один зі співрозмовників знаходиться у полі зору іншого). Цікавим є пункт про спрямованість мовленнєвого акту (тут О.О.Холодович є співзвучним з поглядами М.М.Бахтіна): “діалогічність – властивість як взаємоспрямованого (два вектори), так і односпрямованого мовлення, тобто саме того мовлення, яке зазвичай називають монологічним” [6:272]. Більш того, він показує, що наявність в одній площині одночасно двох мовців в ситуації мовлення зовсім не є обов’язковим критерієм для визначення діалогу: важливим є не зовнішня (формальна) діалогічна будова, яку мають і квазидіалоги, а наявність діалогічності (у його розумінні цього терміну), як сутнісної характеристики мовлення. Поняттям діалогічності оперують також і сучасні дослідники, наприклад Селіванова О.О.

У своїй однойменній статті Р.О.Будагов, полемізуючи з О.О.Холодовичем у деяких положеннях, розвиває думку останнього про необхідність поєднання у типології зовнішніх (формальних) та внутрішніх (семантичних) особливостей, і завданням лінгвіста вважає встановлення належного їх співвідношення [7:75]. Ще однією важливою рисою дослідник вбачає наявність реакцій співрозмовників на ситуацію мовлення [7:74], яка пізніше отримала назву зворотного зв’язку – необхідної складової міжперсональної комунікації.

Інші вітчизняні дослідники вивчають особливості діалогу драми (Д.Х.Баранник, Г.М.Гай [8]), Н.Ю.Шведова вводить поняття діалогічної єдності, Н.Д.Арутюнова вивчає значення та функціонування реплік діалогу.

Приблизно у цей самий період у західній і, зокрема американський, лінгвістиці відбувається методологічний переворот, що отримав назву “магнітофонної революції” [цит. за:9:46]. Магнітофон стає невід’ємною частиною лінгвістичних досліджень. На плівці фіксується велика кількість емпіричного матеріалу, що дозволяє аналізувати різні аспекти діалогічного мовлення. Зокрема популярним стає вивчення побутових діалогів. І вже у 70-ті рр. виникає етнометодологія, яка розглядає процедури інтерпретації, приховані, нерелексивні механізми соціальної комунікації між людьми, всі форми якої зводяться до мовленнєвої комунікації, ситуації повсякденного спілкування [10]. Хоч етнометодологія зазнала чималої критики, конwersаційний аналіз, який виник на її основі, досі лишається популярним. Дослідники приділяють значну увагу організації мовлення, зміні комунікативних ролей, обґрунтуванню вибору мовцем вербальних та невербальних засобів спілкування в залежності від ситуації [11].

Свій внесок зробили й теорія мовленнєвих актів Дж.Остіна [12], Дж.Серля [13; 14] і прагматика контексту Т. ван Дейка [15], принцип кооперації Г.П.Грайса [16].

У 90-ті роки, особливо у другій їх половині, вже можна вести мову про співіснування двох основних підходів – бахтінського та традиційного, де широко оперують поняттями монологу та полілогу. Прихильники останнього під діалогічним мовленням розуміють “форму (тип) мовлення, що складається з обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активізує роль адресата в мовленнєвій діяльності адресанта” [17:135], або “подовжений комунікативний акт, обмін репліками, в якому беруть участь дві особи” [18:94].

А останнім часом в області дослідження діалогічного мовлення почався уклін до когнітивної соціології (Cicourel; Селіванова [19]), тому що “секрети” його функціонування, на думку прихильників цієї ідеї, слід шукати саме у людській свідомості. Для когнітивістів дискурс (який у розумінні А.-Ж.Греймаса та Ж.Курте охоплює також поняття комунікації як діалогу та фразового обміну [20:139]) – це перш за все сукупність мисленнєвих операцій з обробки мовних даних та екстралінгвістичної ситуації при породженні мовлення [21].

Короткий огляд історії поняття діалогу привів до висновку, що він має досить солідну теоретичну базу для подальших розвідок у цій галузі. За сутністю такі теорії як етнометодологія, прагматика контексту ван Дейка, теорія мовленнєвих актів, когнітивістика фактично є висвітленням окремих моментів діалогічного спілкування між людьми, про які йшла мова ще у 20-30-ті роки. Сьогодні зібрана велика кількість емпіричного матеріалу, збудовані теоретичні моделі і ми наблизилися до того етапу, коли стає можливим дати комплексну характеристику діалогічному мовленню з урахуванням особливостей усіх його складових частин. Тим паче, коли зміни у сфері засобів інформаційних технологій призводять до соціальних трансформацій світу та формуванню глобального комунікаційного простору, підкидаючи нові форми спілкування, що в результаті дозволить краще зрозуміти сутність людської комунікації.

В першу чергу, як ми зазначили вище, мова йдеться про появу і розповсюдження Інтернету і віртуального світу у 90-ті рр. XX століття і змушують змінювати дослідницькі парадигми різних наук, у тому числі й лінгвістики. З моменту появи перших ЕОМ робилися спроби побудувати модель природного діалогу “людина-ЕОМ”, проте на цьому шляху виникали чималі труднощі. Причина невдач, на думку В.З.Дем’янка, криється у неясності того, у чому полягає ефективність діалогу між людьми. Розмірковуючи над цією проблемою він виділяє чотири ключові моменти, які визначають ефективність людської комунікації: однорідність/різнорідність стилю ментальності співрозмовників, драматургія діалогу (поряд з логікою діалогу), зміна настрою та “виконання мелодій-думок” [22:109-111]. Не важко зрозуміти, що ці фактори слід шукати безпосередньо у людській ментальності. Стає очевидним, що навряд діалог буде ефективним, коли одним з суб’єктів виступає комп’ютер. Зовсім інша справа, коли комп’ютер виступає у ролі посередника, який відкриває людині двері до світу нових можливостей, де інші уявлення про час, простір, спосіб спілкування.

Інтернет змінює класичне розуміння основних категорій комунікації. Важливим є те, що у Мережі відбувається спільне (адресантом та адресатом) конструювання віртуальної реальності, де текст стає відкритим для будь-якого користувача. Унаслідок цього, домінуючою формою спілкування стає діалог, а не монолог; замість одностороннього спрямованого інформаційного потоку (від комунікатора – до комуніканта) відбувається комунікаційна взаємодія (“комп’юнікація”). Більш того, джерело та отримувач інформації міняються місцями, тому що доводиться робити особливий наголос не на тому, хто передає інформацію, а на тому, хто її добирає та опрацьовує. Така активність реципієнта робить його головною фігурою комунікативної взаємодії [23].

Варто додати, що процес глобалізації, у розповсюдженні якого значну роль відіграє Інтернет, спричиняє процес дефрагментації суспільства та формування у ньому субкультур [24:26-27]. В середині цих субкультур нерідко формуються варіанти основної мови, мовлення їх представників має свої особливості [25:63]. Отже, стає можливим дослідити внутрішню контрастивність мовлення, зокрема діалогічного.

Але розгляд цього питання неможливий без розмежування таких ключових понять як комунікація та діалог. Не поринаючи в історію виникнення та існування на лінгвістичному просторі цих понять, дозволимо зауважити, що більшість дослідників вважає діалог вужчим поняттям, ніж комунікація, під якою розуміють цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи [26:243]. Ми поділяємо цю думку, а діалогом у цій статті вважатимемо символічно-знаковий (з домінуючим вербальним компонентом) обмін інформацією між співрозмовниками з досягненням певного перлокутивного ефекту.

Приймаючи до уваги той факт, що комунікація та діалог у цьому випадку співвідносяться як видове і специфічне поняття і мають однакові складові елементи: адресант, адресат, канал зв’язку, код, зворотній зв’язок, повідомлення-висловлювання-текст,

то ми вбачаємо за можливе застосувати традиційну модель комунікації, запропоновану Р.Якобсоном, для класифікації діалогічного мовлення. Першим виникає питання про те, який з елементів є визначальним для класифікації?

Ми вважаємо, що це канал зв'язку. Вже виходячи з його фізичних характеристик комунікацію можна поділити на реальну, віртуальну, з одного боку, та міжперсональну, авторську та масову, з іншого. Реальна та віртуальна зумовлені специфікою просторово-часових характеристик ситуації спілкування (час і простір звужуються до однієї точки та водночас розширюються до безкінечності). Поділ на міжперсональну, авторську та масову пояснюється особливістю взаємин адресанта-адресата у комунікативній структурі та специфікою зворотного зв'язку. Зв'язок адресант – повідомлення – адресат у випадку з авторською ніби подвоюється, оскільки, з одного боку, художній текст є моделлю реального світу, а з іншого, сам є частиною реального світу. У зв'язку з цим О.С.Сапожникова виділяє наступні типи бінарних взаємин у загальній схемі комунікативної структури художнього тексту: автор – читач, автор - персонаж, персонаж – персонаж, читач – персонаж [27:84].

Щодо комунікації міжперсональної та масової (де повідомлення передається широкому колу людей за допомогою мас-медіа), то головною відмінністю останньої є той факт, що вона має не одне, а декілька ідентичних повідомлень. Другою відмінністю є специфіка зворотнього зв'язку. У звичайному міжперсональному спілкуванні зворотній зв'язок є миттєвим, тоді як у масовій комунікації він є дедуктивним (inferential feedback). Цей зв'язок є непрямим: продюсери повинні чекати щонайменше добу, щоб дізнатися рейтинги нових передач та зробити висновки про те, що їм необхідно змінити у своїй продукції для залучення ширшої аудиторії. Тут виникає феномен додаткового зворотнього зв'язку у вигляді критики з боку інших медіа чи публікацій у пресі, до того ж унеможлиблюється корегування діалогу “тут і зараз” через часову затримку у наданні зворотнього зв'язку [24:4-7].

Типові форми діалогу зобразимо у наступній таблиці.

комунікація	<i>Реальна</i>	<i>віртуальна</i>
<i>міжперсональна</i>	Побутовий діалог	Чат, форум
<i>масова</i>	Теле-, радіопередачі	Мас-медіа в Інтернеті ¹
<i>авторська</i>	Художні твори, фільми, театральний діалог	Гіпертексти з відкритою структурою

Іншим важливим елементом для класифікації діалогічного мовлення є код, від якого значною мірою залежить успішність комунікативного акту. Його можна розглядати подвійно: як мову спілкування, і як наявність спільних фонових знань. Важливість останнього чудово продемонстрував У.Еко у дослідженні семіотики текстів. Він наголосив, що саме через код свого тексту автор продукує свого зразкового читача, який поділяє з ним

однаковий ансамбль кодів, що стає запорукою комунікативності тексту [28]. Висновки, зроблені дослідником, стосуються в першу чергу художніх творів, однак, на нашу думку, їх можна застосувати й до міжперсональної комунікації, та, особливо, віртуальної, де наявність спільних фонових знань та інтересів стає чи не найголовнішим критерієм формування соціальних груп.

Слід підкреслити ще один цікавий момент. Наявність спільного коду слугує запорукою для успішності комунікативного акту, але не впливає на його наявність. Іншими словами, навіть за умови відсутності спільного коду, адресат отримує інформацію, на основі якої приймає рішення про необхідність переривання комунікативного акту. Ефект не співпадає з перлокутивним ефектом, на який розраховує автор повідомлення, комунікативний акт є неуспішним, але є наявними адресант та адресат, відбулася передача інформації і отримано перлокутивний ефект (у даному випадку, переривання комунікативного акту).

Аналогічна картина з мовою спілкування. У випадку, коли мова адресанта є незрозумілою для адресата, він отримує з повідомлення (що має вербальну й невербальну складові) інформацію про те, що ця мова є для нього незнайомою і (у більшості випадків) приходить до висновку про необхідність переривання комунікативного акту (перлокутивний ефект).

На наступному рівні класифікації вагому роль відіграватимуть параметри таких елементів комунікації як комуніканти (адресант та адресат) та контекст. Контекст може впливати на процес спілкування як об'єктивно – фізичні перешкоди (шум, галас, технічне переривання зв'язку тощо) – так і суб'єктивно через суб'єктивне сприйняття його комунікантами, яке впливає на вибір ними стратегій спілкування. Тобто все замикається на характеристиці комунікантів. Діалогічне мовлення можна класифікувати в залежності від їх кількості, стосунків, в яких знаходяться, інтенцій тощо. А аналіз діалогу, виходячи з когнітивно-соціальних характеристик мовців, – це вже тема іншого дослідження.

¹ оскільки Інтернет є засобом масової комунікації, то будь-яка комунікація у Мережі має більш-менш яскраво виражені ознаки масової

ЛІТЕРАТУРА

1. *Постмодернизм*. Энциклопедия / Сост. и научн ред. А.А.Грицанов, М.А.Можейко / отв. ред. А.И.Мерцалова – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001.
2. *Валюсинская З.В.* Вопросы изучения диалога в работах советских лингвистов / Синтаксис текста [Сб.статей] / Отв.ред. Г.А.Золотова. – М.: Наука, 1979.
3. *Якубинский Л.П.* О диалогической речи / Л.П.Якубинский Избранные работы. Язык и его функционирование – М.: Наука, 1986.
4. *Волошинов В.Н.* Марксизм и философия языка / В кн. М.М.Бахтин (под маской). Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи. Составление, текстологическая подготовка И.В.Пешкова. Комментарии В.Л.Махлина, И.В.Пешкова. – Изд-во “Лабиринт”, М., 2000.
5. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества – М.: Искусство, 1979.
6. *Холодович А.А.* О типологии речи / Холодович А.А. Проблемы грамматической теории – Л.: Наука, 1979.
7. *Будагов Р.А.* О типологии речи / Будагов Р.А. Язык, история и современность. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971.
8. *Баранник Д.Х., Гай Г.М.* Драматичний діалог: питання мовної композиції. – К.: Вид-во Київ.держ.ун-ту ім.Т.Г.Шевченка, 1961.
9. *Kerbrat-Orecchioni Catherine* Les interactions verbales Tome 1 Linguistique – Paris: Armand Colin Editeur, 1990.
10. *Юнин Л.Г.* Этнометодология. – <http://ecsocman.edu.ru/db/msg/55265>.
11. *Analyse conversationnelle* – http://fr.wikipedia.org/wiki/Analyse_conversationnelle.
12. *Остин Дж.Л.* Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. Сборник. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – С.22-130.
13. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. Сборник. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – С.170-194.
14. *Серль Дж. Р.* Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. Сборник. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – С.195-222.
15. *Ван Дейк Т.А.* Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989.
16. *Грайс Г.П.* Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.16: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С.217-237.
17. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл.ред. В.Н.Ярцева. 2-е изд.дополн. М.: Большая Российская энциклопедия, 2002.
18. *Штерн І.Б.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичн. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки. – К.: “АртЕк”, 1998.
19. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004.
20. *Греймас А.-Ж., Курте Ж.* Семиотика. Объяснительный словарь. / Лингвистика XX века: система и структура языка. Ч.2 / Сост. Е.А.Красина. – М.: РУДН, 2004. – С.136-142.
21. *Милевская Т.В.* О понятии “дискурс” в русле коммуникативного подхода // Материалы международной научно-практической конференции “Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах “Коммуникация-2002” (“Communication Across Differences”) Ч.1. – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002.

– С.188-190. – http://www.russcomm.ru/rca_biblio/m/milevskaya.shtml. 22. Демьянков В.З. Загадки диалога и культуры понимания // Текст в коммуникации. М.: Институт языкознания АН СССР, 1991. – С.109-116. 23. Михайлов В.А., Михайлов С.В. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества – http://www.russcomm.ru/rca_biblio/m/mihaylov-mihaylov.shtml. 24. Baran, S.J. Introduction to mass communication: media literacy and culture. – London – Toronto: Mayfield Publishing Compagny, 2001. 25. Вердербер Р. Психология общения. – СПб.: пройм-Еврознак, 2006. 26. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К.:2006. 27. Сапожникова О.С. Соотношение естественной и литературной коммуникации (на материале современной французской литературы) // Филологические науки. – 1998. – №1. – С.83-91. 28. Еко У. Роль читача: дослідження з семіотики текстів / Пер з англ. Мар'яни Гірняк. – Львів: Літопис, 2004.

ДОРОШЕНКО М.Н.

Інститут мовознавства імені О.О.Потебні НАН України

ЯВИЩЕ ПАРЕНТЕЗИ В ТЕКСТОВОМУ ТВОРІ МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Однією з особливостей сучасного комунікативно-функціонального підходу до мови є розгляд не лише слова і речення як одиниць мовлення, а й тексту. У центр уваги переміщується проблема реалізації в мовних процесах законів мислетворення та процес породження тексту як однієї з основних одиниць комунікації. Поява такого напряму аналізу мови безпосередньо пов'язана з відродженням та підвищенням інтересу до вивчення і дослідження змісту мовних одиниць з використанням сучасних методів логіко-семантичного аналізу. Закономірним наслідком цього процесу є більш детальна розробка проблем текстового статусу ряду категорій мови, які до останнього часу розглядалися лише в межах речення як її основної одиниці. Комунікативна лінгвістика, в рамках якої представлення будь-якої мовної одиниці як елемента реальної комунікації вимагає інтегрального визначення, направлено на розкриття єдиної сутності комунікативного акту, дозволяє по-новому поставити питання щодо лінгвістичної природи всіх тих конструкцій, які в нормативних граматиках трактуються як нестандартні. Зокрема, це стосується парентезних конструкцій (вставні слова і словосполучення, вставні речення; вставлені слова і словосполучення, вставлені речення), які будуть об'єктом нашого аналізу. Необхідно зауважити, що у даній статті ми будемо використовувати терміни “парентеза”, “парентезація”, “парентетичні конструкції”, які все частіше вживаються у семантико-синтаксичних студіях, хоча деякі дослідники послуговуються такими варіантами даних термінів, як “парантеза”, “парантезація”, “парантизація”.

Предметом дослідження є лінгвістичний статус, функціональне значення і семантичні особливості парентетичних конструкцій у російській, українській та англійській сучасних мовах.

Актуальність даної проблеми зумовлена посиленою увагою сучасних мовознавців до питань синтаксичної будови окремих мов. Мовна специфіка парентезних конструкцій, попри значну кількість наукових розвідок, й досі залишається недостатньо з'ясованою. Традиції розгляду й опису парентетичних елементів (компонентів) речення в слов'янських, романських і германських мовах мають як спільні, так і відмінні риси. Тому виникає потреба висвітлення вставних і вставлених конструкцій у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Метою нашої статті є виявлення синтаксичного статусу парентезних конструкцій в сучасній українській, російській та англійській мовах.

Досягнення зазначеної мети передбачає необхідність розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати суть явища парентезації; 2) виявити різницю між вставними та вставленими елементами, а також механізм їх включення в структуру речення; 3) розглянути основні погляди щодо парентез у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві; 4) порівняти й

проаналізувати вживаність парентетичних конструкцій у мас-медійному дискурсі 1950-х років та сучасності.

Матеріалом дослідження слугували парентетичні конструкції, дібрані методом виписування з україномовних, російськомовних та англomовних газетних видань 1950-1955-х та 2004-2008-х рр., які підлягали як суцільному, так і вибірковоmu аналізу.

Синтаксис – це та сходи́на граматичної будови мови, на якій формується зв'язне мовлення. Для отримання загальної картини поняття “мовлення” О.В.Александрова виділяє такі “рівні синтаксичного аналізу”: 1) “синтаксичний” рівень (вивчення членів речення); 2) “динамічний” рівень (вивчення функціональної перспективи висловлення); 3) рівень “парентетичних внесень” (зв'язки парентетичних конструкцій з реченням та текстом); 4) рівень “фразування” (зв'язки контекстуальних синтагм) [1].

Рівень парентетичних внесень зорієнтований на вивчення слів та конструкцій, які не є членами речення, але входять до його складу, що забезпечує структурний і смисловий зв'язок речення з контекстом.

Парентеза (англ. parenthesis, фр. paranthese, нім. Satzparenthese, ісп. parenthesis) визначається як внесення до речення неузгодженого з ним граматичного слова, словосполучення чи іншого речення (О.С.Ахманова) [2], тобто представляє собою явище інкорпорації у сентенціональну синтагму іншого слова чи іншої синтаксичної конструкції.

В.Г.Адмоні під парентезою розуміє “такий локалізований всередині будь-якого речення відрізок мовлення, який з включаючим реченням граматично не пов'язаний і утворює окрему синтагму” [3].

“Російська грамати́ка” (1980) вказує, що до “вставних слів і сполучень слів відноситься досить широка група лексико-синтаксичних одиниць – словоформ і різного ступеня стійких сполучень, що виражають відношення до повідомлюваного чи його характеру; експресивну реакцію на повідомлення; підкреслення, виділення певної частини; характеристику повідомлюваного з точки зору його зв'язків і відношень, достовірності чи недостовірності; характер протікання в часовому просторі; віднесення повідомлення до витоку” [4]. У Лінгвістичному енциклопедичному словнику вставні слова визначаються як “слова і сполучення слів, граматично не пов'язані з жодним членом речення; завдяки вставним словам здійснюється модальна, експресивна та емоційна оцінка повідомлення” [5:81]. “Сучасна українська літературна мова” (1975) визначає вставні слова і речення як “окремі слова, сполучення слів, що надають певного відтінку основному змісту висловлюваної думки, не зв'язані традиційними типами граматичного зв'язку з іншими словами в реченні” [6].

Попри те, що синтаксис речення при вивченні парентезних конструкцій практично ніколи не був обмежений рамками окремого речення і широко враховував контекстне оточення і мовленнєву ситуацію, тобто моменти власне текстові, він не зміг дати однозначного розв'язання проблеми щодо істинного місця і призначення парентетичних одиниць в системі мови.

Сучасне мовознавство розрізняє вставні й вставлені конструкції. Вставлені елементи довгий час не відмежовувалися від вставних. Тільки в кін. 50-х – на поч. 60-х років вставлені конструкції були відокремлені від вставних і їх аналіз був підкріплений теоретичним обґрунтуванням. Вперше в російській мові на розмежування вставних і вставлених елементів звернув увагу О.О.Шахматов. Він вирізняв речення з “вставленими із сусіднього речення словами” і пропонував кваліфікувати вставні компоненти як “редуковані за своїм смислом речення” [7]. За генезисом, О.О.Шахматов розрізняв вставні компоненти, що беруть свій початок 1) з односкладних речень – означено-особових, безособових, інфінітивних, прислівникових, підметових; 2) з двоскладних речень – узгоджених чи неузгоджених. Більш ґрунтовно це питання було опрацьоване в академічній “Грамматике русского языка” за

редакцією В.В.Виноградова [8]. Класифікація вставних елементів значно деталізувалась (зокрема в семантичному плані) і було запропоновано розмежовувати вісім груп таких компонентів, які синтаксично не пов'язані з реченням і виражають ставлення мовця до висловленого. Автори принципово не розрізняють слова і речення вставного плану, оскільки семантично вони несуть ідентичне навантаження. Водночас у праці йдеться про вставлені слова, словосполучення і речення, що є розвитком думки О.О.Шахматова. В україністиці про особливий різновид “втручених речень” йдеться у книзі О.Огоновського “Грамматика русского языка для школъ среднихъ”, яка вийшла у 1889 році, але послідовно впроваджено поняття вставлених речень у дослідженнях Л.О.Кадомцевої та Б.М.Кулика. Говорячи про диференціацію вставних і вставлених одиниць, Б.М.Кулик зазначає: “На відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб’єктивне ставлення того, хто говорить, до висловленої ним думки, вставлені слова, словосполучення і речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формування думки” [9].

Деякі автори заперечують доцільність виділення вставлених одиниць. Так, О.Г.Руднєв вважає, що цей різновид одиниць позбавлений будь-яких відмінних від вставних слів і словосполучень смислових функцій та особливого вираження, синтаксичної форми [10]. Окремі мовознавці зазначають, що розмежовування вставних і вставлених компонентів висловлення не повинно вести до їх розриву в синтаксичному описі. Так, О.А.Колихалова вказує, що “розуміння відмінностей буде повнішим, якщо їх розглядати як відповідні різновиди деякого синтаксичного явища” [11]. Це явище вона називає “вставністю”. Л.О.Кадомцевою також запропоновано об’єднати вставні й вставлені конструкції в “одну синтаксичну категорію недиференційованої вставності (парентези)” [12].

Так, вставні та вставлені конструкції дійсно різняться. Вставні конструкції (слова, словосполучення і речення) виражають суб’єктивну модальність (якісну кваліфікацію суб’єктом мовлення змісту свого висловлювання як специфічного роду субстанції, що здійснюється за аналогією механізму предикації) висловлюваного змісту (оцінку, порядок, джерело тощо). Вставні конструкції не є членами речення, тобто граматично не пов’язані з іншими словами, але мають змістовий зв’язок із реченням. Напр. *Вже почалось, мабуть, майбутнє. Оце, либонь, вже почалось...* (Л.Кост.); *Простоту, яка, взагалі кажучи, є ознакою високого мистецтва, іноді плутають із спрощеністю, примітивізмом, голою схематичністю* (Рил.). З.П.Олійник звертає увагу, що “вставлені конструкції мають переважно комунікативно-прагматичне призначення: диференціювати інформативний план висловлювання за віссю: “основна / додаткова інформація”. Прагматична мета суб’єкта мовлення в конструктивному плані досягається: а) шляхом “пересування” структурно-семантичних компонентів простого / ускладненого / складного речення в “зону” додаткової інформації – квазівставлення; б) включенням у синтаксичний “шов” засобами міжфразового зв’язку синтаксичних конструкцій різної будови та обсягу – власне вставлення” [17:5].

Таким чином, вставлені елементи вживаються для доповнення, уточнення, роз’яснення предметного змісту речення, хоча нерідко несуть також суб’єктивно-модальний відтінок. Здебільшого автор вводить їх у контекст при необхідності показати додаткову інформацію, що з’явилась в процесі мовлення. Напр. *Людині суджено не рухатись по колу (Це зрештою й гаразд)* (Рил.); *Він головою в такт мелодії кивав (Це взагалі була його питома риса)...* (Рил.); *Там батько, плачучи з дітьми (А ми малі були і голі), Не витерпів лихої долі, Помер на панцині...* (Шевч.); *Справді, у світлому великому небі – ніколи я не бачив над собою такого неба! – в дальній далечі, у високій високості, де, мабуть, лише реактивні літають, йдуть табуни птиць* (Гонч.). Модально-оцінні функції наближують вставлені

конструкції до вставних, проте характер додаткового пояснення, що порушує синтаксичну одноплановість, залишається визначальним.

Зарубіжні дослідники синтаксису романо-германських мов не розмежовують вставні та вставлені компоненти і говорять лише про парентези (парантези). Російські та українські синтаксисти досліджують на матеріалі англійської мови як вставні, так і вставлені конструкції.

Термін “парентези” почав широко вживатись у вітчизняному мовознавстві після праці О.В.Александрової [1]. Крім традиційних вставних і вставлених структур він охоплює “всі можливі явища перериву плавного мовлення”. Авторка піддає сумніву доцільність розмежування “вставності” й “вставленості” взагалі й в англійській мові зокрема. Вона пояснює це тим, що в англійській синтаксичній традиції вставні й вставлені конструкції не розмежовуються, хоча, безперечно, в англійській мові структурні аналоги російських “вставлених” конструкцій існують. Окрім того, О.В.Александрова вказує на брак чітких критеріїв відмінностей між вставними й вставленими одиницями. Термін “парентеза” вживається і в працях І.О.Іноземцевої. Під “вставністю” дослідниця розуміє “будь-які елементи, що вводяться, вставляються автором у текст з метою оформлення його в суб’єктивно-модальному, емоційно-оцінному, прагматичному плані чи в плані внутрішньої зв’язності й цілісності” [13].

Один з виявів парентези у писемному мовленні – вставні (парентетичні) конструкції, взяті у дужки, які, як правило, сигналізують про те, що автор при породженні тексту підкреслює вставний характер парентетичної конструкції, її окремішний статус у площині речення як цілісної граматичної одиниці. Це явище створює у сучасній мовній практиці механізм, який намагається подолати лінійний характер мовлення і тому безпосередньо пов’язаний з основоположним другим принципом Ф. де Соссюра, який базується на ідеї членування мовленнєвої діяльності (у розумінні Соссюра) як трихотомія: “мова – узус – мовлення”.

Наші спостереження над процесами формування сучасного писемного тексту, зокрема в межах газетно-публіцистичного дискурсу, дають підставу твердити, що парентетичні конструкції все частіше стають компонентами речення, а відтак відбивають активні процеси в сфері породження висловлення. Обстежений нами корпус української, російської та англomовної преси 50-х рр. і сьогодення демонструє те, що синтаксичний склад і набір виконуваних функцій розширюється. Так, парентезація в газетно-публіцистичних текстах 50-х рр. використовувалась досить рідко і здебільшого для пояснення, уточнення, побіжних зауважень, розкриття додаткової інформації тощо. Автори того часу ніби уникали ускладнень реченнєвих структур вставленістю, надаючи перевагу реченням з простою чіткою побудовою, що забезпечувало краще сприйняття повідомлюваного. Парентетичні конструкції використовувались, в основному, при необхідності доповнити, роз’яснити чи уточнити предметний зміст речення. Напр.: 1) *Після свого робочого дня (я працював тоді чорноробом) годинами простоював біля токарного верстата, придивлявся, стежив за роботою токаря.... Одразу ж далась ознаки недостатня грамотність (я не мав навіть початкової освіти)* (Літературна газета, 1950, №1, с.1); 2) *Є нариси, надміру переобтяжені екскурсами у минуле (“Турбаї”), над автором іноді тяжить традиційність у показі окремих ситуацій (історія з хлопчиком Генею у нarisі “Багата жінка”)* (Літературна газета, 1950, №23, с.2).

Хоча й інколи, парентезацію вживали задля надання висловлюваному контексту емоційно-експресивного забарвлення, що, в свою чергу, здійснює вагомий вплив на свідомість адресата-читача. Див. приклади 3-7: 3) *Чому ж, однаке, колгоспний зал (де Моринці, а де степ донецький!) стежить за екраном серед такої напруженої тиші?* (Радянська Україна, 1950, №1, с.3); 4) *Поминувши за околицею Цюрупинська будинки*

відпочинку, входимо у рідкий сосновий ліс (недогризки німецької окупації) (Радянська Україна, 1950, №5, с.3); 5) *Дореволюционные издания этой повести (а первое из них имеет уже столетнюю давность!) и труднодоступны и не отвечают требованиям, которые предъявляет современная историография к изданиям древнерусских памятников* (Комсомольская правда, 1953, №48, с.3); 6) *А нужны еще многие другие, обладающие (непреренно!) талантом сатириков. Где они?* (Советская культура, 1954, №1, с.4); 7) *To attend a committee meeting or affair during the week is a major operation (week-ends, are just as bad because of the accumulation of housework and shopping that constitutes any housewife's "weekend off")* (The Worker, 1952, Jan.20, Sun., p.4).

Однак, найчастіше вживаними в газетно-публіцистичному дискурсі 50-х рр. є клішовані й нормативно закріплені парентези (напр.: в українській пресі – (ТАРС), КП(б)У, ЦК ВКП(б), (Кор. “Радянської України”), (ПАТАУ), (Наш кор.), (З газет), (закінчення див на стор...) тощо; в російській – (Наш спец. корр.), (Аплудисменты), (Бурные продолжительные аплодисменты), (По телефону), (смотри снимок) тощо; в англійській – (recording), (talk), (variety), (competition), (if any) і т.п.) та уточнювальні, пояснювальні й доповнювальні парентези. Див. приклади 8 – 12: 8) *Судя по названию рассказа, автор его, Морозов (заместитель редактора газеты), стремился внушить читателям идею прекрасной, чистой любви* (Комсомольская правда, 1953, №4, с.2); 9) *Серьезно критиковались в докладе Советский райком (секретарь т.Иванников), Калининский райком (секретарь т.Герасимов), Молотовский райком (секретарь т.Дубровский). Нередко смешиваются понятия народности и популярности (часто временной, нестойкой)* (Советская культура, 1954, №15, с.1.); 10) *After a hard year's work at the Stafford factory, the workers who visited the canteen for their Christmas dinner (which had to be paid for) were adequately rewarded when on their plates appeared – one mince pie* (Daily Worker, 1950, Saturday, January 7, p.2); 11) *No less than 30,000 million dollars (10,174 million pounds) is being spent on wars, i.e., payment for the last war and preparation for the next* (Daily Worker, 1950, January 14, Saturday, p.1); 12) *They come in from all over the land to show the terrific possibilities of the national campaign. (We will publish state figures as they are tabulated). For example, one canvasser in Detroit...* (The Worker, 1952, Jan.20, Sun., p.3).

Дослідження ж газетного тексту сьогодення (2004-2008 рр.) показують, що парентези дедалі частіше використовуються в писемному мовленні, причому з наданням вставленим конструкціям суб'єктивно-модального забарвлення. Слід також відмітити, що в англійських газетних виданнях явище парентезації менш активно розвивається порівняно з російсько- та україномовними. Більш частотне використання парентетичних конструкцій в українських та російських виданнях можна, очевидно, пояснити намаганням насичувати речення, що породжуються, інформацією, оформленою у вигляді номінативних одиниць за редукції експліцитних синтаксичних зв'язків, що в свою чергу, забезпечує зорове фокусування уваги реципієнта на синтагматичних фрагментах, оформленими дужками. Відомо, що носії англійської мови у Великобританії (що не можна сказати про американців) обережно ставляться до будь-яких нововведень стосовно мови, намагаються уникати відхилень від норм, тоді як носії української та російської мов надзвичайно люблять експериментувати та відхилятися від загальноприйнятих мовних правил. Можливо, саме тому в українській та російській мовах частіше (за нашими спостереженнями) зустрічаються парентетичні внесення, ніж в англійській.

Т.В.Радзівська, досліджуючи проблеми вивчення плану вираження сучасного мас-медійного тексту, звертає увагу, що “різноманітність прийомів (серед яких – прийом використання дужок для парентизації певного фрагмента речення) дає підстави протиставляти мовленнєву практику текстотворення сучасного періоду мовленнєвій практиці попереднього періоду, коли основні креативні зусилля авторів газетних текстів були

зосереджені на створенні нових фразеологічних виразів, номінацій з експресивною функцією – слів і словосполучень, часто оцінної семантики, які належали до спільної сфери усного і писемного мовлення. Сучасні результати “графологічної творчості” сигналізують про зсув у сфері прикладання творчих зусиль автора тексту, яка належить до суто писемної мовленнєвої діяльності і стосується графічної субстанції мови в її писемній реалізації” [14:238].

У сучасному текстовому творі вживання парентетичних конструкцій сприяє досягненню лаконізму висловлення, його розчленуванню, витворенню ізольованих структур, що постають як самостійні і несуть певне інформативне, емоційно-експресивне навантаження. Співіснує два варіанти використання парентези: або автор ізольовує певний фрагмент виділенням дужками задля виведення інформації на другий план або ж, навпаки, мовець візуально фокусує на важливому (для нього) моменті увагу реципієнта за допомогою графічного оформлення дужками. Напр.: 1) *43 відсотки українських вірмен при переписі 2001 року назвали рідною російську (найбільші вірменські громади проживають у Донецькій і Харківській областях; ці вірменські громади не такі стародавні, як греки Приазов'я, так що мають перспективи в просуванні до російськомовності)* (Україна молода, 2005, №70, с.7); 2) *Прикро, звичайно, що радість та дружеслюбність не випромінює кожен зустрічний кийський перехожий (напевне, у пересічного українця для цього ще замало підстав)* (Україна молода, 2005, №70, с.6); 3) *Наразі ж наші молоді співвітчизники (висококваліфіковані й не дуже), не знайшовши роботи на батьківщині, виїждять за кордон, ще більше збіднюючи внутрішній ринок праці* (Урядовий кур'єр, 2007, №190, с.9); 4) *Оператор, який знімав матеріал, так яскраво, незамасковано, кілька разів показав ту знущальну оранку ралом (у наш час!), що я сидів перед телевизором не просто вражений, а... вбитий* (Урядовий кур'єр, 2007, №197, с.7); 5) *Но напомнил, что мы (кто это “мы” – не уточнил) взяли обязательства по охране авторских прав. Меня вообще удивляет, с какой легкостью президент наш берёт на себя (ну не на себя лично, а на страну) новые и новые обязательства и прощает долги* (Советская Россия, 2007, №15-16, с.1).

Пояснення вживання парентетичних конструкцій замість використання неускладнених реченнєвих структур слід шукати в необхідності поєднання кількох інформаційних планів в одному висловленні. Співіснування двох функціонально-споріднених, але інформативно відмінних одиниць сприяє лаконічності висловлення та розкриває декілька рівнів повідомлення. Напр.: 6) *The satisfaction of getting work done (even boring works) is one of the most reliable pleasures that there is* (Financial Times, 2005, Mon., January 3, p.4); 7) *No amount of positive (or wishful) thinking will improve things* (Financial Times, 2007, Jan.2, p.6).

Ці приклади, зокрема 8)-й, демонструють особливу функцію дужок, як засобу оформлення речення в сучасному газетно-публіцистичному дискурсі – наповнювати його специфічною експресією: 8) *Те, хто (надеюсь), читает мои материалы, не мог не заметить, что я старательно избегаю низкопробного юмора и шуточек в стиле петросьяна-дубовицкой* (Советская Россия, №57-58, с.2); Так, взявши вставне слово *(надеюсь)* у дужки, яке цілком органічно вписується в семантико-синтаксичну структуру речення і згідно пунктуаційним нормам не потребує відмежування у вигляді парентези, автор візуально виділяє це слово і надає йому певної експресії; тоді як в наступному прикладі завдяки дужкам реалізується своєрідне стягнення конструкції, вона піддається компресії: 9) *К группе риска в Минэкономразвития относят в первую очередь товары народного потребления (одежда, обувь, некоторые продукты питания, бытовая и компьютерная техника), по поводу которых у российских властей существуют сомнения относительно достоверности их декларирования* (Коммерсантъ, 2005, №67, с.1).

В останніх двох прикладах парентетичні конструкції (*he's a notorious workaholic*) та (*even if the fools do win an occasional award*) представляють собою експресивно-оцінні

зауваження автора, при чому в 11)-му прикладі в дужках опинився синтагматичний фрагмент, який за пунктуаційними нормами природніше було б відмежувати комою або крапкою з комою, але тоді ми б так не відчували емоцій автора: 10) *So the Prime Minister should savour his holiday, if indeed he takes one (he's a notorious workaholic)* (The Globe & Mail, 2004, Jan.1, Thurs., p. A10); 11) *Either way, the result makes Martin the perfect host for the annual Oscar fest – the movie-man who could be better saluting a movie-business that should be better, each convinced that commercial entertainment is “honest” and anything more is a fool’s game (even if the fools do win an occasional award)* (The Globe & Mail, 2004, Jan.8, Thurs., p. R3).

Підводячи невеликий підсумок, слід звернути увагу на міркування Т.В.Радзієвської: “враховуючи достатньо виражений семантичний зв’язок оформлених в дужках фрагментів з основною сентенціональною синтагмою, слід зробити висновок про переважно орнаментальну функцію дужок в подібних писемних висловленнях. Основний наслідок такої практики оформлення писемного повідомлення полягає в створенні ефекту сегментованості тексту, його дискретності. Дужки, з одного боку, посилюють графічну “картинність” тексту, нейтралізують його лінійний характер, утворюють своєрідну додаткову надбудову над основним текстом, з другого, – підкреслюють (точніше сказати – створюють) складений характер висловлення, його нецілісність і фрагментарність” [14:240].

На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідження тексту та його елементів видається неповним без залучення лінгво-когнітивної парадигми, в межах якої механізми текстоформування співвідносяться з механізмами переробки та репрезентації знань.

Констатація факту наявності специфічного семантичного зв’язку між парентезними конструкціями і основним складом речення, з одного боку, та одночасний розгляд їх як аномальних втручених елементів, внесених в структуру речення “ззовні”, з другого боку, наразі наштовхують на думку, що відношення, які виникають між парентезними конструкціями та їх синтаксичним оточенням, можуть бути виявленими і несуперечливо обґрунтовані не в межах речення, а лише в текстовому оточенні. Адже, визначаючи мову як динамічну, комунікативно-функціональну систему, як семіотичний механізм породження і розуміння мовних творів – текстів, ми зобов’язані розглядати будь-яку одиницю мови в аспекті її функцій і місця в тексті.

Парентезація, як і будь-яке інше мовне явище, може бути об’єктивно дослідженим не в ізолюваному вигляді, не саме по собі, а в усіх його відношеннях і смислових зв’язках з іншими елементами, з якими воно протиставляється і зіставляється. Так, А.А.Мецлер зазначає, що сферою реалізації такого дослідження може стати комунікативна лінгвістика, оскільки комунікація, поєднуючи в собі суспільне та індивідуальне, абстрактне і конкретне, реалізує систему мови. Саме тому будь-який фрагмент комунікації слід розглядати в цілісності як в плані формальних категорій, так і в плані смислової структури. З цієї точки зору факт перетинання денотативної лінії передачі інформації цілою сіткою елементів коментування, пояснення, уточнення, – найбільш частотних функцій парентезних конструкцій, – може інтерпретуватися не в плані порушення зв’язності тексту, а навпаки, як фактор, цементуючий текст, закінчений інформаційний акт [15:3-4].

Спроби мовознавців визначити витoki парентезації переконують, що дискурс має складну внутрішню архітектуру не лише у випадку транспозиції діалогу в “монолог”(в розумінні Е.Бенвеніста): “Монолог” – це ніщо інше, як перенесений у внутрішнє мовлення діалог між Я-мовцем і Я-слухачем. Інколи говорить тільки Я-мовець, але Я-слухач так чи інакше обов’язково присутній, його присутність необхідна і її достатньо, щоб висловлення Я-мовця набуло сенсу [16:317]. Зазначимо, що Е.Бенвеніст розглядав парентезацію як засіб “ауторефлексії” суб’єкта мовлення, елемент “формального апарата мовлення”, сферу вияву індивідуальної маніфестації мовної системи (parole – за Соссюром). Ця ауторефлексія

здійснюється у вимірах і межах ідеології соціуму, бо, як підкреслював Соссюр, “звичай нації відображаються в мові, а з іншого боку, значною мірою саме мова формує націю” [17:6].

Властивість парентезних конструкцій відображувати перспективні та ретроспективні зв'язки в тексті базується на їхній двойській природі: з одного боку, вони конкретні й відсилають до певної визначеної ситуації, а з іншого – володіють широкою шкалою потенційності, яка й забезпечує можливість формування здогадок отримувача повідомлення. Таким чином, парентеза як універсальне й багатоаспектне явище локалізує зв'язки міжривневого характеру, що зумовлює взаємодію синтаксису, семантики і прагматики. Однак, внутрішня суперечність явища парентезації і наявність великої кількості суперечливих думок й оцінок відносно його лінгвістичного статусу все ще потребує пошуку нових шляхів аналізу, нових критеріїв синтаксичного членування тексту, осмислення природи дискретних одиниць, які при цьому утворюються, в чому ми вбачаємо **перспективу подальших досліджень**.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Александрова О.В.* Проблемы экспрессивного синтаксиса: на материале английского языка: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1984. 2. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. 3. *Адмони В.Г.* Пути развития грамматического строя в немецком языке: Учебное пособие для студентов ин-тов и фак. иностр. Яз. – М.: Высш. шк., 1973. 4. *Русская грамматика* / под ред. Н.Ю.Шведова. – М.: Наука. – Т.2. 5. *Кручинина И.Н.* Вводные слова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева, – М.: Сов. энциклопедия, 1990. 6. *Сучасна українська літературна мова*. – К., 1975. 7. *Шахматов А.А.* Синтаксис русского языка. – Л.: Учпедгиз, 1941. 8. *Грамматика русского языка*. Синтаксис. [Ред. Коллегия В.В.Виноградов и Е.С.Истрина]. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – Т.2. 9. *Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис*. – К.: Рад. шк., 1965. – Ч.2. 10. *Руднев А.Г.* Синтаксис осложненного предложения. – М.: Учпедгиз, 1959. 11. *Кольхалова О.А.* Коммуникативный аспект вводного предложения // Текст, структура и семантика: Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1981. 12. *Кадошцев Л.О.* Українська мова: Синтаксис простого речення. – К.: Вища шк. Головне вид-во, 1985. 13. *Иноземцева И.А.* Лингвистический статус, семантика и функции авторских парантетических внесений в текст: Дис... канд. филол. наук. – К., 1992. 14. *Радзієвська Т.В.* До проблеми вивчення плану вираження сучасного мас-медійного тексту // Зб. статей за матеріалами V Міжнар. наук. конф. – Черкаси, 2007. – С.238-241. 15. *Мейлер А.А.* Парентезные конструкции в аспекте теории текста: Автореф. дис... докт. филол. наук. – М., 1987. 16. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика. – М., 1974. 17. *Олійник З.П.* Вставні і вставлені компоненти у структурі висловлювання і тексту.: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Донецьк, 2002.

ЗВОНСЬКА Л.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНИЙ ФЕНОМЕН ГРЕЦЬКОГО КОЙНЕ ТА АТТИКІЗМУ

Актуальність дослідження. Питання статусу койне та феномену аттикізму належать до проблем, що є дискусійними в елліністиці й сьогодні. Дослідження унікальних етнолінгвістичних явищ койне й аттикізму безпосередньо пов'язане із вирішенням багатьох проблем розвитку грецької мови, важливими з яких є визначення статусу літературної та розмовної норми давньогрецької мови періоду еллінізму та існування в грецькій мові такого стану, який започаткував багатовікове співіснування катаревуси і димотики.

Мета дослідження – проаналізувати мовні особливості койне та явище аттикізму і довести, що останнє не є свідченням диглосії чи триглосії, оскільки узус аттикістичної норми існував тільки в площині літературного койне, що було як причиною його виникнення, так і наслідком функціонування феномену аттикізму.

Предмет. Особливості функціонування аттикізму в межах літературної норми койне.

Об'єкт. Мовний феномен грецького койне та аттикізму.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першою у вітчизняному мовознавстві спробою комплексного аналізу феномену аттикізму, зокрема його причин та наслідків для еволюції мовних засобів в період койне, а також дослідження співвідношення явищ койне та аттикізму з огляду на те місце, яке займав останній у процесі розвитку грецької мови.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Мовна норма встановлюється шляхом зіставлення різних функціональних мовних форм, серед яких вагоме місце займає літературна мова. Процеси внутрішньосистемної уніфікації мовної норми мають як зовнішню, екстралінгвістичну мотивацію, так і внутрішні причини. У межах літературної мови можливе функціонування внутрішньосистемних елементів з відповідною універсалією власних механізмів. У грецькій мові таким мовними феноменами стали койне й аттикізм. Аттикізм для всього розвитку грецької цивілізації, з одного боку, постає ознакою глибокого соціального розшарування суспільства в кризовий період розвитку, з іншого, є активним намаганням його подолання, що одночасно і є соціолінгвістичним феноменом, певним широкомасштабним соціолектом [1:305].

Постановка завдання. Показавши явище аттикізму на різних етапах мовної еволюції, ми маємо намір підкреслити факт зародження канонічних рис феномену в межах літературної норми койне саме за часів другої софістики разом із суміжним йому процесом формування потенційно характерних ознак новогрецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення статусів давньогрецької мови та койне, характеру білінгвізму/диглосії в контексті розвитку грецької мови активно дискутувалися в науковій літературі, починаючи з кінця позаминулого століття. Це – ґрунтовні різноаспектні дослідження В.Шміда [2], С.І.Соболевського [3], Р.Бровнінга [4], І.Фрьозена [5], А.О.Білецького [6], М.Тріандафіллідіса [7], К.Тріпаніса [8]. Явище аттикізму і мовні характеристики койне детально розглядалися в історичних ґраматиках давньогрецької мови О.Гофмана [9], Р.Бровнінга [10], Ф.Р.Адрадоса [11], Л.Л.Звонської [12] та мовно-культурологічних розвідках М.М.Славятинської [13], Н.Андріотіса [14].

Наукові результати. Ситуація I-II ст. н.е. характеризується протиставленням літературної мови різним койнезованим формам і суперечливістю внутрішнього розвитку самої літературної мови, що отримала вираження у створенні літературного койне та аттикізму. Елліністичне койне можна вважати мовою відмінною від давньогрецької, а розбіжності у ґраматичній будові грецького епосу і койне останніх сторіч I тис. до н. е. більш помітні, ніж відмінності в будові цього діалекту та новогрецької мови, наскільки їх можна виявити в писемних текстах раннього середньовіччя [15:192].

У процесі історичного розвитку мови окремі особливості класичних діалектів, як і окремих говірок у Малій Азії, Сирії, Єгипті, на початку тисячоліття були нівельовані. Таким чином з них утворилася спільна мова. Взаємодія старих діалектів і нового тривала декілька століть (приблизно до III-го сторіччя до н.е.) [16:613]. Спочатку койне запанувало в місті, а потім почало розповсюджуватися на периферії, витіснивши поступово, іонійський, еолійський, беотійський діалекти; найдовше свою специфіку зберігав дорійський діалект, особливо на Пелопоннесі та Кірені.

Головну роль у розвитку койне відіграли Мала Азія та Єгипет, куди з часів Александра Македонського змістився центр грецької культури. В цьому регіоні не існувало перешкод для поширення спільної мови, проте новий діалект, койне, не був абсолютно однорідним для всіх територій. Дослідники цілком слушно ставлять під сумнів його єдність, зважаючи на швидке поширення ненормованої і некодифікованої грецької мови на великих територіях носіями різних грецьких діалектів [17:174]. До того ж, за даними культурних та історичних фактів, на перших порах переселенці були зовсім відокремлені один від одного і від місцевого населення. Лише згодом вони увійшли до різних держав діадохів. Проблема походження койне безпосередньо пов'язана із визначенням поділу на книжну та розмовну мову.

Сам термін *κοινή διάλεκτος* визначався по-різному як давніми ґраматиками, так і в наступні часи. Одні розуміли під цим поняттям писемну літературну мову – суміш

розмовної мови з давнім аттичним діалектом, що набирала більшість відповідних рис в залежності від освіченості автора та його особистого смаку. Інші вважали койне розмовною мовою простих неосвічених людей. Але й перше і друге визначення не заперечує існування певного наддіалектного утворення, яке, на думку авторитетних дослідників, вже на початку свого існування поділилося на говірки: македонську, александрійську та інші, тобто призвело до нового діалектного розподілу [18:615]. Таким чином, цілком ймовірно, що в основних своїх рисах спільна мова зберігала свою тотожність на всій території, заселеній греками, хоча й відрізнялася деякими рисами у своїх місцевих різновидах.

Вже античні філологи починають аналізувати не лише територіальну, а й соціальну диференціацію мови. Це робили не тільки вчені, але й письменники, серед яких Аристофан фіксував досить структуровану з соціального погляду мову Афін [19:168]. Такі спостереження, на нашу думку, були пов'язані з підвищеними темпами утворення наддіалектів в літературній та нелітературній мовах.

Розвиток мови призводить до того, що на початку нашої ери поняття *ἑλληνισμός* *еллінізм* в літературній мові стає настільки розмитим, що вже не ідентифікується її носіями, тому воно звужується (паралельно з розвитком самої мови) і більш конкретизується в понятті *аттикізм*, а саме поняття *еллінізм* у аттикістів протиставляється поняттям *солікізм* та *варваризм* і заміщується у їх текстах виразами: *ἄττικιστί*, *Ἀττικῶς*, *ὥς Ἀθηναῖοι* [20:38].

Звуження поняття *ἑλληνισμός* конкретизується у понятті *ἄττικισμός* як наслідування мовної норми аттичного діалекту класичної доби. Тому однією з причин виникнення аттикізму стала поширена серед освіченого прошарку суспільства думка, що великий ступінь відхилення койне від аттичного діалекту є псуванням мови [21:25]. Послідовники і апологети аттикізму, ритори I ст. н.е. прагнули не архаїзувати грецьку мову, прагнення їх було значно масштабнішим — культурне відродження аттичних традицій через відновлення всіх елементів аттичного діалекту V ст. до н.е., що мало на меті витіснити сучасну мовну форму койне.

В епоху започаткування аттикізму в освічених колах культивувався чутливість до мови і стилю У I ст. н.е. видатними проповідниками аттикізму були Діонісій Галікарнаський та його послідовник Фрініх з Віфінії. Це була свого роду реакція на зростання варіативності літературної мови, яка все більше і більше набирала рис розмовної мови, не лише в грецьких, але й східних та єгипетських полюсах. Варіативність цієї страти і швидка зміна мовної норми дещо стримувалася аттикізуючою шкільною освітою та прагненням освічених людей писати, керуючись граматичними канонами класичного аттичного діалекту.

Аттикізм домінував насамперед у прозових зразках літературної мови, у художній літературі та ораторських творах, тоді як у діловодстві панувало койне. Згодом аттикізм поширився на усі різновиди писемної мови і почав активно відтворюватися також і в розмовній мові освіченої частини населення. Широкий діапазон літературно-екзегетичної діяльності аттикістів — від написання теоретичних трактатів та власних творів за аттикістичними зразками до об'ємних лексикографічних досліджень, — усе це дозволяє говорити про аттикізм як про унікальне етнолінгвістичне явище. Аттикістичний вплив стає в даному випадку ще виразнішим при розмежуванні “літературності” елліністичної мови, її нормованості, адже норма койнезованої грецької мови розділилася на два різновиди: писемну літературну та розмовну.

На матеріалі грецької мови аттикізм постає явищем функціональним, і тому важливим питанням є визначення етапів розвитку мови, мовної стратифікації на цих етапах, тобто тих конкретних форм існування даної мови, які сприяли самій появі такого феномену, в яких він мав місце. Зокрема, проблема, з якою стикається кожен дослідник функціонального явища, полягає у складності опису численних форм існування кожної

мови за допомогою нечисленних, але дуже багатозначних термінів (діалект, койне, наддіалектна форма, літературна мова тощо) [22:6].

Звичайно, з одного боку, аттикізм не можна розташовувати поруч з такими явищами, як діалект, койне, оскільки лише наявність перших зумовлювало його існування. Можна вважати, що рушієм у процесах унормування виступала так звана аттикістична консервативність, коли за допомогою гальмування динаміки розвитку з'являється нетривалий період стабільності, що сприяє утворенню норми.

Активний культурний обмін між греками та східними цивілізаціями, Грецією та Римом з утворенням римсько-елліністичного простору – все це призводило до відповідної мовної інтерференції, що найяскравіше відображаються в лексиці та фразеології, оскільки, як зазначав А.О.Білецький, “у межах етнічної мови саме лексика є “відкритою множиною” [23:190], зміни в якій неминуче призводять до змін у найбільш консервативних фонетиці, морфології, синтаксисі.

Інтерференція та її конкретне втілення у стані білінгвізму/диглосії насамперед передбачає існування двох різних мов, але не мовних станів однієї мови, особливо беручи до уваги, що упродовж двох тисяч років в системі давньогрецької мови не відбулося таких суттєвих змін, котрі потягнули б за собою значні його якісні перетворення, що свідчить про структурну цілісність цієї мови [24:136]. Внутрішній неповний білінгвізм можна було б прийняти у разі визнання аттикізму окремою мовною формою, а не різновидом літературної мови, однак це спростовує сама практична діяльність аттикістів, які настановчо прагнули створити замкнену самодостатню живу мовну систему, але практично постійно відхилялися від свого ідеалу літературного койне.

Існує думка, що аттикізм на пізніх етапах розвитку грецької мови (з IV – V ст. н.е.) міг ставати автономною мовною формою і створювати певну триглосію: аттикізм, літературна мова, нелітературна розмовна мова. Особливості мовної ситуації в епоху еллінізму сприяли тому, що канонізований аттичний діалект дав основу для багатовікового аттикізму, решта форм літературної мови стануть прикладом для новогрецької кафаревуси, а численні розмовні форми започаткують народну грецьку мову (димотику) в її численних територіальних варіантах [25:80].

Проте однорідність літературної норми койне, навіть за умови розмежування літературного та елліністичного койне, в усіх функціональних різновидах часто подають у дуже перебільшеному вигляді. Насправді розшарування і стратифікація мовної норми характерні і для елліністичної епохи, коли виникнув перший аттикізм, так би мовити, і протоаттикізм, і для часів римського панування, і для часів другої софістики. Таким чином, не аттикізм нав'язував умови розвитку мови, а, навпаки, поступ мови постійно зумовлював варіювання аттикістичного канону, що і ставало приводом для виникнення ситуацій, коли аттикістична норма суперечила класичним взірцям.

Аттикізм завжди перебував у межах літературної мови з різним впливом на її форми в різні періоди, суперечка між аттикістами та представниками літературного койне полягала, насамперед, у різниці поглядів на шляхи нормування літературної мови [26:70-72]. За часів Візантійської імперії аттикізм вже не є характеристикою того процесу, що внутрішньо організує мову, але свідченням завершення процесу нормування, коли аттикізм стає не стільки складовою сформованої субстанції, скільки нею самою. У цьому випадку, аттикізм безперечно дорівнює явищам діалекту, койне.

Для періоду другої софістики характерна поява численних послідовників аттикістичної теорії, аттикістів-лексикографів та письменників, які практично втілювали цей канон у своїх творах (Діон Хризостом, Герод Аттик, Елій Аристид, Філострат, Лукіан, Гален, Плутарх та інші). Серед лексикографічних праць, що обстоювали і теоретично

обґрунтовували аттикістичний канон, найавторитетнішими були словники Фрініха, Поллукса і Мойріда.

Проте окрім продуктивних елементів відродження класичних зразків, аттикісти періоду другої софістики відійшли від багатьох засад, сформульованих Діонісієм, вони скеровували теорію в русло пуристичної ультраконсервативності. Так, вони робили закиди навіть таким безумовним авторитетам у сфері класичної прози, як Ксенофонт і Платон.

У мові цього періоду зустрічаються і псевдоттикізуючі тенденції, надмірний, навіть гіперболізований пуризм. Тексти переповнені медіальними формами (на фоні їх реального зникнення в живій мові) навіть у тих випадках, де у класичному діалекті вживаними були форми активного стану, у системі імені процесу зникнення датива протиставляється його широке залучення навіть там, де аттичний діалект не надавав перевагу формам давального відмінка (напр., *dativus temporis*). У системі гіпотаксису штучно поновлюється ригористичне слідування правилу послідовності способів, особливо що стосується відмираючого оптатива як граматикизованої форми. У лексико-морфологічній системі з'являються форми, утворені за квазі-аналогією до аттичних: *συνεωρτάζομεν* за зразком форми з подвійною авґментацією *ἑώρακα*, форми аориста другого пасивного *ἀγγεληῖναι* протиставляються звичним формам аориста першого *ἀγγεληθῆναι*, як незграбно-розмовним, у дієслів восьмого класу суплетивізм утворення форм набуває розмаху: *ἐλῶ* як футурум до *αἰρέω*, *οἰσάμενος* як дієприкметник аориста *φέρω* (за аналогією до футурума *οἴσομαι*) [27:177].

Суттєвою особливістю грецької мови й системі дієслова доби еллінізму була поява варіативних часових форм, зумовлених вирівнюванням і уніфікацією парадигми. Цим пояснюється звуження функціонування другої дієвідміни у зв'язку з переходом дієслів до тематичної групи. Форми на *-μι* Фрініх називає власне вже елліністичними. Самі по собі утворення типу *δεῖκνυμι* були новотворами від аористної основи за допомогою інфікса *υι*; вони зустрічаються у Гомера, але особливо поширення набули в аттичному діалекті. Так, Аристофан вживає *φράγνυμι* замість *φράττω*: *αἱ γυναῖκες τὸν δорίαλλον φράγνυνται* ('Аристоф. 'Апосп. 336), аналогічно зустрічаємо у Фукідіда: *τὰς ὁδοὺς ἀπεφράγνυσαν* (Θ. 7.74) та Софокла: *τὸ δὲ μέσον ἀποφράγνυσαι* (Соф. 'Ант. 241).

Платон утворює *κτ(ε)ίννυμι* замість *κτείνω*: *ἀποκτίννυμεν* (Пл. Горґ. 468 В), *ἀποκτίννῃ* (Пл. Пол. 566 А), *κτείννυοι* (Пл. Файд. 62 С); випадки аналогічного формотворення зустрічаються й у Ксенофонта: *ἀποκτίννύναι* (Ξ. 'Ελλ. 5.4.32), *κτιννύς* (Ξ. 'Ελλ. 5.3.2).

З II ст. до н.е. інфінітив та форми дійсного способу починають переймати закінчення тематичної дієвідміни під впливом форм дієприкметників (*δεικνύς*) та форм третьої особи множини дійсного способу (*δεικνύσσι*). Медіальні форми презенса та імперфекта ніколи не переходять до тематичної дієвідміни в аттичних написах і у папірусах. Навіть у Новому Завіті атематичні форми продовжують вживатися і залишаються домінуючими в пасиві. Спостерігається також взаємопроникнення форм контрагованих дієслів на *-έω* і *-άω*.

Уніфікація торкається і утворення сигматичного аориста для дієслів з основами на сонорні, що призвело до утворень за цим зразком сигматичною футурума. Діон Хризостом постійно вживає *γαμήσω*, а Філострат – *γαμῶ*. Аорист дієслів з основами на сонанти набирає вигляду регулярного сигматичного оформлення, особливо у дієслів сьомого класу: *ἐνέμησα* замість *ἐνεμσα* тощо. Вживання сигматичних форм зумовлене існуванням загальної норми для утворення аориста, проте серед цієї переважаючої маси виділяються кореневі дієслова з чергуванням тематичних форм (*καλέω*) або відіменні (*τελέω*) [28:205].

Під цим впливом уніфікуються сигматичні форми: утворюючи форми в презенсі від *ζάω* аттичні автори вживають аорист *ἐβίωv* від *βιόω*, але пізніше з'являється форма *ἐβίωσα*, що вживається й у Новому Завіті: *θελήματι Θεοῦ τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιώσαι χρόνον* (1 Петр. 4.2).

Однією з особливостей койне стає вживання першого активного аориста замість другого: ἐβλάστησε. Змішання форм сильного і слабого аориста засвідчено і в класичну добу: у Фукідіда і Ксенофонта замість ἔφθην зустрічається ἔφθασα: ὥς ἐς νῆσον καὶ Βουλόμενους φθάσαι (Θ. 4.121), ἐπειγόμενος μὴ φθάσῃ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἐσπλεύσας (Θ. 8.100), ἣν φθάσωσιν, πρὶν τοὺς πολεμίους ἀναβῆναι (Ξ. К.П. 3.3.18), з III ст. до н.е. уживаною стає форма ἀνέγνωσα замість ἀνέγνω. У системі пасива, навпаки, спостерігається тенденція вживання другого пасивного аориста замість першого.

Активним був процес проникнення форм першого активного аориста в другий: εἶπα, ἦλθαν. Найбільш показовим у цьому відношенні є текст Нового Завіту, але форми на кшталт ἦλθα, ἔλαβα зустрічаються у папірусах з I ст. до н.е. На цей же час припадає змішання флексій імперфекта й аориста I навзаєм (ἔγραφες / ἔγραφας); тип 3-ї особи ἔγραφαν усуває тип ἔγραφον, омонімічний 1-й особі однини. Дієслівне закінчення -σαν, використовуване в атематичному типі дієвідмінювання (ἔδοσαν замість ἔδουν) поширюється на форми індикатива усіх минулих часів: ἐγράφοσαν, ἦλθοσαν, ἤξιοῦσαν тощо[29:153].

У праці Фрініха зазнають нападок процеси уніфікації й спрощення парадигми: ἐπὶ ὀλίγα ἥς πιστός (Мт. 25.21) – ἥς ἐν ἀγορᾷ σόλοικον. Λέγε οὖν ἦσθα (Екл. 118). Зяяння, яке в койне під впливом іонійського діалекту стає прийнятним явищем, вважається неприйнятним: ἐδέετο δὲ αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ (Лк. 8.38) – ἐδέετο, ἐπλέετο· Ἰακὰ ταῦτα. Ἡ δὲ Ἀττικὴ συνήθεια συναίρει· ἐδείτο, ἐπλείτο, ἐρρέετο (Екл. 340). Закиди Фрініха стосуються також і лексики: σίναπι οὐ λεκτέον, νᾶπτu δε (Екл. 252), σκίμπους λέγε, ἀλλὰ μὴ κράββατος (Екл. 41).

З іншого боку, пошук аттикістами мовного ідеалу задіював й екстралінгвістичні фактори: аттикісти ідеалізують славне минуле Еллади, намагаються відродити реалії класичного періоду, пов'язані з культурою та релігією. Їхнє прагнення відродити старі культи привели до конфронтації з раннім християнством. Їхнє прагнення відродити старі культи призвели до конфронтації з раннім християнством. Додатковим чинником цієї опозиції стає мова ранньої християнської літератури, зокрема тексту Нового Завіту.

Аттикістичні автори вважали нелітературними чимало новозавітних форм. Фрініх коментує лексико-граматичні явища тексту Нового Завіту, які не відповідають нормам аттичного діалекту. Піддається критиці процес уніфікації суплетивних основ неправильних дієслів: μακάριος ὅστις φάγεται ἄριστον (Лк. 14.15) – φάγομαι βάρβαρον, λέγε οὖν ἔδομαι καὶ κατέδομαι, τοῦτο γάρ Ἀττικόν (Екл. 300).

У давніх авторів, починаючи від Гомера від кореня φαγ- утворювався лише суплетивний аорист ἔφαγον. У койне від аористної основи утворюється регулярний презенс. Але це не завше є правилом, бо зустрічаються регулярні форми (напр. ἦσθιον – Лк. 17.27). Аттикістичний вплив у даному випадку стає більш відчутним у порівнянні синоптичного фрагмента у Матвія 24.38: τρώγοντες утворене від τρώγω), що в елліністичну добу означало *їсти*, а в аттичному діалекті *їсти десерт*.

Проте у деяких випадках власна норма, вироблена християнськими письменниками, вплинула на аттикістичних авторів. Так, темпоральний авгмент при початковому дифтонзі (крім ευ) опускається; у Лукіана авгментування зберігається лише в εὔχομαι, при тому, що аттикісти ретельно дотримуються авгментування. Так само, слідуючи за новозавітним койне, деякі аттикісти допускають відсутність авгменту в композитів.

З іншого боку, навіть аттикісти не змогли чітко розмежувати форми літературного та народнорозмовного койне. Так, форми імператива на -τωσαν, -σθωσαν, які вважається елліністичними, зустрічаються вже у Фукідіда та Еврипіда, а також в написах 300 р. до н.е. [30:230]. Такий тип утворення наказового способу поширений в папірусах та Новому Завіті, бо автори літературного койне не розмежовують обидва типи. Аттикісти є теж непослідовними: Еліан вживає тільки довгі форми, Філострат лише короткі, інші схильні до обох форм [31:179].

Аналогічно, закінчення плюсквамперфекта історично мали тенденцію до двох напрямків розвитку, які обумовлені двома типами розширення основи, з яких перше було прийняте епічною мовою для форм однини [32:169] і скорочувалося у формах множини, але вже в іонійсько-аттичному наддіалекті спостерігається тенденція до вирівнювання парадигми за рахунок подовження закінчення третьої особи множини «-ισαν». Літературне койне і мова Нового Завіту також вибирають цей варіант, аттикісти намагаються протистояти цим процесам, але вже у Філострата вживаються обидва закінчення.

Таким чином, аттикісти, з одного боку, не приймають багатьох змін, що вже відбулися чи відбувалися в народно-розмовній мові через побоювання втратити багато характерних мовних ознак внаслідок стрибкоподібного розвитку, але, з іншого, розуміючи необхідність переформування багатьох парадигм з метою стабілізації мовної еволюції, переорієнтовують свій узус, допускаючи в ньому деякі показові інновації.

Християнська література I ст. н.е., зокрема численні апокрифи та перші життєписи святих, написана, як і зразок для наслідування – Новий Завіт – розмовною мовою того часу. Але з плином часу і поширенням ідей християнства, письменники, які мали на меті залучити до цих ідей усе більше прозелітів, мусили рахуватися з настроями і мовними уподобаннями суспільства. Саме з II ст. н.е. зростає кількість носіїв літературної мови, не греків походженням, стосовно яких можна казати про мовну інтерференцію на лексичному рівні.

Проте рівень освіти і різні ідеологічні установки християнських та язичницьких авторів зумовили різні прояви мовної норми койне. Тому починаючи вже з II ст. н.е., християнські автори починають писати, схилившись до аттикістичних вимог, визнаючи і приймаючи тим самим диглосію літературної норми й ужиткової розмовної мови. Климент Александрійський (III ст.) писав свої твори мовою за аттикістичними взірцями, пояснюючи це тим, що звертається він як до християн, так і широкого язичницького загалу, вихованого на кращих взірцях класичної художньої літератури й філософії [33:16].

З часів другої софістики аттичний канон стає беззаперечним взірцем, і аттикізм утверджується як офіційна літературна норма. Грецька мова у школах вивчається за класичними взірцями та аттикістичними вимогами. Різницю поміж визнаною літературною нормою й мовою, якою написаний Новий Завіт, підкреслює і такий промовистий факт: християнський історик Сократ (V ст.), розповідаючи про переслідування християн за Юстиніана та імператорську заборону навчатися їм у школах, із сумом констатує, що Святе Письмо може навчити свої читачів істині, але не літературній мові [34:72].

Отці церкви IV ст. (Василь Великий, Григорій Назіанзин, Іоанн Златоуст) уже без щонайменшого сумніву відкидають розмовну мову як засіб для написання своїх проповідей, повчань та гомілій і віддають перевагу аттикістичній мовній нормі. З утвердженням християнства мовні зразки творів визначних церковних авторитетів на тисячоліття стали зразком для усієї пізнішої літератури і граматичним канonom у цілому.

Аттикісти намагалися створити окрему мовну форму, яка проте ніколи не була створена в завершеному вигляді, але широкі рамки літературно-екзегетичної діяльності аттикістів (від написання власних творів за аттикістичними зразками до масштабних лексикографічних досліджень) дозволяють визначити явище аттикізму як етнолінгвістичну унікалію. При всій унікальності цього явища мовний матеріал свідчить, що аттикізм був характерною рисою літературної мови. Явище могло існувати тільки в площині літературного койне, і ніколи не створювало окремої, стосовно літературної мови, площини.

Висновки та подальші перспективи досліджень. В цілому можна зробити висновок, що аттикізм намагався відродити мову певної групи аттичних авторів, тому в мовному каноні він змішує риси новоіонійського та аттичного діалектів. Схематично етапи

переходу наддіалектих форм можна окреслити таким чином: іонійський наддіалект, іонійсько-аттичний наддіалект, аттичний наддіалект як мовне підґрунтя аттикізму, елліністичне койне як підсумок цих переходів.

Через високий ступінь соціальної стратифікації мови аттикізм виникає та функціонує тільки в межах літературної мови, причому спочатку тільки у мові ораторських виступів (усному та письмовому різновидах), і звідси поширюється на розмовну мову освіченої частини населення. Цікавими і перспективними є дослідження подальшого розвитку аттикістичних тенденцій у післяелліністичну добу, коли консервативність аттикізму зростає настільки, що у візантійську епоху він функціонує в усіх сферах літературної мови, але його прояви є настільки нестабільними, що немає підстав не лише вважати аттикізм окремою мовною формою (літературною мовою), а й окремо виділяти період візантійської грецької мови. Проте аттикізм, який в мовному плані вимагав відтворення “чистої форми”, гальмував внутрішній розвиток, тому постає ситуація наявності у однієї мови двох форм, що в подальшому призводить до багатовікового співіснування катеревуси і димотики.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кочерган М.П.* Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2003.
2. *Schmid W.* Der Atticismus in seinen Hauptvertreten von Dionisius von Halikarnassos bis auf den zweiten Philostratus. – 4 T. – Studgardt: 1887-1897. – XXV.
3. *Соболевский С.И.* KOINH “общий” греческий язык (по связи с библейским) // Православная богословская энциклопедия. – Т. IX. – СПб, 1908 – С.601-648.
4. *Browning R.* Greek diglossia yesterday and today // International Journal of the Sociology of Language. – 1982. – №35. – P.49-68.
5. *Frösén I.* The Problem of Koine and Atticism. – Helsinki: BSL, 1974.
6. *Белецкий А.А.* Проблемы греческого языка Византийской эпохи // Античная культура и современная наука. – М.: Наука, 1985. – С.189-193.
7. *Τριανταφυλλίδης Μ.* Σταθμοί της γλωσσικής μας ιστορίας. Ο αττικισμός και η αρχή της διγλωσσίας. – Θεσσαλονίκη: Εκδ. Κокόλη, 1982.
8. *Τρυπάνης Κ.* Ο αττικισμός και το γλωσσικό μας ζήτημα. – Αθήνα: Εκδ. Παπαδήμα, 1984. – 160 σ.
9. *Hoffmann O., Debrunner A., Scherer A.* Geschichte der griechischen Sprache. – Bd. 1–2, Berlin: Walter de Gruyter, 1969.
10. *Browning R.* Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα. – Αθήνα: Εκδ. Παπαδήμα, 1995.
11. *Adrados F.R.* Geschichte der griechischen Sprache: Von den Angangen bis heute. – Tübingen und Basel: Francke, 2002.
12. *Звонська Л.Л.* Історія грецької мови. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. – 302 с.
13. *Славятинская М.Н.* Учебное пособие по древнегреческому языку: культурно-исторический аспект – М.: Изд-во МГУ, 1988.
14. *Ανδριώτης Ν.* Η ελληνική γλώσσα στους μετακλασικούς χρόνους στην ιστορία του Ελληνικού έθνους. – Αθήνα: Εκδ. Παπαδήμα, 1982 – 170 σ.
15. *Белецкий А.А.* Проблемы греческого языка Византийской эпохи // Античная культура и современная наука. – М.: Наука, 1985. – С.189-193.
16. *Соболевский С.И.* KOINH «общий» греческий язык (по связи с библейским) // Православная богословская энциклопедия. – Т. IX. – СПб, 1908 – С.601-648.
17. *Славятинская М.Н.* Учебное пособие по древнегреческому языку: культурно-исторический аспект. – М.: Изд-во МГУ, 1988.
18. *Соболевский С.И.* KOINH “общий” греческий язык (по связи с библейским) // Православная богословская энциклопедия. – Т. IX. – СПб, 1908 – С.601-648.
19. *Тронский И.М.* Вопросы языкового развития в античном обществе. – М.-Л.: Наука, 1973.
20. *Ανδριώτης Ν.* Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα: Εκδ. Παπαδήμα, 1995.
21. *Τρυπάνης Κ.* Ο αττικισμός και το γλωσσικό μας ζήτημα. – Αθήνα: Εκδ. Παπαδήμα, 1984.
22. *Славятинская М.Н.* Древнегреческий язык как функциональная система // Живое наследие античности. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С.5-24.
23. *Белецкий А.А.* Проблемы греческого языка Византийской эпохи // Античная культура и современная наука. – М.: Наука, 1985. – С.189-193.
24. *Широков О.С.* История греческого языка. – М.: Изд-во МГУ, 1983.
25. *Славятинская М.Н.* Учебное пособие по древнегреческому языку: культурно-исторический аспект. – М.: Изд-во МГУ, 1988.
26. *Τριανταφυλλίδης Μ.* Σταθμοί της γλωσσικής μας ιστορίας. Ο αττικισμός και η αρχή της διγλωσσίας. – Θεσσαλονίκη: Εκд. Κокόλη, 1982.
27. *Звонська Л.Л.* Історія грецької мови. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005.
28. *Шантрен П.* Историческая морфология греческого языка. – М.: Наука, 1955/
29. *Adrados F.R.* Geschichte der griechischen Sprache: Von den Angangen bis heute. – Tübingen und Basel: Francke, 2002.
30. *Шантрен П.* Историческая морфология греческого языка. – М.: Наука, 1955.
31. *Звонська Л.Л.* Історія грецької мови. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005.
32. *Шантрен П.* Историческая морфология греческого языка. – М.: Наука, 1955.
33. *Die griechischen christlichen Schriftsteller der drei Jahrhunderte.* Clemens Alexandrinus. – Zw. Band. – Stromata. – Buch I-VI. – Leipzig: Otto Stahlin, 1908. – XV.
33. *Browning R.* Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα. — Αθήνα: Εκд. Παπαδήμα, 1995.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Новий Завіт.* – К.: УБТ, 2000.
2. *Αποσπάσματα* // Αριστοφάνους Κωμωδίαи. – Т.2. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1996.
3. *Phrinichi* Eclogae nominum et verborum atticorum. – Lipsiae: Lobeck, 1846.
4. *Θουκιδίδου* Ιστορίαи. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1996.
5. *Ξενοφόντου* Έλληνικάи. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου.
6. *Ξενοφόντου* Κύρου παιδείаи. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1996.
7. *Γοργίας* // Πλάτωνος Διάλογοи. – Т.1. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1997.
8. *Πολιτεία* // Πλάτωνος Διάλογοи. – Т.4. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1997.
9. *Φαίδων* // Πλάτωνος Διάλογοи. – Т.1. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1997.
10. *Αντιγόνη* // Σοφοκλέους Τραγωδίαи. – Αθήνα: Εκд. Παπαδήμου, 1997.

КУЛЬТУРНО-ЛІНГВІСТИЧНА СВІДОМІСТЬ БІЛІНГВІВ ЯК
ПЕРЕДУМОВА НОРМАЛІЗАЦІЇ МІНОРИТАРНИХ МОВ

(на прикладі іспанського суспільства)

Актуальність. У світлі сьогочасних новітніх політично-соціальних та суспільно-культурних модифікуючих тенденцій світова мовна мапа змінюється не лише на рівні статистичних показників вживання, але й у реєстрах нових форм взаємодіяльності, взаємозв'язку та контакту мов та їхнього відображення у структурах мовних систем. На відміну від попередніх ситуацій мовного контактування, умови актуальних ареалів визначаються не лише *екстралінгвістичними* факторами економічної, соціальної чи лінгвістичної політики багатомовних держав, а й, з одного боку, появою нових *форм функціонування світового суспільного інституту* (глобалізаційні процеси, демократизація, і-/міграція тощо), а з іншого – наслідковим *формуванням нових типів соціальної свідомості* (традиціоналізм, націоналізм, прогресизм тощо), невід'ємною складовою яких є культурно-мовна свідомість та ідентичність. Немає сумніву у тому, що нові орієнтири у спрямуванні суспільних інститутів та соціальної свідомості носіїв визначають нові або модифіковані форми контактів між мовами, що по-новому проявляються на структурних рівнях мовних систем у контакті. Новітність цих форм, що в переважній більшості ситуацій характеризуватимуть багатомовні суспільства, визначає *актуальність* дослідження впливу суспільної культурно-лінгвістичної свідомості носіїв на прояв мовного контактування на рівні вживання та структури; особливої *актуальності* це дослідження набуватиме при розгляді ситуації мовних контактів Іспанії, де внаслідок історичного становлення специфічної культурно-мовної свідомості у кожному з двомовних регіонів – *Каталонії, Галісії та Країні басків*, - та після радикального переходу до демократичного режиму у 1978 р., форми мовних контактів та їхній прояв на структурному рівні мають пряму залежність від лінгвістичної свідомості білінгвальних носіїв – представників зазначених Автономій.

Метою даної статті виступатиме простеження залежності рівня розвитку та практичного прояву культурно-лінгвістичної свідомості населення двомовних регіонів Іспанії (Каталонія, Галісія та Країна басків) на процеси відновлення та структурної нормалізації локальних, або міноритарних по відношенню до іспанської мови мов на сучасному етапі мовного контактування.

Тема дослідження визначає **предмет** та **об'єкт** статті, представлених сучасною ситуацією мовного контактування в Іспанії та безпосередньо чотирма мовами іспанського суспільства, що на сучасному етапі зазнають значних нормалізованих змін як на рівні власне вживання, так і на структурному рівні безпосередньо мовних систем.

Матеріалом для дослідження слугуватимуть не лише останні теоретичні видання як з теорії мов у контакті та різносферних проблем цієї теми, а й статистичні дані, розроблені сьогоденними іспаністами (*М.Сігуан, Х.Еррерас, Х.Гомес Канус* тощо), матеріали законодавчого характеру (*Конституція Іспанії 1978 р. та її закони, Статuti Автономій Каталонії, Галісії та Країни басків* тощо) та інш.

Наукова новизна цього дослідження входить до складу інноваційного погляду на сучасну ситуацію мовного контактування в новітній демократичній Іспанії, та дозволяє частково оглянути новітні процеси у зміні вживання та структури мовних рівнів чотирьох контактуючих мов іспанського суспільства.

Загальна проблема дослідження полягає у розгляді впливу культурно-лінгвістичної свідомості двомовних іспанців – представників різних двомовних регіонів на рівні нормалізації локальних мов як на рівні вживання так і на рівні мовної системи.

Ця загальна проблема дослідження напряду пов'язана із центральним **науковим завданням** дисертаційного дослідження на тему “Сучасна літературна іспанська мова у її взаємозв'язку з іншими мовами Іспанії” та основними науковими завданнями досліджень не лише сучасної мовної ситуації іспанського суспільства, але й ситуацій мовного контактування в інших багатомовних поліетнічних суспільствах. **Завдання** дослідження визначається поставленою проблемою і полягає у простеженні впливу рівня культурно-лінгвістичної свідомості білінгвів різних двомовних регіонів Іспанії на рівень нормалізації їхньої “власної”, або міноритарної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій включає огляд теоретичного та практичного матеріалу як вітчизняних мовознавців, так і іспанських спеціалістів із романської філології (*Г.Сальвадор, Фр.Морено Фернандес*), а також новітніх статистичних, оглядових та конспектуальних публікацій з питань загальної соціолінгвістики (*У.Аммон, М.Хеллінгер*) та соціальної іспаністики (*М.Сігуан, Х.Еррерас, Х.Р.Лодарес*).

Зважаючи на те, що більшість досліджень з теми мовних контактів в Іспанії мають характер статистичного аналізу або загального опису, як сам огляд, так і **результати** цього дослідження матимуть новітній характер.

З прийняттям нової Конституції у 1978 р. політична мапа Іспанії була термінологічно розструктурована за новою схемою, що передбачала присутність Автономій, кожна з яких місцевим *Статутом* визначала власну, або міноритарну мову (*галісійську, каталанську та баскську*), коофіційною на рівні із іспанською мовою. За словами сучасного каталанського соціолінгвіста *М.Сігуана* [1:19], це призвело до того, що більше, ніж 40% всього населення країни проживає на територіях офіційно двомовних регіонів, що безумовно каузує появу нових форм мовного контактування та їх проявів на рівні вживання та структури контактуючих мов.

Окрім наукової актуальності, обрана тема визначається мовознавчим *інтересом* по відношенню до дивергентивної варіативності та різноманітності форм мовного контактування, якою можуть характеризуватися три білінгвальні регіони, що входять до складу одного історично єдиного суспільства. З огляду на засновки соціолінгвістичних теорій, на основі яких виконується дослідження, цікавим здається звернути увагу на те, які ж саме екстралінгвістичні чинники стають визначними при формуванні форм мовного контакту та їхнє ступеннєве взаєморозташування при визначенні підтипів цих форм. Іншими словами, цікавість цієї проблеми полягає у розгляді того, яким чином рівень економічного розвитку, ступень пронаціоналістичного настрою та культурної самосвідомості двомовних носіїв міноритарних/ої мов/и відображається на вживання та рівнях структурної нормалізації як міноритарної, так і мажоритарної мовних систем.

Звернення до культурного аспекту лінгвістичної свідомості обумовлено тим фактом, що мова, як зазначає романіст *У.Ентвістле*, “є засобом вираження спільноти, що характеризується культурою із преферентивною стабільністю” [2:109]. Рівень форми прояву мовної свідомості внаслідок мовного контактування (тема форм прояву цього типу свідомості була розглянута у працях *І.Лосано, А.Бойєр, Х.М.Тортоса* тощо) визначає, по-перше, *діастратність* (або *рівневість*) вживання контактуючих мов, що має соціально-престижний характер; по-друге, *демографічність* вживання контактуючих мов в залежності від соціально-престижного характеру; по-третє, *нормалізацію* чи її відсутність у випадку контактуючих мов в прямій залежності від соціального престижу контактуючих мов.

Факт співіснування мов стає причиною формування комплексних, складних ситуацій вживання від однієї до декількох мов в межах однієї соціальної одиниці, що, в результаті,

визначають такі реєстри мовних контактів: (1) *реєстр мовної поведінки та лінгвістичної свідомості* (цим реєстром представлено суб'єктивне ставлення носіїв контактуючих мов як до безпосередньої ситуації контакту (позитивне, негативне, нейтральне), яка може розглядатися як суто контактуальна або конфліктна (ситуація лінгвістичного конфлікту), так і до градаційного розшарування контактуючих мов за шкалою соціального відношення та інтерпретації (статусування мов в координаті престижності на мови типу А та Б); (2) *реєстр форм проявів мовних контактів на рівні вжитку контактуючих мов*: цей реєстр відображає як безпосередньо феномени форм одночасного вживання мов з позицій суто вжитку (монолінгвізм, білінгвізм, мультилінгвізм), соціального статусування (диглосія) та соціального вжитку (диглосичний білінгвізм, диглосичний мультилінгвізм), так і наслідки форм вжитку мов для їхнього подальшого розвитку (створення нових лінгвістичних модальностей чи варіантів, лінгвістична “смертність”); (3) *реєстр формально-мовних змін у контактуючих мовах внаслідок мовних контактів*: цей реєстр відображає модифікаційні процеси на всіх рівнях мовної системи (фонетика, фонологія, морфосинтаксис, лексика) мов, що знаходяться у ситуації контактування, а також загальну картину їхньої лінгвістичної вітальності (редукція, розширення).

З наведеної схеми стає очевидним, що культурно-лінгвістична свідомість виступає в якості передумови подальших змін як на рівні вживання, так і на рівні мовної структури контактуючих мов, і саме тому має розглядатися як першочерговий чинник в ситуації мов у контакті. Нормалізація міноритарних мов у контакті стає першим етапом прояву лінгвістичної свідомості білінгвів, що проявляється вже не лише на рівні індивідуального сприйняття, а на рівні політичного об'єднання, представленого білінгвальною общиною.

Лінгвістична свідомість в якості складової культурно-лінгвістичної самосвідомості носіїв обумовлюється трьома передумовами, визначеними соціолінгвістичними дослідниками: (1) рівнем характеризування визначеної мови як історичного ланцюга народу та ознаки ідентичності її носіїв (координативний ряд розглядання мови від “традиційної” до “власної”); (2) рівнем сприйняття ситуації мовного контактування як у координативній системі “інферіорна-суперіорна” мови та відповідним рівнем свідомості щодо необхідності відновлення вживання, нормалізування та структурування власної мови, якщо вона характеризується як інферіорна; (3) офіційним рівнем визнання статусу та характеристик власної мови з постеріорним регулюванням її вживання та нормалізування.

Три зазначені стадії підводять до систематичної нормалізації локальної (вернакулярної), або міноритарної, мови. Під терміном “*нормалізація*”, семантика якого зазнала певного розширення за останні роки, ми розуміємо вже не традиційне внутрішнє нормування мовної системи, а процес відродження певною мовою, що за визначеного історичного етапу зазнала занепаду внаслідок контактування з іншою мовою чи мовами, власної соціальної цінності, престижу та загального вжитку. Таким чином, доцільно процитувати *М. Сігуану* [1:99], який розрізняє поняття “*нормативізація*” та “*нормалізація*” по відношенню до внутрішнього мовного процесу (1) та зовнішнього мовного процесу (2) (дуже точно відображають розходження між цими поняттями англійські терміни *code planning / status planning*).

Звернення до нормалізації у випадку цього дослідження пояснюється важливістю його ролі за умов білінгвістичної ситуації. Так, нормалізація стає результатом вже існуючого білінгвістичного мовного ареалу, що має характер спонтанного чи “вільного” на всіх рівнях мовного функціонування; сама ж по собі безпосередньо нормалізація призводить до генералізованого, загальноприйнятого чи “впорядкованого” білінгвізму [1:99].

Будь-яка нормалізація контактуючої мови відштовхується від інферіорності однієї з мов, лінгвістична свідомість відносно якої на момент нормалізації є найсильнішою.

Нормалізація інферіорної мови визнає за нею неофіційний статус “*primum inter pares*”, через те, що завжди інферіорна мова є власною, або рідною мовою білінгвів, у той час як

мажоритарна мова є лише мовою всієї політичної одиниці. Це призводить до радикалізації лінгвістичної свідомості білінгвів в бік власної мови та спроби форсованого розповсюдження її вжитку на всіх рівнях мовного застосування, що, у свою чергу, призводить до зміни у лінгвістичній політиці двомовних регіонів в бік визнання рідної мови як символу та природнього засобу вираження білінгвального населення [1:101]. У разі, якщо міноритарна мова одночасно є рідною мовою більшості білінгвів, це призводить до її преферентивного вживання у більшості сфер будь-яких комунікативних рівнів, або так званого “*базового вжиткового монолінгвізму*”, не зважаючи на володіння іншою чи іншими мовами.

Зважаючи на те, що нормалізація є звичайним сучасним мовним феноменом і передбачає регулятивні процеси як на рівні вживання та на рівні мовної структури, її наслідки як ознаки ідентичності проявляються в обох напрямках: (1) вживання на офіційному на неофіційному рівнях; введення у систему освіти; видання матеріалів культурного спрямування; вживання у засобах масової інформації; тощо; (2) регулювання та нормалізація структури мови з можливістю її застосування на вище зазначених рівнях вживання [1:104].

Приклад двомовних регіонів сучасної Іспанії має особливий колорит для ілюстрування можливої ситуації нормалізації міноритарних мов внаслідок розвитку культурно-лінгвістичної свідомості білінгвального населення іспанського суспільства (нагадаємо, що лише 6 з 17 Автономій політичної Іспанії мають характер монолінгвальних) [3:79-80], не зважаючи на те, що майже повний занепад розвитку культурно-лінгвістичної свідомості протягом тривалого часу іншомовних носіїв-населення Іспанії призвів до формування звичайної нормованої суб- або/адстратної контактної ситуації, що в іспаністиці відома під назвою “*кастильських адеренцій*” [1:126].

При розгляданні мовної ситуації сучасної Іспанії, головним завданням, за словами М.Сігуана [1:11], є глибоке розуміння окремо конкретної ситуації кожної двомовної Автономії, починаючи від “*її коренів, і не порівнюючи її із моделями інших регіонів*”. Таким чином, ми звернемося до історично склавшихся двомовних спільнот Іспанії, представлених контактуючими групами “*каталанська-кастильська*”, “*галісійська-кастильська*” та “*баскська-кастильська*” (посилаючись на гіпотезу Менендеса Пелайо, вживатиме термін “кастильська” на противагу терміну “іспанська” з метою уникнення лінгвістичного непорозуміння соціально-територіальної приналежності інших мов Іспанії). Як доцільно зазначає М. Сігуан у соціолінгвістичному дослідженні “*Багатомовна Іспанія*”: “*Різні Автономії відрізняються в першу чергу рівнем свідомості носіїв щодо [необхідності] підтримувати колективну ідентичність та соціалізуватися із нею. <...> в деяких Автономіях це почуття ідентичності є дуже сильним, а автономія сприймається як результат історичного зусилля; в інших Автономіях відчуття [ідентичності] є набагато менш значимим через те, що не має під собою історичного підґрунтя або не вже не сприймає його як актуальне*” [1:78].

Традиційно прийнято вважати, що чотири мови основних за своїм демогеографічним масштабом етнічних груп – *баскська, каталанська, галісійська та кастильська*, – разом пройшли на спільному мовному географічному ареалі симбіотичний етап становлення та розвитку, що, по-перше, проявився у ідентичному або близькому вирішенню одних і тих самих лінгвістичних завдань та, по-друге, виразився у спільному мисленнєвому ставленні носіїв кожної з мов на основі однакового умовного досвіду [2:27].

Однак, з позиції соціальної лінгвістики, можливо запропонувати іншу, більш актуальну точку зору на зазначену проблему, через те, що, по-перше, остаточне вирішення лінгвістичних завдань мало дивергетивний характер у випадку кожної з зазначених чотирьох мовних систем, а по-друге, мовно-культурне ставлення двомовних носіїв кожної мови остаточно вплинуло на сучасні процеси нормалізації вживання та регулювання каталанської, галісійської та баскської мов.

Нагадаємо, що історично культурно-лінгвістична свідомість іспанських білінгвів із різними власними мовами розвивалася у прямій залежності не стільки від політичних орієнтирів Іспанського уряду [4], які мали здебільшого акомодативний характер (термін автора), а від рівня соціально-економічного та культурного розвитку двомовних регіонів, що формували самосприйняття власного населення на основі ступеня прогресу. Прослідковуючи еволюцію культурно-лінгвістичної свідомості каталаномовних, галайкомовних та баскомовних білінгвів Іспанії протягом становлення іспанського суспільства з XV по XXI ст. (періоди лінгвістичної уніфікації, розвиток регіональних націоналізмів XIX ст., прогресизм XX ст., демократична лінгвістична політика к. XX-п. XXI ст.), можливо спостережити пряму залежність рівня сучасної нормалізації від зазначених екстралінгвістичних факторів, а саме – економічного піднесення, культурного розвитку, соціальної свідомості та розвитку регіонального суспільного інституту.

Очевидним є те, що лінгвістична свідомість в першу чергу проявляється на рівні індивідуального застосування чи корегування міноритарної мови білінгвальним населенням; як вже було зазначено, таку ситуацію майже неможливо простежити через персональність її характеру. Нормалізація міноритарних мов внаслідок розвитку лінгвістичної свідомості в першу чергу простежується на рівні функціонування лінгвістичної політики та мовного регулювання, що, безумовно, відображає ступінь культурно-мовної свідомості двомовних представників різних регіонів.

Історично склалося, що серед трьох основних двомовних територіальних ареалів Іспанії найбільший ступінь лінгвістичної свідомості, а отже й поступовою нормалізації міноритарної мови, проявила каталаномовна спільнота. Нормалізація каталанської мови була підтримана (1) перед- та законодавчими актами (“*Lo catalanisme*” В. Альміралля (1866 р.), “*La tradició catalana*” єпископа Торрес і Барес (1892 р.), “*La nacionalitat catalana*” Прата де ла Ріби (1892 р.), “*Estatuto de Nuria*” (1932 р.), “*Estatuto de la Autonomía de Cataluña*” (1979 р.), “*Estatuto de Cataluña*” (1985 р.), “*Ley 7/1983, de normalización lingüística en Cataluña*” (1983 р.), “*Nova llei del Català*” (1997 р.), “*Llei de política lingüística 1/1998*” (1998 р.)) [1:36-42; 3:85; 4:183]; (2) створенням та функціонуванням організацій з питань рекуперації та розвитку каталанської мови (“*Societat Catalana d’Excursionisme Científic*” (1876 р.), “*Institut d’Estudis Catalans*” (1917 р.), *Академія каталанської мови* тощо). Нормалізація вжитку та системи каталанської мови призвела до збільшення показників лінгвістичної компетенції каталаномовних білінгвів у каталанській мові (по чотирьом типам компетенцій приблизно на 27%) [3:86] ширшому застосуванню каталанської мови у нових вжиткових регістрах (засоби масової інформації, адміністрації, банківські установи тощо) та більш глибокому контактуванню каталанської та кастильської мов із змінами на структурних мовних рівнях.

Лінгвістична свідомість баскомовних білінгвів відрізняється, по-перше, незначною процентною частиною баскомовного населення по відношенню до монолінгвального населення (здебільшого представленого не-баскомовними носіями), а, по-друге, значним ступенем націоналізму, спровокованим дивергетивним характером еускери та кастильської мов з точки зору походження та внутрішньої структури. Формування культурно-лінгвістичної свідомості баскофонних регіонів та відповідна нормалізація баскської мови була розпочата у сер. XVIII ст. та базувалася на націоналістичному розподіленні моно- та білінгвального населення за схемою “*euskaldunes – cuasi-euskaldunes – erdaldunes*” [3]. Суттєва дивергетивність еускери та кастильської мов призвела до форсування нормалізації баскської мови, яка розпочалася як “*політична гіпертрофія*” (термін Х.Кньорра) і набула підтримки (1) з боку політичних сил (“*Estatuto de Estella*” (1931 р.), “*Estatuto de Autonomía para el País Vasco*” (1979 р.), “*Ley de Normalización del uso del euskera*”); (2) створенням організацій, що опікувалися нормативізацією та нормалізацією баскської мови (“*Sociedad de Estudios Vascos*” або “*Eusko Ikaskuntza*” (1918 р.), *Королівська академія баскської мови*

(“*Euskaltzaindia*”) (1919 р.)). Нормалізація баскської мови, з одного боку, призвела до підвищення рівня мовної самосвідомості баскофонів (про що свідчать дані підвищення лінгвістичної компетенції на майже 11%), проте, на відміну від інших білінгвальних регіонів Іспанії, Країна басків відстає за рівнем максимальної нормалізації баскської мови через абсолютну структурну неспорідненість еускери з кастильською, а отже – власне компетенційної складністю застосування цієї неіндоевропейської мови на більш широких прагматичних рівнях. [3:97; 4:143].

Представлений найбільш високими показниками білінгвальної компетенції регіон Іспанії – Галісія, – визначається власними особливостями мовної нормалізації. Зважаючи на історичне перманентне сприйняття галісійської мови як власне її носіями так і іншомовних населенням Іспанської держави як мови *Б* у реєстрі диглосичної координати [5; 6], у порівнянні із іншими двомовними регіонами Іспанії лінгвістична нормалізація мала поміркований, повільний характер, хоча культурний націоналізм торкнувся також і галайкомовних білінгвів. Нормалізація галісійської мови була розпочата в межах руху *провінціалізму* та регулювалася (1) діяльністю мовних та культурних фондів (*Irmandades da Fala*, *Real Academia da Lingua Galega* (1906 р.); (2) друкуванням прогалістичних творів (“*Nacionalismo gallego*” В.Понте (1920 р.), “*Teoria do nazionalismo galego*” В.Ріско (1920 р.); (3) політичним спрямуванням та прийняттям законодавчих актів (“*Estatuto de Autonomía de Galicia*” (1981 р.), “*Ley 3/1983 de 15 de junio, de normalización lingüística*” (1983)) [1:47; 3:106-107]. Сьогодні повільність нормалізації галісійської мови визначається історичною низькою культурно-лінгвістичною самосвідомістю білінгвів-носіїв галісійської мови, про що свідчать статистичні дані зниження вживання галісійської мови в усному мовленні за останні 5 років (дані Еррераса [3:107]).

Висновки та подальші перспективи досліджень. У цій статті був розглянутий один із основних процесів, що відбувається за ситуації мовного контактування у сучасному світі, а саме – нормалізації міноритарних мов по відношенню до мажоритарної, або мови *А*, в світлі актуальних тенденцій глобалізації, відродження національної, культурної та культурно-лінгвістичної самосвідомості двомовних носіїв. На прикладі іспанського суспільства, представленого співіснуванням монолінгвістичного населення із трьома білінгвальними спільнотами (у каталанській, баскській та галісійській мовах), було коротко продемонстровано вплив рівня, або ступеня, культурно-мовної свідомості білінгвів на процес (його рух, розвиток, еволюції, прогрес тощо) нормалізації міноритарних мов по відношенню до мови загального спілкування, якою в Іспанії виступає кастильська, або іспанська. Основний висновок, винесений із зробленого дослідження, полягає у тому, що розуміння необхідності, швидкості та якості нормалізації міноритарної мови білінгвів знаходиться у прямій залежності від рівня культурно-мовного самоусвідомлення та самосвідомості білінгвів, що й було продемонстровано на прикладі білінгвального населення Каталонії, Галісії та Країни басків. Аналіз поставленої у цій статті проблеми є необхідним етапом для подальшого дослідження змін на структурно-мовному рівні контактуючих мов, на рівнях їхнього застосування та вжитку, та розгляду формування картин світу білінгвів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Siguan M.* España plurilingüe. Alianza Editorial, S.A., Madrid, 1992. 2. *Entwistle, W.* Las lenguas de España: castellano, catalán, vasco y gallego-portugués. Ediciones Istmo, Madrid, 1969. 3. *Herreras, J.C.* Lenguas y normalización en España. Editorial Gredos, Madrid, 2006. 4. *Lodares, J.R.* El paraíso poliglota. Historias de lenguas en la España moderna contadas sin perjuicios. Taurus Pensamiento. Talleres Gráficos de Unigraf, S.L., Madrid, 2000. 5. *García Mouton, P.* Lenguas y dialectos de España. Cuadernos de lengua española. Arco Libros, S.L., 2002. 6. *González Ollé, F.* Tradicionalistas y progresistas ante la diversidad idiomática de España. Lenguas de España, lenguas de Europa. Colección Veiniuno, Madrid: 1993. – PP.129-161.

АСПЕКТУАЛЬНО-ТАКСИСНІ СИТУАЦІЇ РІЗНОЧАСНОСТІ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Актуальність статті визначає спрямованість сучасної лінгвістики у русло прототипічної семантики, яка інтерпретується як новий напрям у когнітивному вивченні мовних значень і базується на низці ознак, які є прототипічними у підході до формування категорій (у нашому випадку категорії аспектуальності). Питання про існування семантичних інваріантів належить до числа класичних спірних питань аспектології. У своїх роботах Гловинська М.Я. [1; 2] трактує термін “інваріант” як значення мовної одиниці, що міститься у будь-якому її вживанні або у своєму первинному вигляді, або у вигляді іншого компонента. Лексеми об’єднуються в граматичний клас, категорію, розряд, групи на основі тотожності певного компонента, який для даної групи становить граматичний інваріант. Звідси випливає, що “існування граматичного інваріанта значення є закономірним і відповідає самій суті граматики як абстрактної моделі мови” [3:38]. Тобто інваріант – це абстрактне значення, що властиве формам граматичного ряду. Таким чином, семантика будь-якого дієслова може бути представлена як низка декількох прототипічних ознак, загальних для дієслів даної категорії. У зв’язку з цим змістова сутність категорії аспектуальності в італійській та українській мовах трактується як відображення у семантичній структурі дієслова часових уявлень про протікання дії, пов’язаної з ідеєю часових меж, що може розглядатися “з середини” та “зовні” [4:181]. **Мета статті** – проаналізувати інваріантні вживання імперфектного / перфектного аспектів в італійській мові та доконаного / недоконаного видів в українській на позначення різночасності дій в на прикладі видо-часових форм в італійській мові та доконаного / недоконаного видів минулих часів. Відповідно до цієї мети були поставлені такі **завдання**:

- описати прототипічні ознаки перфектного / імперфектного аспектів в італійській мові та доконаного / недоконаного видів в українській;
- встановити граматичні, семантико-парадигматичні та лексичні засоби вираження аспектуально-таксисних ситуацій різночасності дій в обох мовах;
- зробити порівняльний аналіз отриманих даних в обох мовах.

Об’єктом статті слугує категорія аспектуальності в італійській та українській мовах. **Предметом** виступають форми перфектного та імперфектного аспектів в італійській мові та доконаного і недоконаного видів в українській у складнопідрядних реченнях. **Наукова новизна статті** полягає в тому, що в ній уперше проводиться зіставний аналіз компонентів вираження універсальної категорії аспектуальності у віддаленоспоріднених мовах, таких, як італійська та українська.

Речення характеризується певною синтаксичною структурою та певним лексичним заповненням цих синтаксичних параметрів. Під синтаксичною структурою ми розуміємо низку релевантних синтаксичних ознак. Кожна дієслівна лексема може утворювати ситуації, які, у свою чергу, розглядаються як складна семантична одиниця, що виражається реченням і складається з декількох семантичних позицій. Мовною категорією, що характеризує часові відношення між діями і оформлюється у різновиди предикатів одночасності / різночасності, а також має аспектуальну характеристику комплексу співвідносних у часі дій, є категорія **таксису**. За Храковським В.С. [5:109], до таксисних належать біпредикативні (поліпредикативні) конструкції, де граматичними засобами маркується часова локалізація (одночасність / неодночасність: попередність, наступність) однієї ситуації відносно іншої, яку приймають за точку відліку, де її часова локалізація прототипічно характеризується

відносно моменту мовлення, тобто незалежно від будь-якої іншої ситуації. Під поліпредикативною конструкцією розуміють [6:237] зв'язок основної та вторинної предикації з неособовими формами дієслова та різні типи поліпредикації у складних реченнях і у реченнях з однорідними присудками. Оскільки таксис безпосередньо пов'язаний з категорією аспектуальності через часові відношення дій в рамках поліпредикативного комплексу, доречним буде вживання терміну *аспектуально-таксисна ситуація*. Позначення різночасності відбувається через визначення часової попередності або наступності. Часові межі процесної та результативної дій можуть не збігатися, а відбуватися у різних часових площинах. За принципом розподілу дії у часі слід розрізняти два типи різночасності: *повна різночасність* та *часткова*. Семантичні умови вираження повної різночасності реалізуються тоді, коли дії, знаходячись в одному часовому плані, не відбуваються паралельно. Наше дослідження ґрунтується на побудові та аналізі фреймових мереж, розроблених Жаботинською С.А. [7;8], яка розробила класифікацію, що складається з п'яти основних, взаємозалежних фреймів. У базовому акціональному фреймі, на якому побудований наш аналіз, усі учасники подій наділені ролями, де ХТОСЬ / агенс виконував або виконав ЩОСЬ. Така пропозиція називається *акціональною схемою*.

Акціональний базовий фрейм різночасності виглядає так: ХТОСЬ-1 виконав ЩОСЬ-1, потім ЩОСЬ-2, ЩОСЬ-3...: *“Ho dato da mangiare a Buck e alla merla, ho mangiato io, ho gurdato per un po' la televisione”* (Tamaro, 97); *“Коля вийшла на терасу, постояла поруч з невідомим хлопчиною (...), знову зайшла до їдальні (...), почала вибирати з вази яблука (...)”* (Андрухович, 172).

Часткова різночасність не передбачає суворого розмежування між реалізаціями дій, де часове обмеження для дій відсутнє. При частковій різночасності, яка має у своїй структурі момент одночасності, дієслова за семантикою належать до починального роду дієслівної дії або виражаються у конструкціях з фазовими дієсловами. Одна результативна дія слугує фоном для іншої, у період реалізації якої вона відбувається. Вираження такої часткової різночасності відбувається за допомогою однорідних присудків, що за логічною побудовою речення складають так званий тип відношень „ланцюжок”. Різночасність, що представлена таким типом відношень, набуває такого вигляду в акціональному фреймі: ХТОСЬ-1 виконав ЩОСЬ-1, ЩОСЬ-2, ЩОСЬ-3 при умові, що попередні дії припинили свою реалізацію на часовій вісі: *“Si chiuse in casa e tacque per tre anni”* (Baricco, 127); *“Тепер зів'яла Естер сіла на постель під стіною й подивилася на Сандуляків”* (Матіос, 23).

В обох мовах засобом вираження завершення дії та підкреслення різночасності є перфектний аспект в італійській мові та доконаний вид в українській. За принципом розподілу дії у часі різночасність можна представити такими типами:

- 1) різночасність між процесною та результативною діями;
- 2) різночасність між двома результативними діями.

При *різночасності процесної і результативної дії* вживається імперфектний аспект в італійській мові та недоконаний вид в українській мові на позначення процесної дії і перфектний аспект і доконаний вид на позначення результативної дії. Такий вибір аспектів / видів пояснюється послідовністю реалізації дії на часовій вісі. Так, імперфектний аспект та недоконаний вид виражають у реченні інваріантну ознаку описової характеристики дії, яка може перериватися, припинятися та закінчуватися завдяки дії у перфектному аспекті та доконаному виді, інваріантною ознакою яких є результативність та обмеженість у часі. За принципом вираження різночасності виділяємо такі можливі схеми комбінацій:

1. Різночасність процесної та результативної дій виражається у складнопідрядному реченні з підрядним часу, що вживається зі сполучниками **finché; fino a che; fino a quando / поки не; допоки**. Процесна дія, виражена неграничним дієсловом, тривала, поки її не змінила у реалізації результативна дія, виражена дієсловами миттєвої дії: ХТОСЬ-1

виконував ЩОСЬ-1, поки ХТОСЬ-2 не почав виконувати ЩОСЬ-1. Зазвичай підрядні речення такого типу вводяться сполучниками: **ancora, finché, già / ще, поки (не), вже**, які своєю непролонгованою семантикою підсилюють значення неодночасності між процесною та результативною діями. Такий тип різночасності вживається там, де дія головного речення раптово припиняється через дію, що відбулася у підрядному реченні: *“Fino a che non sei andata a scuola non ho avuto nessun problema, non mi interrogavi mai su tuo padre e io mi guardavo bene dal parlarne”* (Tamaro, 105); *“Тшов по селу, насвистував, поки не знайшов знайому з дитинства фіртку”* (Дереш, 59).

В італійській мові синонімічною конструкцією для вираження різночасності процесної та результативної дій виступає конструкція з прийменником **fino a + infinito**. Конструкція виражає тривалість процесної дії до того моменту, поки на часовій вісі вона не була обмеженою результативною дією: *““Che brava donna che è tua madre...” s’intenerì Giovanni tendendo verso il basso, come un arco, le labbra e tirando su le sopracciglia fino a nasconderle sotto i capelli”* (Cerami, 68).

Вираження різночасності процесної та результативної дії відбувається за допомогою **герундія** в італійській мові та **дієприслівника** в українській мові. Неособова форма дієслова, позначає закінчену результативну дію, а фінітне дієслово – процесну тривалу дію, виражену в імперфектному континуативі в італійській мові та тривалому недоконаному виді в українській. За семантикою вихідне дієслово, від якого утворюється герундій та дієприслівник, належить до класу дієслів руху чи дієслів миттєвої дії: *“Uscendo sulla galleria si poteva vedere l’Isola, si poteva - scriveva Roberto – fissar con occhi di lonza il suo silenzio”* (Eco, 23); *“Пан Дежавю, вступивши нагло до теми, червоними своїми вустами сугестував про Вільне Суспільство...”* (Андрухович, 59).

В італійській мові окрім герундія, різночасність дії виражається за допомогою абсолютної конструкції з **participio**. Вихідне дієслово неособової форми за семантикою є результативним та граничним, тому виражає дію, що досягла своєї внутрішньої межі, а фінітне дієслово є неграничним і позначає тривалу, необмежену дію. Така конструкція є синонімічною до підрядних речень часу зі сполучниками **quando; appena**. В українській мові таку різночасність можуть виражати **дієприкметники**, що позначають виконання результативної дії і є синонімічними до підрядних речень часу: *“Passato il calore della corsa anch’io mi sentivo infreddolita e delusa”* (Bevilacqua, 56); *“Тим часом досконало вирозумілий на ситуації пан Різенбокк заїдав собі каву з тістечками...”* (Андрухович, 62).

2. Різночасність процесної та результативної дій виражається у підрядних реченнях наслідку, де результативна дія у головному реченні спричиняє виконання процесної дії у підрядному реченні: ХТОСЬ-1 виконав ЩОСЬ-1, через що ХТОСЬ-2 виконував ЩОСЬ-2. Підрядні речення вводяться сполучниками **cosicché; sicché; tanto più che; in modo (tale) che; in maniera che; in modo che; tale che; al punto che; talmente / внаслідок чого, в результаті чого; від чого; завдяки чому; через що**, які за своєю семантикою унаочнюють різночасність виконання дій: *“Era così attonito o forse stordito nell’anima e nel corpo che non si rese conto di quello che era successo”* (Cerami, 87); *“Вода піднялася настільки, що площею Сан Марко могли цілком вільно плавати гондоли”* (Андрухович, 264). Зазначений тип речень може набувати семантики причинно-наслідкової залежності, де результативна дія починає реалізовуватися як наслідок процесної дії, що тривала до цього моменту: ХТОСЬ-1 виконував ЩОСЬ-1 внаслідок чого ХТОСЬ-2 виконав ЩОСЬ-2. Підрядні речення вводяться такими сполучниками: **perché; poiché; giacché; che; siccome; per il fatto che; dato che; visto che; così / бо; що; оскільки; адже; тому що; через те що; у зв’язку з тим що; завдяки тому що; затим що; так що; внаслідок; внаслідок того що; на підставі того що; в силу того що; виходячи з того що; тим більше що**. За семантикою дієслова у головному реченні позначають тривалі дії, тому є неграничними, дієслова підрядного речення позначають

результативні дії, тому належать до класу граничних дієслів: *“Ieri sera non avevo voglia di leggere, così ho guardato la televisione”* (Tamaro, 37); *“То почалося в нього після скандалу на кафедрі, де внаслідок підлих інтрижок мали звільнити з посади, внаслідок чого у професора Галушки трапився сердечний напад”* (Дереш, 69).

3. Різночасність у підрядних реченнях способу дії виражається в італійській мові конструкцією з прийменником **senza** та **інфінітивом**, в українській мові за допомогою **дієприслівника**. В обох мовах неособова форма дієслова утворюється від вихідного дієслова миттєвої дії: *“Giovanni, senza accorgersi, si tesse in avanti sempre più”* (Cerami, 30); *“Звівшились на ліжку, він хвилини зо дві роззирався наокіл...”* (Кононович, 16).

4. Різночасність виражається у реченнях, де присутнє семантичне протистояння: намір щось зробити і успішне / неуспішне доведення дії до результату у складносурядних реченнях. Акціональна схема такого речення виглядає так: ХТОСЬ-1 хотів виконати ЩОСЬ-1, але через когось / щось не виконав ЩОСЬ-2: *“Potevi fare una cosa e non l’hai fatta, sei tornata indietro invece di andare avanti”* (Tamaro, 63); *“Смач хомів запустити в нього свинячим вухом, але тієї ж миті побачив, що навпроти сидить уже не Мавропуле, а чорної масті віслюк...”* (Андрухович, 246).

Такий тип часових відношень належить до аспектуально-таксисних ситуацій, що містять у своїй структурі модальні елементи:

а) тільки хотів ХТОСЬ-1 зробити ЩОСЬ-1, як зробив ЩОСЬ-2 (ХТОСЬ-2 зробив ЩОСЬ-2);

б) вже збирався ХТОСЬ-1 зробити ЩОСЬ-1, як зробив ЩОСЬ-2 (ХТОСЬ-2 зробив ЩОСЬ-2);

в) вже майже ХТОСЬ-1 зробив ЩОСЬ-1, але зробив ЩОСЬ-2 (ХТОСЬ-2 зробив ЩОСЬ-2);

г) не встиг ХТОСЬ-1 зробити ЩОСЬ-1, як зробив ЩОСЬ-2 (ХТОСЬ-2 зробив ЩОСЬ-2):

В італійській мові такий відтінок різночасності виражається дієслівною перифразою **stare + per + infinito**, де за семантикою інфінітив є граничним дієсловом: *“Mario stava per sedersi proprio sotto l’orologio quando vide sua madre avvicinarsi con il volto commosso”* (Cerami, 68).

Специфічним засобом вираження таксисно-аспектуальних відношень є послідовність виконання результативності дій, яка складає *різночасність результативних дій*. Однією з релевантних рис результативних дій при такому відношенні є відображення часової наступності дієслівної дії щодо фіксованого моменту мовлення чи іншої дії (реалізація дії може бути обмеженою маркерами часу або початком реалізації іншої дії). Вплив перфектного аспекту в італійській мові та доконаного виду в українській на значення дієслова полягає в тому, що дієслівна дія розглядається як часова перспектива відносно зафіксованого на часовій вісі моменту або періоду, що слугує орієнтиром для його темпоральної локалізації. Таким чином, не йдеться про “внутрішню” межу дієслівної дії, яку визначає темпоральна точка ретроспективного відліку, що розглядає її фазовість, а мова йде про “зовнішню” межу”, що виражається маркерами часу. Такі результативні дії можуть набувати характер вираження за схемами: попередня дія – наслідок або наслідок – попередня дія.

Зв’язок *попередня дія – наслідок* виражається за допомогою часових маркерів **dopo che; solo dopo che; appena; quando; dacché; da quando; una volta che / після того, як, відтоді; відколи; з тих пір, як; як тільки; лише після того, як; коли; з того часу, як; з того часу, коли** у складнопідрядних реченнях з підрядним часу. За семантикою обидві дії є результативними, тому виражаються граничними дієсловами. Зазначені сполучники підсилюють відтінок різночасності реалізації дій і обмежують її, встановлюючи часові межі :

ЯК ТІЛЬКИ ХТОСЬ-1 виконав ЩОСЬ-1, ХТОСЬ-2 виконав ЩОСЬ-2. Зазначимо, що в італійській мові за правилами узгодження часів, дія, що відбулася раніше виражається плюсквамперфектною формою, дія, що наслідує її – у перфектній. Італійська конструкція з прийменником та інфінітивом минулої дії **dopo + infinito** виражає попередню дію, що відбулася набагато раніше, ніж дія, виражена формою фінитного дієслова. В українській мові такий тип відношень виражається за допомогою **дієприслівника**. За семантикою вихідне дієслово неособової форми та фінитне дієслово є граничними або належать до класу дієслів миттєвої дії: *“Dopo aver lavorato in segreto tutta l'estate.. uno di quei giorni gli dissi...”* (Moravia, 163); *“Після того, як надіята буря волянь і захоплень уцухла, Данпертутто знову взяв мікрофонного змія до рук”* (Андрухович, 257).

Різночасність результативних дій в обох мовах може виражатися за допомогою словосполучень **прийменник + іменник**: DOPO + NOME (dopo il concorso); CON + ARTICOLO DETERMINATIVO + NOME (con l'arrivo); NOME + FA (una settimana fa)/ ПІСЛЯ. ОПІСЛЯ + ІМЕННИК У Род. в. (після конкурсу); ВСЛІД, УСЛІД ЗА + ІМЕННИК У Ор. в. (вслід за прибуттям); СЛІДОМ + ЗА + ІМЕННИК У Ор. в. (слідом за вечерею); ПІЗНІШЕ + ІМЕННИК + Род. в. (пізніше зазначеного терміну): *“Dopo la morte di Ernesto scivolai in un esaurimento profondissimo”* (Tamaro, 157); *“Таким чином після повернення Богдана Бр. з Венеції пакет від недоріки опинився в мене”* (Андрухович, 21).

В італійській мові конструкція з прийменником **a + інфінітив** виражає попередню дію по відношенню до дії, вираженої фінитним дієсловом. За семантикою дієслова є граничними та результативними: *“Ma a vederlo così stralunato e così strano, mi venne fatto di pensare che fosse un beccamorto”* (Moravia, 184).

Різночасність результативних дій в обох мовах може виражатися також за допомогою **герундія** в італійській мові та **дієприслівника** в українській. Неособова форма дієслова виражає закінчену дію, а фінитне дієслово виражає дію, яка на момент мовлення не є більш релевантною та актуальною, а тому вживається в аористичному аспекті. За семантикою дієслова є граничними та виражають результативну дію у перфектному аспекті та доконаному виді: *“Forse, rivedendola, mi sembrò tanto più larga in quanto il marito, accanto a lei, sembrava stretto stretto...”* (Moravia, 262); *“Він поправив рюкзака, який тяжкою брилою висів за плечима, й перебрівши струмок, звернув у вузьку звивисту балку...”* (Кононович, 8).

В італійській мові різночасність результативних дій може виражатися за допомогою **participio**. Зазвичай різночасність передається дієсловами миттєвої дії або дієсловами руху: esplodere, morire, arrivare, cadere. Граничні дієслова, від яких утворюється participio passato, виражають досягнення межі або початок результативної дії. Така інтерпретація відношень супроводжується здебільшого часовими маркерами *appena* та *una volta*. Зазначимо, що завдяки своїй семантиці ці сполучники не можуть вживатися з неграничними дієсловами, оскільки позначають спрямованість дії на результат: *“Appena entrato, compresi suit oil mio errore”* (Moravia, 319).

В італійській мові синонімічною до вищезгаданих конструкцій є **абсолютна конструкція з participio**, де неособова форма дієслова позначає дію, що відбулася раніше, ніж дія, виражена фінитним дієсловом. Вихідне дієслово неособової форми та фінитне дієслово є граничними та результативними: *“Riempite le due pagine del foglio Giovanni rilesse le risposte con molto zelo...”* (Cerami, 39).

Різночасність результативних дій виражається у підрядних реченнях способу дії. За семантикою вихідне дієслово неособової форми та фінитне дієслово є граничними результативними дієсловами: ХТОСЬ-1 виконав ЩОСЬ-1 (фінитне дієслово) ТАК (**герундій / дієприслівник**) *“Sono pronto, anime e corpo”, rispose Giovanni, ricordandosi perfettamente la risposta corretta...”* (Cerami, 42); *“Гоця, не чекаючи на мене, поскакала дрібним дригом, як писав класик, на глазах в ізумльонної публіки”* (Дереш, 140).

Різночасність результативних дій виражається у підрядному реченні причини, що вводить сполучниками **poiché; siccome; perché; che / оскільки, тому що, бо, через те що**: ХТОСЬ-1 виконав ЩОСЬ-1, оскільки ХТОСЬ-2 виконав ЩОСЬ-2: “*E siccome noi tacevamo, lui, incoraggiato, cominciò a enumerare le sue disgrazie...*” (Moravia, 185); “... лагідно заговорила мати, бо відчула: щось уже скоїлося” (Вінграновський, 226).

Різночасність результативних дій виражається у підрядних допустових реченнях, де одна дія передуює іншій. Із семантикою попередньої дії в італійській мові вживається конструкція **pur + герундій**, а в українській конструкція з часткою **навіть + дієприслівник**. В обох мовах неособова форма дієслів позначає реалізацію дії, що відбулася раніше за дію, виражену формою фінітного дієслова. Вихідне дієслово неособової форми є граничним та результативним: “... *pur essendo diventato ricco, Palombi era rimasto con la mentalità del povero...*” (Moravia, 308); “Навіть не розслабляючись, я на секунду відключився” (Дереш, 171).

Зв'язок наслідок – попередня дія зустрічається рідше, ніж попередній тип, і вводить такими часовими маркерами: **prima che; prima che non; in attesa che / перед тим, як, до того, як, перш ніж**. Парадигму речень передуювання створюють конструкції із складеними сполучниками, що не завжди потребує спеціального співвідношення видо-часових форм присудків, оскільки у таких реченнях ідеться про вживання неособової форми дієслова, а саме інфінітива. Семантика зазначених сполучників підсилює відношення різночасності дій, при якій одна дія відбувається раніше за іншу. Попередня дія може також виражатися через конструкцію **prima di + infinito** в італійській мові та **перш ніж + інфінітив** в українській мові. Інфінітив виражає дію, що сталася раніше, ніж відбулася дія фінітного дієслова. За семантикою вихідне дієслово неособової форми є граничним та виражає миттєве виконання дії: “*Prima di rientrare a casa imbucai la lettera e dalla settimana dopo cominciai ad attendere la risposta*” (Tamaro, 155); “Він глибоко зімхнув і, перш ніж зісковзнути в чорну прірву, раптом згадав: світлиця, в котрій висить багровий напівморок” (Кононович, 47).

Проаналізовані нами аспектуально-таксисні ситуації різночасності допомогли з'ясувати засади функціональної граматики, компонентів та складових категорії аспектуальності, таких як, лексичні маркери, дієслівні перифрази, що у свою чергу репрезентували парадигму значень видо-часових форм перфектного / імперфектного аспектів в італійській та доконаного / недоконаного видів в українській мовах. Зіставний метод, застосований у дослідженні, виявив семантичну спільність та розбіжність у вираженні та функціонуванні категорії аспектуальності у двох віддаленоспоріднених мовах. Так, для італійської мови релевантним пунктом у творенні аспектуально-таксисних ситуацій різночасності є перифрази з інфінітивом, абсолютні конструкції з *participio* та словосполучень частки *pur* + герундій, в українській мові значним є вживання віддієслівних іменників, словосполучень прийменник + іменник і частки **навіть + дієприслівник**. Нарощування компонентів акціонального фрейму відбувається за допомогою розмежування фінітного дієслова та неособової форми дієслова. У разі вираження результативної дії фінітне дієслово утворюється від граничних, результативних, спрямованих на досягнення мети дієслів, які можуть виражати результативні роди дієслівної дії (загально-результативні та спеціально-результативні). При вираженні процесної або результативної дії дієслово може вживатися у неособовій формі (інфінітиві, герундії, дієприслівнику та *participio* або дієприкметнику). Йдеться про типовий випадок використання граматичної синонімії, оскільки „варіювання засобів вираження – одна із характерних властивостей мови” [9:16].

Перспективним у подальшому дослідженні ми вбачаємо аналіз семантичного функціонування категорії аспектуальності в обох мовах на основі виділення прототипічних ознак з метою встановити міжмовленнєві відповідності основних семантико-синтаксичних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гловинская М.Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола. – М.: Изд-во Наука, 1982.
2. Гловинская М.Я. Инвариант совершенного вида в русском языке // Типология вида: Проблемы, поиски, решения. – М.: Изд-во Наука, 1998.
3. Семиколосова О.І. До проблеми пошуку інваріантного значення виду російського дієслова // Мовознавство, 2002, №1. – С.38-45.
4. Петрухина Е.В. Когнитивные проблемы в изучении аспектуальных категорий // Когнитивная семантика: Материалы второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11-14 сентября 2000 года: в 2-х ч. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С.181-183.
5. Храковский В.С. Таксисные конструкции (опыт классификации) // Теоретические проблемы функциональной грамматики: Материалы Всерос. науч. конф. (Санкт-Петербург, 26-28 сентября 2001 г.). – СПб.: Наука, 2001. – С.109-111.
6. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – М.: Едиториал УРСС, 2003.
7. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вестник Черкасского ун-та. – 1999. – Вып.11. – С.3-20.
8. Жаботинская С.А. Ономастические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики // Сб. научн. трудов посвящается Е.С.Кубряковой. – Москва-Воронеж, 2002. – С.115-123.
9. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1986.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Tamaro S. Va' dove ti porta il cuore. – Milano: I Grandi Romanzi Italiani, 2003.
2. Андрухович Ю. Перверзія. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004.
3. Baricco A. Oceano mare. – Milano: BUR La Scala, 2001.
4. Маміос М. Нація. Одкровення. – Львів: Літературна агенція “ПІРАМІДА”, 2006.
5. Діреши Л. Намір! – К.: ПП Дуліби, 2006.
6. Eco U. L'isola del giorno prima. – Milano: I Grandi Romanzi Italiani, 2003.
7. Bevilacqua A. La califfa. – Milano: RCS Editori S.p.a, 2003.
8. Cerami V. Un borghese piccolo piccolo. – Milano: I Grandi Romanzi Italiani, 2003.
9. Кононович Л. Тема для медитації. – Л.: Кальварія, 2006.
10. Моравія А. Nuovi racconti romani. – Milano: I Grandi Tascabili, 1998.
11. Вінграновський М. Манюня. Повісті. Оповідання. Есе. – Львів: Літопис, 2003.
12. Ginzburg N. Lessico familiare. – Roma: La biblioteca di Repubblica, 2003.

КОРНЄВА Н.А.

Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАТИВНИХ АКТІВ У ТЕКСТІ НАУКОВОЇ РЕЦЕНЗІЇ

(на матеріалі української, російської, англійської, німецької мов)

Один із центральних сегментів у сучасному дискурсивному аналізі становить науковий дискурс, що сприймається як сфера породження та функціонування текстів, які реалізують наукове знання, та є “результатами пізнавальної діяльності суб’єктів науки” [1:8]. Створення наукових текстів зумовлено багатьма екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими) та мовними факторами. Успішність реалізації наукових текстів пов’язана з рівнем професійної обізнаності наукового суб’єкту та значущості його дослідження для сучасної науки. Не менш важливим є фактор індивідуального стилю мислення науковця, його належності до певного наукового соціуму, зумовленого особливими мовними й культурними традиціями, адже дискурс – це текст, що виконує цілеспрямовану соціальну дію, та виступає як “компонент взаємодії людей та механізмів їхньої свідомості” [2].

Метою даного дослідження є вивчення лексико-синтаксичних особливостей інформативних актів у текстах українських, російських, англійських, німецьких наукових рецензій.

До аналізу останніх досліджень і публікацій входить проблема жанрів наукового дискурсу, зокрема наукової рецензії, привертає увагу лінгвістів з позиції вивчення їх лінгвостилістичних та екстралінгвістичних характеристик [3, 4], композиційно-структурного аспекту [5]. Немало дискурсивних розвідок присвячено жанру наукової рецензії як вторинному тексту критичного типу [6, 7, 8, 9]. Разом з тим в сучасних дослідженнях небагато зверталось уваги на те місце, яке займає рецензія в науковій комунікації, на ту мовленнєво-мисленнєву діяльність, що супроводжує породження тексту рецензії та втілюється в тих чи інших конкретних висловах. Тому **актуальність** даного дослідження полягає в тому, що проблематика вивчення наукового дискурсу спонукає до багатогранного

розгляду самого процесу наукового спілкування та його продуктів – наукових текстів, не лише композиційної структури текстів наукових рецензій із позиції теорії мовленнєвих актів, а й визначення основних різновидів мовленнєвих актів, властивих науковій рецензії.

До сьогоднішнього часу проблемою вивчення наукових рецензій цікавилися переважно англісти, що вивчали лінгвостилістичні аспекти тексту рецензії в контексті дослідження функціонування англійської мови. Між тим в рамках сучасної комунікативної лінгвістики з її інтересом до антропологічного фактору в мові значний інтерес представляє вивчення специфіки мовленнєвої діяльності, що здійснює суб'єкт при рецензуванні. Саме в такому ракурсі нами розглядаються рецензії на матеріалі чотирьох мов – української, російської, англійської, німецької мов, що забезпечує **новизну** даному дослідженню.

Об'єктом аналізу в даній статті є інформативний мовленнєвий акт, що виступає як двостороння мовленнєва дія, зумовлена відповідною комунікативною метою, призначенням та ситуацією створення, учасниками якої є суб'єкт (відправник повідомлення) й адресат, та має як структурний елемент тексту наукової рецензії певні прагматичні та лексико-синтаксичні особливості. Успішність комунікації, здійснювана таким актом в рецензії, забезпечується, як і в текстах наукових статей, виконанням умов колегіальності комунікантів, що представлена спільними інтересами та обізнаністю в обраній сфері комунікації. Отже, основні **цілі** та **завдання** даного дослідження зумовлені особливостями вибору мовних (лексичних та синтаксичних) одиниць при реалізації інформативних мовленнєвих актів у текстах наукових рецензій, визначенням типових лексико-синтаксичних засобів, що використовують рецензенти при написанні критичних текстів притаманних українському, російському, англійському та німецькому науковим дискурсам.

Матеріалом дослідження є наукові рецензії гуманітарного циклу українською, російською, англійською, німецькою мовами з психології (“Психологический журнал”, “Вопросы психологи”, “Соціальна психологія”), “Forum Qualitative Psychologie”, “Consulting Psychology Journal”: “Practice and Research”), педагогіки (“Педагогика”, “Zeitschrift für Pädagogik”, “Journal of Technology Education,” “Соціальна педагогіка: теорія та практика”), мовознавства (“Вопросы языкознания”, “Мовознавство”, “Applied Linguistics”, “Sprache und Linguistik” “PhiN”), соціології (“System”, “Социологический журнал”, “Український соціум”, “Review of social sciences”, “Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie”)

Ми виходимо з того, що сукупність ілокутивних актів різних типів складає загальну структуру наукової рецензії. Таке структурування видається доцільним, адже цей підхід дозволить більш конкретно й точно, відповідно до стандартів, що їх визначає наукова комунікація, скласти загальну модель наукового критичного тексту з урахуванням його семантико-синтаксичних аспектів. Кожний критерій оцінювання впроваджується в науковому тексті рецензії за допомогою певного виду ілокутивного акту, відповідно до інтенції автора рецензії на кожному етапі рецензування.

Хоча рецензія як тип тексту передбачає перш за все існування оцінюючих кваліфікативних суджень, висловлювань, складовими яких є конструктивні критичні зауваження, певне місце в тексті займають й суто інформативні мовленнєві акти, що забезпечують лаконічний переказ, цитацію оригінального наукового тексту-першоджерела, формують змістову основу рецензії, на яку накладаються різні прагматичні значення, зокрема оцінні.

Інформативні акти в рецензіях представляють основний зміст рецензованого твору, його структуру, мету та тему. Наприклад, загальне повідомлення змісту РТ формується за допомогою типових синтаксичних конструкцій: *словник містить; у статтях відображено/зазначається; у словнику знайшли місце...; у роботі пропонується; тут розглядається/йдеться про...; приділено велику увагу...; у тексті представлено; розділ охоплює/містить/знайомить з; розкриваються поняття/розв'язуються питання: як*

свідчать приклади; об'єктом вивчення є...; в монографії рассмотрены; В книге затрагивается вопрос о; условно обозначены; в тексте разъясняется; рассматриваются понятия; глава...содержит некоторые наблюдения; в главе 5 показано; глава посвящена; в этом разделе излагается/указывается; предметом изучения является; к пособию прилагаются; the author provides; theory is based on; a review focuses; a book deals with; a work is illustrated by; the concept includes; collection of papers is the product of; the author describes/offers/ sets out scientist theorizes/shows/ demonstrates/ discusses; authors detail/suggest/outline/delineate; the idea is proposed; author states/examines/claims; der Bund wird abgerundet...; der Beitrag richtet sich; es handelt sich um; rezipiert wurden; sich interessieren für; der Schwerpunkt liegt auf; wird herausgestellt; та дієслів: враховується/підтверджується; to contrast; to maintain; to stress; to assert to follow; to contribute; to consider; to be addressed; präsentieren; folgen; abrunden; halten; situieren; deklarieren; thematisieren; tendieren; pladieren; erörtern; beruhren; zeigen; besprechen; behandeln von; untersuchen; vorschlagen; eingehen; nachzeichnen; bedauern; fortsetzen; Hlutheren; sprechen; bieten; erlauben; erklären; betreffen; festlegen; betonen; bringen; einschränken; anführen.

Ці синтаксичні конструкції є типовими для презентації фактичної наукової інформації, введення у зміст результатів аналізу або характеристики, тобто створення інформативних актів ствердження, опису та аналізу.

Повідомлення змісту тексту, що оцінюється, в рецензіях може відбуватися без називання автора рецензованого твору. Це пов'язано, головним чином, із загальною для всіх мов специфікою наукового стилю, яка полягає у деперсоніфікації наукових текстів. Наведемо декілька прикладів: *The fourth section "Research and Practice" provides ... overview of current questions...* (AL, 2004, April:276) – акт ствердження, *...викладаються причини зупинки переліку (...), історичне формування і функціональне та діалектне варіювання зазначених засобів...* (М., 1998, №6:67) – акт опису, *...направление изучает взаимосвязь доверия и организационно-психологических феноменов совместной жизнедеятельности* (ПЖ, 2004, том 25, №6:114). – акт повідомлення, *Hierbei werden unterschiedliche Handlungstypologien (...) einer...Analyse unterzogen...* (FQS,2000,Vol.1,No.2 - Juni) – акт аналізу інформації.

Приклади демонструють, що повідомлення загальних положень основного змісту в інформативних актах реалізується також й за допомогою двоскладових синтаксичних конструкцій, що несуть інформацію про автора повідомлення типу *У своїй книзі автор розкриває (розповідає про..., наприклад: Автори, в частности, показывают, что в группе с минимальной привлекательностью ее членами друг друга, превалируют установки неверия в способности людей к сотрудничеству...* (ПЖ, 2004, том 25, №6:114), *The authors begin their book with historical perspective on cultural diversity in the United States, pointing out important differences between recent waves of immigrants and those who preceded them.* (BRJ, 23/2,3), *Den ersten Abschnitt "Normbrüche und Normbildungen", eröffnet Frank-Rutger Hausmann mit: "Francesco Petrarca's Sonett 'Solo e pensoso i più deserti campi' - Versuch eines Lektüremodells"* (PhiN, 22/2002: 82), й за допомогою односкладових безособових конструкцій типу *В даній книзі йдеться про або У статті зазначається, що..., наприклад: Звертається увага і на стилістичну релевантність номіналізації в англійській мові..., Наводяться ... статистичні дані щодо частотності категорії стану та виду...* (М., 1, 1985:72), а також невизначено-особових: *Сейчас уже невозможно было бы зафиксировать многие диалектные слова и устойчивые выражения...* (Известия УГУ 1999, №13, Вып.2). Інформативні мовленнєві акти в українських, російських та німецьких рецензіях найбільше представлені односкладними реченнями пасивного стану, присудками яких є дієслова типу: *вивчено, демонструється, розглядається, передполагается, уточняется, подчеркивается, rezipiert wurden, festgelegt ist, aufgeteilt sein, gegliedert sein.*

До основних інформативних актів, що впроваджуються в наукових рецензіях, необхідно додати конкретизуючі (уточнюючі) інформативні акти, які реалізуються за допомогою інших лексико-синтаксичних засобів: дослідники зосереджуються на...; автор виділяє; як відзначають автори...; автор підкреслює; автор стверджує...; в розумінні автора; підкреслено думку; на думку автора; автор розуміє проблему так; книга убеждает; к рассмотрению положений автор подходит с позиции...; автор обращается к теории; автор считает; автор отделяет; автор разграничивает; автор пишет/видит; автором объясняется/ разрабатываются; автор начинает с рассмотрения; автор подчеркивает/замечает/ его внимание привлекают; authors make an assumption (делают предположение)/conclude/ argue; scientists adopt a claim (принимать утверждение); aus einem Grund; der Autor kommt zum Ergebnis; der Autor liefert den Auftakt zu dem dritten Abschnitt; Autor geht dabei aus...; so schreibt der Autor; der Autor formuliert; von Wissenschaftler erklären sein; der Autor übersetzt; der Autor meint; Autor votiert; Autor weiss.

Необхідно зауважити, що головним завданням, що його виконує в науковому дискурсі текст рецензії, є реалізація прагматичної інтенції оцінювання. Тому навіть переказ змісту тексту, що рецензується, майже завжди супроводжується введенням прагматичної інформації у вигляді прийому підкреслення, конкретизації, виділення, профілювання певного аспекту або особливості тексту. Засобами реалізації такого роду повідомлень інформації в рамках інформативного акту можуть слугувати словосполучення із вказівними займенниками, за якими йде підрядне речення (часу, місця, мети та ін.), наприклад: *Тому етапу, когда, по словам авторов, “исследовательский коллектив вправе претендовать на приоритет в получении социально-значимого результата и на признание общества”* (ВП, 1985 №1:182), емфатичні конструкції: *Auch aus diesem Grund* (“також з цієї причини”) *haben einige zentrale Fragen verloren* (FQS, 2000, Vol.1, No.2 β Juni), конструкції з предикатом, що вводить пропозицію: *Книга убеждает, что раскрытие подлинных причин возникновения динамики большевизма и его всесторонний анализ позволяет увидеть его “встроенность” в российскую культуру* (Известия УГУ 2003, №25, Выпуск 13).; підрядні речення, що виконують роль означення: *У варіанті ФГ, який розробляє О. В.Бондарко, дані угруповання виступають як функціонально-семантичні категорії, або функціонально-семантичні поля ФСП* (М., 1985, №5:76).

Необхідним компонентом рецензії є інформативні акти, в яких повідомляється про структуру і композицію тексту, що рецензується, його складові частини, розділи. Опис структури РТ подається на початку основної частини рецензії за допомогою повідомлення та опису у вигляді складних речень, часто з певною кількістю однорідних слів, та з використанням таких лексико-синтаксичних засобів, що повідомляють про складові частини рецензованого твору, чим він починається та чим закінчується: *словник побудовано книга складається з...; книга завершується; монографію відкривають; збірник відкривається статтею; монографію в целом завершает резюме; монография начинается с констатации; книга состоит из 4 глав; the book consists of/ begins with; the section contains of...; das Buch ist aufgeteilt/gegliedert; eröffnen; beginnt mit einem Aufsatz; zum Abschnitt des Bandes signalisiert...; dartiber kann sich der Leser im letzten Kapitel informieren; die Arbeit beginnt mit; das dritte Kapitel kreist um die Frage; die Arbeit gliedert sich in.... Barron opens her book with a memory of her refusing a drink, contrary to her own wish and without knowing that she was refusing it at first, during her first stay in Germany.* (S., 2005, Vol.33, Issue 1:190) “Studies in evidentiality” *consists of revised version of 14 papers presented at the workshop on Evidentiality...* (JL, 2005, №41:177) або *Книга состоит из двух частей, разделенных на главы.* (ВЯ, 1995, №5:145). Загалом *науковий збірник містить тридцять вісім статей, що упорядковані в п'ять тематичних розділів – ономастика (с. 11-48), культура мови, дидактика мов (с. 49-108), проблеми когнітивні, переклад, фразеологія, термінологія (с. 109-188), різновиди і стилі*

мови (с. 189-258), порівняльне мовознавство, зовнішнє (zewnętrzne) мовознавство (с. 259-304)(ЛС, 2006, Випуск15:531), *Mit einen Forschungsüberblick zum Online-Journalismus von Christoph NEUBERGER beginnt der wissenschaftliche Teil* (FQS, 2001, Vol.2, No.2).

Повідомлення теми РТ у рецензіях не завжди подано експліцитно, частіше воно оформлюється у формі роздумів по темі РТ, коли рецензент подає наукову довідку, проводить екскурс із важливих питань сучасного наукового дискурсу, до складу яких входить і тема рецензованого наукового тексту. Але деякі автори рецензій намагаються чітко виділити тему РТ, використовуючи такі конструкції: *задачей является, книга направлена на...; проблематику таких разделов составляют; часть книги посвящена...; to highlight; the theme of the book is...; gewidmet sein; es handelt sich um*. Наприклад: *...навчальний посібник С.І.Дорошенка “Загальне мовознавство” присвячений аналізу основних проблем мовознавства як науки й адресований насамперед студентам вищих навчальних закладів* (ЛС, 2006, Вип.15:533), *Первая глава посвящена анализу информационных аспектов взаимодействия объектов реальной действительности, рассмотрению информационных отношений в тех предметных областях, отображение которых приводит к появлению информации в автоматизированных системах разного уровня*(ВП, 1986, №6:151), *...задачей подобных изданий является как можно более широкий охват предлагаемого материала...* (Известия УГУ №7, 1997, Вып.1) *One key theme that continues throughout Portes and Rumbaut 's book is that the United States offers segmented assimilation and acculturation...*(BRJ, 2005, №29:1:223), *Он посвящен истории педагогических эпох: от воспитания в первобытнообщинном обществе до школы и педагогики новейшего времени.* (П., 2000, №8,:102), *Es handelt sich um eine korpusgestutzte, komparatistische Studie zur Deixisforschung...* (PhiN, 2006, №35:60). Також прикладом інформативного акту повідомлення теми, який поєднує в собі дію уточнення завдяки використанню таких синтаксичних конструкцій як **не столько... сколько, не как..., а как** є речення: *Книга направлена не только и не столько на деидеологизацию большевизма, сколько на деидеологизацию его изучения, на развитие способности говорить о нем не как о заговоре некой группы зловерных лиц, а как об объективном явлении, возникшем на русской почве по вполне определенным, значимым для общества социокультурным причинам.* (Известия УГУ, 2003, №25, Вып.13).

Подання мети РТ у наукових рецензіях українською та німецькою мовою не завжди відбувається за допомогою інформативних актів, частіше прагматичних, та є частиною повідомлення актуальності рецензованого твору.

Інформативні акти, пов'язані із розкриттям мети РТ, в російських та англійських наукових рецензіях виражені такими шаблонами: *главной целью являются; the goal (aim) of this book is; та ін.* Наприклад, *The aim is to present some aspects, which bridge the gap between Syntax and Sociolinguistics, dealing particularly with specific concerns ranging from sociolinguistic study to syntactic facts and phenomena, thereby aiming towards the most coherent analysis possible of the syntactic variation phenomenon* (LD, 1998, Vol.1:99), *Рецензируемая работа И.А.Цыбовой имеет целью:...* (ФН, 1998, №1:119).

Окремими видами мовленнєвих дій, що реалізуються в текстах наукових рецензій, є цитування, аргументація та коментування. Цитування потребує безпосереднього використання першоджерела – рецензованого тексту. Мовленнєві акти такого роду інформативно збагачують текст рецензії за допомогою назв наукових термінів, концепцій, наукових визначень, підтверджень, що вводяться до тексту рецензії у лапках. Якщо цитування – це відтворення слів автора РТ, то аргументація, коментування, припущення й інтерпретація слів автора, як мовленнєві дії, частково спираються на автентичний РТ, та “обрамляються” власними словами рецензента, що висловлює свою думку.

Безпосередньо цитата може вводитися висловами типу як зазначається в книзі, *the authors state that, eröffnen_etc. Mit Zitat*, як писав (упоминал) автор. Наприклад:

“Этимологический словарь русского языка” Г.П.Циганенко *призначений, як зазначається в анотації до нього*, “для вчителів-словесників, учнів, студентів-філологів, а також: для всіх тих, хто цікавиться походженням і первинним значенням слів російської мови”, ... (М., 1990, №1:73), ...*the editors state that their aim is “to use a more modestly selected series of essays to show how persons who have same-sex desires, subjectivities, and/or communities mediate and renegotiate linguistic process and product under conditions of the ostensible ‘globalization of gay English’”* (p. 4) (CRiL, 2005, Vol.18, Issue 1), *Pelletier eroffnet seine Ausführungen mit einem Zitat aus dem Romanfragment “La Route” (1953-56, veröffentlicht 1970 in La Presqu’île)...*: “Par ces mots qui ouvrent La Route, [...] Gracq énonce une indétermination de l’espace, sans chronologie, ni repère. Cette ‘Route’ pourrait être sa propre trajectoire.” (22) (PhiN, 2002, №21:64), (...*як писав* *більше 20 лет назад И.С. Кон* (см.: Социология личности М., 1967. С. 9), “могу ли я, не погрешив против истины, назвать себя совокупностью всех общественных отношений, когда сфера моей (и вашей, и любого конкретного индивида) деятельности заведомо включает лишь незначительную часть этих отношений?” (ВП, 1989, №3:178).

Коментування наукового матеріалу, що пропонується у науковому тексті, відбувається за рахунок введення рецензентом додаткової інформації щодо проблеми дослідження, пов’язаної з власним науковим досвідом рецензента. Що стосується лінгвістичних засобів створення коментарів, то вони вводяться в текст наукової рецензії у вигляді простих речень, що містять пояснювальні та уточнюючі компоненти, наприклад: *Джерела наукового вивчення проблеми егоцентризму пов’язані з іменами Ж. Піаже і Л. Виготського* (СП, 2004, №4:159-175), *Классическая работа М. Я. Басова по этой проблематике ограничивается рамками изучения поведения детей, к тому же она была опубликована в 1926 г.3, а за последние пятьдесят лет произошло бурное развитие методических средств психологии* (ВП, 1983, №1:155), *If we accept Pitt’s definition of science, that is, science in the modern sense (complete with hypotheses, controls, etc.), then, as he notes, technology is epistemologically prior to science* (p. 24) (JTE, 2001, Vol.13 No.1:73).

Існують приклади коментарів в інформативних актах, що мають певну прагматичне забарвлення завдяки використанню конструкцій та слів модального значення: *Весьма вероятно, цілком очевидно, здається, справедливо буде відзначити, проте, indeed, perhaps, vielleicht*, наприклад: *Весьма вероятно, что механизмы, описанные Гельмгольцем как бессознательные умозаключения, могут выделять и инвариантные свойства стимуляции, такие, как общий вектор движения* (ВП, 1983, №2:153), *Indeed, humans engineered, manufactured, and produced goods and structures for millennia before we developed and canonized the cardinal points of what a modern scientific experiment might look like* (JTE, 2001, Vol. 13 No.1:73).

За нашими спостереженнями, англійські рецензенти використовують частіше повні речення, що, напевно, диктується більш вираженою персоніфікацією англійського наукового дискурсу, на відміну від українських та російських авторів рецензій, які обирають односкладні пасивні речення. Деякі дослідники вважають, що в українській науковій мові повинні переважати активні синтаксичні конструкції, це зумовлено самотутністю її синтаксису, що “сформувався на підставі синтаксису народної мови”, натомість “вплив російських канцеляризмів частково нівелює активність особи” в українському науковому мовленні [10]. Пасивні синтаксичні конструкції притаманні й німецьким науковим критичним текстам, де виклад інформації відбувається чітко за визначеним планом, використовуються стандартні вставні конструкції та слова.

В ході дослідження інформативних структурних компонентів наукових рецензій, визначено, що вступ рецензії, короткий зміст, мета й тема наукового тексту, будується за допомогою інформативних актів твердження, аналізу та опису, які представляють висновки щодо вже визнаних фактів, повідомлення мети, теми та призначення тексту, що

рецензується. Інформативні акти опису, твердження, конкретизації інформації та цитування слів автора наповнюють основну частину рецензії. Й нарешті, висновки представлені актами твердження, акцентуації уваги, конкретизації інформації.

Отже, текст наукової рецензії, з одного боку, насичений мовленнєвими актами прагматичного характеру, які відповідають основній комунікативній меті даного жанрового типу – оцінюванню, другого, – будуючи інформаційне “тіло” рецензії за допомогою інформативних мовленнєвих актів, рецензент повідомляє, описує нову інформацію, констатує, стверджує факти, здійснює аналіз, впроваджує цитування слів автора рецензованого тексту. Відповідно до мети певного мовленнєвого акту відбувається й вибір мовних засобів його творення. **Подальше використання результатів** аналізу специфіки формування та особливостей функціонування інформативних мовленнєвих актів наукової рецензії дасть можливість виявити та систематизувати його типових лексико-синтаксичних параметрів як чинників організації наукового спілкування, притаманного українському, російському, англійському та німецькому науковим дискурсам.

ЛІТЕРАТУРА

1.Котилова Т.Р. Языковая репрезентация научного концепта “коммуникация” в специализированном научном лингвистическом дискурсе: Авт.дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Ижевск., 2007. 2.Льченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: Авт.дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04/Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. 3.Кудасова О.К. Лингвостилистические особенности рецензии как разновидности научного текста (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1983. 4.Котюрова М.П. Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста: (Функционально-стилистический аспект). – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1988. 5.Ляпунова В.Г., Мешков О.Д., Терехова Е.В. Композиция и язык научной рецензии. / Каф. иностранных языков АН СССР. – М.: Наука, 1990. 6.Николаев А.М. Описание семантики научного текста с позиции теории речевых актов // Информ. процессы и системы. – М.: НТИ, 1998. – №7. – Сер.2. – С.35-41. 7.Яворська С.М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англomовної рецензії): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 /Львівський національний університет. – Львів., 2000. 8.Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації/ НАН України; Інститут української мови, відп. ред. М.М.Пещак. – 2-е вид. стереотипне. – К., 1993. 9.Радзівська Т.В. Научный текст как представитель особого типа коммуникации // Научно-техническая информация: Ежемесячный научно-технический сборник, Серия 2: Информационные процессы и системы – М., 1984. 10.Рожанківський Р. Синтаксично-стилістичні риси української науково-технічної мови // Бібліотека Києво-Могилянської академії. – 2002. // Document HTML – <http://www.library.ukma.kiev.ua> 11.Колосова Я. Текст как единица научной и художественной коммуникации. Одеса, 1991. 12.Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Собр. соч. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: С.159-206. 13.Радзівська Т.В. Про один із напрямків сучасної лінгвістики тексту // Мовознавство. – 1991. – №3. – С.53-58. 14.Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения // Текст, структура и семантика. – М., 2001. – Т.1 – С.72-81. 15.Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К., 2003. 16.Ахманова О.С. Речи акт // Словарь лингвистических терминов. – М., 1969. 17.Серль Дж.Р. Что такое речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С.151-169.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Педагогика. – 2000. – №8. – С.102-104. 2.Педагогика. – 2004. – №1. – С.105-107. 3.Педагогика. – 2000. – №6. – С.95-97. 4.Мовознавство. – 1990. – №1. – С.71-72. 5.Мовознавство. – 1985. – №5. – С.76-77. 6.Мовознавство. – 1985. – №1. – С.72-73. 7.Мовознавство. – 1998. – №6. – С.67-69. 8.Вопросы языкознания – 1995. – №5. – С.141-145. 9.Психологический журнал. – 2004. – том 25. – №6. 10.Известия УГУ. – 1999. – №13. Вып.2. 11.Известия УГУ. – 1997. – №7. – Вып.1. 12.Известия УГУ. – 2003. – №25. – Выпуск 13. 13.Вопросы психологии. – 1985. – №1. 14.Вопросы психологии. – 1989. – №3. 15.Вопросы психологии. – 1986. – №6. 16.Лінгвістичні студії ДонНУ. – 2006. – Выпуск 15. 17.Вопросы языкознания. – 1995. – №5. 18.Филологические науки. – 1998. – №11. 19.Соціальна психологія. – 2004. – №4. – С.159-175. 20. Applied Linguistics. – 2004. – April. 21. FQS. – 2000. – Vol.1. – No.2 – Juni. 22. FQS. – 2001. – Vol.2. – No.2 – Mai. 23. Bilingual Research Journal, №23/2,3. 24. Bilingual Research Journal. – 2005. – №29:1. 25. PhiN. – 2002. – №22. 26. PhiN. – 2002. – №21. – 64. 27. PhiN. – 2006. №35. – S.60. 28. Colorado Research in Linguistics. – 2005. – Vol.18, Issue 1: Mansouri. 29. System. – 2005. – Vol.33, Issue 1. 30. Linguistics J.. – 2005. – №41. 31. Language Design. – 1998. – Vol.1. – S.99. 32. JTE. – 2001. – Vol.13. – No.1.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

М. – журнал “Мовознавство”, ФН – журнал “Филологические науки”, ВП – “Вопросы психологии”, Известия УГУ (Уральского государственного университета), ЛС – “Лінгвістичні студії”, П – “Педагогика”, ПЖ – “Психологический журнал”, ВЯ – “Вопросы языкознания”, AL – “Applied Linguistics”, LD – “Language Design”, BRJ – “Bilingual Research Journal”, CRIL – “Colorado Research in Linguistics”, JL – “J.Linguistics”, S – “System”, JTE – “Journal of Technology Education”, СП – “Соціальна психологія”, PhiN – Philologie im Netz.

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ **(ідейно-естетичний рівень)**

Раніш ніж приступати безпосередньо до аналізу художнього тексту, треба в'яснити та оприділитися з тим, що мається на увазі під текстом. Багатогранність поняття “текст” призводить до необхідності виділити в ньому те, що являється центральним, відображаючим його прикмети. **Актуальність** даного дослідження полягає в визначенні тексту, як лінгвістичної одиниці, що є першим етапом дослідження та аналізу тексту, а також у визначенні рівнів аналізу тексту та індивідуально-авторського підходу до інтерпретації тексту, який впливає на ідейно-естетичний рівень аналізу тексту.

І.Р.Гальперін визначає текст як добуток мовнотворчого процесу, володіючий завершенністю, об'єктивований у вигляді письмового документу, до складу якого входять: назва (заголовок) та ряд особливих одиниць (понадфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку та який має визначену ціленаправленість і прагматичну установку. Найбільш чітко та коротко формулює сутність явища, що розглядається – тексту – А.А.Леонтьєв, кажучи, що текст – то є функціонально завершене мовне ціле. Автор відмічає також, що неможливо лінгвістично визначити поняття цілісності тексту, що вона визначається тільки її змістом, яке повинно уявлятися відправнику та отримувачу як якась “осмислена доцільна єдність”. К.Кожевнікова розглядає текст як цілісну замкнуту вищу комунікативну одиницю, основною конституційованою ознакою є зв'язність – семантична, яка присутня обов'язково, та формальна, що пояснюється використанням граматичних та лексичних засобів мови. М.П.Йоніце підкреслює зв'язність тексту як невід'ємну його ознаку, що виявляється в його смисловій цілісності та має мовні способи вираження. Розвиваючи далі свою думку, вчений каже, що саме ці способи вираження зв'язності тексту, тобто мовні механізми, які з'єднують разом окремі елементи тексту та створюють в результаті певну формально – смислову єдність, та служать в першу чергу об'єктом вивчення лінгвістики тексту. Таким чином, текст – системний факт мовного акту, що представляє собою цілісне, впорядковане завершене повідомлення, та що виконує певні функції з певною структурою. Текст має свій зміст організований за моделлю форм повідомлень, що існують в літературній мові та зі своїми специфічними ознаками. В той же час необхідно розрізняти художній текст та нехудожній текст. Художній текст відрізняється своєю поліфункціональністю. Художній текст відображає дійсність, сприйняту та відображену світоглядом автора, виражає відношення автора до оточуючого, звертає індивідуально – авторську оцінку того, що відбувається, адресату з метою вплинути на його відношення до описаного та на його поведінку. Вадим Руднєв визначає художній текст як складно побудований сенс, всі елементи якого суть значущі виразники певного змісту.

Всі види текстів відображають дійсність, але в результаті того, що кожен з них використовує свої, тільки йому притаманні засоби, свою мову, тексти здатні відтворювати різноманітні сторони дійсності не з однаковою ступінню точності та повноти. Кожен текст здатен розкривати з найбільшою силою та яскравістю ту сторону дійсності, для зображення якої найбільш сприятливі його специфічні мовні засоби, окрім загальних спеціальних законів. Кожен текст представляє собою систему співвіднесених факторів. Співвідношення даних факторів між собою є їхня функція по відношенню до всієї системи. Цілком очевидно, що текст утворюється не в результаті мирного співіснування всіх факторів, а домінуванням одного з них та підпорядкуванням всіх інших домінанті. Домінуючим фактором в художньому творі є відбиток світогляду, поетичного бачення дійсності, мовлення, стилю

автора. Правильно проаналізувати твір – це означає, правильно зрозуміти специфіку потоку свідомості автора. Об'єкт та суб'єкт в художньому творі тісно пов'язані між собою. Проблема образу автора в художньому тексті як детермінанти в творі була висунута В.В.Виноградовим, подальше ця проблема розвивалася в працях багатьох філологів: Новікова Л.А., Долініна К.А., Дубровіна Е.М. та ін. Новіков Л.А. узагальнив висловлювання по проблемі взаємозалежності суті художнього твору та образу автора та виділив образ автора як своєрідну ієрархічно найвищу поетичну категорію, що створюється письменником та відтворюється співтворчістю читача, та що являє собою детермінанту літературного твору – головну особливість його змісту та структури, яка визначає його специфіку, напрямок та характер його розгортання та розвитку.

Художній текст несе читачеві чуттєво – конкретний образ уявного відрізка дійсності. На відміну від наукових текстів, які дають нам абстрактне значення в формі загальних понять, художній текст створює “живу модель” відрізка уявної дійсності. Цінність художнього твору посідає в тому, що він надає можливість читачу поєднатися з персонажами та відчувати все що відбувається на собі. Звідси специфічна конкретність художнього твору. Необхідною передумовою читачького співпереживання є участь в цьому автора, тобто наявність образу автора в творі. Як вказує В.В.Виноградов: образ автора є концентроване втілення суті твору, що поєднує всю систему мовних структур персонажів та їхнє співвідношення з оповідачем або оповідачами та через них є ідейно – стилістичним осередком, фокусом цілого.

Якщо форма життєподоби в художньому тексті сприймається частіше за все через чуттєво-конкретний образ уявленого відрізка дійсності, то форма ідейно-естетичного змісту сприймається переважно аналітично, так як зміст концентрує в собі авторську естетичну оцінку зображення та являє собою цілісний семантичний комплекс, що виникає в мисленні адресата в результаті декодування застосованих автором мовних засобів, за допомогою яких автор реалізує свій задум в тексті. При сприйманні та розумінні тексту встановлюються певні відносини не тільки між змістом окремих контекстів, а й текстів в цілому. Розкриттям змісту, закладеного в тексті займається інтерпретація тексту, яку називають також тлумаченням, аналізом тексту.

Аналітичний підхід до вивчення художніх текстів дозволяє детально розглянути та описати різноманітні рівні тексту, але без синтетичного розгляду елементів різних рівнів тексту, без урахування взаємозалежності одиниць одного рівня та різних рівнів цілісне вивчення текстів неможливе. В центрі вивчення повинні бути всі складові тексту в цілому, які семантично концентрують всю сутність досліджуваного. Всебічне урахування функціонування та взаємодії, синтезу різноманітних за своїм характером компонентів тексту, їхнього семантично та естетично направленою використання особливо важливе при вивченні мови літературних творів.

Художній текст являє собою складну структуру. При цьому більшість вчених – лінгвістів та літературознавців пропонує вивчити художній текст на наступних рівнях: ідейно-естетичному, жанрово-композиційному, та мовному (Новіков Л.А., Хованська З.І., Васильєва А.Н.).

Розгляд організуючого принципу композиції художнього твору, специфіки його жанру, системи його образів в їхньому взаємозв'язку та розвитку, характеру оповідання, ролі розповідача або ліричного героя, а також системи оцінок, що витікають з авторських позицій – це задачі аналізу художнього тексту на жанрово – композиційному рівні. Жанрово – композиційний рівень займає проміжне положення між ідейно-естетичним та мовним рівнями і знаходиться в одній площині з сюжетно-структурним, запропонованим В.Я.Проппом для аналізу текстів казок. Сюжет, композиція, їхня структура виступають

найважливішими організуючими елементами художньої форми та забезпечують єдність та цілісність літературного твору.

Разом з тим для деяких літературних жанрів вчені пропонують розглядати тексти художніх творів також на структурному рівні (Пропп В.Я. – тексти казок; Леві-Стросс К. – тексти міфів). Проте Р.Братт – представник відомої французької семіотичної школи, констатує факт відсутності чіткого та однозначного визначення семіотичного аналізу літературного твору: “Структурний аналіз оповідання, – пише він, – знаходиться зараз в стадії активної розробки. Всі дослідження мають одну й ту саму наукову засаду – семіотику (семіологію), або науку про значення. Але вони вже виявляють (і це слід привітати) розбіжності, пов’язані з різною трактовкою наукового статусу семіотики та відповідної системи понять”. Загальним в поглядах французьких дослідників – структуралістів та в методиці В.Я.Проппа є відокремлення інваріантної структури в тексті та прагнення створити типологію текстів на її основі. Але дослідження вчених прихильників структурної семіотики торкалися текстів фольклорних жанрів. З.І.Хованська справедливо відмічає, що перенесення структурного принципу аналізу з фольклорних форм на художню літературу призводить до ігнорування творчої ролі автора та, як наслідок цього, до невірному уявленню про структуру витвору мистецтва, а також, що при вивченні літератури структурно-семіотичний підхід розкриває один аспект твору (логічний аспект його внутрішньої текстової організації), але не пояснює його соціально-ідеологічну та художню природу, що складає його сутність.

Ідейно-естетичний зміст художнього твору виражається через індивідуально-авторську оцінку, тобто сама ідея висловлює авторський світогляд, авторську життєву позицію. Ідея не розкривається прямо, а затверджується цілісною структурою твору в якій відображається авторська позиція. Саме в цьому міститься стилістична єдність художнього твору при всій різноманітності складових його частин. Новіков Л.А. розглядає ідейно-естетичний рівень аналізу художнього тексту в якості вихідного для письменника (задум) та кінцевого для читача (його свідомості) в процесі породження, передачі та засвоєння ідейно-естетичної інформації тексту. Ідейно-художня позиція, притаманна письменнику, завжди конкретизується в даному літературному творі, втілюючись в певному естетичному намірі, який, в свою чергу, реалізується в композиції цього твору. Характер естетичного наміру в кожному окремому випадку визначає вибір композиційно-літературного засобу або компоненту твору, які стають композиційною домінантою, основним принципом, який диктує організацію всієї структури. Ідейно-естетичний рівень твору визначається індивідуально-психологічними особливостями його творчої особистості, які залежать від соціального середовища, де знаходиться автор, від його класової та партійної ідеології, від літературної течії до якої відноситься автор та від багатьох інших факторів. Особливу роль при аналізі художнього твору відіграє світогляд автора, хоча це є поза текстовий фактор. Під світоглядом автора слід розуміти систему поглядів, понять та уявлень про оточуючий світ, а також філософські, суспільно-політичні, етичні, естетичні, природно-наукові погляди автора. Розширений аналіз художнього твору з точки зору його зв’язку з епохою, його місця в літературному процесі, у визначеному літературному процесі, у визначеному літературному напрямленні і т.д. – це галузь літературознавства. Інтереси лінгвістики та літературознавства у цьому плані зіткаються, але не співпадають повністю. Лінгвістичний аналіз тексту характеризується комплексним розглядом тексту художнього твору з боку його ідейного змісту, образів, мови, розуміння семантики окремих слів та цілого тексту: різними підходами до інтерпретації тексту. Лінгвістичний аналіз художнього тексту – це широке поняття, який включає в себе різні типи аналізів більш вузьких, більш специфічних, таких як лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз, лінгвосемантичний аналіз. Лінгвістичний коментар – це пояснення незрозумілих, застарілих, маловживаних слів та виразів – притаманний мовному рівню комплексного аналізу художнього твору. Лінгвостилістичний аналіз тексту охоплює

мовні засоби, які вживаються автором в художньому творі для досягнення поетичного втілення задуму твору. Цей тип лінгвістичного аналізу також співпадає з мовним рівнем. Лінгвосемантичний аналіз припускає дослідження тексту шляхом розкриття його семантики, його поетики у комплексі з ідейним змістом та системою мовних образотворчих засобів. При лінгвосемантичному аналізі досліджується композиційно-змістовна структура тексту, метафоричні та символічні функції словесних образів в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, за допомогою яких виражається задум твору. Об'єктом такого аналізу також є переважно мовний рівень тексту. Таким чином, мовний рівень художнього тексту являє собою систему образотворчих мовних засобів, за допомогою яких виражається ідейно-естетичний зміст художнього твору. Згідно З.І.Хованської, мовний рівень аналізу тексту складається з розповідної структури, або розповідання в широкому значенні слова, в якому можна спеціально виділити систему стилістичних заходів. Мовна структура художнього твору є матеріалом, втіленим на більш високих рівнях структури, а також засобом викладення жанрово-композиційного та структурно-сюжетного рівнів та засобом вираження ідейно-естетичного завдання. Мовні засоби в більшості випадків не безпосередньо, а опосередковано виражають ідейно-естетичний зміст.

Висновки: Текст художнього твору являє собою складну структуру. Але більшість лінгвістів та літературознавців пропонує досліджувати тексти на таких рівнях: ідейно-естетичному, жанрово-композиційному і мовному (А.М.Васильєва, Л.А.Новіков, З.І.Хованська). Для деяких літературних жанрів вчені пропонують розглядати тексти на їхньому структурному рівні (К.Леві-Стросс – тексти міфів та В.Я.Пропп – тексти казок). При аналізі авторського художнього твору розкривається структура світогляду автора і створена його свідомістю структура світу – певний соціально-історичний світогляд. Ідейно-естетичний рівень аналізу художнього тексту охоплює авторську естетичну оцінку, тобто сама ідея має естетичний характер і висловлює авторську життєву позицію.

КРИЖАНОВСЬКА М.В.

Український інститут лінгвістики та менеджменту

КООПЕРАТИВНІ АКСІОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ У ДИСКУРСІ ТОК-ШОУ ІТАЛІЙСЬКОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Актуальність викладеного в статті матеріалу визначається відсутністю комплексного дослідження аксіологічного компоненту такого виду усного теледискурсу як ток-шоу та необхідністю відстеження впливу кооперативного аксіологічного компоненту на динаміку досягнення комунікативної синхронії/асинхронії в рамках даного дискурсу та управління комунікацією.

Метою статті є тлумачення основних кооперативних аксіологічних стратегій та тактик у дискурсі ток-шоу італійського телебачення з урахуванням етноспецифічних особливостей валоритивного процесу.

Предмет становлять кооперативні аксіологічні стратегії та тактики мовні засоби їх реалізації у дискурсі ток-шоу італійського телебачення.

Об'єктом виступає дискурс сучасних автентичних програм італійських ток-шоу, проаналізований у межах дискурсології та комунікативної лінгвістики.

Матеріалом статті слугували відеозаписи автентичних телепрограм ток-шоу італійською мовою.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджуються кооперативні аксіологічні стратегії та тактики в усному теледискурсі на матеріалі

автентичних відеопрограм італійською мовою залежно від вектору розвитку комунікативних подій у напрямку комунікативної синхронії/асинхронії.

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є виділення кооперативних аксіологічних стратегій та тактик у дискурсі ток-шоу італійського телебачення, аналіз мовних засобів їх реалізації, визначення основних адресантно-адресатних конфігурацій, в яких застосовуються дані стратегії та тактики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процес комунікації нерозривно пов'язаний з актуалізацією у мовленні ціннісних аспектів мовної особистості [1], а саме вираженням ставлення мовця щодо оцінних суб'єктів/об'єктів відповідно до полярної аксіологічної шкали, з урахуванням попередньої дискурсивної діяльності (досвіду) з окремими дискурсивними особистостями та їх належності до ядерної зони або периферії оцінного суб'єкта. Дискурсивна особистість, за визначенням Л.В. Солощук, це "особистість, яка діє в континуальному комунікативному просторі і здатна поряд з мовним кодом використовувати і трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, у які вона є включеною в певні моменти спілкування", а дискурсивне оточення "охоплює комунікативних партнерів дискурсивної особистості, з якими вона має комунікативні відносини протягом життя, та сукупність усіх супутніх факторів мовного й немовного характеру, які впливають на перебіг певного комунікативного процесу" [2:127]. **Ядерну зону** займають постійні комунікативні партнери дискурсивної особистості, з якими підтримується постійний соціальний та комунікативний зв'язок. У **маргінальній зоні** знаходяться відносно постійні комунікативні партнери, спілкування з якими є менш регулярним, а **периферійну** займають комунікативні партнери, контакти з якими є випадковими [2:127-128].

Крім того, мовлення охоплює оцінювання самого перебігу спілкування всіма учасниками, тобто валоризацію кількісних та якісних параметрів отриманої інформації відповідно до полярної шкали правдивість/неправдивість, зрозумілість/незрозумілість, достатність/недостатність, комунікативного впливу як ефективного/неефективного, комунікативної поведінки як миролюбної/агресивної, раціональної або емоційної. У процесі валоризації дискурсивна особистість вербалізує власні пріоритети щодо вектору спрямованості комунікації до комунікативної синхронії (КС) або комунікативної асинхронії (КА).

Незважаючи на численність праць, присвячених дослідженням оцінного значення, невисвітленим залишився аксіологічний компонент відносно нових видів інтерактивного усного дискурсу, таких як дискурс ток-шоу телебачення.

Дана стаття присвячена аналізу кооперативних стратегій та тактик аксіологічного компоненту дискурсу ток-шоу італійського телебачення (ДТШТ) з урахуванням структурних та комунікативних особливостей даного виду усного дискурсу, основних рольових конфігурацій та напрямку розвитку комунікативних подій відносно шкали "комунікативна синхронія – комунікативна асинхронія".

Процес комунікації в рамках усного діалогічного дискурсу ток-шоу італійського телебачення пов'язаний з валоризацією референтної ситуації в умовах породження, розвитку та врегулювання конфліктних ситуацій і знаходження шляхів їх вирішення. У процесі спілкування - як особистісно, так і статусно спрямованого - облігаторні і факультативні дискурсні особистості ДТШТ в рамках адресантно-адресатних конфігурацій ВЕДУЧИЙ-ГЕРОЙ, ГЕРОЙ-ГЕРОЙ, ЕКСПЕРТ-ГЕРОЙ, ГЕРОЙ – АУДИТОРІЯ, ЕКСПЕРТ – АУДИТОРІЯ реалізують валоритивну функцію щодо референтної ситуації, яка може бути представленою іншою дискурсивною особистістю – колективним, одиничним адресатом, присутнім або відсутнім у студії, його психологічними, фізичними, соціальними, комунікативними, професійними, моральними особистісними якостями, діями, ідеями, поведінкою, досвідом.

Динаміка ДТШ у напрямку до комунікативної синхронії (КС) або комунікативної асинхронії (КА) тісно пов'язана з валоритивною синхронією/асинхронією, тобто симетричністю/асиметричністю (по відношенню до адресата) позитивної або негативної оцінки в окремій адресантно-адресатній конфігурації.

Таким чином, **аксіологічний компонент ДТШТ** представляє собою комплексне мовленнєве явище, пов'язане з процесом валоризації референтної ситуації, яка є предметом обговорення.

Серед параметрів оцінки, релевантних для нашого дослідження на підставі впливу валоритивного компоненту на досягнення КС та КА, відмітимо її раціональність/емоційність, суб'єктивність/об'єктивність, позитивність/негативність, експліцитність/імпліцитність, інтенсифікація, категоричність/некатегоричність (мітигована оцінка, хеджінг), конкретність/узагальненість [3; 4; 5].

КС аксіологічного компоненту проявляється в існуванні валоритивної синхронії, тобто наданні симетричної (по відношенню до адресата) позитивної або негативної оцінки референтної ситуації та/або демонстрації готовності змінити оцінку під впливом аргументації для досягнення КС в адресантно-адресатних конфігураціях ГЕРОЙ-ГЕРОЙ, ВЕДУЧИЙ-ГЕРОЙ, ВЕДУЧИЙ-АУДИТОРІЯ, ЕКСПЕРТ-ВЕДУЧИЙ, ЕКСПЕРТ – АУДИТОРІЯ, ЕКСПЕРТ – ЕКСПЕРТ.

КА аксіологічного компоненту проявляється в демонстрації валоритивної асинхронії, тобто у наданні асиметричної (по відношенню до адресата) позитивної або негативної оцінки референтної ситуації та/або демонстрації неготовності змінити оцінку під впливом комунікативних подій для досягнення валоритивної синхронії в таких адресантно-адресатних конфігураціях, як АУДИТОРІЯ – АУДИТОРІЯ, ГЕРОЙ – ГЕРОЙ, ВЕДУЧИЙ – АУДИТОРІЯ, ВЕДУЧИЙ – ГЕРОЙ, ГЕРОЙ – АУДИТОРІЯ.

У процесі валоризації при розгортанні тканини ДТШТ в основі кооперативних тактик лежить концентрація позитивної оцінки навколо оцінного об'єкта, яка реалізується у мовленні за допомогою використання іменників з семою позитивної оцінки *lavolatrice, lavoratore, genio, ottimista, altruista, volontario*, прикметників *fantastico, fedele, bello, affettuoso, carino, bravo, dolce, generoso, semplice, umile, disponibile, intelligente, caloroso, splendido, favoloso, positivo, fiducioso, onesto, sereno, costruttivo, socievole, meraviglioso, attento, informato, amichevole, grande, straordinario, contento, favorevole, maturo, estroverso, leale*, прислівників *divinamente, benissimo, attentamente, generosamente*, ад'єктивних комплексів, підсилених інтенсифікаторами, ідіоматичних виразів з семою позитивної - в тому числі інтенсифікованої – оцінки *essere al settimo cielo, non stare in se dalla gioia, toccare il cielo con un dito, essere fuori dal coro, al di sopra delle righe, essere alla mano, essere un pezzo di pane, essere uno/a per bene*. Позитивні якості часто вербалізуються в іменній частині присудка після дієслова – зв'язки *essere* + прикметники з семою негативної та позитивної оцінки, ідіоматичні вирази, як, наприклад, *essere in gamba, essere una persona per bene, essere colto, essere istruito, essere svelto, essere ottimista, essere credente, essere altruista, essere un esperto, essere generoso, essere capace di* + вміння, навичка, досвід, який розцінюється позитивно італомовною спільнотою, *essere capace di lavorare bene, essere capace di parlare molte lingue, essere capace di cantare divinamente, essere capace di aiutare gli altri*.

Позитивна оцінка може бути імплікованою, вербалізованою за допомогою національно-значимих позитивних якостей, ідей або загальнолюдських цінностей *essere molto di casa, essere uno del paese, essere indipendente, essere fedele, rispettoso, credente, serio, responsabile, dimostrare solidarietà e tolleranza, occuparsi nel sociale, essere aperto al dialogo*.

В основі виділення нами кооперативних тактик лежить механізм, який використовує адресант у процесі валоризації. Серед кооперативних тактик, які реалізуються в мовленні дискурсивних особистостей – учасників ДТШТ відмітимо наступні:

Тактика компліменту. Комплімент може бути обґрунтований або необґрунтований, стосуватися зовнішності, характеристик, вмінь, навичок, знань, професійних здібностей, цінностей адресата: *Li porti bene (gli anni). Canta divinosamente. Ha un fisico fantastico. Ho sposato questo onesto santo lavoratore. È l'amore più grande che possa esistere. Sei dolcissima. Hai un viso dolcissimo! Guarda, sei meraviglioso! È una donna fuori dal coro, al di sopra delle righe. Mario Stifano, grande artista. Le ha dedicato questo quadro. È una persona semplice, alla mano. È uno del paese. Si comporta come uno di casa. È la Madre Teresa del nostro cortile. Si occupa molto nel sociale. È un pezzo di pane! Sa parlare bene quattro lingue. Lo conosco come una persona matura, estroversa, leale.*

Тактика позитивної презентації та підтримання позитивного іміджу адресата включає формування позитивної думки про адресата, визнання його позитивних якостей, мітигації або відмови від вербалізації його негативних характеристик та реалізується у мовленні за рахунок вербалізації високого професійного статусу, соціальної ролі, визнаних досягнень, досвіду. З цією метою використовуються прикметники з семою позитивної оцінки соціально-професійних якостей *illustre, onorevole, noto, famoso*, назви престижних професій та вищих посадових осіб *presidente, vicepresidente, direttore, capo, responsabile, dottore, chirurgo, psichiatra, psicologo, geriatra, leader di..., politico, ministro, preside, professore*; на позначення отриманого досвіду використовуються також іменники *esperto, adetto ai lavori*, підкреслення об'єктивності інформації, що буде надаватися *che ci racconta della sua esperienza*. Надається позитивна оцінка отриманим професійним результатам, використовуються числівники, які підкреслюють досвід та обізнаність адресата, назви відомих установ, організацій, впливових структур, представниками яких є дискурсивна особистість- адресат:

Lo chiedo subito al nostro illustrissimo ospite...Come diceva l'Onorevole..Lui è un noto giornalista...Lei è stata sia professoressa, che preside Ha fatto un lunghissimo percorso professionale, 45 anni a scuola. Facciamo entrare il nostro secondo ospite - perchè parlavamo del boom degli iscrizioni all'università dell'UPTER - cercheremo di approfondire con il preside dell'università per la terza età, dell'UPTER, Francesco Florenzano! Chiamiamo nello studio una grandissima esperta di bellezza... Ha già una carriera avviata. Vediamo come i nostri guru con la loro grandissima professionalità l'hanno cambiato nell'arco di tre mesi. Complimenti al personal trainer, al dentista e al dietologo!

Етноспецифічна характеристика аксіологічного компоненту мовлення італійців заключається в загальній валоритивній тенденції до експлікації та підвищення категоричності позитивної оцінки. Дана тенденція характерна особливо для особистісно-спрямованого типу спілкування. Національноспецифічною тенденцією є тенденція до валоритивної інтенсифікації. Під час спілкування інтенсифікації підлягає як позитивна, так і негативна оцінки “як окремий випадок реалізації у мові категорії кількості, просторово – часового існування якості у формі ступеню, як внутрішній вираз кількості”, причому семантика інтенсивів “пристосована для того, щоб слугувати модифікаторами значущих елементів” [6:3-4], у нашому випадку – аксіологічних.

Італійці піддають інтенсифікації вербалізовані позитивні почуття по відношенню до адресата, залучаючи метафоризацію позитивних якостей, прикметники – підсилювачі позитивної семи іменника, ідіоматичні вирази з семою інтенсифікації позитивного значення. У мовленні переважають окличні речення:

Lo adoro con tutta me stessa! Gli mando tutto il mio affetto, stima ed amore. Ho l'ammirazione sfrenata per..... Conto moltissimo su di te! Molto, ma molto bello questo centro anziani! Questo è qualcosa di molto bello. Lei è talmente colta

Lui è davvero un bel ragazzo. Siete così generosi. È bella da morire. È diventato un gran bel ragazzo! Lei è estremamente responsabile. Le mie figlie sono i miei angeli custodi. Cristina è la mia anima gemella. Anna è pupilla dei suoi occhi.

Тактика прийняття позитивної оцінки з поверненням компліменту полягає у подяці за комплімент у поєднанні з компліментом адресатові у відповідь на його позитивну оцінку: *Sei bellissima oggi! – Grazie, anche tu oggi sei fantastica in questo abito rosso!*

Тактика підкреслення аксіологічної синхронії реалізується за допомогою дієслів “essere d’accordo, capire, essere vero” з семою згоди на позначення валоритивної синхронії у адресантно- адресатній конфігурації прислівника – інтенсифікатора *assolutamente* на підтвердження оцінки, висловленої у попередній репліці: *Questa morte ha provocato un dolore atroce. – Capisco, come hai sofferto. È una donna meravigliosa – Sono assolutamente d’accordo con te! Quindi, lui ha lavorato tanto, non facendovi mancare niente. – È vero! Lui ha una volontà di ferro. – Assolutamente!*

Тактика “аксіологічного включення адресата” реалізується через вербалізацію спільних характеристик, можливостей, уподобань, валоритивної синхронії, уникання протиставлення (асиметричної позиції) за рахунок підкреслення спільних якостей, досвіду, уподобань, пошуку консенсусу з одночасною вербалізацією поваги до партнера по комунікації. Широко використовується займенник другої особи множини *noi*, дієслово *accomunare*, ідіоматичні вирази *essere sulla stessa lunghezza d’onda*, *essere in sintonia*, *capire al volo* з метою підкреслення семи спільності, включеності, односпрямованості:

Su questo indubbiamente siamo d’accordo! Su questo non posso che essere d’accordo con prof. Maracchi! Condivido anche se parzialmente questa sua opinione! In questo ti dò una ragione! Sono perfettamente d’accordo! Sono d’accordo al cento per cento! Noi siamo le persone soprattutto modeste! Noi italiani lo facciamo col cuore! Noi italiani siamo più calorosi, più spontanei. Tanti di noi sono arrivati qui per lavorare, non per trovare amore facile! Ci accomuna questa cosa e tutto sommato è bello, no? – Assolutamente! Siamo sulla stessa lunghezza d’onda! Con mia moglie siamo in sintonia perfetta!

Тактика мітигації (хеджінгу) негативної оцінки реалізується у мовленні з метою зменшення впевненості в істинності негативної оцінки адресата. Тенденція до мітигації оцінки та об’єктивності сприяє спрямованості вектора комунікації до КС. Вербальними маркерами даної тактики слугують лексичні та граматичні елементи хеджінгу та мітигації - апроксиматори, кон’юнктив, прикметники з семою невизначеності, приблизності, прислівник *un poco, un po’*: *Ci sono certe persone inaffidabili. Loro sono irresponsabili? – In un certo senso....Non parliamo proprio di bruttezza. Cercavo qualche piccolo difetto qualsiasi. Lei ha qualche chilo di troppo. Non è proprio la stessa cosa. C’è un elenco degli argomenti più o meno comuni agli uomini delle varie nazionalità. Volevo che continuasse ad essere famoso. Un po’ brutto mi sa. Potrebbe anche sbagliare quando dice così. È un po’ lento. Non è proprio bella. Non è proprio uno studente modello. Non capisce certamente al volo, ma...Lo trovo veramente un po’ ridicolo.*

Тактика скромності при висловленні самооцінки реалізуються через імплікацію негативної самооцінки, представлення себе як незрілої, некомпетентної особистості або такої, яка не займає положення лідера комунікації, через мітигацію власних позитивних якостей або результатів, перенесення валоритивного позитиву з себе на інших дискурсивних особистостей завдяки контекстуальному протиставленню займенників *io, noi*, прийменника *insieme*, емпатичних конструкцій *non sono stato/a io a fare una cosa, l’hanno fatto... Io ho scritto solo due libri. Faccio solo quello che posso nel mio piccolo. Io che non sono esperto, volevo chiedere una cosa al professore Danieli. Il merito non è soltanto mio. C’è chi crede che Alda abbia la bacchetta magica che cambia le vite delle persone. Ma il punto è che oggi nessuno ascolta più nessuno. Noi semplicemente cerchiamo di ascoltare e capire la persona che si rivolge a noi,*

dimostrandole il nostro sopporto ed aiuto. Lo facciamo insieme, quindi, non sono io a fare miracoli, li fate voi! È stata lei, non ho detto fatto niente!

Тактика усунення негативного ставлення до адресата реалізується за допомогою заперечення негативної оцінки адресата, апеляції до можливості об'єктивної оцінки, вербалізації негативних емоцій, емоційного стану адресанта, який призводить до суб'єктивності та надлишкової емоційності валоритивного процесу, виникнення валоритивної асинхронії: *Non è così egoista come credi. Ma perchè devi aggredirlo così! Voleva solo aiutare! Forse è più generoso che tu possa immaginare. Cerca di vedere anche il positivo! L'odio ti rende cieco! Lui ha tante caratteristiche meravigliose.*

Тактика утримання від надання негативної експліцитної оцінки адресата реалізується у мовленні за допомогою уникання узагальнення негативної оцінки, особливо щодо національних груп, меншин, емігрантів. Використовуються заперечні форми дієслів *generalizzare, giudicare, criticare*, вербалізується негативне відношення адресанта до попередньо наданої негативної оцінки *come possiamo dire che + негативна оцінка щодо адресата, trovo agghiaccianti queste considerazioni, mi vengono i brividi: Non possiamo generalizzare in questo modo! Come possiamo dire che tutte le ragazze straniere sono calcolatrici? Io vi devo dire che trovo agghiaccianti queste considerazioni, mi vengono i brividi, perchè siamo in Europa. Chi sono io per giudicarlo? Non voglio giudicare nessuno! Quando sento parola "razzismo", esco dalla stanza! Senza guidicare e criticare nessuno, quando uno padre molla la famiglia....tutto diventa molto difficile.*

Тактика прохання поради з визнанням позитивних якостей адресанта реалізується за допомогою підкреслення у мовленні досвіду, посади адресанта, його позитивних якостей, за яким слідує прохання про надання поради, коментар, допомогу, виражене словосполученнями *dare una mano, dare un consiglio, commentare qualcosa, spiegare qualcosa, chiarire qualcosa*. Широко використовуються форми умовного способу та кон'юнктив нв позначення ввічливого прохання у статусно-спрямованому типі спілкування:

Lei che ha avuto questa esperienza di madre che deve lottare per il benessere di proprio figlio, che consiglio dà a tutte le famiglia che vivono lo stesso inferno in casa?

Lei è stato nominato direttore dei Musei Vaticani. Vorrei che commentasse le immagini di questo affresco michelangelesco. Siete belli dentro e fuori!

Vorrei che mi dessi una mano in questo...

Використання кооперативних валоритивних тактик сприяє зміні вектора комунікації в бік комунікативної синхронії.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, в усному теледискурсі італійського ток-шоу валоризація референтної ситуації тісно пов'язана з динамікою комунікативних змін відносно шкали "комунікативна синхронія – комунікативна асинхронія", існують дві групи валоритивних стратегій, а саме кооперативні та некооперативні, що реалізуються через ряд тактик. Перспективним є дослідження некооперативних аксіологічних тактик у ДТІШТ.

ЛІТЕРАТУРА

1.Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. 2.Солоущ Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2006. 3.Гончарова Н.В. Аксіологічна структура англomовного діалогічного дискурсу (на матеріалі худ. прози): Дис. ...канд.філол.наук: 10.02.04. – К., 2002. 4.Гончарова Н.В. Аксіологічна структура англomовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): Автореф.дис. ...філол.наук: 10.02.04/Київ.нац.ун-т. – К., 2002. 5.Вольф О.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. 6.Суворина К.М. Интенсивы в современном английском языке: Автореф.дис. ...філол.наук: 10.02.04/Моск. Ордена Ленина и Трудового Красного Знамени гос.пед.ин-т. – М., 1976.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ ІНТЕРВ'Ю ПРЕСИ

Актуальність теми зумовлюється загальною тенденцією розвитку сучасної лінгвістичної науки – дослідженням структурних та стилістичних особливостей текстів різних жанрів, зокрема масової комунікації у зв'язку з їх великим комунікативним та прагматичним потенціалом відносно соціального адресата, зокрема потребою визначення та ґрунтовного опису структурних та комунікативних параметрів жанру інтерв'ю як особливого різновиду діалогічного дискурсу. Важливим є з'ясування закономірностей зміни комунікативних ролей у різновидах інтерв'ю, а також встановлення типології стратегій і тактик ведення діалогу та особливостей їх мовного вираження

Мета дослідження – розглянути інтерв'ю як жанр текстів преси, визначити комунікативну ситуацію та основні складники прагматики текстів інтерв'ю в сучасній іспаномовній пресі, встановити ознаки мовленнєвої взаємодії журналіста-інтерв'юера та респондента, виявити одиниці структури текстів інтерв'ю в контексті діяльності інтерв'юера, респондента та теми повідомлення.

Предмет дослідження – структурні, прагматичні та мовно-комунікативні параметри діалогічного дискурсу в жанрі інтерв'ю сучасної іспаномовної преси.

Значення дослідження полягає в тому, що воно є певним внеском в теорію комунікації, лінгвістику тексту, формує уявлення зокрема про комунікативну ситуацію, прагматичний аспект та структуру текстів інтерв'ю сучасної іспаномовної преси.

Як відомо, завдяки своїй комунікативній функції діалогічне мовлення є основою багатьох мовних жанрово-структурних типів стилю масової інформації. Однією з таких вербальних жанрових моделей є інтерв'ю, яке в лінгвостилістиці визначається як основна персоніфікована форма діалогічної комунікації в умовах багатовекторного спілкування [1:17]. Але тоді як діалогічне спілкування передбачає “коло обіг” думок і ситуацій, інтерв'ю передбачає отримання її однією особою від іншої шляхом опитування. Специфіка інтерв'ю як жанру ЗМІ полягає в тому, що факт, подія, явище, їхнє суспільно-політичне значення розкривається через повідомлення, думку компетентного співбесідника, який володіє необхідною інформацією. В інтерв'ю журналіст має на увазі проінформувати читача з приводу цієї події, проаналізувати її, дати їй оцінку, описати її в художньо-публіцистичному аспекті. Надання такої інформації “з перших рук” створює відчуття більшої достовірності, зберігаючи риси живого спілкування та створює ефект співучасті. Таким чином досягається інформаційна, пізнавальна мета.

Інтерв'ю визначається дослідниками як розгорнуте повідомлення, яке у діалогічній формі запитань та відповідей передає суспільно важливу та актуальну інформацію, отриману у ході розмови журналіста та респондента [1:19].

У структурно-композиційному плані інтерв'ю складається із заголовку, вступного слова (врізу), основного тексту, представленого у формі питання-відповідь (чи точніше репліка-стимул чи репліка-реакція) та висновків. Інколи в іспаномовній пресі вступна частина виноситься перед заголовком. Усі ці компоненти пов'язані логічними, тематично-асоціативними відношеннями.

Архітектонічна будова інтерв'ю передбачає наявність відповідних складових: *заголовок* (відображає основну думку матеріалу); *зачин* (початкові фрази виступу, що задають тональність подальшого викладу інформації і ставлення до неї реципієнта); *основна частина* (розкриття основних тез та наведення аргументів); *закінчення* (підсумкова фраза, у якій автор узагальнює матеріал і робить певні акценти).

У врізі чи шапці друкованого тексту цього жанру зазвичай подається загальна інформація про респондента (ім'я, посада), іноді його бібліографічні дані, додаткові відомості, пояснення, чому саме його слова мають такий інтерес, окреслюється загальна тема бесіди та її актуальність. Інколи вказується на місце та час розмови, обставини, за яких відбувалося інтерв'ю, деякі пікантні подробиці щодо респондента. Нерідко у ньому подається і перше запитання журналіста (для офіційного інтерв'ю характерним є ввічливість, тримання дистанції, нейтральність, для дружньої зустрічі – звертання на “ти”, вільне використання розмовних елементів, характерна експресивна забарвленість мови).

Основна частина відображає перебіг самого спілкування, представленого в діалогічній формі питання-відповідь, що є найголовнішою ознакою жанру інтерв'ю. Діалог складається із сукупності реплік, які створюють діалогічну єдність.

Поданий нижче текст побудований саме за такою схемою.

Revista poética Almacén.

Internet: los caminos del futuro

Internet: los caminos del futuro pretenden ser un punto encuentro y diálogo de la comunidad de internautas desde el que poder aclarar o desentrañar el futuro del Internet: las claves, los puntos de inflexión, los caminos errados, las encrucijadas y las lunas de una tecnología que está dando sus primeros pasos. Para ello entrevistaremos a expertos en esta malla maravillosa, villana e emberbe

Entrevista a Ramón Buenaventura

Ramón Buenaventura (Tánger, 1940) “no necesita presentación”. Algo habrá que decir de él, no obstante... Poeta, novelista e internetólogo, broma terminológica, esta última, que él no rechaza ni admite en serio (aunque, de hecho, en 1999 publicó *Las respuestas. Todo lo que usted siempre quiso preguntar sobre Internet*). Desde 1997 viene publicando en *El Semanal* un artículo dominical sobre la red de redes; mucho antes de eso ya había publicado una intensa obra poética; ahora es renombrado novelista por *El año que viene en Tanger* y *El corazón antiguo* (1998, 2000, ambas en Debate). Mantiene en red una de las primeras bitácoras con gran éxito de lectores y es uno de los pocos escritores que se ha construido una completa página web en la que ofrece gran parte de su obra. Su última obra publicada es *La memoria de los peces*, Muchnik, 2004. Bitácora: <http://librillo.rbuenaventura.com/> Página personal: <http://www.rbuenaventura.com/> El poeta Ramón Buenaventura en Almacén: Entrevista.

Marcos Taracido: En el primer artículo sobre la Internet den el Semanal, alla por la primavera del 97, empezabas advirtiéndome de que entrar en el mundo del ordenador requería un esfuerzo y la adquisición de unos conocimientos que, decías, el avance de la tecnología ya no los haría necesarios así pasasen 5 años. La fecha ha cumplido ya y en mi opinión la cosa ha cambiado poco a nada.

Ramón Buenaventura: En efecto: la “cosa” apenas ha cambiado. Lamentablemente, no podemos afirmar que el empleo del ordenador sea más libre de problemas que hace cinco años. No medí bien, en mi profecía, escaso talento de quienes toman las decisiones en sector. Los grandes jefes no son usuarios, no tienen una idea clara de para qué sirve el ordenador, sólo piensan en ir sacando nuevos productos-hardware o software-que les mantengan erguidas las ventas, o en maquinando servicios que les permitan sangrarnos la faltriquera.

Як різновид медійного дискурсу інтерв'ю входить до кола найуживаніших жанрів та дозволяє піднімати та відкрито обговорювати надзвичайно широке коло суспільно-важливих питань, висвітлювати шляхи вирішення багатьох проблем. Цьому сприяє сучасний інформаційний простір іспаномовних ЗМІ, який відзначається надзвичайною рухливістю та динамізмом.

Класифікація жанрів текстів преси ґрунтується на інформативному, аналітичному (публіцистичному) або художньому висвітленні події. Якщо в інформативному інтерв'ю журналіст ставить за мету одержати інформацію з приводу події, що відбулася, то в

аналітичному інтерв'ю він ставить питання, що провокують співрозмовника до аналізу, до висновків, до формування перспектив (наслідків) з приводу якоїсь події.

Однак інтерв'ю як текст суто інформаційного жанру буває представленим дуже рідко. Адже навіть у ситуації, де питання носять суто інформативний характер, і провокують нібито стислу пряму відповідь, відповідна репліка респондента частіше за все містить не тільки відповідь, але й її мотивацію, тобто в кожному тексті інтерв'ю певною мірою надається аналіз подій у межах заданої теми. Це може бути зафіксоване у зачині як бажання проаналізувати факти з метою спрямувати бесіду у необхідне русло та «підвести» читача до бажаних висновків (досягнути максимального прагматичного ефекту). Елемент аналізу у заключній частині тексту використовується, частіше за все, для надання заключних висновків інтерв'ю. Тому доречним є розгляд існування інформативно-аналітичних інтерв'ю.

Аналітична форма викладу передбачає дослідження важливої суспільної проблеми в дискурсивному контексті із залученням думок інших авторів з цієї теми. Текстовий формат аналітичних мовних жанрів передбачає розгорнутий текст розповіді, в якому об'єкт інформаційного повідомлення виступає вже як опосередкований предмет зображення, оскільки визначальним, ключовим у змістовному плані є авторський погляд. На відміну від інтерв'ю, хронік, репортажів, тексти яких будуються на висвітленні конкретних фактів та явищ дійсності, аналітичні тексти – це узагальнене й осмислене представлення подій.

Деякі дослідники, зокрема В.Горбачук, вважають, що жанр інтерв'ю з огляду на його “подвійну суб'єктивність” (позиція автора та його співрозмовника) передбачає не висвітлення фактів, а з'ясування думок, позицій, оцінок [2:7]. Тому й зараховують його лише до аналітичної групи мовних жанрів. Це звужує жанрові можливості інтерв'ю, на наш погляд, оскільки як і в репортажній формі, тут синтезовані документальний, фактично-інформаційний план з розширеним контекстом оповіді.

Іноді автори інтерв'ю вживають засоби для створення художнього опису комунікативної ситуації і, у такий спосіб, приєднують до інтерв'ю риси художньо-публіцистичних жанрів (розгорнутість викладу, наративність, добір певних мовних засобів тощо). Відповідно тексти інтерв'ю набувають інформативно-художніх та аналітично-художніх рис.

Серед найпоширеніших структурно-формальних типів інтерв'ю називають інтерв'ю-діалог та інтерв'ю-монолог. Інтерв'ю-монолог передбачає відповідь на запитання кореспондента у формі розгорнутої розповіді. Завдання інтерв'юера – передати розповідь зі збереженням особливостей мовлення співбесідника. Такий матеріал за своєю структурою та характером наближається до кореспонденції чи статті.

Інтерв'ю журналіста з лауреатом Нобелівської премії колумбійським письменником Габріелем Гарсією Маркесом - приклад такого монологу.

Pregunta: *¿Que tan difícil le resultó escribirlo?*

Gabriel García Márquez: *Todo libro es difícil. Cien años de soledad lo fue por la enorme mítica que llevaba dentro. El otoño del prairiarca lo fue también por su enorme carga de ficción histórica, y Noticia de un secuestro lo es por su enorme carga de realidad periodística.*

Pregunta: *Nadie cree que a estas alturas le resulte difícil conseguir reportajes como al resto de los mortales. No es lo mismo el periodista felix e indocumentado de hace 40 años que un Nobel al que nadie le niega ahora una entrevista.*

Gabriel García Márquez: *Yo no me gané ese privilegio por influencias ni por plata, sino subiendo escalón por escalón en el oficio de periodista. Cuando tenía tu edad me tocaba luchar contra las mismas dificultades que tú has encontrado ahora para que yo te concediera esta entrevista. Y no se olvide que para hacer un trabajo como éste se necesita más humildad siendo premio Nobel que reportero raso.*

Виклад бесіди у формі запитань та відповідей – це вже інтерв'ю-діалог. Наступне запитання при цьому пов'язане з контекстом попередньої відповіді. Особливістю інтерв'ю-діалогу іспаномовних ЗМІ є те, що запитання надзвичайно лаконічні й чіткі, а відповіді – розгорнуті та ґрунтовні.

Мета сюжетного ланцюжка в даному випадку – найповніше розкрити тему розмови, або порушену автором-комунікантом проблему, яка є дуже актуальною. Майстерність інтерв'юера залежить від уміння слухати співрозмовника, проявляючи свою увагу та зацікавленість.

Приклад такого діалогу – інтерв'ю з директором іспанської газети он-лайн “El Mundo”:

Entrevista al director de el Mundo Cumercendo Lafuente

Eduardo Manchon: *El Mundo es el segun todas las estadisticas el diario online más leído en España con mucha diferencia sobre el resto. ¿Cual es la clave le este éxito?*

Cumercendo Lafuente: *Intentamos contra lo que pasa. Ser utiles informativamente. Pero utilizando todos los recursos que un medio digital pone al nuestro alcance. Pero usándolos de tal manera que sea fácilmente consultables por todos nuestros lectores. Y hacerlo durante las 24 horas del día todos los días del año. Sin bajar la guardia, trabajando mucho. Buscando enfoques informativos originales, contextualizando las noticias, documentándolas; aportando nuestra vision en asuntos muy diversos, no solo los politicos, a los que los medios tradicionales no prestan casi atención.*

Існує й такий варіант інтерв'ю, коли розмову ведуть два або й більше учасників і кожен з них висловлює свою думку з приводу порушених проблем. Це інтерв'ю-дискусія, для якого характерний невимушений розмовний варіант спілкування.

Цікавим жанровим різновидом є бесіда, яка спирається на використання полілогічного методу отримання інформації, але в цьому випадку важливо зауважити різнофункціональність комунікативного статусу співбесідників. Окремі дослідники, зокрема О.Тертичний вважають її окремим мовним жанровим утворенням, проте на нашу думку, структурно і стилістично – це те ж саме інтерв'ю, але з іншою прагматичною установкою [3:17].

Суміжні з інтерв'ю методи (бесіда, опитування, анкета тощо) так само надають інформацію у питально-відповідній формі, але кожен з них має характерні риси. В опитуванні, наприклад, журналіст з'ясовує точку зору багатьох людей відносно певних питань (проблем).

В основі так званої двоскладності текстової структури бесіди, (коли одна частина її належить одному учаснику спілкування, інша – іншому), у порівнянні з інтерв'ю закладений не принцип опитування, а обмін думками. Але зауважимо, що це спричинене не стилістикою самого тексту, оскільки структурно вона така сама, як і інтерв'ю, а відповідним прагматичним аспектом. Причому в розмові може домінувати як журналіст, так і респондент, або лідер може бути відсутнім, і комуніканти при цьому стають рівноправними партнерами. Домінування чи ні одного із співрозмовників значною мірою впливає на їхні мовленнєві тактики. Інтерв'ю з бесідою різнить передусім те, що в інтерв'ю питання готує та ставить журналіст, а в процесі бесіди постанова питань не є виключним правом журналіста. У такий спосіб, якщо в інтерв'ю журналіст виступає ініціатором комунікації і спрямовує її, але його діяльність обмежується наданням запитань, то в бесіді журналіст та його співрозмовник наділені рівними мовленнєвими правами. У бесіді журналіст має право не тільки поставити запитання, але взяти участь у дискусії, відповісти на запитання, висловивши тим с самим думку читачів, від імені яких він промовляє.

Класифікація вирізняє інтерв'ю-монолог, повідомлення, замальовку, судження, діалогічний форум, анкету, прес-конференцію [4:11].

Особливий інтерес до текстів преси пояснюється тим, що спрямованість цих текстів на масового адресата максимально відбиває їх соціальний комунікативний потенціал та прагматику.

Метод інтерв'ю визначають як пряме сплановане опитування інтерв'юером респондента з метою отримання необхідної інформації, яка має бути зафіксована механічно або на плівку.

Віднесення текстів преси до певного жанру має умовний характер, оскільки, як доводять практичні спостереження, в текстах одного жанру, у разі необхідності, вживаються елементи, властиві іншим жанрам. Отже, тексти мають бути віднесеними до того жанру, риси якого в них виражені з певною перевагою.

Особливості текстів жанру інтерв'ю іспаномовної преси полягають у тому, що їх стиль певним чином програмується предметом та темою. Наприклад, очевидним є вживання відповідних лексичних, граматичних та інших засобів у текстах інтерв'ю з науковою, технічною або політичною тематикою.

Основними складниками комунікативної ситуації текстів інтерв'ю сучасної іспаномовної преси є колективні автори (журналіст-інтерв'юер та респондент, які створюють усний діалог інтерв'ю як підґрунтя відповідного тексту інтерв'ю преси, журналіст додає до матеріалів зафіксованого діалогу друковані елементи текстоформування). Загальна комунікативна інтенція текстів інтерв'ю сучасної іспаномовної преси є інформативною, прагматична настанова полягає у певному впливі на масового адресата-читача.

Діалогічні комунікативні блоки текстів інтерв'ю репрезентують інформативні обміни між інтерв'юером та респондентом, які характеризуються послідовним зв'язком та загальним взаємозв'язком виступів-запитань та виступів-відповідей. Тексти інтерв'ю репрезентують публіцистичний стиль, який комунікативно відповідає загальноприйнятому способу реалізації текстів цього типу.

Отже, у комунікативній ситуації усного інтерв'ю, на якому ґрунтується відповідне інтерв'ю сучасної іспаномовної преси, прямим адресатом є почергово журналіст-інтерв'юер та його респондент. Непрямим адресатом усного інтерв'ю є соціальний адресат – читачі, для яких у подальшому це інтерв'ю буде репрезентовано на сторінках ЗМІ.

Метою інтерв'ю є правдиве висвітлення важливих відомостей про якийсь факт з посиланням на респондента та відображення думки суспільства з цього приводу.

Тексти інтерв'ю сучасної іспаномовної преси призначені передавати інформацію від компетентного джерела (журналіста та його респондента) соціальному адресату. Журналіст та респондент колегіально формують текст інтерв'ю, реалізують комунікативні наміри та прагматичні настанови один відносно одного та відносно читача. Отже, в інтерв'ю журналіст і респондент є колективними авторами, які мовленнєво взаємодіють та адресують текст читачеві. Прагматична настанова є проявом усвідомленого конкретного наміру автора вплинути головним чином на адресата [5:4].

Кожен текст є результатом матеріального втілення прагматичної настанови [6:18]. Отже можна репрезентувати текст інтерв'ю сучасної іспаномовної преси як цілісну систему елементів комунікації, які є об'єднаними спільною комунікативною інтенцією для досягнення певної прагматичної настанови. Саме журналіст впливає на хід інтерв'ю, а тому й на хід реалізації комунікативної інтенції респондента, оскільки саме він спрямовує усне інтерв'ю та збудовує відповідний текст інтерв'ю преси. У цьому полягає комунікативна інтенція журналіста. Отже в інтерв'ю сучасної іспаномовної преси комунікативна інтенція тексту є складником його прагматичної настанови, оскільки через повідомлення об'єктивної та суб'єктивної інформації, закодованої у тексті, його автори реалізують функцію впливу та стимулюють адресата до певних соціальних вчинків, до формування політичних поглядів.

Об'єктивність інформації інтерв'ю сучасної іспаномовної преси полягає в тому, що тексти цього жанру ґрунтуються на реальних фактах, які мають певні ознаки часу та місця. Суб'єктивність текстів інтерв'ю пов'язана з тим, що основні дані щодо події комунікуються респондентом, який відповідає на перелік запитань журналіста та доповнює об'єктивну інформацію особистісною, суб'єктивною думкою (оцінками, емоціями тощо).

У текстах інтерв'ю преси інформація комунікується з прагматичною метою – викликати певну реакцію адресата-читача (вербальну чи невербальну). Основна прагматична інформативна настанова (мета) має непрямим результатом спонукання іспаномовного читача до суб'єктивних висновків, які визначатимуть його подальшу позицію щодо суспільних, політичних, економічних, культурних та інших подій; визначення та оцінення себе в суспільстві, реалізацію соціальних вчинків тощо.

Кожному тексту писемної або друкованої комунікації властивими є рівень інформації, емоцій та ролей [7:4]. Емоції та ролі відповідають тлумаченню конотативного значення та оцінності тексту (негативної, позитивної, контрастної тощо). Вони можуть бути також пов'язаними з урахуванням «синдрому очікування сенсаційного матеріалу», який є властивим узагальненому адресату інформації – суспільству при сприйнятті інформації. Реалізації комунікативної інтенції та прагматичної настанови текстів інтерв'ю сприяє також настанова авторів на себе, яка дозволяє зрозуміти, як саме вони репрезентують себе у суспільстві.

Інтерв'ю преси ґрунтується на відповідних усних опитуваннях кореспондентів за методом інтерв'ю, але не завжди результат усного інтерв'ю втілюється у текст інтерв'ю преси. Усні інтерв'ю можуть слугувати основою для писемних (друкованих) текстів інших жанрів (статей, коментарів тощо), невербальні ілюстрації, які супроводжуються певною вербальною, як правило, монологічною інформацією. Отже тексти інтерв'ю преси є складними утвореннями, які поєднують риси діалогу, монологу, невербального способу інформування. Разом з тим, саме усний діалог за методом інтерв'ю є основним джерелом та фактором створення відповідного тексту інтерв'ю преси.

Сучасне іспаномовне інтерв'ю – адресатно-орієнтований текст впливового характеру, який, спираючись на мовні засоби, реалізує комунікативний намір адресанта – вплинути на розум, почуття та емоції адресата, викликати зміни в його свідомості та соціальних позиціях щодо розглянутих проблем чи питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аналал Г.П.* Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю. Дис... канд. філол.н. – К., 2002. 2. *Горбачук В.* Основи журналістики // Навч. посібник. – Львів, 2003. 3. *Тертичный А.* Жанры периодической печати // Учебное пособие. – М., 2000. 4. *Кучеренко К.* Взаємодія вербальних та невербальних засобів в друкованих газетних текстах та в газетах, розміщених в мережі Інтернет // Вісник Харк. нац. ун-ту. – Харків. Константа. – 2000. – №500. 5. *Наер В.* Прагматика текста и ее составляющие // Прагматика и стилистика: Сб. науч. тр. – М.: Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза. – 1985. – Вып. 243. – С.4-13. 6. *Гальперин И.* Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. 7. *Бергельсон М.* Языковые аспекты виртуальной коммуникации // Вестник МГУ. – Сер.19. – М.: Изд-во Моск. ун-та. – 2002. – №1.

КРЮЧКОВ Г.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІЄРОГЛІФІЗАЦІЯ ЛІТЕРНИХ ФОНОГРАМ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА

Графічний інвентар французької мови базується переважно на літерах латинського алфавіту, кількість яких не збігається з кількістю та якістю реальних звуків сучасної фонетики. Окремі фонетисти нараховують 44 фонеми [1], для яких французька орфографія, виходячи з традиційного алфавіту, створила значну кількість графічних комплексів, що відповідають голосним і приголосним звукам. При цьому, на рівні монограм співвідношення

голосних і приголосних визначається як 1:1, але як тільки використовується комбінаторні можливості літер, співвідношення змінюється до 1:2 на користь голосних звуків [2:73].

Графо-вокалічний дефіцит французького алфавіту цілком компенсується завдяки літерній комбінаториці. На рівні монограм, утворених базовою літерою, французька графіка та орфографія не мають основного відповідника, наприклад, фонемі [œ] або всім чотирьом назальним звукам. Ось чому парадигма графічних засобів розширювалась за рахунок застосування діакритичних знаків, що призводило до появи нових монограм, а також шляхом використання комбінаторних можливостей літер. У результаті цих процесів у французькій орфографії з'явилась велика кількість поліграм, які, з одного боку, ліквідували лакуни у фонетико-графічних взаєминах усної та письмової форм французької мови, а з другого – значно розширили парадигму графічних засобів передачі кожної фонемі.

Значна кількість літерних орфограм, які відповідають обмеженій кількості фонем, свідчить про характерне явище для парадигматичної підсистеми французької орфографії – поліграфію. З іншого боку, наявність декількох фонетичних еквівалентів у кожній монограмі та більшості поліграм є другою характерною рисою французької орфографічної парадигматики – поліфонії. Наприклад, монограма *e* може мати такі фонетичні еквіваленти:

[ɛ] – *mer, est, sec, reste, cadet, aspect*;

[ə] – *je, te, me, le, de, probablement*;

[e] – *mes, tes, ses, des, les et, nez, assez, parler*;

[œ] – *speaker, graben, supporter*.

Як бачимо з наведених прикладів, французька орфографія, використовуючи поліфонію літери, могла б обмежитися існуючим алфавітом, однак розвиток французької орфографічної системи відбувався за рахунок утворення графічних відповідників з двох, трьох, чотирьох і п'яти літер.

Інакше кажучи, використання багатолітерних комплексів свідомо призводило до фонетико-графічної асиметрії. Ця асиметрія посилювалась афонограмами та нелітерними знаками. Якщо появу нових графічних багатолітерних комплексів можна було мотивувати спочатку створенням орфограм для позначення нових фонем або необхідністю збереження історичних, етимологічних, культурних традицій, то сьогодні, в плані синхронії, ці орфограми можуть мати лише одне з двох функціональних навантажень:

1. Передавати не звуки у відриві від значення слова, а фонемі або морфеми.

2. Розрізнявати значення слів, тобто слугувати графічними засобами семантичної диференціації.

У сучасній французькій орфографії, починаючи з 80-х років минулого сторіччя, все більше зміцнюється фонематичний принцип, завдяки якому можна визначити зв'язок написань виходячи з фонемного складу морфем. Порівняйте:

aimer – amant, clair – clarté;

faux – falsifier, chevaux – cheval;

peine – pénible, plein – plénitude.

Ці приклади пояснюють, чому слід вживати орфограми **ai**, **au**, **ei**, а не їх синонімічні варіанти **e**, **o**, **e**.

Аналогічно можна встановити зв'язок між звуковою формою слова та його орфографією, яка містить афонограму. Наприклад:

grande – grand,

ronde – rond,

petite – petit,

verte – vert.

Однак, у переважній більшості випадків орфограми слугують засобом лексико-семантичної диференціації. В основі написань знаходиться графематичний принцип, за

допомогою якого орфограми передають певне значення, що не можна відтворити звуковими засобами мови.

Графічне слово виникає спочатку як аналог його усної форми, але потім розвивається шляхом чіткої смислової диференціації. “Від XIV сторіччя письмо унерухомлюється, в той час як мова продовжує свій розвиток: відтоді й починає зростати розбіжність між вимовою та орфографією” [3:441]. Наслідком віддалення графічного слова від звукового була поява самостійних прямих зв’язків орфограм зі значенням. Звичайна фонограма ставала таким чином ідеограмою, або ієрогліфічним знаком.

Порівняйте:

an m (рік) – *en* (займенник) – *en* (прийменник) – *han!* (ух!) – *han m* (ухання);

air m (повітря) – *aire f* (тік) – *aire, aires, aient* (*aier* – вити гніздо) – *ère f* (єра) – *erre f* (швидкість) – *erre, erres, errent* (*errer* – блукати) – *ers m* (дика сочевиця) – *haire f* (волосяниця) – *hère m* (бідняк) – *г m* (вісімнадцята літера французького алфавіту).

В усіх наведених вище прикладах вибір літерної орфограми залежить від значення слова. Інакше кажучи, орфограма стає значимою одиницею. Її можна порівняти з ідеограмою або ієрогліфом. При цьому, ієрогліфізація літерної орфограми відбувається на всіх рівнях: монограм, диграм, триграм, тетраграм, пентаграм, ініціальних та фінальних афонограм, а також усіх видів фіналей.

Порівняйте:

а) монограми

filtre m (фільтр) – *philtre m* (напій кохання),
cime f (вершина) – *sume f* (цимозне суцвіття),
sens m (ценз) – *sens m* (почуття),
cœur m (серце) – *chœur m* (хор),
cil m (вія) – *sil m* (залізна वोхра) – *scille f* (морська цибуля);

б) диграми

acore m (аір) – *accore m* (підпірка),
face f (обличчя) – *fasce f* (стрічка, стьожка),
site m (місце, місцевість) – *scythe m* (скіф),
ante f (кутовий стовп храму) – *ente f* (прищепа);

в) триграми

rap m (пола, полотнища) – *раоп m* (павич),
au (злитий артикль) – *eau f* (вода),
boulot m (робота) – *bouleau m* (береза);

г) тетраграми

bayer (позіхати, видивлятися) – *bailler* (віддавати, вручати),
bail m (оренда) – *baillie f* (дерев’яний бак, чан),
sayon m (військовий плащ) – *seillon m* (миска, таз);

д) пентаграми

feuil m (плівка) – *feuille f* (лист),
baillage m (окружний суд) – *bailliage m* (суд балії),
houille f (кам’яне вугілля) – *ouille!* (ой);

е) ініціальні афонограми

ache f (дика петрушка) – *hache f* (сокира),
août m (серпень) – *houx m* (гостролист, падуб),
air m (повітря) – *aire f* (тік) – *ère f* (єра) – *erre f* (швидкість) –
– *ers m* (дика сочевиця) – *haire f* (волосяниця) – *hère m* (бідняк);

є) медіальні афонограми

rappe f (несправність) – *раonne f* (самка павича),

- batiste *f* (батист) – baptiste *m, f* (баптист),
 aune *f* (лікоть, міра довжини) – aulne *f* (вільха),
 sou *m* (су) – soue *f* (свинарник) – soûl, saoul (п'яний) – sous (під);
- ж) однолітерна фіналь
 accord *m* (згода) – accort (привітний),
 ban *m* (проголошення) – banc *m* (лава),
 porc *m* (свиня) – pore *m* (пора) – port *m* (порт),
 bord *m* (край) – bore *m* (бор) – bort *m* (борт);
- з) двохлітерна фіналь
 coq *m* (півень) – coque *f* (шкарлупа),
 pou *m* (воша) – pouls *m* (пульс),
 brick *m* (бриг) – brïque *f* (цеглина);
- и) трьохлітерна фіналь
 râque *f* (єврейська паска) – Râques *f, pl* (Пасха),
 cathare *m, f* (катари) – catarrhe *m* (катар),
 cirre *m* (вусики) – (ils) cirrent (вони чистять);
- і) чотирьохлітерна фіналь
 art *m* (мистецтво) – arrhes *f, pl* (завдаток),
 (il) navigue (він плаває) – (ils) naviguent (вони плавають),
 (il) critique (він критикує) – (ils) critiquent (вони критикують);
- к) літера з діакритичним знаком
 age *m* (гряділь, деталь плуга) – âge *m* (вік),
 ou (чи, або) – où (де),
 oui (так) – ouïe *f* (слух) – ouïes *f, pl* (зйбра),
 dégoutter (капати) – dégoûter (набридати),
 chômage *m* (безробіття) – chaumage (жнива).

Переважна більшість слів (99 %) пишуться у французькій орфографії зі застосуванням графематичного принципу [2:124].

Це свідчить про неприйнятність правил графіки на орфографічному рівні, коли кожна літерна орфограма має майже стовідсоткову семантизованість. І хоча для літерного письма смислорозрізнювальна функція є надмірною, бо кожна літера має позначити окремий звук, вона засвідчує основну рису французької орфографії – бути не лише фонетичним письмом.

Таким чином, поступова ієрогліфізація літерних фонограм французької орфографії є неминучою, тому що вона віддзеркалює об'єктивно існуючу історичну тенденцію у загальному розвитку алфавітного письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lerond A. Dictionnaire de la prononciation. – P.: Larousse, 1980. 2. Крючков Г.Г. Современная орфография французского языка. – К.: Вища школа, 1987. 3. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998.

KORBOZEROVA N.N.

Universidad Nacional de Kyiv Tarás Shevchenko

LA LENGUA ESPAÑOLA EN EL PERÍODO VISIGÓTICO

1. La invasión de España por los pueblos germánicos puso fin a la dominación romana, pues toda la Península fue conquistada. Varios pueblos germanos se establecieron en España, pero los visigodos se hicieron dueños de España, imponiendo su autoridad sobre otros pueblos germanos, naciendo así la primera monarquía española. Se estableció la capital en Narbona,

Francia; luego en Barcelona y después en Toledo. Este tiempo es bastante para germanizar a un país, pero el pueblo dominador fue dominado por el pueblo conquistador, porque su cultura era inferior. Por ello cedió a la cultura romana, que era más adelantada que la suya.

2. Los germanos no llevaban literatura ni instituciones sociales, etc. Entre estos pueblos había diferencias. El pueblo visigótico tenía menos carácter que los otros y por esto se adaptó tan pronto a la cultura y hasta a la religión romana. Recaredo y Ludovico se convirtieron al Cristianismo. No ocurrió lo mismo con los francos que conquistaron Francia. Este pueblo tenía más impulso que el visigótico. Las Galias perdieron su nombre y se llamó Francia. España conservó su nombre. La lengua francesa recibió mucha influencia del idioma franco, dando lugar a que fuese el francés la primera lengua románica que mostrase independencia de la lengua latina. Se anticipa al italiano y al español en el cultivo de sus caracteres nacionales. Representa una transformación mayor, respecto al latín. Su fonética y morfología están más alejadas del latín. Dentro de él hay más vocabulario germánico que dentro del español. La fonética del francés también conserva esta influencia. En el español, la fonética no tiene huella o rasgo germánico. Ni en su morfología, ni de prefijos, ni de adjetivos. Lo que han quedado son palabras. Esta influencia germánica en el español no es exclusivamente visigótica. Son palabras que proceden del latín y otros idiomas. El latín había tomado muchas palabras del germano. Unos 200.000 términos querreros visigodos se distribuyeron por todo el país. Otros pueblos germánicos quedaron dominados y localizados en regiones especiales de España. Los suevos en el oeste, en la Lusitania (Galicia y Portugal). Los alanos, en el oriente, el mediterráneo (Cataluña, Valencia). Hay quien opina que el vocablo *Cataluña* viene de *Catalunia*, una forma de los godos y alanos. Los vándalos se establecieron en el sur y llegaron hasta África. Quedó de ellos el nombre de Andalucía, que en ellos es Vandalucía. Estos pueblos en conjunto, tuvieron una influencia en España y se situaron en 3 zonas tradicionales, que los romanos habían encontrado antes y que aún no habían llegado a unirse: Tarraconense, Bética y la Lusitania.

3. En este tiempo se puede imaginar que la lengua ya no era la latina. No podía ser. En la época romana la lengua no era la romana clásica, pero la cultura equivalía a la que había en Roma. Con los visigodos, la cultura decae, se interrumpe la vida intelectual, se apaga hasta el punto de que estos siglos son de los más pobres en el desarrollo de la tradición cultural. España, que había florecido en el período romano, no tiene más nombres ilustres. El único nombre es el de San Isidoro en el siglo VII. Antes de San Isidoro se conocía a Orosio, lusitano, historiador del siglo V, que imita a Tácito y a Tito Livio. Influye en ese tiempo porque defiende la nueva idea de la organización de Europa en imperios independientes. Ve las diferencias que hay entre España, Francia e Italia. Otro es Juan de Biclaro, otro lusitano, fundador de una orden religiosa a fines del siglo VI. Recoge San Isidoro noticias de la lengua. Nos da a entender que en España, donde el latín había tomado un carácter especial se usaban palabras que los españoles habían formado por derivación o recogido de formas arcaicas del latín. Este fenómeno por carácter existía un mayor porcentaje del latín arcaico porque el desarrollo del latín literario había sido menor, por ejemplo, que el de Italia. Además, los labradores latinos que habían ido a España habían llevado esos arcaísmos. Las palabras que España recoge de los germanos son palabras de derecho y de ejercicio militar. Estos dos campos fueron en los que dejaron huella los germanos: *rico*, *guente*, *ganso*, *agasajar*, *gentío*, *mulfitud*, *brote*. En lo que más se nota la influencia es en los nombres toponímicos, de ciudades, de montes, etc., hasta 80 nombres.

РОМАНСЕРО ЯК ЖАНРОВИЙ РІЗНОВИД ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ІСПАНІЇ

Літературна спадщина іспанського романсу (романсеро) періоду XV–XVI століть завжди викликала зацікавленість науковців з таких точок зору: по-перше, як особливий жанровий різновид поетичного тексту, який відрізняється від суміжних за загальною літературною тенденцією західноєвропейських балад того часу; по-друге, його внутрішня категоризація; по-третє, особливості їхньої мовної репрезентації. А зважаючи на те, що науковці й досі полемізують щодо двох перших питань, тому **актуальність** нашого дослідження є повністю виправданою і вмотивованою.

Мета даної статті полягає у розгляді романсеро з точки зору його жанрових особливостей через призму його внутрішньої класифікації, тому що без їхнього визначення неможливо чітко вивчити мовний склад такого різновиду поетичних текстів, як романсеро. Крім того, навіть на теперішній час класифікація романсеро викликає певні дискусії серед наукового світу. Дана стаття **об'єктом** розгляду визначає дослідження поетичних творів епохи іспанського романсеро XV–XVI століть, а **предметом** – його характерні жанрові особливості. Узагальнення даних цієї статті нададуть можливість в дисертаційному дослідженні розкрити структурно-синтаксичний склад романсеро на рівні складного речення і охарактеризувати мовну специфіку текстів іспанського романсу з позиції інтегративної прагматики, тобто взаємодії синтаксису, семантики та прагматики. Для вирішення поставленої мети ми маємо вирішити наступне **завдання**: визначити основні жанрові відмінності іспанських романсів XV–XVI століть від суміжних жанрових утворень та охарактеризувати їх.

Спадщина іспанського романсу є величезною. Варто лише згадати те, що перший романс датувався 1421 роком (“La dama e el pastor”, Italia, Jaime Olesa). Хоча перші ознаки появи текстів припадають на першу третину XIV ст. Протягом наступного століття Juan Rodríguez del Padrón переписує й адаптує три тексти “Cancionero de Londrés”. В XVI ст. з'являється “Cancionero musical de Palacio” (1500-1520), а перші літературні тексти побачили світ у збірці “Cancionero general”, створеній Фернандо дель Кастильо у 1511. Антологія під назвою “El libro en el qual se contienen cincuenta romances” датується ≈ 1525 роком і надає поштовх Мартіну Нусіо видати забрані тексти романсів у відомому “Cancionero de Romances” (до 1548). Потім з'являються “Silva de romances” (Esteban G. de Najera, (1550-1551), “Rosas de romances” (Joan Timoneda, (1573). Протягом багатьох століть ця літературна скарбниця національної мови Іспанії формувалася, змінювалася, набувала нових мовних форм і стало об'єктом досліджень та захоплень науковців, серед яких був і Менендес Пیدаль. Він розглядав іспанське романсеро, як джерело, що надихнуло на створення драматичного жанру в іспанській літературі, надало натхнення для фантазії відомого іспанського драматурга Лопе де Вега, життя національній драматургії класичної епохи, яка визначалася тематичною постійністю і розкривала героїчну традицію Іспанії.

Для того, щоб розпочати розмову про жанрові особливості та класифікацію поетичних творів, необхідно звернутися до визначення терміну “романсеро”. Слово “**романс**” вперше згадувалось у своєму звичному значенні маркізом де Сантільяной. У літературі XV століття поняття “романсу” було зареєстровано лише в значенні твору, що написаний і декламується виключно на “вульгарній”, тобто латинській мові. Одне з найкоротших визначень романсу дає Менендес Пидаль, який вважає, що “це стислі лірико-епічні поеми, що співаються під акомпанемент будь-якого музичного інструменту, іноді супроводжуються хороводами і танцями. Їх співають люди, які зібралися відпочити та розважитись, а іноді під час

колективних робіт” [1:541]. Він додавав, що “романс – це лірико-епічна пісня, що володіє героїчним та лицарським змістом зі всіх пісень такого роду” [1:563]. Х.Л.Альберг надає більш розширене визначення романсу і вважає, що він включає в себе сукупність наступних ознак: єдність форми, що дозволяє романсові асимілювати інші жанри, а також освоювати нові життєві ситуації та доносити їх до слухачів; вражаючу простоту поетичних засобів; відсутність прикметників; багаточисленні повторювання і паралелізми; жвавість висловлювання; швидке, без особливих деталей, введення в подію; драматичність опису, який досягається за допомогою діалогу; безпосередність в зображенні подій реального життя, звідси і пластичність зображуваного; майже повна відсутність фантастичних та екзотичних елементів; хист викликати співчуття слухачів; здатність поетизувати буденне; здатність та достатність першого вірша задавати загальну тональність твору; звертання поета до слухача та героїв романсу; тенденцію переривати розповідь в кульмінаційний момент [2:426-427].

Відомо, що іспанське романсеро належить до групи нарративних поем, які походять від кастильських *cantares de gesta* XIV століття, які передавалися в усній формі до XX століття. Структура їх різноманітна: одні розповідають цілі сюжети від початку до кінця, інші сфокусовані на драматичній події однієї сюжетної лінії.

Починаючи з кінця XIX століття напрям вивчення романсів задається іспанською школою, яка, дотримуючись історично-позитивістського методу, як прояву проєкції соціального життя народу та розвитку її мови, таким чином реконструює історичних подій Іспанії тих часів. Літературознавство визначає іспанський романс як синтетичний жанр, що володіє різножанровими ознаками: діалогічністю від драми, емоційністю від лірики, епічною формою і наявністю теми від епосу. Вчені називають романс “проміжним” жанром, для якого характерним виявляється наявність одного епізоду, фрагментарність у зображенні подій, нульовий зачин, відкрита фінальна частина. Зважаючи на те, що сюжет романсів найчастіше лімітується однією подією з життя персонажа, тому в іспанській науковій традиції замість сюжету прийнято використовувати термін “тема”. Тому розподілення текстів романсів відбувається не за сюжетними групами, а за тематикою, яка зміщується із жанровою класифікацією.

Вказані вище ознаки деталізують і розкривають потенціал романсу як джерела нового поетико-драматичного жанру того часу.

Майже “повна відсутність фантастичних та екзотичних описів”, за словами Підаля [1:13], є невинуватою, тому вчений не погоджується із Альбергом, адже все ж таки в деяких романсах ці елементи зустрічаються. Інша річ, що за цим стоять реальні події, тому іспанський романс володіє ознаками раціоналістичності, однак і це не дозволяє вважати, що реалізм викладення – це характерна риса лише іспанського романсу. Англо-шотландська балада часто-густо також раціоналістична і спочатку протипоставлена релігійній поезії, як і романс, проте після XVI ст. в цей жанр увійдуть містичні елементи, запропоновані авторами.

Всі ці ознаки, запропоновані Альбергом, навряд чи можуть охарактеризувати лише іспанський романс. За думкою В.П.Григор’єва, яку ми повністю поділяємо, названі вище ознаки “скоріше всього у сукупності та інтенсивності тієї чи іншої ознаки, в традиційності самого жанру романсу проявляють стилістику іспанського романсу” [3:9].

В.П.Григор’єв вважав, що однорідність та одноманітність однотипних виражальних засобів таких, як “зменшувальні форми слова, епітети, тавтологія, повторювання, паралелізми тощо, проявляють себе як загальна риса для всіх балад Європи. ...бідність поетичних ресурсів і різноманітність, що досягається при цьому ефекті не відрізняє іспанський романс від європейської балади, тому що засоби при їх складанні могли бути лише традиційними і звичними для слухача. Тому в цьому сенсі романс, звичайно, вважався одним з найтипівіших жанрів в системі національної народно-епічної творчості...” [3:8].

Неможливо відкидати той факт, що іспанський романс, як жанр поезії взаємодіяв з іншими жанрами іспанської літератури, проте відточував свої характерні стилістичні властивості.

Передумови виникнення романсу вбачаються в соціально-історичних змінах, які неодмінно мали відбитися в літературних творах тієї епохи. А саме, скорочена епічна пісня стала архаїчним прототипом романсу, за історично-порівняльним аналізом якої можемо виділити чотири типи цього жанру, що позначають різні етапи його історичної еволюції:

- 1) архаїчна балада з хоровим початком у вигляді супроводу та міфологічними мотивами, генетично пов'язана із обрядовою поезією та казками;
- 2) епічна балада, що приєднується до героїчного епосу та історичним пісням;
- 3) лірична балада, що стикається з традиційними ліричними піснями;
- 4) нова балада [3:10].

Підтримуючи думку про те, що спочатку романс мав усну форму викладення (спів), літературі відомий факт існування пісень та співу ще до формування романсу, як поетичного жанрового різновиду усної творчості. Виходячи з цього можна припустити, що романс наслідував епічну пісню і разом з цим розвивав свої жанрові та мовні властивості.

Ж.Оран (1951), дослідник наварро-арагонського епосу, стверджував, що романси та епічні пісні еволюціонували в одному напрямку і “реагували” на нові втручання історії та мови, так відбувалося створення нових романсних форм. Небріха додавав до цього, що старі романси мають подібну структуру, проте більш стабільну з точки зору метрики та рівноскладеності. В доказ цього Томас Наварро надав деякі ознаки схожості романсеро та епічних творів:

- 2) відсутність рими в непарних рядках, що відповідають піввіршам епічного вірша;
- 3) єдина рима в парних рядках (відповідають піввіршам епічного вірша), змішання асонантних та консонантних рим;
- 4) невитримуваність розміру (можливо, що залишилось від хугларов);
- 5) додавання парагогічного „e” в кінці слова з чоловічою римою (fin-fine);
- 6) відповідність між метрикою та синтаксисом в речення, що займає два або чотири піввірша за відсутності строфи;
- 7) тенденція до розвитку ритмічних модальностей [3:11].

Хуан Чавас Марті, відомий іспанський літературний критик і письменник, говорить, що існує різниця між піснями, баладами та іспанськими романсеро з точки зору їх походження, композиції та стилю мови, яка полягає в тому, що поетична форма романсу за походженням та народною традицією дозволяє стверджувати, за думкою автора, про їх спорідненість із творами давньоіспанського епосу (*gestas*) – героїчною поезією, яка бере своє коріння з народних пісень [4:136]. Багато літературних критиків погоджуються з його думкою і вважають, що варіанти романсів датованих XV–XVI ст. з'являються в пісенній традиції, що йде крізь три попередніх століття (XII–XIV) і походять від *gestas*.

Романсом також вважають короткий лірико-епічний твір нарративного характеру із великою кількістю шістнадцятистопних віршів, що пов'язані асонансами і розбитими на восьмистопні рядки, якому притаманні синтагматичні повтори для підтримання ритму (*Río verde, río verde...*), що із певною еволюцією романсу набули статус ритміко-синтаксичних одиниць.

Вірш романсу дуже розповсюджений, тому його гнучкість, що зумовлена максимальною співвіднесеністю умовами іспанського мовлення, є такою, що романс здатен із надзвичайною натуральністю виражати будь-яку поетичну тематику. Іншими словами, іспанське романсеро є жанром середньовічної лірико-епічної поезії (любовної, “чарівної”,

героїчної), основною темою якого стала боротьба із маврами, лицарська дружба, іспанська історія, королі Іспанії, подвиги ідальго.

Вчені по різному підходили до класифікації іспанського романсеро: одні дотримувались принципу часової періодизації, інші розглядали твори з суто тематичної точки зору. Для нас більш прийнятним став комбінований аналіз романсів, тому що часова періодизація текстів, їх тематичність неодмінно відбивається на використанні семантичних, стилістичних, синтаксичних, навіть прагматичних засобах вираження думки.

Для класифікації романсів В.П.Григор'єв поклав принцип тематичності текстів. За його думкою до першої категорії романсів відносяться так звані романси „літописні” (які, як вважають, здійснюються до часів Педро Жорстокого та війн Трастамарської династії до 1379 року). За ними йдуть “прикордонні” романси та їх подальше продовження відбувається у “мавританських”. “Давні”, “історичні” і “старовинні” утворюють особливу категорію поетичних творів, які беруть початок від хронік. “Лицарські” і “новелістичні” або “ліричні” формують третю категорію за тематикою і піднімають традиційні теми середньовічної літератури. Романси, які виникли пізніше – “пасторальні”, “африканські” або “невільницькі” розвивають теми літератури Відродження. До них можна віднести також “шахрайські” та “сатиричні”. Окремі категорії складають “злочинські” та “плебейські” романси, а також романси із біблійською або міфологічною тематиками [3:18].

З точки зору часової періодизації романсеро науковці визначають перші іспанські романси (*romancero viejo*), які з'явилися у XV столітті. Їх тексти збереглися завдяки колекціонерам, що накопичували ці записи на окремих аркушах паперу (*pliegos sueltos*), і в подальшому друкували збірки (*cancioneros de romances*). Пізніше, за аналогією старовинних з'являлися нові, які вчені віднесли до другої групи поетичних творів: авторські тексти, які пов'язані із ім'ями таких письменників, як Фелікс Лопе де Вега, Луїс де Гонгора, Мігель де Унамуно, Хуан Рамон Хіменес, Жерардо Дієго та романси часів громадянської війни (Федеріко Гарсія Лорка). Автори не сліпо наслідували мову романсу Середньовіччя, а надали сучасного вигляду традиційному тексту, завдяки змінам віршованої структури тексту і наданню самотності. Ці романси отримали назву *romancero nuevo*.

Романсеро (від іспанського *romancero*) представляють собою іспанські народні романси як у вигляді окремих циклів (“Романсеро про Сіда”, “Романсеро про короля Родріго”), так і в повному зібранні (“Загальний Романсеро”) стали найяскравішим виразом іспанської народної культури кінця Середньовіччя й початку раннього Відродження. Вони представляють образне резюме героїчної історії Реконкісти, одне із джерел драматургії Золотого століття, яке пізніше було пов'язане із ім'ям видатного драматурга Лопе де Вега.

В ті часи в європейській літературі було модним викладати події французької епопеї. Іспанці не залишились осторонь і створили твори, які були дуже схожі на французькі *chansons*, але простіші за своїм складом, відзначені суб'єктивністю, винахідливістю композиції, витонченістю, чого не існувало раніше. Старий або примітивний романс (*romance viejo, romance primitivo*) є поемою, що епізодично з'являється у текстах героїчного епосу, щоб частково заповнити традиційну розповідь або розпочати нову сюжетну лінію в стислій, жвавій, описовій чи діалогічній формі. Пізніше в цій категорії стали розрізняти народне романсеро (*romancero popular*) та хугларське (*romancero juglaresco*), які Менендес Пидаль вважав різновидом труверських народних романсів.

Як було зазначено вище, за гіпотезою Рамона Менедеса Пидалья старі романси з'явилися внаслідок розподілу великих епічних поем, таких, як “El poema de mio Cid” (“Пісня про мого Сіда”), “Los siete Infantes de Lara” (“Сім інфантів Лари”), “El cerco de Zamora” (“Облога Самори”). Повні епічні твори зазнали певного розкомпонування і за словами Пидалья „одні вірші щасливі більш менш часто повторювані слухачами, залишившись в пам'яті, їх

фантазії, послаблювали зв'язки цілої композиції. Так епічні поеми розпалися на незалежні фрагменти зі своєю тематикою, структурою ш стали новим літературним варіантом” [5].

Інші дослідники відкидали гіпотезу, вважаючи її хибною, серед них: R.Foulché-Delbosc H. R. Lang та Pío Ranja. Перший дотримувався теорії розпаду кантилен (*cantilena* – 1) кантилена, пісня 2) переспів, стара пісня) як нарративного твору, Ранжа ж віддавав пріоритетну роль іспанському романсеро і не вважав їх появу наслідком розкомпонування епічних пісень (*cantares de gesta*). S.G.Morley намагався продемонструвати, що гіпотеза Підаля діє лише для п'яти з 35 романсеро про Сіда, для восьми з 45 історичних романсеро, і лише 8 з 80 романсеро мають тісний зв'язок з *cantares*.

Класифікація старих романсів за тематикою у класичному варіанті приймається майже всіма вченими. Так вчені загалом розподілили старий романс на дві підгрупи:

1. романси, які розповідають про реальну подію або походять від епічних пісень (*cantares de gesta*) розподіляються на 2 підгрупами. До першої належать історико-епічні поетичні твори, до другої – хронікальні (*noticiero*), який в свою чергу розподіляється на прикордонні (*fronterizos*) та мавританські (*moriscos*);

2. вигадані романси, що є продуктом уявлення автора. В своїй більшості до них належать ліричні (*líricos*) романси, які розповідають про любовні історії та почуття. Тут превалує дескриптивний метод створення і відсутність подій. Крім того, вирізняють новелістичні (*novelescos*), де превалує нарративних елемент.

Для нас більш прийнятною є детальніша класифікація старих романсів, яка торкається не лише часового, але й тематичного чинників:

1. Романсеро історичний, який торкається легендарної тематики та персонажів національної історії: король Дон Родріго, Бернардо дель Карпіо тощо;

2. Каролінгські романсеро: основані на французьких епічних творах (*cantares de gesta franceses*) про Ронсевальську, Карломагнську битви тощо;

3. Маврські або прикордонні романсеро: розповідають про події, що відбулися на прикордонних територіях під час Реконкісти;

4. Ліричні романси: про персональні переживання, почуття.

Вважається, що найдавнішими романсами, що дійшли до нас, стали так звані прикордонні романси, що імпровізувалися народними піснями під музикальний супровід. Зміст таких романсів відображав військову тематику або просто життєві ситуації, що були пов'язані із боротьбою іспанського народу проти мавританського завоювання Піренейського півострову. Це була, свого роду “газета”, що сповіщала про події та життя Іспанії того часу. Поряд із ними, існували й ті романси, що повторювали фрагменти героїчних поем. Події у цих текстах відповідали потребам й духу того часу і торкалися подій Реконкісти, тобто боротьби проти маврів з метою відвоювання своєї землі. Змістовий склад змінювався і наповнювався за уподобаннями слухачів, тому деінде романси змінювалися не лише в своїх деталях, але й у своїй ідеологічній основі. На початку XVI ст. вони стали розповсюджуватися на окремих аркушах паперу і набули слави у всіх верствах населення. Іспанський романс потрапляє у аристократичні збірники Лопе де Стуньїги, Фернанделя де Константина, Ернана дель Кастильо, проте автори більшості з них залишилися невідомими. Різновид маврських або мориських романсів також є важливим для нашого дослідження, адже вони складають невід'ємну частину літературної спадщини іспанського романсеро. Народжені в часи Реконкісти, вони оспівують події визвольної боротьби, стали останніми представниками національної героїчної поезії, а завдяки твору “*Guerras civiles de Granada*” (Громадянські війни Гранади) Переса де Ити, про них дізналися такі відомі письменники, як Вальтер Скот і Вашингтон Ірвінг. В сюжетних лініях цього різновиду змішалися почуття і враження християн та маврів, таким чином був встановлений контакт між народною арабською та іспанською поезіями. Мавританські романси, які, з однієї сторони, є ідеальним

продовженням історичних, відчують нестачу певної змістової циклічності. Вони автономні, торкаються різноманітних тем і базуються на різних подіях, тому що з'явилися на основі безпосередніх вражень від подій або надихалися пам'яттю про минуле. Загалом, їх зміст є історичним, але в подіях можливі похибки у поданні фактів. Після Реконкісти на перший план вийшли не самі події, а живописні сторони того середовища, до якого відносилися події мавританських романсеро. Прикордонні та мавританські романи не завжди можливо розрізнити. Якщо у прикордонних можна побачити почуття та ідеї арабської сторони (багато романсів було написано із певною симпатією до ворога), то у мавританських – переважає лицарська галантність характерна для іспанців XVI сторіччя. Джерелом натхнення була не література, а саме життя, сповнене подій, переживань, боротьби та відчайдушності.

Поряд із групою романсів епічного та історичного змісту існує інший, який на менш цікавий змістом та мовою – “новелістичні” або “ліричні”. Новелістичні романи конструюються майже за тим принципом, що й епічні, проте їх мотиви відрізняються ліричністю і вимальовують “домашню” іспанську буденність, почуття та пристрасті народу. За своїм змістом вони знаходять відповідність у західній новелістичній традиції, де поетичний світ у багатьох моментах співпадає із ліричною піснею та баладою (романс про Дона Буесо). Цей зв'язок із аналогічними за поетичним духом німецькими, скандинавськими, французькими та п'ємонтськими творами простежується дуже легко, адже вони потрапляли на півострів разом із іноземцями, які й привозили нові мотиви для створення іспанського романсу. Проте, це поза піренейське походження багатьох мотивів не перешкоджало тому, щоб текст іспанського романсеро розвивався за своїми канонами (наприклад, романс про юнака, що наглушився над прахом, став джерелом для написання всесвітньо відомої п'єси “Севільський негідник” Тірсо де Моліна).

Між згаданими вище різновидами романсів існує певна різниця. Вихідний матеріал, час написання, ідеологічне завдання, – все це наклало відбиток на поетичну мову: мовні засоби, предметність, відсутність або присутність епітетів, зовнішня фрагментарність (несподівана кульмінація на початку твору). Останнє можливо пояснити таким чином, що примітивний (старий) романс бере початок із вже відомих слухачу поем, тому ці не вимагають передісторії. Існують романи, зміст яких переривається на півслові. В період розквіту романської творчості стислість та насиченість подіями увійшли в поетику романсу і стали безперечним та обов'язковим правилом.

На дослідженнях мовного аспекту романсів та їх класифікації було зроблено висновок, що навіть мови “старих” практично не відрізняється від мови романсів пізнішого періоду. О.Н.Веселовський стилістичну стабільність романсу пояснював наступним чином: “Нові інтереси, зіткнення об'єднували свідомість племені, створювались лірико-епічні пісні-кантилені, складались не одна пісня, а декілька, ... в наступних поколіннях ці пісні не могли викликати ... пекучих ефектів, болю або радості, ... забувались й деякі подробиці далекої події, утримувалась його схематична частина, загальні риси і характерні риси героя. Поряд із загальним явищами змісту, відповідаючи їм, розвивалось таке ж явище в області стилю: він став типовим, формулярним, складається стійка поетика, добір зворотів, стилістичних мотивів, слів та епітетів” [6:266-267].

Перспективи подальшого вивчення іспанського романсу як доглядача національних традицій, джерела невичерпної мовної і тематичної скарбниці, передбачаються з точки зору суто мовного аналізу: семантико-синтаксичної структури та прагматичної специфіки складних речень. За словами Альберга “романи скоріше представляють собою специфічну форму традиції і культури, ніж літературний жанр” [7:424]. Тому такий підхід повністю виправданий тим, що романи представляють собою пам'ятки становлення не тільки кастильської мови, але й цілої поетичної традиції Іспанії

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лидаль Менендес*. Избранные произведения: Испанская литература средних веков и эпохи Возрождения. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1961. 2. *Alberg J.L.* Historia de la literatura española. – М.: Gredos, 1966. 3. *Григорьев В.П.* Методическая разработка по курсам “История испанской литературы” и “Стилистика испанского языка”. Формирование и развитие текста испанского романа. – Л.: Гос. пед. ин-т имени А.И.Герцена, 1983. 4. *Juan Chabas*. Historia de la literatura Española. – Habana: Ed. Pueblo y Educación, 1976. 5. *Ramón Menéndez Pidal*. Romancero Hispánico. Teoría e historia. Vol. I. – Madrid: Epasa-Calpe, 1953. 6. *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика. – Л.: Художественная литература, 1940. 7. *Alberg J.L.* Historia de la literatura española. – М.: Gredos, 1972. 8. *Романсеро* /Состав. Н.Томашевский. – М.: Художественная литература, 1970.

ЛУКАШЕНКО Н.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

ГІПЕРПОСИЛАННЯ У СЕМАНТИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЙ, ПІДКАТЕГОРІЙ, ЗАГОЛОВКІВ ІСПАНОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ- ФОРУМІВ

Комунікативним наміром адресантів іспаномовних Інтернет-форумів є надання важливої інформації з зазначеної проблематики. Структурні складники гіпертексту іспаномовного Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків виконують різні функції, спрямовані на реалізацію комунікативного наміру для досягнення прагматичних цілей адресантів – допомога учасникам порадою з певної проблеми.

З’ясуванню основних чинників, що зумовлюють побудову Інтернет-дискурсу і визначають його комунікативно-прагматичні особливості, сприяє структура гіпертексту (його семантична організація), що становить **актуальність** цієї статті.

Метою роботи є аналіз організації за семантичним принципом категорій, підкатегорій, заголовків повідомлень Інтернет-форумів.

Об’єктом дослідження є іспаномовний Інтернет-дискурс, представлений у гіперпосиланнях і текстах повідомлень Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків.

Предметом є комунікативно-прагматичні характеристики Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків. Структура організації гіпертексту іспаномовного Інтернет-форуму представлена двома типами елементів: повідомлення й гіперпосилання, які задають розробники програмного забезпечення за темами проблем, порушених у Інтернет-форумі, кількість яких залежить від актуальності проблематики.

Матеріалом дослідження слугували електронні тексти форумів із зазначеної проблематики. Тексти дібрано методом суцільної вибірки з 8 сайтів мережі Інтернет за 2000 – 2006 роки: www.terra.es, www.wanadoo.es, www.abc.es, www.hola.com, www.ya.com, www.univision.com, www.telepolis.com, www.ciudadfutura.com

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше на матеріалі сучасної іспанської мови здійснюється комплексне дослідження структурних, семантичних та прагматичних характеристик гіперпосилань і повідомлень іспаномовних Інтернет-форумів. Встановлено тематичну організацію гіпертекстів Інтернет-форумів з зазначеної проблематики.

Постановка проблеми у її загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими завданнями. Основа Інтернет-дискурсу – це діалогічне мовлення, яке реалізується у постійній взаємодії комунікантів. Електронний текст іспаномовних Інтернет-форумів характеризується зміною повідомлень двох (діалог) чи кількох (полілог) комунікантів і безпосереднім зв’язком повідомлень із ситуацією. Структурні складники гіпертексту іспаномовного Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків виконують різні функції, спрямовані на реалізацію комунікативного наміру для досягнення

прагматичної цілі адресантів – допомога учасникам порадою з певної проблеми.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких основних **завдань**:

- уточнити зміст терміна “гіпертекст” щодо іспаномовного Інтернет-форуму;
- встановити особливості організації іспаномовних Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження Інтернет-дискурсу проводяться в кількох напрямках. У прикладній лінгвістиці виникла нова дисципліна – нетлінгвістика (*Netlinguistics*), призначенням якої стало мовне забезпечення мережі взагалі й інформаційно-пошукової системи зокрема. В теоретичному мовознавстві вивчають різні аспекти Інтернет-дискурсу, який прирівнюють до гіпертексту. Значну увагу приділено дослідженню Інтернет-дискурсу з позицій комунікативно-прагматичного підходу. Так, у іспаністиці виник напрям “кіберпрагматика” (*Ciberpragmática*), що пояснює особливості етикету та ввічливості в мережі. Аналізується успішність спілкування та комунікативні невдачі віртуальної комунікації.

Знайти потрібний іспаномовний Інтернет-форум можна за допомогою зручного каталогу з багатьма категоріями, які виражають найбільш загальні властивості та зв’язки явищ дійсності [1:309]. Категорія надає Інтернет-форумам соціального вираження проблеми. Кожна підкатегорія об’єднує форуми з визначеної проблематики. Всі форуми мають заголовки, оформлені у вигляді гіперпосилань. Заголовки є смисловими центрами, оскільки інформують комунікантів про те, чи варто читати текст повідомлення. Семантичне групування тем Інтернет-форумів за категоріями відбувається за допомогою ключових слів, які розташовано в алфавітному порядку на “головній сторінці” (*Portada foros*) у вигляді каталогу, поруч із назвою категорії вказано кількість тем для обговорення. Гіперпосилання в іспаномовних Інтернет-форумах представлені такими категоріями: *Actualidad* – “Актуальність”, *Política* – “Політика”, *Cine* – “Кіно”, *Mujer* – “Жінка” тощо. Такі ключові слова є базовими в Інтернет-форумах, використовуються для реалізації комунікативного наміру адресантів і є засобом, завдяки якому адресат може зорієнтуватися у просторі. Вони представляють модель інтересів і проблем, що хвилюють іспаномовних користувачів мережі.

У центрі уваги перебуває категорія “Жінка”, що можна пояснити зазначеними нижче чинниками. Вираження ідентичності проходило вздовж ієрархічних чоловічо-жіночих структур. Жінки традиційно є берегинями сімейного вогнища [2:82]. Тому поняття жінка / сім’я асоціативно завжди були спорідненими. Загальновизнаним є таке визначення: родина – це мала соціальна група, найважливіша форма організації особистого побуту, що ґрунтується на шлюбному союзі й родинних відносинах, тобто стосунках між чоловіком і жінкою, батьками і дітьми, які мешкають разом та ведуть спільне господарство [3:609; 4:12].

Це визначення підкреслює дві характеристики родини, які мають принципове значення для її функціонування. По-перше, розуміння родини як малої соціальної групи ставить ефективність її функціонування в залежність від розв’язання певних проблем. По-друге, особливий характер родини як малої соціальної групи полягає в тому, що вона є основним чинником емоційного благополуччя особистості [5:3].

Передумовою появи родинних стосунків є любовні відносини між чоловіком і жінкою, внаслідок яких виникає родина, то ці теми закономірно можна вважати спорідненими, тому в нашому дослідженні під родинними стосунками ми розуміємо любовні (передшлюбні) та шлюбні взаємини між чоловіком і жінкою. Проте міжособистісні й статеві стосунки між партнерами – не єдиний складник родинного життя. Сюди долучаються проблеми, пов’язані з народженням дітей (плануванням сім’ї), відносинами зі старшими членами родини тощо.

Життя будь-якої родини час від часу ускладнюється побутовими й психологічними проблемами, що зумовлені віковими, статевими, світоглядними розбіжностями. Виникає потреба в спілкуванні з незаангажованим співрозмовником. Таку можливість надають Інтернет-форуми. Іспанське суспільство має тривалу патріархальну традицію, у зв'язку з чим така категорія іспаномовного Інтернет-форуму, як “Mujer” – “Жінка”, є однією з найбільш поширених в іспаномовній Інтернет-комунікації (43%), зокрема в текстах Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків. Найчастотнішими за відвідуванням є Інтернет-форуми за темою *Relación con mi pareja/Vivir en pareja, Separaciones y divorcios*, яка засвідчує зростання інтересу до неї та є актуальною для іспанського суспільства. За статистикою такі форуми посідають третє місце в рейтингу відвідування. Це підтверджує актуальність означених тем для сучасного іспанського суспільства.

Підкатегорії Інтернет-форумів. У прагматичному плані тема починає впливати на майбутнього учасника з метою привернути увагу і залучити до діалогу [6;7]. Категорію Mujer представлено в іспаномовних Інтернет-форумах визначеною кількістю підкатегорій, які стосуються окремих проблем родини. Виділено ключові слова категорій і розроблено їхню тематичну організацію (див. табл. 1.1):

Таблиця 1.1.

Тематична організація категорії “Mujer/Mujeres” у Інтернет-форумі з проблематики родинних стосунків

Теми підкатегорії	Проблематика підкатегорії
Relación con mi pareja – “Стосунки з моєю другою половиною” / Mi familia – “Моя родина”	Зростання кількості пар, які живуть разом, не вступаючи в шлюб. Орієнтація на стосунки в парі. Аспекти партнерських стосунків. Виникнення нових сімейних форм (одностатевих).
Separaciones y divorcios – “Розлука та розлучення”	Зростання кількості розлучень.
Mi trabajo – “Моя робота” / Ama de casa – “Домогосподарка”	Поширення процесів індивідуалізації на життя жінки. Вища оцінка суспільством професійної діяльності у порівнянні з домашньою роботою.
Foros de Bebés – “Немовлята” / Madres jóvenes – “Молоді матері”	Проблеми планування сім'ї. Непростий вибір між материнством і кар'єрою.
Psicología – “Психологія” / Violencia doméstica – “Домашнє насильство”	Зростання кількості самотніх людей, які свідомо обрали собі таке життя. Використання фізичної сили чоловіком щодо своєї жінки, примусовий вплив на неї.
Mi dinero – “Мої гроші”	Фінансова і персональна автономність жінки як соціальні цінності. Боротьба за рівноправність у прийнятті рішень.
Amor – “Кохання”	Залежність вдалого шлюбу від кохання та статевих відносин.

Найінтенсивнішими за відвідуванням є Інтернет-форуми за темою підкатегорії *Relación con mi pareja/Vivir en pareja, Mi familia, Separaciones y divorcios*, яка є свідченням того, що тема викликає інтерес і є актуальною для іспанського суспільства. За статистикою ці форуми є третіми за рейтингом відвідування.

Заголовки повідомлень іспаномовних Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків. Гіпертекст має специфічну структуру, яка полягає в тому, що в інформаційній одиниці наявні певні рамкові компоненти, зокрема, заголовки [8:184], які водночас виконують функцію зв'язок.

Якщо нас зацікавила будь-яка тема, наприклад, *Separaciones y divorcios*, то активізуючи її, ми потрапляємо на сторінку, де розташовано заголовки повідомлень, їх кількість, час розміщення останнього повідомлення, адресант, що розпочав Інтернет-форум. Отже, заголовки повідомлень Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків є особливим інформативним компонентом, який займає стилістично сильну позицію, є носієм компресованої інформації й смисловим центром, оскільки інформує людей, чи варто їм читати такий форум. Варто зазначити, що заголовки повідомлень Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків можна класифікувати за синтаксичними моделями.

1) Заголовки з особовими формами дієслів уживають у 42% повідомлень Інтернет-форумів, наприклад:

Soy alcohólica y necesito salir... (1).

Mi pareja no me quiere (2).

У наведених прикладах дієслово виражено переважно в першій особі однини, де збігається творець мовлення з суб'єктом мовлення – з тим, хто пише.

У заголовках з особовими формами дієслова присутня модальність, тому вони вживаються також у вигляді питальних або окличних речень.

¿Qué les pasa a los hombres? (3).

¡Necesito ayuda, por favor!!!! (3).

Найхарактерніша ознака дієслів – переважна наявність теперішнього часу (*Presente de Indicativo*), використаного з метою актуалізації повідомлення Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків.

2) Заголовки з безособовими формами дієслова. До дієслів у безособовій формі належать: інфінітив, герундій, дієприкметник [9:192].

а) Заголовки з інфінітивом вживаються у 34% повідомлень Інтернет-форумів. Інфінітив виражає дію як таку, безвідносно щодо особи й часу, що зближує його з абстрактними іменниками, які передають процесуальні дії. Учасники застосовують інфінітив для досягнення ефекту ліричного спогаду. Наприклад: *Antes de ser mamá* (3).

Vivir en pareja (4).

б) Заголовки з дієприкметником. Дієприкметник називає дію або стан, що приписуються особі або предмету як їх ознака. Вживаються для опису минулого у 17% повідомлень форумів, наприклад: *Herido a tiros mi hermano en una discoteca...* (5).

Hospitalizada mi hija... (3).

в) Заголовки з герундієм. Герундій виражає дію в її розвитку. Такий тип заголовка є рідковживаним (4%). Герундій використовують із метою надання динамічності заголовку. Наприклад: *Esperando a mi amor...* (365).

3) Заголовки, виражені іменниками, вживаються у 28% повідомлень із метою економії зусиль і часу учасників та для компресії інформації. Наприклад: *Sorpresa* (4). *Chantaje* (3). *Decoración* (5).

Знакова сутність 33% заголовків, досліджених нами в результаті суцільної вибірки, належить до прецедентних висловлювань, які є відтвореними продуктами мовленнєво-розумової діяльності, та складними знаками, сума значень компонентів не дорівнює їхньому

змісту, що завжди “ширше” простої суми значень, багаторазово відтворюються у мовленні носіїв мови [10:48]. До прецедентних висловлювань належать:

– заголовки, запозичені з назв фільмів і телевізійних серіалів. Наприклад:
Durmiendo con su enemigo (J.Ruben, 1991 США). – *Durmiendo con su enemigo* (2).
Apocalypse Now (F.F. Coppola, 1979 р., США). – *Apocalypse Now* (2).

Lo que el viento se llevó (V.Fleming, 1939 р., США). – *Lo que el viento nos trajo* (3).
Los ricos también lloran (телесеріал 1999 р.) – *Los ricos también lloramos* (4);

– заголовки, запозичені з назв літературних творів і дещо змінені:

El coronel no tiene quien le escriba (G.García Márquez, 1961). – *No tiene quien le quiera*

(1).

Alicia en el país de maravillas (Luis Carroll, 1865). – *En el país de los placeres* (2).

Crimen y castigo (Ф.Достоевський). – *Crimen y castigo* (2).

– заголовки, запозичені з уривків літературних творів:

Ser o no ser: ésa es la cuestión (Шекспір). – *Ser o no ser* (3).

Quedar o no quedar con mi familia (4).

Marido o amante: ésa es la cuestión (5);

– заголовки, запозичені з назв чи з фрагментів пісень:

Corazón partío (Alejandro Sanz) – *Corazón partío...* (2).

Ella diciendo sí, siempre pensando no (Javier Álvarez) – *Ella diciendo sí, siempre pensando*

no (5);

– заголовки, запозичені та/або видозмінені з афоризмів, прислів'їв і приказок:

Donde las dan, las toman. – *Donde las dan, las toman* (2).

No es oro todo lo que reluce. – *No es inevitable todo lo que parece* (2).

Ojos que no ven, corazón que no siente. – *Corazón que no siente* (4).

Ми можемо зробити **висновок**, що заголовки повідомлень Інтернет-форумів утворено за певними синтаксичними моделями: заголовки з особовими формами дієслів, заголовки з безособовими формами дієслів та з іменниками. Заголовки Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків належать до прецедентних висловлювань, що пояснюється їхньою роллю інформативного й комунікативного орієнтира адресата.

Перспективними напрямками розвитку дослідження, що чекає на увагу науковців, може бути опис структурних та функціональних особливостей гіпертексту інших жанрів Інтернет-дискурсу, а також його порівняння з іншими типами дискурсів на матеріалі не лише іспанської, але й інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Леонтьев В.П.* Новейшая энциклопедия Интернет. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 2. *Кессель М.* Индивид. Сім'я. Суспільство // Історія європейської ментальності. – Л.: Літопис, 2004. – С.39-141. 3. *Липтенко С.Д.* Семья // Новейший философский словарь. – Минск: Изд-во В.М.Скакун, 1998. – С.609-610. 4. *Черкасова О.В.* Современная семья: проблемы и перспективы развития: Учебное пособие. – Самара: Самарск. ун-т, 2000. 5. *Карабанова О.А.* Психология семейных отношений: Учеб. пособие. – Самара: Изд-во СИОКПП, 2001. 6. *Кухаренко В.А.* Интерпретация текста: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1988. 7. *Матвеева Т.В.* Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк. – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1990. 8. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. 9. *Виноградов В.С.* Грамматика испанского языка: Практический курс. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 1990. 10. *Красных В.В.* Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК Гнозис, 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *VADEMECUMM* 17/07/03 07:57 Ganas de suicidarse.

<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=71793&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87>

2. *COCOSISI* 01/07/03 15:27 Como saber si no te estás equivocando.

<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=64375&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87>

3. *TALLA.COM* 25/06/03 11:50 COMO SABER SI ELLA ESTA ENAMORADA?

<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=66072&IDforo=187&nivel=2&idcanal=87>

4. *ANDAMIRANDA* 01/07/03 16:55 Como saber si no te estas equivocando

<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=64375&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87>

ЛУНЬОВА Т.В.

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ “ФРЕЙМ” У СУЧАСНИХ ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Характеризуючи стан розвитку когнітивної лінгвістики як порівняно нової області мовознавчої науки, С.А.Жаботинська зазначала, що з трьох етапів, які проходить кожна нова теорія – 1) “цього не може бути”, 2) “це можливо”, 3) “це очевидно”, – когнітивна лінгвістика перебуває на стадії “це можливо” [1:145]. Це означає, що, оформившись у самостійну наукову парадигму з власною метою і задачами, когнітивна лінгвістика водночас залишається відкритою парадигмою, оскільки конкретні методики аналізу фактичного матеріалу продовжують розроблятися і вдосконалюватися [1:145]. Зміна парадигм у будь-якій науці робить особливо актуальною розробку загальних та часткових проблем епістемології [2:55], тобто потребує рефлексії над загальнометодологічними основами наукових побудов, над суттю використовуваних понять та методів [2:57]. Тому в лінгвокогнітивній парадигмі важливою є не тільки розробка конкретних методик аналізу, а й визначення основоположних епістемологічних принципів, які не завжди належною мірою відрефлектовуються дослідниками. Розв'язання проблеми з'ясування епістемологічних засад когнітивної лінгвістики убезпечить учених від неадекватного аналізу фактичного матеріалу та необґрунтованих і внутрішньо суперечливих висновків і у такий спосіб уможливить ефективність лінгвокогнітивних досліджень. У більш широкому контексті розв'язання методологічних проблем певної науки (у даному випадку – лінгвістики) сприяє поступу науки в цілому.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Протягом останніх п'яти років питання про епістемологічні основи когнітивної лінгвістики привернуло увагу цілого ряду дослідників. Даній проблемі присвячені як окремі теоретико-методологічні розвідки [3; 4; 5 та ін.], так і методологічні розділи чи підрозділи у роботах, зосереджених на вивченні конкретного мовного матеріалу [див., напр.: 6; 7; 8; та ін.]. У працях першої групи з'ясовується специфіка когнітивної парадигми в лінгвістиці, визначаються особливості різних напрямків, що виокремилися в рамках цієї парадигми, розкриваються вихідні засади методу лінгвокогнітивних досліджень. У роботах другої групи розробляються конкретні методики аналізу фактичного матеріалу із врахуванням специфіки об'єкту дослідження. При цьому здійснюється робоче уточнення ключових понять когнітивної лінгвістики, зокрема таких як “концепт”, “смісл”, “складники концепту” тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основи когнітивної лінгвістики на теренах Росії та України були закладені насамперед у фундаментальних працях О.С.Кубрякової [9], М.М.Болдирева [10], С.А.Жаботинської [11]. Саме з іменами цих дослідників пов'язане запровадження у лінгвістичні дослідження таких нових понять як “концепт”, “репрезентація”, “концептуальна система” тощо. Перелічені класичні праці та розглянуті вище теоретико-методологічні роботи останніх п'яти років є посутнім внеском у розробку епістемології когнітивної лінгвістики, що дозволяє їй поступово переходити зі стадії “це можливо” на стадію “це очевидно”.

До нових понять, упроваджених у науковий обіг саме когнітивною парадигмою, належить і поняття “фрейм”. Усвідомленню того, що застосування поняття фрейму для мовознавчих студій є можливим і продуктивним, сприяла, перш за все, концепція С.А.Жаботинської про п’ять базових фреймів [12; 1]. Попри те, що в сучасних лінгвокогнітивних роботах простежується певна однастайність стосовно вибору засад фреймового аналізу – так, найчастіше дослідники спираються на роботи М.Мінського [13], Дж.Лакоффа [14], Ч.Філлмора [15] та С.А.Жаботинської [12; 1], – трактування поняття “фрейм” зазнає більш чи менш суттєвих модифікацій під час його застосування для аналізу фактичного матеріалу. Такий стан справ з необхідністю потребує методологічних рефлексій над поняттям “фрейм” та способами його використання в сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях.

Актуальність даної розвідки визначається її спрямованістю на епістемологічний аналіз тенденцій використання поняття “фрейм” у сучасних лінгвокогнітивних роботах, що є певним внеском у розробку питання методологічних засад когнітивної лінгвістики.

Метою статті є проаналізувати спектр тлумачень поняття “фрейм” у сучасних українських та російських лінгвокогнітивних працях. За своїм характером дана розвідка є одночасно *рефлексивною та саморефлексивною*, оскільки присвячена як аналізу використанню поняття “фрейм” у роботах ряду науковців [16; 17; 18; 19 та ін.], так і рефлексіям над застосуванням цього поняття у власному дослідженні [20].

Об’єктом дослідження є смисл поняття “фрейм”, використовуваного для лінгвокогнітивного аналізу мовного матеріалу.

Предмет дослідження становлять варіювання тлумачення поняття “фрейм” у роботах з когнітивної лінгвістики, виконаних на теренах України та Росії, та пов’язані з цим варіюванням різні підходи до використання поняття “фрейм” у лінгвокогнітивних студіях.

Матеріал роботи складають: 1) вітчизняні дисертаційні дослідження та статті 1999-2007 рр. які розглядалися на предмет того, яким чином у них розуміється поняття “фрейм”, 2) корпус текстових фрагментів, у яких об’єктивується концепт ГАРМОНІЯ, котрий був проаналізований з метою визначити потенції застосування поняття “фрейм” у сучасній лінгвістиці.

Наукова новизна даної розвідки визначається тим, що в ній уперше здійснено системний аналіз варіювань тлумачень поняття “фрейм” у сучасних російських та українських лінгвокогнітивних роботах, з’ясовано коло тих феноменів, для моделювання яких застосовується поняття “фрейм”, та окреслено сферу, у якій використання поняття “фрейм” може стати перспективним у плані отримання нових результатів про специфіку функціонування концептуальних структур, вербалізованих за допомогою різних мовних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аксіоматичним положенням у сучасних дослідженнях, у яких використовується поняття “фрейм”, є визнання структурованості фрейму. Спираючись на цю аксіому, лінгвісти найчастіше посилаються на М.Мінського (“Фрейм являється структурою даних для представлення стереотипної ситуації” [13:7]), Т.А. ван Дейка (“Фрейми не є “шматками” знання, що виділяються довільно” [21:16]) та Ч.Філлмора (фреймом називається певна “конструкція знання” [15:54]).

На нашу думку, саме уявлення про структурованість фрейму стало підставою для **зближення поняття “фрейм” з поняттям “концепт”**. Хоча окремий смисл також може бути концептом [10:36], концепт переважно розглядається як “ціла концептуальна структура, яка включає інші концепти та задає інші ступені абстракції” [10:36]. Так, у тепер уже класичному визначенні концепту О.С.Кубрякової фігурує поняття структури: “концепт – термін, який слугує для пояснення одиниць ментальних чи психічних ресурсів нашої

свідомості; тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини” [22:90] (підкреслено нами – Т.Л.).

В аспекті зближення з концептом, *фрейм розглядається у два способи: 1) як певний тип концепту і 2) як один із способів структуризації змісту концептів*. Так, фрейм як один з типів концептів виділяється на основі критеріїв характеру змісту та ступеня абстракції; згідно з цим підходом, поряд з фреймом розглядають конкретно-чуттєвий образ, уявлення, схему, поняття, прототип, пропозиційну структуру, сценарій [10:36, 42]. Із застосуванням аналогічного підходу виокремлюють концепт-фрейм як один з типів лексичних концептів [23:53-56]. В останньому випадку промовистим щодо зближення понять “фрейм” та “концепт” є термін *концепт-фрейм*, який самою своєю формою складного слова репрезентує ідею єдності чи навіть злитості названих понять.

Визнання структури певних концептів складною та багатоплановою результує в такій інтерпретації поняття “фрейм”, за якої фрейм є однією із структур, що упорядковують загальну структуру концепту. Наприклад, фрейм разом з уявленням (мисленнєвою картинкою) та схемою структурує концепт ДОРОГА, вербалізований у російській мові [24:92-93].

За нашими спостереженнями, *найбільш поширеним у сучасних дослідженнях є застосування поняття “фрейм” саме для моделювання концептів*. Так, фрейм успішно використано для моделювання змісту таких різних концептів як: ВЛАДА [8], РАДІСТЬ [26], ШЛЯХ [27], БОГ [28], СТРАХ [19], ЗЛОЧИНЕЦЬ [6], ІНОЗЕМЕЦЬ [29], КРАСА [30].

Також *поняття “фрейм” уживається для представлення структури складників певного концепту*. Наприклад, з опорою на фреймову структуру змодельовано концептуальне поле актанта-матері, що розглядається як інформаційне ядро концепту МАТЕРИНСТВО [31]; досліджено концепти КРАСА ДУХОВНОГО СВІТУ і КРАСА МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТУ як складники концепту КРАСА [30]. Аналізуючи концепт ГАРМОНІЯ, ми виділили його складники-модуси, змодельовавши структуру деяких з них саме з використанням поняття фрейму [20]. Зокрема, структуру раціонально-логічного модусу концепту ГАРМОНІЯ, як сукупність понятійних, абстрактних знань мовців про гармонійність, представлено у вигляді сукупності шести фреймів: двох фреймів високого рівня абстрагування (“Гармонія частин(и) і цілого” та “Гармонія подібного різного”) та чотирьох фреймів, що містять більш конкретизовану інформацію (“Статична гармонія частин(и) і цілого”, “Динамічна гармонія частин(и) і цілого”, “Статична гармонія подібного різного”, “Динамічна гармонія подібного різного”) [20:88-98]. Картинно-образний модус лексикалізованого концепту ГАРМОНІЯ, як упорядковану сукупність конкретних, наочних уявлень про гармонійність, змодельовано у вигляді чотирьох фреймів високого рівня абстрагування (“Гармонійне життя живих істот”, “Гармонійна взаємодія матеріальних об’єктів”, “Гармонія між матеріальними об’єктами”, “Гармонія між матеріальним об’єктом та довкіллям”) та двадцяти п’яти фреймів, котрі структурують більш конкретну інформацію [20:98-119].

Складники фреймів, у свою чергу, можуть вважатися концептами. Наприклад, фрейм “Побут” аналізується як представлений поєднанням ряду концептів [25]. При цьому концепти, що структурують фрейм “Побут”, розглядаються як пов’язані з фреймами “Природа” та “Людина” [25]. Основу такого тлумачення співвідношення фрейму та концепту можна вбачати в наведеному вище визначенні концепту як одиниці смислу.

Таким чином, у сучасній українській та російській когнітивній лінгвістиці відмічається стійка тенденція до використання понять “фрейм” і “концепт” в одному дослідженні, однак при цьому залишається певна понятійна невизначеність стосовно їх співвідношення. Так, фрейм може розглядатися або як складник концепту, або як спосіб його структуризації; водночас концепт може визнаватися складником фрейму. При цьому спостерігається наступна закономірність: використання поняття “концепт” спирається на

більш чи менш експліковане розуміння певної когнітивної (ментальної) одиниці як цілісності; застосування поняття “фрейм” перш за все імплікує структурну членованість аналізованої когнітивної (ментальної) одиниці.

Поряд з концептами, у лінгвокогнітивістиці виділяють й інші ментальні одиниці. Для моделювання цих одиниць також успішно застосовується поняття фрейму. Так, побудова концептуальної моделі для *поняттєвої категорії* ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ здійснена з використанням поняття фрейму [32].

Окрім цього, поняття фрейму дозволяє змодельовати *концептуальні ситуації* та відповідні *текстові ситуації* як більш складні порівняно з концептами ментальні утворення. Зокрема, засобами фреймового моделювання досліджено структуру таких концептуальних/текстових ситуацій: “скоєння злочину та очікування відповідальності за нього”/ “злочин – відповідальність” [16], “лікування хвороби”/ “хвороба – лікування” [18], “соціальний захист” [17]; комунікативних ситуацій “розслідування” та “допит” [6], “суперництво” [33].

Водночас варто відмітити *відсутність чіткого розмежування понять “концепт” та “ситуація”*. Наприклад, концепт ШЛЯХ розглядається як пов’язаний з певною стандартною ситуацією [27]. Хоча таке розуміння концепту не дозволяє з чіткістю диференціювати його від інших понять когнітивної лінгвістики, воно логічно узгоджується з визначенням фрейму, запропонованим М.Мінським (див. вище). Так, саме на М.Мінського посиляється О.С.Пальчевська, зближуючи поняття “концепт” та “ситуація” [27]. Подібно до цього фрейм застосовується О.О.Борисовим для моделювання концепту СТРАХ, пов’язаного з вербалізованою ситуацією виникнення та переживання індивідом емоції страх [19]. Тісний, майже синкретичний, зв’язок між поняттями “фрейм”, “концепт” і “ситуація” чи не найяскравіше виявляється в такому поясненні А.П.Бабушкіна: “Концепт-фрейм імплікує комплексну ситуацію; його можна зіставити з “кадром”, у рамки якого потрапляє все, що є типовим та суттєвим для даної сукупності обставин” [23:55]. Аналогічно всі три поняття “фрейм”, “концепт” і “ситуація” – пов’язуються між собою у такій дефініції: “фрейм – об’ємний, багатокомпонентний концепт, який являє собою “пакет” інформації, знання про стереотипну ситуацію” [10:37].

Застосування поняття “фрейм” виявилось успішним і для *моделювання змісту текстів*. Так, у термінах фреймів представлено ментальні простори певного твору [34], текстові концепти [35], цілісне значення тексту [36] та дискурсу [37; 38].

Як бачимо, поняттю “фрейм” притаманна епістемологічна гнучкість, що дозволяє успішно використовувати його для моделювання когнітивних структур різного рівня складності.

Поряд із відміченими вище *труднощами з диференціацією понять “фрейм”, “концепт” і “ситуація”* спостерігається також *непослідовне вживання поняття “фрейм” стосовно одиниць ментального та вербального рівнів*.

Як відомо, когнітивна лінгвістика спирається на постулат про зв’язок вербальних одиниць з одиницями ментальними. Прийняття цього постулату як основи дослідження дозволяє, з одного боку, моделювати недоступні прямому спостереженню ментальні одиниці, коли ці ментальні сутності об’єктивуються за допомогою мовних одиниць, і, з другого боку, інтерпретувати глибинні виміри мовної семантики [39:26]. Водночас вербально репрезентована ментальна структура – це не те саме, що ця ж ментальна структура, як вона існує в свідомості до/ без вербалізації.

Зважаючи на вищевикладене, *не зовсім коректним* на нашу думку, є *ототожнення складників фрейму* (як феноменів ментальних) *та лексем чи їх сем* (як феноменів вербальних). Наприклад, А.В.Скрипник називає компонентами слотів (складників) фрейму лексеми [38], характеризує лексеми чи семи цих лексем як такі, що наповнюють певний фрейм [38]. Доречніше, на наш погляд, було б говорити про лексичну репрезентацію

складників (слотів) певного фрейму. З тих же міркувань не зовсім коректним видається вживання виразу «фрейм лексико-тематичної групи “пейзаж” [37], оскільки суттю фрейму є не репрезентація мовних одиниць, а представлення певної позамовної ситуації, таке представлення, яке потенційно може бути об’єктивоване засобами мови.

Проаналізовані вище підходи до застосування поняття “фрейм” стосувалися моделювання концептів, ситуацій, ментальних просторів тощо як окремих ментальних сутностей. Однак очевидно, що концепти існують у свідомості людини не ізольовано. Наприклад, концепти якостей/ властивостей закономірно передбачають концепти носіїв цих властивостей оскільки якість існує втіленою в певних предметах [40:106]. Так, концепт КРАСА виявляє регулярні зв’язки з концептами ПРИРОДА, ЛЮДИНА, МИСТЕЦТВО [30]; у проведеному нами дослідженні було з’ясовано, що концепту ГАРМОНІЯ властиво комбінуватися з концептами НОСІЙ ГАРМОНІЙНОСТІ та ВЛАСТИВІСТЬ [20].

Розглянемо більш детально питання про можливість **моделювання комбінаторики концептів із застосуванням поняття “фрейм”**, приділяючи увагу тим аспектам даної проблеми, які не були достатньою мірою висвітлені в нашому дисертаційному дослідженні. Почнемо з аналізу мовного матеріалу. Для цього розглянемо текстовий фрагмент, у якому вербалізується концепт ГАРМОНІЯ: *The development of the Naval version, the NA 39, was ahead of the RAF's and was showing great promise. It was partially funded by the US under the Mutual Defence Aid Programme, and, from the Defence costs point of view, was the obvious choice as the common airframe, if the operational requirements of the two Services could be harmonized. Whether harmonization of requirements would prove feasible or not, there would have to be a major rationalization of the aircraft industry if it was to continue competing in world markets* (BNC). У наведеному фрагменті концепт ГАРМОНІЯ вербалізовано за допомогою слів *harmonized* та *harmonization*. Носієм гармонійності виступають вимоги двох різних інституцій – відповідний концепт об’єктивовано за допомогою словосполучення *operational requirements of the two Services* та слова *requirements*. Когнітивною основою вербалізованого смислу наведеного текстового фрагмента є фреймова модель ГАРМОНІЯ + ДВА НОСІЇ ГАРМОНІЙНОСТІ, яка закорінена в концептуальних зв’язках між слотами ТАКИЙ та ЩОСЬ предметно-центричного фрейму за С.А.Жаботинською [12; 1].

Цікаво відмітити, що в проаналізованому текстовому фрагменті одна і та ж концептуальна структура ГАРМОНІЯ + ДВА НОСІЇ ГАРМОНІЙНОСТІ об’єктивується двічі за допомогою різних мовних засобів: сполучення дієслова з іменником та сполучення іменника з іменником. У цьому відношенні особливо яскраво простежується **відмінність між когнітивним та традиційним структурним підходом до вивчення комбінаторики вербальних одиниць**.

Так, традиційний структурний аналіз вимагає розглядати наявність двох комбінаторних схем стосовно мовних структур *operational requirements of the two Services could be harmonized* та *harmonization of requirements*. У першому випадку слова *requirements* і *harmonize* поєднуються за схемою $N_{(Plural)} + V_{(Passive\ form)}$. У другому випадку лексеми *harmonization* та *requirements* сполучаються за схемою $N + of + N$. Наявність цих двох різних схем пояснюється різною частиномовною приналежністю керуючих слів: *harmonize* є дієсловом, *harmonization* – іменником.

Лінгвокогнітивний підхід дозволяє розкрити глибинну когнітивну основу сполучуваності слів *harmonize* та *harmonization*. Такою основою є здатність концепту ГАРМОНІЯ комбінуватися з концептами НОСІЙ ГАРМОНІЙНОСТІ.

У дослідженнях комбінаторики концептів видається доцільним **розрізняти поняття потенційної та реалізованої здатності концептів поєднуватися між собою**. Потенційну комбінаторику концепту ГАРМОНІЯ можна описати за допомогою фрейму ГАРМОНІЯ + НОСІЙ/ НОСІЇ ГАРМОНІЙНОСТІ. Наприклад у наступному фрагменті ця потенційна

комбінаторика реалізована як поєднання концепту ГАРМОНІЯ з концептом ДАНІ (ІНФОРМАЦІЯ): *To help ensure the harmonization and comparability of environmental data in the Community as well as the integration of European environmental data into international environmental monitoring programmes, such as those established within the framework of the United Nations and its system of agencies. Considerable stress is laid by the Commission on collaboration with national data-gathering agencies and with states adjacent to the Community's borders* (BNC).

Потенційна здатність концепту ГАРМОНІЯ до комбінування з концептами носіїв гармонійності може не реалізуватися під час об'єктивації цього концепту в тексті, наприклад: *Harmony reigns over disparity in this new world vision, and a multi-faceted language has been found in which to express it* (BNC). У цьому текстовому фрагменті концепт ГАРМОНІЯ ослівлено за допомогою лексеми *harmony*. Носії гармонійності залишилися не названими, а тому концептуально не висвітленими. Водночас у даному уривку гармонія персоніфікується за допомогою концептуальної метафори ГАРМОНІЯ – ЦЕ ПРАВИТЕЛЬ: *Harmony reigns*. Персоніфікація гармонії результує в тому, що гармонійність розглядається скоріше як особа, а не якість, а тому в даному контексті актуалізований концепт ГАРМОНІЯ не потребує концепту НОСІЙ ГАРМОНІЙНОСТІ. У своїй сукупності відсутність вербальної експлікації носіїв гармонійності та наявність персоніфікації гармонійності дають підстави стверджувати, що потенційна здатність концепту ГАРМОНІЯ до поєднання з концептами носіїв гармонійності в даному фрагменті не реалізована.

Окрім того, видається доцільним **розмежовувати обов'язкову та факультативну комбінаторику концептів**. Для концепту ГАРМОНІЯ здатність поєднуватися з концептами НОСІЙ ГАРМОНІЙНОСТІ є обов'язковою (точніше – потенційно обов'язковою). Здатність же сполучатися з концептом МІРА, властива концепту ГАРМОНІЯ, є факультативною і може бути змодельована як фрейм ГАРМОНІЯ + МІРА, що закорінений у концептуальних зв'язках між слотами **СТІЛЬКИ** та **ТАКИЙ** предметно-центричного фрейму (за С.А.Жаботинською [12; 1]). Наприклад, у наступному текстовому фрагменті ця факультативна здатність є реалізованою: *In the Middle East there was a tradition of religious pluralism and the new faiths of Judaism and Zoroastrianism and – later – Christianity and Islam coexisted in relative harmony; in India during the seventeenth century, some Muslims and Hindus pooled their ideas and attempted to find a common vision: Sikhism was born of this attempt* (BNC).

Узагальнюючи результати здійсненого аналізу, доходимо таких **висновків**:

1) сутність поняття “фрейм” розкривається в контексті таких понять як “смісл”, “структура”, “концепт”, “репрезентація дійсності”;

2) фрейм може розглядатися як: а) певний тип концепту, б) один із способів структуризації змісту концепту, а саме як: і) спосіб структуризації концепту як цілісної ментальної одиниці, ii) спосіб структуризації складників концепту, в) як ментальна структура, що включає до свого складу різні концепти;

3) поняттю “фрейм” властива епістемологічна гнучкість, яка виявляється в тому, що поняття “фрейм” може бути застосоване для моделювання структур різних ментальних сутностей (концептів, категорій, ситуацій тощо);

4) популярність поняття “фрейм” у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях забезпечується як власною евристичною силою цього поняття, так і зв'язками з іншими ключовими поняттям когнітивної лінгвістики, насамперед з поняттям “концепт”;

5) використанням поняття “фрейм” є перспективним для дослідження закономірностей комбінаторики концептів;

6) лінгвокогнітивні студії комбінаторики вербалізованих концептів дозволяють моделювати узагальнені комбінаторні схеми, притаманні словам подібної семантики, що

мають різну частиномовну приналежність; це, у свою чергу, уможливило з'ясування глибинних принципів організації вербальних одиниць у складі певних структур;

7) моделюючи комбінаторику концептів з опорою на поняття “фрейм”, доцільно розмежовувати обов’язкову та факультативну комбінаторику, а також потенційну та реалізовану комбінаторику.

Подальші перспективи дослідження. Оскільки методологія застосування поняття “фрейм” щодо моделювання комбінаторики концептів є на сучасному етапі є найменш розробленою, вона потребує окремої епістемологічної рефлексії та методологічних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жаботинская С.А.* Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник МГУ. – 2003. – Вып.478. Лексика в разных типах дискурса. – С.145-164. 2. *Фрумкина Р.М.* “Теории среднего уровня” в современной лингвистике // Вопросы языкознания. – 1997. – №4. – С.55-67. 3. *Воркачев С.Г.* От лингвоконцептологии к лингвоидеологии: поиски метода // Vita in Lingua: К юбилею профессора С.Г.Воркачева / Отв. ред. В.И.Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – С.39-60. 4. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики // Vita in Lingua: К юбилею профессора С.Г.Воркачева / Отв. ред. В.И.Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – С.171-180. 5. *Самигуллина А.С.* Когнитивная лингвистика и семиотика // Вопросы языкознания. – 2007. – №3. – С.11-24. 6. *Горобець І.С.* Мовні засоби відтворення концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у сучасній американській художній прозі та газетній публіцистиці: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. 7. *Козак С.В.* “Людина і природа” у літературно-художньому дискурсі: досвід фреймового аналізу (на матеріалі романів Е.Штрітматтера і Т.Гарді): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2007. 8. *Чорновол-Ткаченко О.О.* Вербалізація концепту ВЛАДА у сучасному британському газетному дискурсі: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 Харків. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2007. 9. *Кубрякова Е.С.* Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1997. 10. *Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. 11. *Жаботинская С.А.* Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка). – М.: Ин-т языкознания РАН, 1992. 12. *Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського державного університету ім. Богдана Хмельницького. – Серія. Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип.11. – С.12-25. 13. *Минский М.* Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1979. 14. *Lakoff G.* Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. 15. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С.52-92. 16. *Барба Л.В.* Лінгвокогнітивні особливості текстової ситуації “злочин-відповідальність” у різних функціональних стилях сучасної англійської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Одес. держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 1999. 17. *Багумян О.В.* Текстова ситуація “Соціальний захист”: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англомовних текстів): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. 18. *Вострова С.В.* Фреймовий аналіз медичного дискурсу // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. LINGUAPAX-VIII. Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Видавнич. центр КНЛУ, 2002. – Вип.6. – С.258-262. 19. *Борисов О.О.* Мовні засоби вираження емоційного концепту страх: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. 20. *Луньова Т.В.* Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2006. 21. *Дейк Т.А. ван* Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. 22. *Краткий словарь когнитивных терминов* / Е.С.Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г.Панкрац, Л.Г.Лузина / Под общ. ред. Е.С.Кубряковой. – М.: Моск. гос. ун-т, 1996. 23. *Бабушкин А.П.* Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 24. *Ипполитов О.О.* О структуре концепта “дорога” в русском языке // Композиционная семантика: Материалы Третьей Международной шк.-семинара по когнитив. лингвистике, 18-20 сент. 2002г. / Отв. ред. Н.Н.Болдырев. – Ч.І. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2002. – С.92-94. 25. *Козак С.В.* Художнє відображення повсякденного життя людей у фреймах “природа” і “Людина” в романі Томаса Гарді “Тесс з родини Д’Ербервіллів” // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2006. – №29. – С.193-197. 26. *Шамасєва Ю.Ю.* Когнітивна структура концепту “радість” (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2004. 27. *Пальчевська О.С.* Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. 28. *Поліна Г.В.* Мовна об’єктивація концепту БОГ в англійському дискурсі XIV-XX століть: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харків. нац. ун-т імені В.Н.Каразіна. – Харків, 2004. 29. *Святюк Ю.В.* Семантика та функціонування етнономінацій у сучасній англійській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. 30. *Цапок О.М.* Мовні засоби репрезентації концепту “краса” в поезії українських шістдесятників: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2004. 31. *Хименко С.А.* Особливості моделювання концептуального поля актанта-матері як інформаційного ядра концепта “материнство” (на матеріалі сучасної англійської мови) // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2004. – №17. – С.256-259. 32. *Ніжегородцева-Кириченко Л.О.* Лексико-семантичне поле “Інтелектуальна діяльність”: досвід концептуального аналізу (на матеріалі іменників сучасної англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. 33. *Савчук І.І.* Фреймова модель комунікативної ситуації суперництва // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2004. – №17. – С.227-229. 34. *Павкін Д.М.* Образ чарівної країни в романах Дж.Р.Р.Толкієна: лінгвокогнітивний аналіз: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002.

sapo-onis → англ. *Saponify*
ісп. *Saponificar*.

У мовах, які вживають суфікс **-ific-(a)-** як формант дієслів у мові науки і техніки, дієслово утворюється додаванням до основи, здебільшого латинського суфікса **-ificare** адаптованого до фонології кожної з них **-ific-(a)-** в іспанській, **-ify-** в англійській, **-ifi(e)-** у французькій, **-ific-(a)-** італійській, etc. Цей фактор сприяє взаємобміну науково-технічних термінів між мовами.

Той факт, що утворення дієслів відбувається в певному спеціальному підвиді мови, як у нашому випадку науково-технічній, не суперечить, щоб ці дієслова перейшли до загальноновживаної мови (**codificar, versificar, tipificar, dosificar, santificar, lubricar**, etc).

В латинській мові, утворення цих дієслів відбувається шляхом процесу словоскладання [2]. В іспанській мові, навпаки, сегмент **-ific-(a)-** вважається мовцями словотворчим суфіксом. Незалежно від того, були ці науково-технічні дієслова запозиченими з латини чи інших мов, або ж утвореними синхронними морфологічними процесами іспанської мови, мовець, зважаючи на те, що ці дієслова були утворені шляхом суфіксації, повинен сприймати та інтерпретувати їх як такі, що мають внутрішню морфологічну структуру, а отже він повністю усвідомлює їх дериваційну основу.

“Таким чином, для мовця дієслово на **-ific-(a)-** може відсилати тільки до простого імені – іменника чи прикметника” [4:58].

Визнання внутрішньої морфологічної структури цих дієслів відбувається навіть в тих, які взяли їх латинські прототипи, а тому, незважаючи на те, що дієслово утворилося завдяки морфологічним процесам іспанської мови, йому надається структура відповідна до цих процесів, тобто останні є відповідальними за утворення цього дієслова.

Таким чином, в дієсловах, в яких неможливо впізнати вже наявну іспанську основу, єдиним морфематичним елементом для такого визнання є суфікс **-ific-(a)-**, що приєднується до сегменту не признаного твірною основою. В них можемо виявити два типи. Перший з них, утворений дієсловами, що не мають іспанської основи, спадкоємиці старої латинської, а отже мовець не може надати їм статусу твірної основи:

(laetus) letificar / (mirus) mirificar / mistificar / mixtificar / pontificar
(ratus) ratificar / (testis) testificar / (turis), turificar / (mundus) mundificar /
(ruber) rubificar / (notus) notificar.

Другу групу складають ті дієслова, в яких, незважаючи на те, що їх латинська основа має продовження в іспанській мові, морфемою визнається тільки суфікс **-ific-(a)-**, в силу того, що це дієслово має культурний (літературний) характер, а іспанську основу – народну, їх значення розмежувалися унеможливаючи мовцеві усвідомлення зв'язку між ними:

“Ці факти: формальне роз'єднання культурного (літературного) характеру дієслова на **-ific-(a)-** та його народного характеру, що вже починає вважатися як твірна основа сприятиме тому, що іноді обидва слова не сприймаються мовцем спорідненими” [4:58].

Серед цієї групи є такі дієслова:

cual / (qualis) calificar “determinar las calidades de una cosa”;
sacro / (sacer) sacrificar “hacer sacrificios”;
escaro / (scarus) escarificar “hacer incisiones en un cuerpo para la salida de un liquido”;
par / (par) parificar “probar o apoyar con una paridad o ejemplo lo que se ha dicho o propuesto”.

В іншій групі дієслів вдається виокремити як твірну основу, так і суфікс: вони складаються з двох елементів: суфікса **-ific-(a)-** та кореня або теми:

корінь + суфікс: *resin* + **-ific-(a)-**
тема + суфікс: *identic* + **-ific-(a)-**.

У наведених вище прикладах, необхідно виділити більшість з них, яким, з точки зору походження притаманна іспанська основа, яку мовець може вважати твірною:

amplio → *amplificar* “*ampliar / aumentar la amplitud*”;

grato → *gratificar* “*recompensar / dar gusto, complacer*”;

miel → *melificar* “*hacer las abejas la miel*”

pan → *panificar* “*convertir la harina en pan*”,

і так само: *auténtico*, *autentificar*; *beato*, *beatificar*; *clase*, *clasificar*; *escena*, *escenificar*; *gas*, *gasificar*; *gloria*, *glorificar*; *idéntico*, *identificar*; *impuro*, *impurificar*; *momia*, *momificar*; *persona*, *personificar*; *prosa*, *prosificar*; *puro*, *purificar*, *quimo*, *quimificar*; *sal*, *salificar*; *uno*, *unificar*; *verso*, *versificar*; *vivo*, *vivificar*, etc).

А тим дієсловам, в яких не можна визнати іспанську основу словотворення, оскільки вони є продовжувачами латинської основи в іспанській, діяхронні фонологічні зміни усунули формальний зв'язок, що міг існувати між латинською основою та її іспанською спадкоємицею. У цих дієсловах збереглася ідентичність латинської основи та народно – іспанського результату розвитку, а саме тому для інших іспанських словотворень вживається саме латинська, а не народна основа. Обидві твірні основи, латинська і народна, зафіксовані в “Правилах аломорфії твірних основ”(ПАТО):

corporificar:

corpor–: *incorporar*; *corporación*;

cuerpo: *cuerperear*;

damnificar:

damn–: *damnación*;

daño: *dañar*;

deificar:

dei–: *deidad*;

dios: *endiosar*;

estatificar:

estat–: *estatal*;

estado: *estadista*, *estadero*;

saponificar:

sapón–: *saponáceo*, *saponaría*;

jabón: *jabonoso*, *jabonera*;

osificar:

os–: *osamenta*, *oseo*;

hueso: *huesudo*, *deshuesar*;

petrificar:

petr–: *pétreo*, *petrera*;

piedra: *apedrear*, *empedrar*;

vitricar:

vit–: *vitrina*, *vitral*, *vítreo*;

vidrio: *vidrioso*, *vidriera*.

Грунтуючись на кількості зібраного фактичного матеріалу, можемо сказати, що суфікс **–ific–(a)–** утворює більше дієслів на іменниковій, а не прикметниковій твірній основі. Та навіть так, є досить імовірним, що дієслова, утворені на прикметниковій основі є, загалом, активнішими щодо переходу їх до загальноновживаної з науково–технічної мови, де вони утворилися.

Численні деномінальні дієслова з трудністю вживаються в загальноновживаній мові, оскільки їхнє значення є надто спеціалізованим. Відмітимо, що в іспанській мові існують також дієслова, утворені на цих твірних основах за допомогою інших суфіксів (**gasear**,

lapidar, salar), однак значення їх є різними, і вони ніколи не належать реєстрові спеціалізованої мови.

Не можна також відкидати, що невживання багатьох з цих дієслів в мові – стандарті, не тільки спричинено тим, що їх значення надто спеціалізовано, а й тим, що їх твірні основи належать виключно науково-технічній мові і не вживаються в загальноновживаній мові:

gasificar **Quim.** “*determinar la gasificación de los cuerpos químicamente tratados*”;

lapidificar **Quim.** “*convertir en piedra*”;

orificar “*rellenar con oro la picadura de una muela o de un diente*”;

quilificar **Fisiol.** “*convertir en quilo el alimento*”;

quimificar **Fisiol.** “*convertir en quimo el alimento*”;

sacarificar “*convertir por hidratación las substancias sacarígenas en azúcar*”;

salificar **Quim.** “*convertir en sal una substancia*”.

Деякі з цих дієслів мають свого синонімічного двійника, утвореного на тій же або іншій основі, але за допомогою якогось іншого продуктивного дієслівного суфікса мови-стандарту:

ejemplificar “*demostrar, ilustrar o autotizar con ejemplos lo que se dice / en la moral dar ejemplo*”

ejemplarizar “*ejemplificar, dar ejemplo*”

honorificar ant. *honrar* o *dar honor*”

honrar “*dar honor*”

melificar “*hacer las abejas la miel*”

melar “*hacer las abejas la miel y ponerla en los vasillos de los panales*”

nidificar “*hacer nidos las aves*”

anidar “*nacer nido las aves o vivir en él*”

versificar “*hacer o componer en verso poner en verso*”

versear “*hacer versos, versificar*”

damnificar “*causar daño*”

dañar “*causar detrimento, perjuicio, menoscabo, dolor o molestia*”

deificar “*divinizar, hacer o suponer divina una persona o cosa*”

endiosar “*eleva a uno a la divinidad*”

plantificar / *plantear* / *plantar*

resinificar / *resinar*

tonificar / *entonar*.

Крім цих, існують ще інші відіменникові дієслова, які повністю увійшли до загальноновживаної мови: *clasificar, crucificar, dosificar, especificar, mitificar, modificar, tomificar, planificar, significar, petrificar, ramificar, etc.*

Ситуація міняється у випадку з деад’єктивними дієсловами. Вони здебільшого інтегрувалися до мови-стандарту чи загальноновживаної з огляду на те, що у них можна виявити іспанську основу. А отже і їх значення легко сприймати як складові деривації. Деякі з цих дієслів є єдиними саме з цим значенням: *beatificar, certificar, dignificar, diversificar, fluidificar, gratificar, identificar, impurificar, justificar, ratificar, rectificar, santificar, simplificar, solidificar, unificar, verificar, etc.*, а в інших випадках це дієслово розділяє це значення з дієсловом, утвореним за допомогою інших суфіксів на тій же або інших твірних основах. В останньому випадку обидва дієслова можуть виявляти свою специфіку вживання, але в жодному випадку вони не конкурують між собою, а розподіляють поле своєї дії, а контекстуальні випадки, коли мовець слугується тим чи іншим дієсловом однаково є рідкими:

Fortificar el castillo / **Fortalecer el castillo*

**Fortificar los músculos* / *Fortalecer los músculos*

*Amplificar el sonido / *Ampliar el sonido*

**Amplificar la carretera / Ampliar la carretera*

Dulcificar la situación / Endulzar la situación

**Dulcificar los pasteles / Endulzar los pasteles,*

і так само: *clarificar / clarear / aclarar; electrificar / electrizar; falsificar / falsear; magnificar / agrandar; rarificar / enrarecer; vivificar / avivar.*

Більш того, існують ще й синонімічні дієслівні пари, які мають такі ж вживання та вживаються в однаковому контексті. У цих випадках щодо частотності вживання переважає одна з цих пар, а інша залишається маловживаною або вживається тільки в певних регістрах мови: *acidificar / acedar; autentificar / autenticar; bonificar / embonar; densificar / densar; intensificar / intensar; parvificar / empequeñecer; purificar / apurar; etc.*

В латинській мові дієслова складені з **-ificare** мають чітко виражено фактитивне значення, тобто мають значення зміну стану: категорія дієслів на **-ific-(a)-** це досить чітко семантично визначена категорія. Можна сказати, що всі дієслова на **-ific-(a)-** мають фактитивне значення, тобто зміни стану [4:28].

В іспанській мові значення цих дієслів не змінюється, однак треба мати на увазі, що ці дієслова, утворюються, в основному, в науково-технічній мові, а отже і їх значення визначаються експресивними потребами цієї підмови. Як вже було відзначено, в словотворенні за допомогою **-ific-(a)-** не йдеться про створення нових лексичних полів, а тільки термінів, а отже не існує жодної проблеми в утворенні дієслів на **-ific-(a)-** окрім зміни стану, бо його значення все одно покриває всі деномінативні потреби науково-технічної мови, а звідси й причина утворення численних нефактитивних дієслів з цих суфіксом:

dosificar “dividir o graduar las dosis de un medicamento”

ejemplificar “demostrar, ilustrar o autorizar con ejemplos lo que se dice fructificar” dar fruto los árboles y otras plantas / Pruducir utilidad una cosa melificar “hacer las abejas la miel”

notificar “hacer saber una resolución de la autoridad con las formalidades preceptuadas para el caso”

orificar “rellenar con oro la picadura de una muela o un diente”

testificar “afirmar o probar de oficio una cosa, con referencia a testigos o documentos auténticos / deponer como testigo en algún acto judicial / deponer como testigo en algún acto judicial / declarar”.

Виявлені нефактитивні дієслова є, здебільшого, деномінальними. Це зумовлено, як ми бачили раніше, тим, що в цьому типі дієслів чіткіше утримується їхня науково-технічна специфіка, та в тому, що в деад’єктивних дієсловах їх фактитивна інтерпретація є майже обов’язковою, оскільки прикметники мають зазвичай значення якості чи стану.

Є також деякі дієслова, успадковані з латини, що не мають значення зміни стану, хоча б тому, що вони не мали такого в латинській мові, або ж тому, що вони втратили перспективу свого історичного розвитку. Так само як і науково-технічні дієслова, їх значення стало більш посередницьким, тому що воно спричинено іншим типом чинників, а не значеннєвими характеристиками синхронного процесу деривації:

crucificar “fijar o clavar en una cruz”;

sacrificar “hacer sacrificios”; ofrecer o dar una cosa en reconocimiento de la divinidad”.

Виклавши ці твердження, можна сказати, що даний дериваційний процес, утворює дієслова, що означають зміну стану – від неуточненого стану до стану, вказаному твірною основою. Цю зміну можна розглядати як спричинену, і в цьому випадку ситуація виражатиметься за допомогою біактантної схеми, в якій причинна ситуація представлена як підмет (суб’єкт) – причина та спричиненою (каузативною) ситуацією у вигляді прямий додаток – Діяч, або ж не спричиненою (не каузативною), що виражає тільки результативний

стан за допомогою моноактантної схеми у внутрішньо-середньому стані, в якому є присутніми тільки Підмет – Суб'єкт – Діяч та дієслово з **-ific-(a)-**.

Зі всього сказаного вище можна зробити висновок, що суфікс **-ific-(a)-** є малопродуктивним при утворенні дієслів в сучасній іспанській мові з огляду на те, що його креативні здатності реалізуються, в основному, в науково-технічній мові або ж це дієслова, успадковані з латини, і на їх основі можуть бути утворені також інші дієслова за допомогою інших продуктивних суфіксів навіть з інших регістрів мови.

ЛІТЕРАТУРА

1.Белецкий А.А. Номинальная композиция: Именное словосложение в древнегреческом языке: Дис...канд.филол.наук. – М., 1943. 2.Кліменко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – Київ: Наукова думка, 1984. 3.Pena J. La formación de verbos en español: los sufijos verbales // La formación de palabras. Soledad Varela Ortega (ed.). – Madrid: Taurus Universitaria, 1993. – P.217-281. 4.Pena J. La derivación en español: verbos derivados y sustantivos verbales. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Diccionario de la lengua española.– Madrid: RAE, 1992. 2.Bosque I. Diccionario inverso de la lengua española. – Madrid:Gredos, 1987.

НАВАРЕНКО І.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ КАЗКИ ЯК ЖАНРУ ЛІТЕРАТУРИ

Актуальність роботи визначається однією з сучасних тенденцій розвитку лінгвістичної науки, спрямованою на вивчення різножанрових текстів, і з'ясуванню механізмів об'єктивації знань про світ у мовних формах, розглядом структурних та стилістичних особливостей текстів народних казок у зв'язку з їх комунікативною організацією та прагматичним потенціалом. Актуальною є також орієнтація на аспект взаємодії різних рівнів мови, що передбачає урахування національної специфіки жанру іспанської народної казки.

Метою дослідження є встановлення основних стилістичних складників іспанської народної казки, а також їх втілення в тексті казки за допомогою мовних засобів і характеру їх взаємодії у розгортанні картини казкового світу.

Предметом дослідження виступають закономірності функціонування лінгвостилістичних параметрів у реалізації смислової динаміки тексту.

Об'єктом дослідження є поезика іспанських народних казок.

Матеріалом дослідження слугують іспанські народні казки, відібрані з творів іспанської фольклорної літератури.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше на матеріалі іспанської народної казки здійснено аналіз її жанрової специфіки, виявлено константні і варіативні структурні частини у розгортанні картини казкового світу, а також встановлено стилістичні складники тексту казки як жанру літературного стилю.

Досягнення поставленої мети й обґрунтування нашого припущення зумовило **вирішення таких завдань**: окреслити жанрові ознаки іспанської народної казки, виявити константні і варіативні структурні частини у будові тексту та їх особливості стилістичного оформлення

Проблема визначення “статусу” казки в системі літературних жанрів, її класифікація, вивчення особливостей поезики казкових творів, а також відображення за допомогою казки духовного життя нації, поставили велику кількість питань перед сучасними науковцями (Д.Ліхачов, Н.Мастилко, Є.Мелетинський, В.Пропп, Т.Саєнко, тощо) [3; 9; 10; 11].

Інтерес до світу народної поезії, звертання до його ідеалів і цінностей, прагнення виразити певними літературними формами духовну спадщину народу – все це поєднала в собі народна казка.

Історія її становлення, як складової частини літературного процесу, відтворює увесь складний механізм взаємодії фольклору і літератури у різні історично-культурні періоди. Розглянувши основні історичні процеси еволюції казки, її поетику, на якій будується художній світ казки, можна визначити казку як жанрову форму літератури, де обов'язково будуть виділені її складові: місце і функції чарівного, просторово-часова і композиційна організація, естетична та образотворча функції казкової прози, моделювання картини світу, місце в історично-літературному процесі, прагматична настанова розповідача та специфічне інтонаційне забарвлення.

Казка є не лише надбанням народної епічної творчості, яке існувало у побуті чи у вигляді текстів, фіксуючих усну традицію, але й художнім твором з усіма правами літературного стилю. Народна казка як різновид літературного стилю – непростий і багатогранний предмет дослідження, актуальний напрямок філологічної науки, який поєднує в собі цілу низку теоретичних та історично-літературних проблем. У своїй відомій роботі “Проблеми поетики Достоевського” М.М.Бахтін зазначає, що літературний жанр за своєю природою віддзеркалює найбільш сталі, “вікові” тенденції розвитку літератури. Жанр – це представник творчої пам'яті в процесі літературного розвитку. Тому можна стверджувати, що жанр є специфічною формою відображення дійсності історичної і сучасної в загальній системі мови [1:30].

У визначенні жанру, ми візьмемо за основу характеристику В.П.Григор'єва, який під категорією літературного жанру розумів сукупність диференційних стилістичних ознак, які складають відносно самостійну стилістичну систему певного літературного жанру. Відносини в нутрі цієї системи можуть змінюватися з виділенням значних і фонових стилістичних ознак, які домінують у системі [2:83]. Тому стилістичне осмислення лексичного, граматичного, просодичного, тощо рівнів та структур тексту народної казки є невід'ємною частиною дослідження фольклорно-літературного процесу іспанської національної культури.

Казка формується, коли складається у порівнянні з міфами новий погляд на дійсність. Саме в казці відбувається принциповий поділ між реальним і нереальним. Чітке розмежування міфу й казки має велике значення, теоретичне й практичне. Теоретичне – це питання про співвідношення первісної ідеології (пізніше релігійної, мистецтва). Казка – це явище чисто художнє, а в міфі нерозрізненні риси несвідомо поетичні. Релігійні зачатки часто мають сліди ритуалів. Первісні казки ще не відмежувалися від міфів, вони ще міфологізовані. Деритуалізація, яка властива міфам, послаблення віри в дійсність міфічних “подій”, розвиток розсудкового мислення, втрата етнографічної конкретності, заміна міфічних героїв звичайними людьми, міфічний час на казково-невизначений, перенесення уваги з колективної долі на індивідуальну – все це моменти, сходинки процесу трансформування міфу у казку. Цей процес відбувається паралельно з жанровою диференціацією [3:115].

Відомо, що слово “казка” *cuento*(ісп.), *conte*(фр.) увійшло в романські мови з латинської *comptus*, що означає *переказування, перерахування*. У XVIII ст., коли вона почала своє самостійне існування, термін “казка” *cuento* або еквівалент *fábula* по відношенню до літератури вживався на рівних правах як “роман, повість, оповідання” (*cuento, novela*). Незважаючи на те, що публікувалися чисельні збірники казок і казкових оповідань, лише у XIX ст. казка була визначена як літературний твір, домінантними ознаками якого є фольклорна основа та настанова на вимисел. Відомо, що для позначення відповідного виду усної прози, в європейських мовах використовувався термін

“байка”(cuento corto, fabulilla), який був витиснений новим – “казка” (cuento, fábula). Підтвердженням цього слугують підручники з риторики, які дозволяють судити про початковий період визначення казки як окремого літературного жанру. Крім мети вразити й розважити, за казкою визначалася властивість виражати національні моральні цінності й зобразити, як і в повістях та романах, народний побут.

Власне наукове трактування поняття “казка” дотепер остаточно не визначено. У своїй більшості науковці схиляються до поняття “різножанровості” казкової прози і вивчають її різні напрямки функціонування: це і улюблений та популярний жанр фольклору народів світу, і вид усного оповідання з фантастичним вимислом, це і тісний зв’язок із міфологією, і художньо оформлена фольклорна проза.

Роз’яснення поняття “казка” знайшло своє відображення у різноманітних словниках та енциклопедичних виданнях. Так, тлумачні словники іспанської мови визначають казку як зв’язок слів для опису якоїсь вигаданої події або як вимисел [1:706]. Український літературознавчий словник-довідник називає казку оповіданням про вигадані події і явища, які сприймаються і переживаються як реальні [2:330].

Необхідно відмітити широкі можливості фольклору при використанні народних казкових образів, тем і сюжетів. Казка – це художній витвір, де збереглася історія народу, багатогранність його душі. В художній літературі вона набула самостійності, самобутності й художнього перетворення, хоча й утримала в собі цілу низку жанрових фольклорних особливостей, які віддзеркалюють самобутність нації. Але необхідно зауважити, що не існує чіткого розмежування і спільної думки про те, який твір вважати літературною казкою: твір, який має автора, або твір, який задовольняє ідейно-естетичні принципи фольклорної казки; прозовий чи поетичний твір, де активно використані фольклорна поетика з елементами фантазії, або авторський твір, де чітко вказано фольклорне джерело. Відсутність чіткого визначення терміну казки та її класифікації пов’язано перш за все не лише з широким тлумаченням поняття, але й зі складністю визначення жанрових ознак цього твору. Це відбувається за рахунок того, що текстам казок притаманні історична мінливість та творчі пошуки різних поколінь авторів, а також сталість вічної, універсальної й гармонійної форми пізнання у зображенні картини світу і людини. Вважається, що схожість сюжетів казок країн Європи зумовлена розповсюдженням християнства, міграційними процесами епохи Відродження, розвитком матеріального виробництва. Витоки народної поезії тісно переплелися в ранніх художніх творах різних країн Європи. Тому казковим текстам властиві константні (народна поетика) і варіативні (індивідуальність колективного автора) жанрові ознаки.

Займаючись питанням стиледиференційних ознак, дослідники системи функціональних стилів лінгвістичної школи Іспанії Т.Н.Шишкова, Х.К.-Л.Попок відносять казку до жанру прози літературного стилю. Вони підкреслюють, що поряд з універсальними рисами, які властиві усім функціональним стилям, літературному притаманні історизм і прагматизм, естетична і образотворча функції [4:76]. Саме ці ознаки є домінуючими у визначенні поняття літературності народної казки. Дослідники проблем стилю (О.Соколов, В.Фащенко) розрізняють у сукупності зумовлень, причетних до стилю, стилетвірні чинники і носії стилю. До чинників зараховують: світовідчуття (образне мислення) письменника, тематику і проблематику, яка його переймає, закони і норми обраного ним жанру. Носіями стилю виступають елементи форми художнього твору: від фабули і сюжету, композиції, які перетворюють тематику твору, формуючи її з життєвого та уявного матеріалу до мовних виразових форм (оповіді, розповіді, описи, монологи, діалоги) з їх лексико-синтаксичними структурами, інтонаційно-звуковими особливостями. Все це несе на собі стильову домінанту, яка відчувається у процесі естетичного сприйняття твору [2:656].

Сучасне концептуальне розуміння літературності казки дає М.Н.Ліповецький. На його думку, жанрова ситуація (конструктивно-значима колізія, яка лежить в основі хронотопа чарівної казки), розповідний артистизм і вільний ігровий початок складають “логіку жанру”. Той твір, де жанровою домінантою є чарівна казка, а структурним каркасом – художній світ – і є літературна казка, чарівно-казкова ціннісна модель світу обов’язково переосмислюється, на її фундаменті надбудовується образ художнього світу [5:27].

В межах окремого жанру формуються особливі засоби організації мовлення, які володіють естетичним потенціалом і зумовлюють можливість утворення твору як мовної одиниці і як художнього твору, і які відрізняють його від нехудожнього повідомлення, а також сприяють адекватному сприйняттю художнього твору адресатом-читачем, а ще в більшому ступені слухачем [2:6]. Жанрова специфіка твору може реалізовуватися різними засобами мови: лексичними, фразеологічними, синтаксичними, просодичними, тощо. Говорячи про диференціацію жанрів, необхідно звернути увагу на характеристику елементів, які притаманні спорідненим жанрам і які є властивими лише художнім творам. Така характеристика за визначенням В.П.Григор’єва базується на:

- а) схожості мови окремих поетичних та прозаїчних жанрів (напр., балади і казки);
- б) загальному походженні окремих літературних жанрів (напр., епосу в його прозаїчному і поетичному варіантах);
- в) наявності деяких закономірностей розвитку, загальних для літературного процесу в цілому [2:45].

Запропонований підхід у визначенні характеристик жанру уможливорює аналіз жанру художніх творів саме в лінгвістичних особливостях текстів, до яких належить народна казка.

Стилістика жанру вводить в сферу свого аналізу усі види мовних повідомлень, які зафіксовані в історії усної або писемної літературної творчості певного народу. Національна літературна мова з’явилася раніше, ніж безпосередньо сама національна література, але писемна літературна мова не є первісним утворенням, вона проростає на ґрунті усної народної творчості. Писемна література використовує досвід дописемної літератури [2:12]. Періодом становлення іспанської національної літератури називають конкретний історичний період від можливого появи перших усних жанрів на місцевій мові до перших писемних пам’яток на іспанській мові (V-VII до XV-XVII ст.). Історичний взаємозв’язок мови і літератури виражає закономірності розвитку самобутньої духовної культури народу, живлючі сили якої – історія, звички, бажання, мета, віра, почуття, пісні, казки, тощо – сприяють динаміці удосконалювання мовних форм думки, мовних процесів у мовленнєвій діяльності [6:24].

Необхідно зауважити, що складність визначення жанрових характеристик казки полягає у її рухливості й особливому місці в історично-літературному процесі. Звичайно, що процес розвитку у кожен епоху проходив по-різному, і тому кожна епоха має свій характер і рівні у використанні мовних засобів.

Дописемна епоха – це епоха розвитку усних жанрів, які не є чисельними, але є традиційними та більш сталими. Вони характеризуються анонімністю, варіативністю, вузьким колом функціонування. Усний художній твір міг відбутися лише в тому випадку, коли його “стилістичний набір” викликав у пам’яті слухача повідомлення з аналогічним набором стилістичних ознак. При цьому сам вибір теми зазвичай обумовлював і набір певних мовних засобів як основи його поетичності [2:21].

Початок становлення національної художньої літератури представляє собою період, в якому поняття художнього повідомлення починає виокремлюватися на фоні інших. Звідси закріпленість тематики, інваріантність композиційної структури, жорстка

співвіднесеність з жанровими ознаками. З цієї точки зору характерно, що особливо важлива роль в мові цього періоду належала лексиці, вибір якої регламентувався відповідно до вимог риторики. Таким чином, сучасні дослідники казки зазначаючи її відношення до народності, до пам'яток усної творчості, умовність і приблизність у сюжетному розвитку, традиційність композиційної будови, що є основними рисами у визначенні становлення казки як жанру, підкреслюють її належність до конкретного історичного періоду в історії формування національної літератури.

“Поетика” – одне з найбільш складних і багатогранних понять у лінгвістиці. В історичному аспекті вона займається дослідженням літературного процесу, де відображено історичну свідомість тієї чи іншої епохи, її ідеологічні засади, відношення літератури й дійсності. Історична поетика – це дослідження еволюції мовно-змістовних форм та творчих принципів письменника, а саме вивчення загального літературного процесу, встановлення взаємодії різних мовних категорій, дослідження еволюції поетичної свідомості [7:45]. В практичному плані поетичні принципи реалізуються в художньому пізнанні картини світу у вигляді літературної творчості.

Наукове осмислення казки як культурного і літературного явища, тісно пов'язаного з історією і поетикою народу, надасть можливість розкрити у повному обсязі її прагматичну направленість. Система народних ідеалів, соціальні й духовні цінності, на яких традиційно будується художня поетика, трансформуються у казці у вигляді боротьби за правду і справедливість, у протиставленні добра злу, у сумному і комічному та, звичайно, у вічних пошуках щастя. Тому, поетична мова казки передбачає живий емоційний контакт з аудиторією, можливість впливу на неї, а також зворотний зв'язок [7:209]. Історично виکارбувана гармонічна поетика народної казки передбачає “складність простоти”, на що завжди звертають увагу науковці. Підкреслюючи цю властивість, вони приходять до висновку, що незвичайній сконцентрованості світомоделюючій функції казки притаманна простота сприйняття при складній будові. Казка визнається одним з найбільш доступних для сприйняття видом художніх текстів. Казка проста. Це перше сюжетне читання. Однак простота казки для сприйняття не заперечує її семантичної складності, а є лише свідком того, що людина володіє відповідним механізмом для її засвоєння. Саме таке визначення характеризує особливі властивості казок, які передають новими засобами своєрідні ознаки усного виду фольклору. До таких, притаманних саме казці, властивостей ми можемо віднести: середовище, де відбувається процес розповідання, образ розповідача (казкаря), “казкові” (фантастичні) елементи, характерне інтонаційне оформлення, систему членування мовлення за допомогою пунктуації, яка також передбачає певну інтонацію, внутрішні закони композиційного оформлення тексту та безпосередньо її естетичну, образотворчу і дидактичну функції. Іншими словами, художнє осмислення епохи втілюється в її поетиці. Розуміння поетики художнього твору, яким є казка, не можливе без визначення терміну “художній світ”.

“Художній світ – це засвоєна й перетворена на ґрунті вимислу реальність” [7:79]. В наукових дослідженнях при визначенні цього поняття виділяють різні його складові: сюжетно – композиційна організація, простір та час, художні персонажі. Звичайно, художній світ кожного твору неповторний й оригінальний, але обов'язково існує внутрішній зв'язок серед різними світами художніх творів. Цей зв'язок відбувається у взаємодії художнього світу певного твору з реальним літературним процесом. Художній світ казки будується на загальних законах жанру, який визначає місце і функції чарівного, просторово-часову і сюжетно-композиційну організацію, систему казкових образів, функції колективно-авторської позиції.

Однак питання співвідношення індивідуальної (авторської) і колективної (народної) свідомості та їх актуалізації в народній казці, як жанру літератури, залишається ключовим при висвітленні жанрової специфіки казкових творів. Таким чином, вивчення поетики казки, її художнього світу обов'язково зумовлює дослідження її жанрової специфіки, визначення складових частин у сюжетно-композиційній організації казкового тексту і їх внутрішні закони, місце і функції чарівного, взаємодії образів добра і зла у відтворенні картини світу.

Сучасне поняття жанру казки вживається до літературних творів для дітей та дорослих, які побудовані на умовності зображення чарівного, і невід'ємною рисою яких є базування на фольклорних традиціях і їх місце в історично-літературному процесі. Це поетичний твір, зміст якого постійно варіюється, незмінною залишається стилістична оболонка казки. Кожна історична епоха, літературне направлення народжує нову художню форму, прикладом якої можуть слугувати сучасні твори казкового жанру. Чарівно-казкова модель світу обов'язково переосмислюється, на її фундаменті будується образ сучасного художнього світу [8:209].

Висновки: Узагальнюючи вище зазначене, можна визначити, що народна казка – це жанр літературного стилю, де за допомогою чарівно-фантастичного розвитку подій вирішуються морально-етичні, естетичні проблеми. Народну казку як жанр літературного стилю можна охарактеризувати такими домінуючими жанровими ознаками згідно з якими змістовність, наявність чарівного, яка зумовлює оригінальність у творенні образів і особливий ефект художнього сприйняття дійсності, замкненість і сталість сюжетно-композиційних структур, просування сюжету в умовному просторі й часі, непередбачуваність сюжетної ситуації, трикратність дій, казкова форма розповідання є обов'язковими умовами оформлення жанру, де мають бути особливий казковий світ та видовищна форма сприйняття казки, її образотворчість.

Казка – це фольклорний жанр літератури, де слово виконує не стільки інформативну функцію, скільки несе на собі художнє навантаження. Казка як художній твір не лише запозичує у фольклору, але й відтворює зв'язок з національною культурою, переосмислює її, доробляє, широко використовує елементи народної творчості для утворення символічного підтексту.

Перспективність дослідження стилістичних ознак жанру казки передбачає подальше пізнання поетики та художнього світу текстів казкової прози, а також виявлення спільних ознак у забезпеченні зв'язності різних функціональних стилів сучасної іспанської мови, дослідження когнітивного аспекту функціонування засобів сегментного та надсегментного рівнів у передачі й сприйнятті смислу текстів як цілісних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

1.Бахтін М.М Проблеми поетики Достоевського / Изд.2-е, перед. и доплн. – М., 1963. 2.Григорьев В.П. Становление языка испанской национальной литературы. – Л.: Гос. пед. инст., 1975. 3.Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. –М.:Школа / Язык русской культуры, 1997. 4.Шишкова Т.Н., Попок Х.-К.Л. Стилистика испанского языка. Минск: Высшая школа, 1989. 5.Липовецкий М.Н. Поэтика литературной сказки. – Свердловськ, 1992. 6.Данилич В.С. Становлення національної мови Іспанії. – К.: КНЛУ. Автореф. дис. д-ра філол... наук: 10.02.05 / КНЛУ. – К., 2007. 7.Овчинникова Л.В. Русская литературная сказка (история, классификация, поэтика). – М.: Альфа, 2001. 8.Цивьян Т.В. К семантике пространственных элементов в волшебной сказке / Сб. статей памяти В.Я.Проппа. – М., 1975. – С.191-213. 9.Лихачёв Д.С. Историческая поэтика русской литературы. – СПб., 1997. 10.Мастилко Н.В. Поэтика іспанської побутової казки. // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К: КНУ ім. Т.Шевченка, 2002. – Вип.1. – С.133-137. 11.Пропп В.Я. Исторические корни в сказке. – М.: Лабиринт, 2000.

ДОВІДНИКИ

1.Літературознавчий словник-довідник. – К.: Академія, 1997. 2.Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. Vigésima segunda edición. Madrid, 2001.

ОРФОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОНОГРАМ У ЗАПОЗИЧЕННЯХ

Актуальним аспектом нашої розвідки є дослідження особливостей функціонування літер без фонетичного еквівалента у запозичених словах.

Мета даної статті – аналіз афонограм у складі запозичень з інших мов з урахуванням функціонального фактору.

Об'єктом вивчення постають невимовні літери у запозиченнях, а **предметом** – їхнє функціональне навантаження у слові.

Матеріалом дослідження слугували запозичення, відібрані з періодичних видань, словників та ресурси Інтернет.

Наукова новизна полягає у дослідженні німих літер у складі слів іншомовного походження з точки зору доречності їх вживання у французькій мові.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Французька орфографія є дуже складною, суперечливою та не завжди логічною системою, а тому закономірним є той факт, що у лінгвістиці виникає велика кількість різноманітних теорій та пропозицій щодо її спрощення й удосконалення. Словниковий склад мови, постійно поповнюючись лексичними одиницями, відображає зміни в розвитку суспільства, а орфографія, у свою чергу, відображає ці зміни на письмі. Цікавим аспектом для дослідження та вивчення є взаємозв'язок усної та писемної мови, співвідношення графічного та орфографічного рівнів мови, комбінаторика літер, функціональні особливості орфограм тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість наукових праць, а також спеціально створені для вивчення письма науки (орфографія, орфографіка, графеміка) свідчать про значний інтерес до орфографії. У роботах вітчизняних (Г.Г.Крюčkова, В.М.Мазниченко, А.В.Новікової, Т.Г.Омельченко, І.В.Ситдикової, О.Д.Федченко) та зарубіжних лінгвістів (Т.А.Амірової, В.Г.Гака, Н.Каташ, Р.Тімоньє) велика увага приділяється дослідженню значеннєвих одиниць орфографічного рівня (орфограми, ініціаль та фіналь, графічне слово), їх структури та функцій.

Постановка завдання. Виявлення та дослідження орфографічних особливостей афонограм в іншомовних словах; визначення функціонального навантаження, яке несуть невимовні літери у складі запозичень.

В останні десятиріччя з'являється дедалі більше наукових праць, присвячених проблемам мовних запозичень.

Відомо, що мовний контакт є необхідною, але недостатньою умовою лексичного запозичення. Сприйняття іншомовних слів мовою-реципієнтом зумовлено рядом соціально-історичних, соціально-психологічних, соціально-культурних факторів. Усе це називається екстралінгвістичними причинами розвитку мови, які пов'язані не тільки з розвитком суспільства, науки та техніки, але і зі змінами у самих позначуваних предметах та явищах позалінгвістичної дійсності. Але крім зовнішніх причин, розвиток мови пояснюється факторами, що залежать від її системи, від фонетичної, морфологічної, семантичної її структур [1:143].

Раніше слово входило у мову лише усно-звуковим шляхом, а потім швидко асимілювалося фонетично, його пристосовували до правил мови-реципієнта. У наш же час більшість слів передається за допомогою книг, газет, журналів, ресурсів Інтернет, телебачення, радіо, що спричиняє неправильне читання відповідно до принципів національної орфографії. А.Доза вважає, що пристосовуючись до нової фонетики, іншомовні слова дуже часто зазнають значних змін [2].

Запозичення можна визначити таким чином: “Це чужомовний елемент (слово, морфема, синтаксична конструкція тощо) перенесений з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів з однієї мови до іншої” [3:158].

Протягом своєї історії і в теперішній час французька мова запозичувала та запозичує слова з різноманітних живих, а також мертвих мов. Проникнення іншомовних слів у французьку мову в різноманітні періоди її розвитку пояснюється як зовнішньолінгвістичними, так і внутрішньолінгвістичними факторами [1:44-45].

Запозичення іншомовної лексики зумовлюється необхідністю номінації нових реалій та понять, що виникають у носіїв мови в результаті знайомства з подіями, явищами та процесами економічного, політичного, наукового, культурного життя інших народів [4:208].

Запозичення дозволяють певним чином економити мовні зусилля мовців, оскільки вони використовуються для заповнення тих номінативних лакун, які існують у мові-реципієнті.

На думку Г.Г.Крючкова, інтернаціоналізація французької графічної системи сприяє її універсалізації, конкурентноспроможності, привабливості, а також надає шанс зберегти в майбутньому свою оригінальність, історичність і вижити в умовах лінгвістичної глобалізації [5:153].

Французька мова належить до числа мов із сильною графічною проникністю. Запозичення іншомовних слів у їхній графічній оболонці є навіть певною традицією у цій мові. У наш час спостерігається загальна тенденція: слова з мов, що користуються латинською графікою, запозичуються в їхній оригінальній графічній формі, у зв'язку з чим у французькій графічній системі постійно з'являються графеми, властиві іноземним мовам узагалі.

При передачі слів, взятих з мов, що не користуються латинським шрифтом, використовуються різні прийоми для позначення особливостей вимови цих мов, навіть якщо ці особливості не відтворюються у нормальній французькій вимові. Так, для передачі звука [x] використовується буквосполучення *kh*, хоча й вимовляється лише одне [k].

У сучасних словниках запозичені слова представлені в їхній графічній та фонетичній формі, максимально наближеній до джерела. Усе це робить французьку графіку нестійкою та строкатою.

Беззаперечним є той факт, що дослідження лексичних запозичень з інших мов є найбільш перспективними в науковому відношенні, оскільки подібні розвідки можуть покращити і збагатити лексикографічні видання, а також створити нові.

Зазначимо, що ставлення лінгвістів до іншомовних слів неоднозначне. Ряд мовознавців намагається створити французькі еквіваленти запозиченим словам. Однак, в останні роки, як зазначає В.М.Мазниченко, спостерігається тенденція відходу від протидії проникненню до французької мови іншомовної лексики та від суворого дотримання літературної норми [6:24-25].

Запозичення з давньогрецької та латинської мов становлять значний шар лексики романських мов [7:3]. Ми розглянемо ті випадки запозичень, де невимовні літери ніяким чином не впливають на вимову та ті буквосполучення, які нестимуть ідіоматичне навантаження у слові.

Характерною рисою французької графічної системи є історично утворені складні графеми або стійкі літерні сполучення – з двох або трьох літер (диграми, триграми) [8:27]. Ці поліграми можуть нести ідіоматичний характер. До таких буквосполучень відносять приголосну диграму *ph*, яка у французьких словах грецького походження вимовляється як [f] і позначає літеру ф – “фі” грецького алфавіту. Цей складний графічний комплекс можна зустріти у будь-якій позиції у слові:

- у префіксах та компонентах складних слів:

amphi – “навколо”, “обидва” – *amphibie, amphicranie, amphotropie*;
céphal – “голова” – *encéphalalgie, céphalalgiebrachycéphale*;
graph – “писати” – *graphie, bibliographieparagraphe*;
morph – “форма” – *amorphe, morphologie*;
phan – “видимий” – *diaphane, phanérogames*;
phil – “любити” – *bibliophile, philologie*;
phyt – “рослина” – *néophyte, phytotaxie*;
soph – “мудрість” – *philosophe, théosophe, sophiste*;
sphère – “куля” – *sphéricité, hémisphère*;
troph – “живити” – *a (dis)trophie, catastrophe*.

- в географічних назвах: *Dauphiné, Delphes, Euphrate, Phénicie, Philadelphie, Philippines (îles), Phoenix, Phrygie*.

Ідіоматичний характер може мати диграма *ch*, коли позначає звук [ʃ]: *chimie, chat, chien, chocolat, chambre, chaleur, revanche, dimanche, blanche, vache, revanche, crèche etc.*

Сполучення *ch* у французьких словах іншомовного походження може мати різний звуковий аналог: [tʃ] або [k], і зустрічається або на початку, або в середині слова. Наприклад:

- *check-list* [(t)ʃeklist], *cheese* [(t)ʃi:z] – показують тенденцію до спрощення вимови англійських запозичень;

- *chili* [tʃili], *chikano* [tʃikano], *quebracho* [kebratʃo] – іспанського походження;

- *cha-cha-cha* [tʃatʃatʃa] – звуконаслідування південно-американського походження.

У запозиченнях німецького походження зустрічається також триграма *sch*, яка відповідає фонемі [ʃ]: *schnapps*.

Написання *th, rh, kh* та дуже рідкісні сполучення літер *dh, gh, wh* є етимологічними, тут літера *h* не має фонетичного еквівалента. На думку В.Г.Гака, такі буквособолучення створені спеціально для символічного зображення певного звуку, що відсутній у французькій мові, але представлений у запозиченому слові [8:206].

Виникнення буквособолучень *ch, ph, th, rh*, які використовуються у французькій мові, пов'язане з особливою вимовою, властивою для деяких давньогрецьких приголосних. Останні вимовлялися з придихом, а у латинській мові передавалися з допомогою літери *h*. У сполученнях *th, rh* буква *h* взагалі не впливає на вимову *t* та *r*, а тому немає фонетичного обґрунтування для її написання [8:206]: *anthropologie, misanthrope, athlète, orthographe, orthodoxe, panthéon, isotherme, python, rhapsode, rhinite, rhinocéros, rhume* і т.д.

Сполучення приголосних *c* та *h* позначає грецьку літеру χ – ксі. Вимова [k] диграми *ch*, яка зазвичай у французькій мові використовується для позначення фонемі [ʃ] на письмі, свідчить саме про грецьке походження даного слова. Буквособолучення *ch*, передаючи звук [k], є сполученням монограми *c* та медіальної афонограми *h*. Проте не у всіх випадках ми можемо вилучити *h* без шкоди для вимови (коли *ch* відповідає фонемі [ʃ] та коли *h* виступає у функції діакритичного знаку). Ця невимовна літера є нефункціональною, коли сполучення літер *ch* знаходиться перед приголосною або голосними *a, o, u*. Будучи у складі словоутворюючих елементів грецького походження, літера *h* виступає в ролі афонограми:

arch – “древній”, – *archaïsme, archange*;

chlor – “зелений” – *chlore, chlorehydrique, chlorophorme, chlorure*;

chrys – “золото” – *chrysalide, chrysanthème*;

ichty – “риба” – *ichtiologie, ichthyocolle*;

psych – “душа” – *psychanalyse, psychodrame, psychopate, psychomoteur*;

tech – “вміння” – *technologie, technicité, technocrate*.

- перед приголосною: *chrétien, déchristianisation, arachnéen, strychnine, drachme, chrestomathie, autochtone, catachrèse etc.*

- перед голосними *a, o, u*: *choréographe, euchariste, cholédoque, chalcographie, machaon, choléra, catécumène, eschataogie, chaotique, anachorète, dichotomie, trochaïque, concoïdal, incoatif, arachioïde, bronchoscopie etc.*

Літера *h* може випадати, не впливаючи на вимову, що підтверджується її зникненням у багатьох словах грецького походження: *caméléon, caractère, colère, corde, hypocondre, mécanique, mélancolie, ocre, pascal, patriarchal* та ін.

З наведених вище прикладів можна зробити висновок, що у вільному сполученні літер *ch* із фонетичним еквівалентом [k], буква *h* виконує нейтральну функцію, за винятком деяких слів (у запозиченнях із грецької мови).

У ході дослідження було виявлено буквосполучення *csh*, яке відноситься до класу триграм завдяки внутрішньому взаємозв'язку складових елементів. *C* та *ch* можуть відповідати фонемі [k], сполучення *csh* у слові *saccharose* якісно не відрізняється від монограм *c, k, q* (*coke, coq*) та диграм *cc, ch, ck* (*accord, ticket, chaos, technique*) [9:65]. Отже це – триграма: *bacchante, bacchanale, ecchymose, macchabée, saccharine*. Таке сполучення слів зустрічається дуже рідко й переважно у словах грецького походження.

Сполучення *ddh* зустрічається чи не в єдиному слові *Bouddha* та його похідних *bouddhisme, bouddhiste, bouddhique*. Цьому сполученню притаманні стійкість та взаємопов'язаність, тому сполучення *ddh* не є триграмою.

Дуже рідкісною є диграма *gh*, де літера *h* не має звукового відповідника. Цей складний комплекс літер зустрічається у запозиченнях:

Afghan, Ghana – арабського походження;

Kirghizistan – слов'янського походження;

ghetto – італійського походження;

ghesha (geicha) – китайсько-японського походження.

У таких англійських запозиченнях, як *dreadnought* [drɛdnot], *night* [najt] нічим є цілий графічний комплекс *gh*, що свідчить про особливості англійської вимови.

Етимологічне сполучення *kh* зустрічається у запозиченнях із східних та слов'янських мов. Літера *h* не має фонетичного еквівалента. Проте це буквосполучення було введено у французьку мову з метою відтворення придихових [k] та [x] вищеназваних мов. Наприклад:

kolkhoze, khokhly – російського походження;

khalkha, khan, khôl, khédive, khmère, khamsin – арабського походження;

know-down [nokdaun], *know-how* [nok(h)ao], *know-out* [nokaut], *skunks (skuns)* [skõs] – англійські запозичення. У французькій мові англійське сполучення літер *kn* теж відповідає одній фонемі [n].

Приголосне сполучення *rh* у французьких словах грецького походження вимовляється [r] та позначає літеру *ρ* “ро” грецького алфавіту. Буквосполучення *rh* було введено у графіку французької мови для зображення придихового давньогрецького [r]. Цей графічний комплекс зустрічається:

- у префіксах та компонентах складних слів грецького походження:

r(r)hé – “текти” – *diarrhée, rhéostat*;

rhod – “рожевий” – *rhododendron, rhodium*;

rhapsode – “автор та виконавець пісень”;

rhétorique – “ритор”;

rhombe – “ромб” – *rhomboèdre*;

rhumatisme – “потік настрою” – *rhumatismal, rhumatisant*;

- у географічних назвах латинського походження:

Rhin, Rhénanie, Rhône, Rhôdes, Tyrrhénienne (mer);

- в окремих словах англійського походження:

rhum – “ром”;

rhumb – “зовнішнє коло колеса”.

Зазначимо, що сполучення диграми *rr* + монограма *h*, яке вимовляється як [r], є фонетично необґрунтованим. Цей графічний комплекс зустрічається в середині або в кінці французьких слів грецького походження. Дане сполучення літер, як і *ddh*, не буде триграмою, оскільки не відзначається тісною взаємопов’язаністю та стабільністю:

arrhénoblastome – “аррено(бласто)ма, аденома сітки яичника”;

arrhes – “аванс”;

catarrhal, catarrhe – “катаральний”, “катаральне запалення”;

cirrrose, cirrhotique – “цироз”; “хворий цирозом печінки”;

squirrhe, squirrheux – “пухлина”; “твердий”.

У французьких словах грецького походження дуже часто зустрічається сполучення монограми *t* та афонограми *h*. Це буквосполучення колись позначало літеру *θ* “тета” грецького алфавіту та передавало *t* придинове, проте з часом сполучення *th* втратило цю здатність і почало зображуватися на письмі за допомогою фонеми [t]. Дане сполучення літер зустрічається на початку або в кінці слова:

- у компонентах складних слів грецького походження:

arithm – “число” – *arithméticien, arithmomètre*;

athl – “боротьба” – *athlétisme, biathlon*;

lith – “камінь” – *lithographie, monolithe*;

orth – “прямий” – *orthographe, orthodoxe, orthopédie*;

path – “почуття”, “страждання” – *sympathie, pathologie*;

the(o) – “бог” – *théologie, panthéon, athée, apothéose*;

thec – “збірка” – *bibliothèque, apothicaire*;

thes – “положення”, “ставити” – *synthèse, prothèse, synthétique*;

therap – “лікувати”: *thérapeute, hydrothérapie*;

therm – “тепло” – *thermomètre, isotherme*;

- в окремих словах:

anathème, épithète, dithyrambe, cothurne, absinthe, léthargie, cithare, mathématique, python, jacinthe, épithète, thyrses, authentique, cathédral, cathode (-ique), enthousiasme, thrombose, ornithologie, éthique, plinthe, gothique, méthode, théâtre (-al);

- у географічних назвах різного походження:

Athènes, Bâthie, Thueyts, Thaïlande, Thauron, Ethiopie, Beyrouth, Thrace.

Крім того, *th* не має звукового відповідника в медіальному положенні у таких словах, як *asthme, asthmatique, isthme*, де *th* буде виступати у якості дволітерної афонограми.

У запозиченнях різного походження сполучення літер *th* зустрічається в ініціалі та має різні фонетичні відповідники – [t] або [θ]:

- *thaler* [taler], *thoron* [torɔ̃], *thalweg* [talweg] – німецького походження;

- *théorbe* [teorb] – італійського походження;

- *thirium* [toriym] – шведського походження;

- *thriller* [θrilɛr] – англійського походження;

- *thai* [taj] – тайського походження;

- *thesaurus* [tezorys], *posthume* [postym] – латинського походження.

У словах: *aneth, bath, bismuth, goth, luth, mammoth, spath, zénith* фінальна літера *h* є афонограмою, оскільки не має фонетичного еквівалента.

Буквосполучення *wh* зустрічається у запозиченнях з англійської мови. У французькій мові воно передає звук [w]: *wharf, whig, whipcord, whippet, whist, whister, white-spirit etc.*

Отже, у розглянутих вище випадках медіальна афонограма *h* є нефункціональною та може випадати безперешкодно для вимови.

Запозиченням зі східних мов притаманне широке використання монограми *h*. Остання може розташовуватись як до, так і після приголосного та після голосного, що не є властивим для французької графіки, де німе *h* переважно передуює голосному, а після приголосного зазвичай не вимовляється.

Функції монограми *h* у даних запозиченнях різноманітні. У деяких випадках вона вказує на те, що у мові-оригіналі у цих словах вимовляється звук [x] або придиховий звук, не властивий французькій мові, а тому відсутній у вимові цих слів у французькій: *Allah, Delhi, brahmane, djihad, schah, fellah, rajah, uhlan etc.*

Певну складність становила проблема виділення орфограм, запозичених з англійської мови. При їх визначенні можна було б керуватися етимологічним принципом орфографії. Але у зв'язку з тим, що ми відмовились від застосування діяхронічного принципу дослідження, а виходили із сучасного стану французької мови, частина англійських орфограм була проаналізована з урахуванням змін у сучасній фонетичній системі. Наприклад, англійська диграма *ow*, що мала раніше звукову відповідність [u], зараз у багатьох словах вимовляється [o] або [ö]: *bowling* частіше вимовлялося [bölin] замість слова *cow-pox* [köpoks], *cow-boy* [köboj], *bowstring* [böstrin], *bow-window* [böwindo]. Це також свідчить про руйнування диграм, бо *w* можна вилучити без шкоди для звучання цих слів. Аналогічна ситуація існує для англійської диграми *ew*. Усе частіше спостерігаються випадки асиміляції англійських слів. При цьому звукові аналоги англійських диграм перетворюються на французькі фонемі, яким відповідають монограми. А друга частина диграми (літери) стає невимовною, тобто з'являються афонограми [10]. Пор.:

brownien [brawnjē] – [brönjē];
browning [brawning] – [bröning];
bowling [bulin] – [bölin];
crown-glass [kraunglas] – [krönglas].

Розширення європейсько-американського мовного ареалу призводить до того, що англійська стає “світовою мовою”, яка поєднує народи та держави [7:10-11]. У французькій мові існує велика кількість англіцизмів, однак вони уже сприймаються не як запозичення, а як невід’ємна частка словникового складу мови (переважно це наукові терміни).

Висновки та подальші перспективи досліджень. Сучасна французька орфографія виявляє тенденцію до спрощення невимовних літер, які не несуть функціонального навантаження у словах іншомовного походження. Подальші дослідження у цьому напрямку дадуть змогу удосконалити орфографічну систему та уникнути написань, невластивих французькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левит З.Н. Лексикология французского языка: для институтов и факультетов иностранных языков. – М.: Высшая школа, 1979. 2. Доза А. История французского языка. – М.: Комкнига, 2006. 3. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. 4. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации: Монография. – Донецк: АООТ “Донбас”, 1998. 5. Крючков Г.Г. Орфографіка сучасної французької мови. // Наукові записки. Т.ХІІІ. – К., 2004. – С.148-159. 6. Мазниченко В.М. Фонографічні особливості українських антропонімів у французькій мові. Дис. ...к.ф.н. – К., 2001. 7. Вакулик І.І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов): Автореферат. – Київ, 2004. 8. Гак В.Г. Французская орфография. – М.: Просвещение, 1985. 9. Крючков Г.Г. Современная орфография французского языка. – К.: Вища школа, 1987. 10. Крючков Г.Г. Системность значимых единиц современного французского письма: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. – К., 1987.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Le petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. P.: Le Robert, 1997. 2. *La libération* 15.01.2008, 16.01.2008. 3. *Le Parisien* 02.05.1998, 07.09.2006, 07.03.2007, 30.01.2008.

МОВНІ ТА ПОЗАМОВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕНАНТІОСЕМІЇ

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного підходу до вивчення причин виникнення явища енантіосемії в іспанській мові, що передбачає аналіз його мовного та мовленнєвого аспектів.

Метою дослідження є лінгвістична інтерпретація причин появи та існування у мовній системі лексичних одиниць із протилежним значенням у межах єдиної лексико-семантичної парадигми значень.

Предметом дослідження є лексико-семантична парадигма значень слів, виокремлених за критерієм протилежності їх значень у межах одного слова.

Об'єктом дослідження є енантіосемічні одиниці сучасної іспанської мови.

Ілюстративним матеріалом контекстуальної реалізації значень енантіосемічних слів слугували приклади із творів сучасних іспаномовних письменників. Мовний аспект досліджуваного явища вивчався за статтями тлумачного словника "Diccionario de la lengua española".

Наукова новизна роботи полягає в тому, що була зроблена спроба охопити причини появи суперечливого та малодосліджуваного явища енантіосемії.

Слово виступає основою когнітивної діяльності, у ньому фіксується осмислення предметів та явищ оточуючої дійсності, встановлення зв'язків між ними, виявлення відмінностей та подібностей, тобто перетворення дійсності під впливом суспільної думки у форму знання. Відповідно і лексичний рівень мови безпосередньо співвідноситься із дійсністю, що дає можливість мові передавати її розмаїття.

Лексичні одиниці у процесі розвитку мови, як відкритої знакової системи, здатної до саморозвитку, змінюють, розширюють чи звужують свої значення, тобто переосмислюються досить стійкі поняття, закріплені за конкретним зовнішнім звуковим комплексом, які відображають у свідомості мовців предмети, явища, відношення. Такий історично, психічно та суспільно зумовлений зв'язок значення та звучання визначає не лише існування, а й подальший розвиток мови. Так, Г.В.Степанов твердить, що основні причини мовних змін слід шукати серед факторів, які визначають соціальну та культурну відмінність мовної спільноти. Саме ці фактори та сили можуть укріпити чи, навпаки, послабити дію норми і традицій у використанні мовних комунікативних систем та підсистем, створенні нових та скасуванні старих розпізнавальних одиниць [1:79]. Як зазначає Х.Касарес, що, якби чотири чи п'ять тисяч слів, якими користується освічена людина, повинні були виражати таку ж кількість понять, не виникало б необхідності у багатозначних словах. Полісемія, тобто об'єднання різних значень в одному мовному знакові, виступає неминучим наслідком диспропорції, яка існує між численністю одиниць мови і величезною кількістю понять, що шукають свого вираження у мові [2:70]. Творення нового позначення для кожного окремого факту чи явища призвело б до непомірного зростання лексичної системи, що ускладнило б її використання. Тому для забезпечення надійності процесу спілкування, а також передачі суспільно-історичного досвіду від покоління до покоління, лексичне значення характеризується відносною стійкістю.

Зв'язок між явищами оточуючої дійсності та їх знаковим вираженням не завжди є жорстким та однолінійним, що в подальшому може спричинювати появу нового значення на основі метафоричного чи метонімічного порівнянь. Характер зв'язку між референтом та його відображенням у мові зазвичай ґрунтується на асоціаціях, що відображають нескінченість семантичних можливостей слова у процесі пізнання та перетворення дійсності. З'явившись у якості конкретного знаку, слово стає стимулом – не лише позначенням певних асоціацій та їх

субститутотом: воно самостійно надає рух низці зв'язків, конотацій, уявлень, що стоять за ним [3:16]. Тому, можливо стверджувати, що значення слова може бути складним та структурованим на окремі частини, які перебувають між собою у певних відношеннях. Такі відношення зазвичай обумовлені дериваційними зв'язками, які забезпечують пов'язаність значень та їх єдність із висхідним елементом, що втілює у собі основну характеристику слова. Смыслова структура лексичної одиниці представляє собою утворення, до складу якого входять не лише очевидні семантичні елементи, задані лексичним значенням у певному контексті, а й приховані компоненти, які у будь-який момент можуть перейти в експліцитний стан, що веде до метафоричного використання слів. Цей процес відображає розмаїття та складність зв'язків слова у різноманітних аспектах. Таке варіювання значення лексико-семантичних варіантів слова “знаходить своє вираження або у відмінності синтаксичної будови, або у різній сполучуваності з іншими словами” [4:37]. Важливим є той факт, що не дивлячись на неоднаковість не лише стилістичних чи експресивних характеристик значень, а й власне семантичних, таке розуміння внутрішньої варіативності передбачає збереження тотожності слова [4:42].

Для позначення складних та розгалужених структур значень слів та одиниць інших рівнів мови використовують терміни “полісемія” та “багатозначність”. У принципі вони виступають синонімами, проте Г.А.Залізник звернула увагу на те, що під “полісемією” розуміють лише лексичну багатозначність та виключно парадигматичне відношення, тобто наявність у слова більше за одне значення, тоді як термін “багатозначність” не зазнає такого обмеження [5:20]. Нами термін “багатозначність” розуміється як тотожний визначенню “полісемії”, тобто наявність у одного і того ж слова декількох пов'язаних між собою значень, що виникають зазвичай у результаті зміни та розвитку первинного значення цього слова [6:335].

Проте у мові існують такі лексичні та фразеологічні одиниці, у смисловій структурі яких присутні полярні семи, що призводить до розвитку протилежних та протиставлених значень, тобто рівноправні та самостійні значення слова перебувають в опозиційних відношеннях. Водночас, слід погодитися із думкою В.П.Конецької про те, що варіювання у межах слова може здійснюватися лише за наявності незмінної та суттєвої ознаки слова, яка забезпечує його тотожність [7:126]. Таке явище, що характеризується єдністю форми, тобто єдиним планом вираження та антонімічним протиставленням у плані змісту, отримало назву енантіосемії. Ф.А.Литвин звертав увагу на те, що виявлення тих особливостей структури змісту слова, які забезпечують можливість неоднозначного функціонування слова у мовленні, вивчення взаємодії цих особливостей з характеристикою мовленнєвих висловлювань, із врахуванням різних функцій мовленнєвого акту та різних типів контексту, являють собою важливий аспект дослідження природної мови як лінгвістичного об'єкту високого ступеня складності [8:8].

Слід зауважити, що у лінгвістичній літературі спрямованій на дослідження проблеми системності у лексиці та різних семантичних процесів, які пов'язують співвідносні за певними параметрами мовні одиниці, розглядають та піддають аналізу лише окремі властивості такого явища як енантіосемія, головним чином, у зв'язку з розглядом інших суміжних проблем (антонімії, полісемії, омонімії), і до того ж більшість з цих досліджень не мають системного характеру. Це відбувається через поширеність думки про те, що за умови виключення випадків діахронічної та діалектної енантіосемії, частка слів з протилежним значенням всередині однієї лексичної одиниці у мові виявиться дуже незначною, а також, що енантіосемія заважає спілкуванню навіть більше за омонімію, тому мова прагне позбутися цього явища. Як наслідок, явище енантіосемії не має визначеного місця серед лексико-семантичних категорій, хоча воно має закономірний характер у процесі історичної зміни семантики слова, фіксується словниками у багатьох сучасних мовах та виступає одним із

найвиразніших експресивних засобів мови і тому заслуговує на ґрунтовне вивчення та дослідження.

Про розвиток протилежних значень у структурі однієї мовної одиниці вперше було зазначено у XIX ст. Тоді з'явився і сам термін “енантіосемія” на позначення даного явища, запропонований російським мовознавцем В.Шерцлем, який окрім цього намагався пояснити причини появи енантіосемічних слів. Він стверджував, що “... чим прадавніша мова та чим примітивніше народ, тим частіше зустрічається це явище, і навпаки: чим більше розвинена мова та освічений народ, тим точніше він розрізняє категорії понять і рідше зустрічається енантіосемія, хоча відлуння її в майже усіх мовах збереглося у багаточисельних слідах до сьогодення” [9:1-2]. Цю думку науковця про те, що невизначеність семантики прадавніх коренів може сприяти розвитку якогось третього, проміжного значення, яке саме по собі недостатньо визначене, і допускає у певних контекстах різні смислові відтінки, поділяв і Л.А.Булаховський [10:78]. Водночас, Л.В.Щерба зазначав, що все дійсно індивідуальне, що не впливає з мовної системи і не закладено у ній потенційно, не знаходить відгуку і навіть розуміння, гине без вороття [11:28-29].

Отже, можливо говорити, що однією із причин виникнення енантіосемії виступає думка про те, що становлення понять у прадавні часи відбувалося через порівняння, яке призводило до появи слів з протилежними значеннями. Невизначеність семантики стародавніх коренів не передбачала обов'язкового розпаду слова на окремі лексичні одиниці з протилежними значеннями. Водночас, слід наголосити на тому, що у багатьох мовах розвитку енантіосемії сприяє поняттєва нечіткість слова, яка за часів відсутності нормативних літературних мов, а відповідно й стилістичної належності слова, сприяла полісемантизації лексичних одиниць, що на певному етапі вела до розвитку енантіосемії та формування протилежних значень у кожній з них.

Стосовно позначення таких лексичних одиниць, що охарактеризовані наявністю у своїй єдиній формі двох протилежних значень, Б.Т.Ганєєв зауважив, що набагато краще використовувати термін “енантіонім”, так як він погоджений з назвою явища та достатньо вірогідний (ен – “всередині”, анти – “проти”, онім – “ім'я”) [12:2003]. Існують й інші підходи до позначення енантіосемічних одиниць, М.Ю.Бродський, наприклад, членує їх на енантіолексеми, енантіофраземи та енантіографеми, ґрунтуючись на класифікації явища енантіосемії на лексичну, фразеологічну та граматичну [13:6-15].

Аналізуючи можливі причини розвитку енантіосемії, стає необхідним зазначити, що асиметрія лексичної одиниці, коли два денотати відповідають одному знаку, може в свою чергу сприяти можливості появи у мові енантіосемічних лексичних одиниць, тобто умови функціонування та вживання слова у мові впливають на розвиток полярних значень у цій лексичній одиниці. Саме тому енантіосемія часто має різночасовий характер, такий її різновид називається діахронічною внутрішньомовною, при якій з часом відбувається зміна значення слова на протилежне, тобто енантіосемічні одиниці, пов'язані з одним і тим самим коренем, різняться історичними періодами вживання, одне значення активно функціонує у мові, а інше – застаріло. Наприклад,

civilidad (Del. lat. *civilitas*, -*ātis*). f.

1. *Socibilidad, urbanidad.*

|| 2. *desus. Miseria, mezquindad, grosería.*

Розвиток протилежного значення у слова може бути пов'язаний із зміною емоційно-оцінного забарвлення лексичної одиниці під впливом різноманітних позалінгвістичних факторів, серед яких можливо виділити, здатність мислення по-різному, а іноді й протилежно, оцінювати те саме явище, виокремлювати різноманітні аспекти одного поняття та критично осмислювати оточуючу дійсність. Через невідповідність суб'єктивної та об'єктивної оцінок та важкості визначення підвалин для оціночних порівнянь, коли контекст

не створює умов для однозначності розуміння, таке нестійке протиставлення оцінки може знайти відображення у межах одного слова, тобто призвести до розвитку енантіосемії. О.М.Вольф твердить, що у логічних теоріях оцінок позитивна та негативна частини шкали оцінювання безумовно передбачають одна одну [14:19]. Як приклад,

dichoso,sa. (De dicha¹). adj.

1. feliz.

|| 2. Que incluye o trae consigo dicha.

|| 3. irón. Desventurado, malhadado.

|| 4. coloq. Enfadoso, molesto.

Has hecho muy buena compra – añadió María Fernanda-. No sabes la de pretendientes que tenía el dichoso cuadro. Todo el que lo veía quería llevárselo. (Mamen Sánchez,128) – у наведеному прикладі вживання одного із значень енантіосемічної одиниці присутній іронічний ефект. Жінка не може ставитися серйозно до того факту, що картина, створена невідомим митцем, може користуватися такою популярністю. Тому активізується третє значення лексичної одиниці, яке у словнику має помітку про іронічне вживання і знаходиться в опозиції до попереднього.

¿Cuántos inocentes pagarían si fallaba lo de esta noche? ... Amadito o Salvador Estrella Sadhalá ... se hallaban convencidos de que muerto Trujillo todo iría sobre ruedas, pues los militares ... instalarían una junta cívico-militar. El pueblo se echaría a las calles a matar calies, dichoso de haber alcanzado la libertad. (Mario Vargas Llosa,173) – у цьому прикладі слово вживане у своєму основному значенні “щасливий”.

Сприяє формуванню енантіосемічних одиниць і явище конотації, а саме, така його ознака як примхливість, слушно відмічена Ю.Д.Апресяном, яка призводить до неузгодженості, що у свою чергу виявляється у суперечливості висловлювання [15:173]. До того ж, іронічне використання слів виступає джерелом розвитку протилежних значень у межах одного слова, коли одне поняття ніби замінюється на інше, яке йому протиставляється або суперечить. Іронія зазвичай містить заперечення та висміювання, приховані за схваленням. Таке явище можливо через те, що предмету або людині приписують якості, які їм не притаманні, а іноді, й просто несумісні. Це відбувається за рахунок особливої іронічної, експресивної інтонації, що може змінити значення з позитивного на негативне. Таке вживання зумовлено необхідністю експресивного вираження суб’єктивного ставлення та власних думок.

Наприклад,

Gracia (Del lat. gratia). f.

1. Cualidad o conjunto de cualidades que hacen agradable a la persona o cosa que las tiene.

U. t.en sent. fig.

|| 8. Dicho o hecho divertido o sorprendente.

|| 9. irón. Cosa que molesta o irrita.

|| 12. coloq. Acción o dicho de un niño que le sirve de lucimiento. Apl. a personas adultas, u.t. en sent. irón.

Так як дана лексична одиниця полісемічна, то ми наводимо лише ті її значення, які є енантіосемічними.

Наприклад,

El corazón se encoge, tendría gracia morir aplastado bajo las ruedas de un camión en las afueras de Chicago, en compañía de una bengalí que suspira de nostalgia por su patria miserable y fangosa. (Antonio Muñoz Molina,425) – у наведеному прикладі іронічний ефект досягається поєднанням слів, які мають у своїй семантичній структурі різні компоненти, навіть протилежні, “приємно, цікаво” та “помирати”. Ефект іронії підсилюється через опис людини, яка знаходиться у таку мить поряд. Активізація сем, у яких закладений емоційний та

оціночний потенціали, сприяє ефективності процесу спілкування через функцію впливу на співрозмовника або читача.

Серед позалінгвістичних причин розвитку досліджуваного явища, окрім природи почуттів, які здатні по-різному передавати одні й ті ж самі відчуття, особливостей синтаксичного функціонування слова у реченні, зміни самого референта, можливо наголосити на специфічності людського мислення, яке характеризується двоїстістю. Очевидно, що когнітивні процеси впливають на відображення мовою свідомості та реальності, але не всі види когнітивної діяльності характеризуються подібним перебігом та однаковою будовою, бо не всі її категорії можуть бути віднесені безпосередньо до мовних явищ. Водночас не слід відкидати той факт, що все те, що виражено у мові, багато в чому зумовлено тими процесами, які відбуваються у мозку. І все ж таки когнітивні процеси є важливими для розвитку та дослідження мовних явищ, бо неможливо не брати до уваги вплив зовнішніх соціальних, історичних факторів.

Відношення енантіосемічних одиниць характеризують як опозиційні, бо вони обумовлюють єдність та протилежність семантичних характеристик лексико-семантичних варіантів слова. Таке ствердження та заперечення завжди представлені у мові парними формами, проте їх полярність відносна, бо ці категорії не лише не взаємовиключаються, а й взаємообумовлені.

Поняття протилежності відображає загальний закон пізнання, тобто розділення єдиного на протилежності, які взаємно виключають одна одну та встановлення відношень між ними, що виступає проявом природної схильності людського розуму. На це звернув увагу Ш.Баллі, зазначаючи, що у нашій свідомості абстрактні поняття закладені парами, крім того, кожне із слів завжди так чи інакше викликає уявлення про інше [16:139]. Двоїстість мислення, поєднуючи у межах одного лексичного знака протилежні поняття, сприяє формуванню цілісного уявлення про оточуючу дійсність, репрезентуючи явище енантіосемії як практичну реалізацію діалектичного принципу будови світу. Заперечення, яке лежить в основі цього феномену, характеризується об'єктивними та суб'єктивними значеннями. Загальне заперечення виражається відкиданням можливості існування зв'язків між явищами реальної дійсності, між референтами, проте, водночас, це заперечення передає різноманітні суб'єктивні почуття мовця до факту його повідомлення, тому мовна категорія заперечення не виступає похідною стосовно категорії ствердження. Це підтверджується тим, що вихідне значення лексичної одиниці може бути як позитивним, так і негативним, її протилежне значення, відповідно, може мати різний характер. Наприклад:

bebedizo, *za.adj*

1. *potable* (|| *que se puede beber*).

|| 2. *m. Bebida que se da por medicina*.

|| 3. *Bebida confeccionada con veneno*.

|| 4. *Bebida que supersticiosamente se decía tener virtud para conciliar el amor de las personas*.

та

caminata (Del *it. camminata*). *f.*

1. *Viaje corto que se hace por diversión*.

|| 2. *coloq. Paseo o recorrido largo y fastidioso*.

У першому прикладі вихідне значення є негативним “отрута”, тоді як у другому прикладі, навпаки, вихідне значення – позитивне “подорож для розваги”.

..., *y el dolor de las plantas le trae la imagen fragmentaria de alguna caminata olvidada, la sensación de que los pies van a abrirsele como si las partiera una cuchilla*, ... (Antonio Muñoz Molina, 114) – у наведеному прикладі очевидним є той факт, що лексична одиниця вживана у

другому із своїх значень, тобто має негативний заряд. Це стає зрозумілим за рахунок введення у речення таких слів, як “біль”, “різати” та ін.

.... *buen número de los adulones que lo escoltaban cada tarde en su caminata desde la casa de doña Julia, la Excelsa Matrona, a lo largo de la Máximo Gómez y la Avenida, hasta el obelisco.* (Mario Vargas Llosa, 174-175) – у даному реченні енантіосемічну одиницю вжито у першому із зазначених у словнику значень, яке означає нетривалість подорожі та наголошує на її розважальному та веселому характері. Обидва протилежні значення лексичної одиниці мають спільну сему, яка передає ідею подорожі, а компоненти значень, що відповідають за відображення її характеру і призводять до творення опозиційних значень.

Отже, причини розвитку протилежних значень у межах однієї лексичної одиниці дуже різноманітні. При дослідженні явища “енантіосемії” слід брати до уваги всі зазначені причини як мовного, так і позамовного характеру. Джерела появи енантіосемічних одиниць мовленнєвого рівня відмінні від тих, які активізуються при закріпленні слова з протилежними значеннями на мовному рівні. В кожному окремому випадку необхідно підходити з різних боків та всебічно досліджувати і відповідно систематизувати лексичну одиницю.

Подальші перспективи передбачають вивчення питання про місце енантіосемії серед інших лексико-семантичних груп та визначення підстав для її класифікації, що можна отримати завдяки аналізу особливостей структури та функціонування енантіосемічних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степанов Г.В. Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи. – М.: Наука, 1976.
2. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958.
3. Силинский С.В. Речевая вариативность слова (на материале английских имен лица). – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1995.
4. Смирницкий А.И. К вопросу о слове. (Проблема тождества слова). // Труды института языкознания АН СССР. – 1954. – Т.4. – С.37-42.
5. Зализняк А.А. Многозначность в языке и способы ее представления. – М.: Языки славянских культур, 2006.
6. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1969.
7. Конецкая В.П. О некоторых видах вариативности слова. // сб. “Вариативность в германских языках. Функциональные аспекты”. – М.: РАН, Ин-т языкознания, 1996.
8. Литвин Ф.А. Многозначность слова в языке и речи. – М.: Высшая школа, 1984.
9. Щерба В.И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии). // “Филологические записки”. Вып. V-VI. – Воронеж.: 1883. – С.1-39.
10. Булаховский Р.А. Введение в языкознание // Ч. II. – М.: Учпедгиз, 1954.
11. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С.28-29.
12. Ганеєв Б.Т. Первоначальная энантиосемия и диффузность в языке // Вестник ОГУ. – 2003. – №4. – С.9-14.
13. Бродский М.Ю. Энантиосемия как переводческая проблема // Перевод и межкультурная коммуникация: Матер. II научн.-практ. конф. – Екатеринбург: Ин-т междунар. связей, 2001. – С.6-15.
14. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985.
15. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. II Интегральное описание языка и системная лексикография. – М., 1995.
16. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит-ра, 1961.

ДОВІДНИКИ

1. *Diccionario de la lengua española* / Real Academia Española // Editorial Espasa Calpe, 2001.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Mario Vargas Llosa. La fiesta del chivo. – Madrid: Alfaguara, 2000.
2. Mamen Sánchez. Gafas de sol para días de lluvia. – Barcelona: Ediciones El Andén, S.L., 2007.
3. Antonio Muñoz Molina. El jinete polaco. – Barcelona: Seix Barral, S.A., 2006.

ОРЛОВА І.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИНТАКСИС ЯК КОМПОНЕНТ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

Актуальність статті зумовлена тим, що проблема відтворення ідіостилю автора як аспект естетики художньої мови залишається одним із ключових питань науки про переклад. Серед художньо важливих і майже не досліджених компонентів цієї проблеми можна виділити індивідуально-стилістичний аналіз синтаксису автора. Актуальним також є підхід

до визначення рис індивідуальності синтаксису автора на основі вивчення домінант синтаксичної будови тексту, та їх функції у відтворення основних концептів твору.

Мета дослідження полягає в аналізі перекладів оповідань Г.Гарсія Маркеса українською мовою з позицій відтворення смислу оригінального твору та ідіостилію автора.

Об'єктом аналізу є твори Г.Гарсія Маркеса, а саме “Сто років самотності” (пер. П.Соколовський), “Полковникові ніхто не пише”, “Чудесна клітка Балтазара”, “Один звичайний день” (пер. Л.Олеський, Ж.Конєва), “Хроніка вбивства, про яке всі знали заздалегідь” (пер. В.Шовкун), “Щасливої дороги, сеньйоре президенте!” (пер. М.Жердинівська), а **предметом** аналізу – специфіка відтворення синтаксичних домінант індивідуального стилю письменника українською мовою.

Поняття функціональної еквівалентності націлене на розуміння адресатом перекладу змісту тексту, а також способу розуміння, програми інтерпретації, яка закладена в тексті оригіналу та стратегій адресанта. Ця адекватність може реалізовуватися різними засобами в різних мовах. Провідну роль відіграє збереження базових концептів – основних складових змісту, а також відтворення комунікативної стратегії адресанта. Концептуальний зміст не може сприйматися у відриві від форми. Як зазначає А.Лілова, форма залежить від змісту і не існує ані сама по собі, ані для себе. “Чистої” форми, як і змісту без форми бути не може. Форма розкриває засоби та способи, за допомогою яких реалізується зміст. Її сутність є складним поєднанням цілого ряду елементів, які знаходяться в динамічному взаємозв'язку між собою, з однієї сторони, а з іншої – зі змістом [1:50].

За словами А.О.Ткаченка, “з погляду дедуктивного, індивідуальний стиль – це естетично значуще відкидання чи дотримання канонів макропоетики, що проявляється передовсім через матерію художнього слова (форму). А з погляду індуктивного – це спосіб організації форми, що проявляє новий художній зміст” [2:6].

До змістових проявів художньої форми відносять ідею, тему (тематику), проблему (проблематику), тенденцію, пафос/тональність, фабулу, конфлікт/колізію тощо. Основні формальні проявники художнього змісту – сюжет, композиція, художня мова. Саме вони є найактивнішими чинниками стилю, зокрема індивідуального. Їх синтез розгортає та реалізує функціональні, структурні, смислові зв'язки в межах єдиного цілого. Їх аналіз розкриває поглиблений “молекулярний”, “атомарний” поділ – від композиції до фоніки [2:10].

За словами Т.М.Ніколаєвої, в межах мовної системи найбільшою мірою комунікативне значення має синтаксис, висловлення у такому випадку є ареною реалізації дискурсивних (мовленнєвих) змін [3:112]. У полі зору синтаксису є уся сукупність мовних одиниць у їх конкретній мовленнєвій взаємодії. Таким чином, синтаксис відрізняється від лексикології та морфології [4:130].

Здатність синтаксису передавати майже невлітими відтінки думки дозволяє включати його до емоційних пізнавальних процесів, які сприяють формуванню “на рівні свідомості ментальних репрезентацій і концептуальних структур під впливом суб'єктивних факторів [5:88]. Оскільки стиль є схемою форми, тобто синтаксисом в широкому розумінні, синтаксис мови та його мовленнєві прояви безпосередньо пов'язані зі стилем [6:298].

Під синтаксичними засобами, що є засобом вираження виразності розуміються [6:299]:

- нормативні структури, виразність яких визначається контекстом, наприклад типом його композиційно-мовленнєвої форми, планом викладу, типом тональності;
- синтаксичні структури, наприклад, довжина речень, порядок слів у реченні, семантичний тип речення.

Смисл тексту пов'язаний із граматичними значеннями та функціонуванням в тексті синтаксичних елементів, що створюють художню систему в структурі тексту, а також із лексичними значеннями компонентів, що задіяні у побудові цієї системи. Поза зв'язком

синтаксису тексту з семантикою тексту виявляється неможливим зробити вірогідний висновок як щодо художньої значимості твору, так і щодо характеру індивідуально-художньої системи автора [5:88]. Отже, користуючись термінологією Р.Якобсона, синтаксис є домінантою художнього твору, яка “керує, визначає і трансформує решту компонентів” [7:56]; її відтворення впливає на оцінку адекватності перекладу.

Н.В.Альохіна у своєму дисертаційному дослідженні пропонує розрізняти 1) компоненти граматичної структури, які мають експресивні якості в межах певного відрізка тексту та граматичні елементи, експресивні якості яких релевантні для всього тексту; 2) граматичні засоби, що вносять у текст художні компоненти семантики та засоби, що наповнюють текст значеннями, які принципово не відрізняються від загальнономовних; 3) одиниці граматичної структури, які характеризуються безумовною системністю в структурі твору та засоби, які мають відносну системність у побудові тексту [8:9]. Таким чином, пропонується розрізняти особливості структури, що виконує стилетворчу функцію, та синтаксичні елементи тексту, які мають звичайну для граматичних засобів функцію побудови тексту. Теорії перекладу розглядає обидва типи синтаксичних елементів, перші – для оцінки загальної адекватності перекладу твору, другі – для аналізу перекладу часткових компонентів твору.

Основними стильовими рисами творів Гарсія Маркеса є взаємопроникнення елементів реальності та фантастики, поєднання філософських здобутків сучасної латиноамериканської культури з мотивами та образами індіанської, негритянської та іспанської міфології, експресивний метафоризм, тяжіння до символічних узагальнень та притчової манери оповіді, лаконізм та точність мовлення.

Основними концептами творчості Г.Гарсія Маркеса є САМОТНІСТЬ, ЧАС, ПРОСТІР, ЛЮБОВ, СМЕРТЬ та РЕЛІГІЯ [9]. Концепти виражаються в мові на всіх рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному, та для вираження кожного концепту існує один домінуючий засіб вираження. Розподіл інформації усіх типів, фактуальної, комунікативної та концептуальної, за рівнями мови, характеризує індивідуальний стиль автора. Наприклад, концепт ЧАС переважно реалізується на синтаксичному рівні. У творах Г.Гарсія Маркеса час, по-перше, має міфічний характер, він циклічно повторюється, рухається по колу, не прогресує. Герої романів та оповідань існують ніби поза часом, вони пам’ятають своє минуле, і тому знають, що їх чекає у майбутньому. Для вираження цього концепту автор обирає притчову, епічну, а отже повільну та розлога манеру оповіді, для якої характерне використання на синтаксичному рівні складних розгорнутих і великих за обсягом реченням, які об’єднані сурядним зв’язком із використанням однорідних членів речення та розгорнутих зворотів. Ці граматичні експресивні засоби можна вважати релевантними для смислу всього тексту та для відтворення у перекладі. Свідомий вибір саме таких синтаксичних засобів сприяє створенню того динамічного ритму твору, що безпосередньо відображає специфіку художньої концепції автора, а також особливості його індивідуальної концептуалізації світу.

В.Н.Комісаров у своїй теорії рівнів еквівалентності [10] виділяє четвертий тип, який передбачає використання аналогічних синтаксичних структур, що мають однакове значення у мові перекладу та оригіналу. За словами цього теоретика перекладу, збереження авторського синтаксису є одним із способів досягнення адекватності у перекладі. Наприклад:

Cuando el avión se estabilizó, tuve que resistir la tentación de sacudirla con cualquier pretexto, porque lo único que deseaba en aquella última hora de vuelo era verla despierta, aunque fuera enfurecida, para que yo pudiera recobrar mi libertad, y tal vez mi juventud. Pero no fui capaz.

Коли рух літака стабілізувався, я ледве не піддався спокусі розбуркати її під будь-яким приводом – єдиним моїм бажанням в останню годину польоту було побачити її

пробудженою, навіть якщо вона розгнівається, аби я міг повернути собі свободу й, можливо, молодість. Проте не вистачило мені духу.

Як бачимо у цьому прикладі, Г.Гарсія Маркес використовує характерне для нього складне розгорнуте речення із підрядними часу, яке передує головному реченню, причини, допусту та мети. Автор також використовує прийом парцеляції – розділення синтаксичної структури речення на дві та більше самостійні частини [6:305], та виділяє речення *Pero no fui capaz.* – Проте не вистачило мені духу. У перекладі зберігається еквівалентна синтаксична структура. Єдиною зміною синтаксичної будови у перекладі є використання тире, замість сполучника *porque*, хоча така зміна є виправданою і не змінює семантики висловлення оскільки тире використовується між частинами безсполучникового складного речення, коли перша частина виражає причину, а друга наслідок.

У працях зі стилістики виділяють таке поняття як *синтаксична синонімія* [11, 6], яка є основою варіювання синтаксичних конструкцій у перекладі. Так, за словами Н.С.Валгіної, дієприслівникові звороти, що позначають дію, що відбувається одночасно або передує діє головному речення, легко замінюються на відмінювані форми дієслів [11]. Наприклад:

(1) *Estaba sentado en el escaño de madera bajo las hojas amarillas del parque solitario, contemplando los cisnes polvorientos con las dos manos apoyadas en el pomo de plata del bastón, y pensando en la muerte.*

Він сидів самотній у парку під жовтим листям, спираючись обома руками на срібний набалдашник палиці; **дивився** на запорошених лебедів і **думав** про смерть.

(2) *Me los tomé poco a poco en el mostrador, mientras los camareros ponían las sillas sobre las mesas a medida que se desocupaban, y viéndome a mí mismo en el espejo del fondo, con el último vasito de cartón y la última cucharita de cartón, y pensando en la bella.*

Я поволі їв їх за стійкою, поки офіціанти ставили на столи перевернуті догори ногами стільці у міру того, як ті звільнялись, **розглядав** своє відображення у дзеркалі, яке висіло на задній стіні, і **думав** про красуню.

Як бачимо в оригіналі вживаються паралельні герундіальні звороти, які у перекладі перекладаються дієсловами минулого часу із залежними словами. Обидва речення мають однакову синтаксичну будову у мові оригіналу та перекладу, однак переклад у випадку (2) не можна вважати рівноцінним, оскільки було випущено обставину способі дії, що зменшує об'єм фактуальної інформації у перекладі.

Циклічність, повторюваність часу передає використання однорідних членів речення. Однорідністю забезпечується економність вислову, бо два речення ніби об'єдналися в одному; двома дієсловами-присудками при одному підметі в цих реченнях акцентується на двох різних діях, обидва однорідні присудки вирізненні значеннєво, також і емоційно, експресивно, тобто стилістично: *En el cuartito apartado, ... , les enseñó a leer y escribir y a sacar cuentas, y les habló de las maravillas del mundo no sólo hasta donde le alcanzaban sus conocimientos, sino forzando a extremos increíbles los límites de su imaginación.* – У відлюдній кімнатці, ... , він навчав дітей читати, писати, рахувати і розповідав їм про чудеса світу, не тільки в межах справді йому відомих знань, а й якнайширше використовуючи можливості своєї багатющої уяви. У реченні *Aquel ser prodigioso que decía poseer las claves de Nostradamus, era un hombre lúgubre, envuelto en un aura triste, con una mirada asiática que parecía conocer el otro lado de las cosas.* – Цей дивовижний індивід, який запевняв, ніби йому відомі таємниці Нострадамуса, був похмурим на вигляд чоловіком, оповитим невеселою славою, чії азіатські очі ніби бачили зворотний бік усіх речей. трьома різнотипними, узгодженими та неузгодженими, однорідними означеннями підсилюється характеристика незвичайної людини. Те саме простежується і в реченнях з двома однорідними членами, які поєднані тільки інтонацією – без сурядного сполучника.

Чим більше в реченні однорідних членів, тим повніша в ньому однотипна розчленованість висловлюваної думки, тим вона ширша й багатша, тим повніше охоплюються нею певні реалії життя:

Fue ésa la época en que adquirió el hábito de hablar a solas, paseándose por la casa sin hacer caso de nadie, mientras Úrsula y los niños se partían el espinazo en la huerta cuidando el plátano y la malanga, la yuca y el ñame, la ahuyama y la berenjena.

Саме тоді він набув звички розмовляти сам із собою, гуляючи, оселею й не звертаючи ні на кого уваги, тимчасом як Урсула й діти гнули спини в полі, пораючись коло бананів і маланги, маніоку і ямсу, ауїями й баклажанів.

Перерахування подій, явищ, ознак, обставин є характерною рисою ідіостилю Г.Гарсія Маркеса, яке задає спокійний, протяжний ритм оповіді та нагадує манерою структурування оповідання казок. Вони передають ознаки референтної ситуації і, як правило, адекватно відтворюються у перекладі.

Особливо виразним є компактне вживання в тексті семантично й синтаксично різнотипних однорідних членів речення. Таким уживанням однорідності забезпечується індивідуальне втілення у мові концепту ЧАС, неповторний лад мислення й мовлення Г.Гарсія Маркеса, бо при цьому нагромаджується одноплановість деяких елементів висловлюваного, увага читача певним чином привертається до однотипних реалій – осіб, явищ, дій, ознак, обставин, ситуацій. Цьому сприяє й сама інтонація однорідності, яка завжди певною мірою контрастує з неоднорідною мовленнєвою інтонацією. Наприклад:

Para él no era tan fácil. Su dolor era improbable y escurridizo, y a veces parecía estar en el costillar derecho y a veces en el bajo vientre, y a menudo lo sorprendía con una punzada instantánea en la ingle.

Пацієнтові було важко це зрозуміти. Його біль був мінливий, іноді виникав у правих ребрах, іншого разу внизу живота, найчастіше ж нагадував про себе миттєвим уколом у пах.

Г.Гарсія Маркес описує жахливий біль, який проймає головного героя. Для увиразнення та підсилення значення використовуються різнотипні однорідні члени речення – різні види присудку, із дієсловами *ser, estar, sorprender*; обставини місця, що вводяться повторювальним прислівником *a veces*, створюючи таким чином прийом паралелізму. У перекладі усі ці особливості передаються адекватно через використання однорідних дієслів-присудків: *був, виникав, нагадував* та однотипних обставин місця, хоча перекладач намагається урізноманітнити вживаний прислівник: *іноді, іншого разу*. Уникнення повтору не завжди можна вважати вдалим прийомом у переклад, оскільки в українській мові “чим більший сполучниковий ряд, чим більше однотипних сполучників у реченні з однорідними членами або також чим словесно розгалуженіші сполучники (неоднослівні), тим виразніше й емоційно відчутніше виражається з їх допомогою значення однорідності – як на основі єднального ряду, так і на основі зв’язку протиставно-зіставного чи розділового” [12:254]. Незаперечною є також участь синтаксичної однорідності в створенні поетичної ритміки вислову.

Por último bajó la cortina de la ventana, extendió la poltrona al máximo, se cubrió con la manta hasta la cintura sin quitarse los zapatos, se puso el antifaz de dormir, se acostó de medio lado en la poltrona, de espaldas a mí, y durmió sin una sola pausa, sin un suspiro, sin un cambio mínimo de posición, durante las ocho horas eternas y los doce minutos de sobra que duró el vuelo a Nueva York.

Врешті опустила на вікні заслону, повністю відкинула спинку крісла, вкрилася до пояса пледом, не знімаючи черевичків, натягнула маску для сну, лягла майже на бік, спиною до мене, і проспала, без жодної паузи, зітхання, мінімальної зміни положення, усі вісім годин і додаткові дванадцять хвилин, які тривав політ до Нью-Йорка.

Як бачимо в оригіналі використання повторюваного сполучника *sin* є стилістичним прийомом, який використовує Г.Гарсія Маркес для посилення однорідності, однак у перекладі відповідний сполучник *без* вживається лише перед першим однорідним членом речення. Такі перекладацькі прийоми спрощують та послаблюють прагматичний ефект оригінальних стилістичних засобів твору Г.Гарсія Маркеса та неповністю передають українському читачеві уявлення про художню манеру автора.

Для стилю Г.Гарсія Маркеса характерним є використання складносурядного речення, яке поєднується сполучним *y-i*. Так, за словами Е.Аларкос Льорач якщо до складу складного сурядного речення входить більше ніж одне просте, то єднальний союз вживається лише перед останнім [13:319]. Союзи, що повторюються підкреслюють, по-перше, незакінченість ряду і, по-друге, виражають підсилення експресивне значення [11, 13]. Наприклад:

(1) *Estaba nevando desde la noche anterior, y el tránsito era más denso que de costumbre en las calles de la ciudad, y más lento aún en la autopista, y había camiones de carga alineados a la orilla, y automóviles humeantes en la nieve.*

Від учорашнього вечора падав сніг, *і* заторів на вулицях міста було більше, ніж зазвичай, *і*ще повільніший рух був на автостраді – через винесені на узбіччя вантажівки *і* загрузлі в снігу автомобілі.

(2) *Gentes de toda ley habían desbordado las salas de espera, y estaban acampadas en los corredores sofocantes, y aun en las escaleras, tendidas por los suelos con sus animales y sus niños, y sus enseres de viaje.*

Люди усіх станів і звичаїв переповнили зали чекання, отаборилися в задушливих коридорах, навіть на сходах, розтягнувшись на підлозі зі своїми тваринами та дітьми *й* подорожнім спорядженням.

(3) *La oficina parecía una celda de monjes, y el médico era pequeño y lúgubre, y tenía la mano derecha escayolada por una fractura del pulgar.*

Приміщення було схоже на келію ченця, лікар виявився чоловіком похмурым, малим на зріст, його права кисть через перелом великого пальця була в гіпсі.

У переклад як бачимо зберігається союз *і* між однорідними членами речення, а прості речення у складі складного поєднуються між собою частіше безсполучниковим зв'язком (2), (3), або перекладачі намагаються урізноманітнити сурядні сполучники, які вживають (1). Повторення єднального сполучника порушило б мелодійність українського перекладу.

Розглянуті синтаксичні явища, такі як використання однорідних членів речення, складних речень із сурядним зв'язком, паралельних розгорнутих зворотів є стилетворчими компонентами мови Г.Гарсія Маркеса, які на семантичному рівні є вираженням концепту ЧАС. Відтворення цих особливостей свідчить про стилістичну адекватність перекладу оригінальному твору.

Синтаксичні елементи тексту, які не можна назвати релевантними смислоутворюючими для всього тексту, також розглядаються теорією перекладу, як часткові компоненти загальної семантичної структури тексту. Так, в кожній конкретній мові існує певний набір структурних схем речення: в іспанській та українській мовах вони в основному співпадають, однак є синтаксичні конструкції, які не мають формального відповідника в українській мові [14:13]. Основна відмінність, яка згадається в усіх перекладознавчих студіях, є відсутність в українській мові абсолютних інфінітивних, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів. Ця проблема неодноразово досліджувалася [6, 14, 15, 16, 17], і має чіткі рекомендації щодо подолання труднощів. Так, абсолютні звороти передаються за допомогою 1) підрядного речення, 2) віддієслівного іменника з прийменником *після, по*, 3) окремого простого речення. Наприклад:

Terminada la cena apagaron las luces, dieron la película para nadie, y los dos quedamos solos en la penumbra del mundo.

По завершенні вечери погасили світло, увімкнули невідомо для кого фільм, і ми залишились удвох у сутінках світу.

De no haber sido por la llegada del obispo se habría puesto el vestido de caquí y las botas de montar con que se iba los lunes a El Divino Rostro, la hacienda de ganado que heredó de su padre, y que él administraba con muy buen juicio aunque sin mucha fortuna.

Якби не очікуваний приїзд єпископа, він би вдягнув костюм хакі і взув чоботи для верхової їзди, **тобто** вбрання, в якому щопонеділка вирушав у “Святий образ” – так називалася скотоферма, яка дісталась йому в спадок від батька і якою він управляв досить розважливо, хоч і без особливої фортуни.

Викликає труднощі переклад словосполучення *con* + іменник, яке може мати атрибутивні та обставинні семантичні зв'язки в реченні і потребує експлікації у перекладі (1), (2), а також може відокремлюватися в просте речення (1):

(1) *A diferencia del dormitorio, demasiado estrecho para la respiración de una asmática, la sala era amplia, con cuatro mecedoras de fibra en torno a una mesita con un tapete y un gato de yeso.*

На відміну од спальні, де навіть не вистачало повітря для хворої, зала була простора; **чотири плетені крісла-гойдалки стояли навколо столика, застеленого скатертиною**; на столику – гіпсовий кіт.

(2) *Empezaba a aburrirme cuando vi la aparición instantánea que me dejó sin aliento, así que no supe cómo terminó el altercado, hasta que la empleada me bajó de las nubes con un reproche por mi distracción.*

Уже починав нудьгувати, коли побачив миттєве видіння, від якого мені перехопило подих, тому й не знаю, як закінчилася суперечка, аж тут дівчина за стійкою спустила мене на землю, **дорікнувши** за неухважність.

Отже, на сучасному етапі розвитку перекладознавчої та лінгвістичної науки актуальним питанням є дослідження концептуальних особливостей авторської творчості та їх вираження у мовленні. Поняття домінанти запропоноване у свій час формалістами дає можливість виділити основні стилетворчі риси автора на усіх рівнях мови. Проаналізувавши твори Г.Гарсія Маркеса було виявлено особливості синтаксичного рівня ідіостиолу цього автора та їхні функції у реалізації основних концептів твору. Висока якість перекладу залежить від усвідомлення перекладачем ідейно-художніх домінант творів певного автора і їхнього зв'язку з мовно-стилістичними засобами вираження. Ці домінанти становлять ту шкалу оцінки перекладу, яка дозволяє побачити, наскільки вдало відбулася трансформація засобів вираження однієї мови в засоби іншої мови для адекватного відтворення змісту твору оригіналу, його стилю.

Результати дослідження окреслюють шляхи **подальшого** лінгвістичного дослідження синтаксису як компоненту ідіостилю автора у галузі лінгвопрагматики та когнітивної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Лилова А. Введение в общую теорию перевода. – М.: Высшая школа, 1985.
- 2.Ткаченко А.О. Индивидуальный стиль: феноменология/ типология; динамика/ статика (На матеріалі творчості українських поетів 60-90-х років XX ст.): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.06; 10.01.01 / Київський ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1998.
- 3.Николаева Т.М. Очерки по исторической стилистике и словообразованию. – Казань: Издательство Казанского ун-та, 2000.
- 4.Ахманова О.С., Микаэлян Г.Б. Современные синтаксические теории.– М.: Едиториал УРСС, 2003.
- 5.Кагановська О.М. концептуальне бачення художнього тексту у світлі сучасних лінгвістичних теорій // Вісник ХДУ. Серія Романо-германська філологія. – Харків: Константа, 1999. – №461.– С.85-92.
- 6.Брандес М.П. Стилистика текста. – М.: Прогресс-Традиция; Инфра-М, 2004.
- 7.Якобсон Р.О. Доминанта // Хрестоматия по теоретическому литературоведению. – Тарту: ТГУ, 1976. – Вып.І. – С.56-63.
- 8.Алехина Н.В. Синтаксис как доминанта структуры поэтического текста: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.02.01/ Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2005
- 9.Weisman A. Gabriel García Márquez: manipulador de la realidad www.gacetahispanica.com
- 10.Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990.
- 11.Валгина Н.С. Синтаксис

современного русского языка. <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook089/01/index.html?part-025.htm> 12.Дудик П.С. Стилистика української мови. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. 13.Аларкос Лёрач Э. Грамматика испанского языка. – СПб: Долина, 1997. 14.Гетьман З.О. Изменение объема предложения при переводе // Теорія і практика перекладу: Зб. наук. пр. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 1979. – Вип.2. – С.43-52. 15.Иовенко В.А. Теоретический курс перевода. Испанский язык. Учебник / В.А.Иовенко – М.: ЧеРо, 2005 16.Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М.: Высшая школа, 1985. 17.Швыркова Л.Л. Испанский для юристов. – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *García Márquez Г.* Сто років самотності: Роман. Повісті. Оповідання / Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України/ Пер. з ісп. – К.: Видавничий дім “Всесвіт”, 2004. 2. *García Márquez G.* Cien años de soledad. – Colombia: Grupo editorial Norma, 1998. 3. *García Márquez G.* Extraños peregrinos: Doce cuentos. – México: Editorial Diana, 1999. 4. *García Márquez G.* Los funerales de la Mamá grande. Colombia: Grupo editorial Norma, 1998.

ОХРИМЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНТИНУУМ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ НЕОБХІДНОСТІ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Висловлювання, що описують ситуацію необхідності, так само, як і ситуацію можливості, є “потенційними, а не фактичними”, тобто нереалізованими і футурально спрямованими. Проте на відміну від висловлень категоріальної ситуації можливості, в яких з погляду мовця потенційна ситуація може бути як реалізованою, так і нереалізованою, висловлення категоріальної ситуації необхідності оцінюються мовцем як такі, що передбачають реалізацію потенційної ситуації як єдино можливий варіант перебігу подій і містять волюнтативний компонент – волевиявлення мовця спрямоване на те, щоб потенційна ситуація обов’язково була реалізованою, причому з певною метою [1:142-144].

Існують ситуації “мотивації від протилежного”: потрібно виконати певну дію, в протилежному випадку реалізація можливої потенційної ситуації розцінюється мовцем – суб’єктом модальної оцінки як негативна, і з метою уникнення реалізації негативної ситуації необхідно виконати певну дію [1:146]. Отже, існує зв’язок необхідності з категорією оцінки через бенефактивну спрямованість.

Схема 1. Співвідношення значень можливості й необхідності

Таким чином, необхідність може бути виведена з можливості через категорію оцінки та включення компонентів волюнтативності й мети: можливість, оцінена позитивно для реалізації волевиявлення з певною метою при актуалізації. Отже, зона трансформації можливості в необхідність здійснюється за шкалою облігаторності.

Схема 2. Співвідношення значень можливості й необхідності

Згідно Т.В.Булигіної, агентивні речення, що містять активного суб'єкта – виконавця дії, можуть узгоджуватись з підрядними мети, що передбачає волевиявлення суб'єкта; вони описують динамічні ситуації, кореферентні дійсності [2:338-340]. Звідси в речення, що описують динамічні ситуації, можуть бути введені модальні модифікатори, а речення, що описують статичні ситуації, такого введення не допускають. Не агентивні речення, що не містять активного суб'єкта – виконавця дії, поділяються на такі, що 1) підлягають каузації; 2) не підлягають каузації (наприклад, такі, що описують дійсні, закономірні зв'язки об'єктивної реальності [1:143]. Отже, неспроможність вольового втручання суб'єкта модальної оцінки спричиняє неможливість трансформації реальної ситуації, яка є достовірною, належить до класу фактичних і не може бути оцінена мовцем з погляду можливості / неможливості та необхідності.

С.Н.Цейтлін здійснює субкатегоризацію ситуацій необхідності за наступними критеріями: 1) тип каузатора; 2) відношення суб'єкта дії до дії (позитивне / негативне); 3) ступінь облігаторності; 4) реалізованість / нереалізованість дії, а підтипи ситуацій необхідності визначає за типом каузатора: 1) обставини, що склалися; 2) етичні норми; 3) соціальні установки; 4) запланованість; 5) повторювана звична запланована дія; 6) зумовленість якими-небудь суб'єктами; 7) результат впливу волі іншої особи; 8) внутрішні потреби, намір мовця [1:151-152].

Розглянемо типові ситуації з висловлюваннями з модальним значенням необхідності, запропонувавши власну класифікацію з метою встановлення континууму модальних значень необхідності.

1. Ситуації примусу суб'єкта (негативна необхідність).

Примус суб'єкта діяти певним чином передбачає негативну оцінку дії суб'єктом-виконавцем, тобто означає діяти проти волі = негативне волевиявлення. Значення примусу суб'єкта маркується пасивним станом. Мовні засоби на позначення негативної необхідності: “essere costretto a”, “essere dovuto a”, “essere obbligato a”. Розглянемо приклади.

No interrotto solo per un breve periodo, nel 1999, costretta all'immobilità da un problema alla schiena (Oggi 2005, 05:79). В даному мікротексті йдеться про те, що актриса перервала ненадовго свою професійну кар'єру через обставини, що склалися: через проблеми зі спиною вона була змушена перебувати у нерухомому стані. Показовим є комбінація модифікатора модального значення необхідності “costretta” з ЛО негативної семантики “problema”, а також з ЛО на позначення статики, які суперечать основній семантиці ситуації каузації – семантиці динаміки.

In senso di colpa per quella piccola costretta a vivere vergognandosi di chi l'ha messa al mondo non è mai venuto meno in Maiorano (Oggi 2005, 05:36). В даній ситуації говориться про те, що дівчинка була змушена жити, соромлячись батька, через те, що він ніколи не з'явився в Майорано (відбуваючи тюремне ув'язнення). В даному висловлюванні модифікатор

модального значення необхідності “*costretta*” сполучається з ЛО негативної семантики на позначення почуттів “*vivere vergognandosi*”.

Таким чином, в ситуації примусу суб’єкта діяти певним чином модифікатори модального значення необхідності є переважно дієсловами пасивного стану і комбінуються з ЛО негативної семантики, в т.ч. на позначення емоційної сфери, ЛО статичної, що суперечать основній семантиці ситуації каузації – семантиці динаміки. Ситуації примусу суб’єкта через заперечення його волевиявлення мають низький ступінь необхідності.

2. Ситуації з експліцитним зв’язком волевиявлення і емоційного стану суб’єкта. Емотивність тісно пов’язана з категорією оцінки, а категорія оцінки включається в такий компонент модального значення необхідності, як бенефактивна спрямованість: реалізація потенційної ситуації необхідності має певну мету, що оцінюється позитивно мовцем – суб’єктом модальної оцінки. Тому ми вважаємо за доцільне розглянути клас ситуацій з експліцитним зв’язком волевиявлення і емоційного стану суб’єкта. Зазначені ситуації мають місце при безпосередньому спілкуванні комунікантів: суб’єкта волевиявлення і суб’єкта-виконавця; в такому випадку зростає питома вага емоційних факторів, що мають безпосередній вплив на реалізацію потенційної ситуації необхідності. Звідси необхідним є врахування психологічного аспекту породження та сприйняття інформації. В когнітивній психології експериментально встановлено чуттєво-рухове походження інтелектуальної діяльності, а також визначено, що система психіки складається із взаємопов’язаних інтелектуалізованих, емотивних та вольових структур [3]. Емоційний стан суб’єкта має впливати на його дії.

Розглянемо приклади.

Ma la morte è sempre un avvenimento misterioso e terribile, e nonostante il suo coraggio ed il suo desiderio crudele, Annesa si spaventò all’idea che il vecchio dovesse morire fra le braccia da un momento all’altro. Aprì quindi l’uscio e chiamò Gantine (Deledda:76-77). В даній ситуації простежується тісний зв’язок: волевиявлення – негативна емоція – нереалізованість потенційної ситуації. Аннеса бажає смерті Дзуа, оскільки в такому випадку будуть вирішені сімейні фінансові проблеми, але оцінюючи потенційно можливу ситуацію як необхідну з її погляду, прогножуючи реалізацію потенційно можливої ситуації, вона відчуває негативні емоції (переляк): *si spaventò all’idea che il vecchio dovesse morire fra le braccia da un momento all’altro* – вона злякалась від однієї думки, що старий повинен був би померти в неї на руках, і щоб запобігти негативним емоціям, проганяє думку про смерть Дзуа і кличе Гантіне, щоб не залишатись наодинці з помираючим: *aprì quindi l’uscio e chiamò Gantine*. Волевиявлення – бажання його смерті (*nonostante... il suo desiderio crudele*) блокується емоціями і необхідна з її погляду ситуація залишається нереалізованою (= емоції блокують волю).

Проаналізуємо сцену вбивства Аннесою Дзуа. Попередня розмова з Дзуа викликає в Аннесі сильне роздратування: Дзуа наговорив їй багато неприємних речей, і її емоційний стан став невідновим; негативні емоції досягли певної межі: “*era troppo*” – це було занадто, і її розсудок запаморочився “*un velo coprì gli occhi di Annesa*”, у несвідомому стані вона починає душити старого з люті “*incosciente ella si alzò ... si precipitò contro il vecchio, gli si gettò addosso, gli mise le mani al collo*”, проте ще не наважуючись його вбити “*ella non tentò di fargli oltre del male*”, проте погрожує його справді задушити, якщо він не припинить кликати на допомогу: “*se non state zitto vi strangolo davvero. Provate un po’ a gridare, provare un po’!*” Погроза Аннеси викликає страх у старого, і він припиняє кричати: “*Egli ebbe paura e non osò più gridare... e tremò tutto, vinto da un terrore infantile*”. Отже, емоційний стан персонажа призводить до припинення дії: охоплений неймовірним жахом, він не наважився більше кричати. Стан Аннеси стає ще більш несвідомим: “*la disgraziata non vedeva più nulla*”, вона вже його боялась: “*ed anche lei, adesso, aveva paura di lui*”. Розмірковуючи, вона уявляє реалізацію потенційної ситуації: наступного дня старий заявить на неї в поліцію, і все буде

втрачено, її змусять поїхати звідси: *“Domani egli mi denuncierà ... sono perduta. Mi denuncierà, si farà portar via di qui, i tutto sarà finito”*. Даючи оцінку реалізації потенційної ситуації, вона продовжує думати про необхідність вбивства старого, ці думки переслідують її: *“E un martello inesorabile picchiana e picchiava alle sue tempia, come ad una porta che bisognava sfondare”*. Але вона ще не зовсім втратила контроль над собою, і страх заважає їй здійснити вбивство: *“Ma ella non poteva, non poteva. Le sue mani si rifiutavano all’opera orrenda”*. Вона намагається заспокоїти старого: *“tentò di placare il vecchio”*, але марно: інтонації її голосу так перелякали старого, що він забув про попередню погрозу (його буде вбито, якщо він кликатиме на допомогу): *“...forse non sentiva neppure, e non dava ascolto che alla voce del suo terrore”*. Тобто його емоційна сфера повністю домінує над раціональною. Тоді Аннеза повністю втратила над собою контроль *“ella perdette il barlume degli occhi”* і миттєво задушила старого: *“d’un balzo gli fu sopra; gli gettò la coperta sul capo, lo premette con tutto il peso della sua persona”* (Deledda: 119-121). Отже, негативні емоції Дзуа зростають: *“egli ebbe paura”* → *“vinto da un terrore infantile”* → *“non dava ascolto che alla voce del suo terrore”*, і нарешті емоційна сфера починає повністю домінувати над раціональною і призводить до ірраціональної дії: він забуває про погрози Аннези і починає кликати на допомогу. Негативні емоції Аннези теж зростають: *“incosciente”* → *“non vedeva più nulla”* → *“perdette l’ultimo barlume di ragione”*.

Таким чином, в ситуації з експліцитним зв’язком волевиявлення і емоційного стану суб’єкта складниками категоріальної ситуації необхідності є: суб’єкт каузації (агенс), суб’єкт каузування (пацієнс), дія / стан, що каузується, волюнтативність, мета. Емоційний стан як суб’єкта каузації (агенса), так і суб’єкта каузування (пацієнса) впливає на їхні дії, причому цей вплив є прямо пропорційним ступеню емоційності. Зазначений клас ситуацій має середній ступінь необхідності.

3. Ситуації з експліцитним зв’язком волевиявлення і необхідності.

Ми вважаємо за необхідне розглянути ситуації з експліцитним зв’язком волевиявлення і необхідності, тому що в структуру значення необхідності включається волюнтативність – волевиявлення суб’єкта каузації. Розглянемо приклади.

Perché c’è una grande voglia di riappropriarsi del tempo, c’è la necessità di fermarsi, almeno ogni tanto, per una riflessione (Chi 2003, 11:150). У наведеному прикладі маємо причиново-наслідковий зв’язок: сильне бажання, волевиявлення суб’єкта (стати господарем свого часу) викликає необхідність зупинитися на певний час для рефлексії, а мовні засоби вираження модального значення волевиявлення та необхідності представлені як такі, що пов’язані причиново-наслідковим зв’язком: *“c’è una grande voglia”* → *“c’è la necessità”*, тобто значення необхідності виводиться зі значення волевиявлення.

Lo scrivo anche nella mia “Lettera alla tua famiglia”: guardate, spiego, io non ho voglia di parlare della violenza in famiglia. Ma voglio dirvi chiaro che cosa bisogna fare per evitarla... La donna deve avere la dimensione della propria dignità. Deve difenderla. A tutti i costi (Oggi 2005, 05:55). У наведеному прикладі мовець, звертаючись до жіночої аудиторії, хоче ясно сказати, що потрібно робити жінкам, аби уникнути насильства в сімейних стосунках: жінка повинна мати власну гідність і захищати її всіма способами.

Таким чином, між волевиявленням та необхідністю існує причиново-наслідковий зв’язок: волевиявлення суб’єкта викликає необхідність, а значення необхідності виводиться зі значення волевиявлення. Зазначений клас ситуацій має вищий ступінь необхідності, ніж клас ситуацій з експліцитним зв’язком волевиявлення і емоційного стану суб’єкта, тому що емоційне спричинює вольове, а вольове знаходиться з емоційним у гіперо-гіпонімічних відношеннях.

4) Ситуації з узагальненим суб'єктом-каузатором та суб'єктом-виконавцем дії. Зустрічаються в законодавчих текстах, інструкціях, а також у випадку зумовленості етичними нормами.

E' compito della Repubblica rimuovere gli ostacoli di ordine economico e sociale, che, limitando di fatto la libertà e l'eguaglianza dei cittadini, impediscono il pieno sviluppo della persona umana e l'effettiva partecipazione di tutti i lavoratori all'organizzazione politica, economica e sociale del paese (Costituzione, art. 3). Дане висловлювання міститься в Конституції, суб'єктом виконання дії є держава, яка зобов'язується усувати перешкоди економічного й соціального характеру, які фактично обмежують свободу й рівність громадян і перешкоджають всебічному розвитку особистості та ефективній участі в політичній, економічній та соціальній діяльності держави. Необхідність будується за схемою: узагальнений суб'єкт виконання (держава) зобов'язується виконати певні дії (*rimuovere gli ostacoli di ordine economico e sociale*) з метою запобігти реалізації негативної ситуації (*che... impediscono il pieno sviluppo della persona umana*), отже, здійснюється імпліцитне прогнозування позитивної ситуації: усувати чинники, які перешкоджають = сприяти позитивним чинникам. Мовні засоби імпліцитного прогнозування актуалізації ситуації – ЛО зі значенням результативності: *sviluppo – розвиток, l'effettiva partecipazione – ефективна участь*. Складники модального значення необхідності в даному випадку: узагальнений суб'єкт, що є каузатором, дія, що каузується, волюнтативність, бенефактивна спрямованість, мета, імпліцитно прогнозована реалізація ситуації, узагальнений суб'єкт виконання.

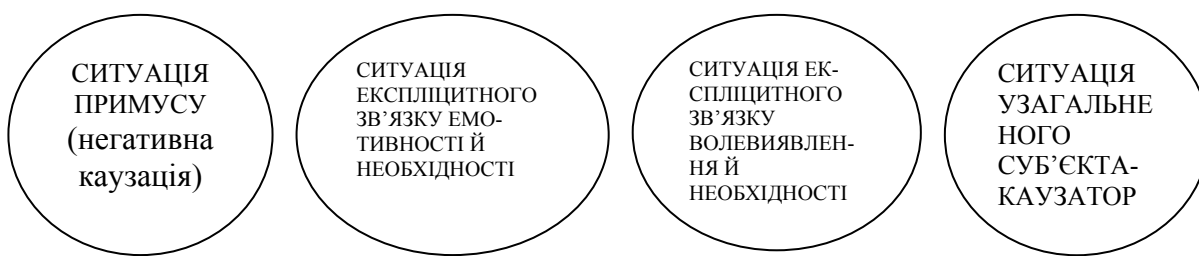
Ogni cittadino ha il dovere di svolgere, secondo le proprie possibilità e la propria scelta, una attività e una funzione che concorra al progresso materiale o spirituale della società (Costituzione, art. 4). В даній статті Конституції суб'єкт виконання (громадянин) зобов'язується, залежно від власних можливостей і власного вибору, виконувати діяльність, що сприяє матеріальному та духовному прогресу суспільства. Схема необхідності даної ситуації: узагальнений суб'єкт виконання (кожний громадянин) має зобов'язання виконати певні дії *svolgere una attività e una funzione* з певною метою (мета + бенефактивна спрямованість) *che concorra al progresso materiale o spirituale della società*. Показовим у даному прикладі є залежність необхідності від можливості, яка виступає складовою необхідності (*secondo le proprie possibilità e la propria scelta*). Складниками модального значення необхідності в даному випадку є: узагальнений суб'єкт-виконавець, імпліцитний суб'єкт-каузатор, дія, що каузується, волюнтативність, мета, бенефактивна спрямованість.

Розглянемо інші приклади.

Dove c'è un bimbo in difficoltà, occorre saper intervenire sempre (Chi 2004, 04: 141). В даній ситуації суб'єкт-каузатор та суб'єкт-виконавець є узагальненими, мета та бенефактивна спрямованість є імпліцитними, а темпоральний квантор тотальності “*sempre*” – “завжди” є засобом інтенсифікації необхідності: так потрібно діяти завжди. Крім того, зазначений темпоральний квантор тотальності завдяки своєму значенню кванторності при сполученні з дієсловом семантики активної дії (*intervenire*) переводить зазначену дію у план позачасовості і усуває потенційну нереалізацію ситуації

Таким чином, складниками модального значення необхідності в ситуації з узагальненим суб'єктом-каузатором та суб'єктом-виконавцем дії є: узагальнений суб'єкт каузації, узагальнений суб'єкт-виконавець, дія, що каузується, волюнтативність, бенефактивна спрямованість, мета, прогнозована реалізація ситуації. Показниками імпліцитності прогнозованої реалізації ситуації є: 1) ЛО зі значенням результативності; 2) сполучення темпорального квантора тотальності з дієсловами з семантикою активної дії. Клас зазначених ситуацій має найвищий ступінь необхідності.

Представимо висновки в схематичному вигляді.

З Р О С Т А Н Н Я С Т У П Е Н Я О Б О В'ЯЗ К О В О С Т І

ЛО НЕГАТИВНОЇ СЕМАНТИКИ; ЛО СТАТИКИ (ЗАПЕРЕЧЕННЯ СЕМАНТИКИ АКТИВНОЇ ДІЇ ПРИ КАУЗАЦІЇ)	ПРИЧИНОВО-НАСЛІДКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК СЕМАНТИКИ ЕМОТИВНОСТІ Й ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ: ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ВКЛЮЧАЄ ЕМОТИВНІСТЬ	ПРИЧИНОВО-НАСЛІДКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК СЕМАНТИКИ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ Й НЕОБХІДНОСТІ: НЕОБХІДНІСТЬ ВВКЛЮЧАЄ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ	ЛО ПОЗИТИВНОЇ СЕМАНТИКИ; ЛО ДИНАМІКИ + ТЕМПОРАЛЬНИЙ КВАНТОР ТОТАЛЬНОСТІ = ПОЗАЧАСОВІСТЬ

Схема 3. *Континуум модальних значень необхідності*

ЛІТЕРАТУРА

1.Цейтлин С.Н. Необходимость // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л.: ЛО, 1990. – С.142-156. 2.Булыгина Т.В. О границах и содержании прагматики // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т.40. – №4. 3.Абдусаматов Р.М., Беркенблит М.Б., Фельдман А.Г., Чернавский А.В. Моторика и интеллект // интеллектуальные процессы и их моделирование. – М.: Наука, 1987. – С.5-38.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Deledda G. L'edera. – Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A, 1950. 2. "Chi" N.46 / 11. 2003. 3. "Chi" N.9 / 03. 2004. 4. "Chi" N.18 / 05. 2004. 5. "Chi" N.42 / 10. 2004. 6. "Oggi" N.16 / 04. 2005. 7. "Oggi" N.20 / 05. 2005.

ПАВЛЕНКО Л.І.

Національний університет "Києво-Могилянська Академія"

ВИРАЖЕННЯ ЕГОЦЕНТРИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В ЕКСПЛІКАЦІЙНИХ СТРУКТУРАХ АНГЛІЙСЬКОГО РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ

Актуальність роботи полягає в тому, що саме структурно-семантичний аспект формально надмірних побудов залишається малодослідженим при вивченні мовленнєвої поведінки комунікантів, незважаючи на те, що антропоцентрична орієнтація сучасних гуманітарних наук зосереджує увагу науковців на дослідженні інтерактивного характеру діалогічної мовлення [1; 2; 3; 4; 5].

Мета дослідження полягає у визначенні потенціалу експлікаційних висловлень для вираження егоцентричної модальності та аналіз розвитку комунікативного акту (КА) в залежності від реалізації зазначеного типу діалогічної модальності.

Предметом аналізу є синтаксичні та функціонально-семантичні характеристики експлікаційних структур як засобу вираження егоцентричної модальності.

Об'єктом нашого дослідження обрано егоцентричну модальність у діалозі.

Матеріалом дослідження виступають англomовні художні твори ХХ століття.

Наукову новизну складає комплексний підхід до аналізу мовних і немовних факторів, що сприяють виникненню формально надмірних висловлень з урахуванням впливу різних підсистем діалогічної модальності. Визначення структурно-семантичних особливостей зазначених моделей дозволяє проникнути в сутність їх комунікативного призначення.

Діалогічний тип спілкування є історично первинним, у ньому проявляється позиція мовця як суб'єкта свідомості, що орієнтується в мовленнєвій та просторово-часовій ситуації. Він організовує своє мовлення у відповідності з комунікативними цілями, тобто повідомляє щось чи про себе, чи про адресата, чи про особу що не є учасником комунікації. Це становить змістову сутність людської комунікації [6; 7; 8; 9; 10].

У процесі мовленнєвої взаємодії окрім обміну релевантною інформацією, комуніканти намагаються задовольнити два основних бажання: по-перше, прагнення уникнути зайвої складності у спілкуванні, і, по-друге, прагнення добитися схвалення і/або позитивного ставлення до себе з боку інших комунікантів. Коли людина ініціює акт мовленнєвої взаємодії, або приєднується до процесу спілкування, вона завжди має певне уявлення про себе, яке вона хоче підтримати і донести до своїх співрозмовників.

Комплексний підхід до вивчення мовних і позамовних факторів дозволив нам обґрунтувати та визначити формально надмірні структури, які характеризуються перенасиченням плану змісту для реалізації певної комунікативної мети як "експлікаційні моделі". За структурним критерієм нами виділено два основні типи експлікаційних моделей рівня висловлення – моделі розчленування і розширення структури висловлення (за допомогою постпозитивних сегментованих компонентів із функціонально-семантичною направленістю на конкретизацію, узагальнення, висновки, тлумачення, корекцію, модальну оцінку та плеонастичних елементів); та третій тип, що належить до рівня діалогу – моделі розширення структури репліки (питально-відповідна побудова репліки та псевдоінформативне перепитування) [11].

Логічна модальність (ставлення комунікантів до референційного співвіднесення стверджуваного у висловленнях та дійсності) та екзистенціональна модальність (ставлення комунікантів до теми розмови) як підсистеми діалогічної модальності вже були предметом нашого аналізу [12; 13]. Егоцентрична модальність відображає ставлення учасника КА до самого себе й відображає рівень домагань та структуру особистості у мовленнєвій взаємодії [14:93]. Виходячи з того, що ставлення комуніканта до себе формується на основі самооцінки, ми вважаємо за необхідне визначити, що є самооцінкою і разом з тим – критерії, яких ми будемо дотримуватися при аналізі фактичного матеріалу.

Самооцінка – це та цінність, значущість, якої надає собі індивід загалом та окремим сторонам своєї особистості, діяльності, поведінки [15:356]. Самооцінка утворюється в результаті інтегративної роботи в сфері самопізнання, з одного боку, й у сфері емоційно-ціннісного ставлення до себе, з іншого. Процес її формування не має меж, адже особистість постійно розвивається і, як наслідок, змінюються її уявлення, поняття про себе, емоційно-ціннісне ставлення до себе. З розвитком особистості змінюються способи утворення самооцінки, її зміст, міра участі в регуляції поведінки особистості [16:162].

Самооцінку характеризують за такими параметрами: 1) за рівнем (високу, середню та низьку); 2) за співвіднесенням з реальними успіхами (адекватну та неадекватну, тобто завищену та занижену); 3) за особливостями будови (конфліктну та безконфліктну) [15:357].

Самооцінка розвиненого індивіда утворює складну систему, яка включає в себе як загальну самооцінку (вона відображає рівень самоповаги і прийняття чи неприйняття себе), так і часткові самооцінки, що характеризують ставлення до окремих сторін своєї особистості, вчинків.

Приклади (1) і (2) демонструють досить високий рівень самоповаги комунікантів, що базується на адекватній оцінці ними ситуації спілкування та самооцінці.

(1) *"One more thing. I'm going to pay." /.../ "I need to do it, okay? For myself. I have a job, I can pay"* (Lynch, 183). (мовець пропонує батькам свого друга, в якого він тимчасово мешкає, оплачувати своє перебування в їхньому домі, хоча вони вважають це зайвим.)

(2) *"I gotta get my stuff." "Hell, Mick, I frankly don't think your stuff was all that great. /.../ "Because it's my stuff," I growled. "I ain't no fucking refugee, Toy. I left there 'cause I wanted to. That's my stuff, goddamnit, I can't not get it. I can't let that happen to me"* (Lynch, 155). (Майк, який пішов з дому, обстоює свій намір повернутися за своїми речами, що є небезпечним, і його співрозмовник Той намагається відмовити адресанта від цього задуму.)

Постпозитивний сегментований компонент (ПСК)-тлумачення (*For myself. I have a job, I can pay*) та ПСК-узагальнення (*I can't let that happen to me.*) виражають причини, які змушують мовців відстоювати свої позиції, а експлетиви (*fucking, goddamnit*) свідчать про високу емоційність висловлень.

(3) *"I'm well-educated, well-trained, well-read on Eighth Amendment issues, and I can be of assistance to you. That's why I'm here. Free of charge"* (Grisham, 97).

Адресат-адвокат відстоює власну позицію, проявляючи при цьому впевненість, рішучість, та адекватний рівень домагань, який базується на високій адекватній самооцінці себе як спеціаліста, а ПСК-тлумачення (*That's why I'm here. Free of charge*) у фінальній позиції фокусує увагу інших учасників КА на мотиві та способі його допомоги.

Занижена самооцінка представлена у прикладах (4), (5), (6).

(4) *"I just can't do it." "George, you can do it." "No it's gone. The bloody thing's gone"* (Hare, 97). (Джордж зневірився у своєму вмінні виголошувати промови.)

Плеонастичні елементи розширення структури висловлення експлетивів та повтор (*The bloody thing's gone.*) свідчать про високу емоційність висловлення. Незважаючи на песимістичність репліки, мова йде про занижену часткову самооцінку, адже комунікант недооцінює лише одну сторону своєї особистості на той момент.

(5) *"I didn't realise how much of the animal is in me, Aunt Vickie. A beast, am I"* (Potter, 174).

Комунікативно-функціональне призначення пояснювального елемента *"a beast, I am"* полягає в тому, що воно містить додаткову (негативну) характеристику слова *"animal"*. Мовець настільки пригнічений своїм учинком, що самого слова *"animal"* стосовно людини йому здається недостатньо. Додаткова номінація підкреслює низьку оцінку комунікантом своєї особистості, а структурно змінений порядок слів посилює ефект.

Приклад (6) є демонстрацією дуже низької самооцінки, яка проявляється через численні повтори слів з негативним значенням при характеристиці власного стану (*I can't help it; I was born dead; I'm tired*). Насиченість висловлення лексичними одиницями, що містять значення смерті у їх семантичній структурі (*miscarriage, insult, dead*) та власне абсурдність речень (*I was born dead*) свідчать про неадекватний психічний стан мовця.

(6) *"I can't help it. I was born a miscarriage. I had so many insults I died. I was born dead. I can't help it. I'm tired. I'm give out trying. You got chances. I had so many insults I was born dead."*

You got it easy. I was born dead an' life was hard. I'm tired. I'm tired out talking and standing up. I been dead fifty-five years" (Keseey, 70).

Відображаючи рівень задоволення чи незадоволення собою, самооцінка створює основу для сприйняття власного успіху чи неуспіху в діяльності, досягнення мети певного рівня. Рівень домагань особистості – прагнення досягти мети тієї складності, на яку людина вважає себе здатною. Виділяють адекватний, завищений та занижений рівень домагань. В основі рівня домагань лежить самооцінка (чи своїх можливостей, потенціалу в окремій сфері, чи себе як особистості загалом).

Аналіз відібраного лінгвістичного матеріалу дає підстави стверджувати, що вираження егоцентричної модальності істотно впливає на розвиток КА. Розглянемо наступні фрагменти англійського розмовного мовлення:

(7) *"Buddy Hudson, I don't remember Bob Evans calling me about you."* *"He didn't."* *"He didn't."* *"Nope."* *"Then maybe you'd like to tell me why you're here?"* *"Because you'd have been missing out if you hadn't seen me."* *"I would?"* *"Sure you would."* *"Why don't we cut out the shit, Mr. Hudson?"* *"Huh?"* *"Let's cut out the I-am-the-most-desirable-sex-machine-that-ever-walked and let me get a look at the real you"* (Collins, 139).

Заради того, щоб отримати роль у новому фільмі актор не тільки вдається до неправди, але й свідомо порушує правила ведення діалогу, прийнятні для спілкування незнайомих людей, і поводить себе досить нахабно (*Because you'd have been missing out if you hadn't seen me. Sure you would*). Але завищений рівень домагань лише дратує його співрозмовницю-режисера і та пропонує надати реальну інформацію про акторський досвід, що може сприяти отриманню роботи (*Let's cut out the I-am-the-most-desirable-sex-machine-that-ever-walked and let me get a look at the real you*).

"Усвідомлення стратегічного завдання уможливорює визначення прийнятних шляхів (тактик)" [17:256]. Саме це ми спостерігаємо нижченаведеному прикладі. Комунікант-актор настільки зацікавлений у позитивному результаті співбесіди (стратегічного завдання), що одразу змінює свою тактику в умовах потенційно конфліктної взаємодії. Спілкування змінюється на конвенціональне (термін Л.А.Азнабаєвої), тобто на ввічливе, соціально прийнятне, і реалізується максима позитивного ставлення з боку адресата [1:41]. Його емоційний стан сприяє тому, що він намагається повністю заволодіти увагою увагою своєї співрозмовниці, викликати у неї співпереживання, тобто встановити з нею довірчі стосунки.

Будь-яка інформація певним чином впливає на адресата, і при вдалому збігу обставин адресанту вдається досягти своїх комунікативних цілей саме завдяки такій манері ведення діалогу, що змінює якість відносин між партнерами, завдяки інформативно-впливовому спілкуванню. Приклад (8) ілюструє, як надання актором фактів особистого характеру розкриває його реальну самооцінку і допомагає завоювати симпатію співрозмовниці, яка була негативно настроєна з моменту їхнього знайомства:

(8) *He stood up and pace excitedly in front of her desk, forgetting image and impact for the moment. "I studied at Joy Byron's school of acting, y'know. Like I was one of her best students. I played Stanley Kowalski in Streetcar. A special performance for talent scouts, agents, the whole schmeer. I was a smash, a couple of studios wanted to sign me, but I had this singing gig in Hawaii I was already committed to - an'there was no way I would ever back out on a definite commitment."* *He was speeding, his words tumbling out like an express train. "I am the professional all the way - you can bet on that"* (Collins, 140).

Спонтанність та емоційність його мовлення знаходить своє відображення у структурно-семантичній побудові гіперекспліцитного характеру – ПСК- тлумачення (у прикладі підкреслено).

При завищеному рівні домагань, учасник спілкування прагне домінувати у якості мовця, використовує особові займенники, повідомляє сенсаційні новини і.т.п. Аналізуючи

егоцентричну модальність у цій статті, ми розглядаємо випадки, коли позиція адресанта як комунікативного лідера – лише бажання висловити своє суб'єктивне, часто емоційно забарвлене “я”. Співрозмовник позбавляється можливості участі в діалозі, що може розцінюватися як порушення принципу співробітництва. Мовець монополізує процес спілкування в силу своєї індивідуальної особливості і, розвиваючи тему, може навіть не надавати значення тому факту, що він не єдиний учасник КА. “...орієнтація мовця на самого себе призводить до зменшення ролі адресата” [4:62].

Показовим у даному випадку є наступний приклад (9). Адресант – художник містер Джимсон, який полюблює пофілософствувати:

(9) “*You’ve got a nice wall there, Sir William. I should like to paint tigers on it. With orchids. Flycatchers and flesh eaters. Flowers of evil. Millionaire eats a poor baby for breakfast and contemplates the beauties of creation. Art lives on babies. It would cost millions to save a few thousand babies a year. Got to teach mothers first. Then the grandmothers. Then the grand professors. How much will you give me for the tigers? A hundred guineas. All right, I start tomorrow. Through roast grouse to spiritual joy. Joy is goodness. Do you believe in Spinoza, Sir William? To accept all he works of creation with humble delight*” (Cary, 188).

Його мовлення – це вербальне вираження думки, що спонтанно народжується. “Мовний матеріал, що безпосередньо продукується мовцем, ні з якою фіксацією не пов’язаний” [18:5], цим частково і пояснюється наявність у цьому уривку такої кількості ПСК (*With orchids. Flycatchers and flesh eaters. Flowers of evil*). Адресат виявився лише пасивним слухачем, що дає адресанту можливість вільно варіювати тему розмови. Так, закінчивши тему, безпосередньо пов’язану з картиною на стіні, він цілком зненацька вводить тему свого бачення мистецтва (*Millionaire eats a poor baby for breakfast and contemplates the beauties of creation. Art lives on babies*). Для самого комуніканта такий перехід природний, тому що відображає асоціативний ряд, що формується в його свідомості.

У той же час адресанту вдалося створити ефект діалогічності в процесі спілкування. Це досягається завдяки питально-відповідній побудові висловлень, які є одним із типів експлікаційних структур. Суть їх полягає в тому, що вони звернені до співрозмовника (*How much will you give me for the tigers? Do you believe in Spinoza, Sir William?*) і припускають його реакцію. Адресат якби залучається до розмови. Але містер Джимсон відразу ж сам дає відповідь на своє ж запитання. Більш того, запитання про оплату дає йому можливість повернути свого партнера до початкового предмета мовлення, і тим самим відновити тематичну єдність своєї репліки, що була перервана його міркуваннями про мистецтво взагалі.

Як ми бачимо, схильність комуніканта до міркувань може призвести до складного переплетення різноманітних тематичних ліній. З одного боку, при непідготовленості і лінійності розмовного мовлення це позначається на його структурному оформленні, а з іншого боку, істотно впливає на можливість міни комунікативних ролей і, тим самим, визначає організацію КА.

Людина, яка сама оцінює свої професійні або людські якості, не завжди має на меті вплинути на інших учасників КА, іноді їй необхідно переконати саму себе. Інформація надається по типу наростання, з можливим коригуванням попередніх висловлень, а пошук найбільш точного визначення може завершуватися ПСК уточнююче-пояснювального характеру:

(10) “*You look like you’re tight, old man. Take a hold of yourself before Hickson comes.*” “*No, I won’t. I’m a genius.*” “*So you said yesterday.*” “*That was because I didn’t really believe it. Now I know. And I’m not only a genius, I’m an artist. A son of Los*” (Cary, 119).

Кожний КА відображає не тільки інтелектуальний рівень його учасників, але і розуміння ними морально-етичних, соціально-правових норм. Невідповідність контекстів

культури комунікантів безпосередньо позначається на процесі спілкування, змінюючи діалог, модифікуючи тему мовлення, і може негативно впливати як на загальну емоційну атмосферу спілкування, так і на особисте сприйняття співрозмовниками один одного:

(11) *"I should like that very much, Cokey. You're a nice girl, whatever anyone says. And I was needing a model." "A model? What do you take me for?"* (Cary, 298) (реалізуються експлікаційні моделі розчленування структури висловлення та псевдоінформативне перепитування)

Приклади (12) і (13) схожі, адже ситуації, в яких опинилися комуніканти, принижують їх гідність, а обрана тактика поведінки свідчить про високу моральність мовців, високу самооцінку і самоповагу.

(12) *"You come to me drunk? What do you think, I'm some kind of puta here? That you can do this? Get out of here"* (Lynch, 204).

Питально-відповідна побудова репліки зумовлена напруженим емоційним станом мовця. Він настільки обурений, що, навіть, не збирається вислуховувати пояснення свого співрозмовника, позбавляє його самої можливості участі в розмові.

(13) *"I won't do it!" I whimpered. "I won't do it! I'm not about to start taking off my clothes in public for you, or Irma, or –"* (Brown, 16)

Приклад (13) містить повтор, що посилює відмову мовця (молодої жінки) працювати у стриптиз-клубі задля користі справи.

Навіть гендерний аспект, який детермінує виникнення специфічних асоціацій, стереотипів [19:181-290], може активізувати процес вираження егоцентричної модальності засобами формально надмірних структур:

(14) *"Don't be a silly girl. It's not necessary. It's – "* *"Don't silly girl me, Buddy Hudson. Just who do you think you are speaking to? A Barbie Doll?"* *"Hey, baby – what's all this?"* *"What is all what? Little Angel answering back? Little Angel showing feelings? I'm a person. I'm your wife. And I want to know exactly what is going on, because if you don't care to tell me, I'm packing up and getting out of here. You understand? Be truthful with me, Buddy, or I promise you, you'll never see me again"* (Collins, 210).

Дружина обурена поведінкою свого чоловіка і не бажає надалі відповідати образу "Barbie Doll", який влаштовує її чоловіка. Всі мовленнєві дії Енджел у рамках цього КА агресивні, вона виражає свою думку і висуває ряд умов, що не асоціюється з узвичаєним "солодким" образом. Висока самооцінка надає їй можливість заволодіти комунікативною ініціативою, тим самим позбавляючи свого партнера можливості перемінити неприємний для нього предмет розмови. Цьому сприяє питально-відповідна побудова її реплік, де уточнюється, посилюється, деталізується тема висловлення (A Barbie Doll). Обрана комунікативна стратегія спрямована на те, щоб по-іншому розставити значеннєві акценти і змінити стан речей, що склався.

Кожний комунікант є мовною особистістю. Він, як правило, володіє певними видами знань, що лежать в основі комунікативної компетенції, до складників якої відносимо компетенцію мовну, соціолінгвістичну та прагматичну [3:52-55].

Мовна компетенція є невід'ємною частиною всього інформаційного тезаурусу людини. Від рівня володіння мовою безпосередньо залежить швидкість та правильність кодування / декодування мовленнєвих висловлювань з різним рівнем їхньої лексико-граматичної складності. Висока мовна компетенція дає можливість мовцю бути ефективним комунікантом у будь-якому контексті спілкування. У залежності від індивідуальних особливостей людини, опанування мови як системи, засвоєння необхідних навичок по використанню одиниць цієї системи може викликати певні труднощі, що негативно впливає на спілкування. Низький рівень комунікативної компетенції ускладнює процес аналізу та

ефективного моделювання мовленнєвої діяльності, і, як правило, сприяє формуванню заниженої самооцінки.

Занижений рівень домагань викликає у суб'єкта спілкування прагнення уникати ролі мовця, вживати модальні слова зі значенням песимізму, невпевненості, здійснювати мовленнєві дії самокорекції і т.п [14:93]:

(15) *"You see – you know me, don't you, you know the sort of bloke I'm – I'm, I'm not dumb, I'm not a fool, I'm not a real fool, not a bloody moron and I thought, well, I thought maybe you could, could teach me – something, anything. Eh? Well, not anything but something proper, real"* (Wesker, 168).

Процес безпосереднього спілкування виявляє особливості інтелектуального розвитку комунікантів, їх світогляд, і розбіжність цих рівнів може впливати на успішність КА, ускладнювати обмін інформацією, породжувати ситуації непорозуміння, тим самим створювати негативний образ партнера і призводити до комунікативної невдачі:

(16) *"Yes, religion. Religious art." "What, that wicked muck. Religious?" "I hope so. But, of course, I can't be sure." "He can't be sure. Well, we can. We've got eyes. We know it's muck." "No, I can't really be sure. Not just now. I'm tired"* (Cary, 353).

Перший комунікант – митець, який пише свої картини в нетрадиційній манері, тому навіть відомий біблійний сюжет у його інтепретації викликає лише обурення простого обивателя, котрим і є його співрозмовник. І, якщо другий комунікант навмисне створює конфліктну ситуацію, то його партнер намагається її уникнути, ухиляючись від прямої відповіді (*I can't be sure; I can't really be sure. Not just now*). Хоча художник сам ще перебуває в творчому пошуку, він ставить під сумнів необхідність і можливість подолати розбіжності в раціонально-оцінному сприйнятті світу.

Позамовні фактори та особливості міжособистісних стосунків спричиняють формування низької самооцінки, що і демонструє наступний приклад.

(17) *Sylvia: Are you deaf, or something? Atterbow: Yes. I am, my dear. Deaf to all reasons. And blind to their consequences.* (Potter, 111)

У прикладі (17) адресат (Аттербоу) реалізує тактику посилення у рамках кооперативно-спрямованої стратегії [20:16], що спрямовано на збереження спілкування з адресантом. Погоджуючись з негативною оцінкою адресанта (Сильвії) (що є проявом конфліктної мовленнєвої стратегії), він доповнює висловлення співрозмовника, використовуючи при цьому експлікаційну модель розчленування потенційно простого поширеного речення. Така самооцінка спричинена закоханістю адресата, і в контексті даної розмови є заниженою.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Проаналізувавши відібраний лінгвістичний матеріал, доходимо висновку про високий потенціал гіперекспліцитних висловлень для вираження егоцентричної модальності, а саме: експлікаційних моделей розширення структури висловлення (особливо з ПСК-тлумачення, конкретизації, модальної оцінки та плеонастичних елементів), експлікаційних моделей розширення структури репліки. Нетиповим виявилось використання експлікаційних моделей розчленування структури висловлення. Слід зазначити, що за допомогою таких експлікаційних моделей реалізується як висока, так і низька самооцінка. Завищений або занижений рівень домагань як прояв егоцентричної модальності впливає на розвиток КА і детермінує вибір мовцями певних мовленнєвих тактик для виконання стратегічного завдання. КА може проходити стадії від безконфліктного до конфліктного і навпаки. Перспективою подальших наукових пошуків вважаємо дослідження якісної модальності та вербальних засобів її вираження на синтаксичному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азнабаева Л.А.* Принцип экспликации отношения в конвенциональном речевом поведении адресата // Филологические науки. – 2002. – №3. – С.40-49. 2. *Аристов С.А.* Прагмалингвистическое моделирование мены коммуникативных ролей: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / ТГУ. – Тверь, 2001. 3. *Дискурс іншомовної комунікації* / Під ред. Кусько К.Я. – Львів: ВЦ ЛНУ, 2002. 4. *Овишева Н.Л.* Уровни восприятия английской диалогической речи. – Элиста: РИО “Джангар”, 2001. 5. *Славова Л.Л.* Типология коммуникативных неудач (на материале современной английской речи): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / КГЛУ. – К., 2000. 6. *Лебедева О.В.* Диалог как результат социального взаимодействия // Социокультурное варьирование в языке. – М.: Изд-во МГЛУ, 2001. – Вып.452. – С.118-126. 7. *Шелякин М.А.* Язык и человек (к проблеме мотивированности языковой системы). – Тарту: Изд-во ТУ-та, 2002. 8. *Телия В.Н., Графова Г.А., Шахнарович А.М.* Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. 9. *Сухих С.А.* Черты языковой личности // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц. – Тверь: Изд-во ТГУ, 1993. – С.85-91. 10. *Tsui A.* English Conversation – Oxford: Oxford University Press, 1994. 11. *Павленко Л.І.* Синтаксичні та функціонально-семантичні характеристики експлікаційних моделей в англійському розмовному мовленні: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2005. 12. *Павленко Л.І.* Вираження екзистенціональної модальності в експлікаційних структурах англійського колокваційного синтаксису // Вісник Житомирськ. пед. ун-ту. – 2003. – Вип.11. – С.184-187. 13. *Павленко Л.І., Топачевський С.К.* Формально-надмірні висловлення як засіб вираження логічної модальності у діалозі // Вісник Житомирськ. пед. ун-ту. – 2006. – Вип.27. – С.131-137. 14. *Сухих С.А.* Аспект отношения в диалоге // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте. – К.: Изд-во КПИИЯ, 1989. – С.89-94. 15. *Вікова і педагогічна психологія* / О.В.Скрипченко, А.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. 16. *Трофімов Ю.Л.* Психологія: Навч. посіб. – Київ: Либідь, 2000. 17. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Едиториал УРСС, 2002. 18. *Богданов В.В.* Текст и текстовое общение. – СПб.: Изд-во СПб. Ун-та, 1993. 19. *Бессонова О.Л.* Оцінний тезаурус англійської мови: комунікативно-гендерні аспекти. – Донецьк: ВЦ ДНУ, 2002. 20. *Яшенкова О.В.* Оцінні номінації в англійському діалогічному мовленні: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / КГУ. – К., 1995.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Lynch C.* Blood Relations, Blue-Eyed Son #2. – Dublin: Poolbeg Press Ltd., 1996 2. *Grisham J.* The Chamber. – L.: Arrow, 1994. 3. *Hare D.* The Absence of War. – L.: Faber and Faber Limited, 1993. 4. *Potter D.* Lipstick on Your Collar. – L.: Faber and Faber Limited, 1993. 5. *Kesey K.* One Flew Over The Cuckoo's Nest. – СПб.: Корона принт, КАРО, 2004. 6. *Collins J.* Hollywood Wives. – N.Y.: Pocket Books, 1984. 7. *Cary J.* The Horse's Mouth. – Harmondsworth: Penguin Books, 1979. 8. *Brown C.* The Bump and Grind Murders. – N.Y.: Signet Books, 1964. 9. *Wesker A.* Chips with Everything // Plays of the Modern Theatre. Great Britain. Ireland. USA. – Л.: Просвещение, 1970. – С.132-174.

ПЕТРЕНКО І.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПАУЗАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ДИСКУРСУ В ДИДАКТИЧНІЙ СФЕРІ

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім рівнем висвітлення в сучасній інтонології функціонально-стильової специфіки просодичних засобів смислової організації англomовного лекційного дискурсу з дидактичної сфери.

Метою є встановлення основних закономірностей та особливостей інтонуювання англomовного лекційного дискурсу шляхом визначення лінгвістичних характеристик функціональних типів пауз.

Предметом дослідження є лінгвістичні та акустичні характеристики пауз в сучасному англomовному лекційному дискурсі.

Об'єктом є усні реалізації англійських науково-навчальних текстів у виконанні лекторів чоловічої та жіночої статі.

Матеріалом дослідження слугували 16 квазіспонтанних лекцій та лекцій-зачитувань з гуманітарних наук загальною тривалістю звучання 11 годин 40 хвилин.

Наукова новизна полягає у виявленні впливу соціолінгвістичних факторів мовлення на просодичне оформлення та інформаційну архітектуру англomовного лекційного дискурсу.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Дослідження спрямоване на виявлення характеру впливу екстралінгвістичних факторів на функціонування окремих компонентів просодії (пауз) в усних жанрах наукового стилю мовлення.

Завданням даного дослідження є встановлення перцептивних параметрів та типології мовленнєвих пауз, які характеризують функціонально-стильову норму інтонаційних експресивних засобів актуалізації комунікативно-прагматичної динаміки англомовного лекційного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з дослідженням усних жанрів наукового стилю мовлення, зокрема просодична організація текстів лекцій, що функціонують у сфері науково-навчальної комунікації, не знайшли достатнього висвітлення в сучасній інтонології. Окремі аспекти лінгвістичних, лінгвостилістичних та жанрових характеристик наукового функціонального стилю висвітлено в дослідженнях І.В.Арнольд, М.М.Кожині, О.А.Лаптевої, Т.В.Матвєєвої, О.М.Мороховського, Є.Ф.Петрищевої, Н.І.Портнової, Н.М.Разінкіної, М.О.Соколової, М.С.Чаковської, Д.Крістала та інших.

Наукові результати. Виявлено особливості паузального членування усних науково-навчальних текстів та розроблена класифікація пауз за параметрами їх тривалості, інформативності, функціонального навантаження.

Однією з головних проблем вивчення спонтанного та квазіспонтанного мовлення є проблема його сегментації.

Кожне монологічне мовлення, що довго триває, вже через свою тривалість повинно членуватися, та й членується на деякі фізично зручні для вимови або семантично обумовлені групи різної будови. Воно розгортається у часі саме цими групами, які звичайно розділяються паузами. Делімітація мовленнєвого континууму найчастіше базується на семантично-паузальній основі, тобто на наявності певного значеннєвого блоку висловлювання як семантичної структури і такого маркера, як сприймана фізична, об'єктивно існуюча пауза або ж квазіпауза.

Паузою розділяються актуальні компоненти висловлювання (актуальне членування), синтагми за ступенем їх важливості, завершеності-незавершеності (синтагматичне членування); сегменти, які у більшості випадків не являють собою смислового цілого – частини синтагм (членування паузами хезитації та психологічними паузами).

При дослідженні синтагматичного членування мовлення потрібно виходити з аналізу тісного зв'язку лексичних, граматичних значень та просодичних засобів їх виразу в мовленні. Серед просодичних супрасегментних засобів, що реалізують синтагматичне членування мовлення (ці засоби – паузи, темп, ритм, тон, динаміка та інші), важливу роль відіграють паузи. Членування мовлення на синтагми за допомогою пауз завжди супроводжується відповідними змінами мелодійного контура та інших просодичних параметрів. Ці паузи є передбаченими: їх дистрибуція відповідає правилам побудови мовлення у тій чи іншій мові. Вони сприймаються навіть там, де немає зупинки у фонації, де членування на смислові групи відбувається тільки змінами в русі тону.

Реалізація пауз пов'язана з актом кодування/декодування тексту, а позиція пауз у тексті – з умінням мовця та слухача кодувати/декодувати безкінечну кількість текстів або їх фрагментів за допомогою кінцевої кількості елементів.

З точки зору акустики пауза розглядається як перерва у мовленнєвому континуумі, що фіксується падінням середнього звукового тиску до нуля, а фізіологічним корелятом паузи виступає зупинка в роботі органів мовлення, приведення їх у стан спокою. При подібному підході пауза може реалізуватися як у межах тривалості фонем, так і за її межами. У першому випадку мають справу з інтрасегментною, в другому – з інтерсегментною паузою.

До інтрасегментних пауз відносяться паузи-змички, що є неінто-наційними, або фонетичними [1:186]. Це, наприклад, змички глухих *p, t, k*, а також оглушені змички *b, d, g*.

До інтерсегментних належать як інтонаційні, так і неінтонаційні паузи. Інтерсегментні паузи можуть бути синтаксичними – інтонаційними, і несинтаксичними – інтонаційними та неінтонаційними. Синтаксична структура висловлювання лише до певної міри визначає паузальне членування. Воно може реалізуватися чи не реалізуватися у мовленні в залежності від комунікативних потреб, інтенції мовця, характеру протікання мовленнєвого прояву.

Деякі автори відносять до несинтаксичних неінтонаційних пауз усі емоційні, прагматичні паузи, паузи хезитації і т.д. [2:42]. Згідно результатів проведеного нами дослідження, при реалізації більшості з них, як і при реалізації інтонаційних пауз, мають місце зміни частоти основного тону й інтенсивності передпаузальних та запаузальних сегментів, тому ми не вважаємо за доцільне відносити усі ці види пауз до неінтонаційних. При розгляді їх "неінтонаційності" кожний випадок необхідно аналізувати окремо.

Кількісні та якісні характеристики пауз залежать від особливостей просодичного оформлення передпаузальних сегментів, зокрема їх тональних, темпоральних і динамічних ознак.

Але на відміну від інших інтонаційних феноменів, паузи класифікують не стільки за їх просодичною субстанцією, скільки за функціями, які вони виконують у процесі вербального спілкування, основна з яких – створення ефекту перерви звучання – функція сегментації мовленнєвого континууму. З одного боку, пауза може являти собою відсутність мовленнєвого сигналу, тобто мовчання. Це абсолютна пауза. З іншого боку, вона може бути репрезентована якою-небудь фонацією, наприклад, подовженням термінального складу, сонанта і т.д. Через те, що це подовження за своїми дистрибутивними та функціональними особливостями подібне до паузи-мовчання, а сегмент, що подовжується, характеризується мінімумом артикуляторного напруження, воно легко ідентифікується у мовленні як паузальний сегмент. У цьому випадку мова іде про нульову паузу або квазіпаузу.

Таким чином, паузи сегментують фонетичний континуум на мовленнєві відрізки шляхом утворення часових інтервалів (перерв) між ними, що формально сприймаються та можуть бути об'єктивно виміряні за тривалістю. Ефект паузи може також утворюватися: а) без перерви мовленнєвого сигналу, наприклад, за рахунок тональних або динамічних змін (квазіпаузи); б) за рахунок різноманітних психолінгвістичних асоціацій, тому що, як свідчать експерименти, лінгвістичне сприйняття мовленнєвого континууму психологічно обумовлено саме знанням тієї чи іншої мови.

Абсолютні паузи (з перервою у фонації) називають темпоральними, а нульові, або квазіпаузи, породжені інтонаційними інтервалами певного характеру - нетемпоральними [3:122].

Мовленнєві паузи – складне явище, виникнення, розподіл і характеристики якого обумовлені цілим рядом лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. Це викликало появу різних підходів до розв'язання проблеми паузації та її численних класифікацій, серед яких доцільно виділити основні категоризації, виходячи з темпорального, фізіологічного та функціонального аспектів, тобто їх формальних (структурних) і функціональних характеристик.

З точки зору фізіології, ми маємо справу з паузами дихання, що виникають у мовленні внаслідок фізіологічної потреби зупинки мовленнєвого континууму. Але, на нашу думку, неправомірно вважати фізіологічний процес дихання необхідною умовою появи пауз. Дійсно, інколи деякі люди, внаслідок особливостей темпераменту або психологічних особливостей говорять так багато і в такому швидкому темпі, що виникає фізіологічна необхідність у зупинці мовлення, але в більшості випадків не можна пояснити появу величезної кількості мовленнєвих пауз тільки цим критерієм. Людина може затримувати

подих протягом приблизно 20 секунд, але це не означає, що за нормальних умов спілкування вона не робить зупинок (пауз) у мовленнєвому континуумі протягом цього часу. Очевидно, людина вживає паузи через інші причини. А. Краттенден вважає, що типовим є вживання пауз у трьох позиціях у висловлюванні:

1) на межі між головними складовими частинами висловлювання (особливо між частинами складного речення та між підметом і присудком). Існує співвідношення між типом зв'язку цих частин висловлювання та тривалістю паузи: чим важливіші частини висловлювання роз'єднуються, – тим довша пауза вживається між ними. Як правило, довші паузи зустрічаються при переході до нової теми повідомлення. Вони найчастіше вживаються для роз'єднання ритмогруп. Однак не кожна ритмогрупа має подібну фізичну паузу з перервою у фонації. Паузи на межі ритмогруп, навіть коли вони роз'єднують важливі в семантичному плані частини повідомлення, можуть бути квазіпаузами або паузами, заповненими звуками, словами-заповнювачами;

2) перед полісемічними словами. У цьому випадку вживання слів, яким передують паузи, досить важко передбачити заздалегідь. Цей вид пауз звичайно з'являється в іменних, дієслівних чи прислівникових фразах, між означаючим та наступним головним іменником (дієсловом, прислівником). Цей вид пауз вказує на складність пошуку наступного слова, на явище хезитації;

3) в межах ритмогрупи. Це типова позиція для “фальшивих стартів”, самоперебивань, повторів та інших прикладів явища хезитації. Паузи даного виду виконують, насамперед, функцію планування та допомагають контролювати хід розмови під час обмірковування наступного висловлювання. Цей і попередній види пауз зустрічаються найчастіше в межах ритмогруп, а не на їх межах. Вони характерні, в першу чергу, для спонтанного мовлення, можуть мати темпоральні показники або їх не мати [4:37-38].

Присутність/відсутність темпорального (часового) інтервалу виступає як дистинктивний критерій, котрий допомагає диференціювати паузи як в акустичному, так і в перцептивному плані. Згідно з цим критерієм прийнято розрізняти темпоральні паузи і паузи нетемпоральні, породжені інтонаційними інтервалами певного характеру, темпоральним та/або енергетичним перепадом на межі ритмофраз (квазіпаузи).

Темпоральні паузи за тривалістю поділяються на:

- а) короткі чи довгі (дихотомічна класифікація);
- б) короткі, середні, довгі (трихотомічна класифікація);
- в) дуже короткі, малі, середні, великі, тривалі паузи (п'ятизначна класифікація [5:162]).

Паузи різної тривалості вказують на різні типи об'єднань (стику), тобто різні ступені фізичного та функціонального об'єднання повідомлень. Короткі фізичні паузи вживаються найчастіше для об'єднання синтагм тісним синтаксичним зв'язком. З'єднуючи синтагми в речення, короткі темпоральні паузи підкреслюють нерозривність його компонентів. Темпоральна пауза середньої тривалості виконує об'єднуючо-роз'єднуючу роль у простому поширеному реченні. Виділяючи післяслівні приєднуючі конструкції, пов'язуючи частини складного синтаксичного цілого, вона об'єднує їх у семантико-синтаксичний комплекс. Довга темпоральна пауза служить для передачі складних семантико-синтаксичних відношень між частинами складного речення, підкреслення відносної самостійності його складових частин. За допомогою цієї паузи розділяються самостійні, але пов'язані між собою синтаксично речення, фрази, абзаци.

До теперішнього часу не вироблені єдині критерії шкалування довжини темпоральної паузи. Мінімальним інтервалом, що аудитивно сприймається як темпоральна пауза може бути 100-200 мсек, однак тільки в позиції, обумовленій для членування нормою мови. Реально пауза, пов'язана з проривними приголосними, може продовжуватися більше 100

мсек. Такі паузи-змички при аудиторському аналізі взагалі не фіксуються як паузи, у той же час як перерва звучання такої ж тривалості або навіть меншої на межі між словами, створює ефект паузи.

Абсолютна тривалість інтонаційних темпоральних пауз змінюється в широких межах – від часу, що можна порівняти з середньою тривалістю звука чи складу, до середньої тривалості відрізків (синтагм або фраз), які ця пауза роз'єднує.

Абсолютна тривалість паузи може залежати від:

- 1) протяжності смислової одиниці (після більш великих одиниць пауза звичайно довша, ніж після коротших);
- 2) характеру фраз тексту, ступеня володіння мовця текстом, а також його індивідуальних особливостей (у добре підготовленому мовленні, у мовленні, що містить у собі багато кліше, коротких пауз);
- 3) емоційності тексту (в емоційних текстах паузи довші);
- 4) характеру паузи (пауза хезитації часто довша від логічних пауз і т. д.).

Сприйняття тривалості темпоральної паузи в деяких випадках детерміновано як комбінаторними, так і змістовними можливостями допаузальної ділянки. Згідно з проведеними дослідженнями, сама структура просодичного рівня така, що при з'єднанні синтагм в реченні висхідна мелодика у більшості випадків поєднується з короткою з'єднуючою паузою, а спадна мелодика синтагми – з більш довгою (роз'єднуючою) паузою. Це поєднання є результатом комунікативних особливостей мовлення, а не виявом залежності між тривалістю паузи та мелодикою попередньої синтагми. Так, найчастіше висхідна мелодика вказує на незавершеність повідомлення. Через очікування продовження закономірним є вживання короткої паузи. В той же час, як спадна мелодика вказує на завершеність, можливий перехід до іншої теми повідомлення, що і вимагає більш тривалої паузи.

Для лінгвістичних досліджень особливе значення має функціональна класифікація мовленнєвих пауз. Виходячи з визначення конститутивної, рекогнітивної та дистинктивної функції паузи в тексті, виділяють паузи структурного членування висловлювання і тентативні

До пауз структурного членування відносимо:

1) синтаксичні паузи, що реалізують членування висловлювання на синтаксично обумовлені єдності [6:347]. На базі синтаксичних пауз та великої зміни ЧОТ ми можемо розділити мовленнєвий континуум на речення, а речення – на звороти і, можливо, виділити деякі структури на зразок вставних речень, що стоять у дужках, або пауз у математичних виразах. Синтаксичні паузи, що зустрічаються на межах зворотів та речень, по суті є мовленнєвими еквівалентами розділових знаків (крапок, ком тощо). Акустично синтаксичні паузи виявляються одинарними, у порівнянні з середнім інтервалом безперервного мовлення, або подвоєними перебиваннями ритму. Звичайно вони набагато коротші за більшість багатосекундних пауз хезитації [7:247-248].

Синтаксичні паузи зустрічаються як при читанні, так і в спонтанному мовленні, але необхідно відзначити, що синтаксична пауза – явище, характерне насамперед для читання. При читанні загальна кількість пауз менша, а місця їх розподілу синтаксично передбачені. У мовленні, не зважаючи на те, що загальна кількість пауз більша, ніж при читанні, структурний їх розподіл дуже часто не відповідає вимогам синтаксису.

2) міжсинтагмені та міжфразові паузи. Членування в мовленні за допомогою цих пауз базується на семантичній основі, визначається самим мовцем і часто не виправдане з боку синтаксису. Тому ми вважаємо за доцільне розглядати їх як окремий вид пауз.

3) предикуючу паузу. Кожне повідомлення містить в собі, як правило, факти, інформацію, відомі слухачу, і те нове, заради чого і здійснюється комунікація. Актуальне

членування, звичайно, розділяє певний відрізок тексту, наприклад, речення, на два інформативні елементи: тему (те, що відомо) та рему (нове). Воно може співпадати з синтаксичним членуванням на підмет та присудок, проте це спостерігається не завжди. Мовними засобами актуального членування найчастіше виступають: просодичні (інтонація), синтаксичні (порядок слів) та лексичні засоби (артиклі, займенники та інші). Протиставлення: тема-рема (або експресивний варіант рема-тема) виражається в мовленні за допомогою предикуючої паузи. Предикуюча пауза – це віртуальний знак, що сигналізує про межу між темою та ремою [5:154].

Вважаємо за доцільне винести предикуючу паузу як окремий вид паузи структурного членування і не об'єднувати її із міжсинтагменою. Хоча членування мовленнєвого потоку за допомогою обох цих видів пауз і базується на семантичній основі, але, на нашу думку, у багатьох випадках міжсинтагмені та предикуючі паузи можуть не співпадати.

У роботі до тентативних пауз ми відносимо:

- а) психологічні паузи (логічні, емпатичні, прагматичні, емоційні та інші);
- б) паузи хезитації.

Психологічні паузи реалізуються як абсолютні паузи або як квазіпаузи. Ефект квазіпаузи може утворюватися такими інтонаційними засобами, як контраст тонів, наголосів, діапазонів, темпу і т.д. За допомогою психологічних пауз утворюється або підсилюється ефект мовленнєвої виразності.

У процесі мовленнєвої діяльності паузи часто вживаються із специфічною риторичною метою – найчастіше для виділення та підкреслення важливої частини висловлювання, що йде за паузою, "інформативного центру".

При спонтанному або квазіспонтанному мовленні паузи в основному не асоціюються з межами граматичних структур (як, наприклад, при читанні вголос). Для мовця характерне вживання пауз всередині структури, коли він несподівано повинен використовувати слово, що становить для нього трудність (наприклад, дуже рідко вживається у мові, або непередбачене контекстом). Подібне вживання пауз, що розглядається як перерва в мовленні для пошуку важкого слова або структури, часто неусвідомлене.

У даному випадку ми маємо справу з паузами хезитації.

Паузи цього типу тим коротші, чим більша ймовірність появи наступної одиниці мовлення та чим більш досвідчений мовець.

Різний механізм прояву явища хезитації пов'язаний із функціональною різноплановістю цього виду пауз. Одні з них пояснюються пошуком наступної граматичної структури або лексичної одиниці, інші – саморедагуванням, коли мовець відчуває, що сказав не те або не так і хоче себе виправити; треті – необхідністю подальшого програмування.

З одного боку, хезитації виконують у тексті сполучну, або поєднуючу роль, об'єднуючи певні елементи фрази або висловлювання в єдине ціле. З іншого боку, вони можуть у той же час виконувати функцію контролю над змістом висловлювання, оскільки ретроспективно контролюють якість мовлення в процесі мовотворення (неправильний початок фраз, повторення слів, частин фраз – усе це може служити засобом подальшого коректування мовлення. Разом з тим хезитації, особливо так звані "agreement noises" ("yes", "hm", "mm", "really"), забезпечують функціонування каналу зв'язку у процесі спілкування. З їх безпосередньою допомогою мовець перевіряє дію каналу комунікації, наявність або відсутність уваги з боку співбесідника, дбаючи про те, щоб канал зв'язку не залишався незаповненим протягом надто тривалого часу.

Таким чином, з точки зору семантики, хезитації можна поділити на дві основні групи:

1) хезитації, що несуть смислове навантаження. Це, насамперед, вставні слова типу *"I think", "I suppose", "you know", "you see", "in fact"*, та інші.

2) хезитації, що не несуть смислового навантаження – вокалізації типу *"уез", "yah", "uhu"* і т. д..

Обидві групи можуть контролювати як процес мовотворення, так і ефективність мовленнєвого спілкування. Однак їх функціональне навантаження залишається різним. Хезитації, що несуть смислове навантаження, можуть використовуватися мовцем для досягнення особливих ефектів у тексті. Наприклад, вони концентрують увагу співбесідника на важливому елементі висловлювання, підкреслюючи значущість того, що необхідно висловити. До того ж, вони вживаються з певною інтенцією і мають на меті встановлення мовцем контролю над продукуванням мовлення. Функція вокалізацій складається у підтримці бесіди.

У дослідженні ми кваліфікували паузи хезитації, викликані пошуком певної інформативно важливої лексичної одиниці або певної форми вираження думки, як паузи вибору, а паузи, що є місцями подальшого програмування мовленнєвого сегмента – паузами обдумування. Паузи обдумування обумовлені нейрофізіологічними механізмами роботи мозку, який забезпечує подачу і сприйняття мовної інформації певними дозами, упорядкованими в часі. Немоżliвість витримати тиск часу, заданого високим темпом спонтанного мовлення, викликає програмування процесу мислення частинами. Необхідність зупинитися, щоб мати час для подальшого оформлення думки, є причиною виникнення паузи обдумування.

Основними класами пауз хезитації є незаповнені (абсолютні) та заповнені. Заповнені паузи можна згрупувати за такими ознаками:

- 1) повтор (*I ... I went there at once*);
- 2) "фальшивий старт" (*"false start"*) (*he ... she was there*);
- 3) асемантичне подовження останнього передпаузального голосного чи сонорного (*simply-y read the book*).

Куліш Л.Ю. виділяє три групи звуків-заповнювачів пауз хезитації:

- 1) інтернаціональні голосні звуки-заповнювачі: [e]; [a], вимова яких дуже близька в різних мовах. Різниця у звучанні пояснюється специфікою артикуляційної бази тієї чи іншої мови;
- 2) національні звуки-заповнювачі. До них відносяться або звуки-заповнювачі, які співпадають чи близькі до фонем, що зустрічається тільки у цій мові, або ж звуки та звукосполучення, що вживаються носіями тільки однієї певної мови [-et];
- 3) індивідуальні звуки-заповнювачі, котрі вживає індивідуально та чи інша людина [-eh; -eg; -em; -ah тощо].

Крім індивідуальних звуків-заповнювачів, існує й індивідуальний вибір їх з числа найбільш розповсюджених інтернаціональних та національних. Найчастіше індивід вживає, якщо він взагалі не уникає їх, один – два звуки, яким надає перевагу [8:57].

Заповнені паузи можуть сполучатися з абсолютними паузами. Так, тривала пауза часто переходить у звучання [... e - e], за яким починається мовний текст.

Підвищення ступеня вірогідності появи паузи хезитації знаходиться в прямій залежності від кількості альтернатив, що виникають у мовця при виборі наступної одиниці мовлення. Вживаючи незаповнені паузи, мовець не контролює хід розмови, дає можливість перебивати себе. Вживаючи заповнені паузи, мовець ніби не перериває свою репліку.

Пауза може закінчувати висловлювання, тобто відноситися як до попереднього відрізка мовлення, так і до наступного висловлювання. Паузи хезитації переважно належать до тієї частини висловлювання, що йде за цією паузою. Психологічні паузи, які закінчують синтагму, фразу або надфразу єдність, приєднуються, як правило, до попереднього

висловлювання. Внутрішньосинтагмена пауза, що служить, передусім, меті виділення наступного слова або слів, (а не меті розподілу висловлювання на смислові частини), також найчастіше відноситься до наступної частини висловлювання.

Заповнені, незаповнені та інші види пауз не можуть розглядатися без урахування умов, ситуації продукування мови та міжособистих стосунків. С.Рохестер прийшов до висновку про те, що існує два види соціальної взаємодії в процесі мовленнєвої комунікації, які впливають на характер спонтанного та квазіспонтанного мовлення і, в першу чергу, на характер паузації: 1) опосередковано діючі умови, такі, як характер аудиторії та ставлення мовця до слухачів; 2) неопосередковано контрольовані умови, такі як: кількість слухачів і бажання мовця взяти участь у мовленнєвій комунікації [9:73-75].

Якщо опосередковано діючі умови підвищують частотність незаповнених пауз, їх тривалість, та в основному не справляють ніякого впливу на розподіл заповнених пауз, то контрольовані умови мають своїм наслідком скорочення кількості незаповнених пауз та їх тривалості і, в той же час, підвищення швидкості появи заповнених пауз.

Характер лекції у дидактичній сфері детермінує вибір певної аудиторії (опосередковано діючі умови) та матеріалу повідомлення. Саме це, на нашу думку, обумовлює певні спільні характеристики паузального членування мовлення лекторів-чоловіків і лекторів-жінок.

З огляду на те, що мовлення лектора певною мірою підготовлене, нами було спрогнозовано адекватне вживання синтаксичних та міжсинтагмених пауз в автентичних лекціях з дидактичної сфери мовцями чоловічої та жіночої статі. Враховуючи елемент спонтанності, завжди наявний у лекторському мовленні, очікувалося вживання заповнених та незаповнених пауз хезитації.

На основі вивчення кореляції даних інформантного, аудиторського та акустичного видів аналізу було виявлено лінгвістичні та акустичні характеристики паузації дискурсу, основні закономірності комунікативно-прагматичних програм лекції в дидактичній сфері.

Встановлено, що просодична архітектоніка лекції з гуманітарних наук обумовлюється квазіспонтанним характером презентації матеріалу. Особливістю презентації лекції в дидактичній сфері є чергування фрагментів квазіспонтанного мовлення та зачитування заздалегідь підготовленого тексту лекції.

Згідно з метою даного дослідження розроблена класифікація пауз, яка включає такі умови їх систематизації: темпоральна організація, дистрибуція в тексті, інформативність та функціональне навантаження. Ця класифікація уможливило адекватний опис результатів дослідження жіночих та чоловічих реалізацій лекційного повідомлення.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Аналіз квазіспонтанних лекцій та лекцій-зачитувань з гуманітарних наук дозволив виявити особливості паузального членування означених науково-навчальних текстів: переважне вживання абсолютних (темпоральних) пауз; наявність структурно-смислових (міжсинтагмених без перерви у фонації) та суто квазіпауз (внутрішньосинтагмених без перерви у фонації); провідну роль пауз структурного членування; переважне розміщення тентативних пауз у рематичних інформаційних блоках; характерне вживання пауз хезитації у квазіспонтанній лекції і оказіональне – у лекції-зачитуванні; вживання заповнених пауз, характерних для діалогічного мовлення, пояснюється квазімонологічною природою лекції як жанру, що передбачає зворотній зв'язок лектора й аудиторії на невербальному рівні.

Перспективний напрямок подальших досліджень вбачається у комплексному вивченні ізоморфних та аломорфних просодичних характеристик мовлення чоловіків та жінок в науковій сфері з метою розробки оптимальних стратегій навчання англійської мови представників різної статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куколицькова Л.Є. Распределение длительности пауз различных типов // Фонетика спонтанной речи. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та. – 1988. – С.184-189. 2. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. – М.: Высшая школа, 1984. 3. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Высшая школа, 1978. 4. Cruttenden A. Intonation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 5. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 6. Ющенко Г. Диференційні просодичні ознаки англійського офіційно-ділового стилю мовленнєвої комунікації // Наукові записки. Сер.: філологічні науки. – 2003. – С.343-353. 7. Методы автоматического распознавания речи / Под ред. У.Ли: Пер. с англ. – М.: Мир, 1983. 8. Кулиш Л.Ю. Зависимость восприятия звучащего текста от темпо-ритмовых характеристик речи индивида // Психолінгвістическая и лінгвістическая природа текста и особенности его восприятия. – К.: Вища школа, 1979. – С.30-63. 9. Rochester S.R. The Significance of Pauses in Spontaneous Speech // Journal of Psycholinguistic Research. – 1973. – Vol. 2. – №1. – P.51-81.

ПИЛИПЕНКО Р.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАУКОВА МЕТАФОРА В ТЕОРІЇ ФАХОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Мета статті – дослідити активні процеси запозичення наукових метафор в лінгвістику.

Наукова новизна статті полягає у визначенні ролі та місця наукової метафори як лінгвістичного феномену.

Об'єктом статті є наукова метафора в контексті лінгвістичних та міждисциплінарних досліджень.

Предмет статті – філософські та соціологічні, соціо- та психолінгвістичні, когнітивні та дискурсивні особливості інтерпретації наукової метафори.

Актуальність дослідження пов'язана з підвищеною динамікою метафоричного осмислення соціолінгвальних феноменів, а також розвитком семіотичного, когнітивно-комунікативного та прагматичного аспектів метафоризації у галузі фахової комунікації.

Сучасний розвиток економічних та мовно-культурних зв'язків на тлі пожвавлення глобалізаційних процесів сприяє суттєвому зростанню ролі наукової комунікації. Лінгвісти намагаються удосконалити мову репрезентації та пояснення найскладніших наукових явищ, а також соціокультурних умов, за яких відбувається науково спрямоване спілкування. До важливих інструментів розуміння суспільних реалій належить метафора як знаряддя динамічного осмислення дійсності. Метафора активізується в періоди науково-технічних трансформацій. Тим не менш, слід зазнати, що лінгвістика довгий час не завжди використовувала цей інструмент та відмовлялась від вживання наукових метафор [1]. З часом наукова метафора стала розглядатися як важливий інструмент пізнання дійсності та спосіб існування в ній. Однією із активних галузей використання наукових метафор на сучасному етапі є теорія фахової комунікації [2]. Метафору використовують для опису явищ та процесів в мові теоретичного, експериментального та прикладного призначення.

Метафора є ефективним (з комунікативно-прагматичної точки зору) способом відтворення нових фахових реалій високого ступеня абстрагованості. У лінгвістиці це явище позначається як “метафороманія”, тобто панування метафори в різних сферах спілкування [3:30]. Метафоричний спосіб епістемологічного залучення людини до концептуального світу фахових значень сприяє як поглибленню розуміння цих реалій, так і фокусуванню уваги мовців на нових властивостях суспільних явищ, процесів тощо. Метафоричні репрезентації у сучасній фаховій мові активно виступають в інституційних та громадсько-політичних текстах. Жанри, у яких вдаються до метафор, мають широкий діапазон: проблемні аналітичні статті, інтерв'ю з фахівцями, теледебати, промови провідних фахівців тощо. Метафора використовується для перенесення значень слів, висловів, ідей, концептів чи смислових фрагментів з одного дискурсу до іншого. Так, особливої ваги набула метафора в професійно

спрямованих дискурсах економіки у зв'язку з аргументацією або витлумаченням тих чи інших складних економічних реалій.

У когнітивному аспекті метафоричне мислення незрідка протиставляється дискурсивно-логічному. Останнє, на думку німецького філософа Е.Кассіра, характеризується переходом від окремого до загального, коли думка “пронизує” певну ділянку буття доти, аж поки первинний концепт дістане свого визначення [4]. Суто метафоричне “охоплення світу”, навпаки, фокусується на певному концепті. Якщо дискурсивно-логічне мислення є екстенсивним, то суто метафоричне є інтенсивним за природою. На нашу думку, епістемологічне дослідження метафоричного способу мислення людини не можна відривати від дискурсивно-логічного, оскільки такі переходи від окремого до загального мають складатися з ієрархії завершених концептів.

Уявлення про природу фахових змістів ускладнюються ще й інтердискурсивним характером певної сфери спілкування. Так, свої дослідження Е.Кассіер провадив ще у 20-х роках минулого століття, коли ступінь метафоричності фахової мови економіки в Західній Європі був відносно низьким. З розвитком суспільства, популяризацією уявлень про науково-технічні реалії та вдосконаленням різних видів ментальної діяльності комунікантів значно розширилося мисленнєве охоплення різних сфер професійно спрямованого буття. Роль метафори в дискурсивно-логічному мисленні наголошується кілька останніх десятиріч (наприклад, метафора “час – гроші”). Отже, метафора є не лише важливим мовним засобом, який дозволяє сформувати уявлення про предмет чи явище, – метафора формує також спосіб і стиль мислення про них.

Метафору активно використовують й при моделюванні соціолінгвальних явищ, процесів та суспільних перетворень в професійній та комунікативній діяльності людини. З цією метою лінгвісти вдаються до різноманітних наукових метафор таких, як сфера мислення [5], семіотичний континуум [6], сфера людської діяльності [7], когнітивний [8] та соціокультурний виміри [9], комунікативний простір [10] та інші. Однак, незважаючи на істотні здобутки у моделюванні соціолінгвальних явищ, зокрема соціально орієнтованих просторів, слід констатувати недостатню сформованість теоретичної мови теорії фахової комунікації.

Для демонстрації того, як проходить еволюція метафоричного осмислення в межах теорії фахової комунікації, розглянемо наукову метафору з домінантним компонентом простору. Відомо, що поняття “простір” перебуває під впливом філософських і соціологічних парадигм. Так, у сучасній дискурсивній філософії К.Апеля однією із центральних категорій, яка відтворює спосіб існування, реалізації й трансформації дискурсивних практик, є дискурсивний, або комунікативний простір [11:45]. Комунікативний простір – останнім часом стає однією із розповсюджених наукових метафор, яка дає можливість визначити центр- периферійні відношення у різних лінгвістичних вимірах. Таку метафору маємо співвідносити з географічним, соціальним, історичним, економічним, демографічним, культурним, політичним та етнічним вимірами, у яких і зреалізовуються комунікативні практики мовця. Для того, щоб уникнути нерозуміння цієї метафори, необхідно враховувати лінгвістичні традиції інтерпретації мовних явищ. Так, для розуміння наукової метафори комунікативного простору виокремлюємо такі типи її інтерпретації:

1) Соціологічна інтерпретація

За соціологічним витлумаченням, комунікативний простір є соціальним середовищем, у якому відбувається соціальна діяльність людей та інституцій. Соціологічний напрямок теорії фахової комунікації та дискурсології переважно фокусує увагу на теорії соціального простору, яка пояснює механізми соціальної взаємодії індивідуумів. Соціологічні теорії комунікативного простору – залежно від сфери вживання – дають можливість виокремити належні певним соціумам контекстуальні значення. Будь-яка соціальна дійсність містить

комплекс непомітних зв'язків, які у своїй багатошаровій взаємодії визначають комунікативний простір як певну соціальну сферу [12:138]. Ці зв'язки виявляють себе у соціальній діяльності окремих індивідів, колективів та інституцій. Важливою ознакою концепції комунікативного простору в соціологічному контексті є інституційний вимір, у якому виявлено незміренну кількість відповідних інституційних форм спілкування.

2) Соціориторична інтерпретація

Згідно до соціориторичної традиції сучасної теорії фахової комунікації та дискурсології комунікативний простір є соціопростором, який репрезентовано як сукупність мовленнєвих творів певного типу в широкому ситуативному контексті комунікативної події. Елементами комунікативного простору у такому тлумаченні є ситуативний контекст, мовні ситуації та вербальний контекст. Ситуативний контекст вказує на актуальну комунікативну подію та культурні змісти. Репрезентація знань має у свідомості носіїв різних мов і культур відповідний набір засобів для свого втілення.

3) Психолінгвістична інтерпретація

Досліджувані психолінгвістичною проблеми, що стосуються вивчення просторових властивостей соціолінгвальних феноменів, – мовленнєва діяльність, мовні контакти, співвідношення мовленнєвих дій та психологічних характеристик комунікантів, а також принципи організації комунікативних процесів, – включено до дискурсивно-психологічних підходів за аналізу мовленнєвої діяльності людини. Серед провідних понять цих напрямів виокремлюємо поняття семантичного простору, яке також розглядають в контексті комунікативного простору або в контексті психолінгвістичної теорії “семантичного простору” К.Озгуда [13]. Вчений виокремив також інші семантичні характеристики категорії простору науки за так званими наближеними та віддаленими значеннями, що нагадує про семантичні роздуми відомого українського вченого О.Потебні. Феномен комунікативного простору став надбанням й психолінгвістики. На важливі характеристики комунікативного простору вказує Е.Хаустова. Вона досліджує національну специфіку лексико-семантичних і семантичних полів у сфері комунікації, абстраговано розглядає діяльність людського розуму (тобто його когнітивне включення до опрацювання денотатів лексико-семантичних полів) у межах семантичного простору [14]. Комунікативний простір з його семантичними характеристиками у психолінгвістиці є, насамперед, системою координат для опису дистанцій поміж значеннями. Співвідношення комунікативного та мовного, або семантичного й лексико-семантичного простору можна вбачати в тому, що однією із найважливіших властивостей комунікативного простору є його наповнюваність змістами. Тому семантичний простір, який функціонально є значно вужчий, ніж комунікативний, можна інтерпретувати як відображення семантичної зв'язності в комунікативному просторі. Досліджуючи практику наперемінного використання декількох мов в комунікативному просторі, У. Вайнрайх додає ще одну властивість комунікативному простору – його білінгвальний тип, у якому контактує декілька мов [15:22].

Психолінгвістичні уявлення про білінгвальний тип комунікативного простору є також продуктивними, якщо розглядати їх у світлі наперемінного функціонування багатомовних контактів. Отже, вживане у психолінгвістиці поняття комунікативного простору та його типів посіло своє місце й у сучасній теорії фахової комунікації, де комунікативний простір репрезентує себе як система категорій індивідуального та колективного знання фахівців, завдяки якому відбувається оцінювання й класифікація різноманітних об'єктів і понять у системі фахової діяльності людини.

4) Когнітивна інтерпретація

Як джерело сучасних уявлень про комунікативний простір репрезентує себе когнітивна лінгвістика. До кола наукових інтересів когнітивного напрямку теорії фахової комунікації та дискурсивного аналізу феноменів фахових мов входять комунікативні явища,

розумові процеси й механізми породження мовлення, такі когнітивні феномени, як знання, уявлення, факт, думка й оцінка, інтерактивні процеси комунікації [16:377]. Так, істотним моментом у дискурсивному аналізі – в когнітивному його аспекті – є питання про ментальні основи розуміння мови та породження мовлення, під час яких мовна свідомість бере участь в опрацюванні інформації. У мовній репрезентації існує значна кількість “людських” просторів: реальний, перцептуальний і концептуальний, умоглядний, антропоцентричний, мистецький та інші [17:18]. Ю.Апресян стверджує, що для опису всіх просторів світу потрібне поняття простору мовця [18:630]. Такий простір можна умовно поділити на два сегменти: на віддзеркалення світу та мовний відбиток світу певної галузі комунікації. Для роз’яснення цього положення можна використати інші поширені наукові метафори, як мовна та концептуальні картини світу. Під першою можна розуміти екстраполяція знань про світ, що їх містять терміни, поняття, мовні одиниці з їхньою національно-культурною специфікою. Концептуальна картина світу – це систематизоване відображення знань у мовленнєвому вимірі. Докорінна відмінність поміж двома баченнями світу полягає у визначенні місця людини як мовної особистості. Якщо центром мовної картини світу є людина з її мовою, то в концептуальному образі світу “присутність” людини залишається доволі незначною. Ю.Караулов зауважує щодо цього: “Якщо немовна (фахова) картина світу претендує на всебічне віддзеркалення реальності, то мовна картина світу завжди залишається не цілком виразною” [19:65].

Кожна мовна особистість має певну систему знань, стереотипів та цінностей, які виявляють індивідуальний і колективний (етнічний та національний) характер. В. Красних вважає, що когнітивний характер особистості й колективу можна подати як певний тип когнітивного простору [20:45]. Когнітивний простір як такий є структурованою сукупністю знань і уявлень, притаманних мовцеві чи колективу. Крім того, когнітивний простір є національно детермінованим. Наприклад, у німецькій фольклорній традиції завдяки казкам братів Грімм поширений образ країни з молочними річками й масляними берегами, який активно використовується й у мовленнєвій комунікації у сфері економічної діяльності. Людина, не обізнана з німецьким фольклором, не поцінує належно значення цього образу в політичних й економічних текстах, тобто не зможе “увійти” до національно детермінованого когнітивного простору. Останнім часом цей образ використовується ще й з гіркою іронією – вже як комунікативна стратегія викриття:

– *Das verlogene Märchen vieler Sozial- und Wirtschaftspolitiker über die scheinbar sichere Rente im Schlaraffenland Deutschland wird mit einem bösen Erwachen enden. Fakt ist schon jetzt, dass wir heute mit unseren gesetzlichen Rentenbeiträgen die Generation der heutigen Rentner finanzieren und buchstäblich keinen Cent zu unserer eigenen späteren Rente beisteuern* [21:6].

У цьому фрагменті усе підпорядковане суворій логіці: контрастність і метафоричність, яка орієнтує адресата на широке асоціативне сприйняття певного соціально-економічного феномену через елементи образно-асоціативної структури (*Das verlogene Märchen*) й елементи предметно-логічної структури (*Fakt ist schon jetzt*). Завдяки художнім образам у тексті розкрито чільну тему висловлювання – занепокоєність німців своїм майбутнім через непослідовну соціально-економічну політику держави. Доступність цього тексту для адресата, особливо завдяки предметно-логічній структурі другої частини висловлювання, залишається високою. Однак сприймання його в цілому може ускладнюватися через незвичність використання типових для німецького лінгвокультурного середовища соціокультурних категорій у текстовому фрагменті соціально-економічних висловлювань. Для адекватного розуміння цього тексту потрібні певні соціокультурні й економічні знання, а також належна комунікативна компетенція, яка свідчить про здатність комуніканта згідно до ситуації спілкування організовувати свої мовні дії. Єдність знань і комунікативної компетенції дає уявлення про когнітивний простір.

Метафора “когнітивний простір” пов’язана з метафорою “комунікативний простір”. Такий зв’язок можна реалізувати на рівні включення образу “*Schlaraffenland*” до суспільної дискусії (дискурсу). Комунікативний простір значно ширший, ніж певна сукупність знань та уявлень; це виявляється, зокрема, тоді, коли, наприклад, концепт КАЗКОВА КРАЇНА включено до ширшого соціального контексту, зокрема до громадської дискусії або до суспільного дискурсу. Так, дискусія 2002 року довкола питань про статус біженців називалася “*Stempel für’s Schlaraffenland*” [22:101]. За такого випадку німецький відповідний мовно-культурний концепт потребує куди ширшої бази для інтерпретації, ніж просто семантичне розкодування інформації, а зокрема – розуміння комунікативної структури наміру, референції, презумпції, ідеологічного й ситуативного змісту, тобто усього того, що входить до інтерсуб’єктивної та інтрасуб’єктивної реальності комунікантів.

У метафорі “комунікативний простір” віддзеркалюються глибинні концепти – знання мовців, мовні картини світу, структурні й процесуальні трансформації, зміст яких резонує в когнітивну систему людини у процесі породження й сприймання мовленнєвих творів. Поняття комунікативного простору також використовують для розгляду різних типів професійно спрямованого дискурсу в контексті сучасної культурології [23:89]. Враховуючи вищезазначене, можемо констатувати, що наукова метафора “комунікативний простір” свідчить про те, що:

- мовець формується не лише у природному, але й у соціальному просторі;
- мова людини формується під впливом природного і соціального просторів, повторюючи їхню багатовимірність;
- соціальний та когнітивний простори доповнюють один одного;
- комунікативний простір – це єдність інтерсуб’єктивної й інтрасуб’єктивної реальності;
- комунікативний простір є набутком суспільно-історичної творчості людини.

5) Дискурсивна інтерпретація

При інтерпретації поняття комунікативного простору дискурсивні дослідження спираються на лінгвофілософські англо-американські напрямки лінгвістики, за якими комунікативний простір розглядається як певна система координат або “людський простір”, у якому відбувається “життя дискурсу”. Так, учені Р.Гарре і Г.Жилетт вбачають у метафорі “людського простору” певне дискурсивне середовище, яке конституюється узагальненими індивідами – мовцями-виконавцями належних соціальних, культурних, міжособистісних, ідеологічних, психологічних ролей [24:31]. Сучасні дискурсивні дослідження активно використовують ідею “людського простору” для відображення взаємодії мови, культури та цивілізації (наприклад, аналізуючи технологічні чинники впливу на комунікацію). Основні аспекти, що їх досліджують у межах цього дискурсивного напрямку, на нашу думку, можуть бути представлені так:

- а) герменевтично-комунікативна функція, завдяки якій культура постає як засіб взаєморозуміння та здійснення комунікації;
- б) нормативно-комунікативна функція, яка відображає комунікативні норми, зумовлені загальним соціокультурним контекстом, і отже демонструє культурний вплив на комунікативну діяльність людини;
- в) акумулятивна функція, завдяки якій зберігається й нагромаджується соціокультурний досвід мовців, – через акумулятивну функцію виявляє себе соціальна пам’ять суспільства.

Отже, узагальнюючи знання про комунікативний простір, вважаємо, що ця метафора дає можливість зрозуміти одну із видозмін форм, умовно кажучи, буття матерії, яка характеризується протяжністю, структурністю, співіснуванням та взаємодією елементів у всіх матеріальних системах. Комунікативному просторові властиві: об’єктивність,

незалежність від свідомості людини, залежність від структурних співвідношень та процесів розвитку систем, від єдності перервності та безперервності.

Відтворення метафори “комунікативний простір” в дискурсивних дослідженнях лінгвістичних шкіл має різні традиції, оскільки структура як соціальних систем, так і відповідних парадигм дослідження різняться від країни до країни. Відмінності у сприйнятті комунікативного простору зумовлюють і різне тлумачення ролі екстралінгвальних чинників впливу на дискурсотворення.

Підсумковуючи результати дискурсивних досліджень поняття комунікативного простору, констатуємо наступне:

- різноманітні лінгвістичні та міждисциплінарні тлумачення наукової метафори, як це було продемонстровано на аналізі інтерпретацій терміну комунікативного простору, пов’язані з чисельними соціально-історичними традиціями різних наукових спільнот. Незважаючи на відчутне зближення цих традицій унаслідок глобалізації, залишаються розбіжності поміж ними в ідеологічному та лінгвістичному планах;

- лінгвістичні та дискурсивні традиції формування та використання наукових метафор визначають історичні, соціальні та культурні традиції розвитку гуманітарного знання. Розбіжності у метафоричному осмисленні пов’язані, насамперед, зі значними соціокультурними трансформаціями в суспільстві. З одного боку, існує потреба вдосконалювати комунікацію за новопосталих глобалізаційних умов, а з іншого – ще залишається потреба збереження попередніх наукових традицій;

Перспективами дослідження наукової метафори у лінгвістиці, зокрема – теорії фахової комунікації, може стати аналіз взаємозв’язків між комунікацією, дискурсом, культурою та іншими соціальними феноменами у межах провідних лінгвістичних шкіл світу. Так, лінгвістичні уявлення німецьких й англо-американських шкіл, незважаючи на ідеологічні розбіжності, поглибили уявлення про фахову комунікацію та її базові категорії в метафоричному просторі науки. Ці набутки сприяли й переглядові природи комунікації – в аспекті простору людських взаємин.

Перспектива таких досліджень буде важливою передумовою також для подальшого теоретико-методологічного осмислення феноменів фахової комунікації з орієнтацією на розкриття культурно-діяльних, соціально-психологічних та когнітивних аспектів мовної діяльності людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Coseriu E.* Einführung in die allgemeine Sprachwissenschaft. – 2. Auflage. – Tübingen: Francke, 1992.
2. *Skiba R.* Fachsprachenforschung in wissenschaftstheoretischer Perspektive. – Tübingen: Narr, 1998.
3. *Арутюнова Н.Д.* Метафора и дискурс: Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990.
4. *Кассирер Э.* Сила метафоры. Теория метафоры. Под ред. Н.Д.Арутюновой. – М.: Прогресс, 1990.
5. *Hermann M.* Der Weltanschauungsraum. Ein Instrument zur integrativen Erfassung mentaler, sozialer und regionaler Differenzierungen // Schweizerische Zeitschrift für Politikwissenschaft. – 7 (4), 1998.
6. *Apel K.O.* Transzendente Semiotik und die Paradigmen der prima philosophia // R. von Bülow und P. Schmitter (Hrsg.). Integrale Linguistik (Rechtschrift für H. Gipper). – Amsterdam: John Benjamins B.V. 1979/1.
7. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – Эл. ресурс: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/leona01/index.htm>.
8. *Werth P.* Text worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – Harlow: Longman, 1999.
9. *Weigand E.* Sprache als Dialog: Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik. – Tübingen: Niemeyer, 1989.
10. *Gumperz J.* (ed.). Introduction: Language and the communication of social identity // Language and Social Identity. – Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
11. *Apel K.O.* Die Erklären: Verstehen-Kontroverse in transzendental-pragmatischer Sicht. – Frankfurt am Main: Suhrkamp – Verlag, 1979.
12. *Bourdieu P.* Sozialer Raum und symbolische Macht // Rede und Antwort. – Frankfurt am Main, 1992.
13. *Osgood C., Suci G., Tannenbaum P.* The Measurement of Meaning. Urbana, University of Illinois Press, 1957.
14. *Хаустова Э.Д.* Когнитивные классификаторы в семантическом пространстве языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – М., 1999.
15. *Вайнрайх В.* Языковые контакты. – К.: Вища школа, 1979.
16. *Bichsel R., Bickel H., Cathomas B., Dürmüller U.* (Hrsg.). Mehrsprachigkeit – eine Herausforderung (Nationales Forschungsprogramm 21: Kulturelle Vielfalt und nationale Identität). – Basel: Helbing und Lichtenhahn, 1994.
17. *Harré R., Gillett G.* The Discursive Mind. – London: Thousand Oaks, 1994.
18. *Анресян Ю.Д.* Слово в тексте и в словаре: Сб. статей к 70-летию академика РАН Ин-та рус. языка им. В.В.Виноградова: Ин-т пробл. передачи информ. / Отв. ред.: Л.Л. Иомдин, Л.П. Крысин. – М.: Языки русской культуры, 2000.
19. *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М.: УРСС, 2003.
20. *Красных В.В.* Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. – М.: Гнозис, 2002.
21. *Weiss J.* Das verlogene Märchen. In: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 15.04.03.
22. *Wunderlich D.* Studien zur Sprechakttheorie. – Frankfurt am Main:

ПЛУГІН Ю.В.

Харківський гуманітарний університет “Народна українська академія”

РЕЗУЛЬТАТИ ЗІСТАВЛЕННЯ КОМПОНЕНТІВ СИНОНІМІЧНИХ ПАР “ЗАПОЗИЧЕНЕ СЛОВО – НІМЕЦЬКОМОВНЕ СЛОВО”

(на матеріалі семантичного поля “пошта” (за Г.Дунгером) (H.Dunger))

Предметом дослідження в даній роботі є розгляд компонентів синонімічних пар “запозичене слово – німецькомовне слово” на матеріалі семантичного поля “Пошта” (за Г.Дунгером) [1].

Метою статті є аналіз компонентів синонімічних пар “запозичене слово – німецькомовне слово” на матеріалі семантичного поля “Пошта” (за Г.Дунгером) [1] шляхом їх зіставлення.

Актуальність роботи полягає в необхідності з’ясування причин, чому така синонімічна пара зберігається й продовжує функціонувати в мові, чи один з компонентів цієї пари зникає, а другий залишається. Спеціальних робіт, присвячених даному питанню, у вітчизняній літературі не виявлено.

Для того щоб зрозуміти, які синоніми в німецькій мові виникли в результаті пуристичної діяльності в Німеччині кінця XIX-го – початку XX-го століть, потрібно звернутися до створених у цей час словників, що зафіксували підлягаючі вилученню іноземні слова й пропонувані заміни рідною мовою [1-10]. Особливий інтерес представляють тут словники Е.Енгеля (E.Engel) [3] і Г.Дунгера [1]. Перший словник унікальний тим, що його автор уважав, що все можна й треба говорити тільки німецькою й, відповідно, пропонував заміни кожному запозиченому слову [3:7]. На відміну від Е.Енгеля Г.Дунгер був не настільки категоричним, вважаючи, що певну частину запозичених слів можна зберегти, і запропонував замінити тільки зайві (entbehrlich), на його думку, слова [1:4]. При цьому в деяких випадках він навіть пропонував замінити одне запозичене слово іншим запозиченим: **Depesche** → **Telegramm**, **Conto halten** → **Porto stunden lassen**, **Kategorie** → **Klasse**, або ж у складних словах залишав загальний компонент, який теж був у свій час запозиченим: **Postreglement** → **Postordnung**.

Позиція Е.Енгеля була занадто реакційною, і багато його пропозицій не були прийняті, тому в даному дослідженні була віддана перевага синонімічним парам за словником Г.Дунгера [1], де припускалося менше відсівання слів, які не знайшли підтримки з боку носіїв мови. Словник охоплює лексику з декількох галузей: (юриспруденція, пошта, генеральний штаб, Саксонська цивільна книга законів, літературний журнал військового відомства). Ми зупинилися на лексиці, що відноситься до семантичного поля “Пошта” (“Postwesen”). Вибір обумовлений тим, що саме поштове відомство офіційним порядком замінило багато іноземних термінів запропонованими німецькими. Були обрані всі позиції, позначені самим Дунгером як стосовні до теми “Пошта”, їх виявилось 621. Наступним етапом було вивчення, які із запозичених слів все-таки збереглися в сучасній німецькій мові. Для цієї мети були використані словники: Большой немецко-русский словарь / К.Лейн, Д.Г.Мальцева 2007г. [11], Большой немецко-русский словарь. В 3 т. / Е.И.Лепинг, Н.И.Филичева, М.Я.Цвиллинг; под общ. рук. О.И.Москальской 2008 г.[12], DUDEN. Deutsches Universalwörterbuch 2006г. [13], Langenscheidt Großwörterbuch 2007г. [14], а також інтернет словник www.multilex.mail.ru [15]. У результаті зіставлення з’ясувалося, що ціла низка запозичених слів не значиться в жодному із зазначених словників, напр.: **ad depositum**,

Allegatstrich, Beichaise, Cridar, decartieren, Exhibitum, Factagewagen, Garantiefonds, Hintermagazin (eines Wagens), **Interimsbeutel, -wagen, Justifikatorium, Kopialienschreiber, Lokalpferde, Mainotten, Nivellementszeichnung, Offizialsache, pro rata, Regreßnahme, sub lege remissionis, Tourleistung, umspedieren, Vache** (eines Wagens), **Zweigexpedition** einer Postanstalt, і це може вказувати на те, що слово зникло з активного вживання в німецькій мові; деяка кількість слів зафіксована тільки в Большом немецко-русском словаре. В 3 т. / Е.И.Лепинг, Н.И.Филичева, М.Я.Цвиллинг; под общ. рук. О.И.Москальской 2008 г. [12], але не зустрічається в інших словниках [11, 13-15]: **allegieren, Decharge, Emolument, kommittieren, Mundum, Repertorium, stipulieren, Tentamen** і т.і. Такі приклади ми теж розглядали. Відправною точкою нашого дослідження стали запозичені слова, зафіксовані у всіх вищевказаних словниках [1, 11-15]. При цьому враховувалося, що окремі слова, як запозичені, так і німецькомовні, змінили своє написання: *activ* → *aktiv*, *Beihülfe* → *Beihilfe*, *Centralbehörde* → *Zentralbehörde*, *Conducteur* → *Kondukteur*, *Examinandus* → *Examinand*, *exclusive* → *exklusive*, *in stand gesetzt* → *instand gesetzt*, *Licitation* → *Lizitation*, *Pincette* → *Pinzette*, *rubricieren* → *rubrizieren*, *Scala* → *Skala*, *successive* → *sukzessive*, *thätig* → *tätig* та деякі інші.

Безпосередньо в дослідженні наводяться всі синонімічні пари (ланцюжка)[1], які вдалося виявити. До тлумачення значення слів залучалися дані всіх зазначених словників [1, 11-15]. Наприклад: **Adressat** = Empfänger (bz. für Empfänger: Abnehmer); **affigieren** = aushängen; **Chaise, Chaisenwagen** = Halbwagen, halbverdeckter Wagen; **citissime** = eilt sehr; **Couvert** = Umschlag, Briefumschlag; **deponieren** = hinterlegen; **Effekten** = (Staats-) Papiere, Wertpapiere; **Fahrturnus** = Fahrordnung; **in calculo** = rechnerisch; **kollationieren** = vergleichen; **kompetent** = zuständig; **kopieren** = in das Abschriftsbuch übertragen; **liquidieren** = in Forderung nachweisen, den Forderungsnachweis aufstellen; **Mandatsbrief** = Auftragsbrief; **Normierung** = Feststellung, Bemessung, Regelung; **ordinäre Posten** = gewöhnliche, regelmäßige Posten; **Pauschalvergütung** = Pauschvergütung, Durchschnittsvergütung, Überschlagsvergütung; **Quantum** = Menge; **Rasuren** = Weg-(Aus)schabungen, Schabstellen; **Signatur** = Aufschrift; **Tour**, die = Hinfahrt, Hinweg, Bestellgang, Reife; **beladen tour** = beladen hin; **beladen retour** = beladen zurück; **Uniform** = Dienstkleidung, Dienstkleid; **vidimieren** = beglaubigen; **Zweigexpedition** einer Postanstalt = Zweigstelle.

Шляхом зіставлення словникових статей удалося виявити відмінності, що дозволяють пояснити причини збереження в німецькій мові, з одного боку, цілої низки запозичених слів, запропонованих у результаті пуристичної діяльності до вилучення із уживання як зайві, і, з іншого боку, запропонованих і прийнятих їхніх німецькомовних аналогів.

Результати формального зіставлення показали наступне:

- Як заміна запозиченому слову пропонується не одне, а два і навіть більше слів:

Instruktion – Anweisung, Verhaltensregeln; **controlieren** – überwachen, nachprüfen; **Annotation** – Aufzeichnung, Vormerkung, Einzeichnung; **Attest** – Bescheinigung, Zeugnis, Beglaubigung; **balancieren** – vergleichen, gegenüberstellen, abschließen; **direkt** – unmittelbar, gerade, besonders.

- Запропонована заміна являє собою складне слово або словосполучення:

Deponent – Verwahrgeber, Hinterlegender; **eventuell** – eintretenden Falls, erforderlichen Falls, nach Umständen; **adressieren an** – mit Aufschrift versehen; **inventarisieren** – als Ausstattungsgegenstand verzeichnen; **fungieren** – Amt verrichten, beschäftigt sein; **Licitation** – mündliches Unterbietungsverfahren; **lithographiert** – durch Steindruck hergestellt.

- Є випадки, коли, навпаки, у якості заміни запозиченому словосполученню пропонується одне слово:

poste restante – postlagernd; **klimatische Verhältnisse** – Witterungsverhältnisse

- Іноді запропоноване складне слово більш громіздке:

Contoführung – Stundungsbuchführung

- Запропонований варіант має омонім:

Abonnement – Bezug:

Bezug I

1. обивка; покрывка; чехол; наволочка; постельное бельё; 2. муз. струны; волосы смычка; 3. натяжка (*теннисной ракетки*); 4. выписка, заказ, покупка, получение (*товара, газет*); 5. получение (дохода); 6. *pl* доходы; содержание, жалованье

Bezug II отношение

Sektion – Abteilung:

Abteilung I

1. *тк. sg* деление, выделение, отделение, разделение (*действие*) 2. *уст.* отделение (*напр. шкафа*)

Abteilung II

1. отделение, отдел (*учреждения*); цех (*завода*); секция (*магазина*) 2. раздел (*книги*) 3. *биол.* отряд; тип 4. отряд, группа; *воен.* часть, подразделение; батальон (*специальных родов войск*); дивизион 5. *геол.* отдел 6. участок, зона

journalisieren – buchen:

buchen I

1. записывать в (счётную) книгу, проводить по (бухгалтерским) книгам 2. забронировать (*напр. место в самолёте*), предварительно заказать, сделать заявку (*напр. на путешествие*) 3. (*j-m*) засчитывать, ставить (*кому-л.*) в заслугу

buchen II

буковый, из древесины бука

- У більшості випадків відмінність полягає в кількості лексико-семантичних варіантів:
а) запозичене слово багатозначне, а запропоноване німецькомовне слово має тільки одне значення:

Kolonne – 1. строй, колонна 2. бригада, группа (<i>рабочих</i>) 3. <i>полигр.</i> колонка, столбец	Spalte – столбец; колонка (<i>газеты и т. п.</i>)

- б) запозичене слово має одне значення, а запропоноване німецькомовне слово багатозначне:

Adressat – адресат, получатель (письма)	Empfänger (bz. für Empfänger: Abnehmer) – 1. получатель; адресат 2. <i>радио.</i> приёмник 3. <i>мед.</i> реципиент

- в) одному запозиченому слову пропонується кілька слів-замінників, кожне з яких має кілька семем:

Route – путь, дорога, маршрут	Linie – 1. линия, черта 2. линейка, строка 3. <i>воен.</i> линия; рубеж; развёрнутый строй, линейное построение; трехшереножный строй 4. <i>ж.-д., ав.</i> линия; маршрут (<i>городского транспорта</i>)

	5. <i>тех.</i> (поточная) линия 6. линия (<i>родословная</i>) 7. <i>тк. sg мор.</i> экватор 8. вертикаль (<i>шахматы</i>) 9. <i>перен.</i> линия, направление (<i>в работе</i>) Richtung – 1. направление 2. направление, течение (<i>в искусстве и т. п.</i>) 3. отношение Strecke – 1. расстояние; протяжение; дистанция; <i>pl</i> пространство 2. <i>ж.-д.</i> перегон; линия; (рельсовый) путь 3. <i>горн.</i> штрэк 4. <i>мат.</i> отрезок 5. <i>перен.</i> место, отрывок (<i>текста</i>) 6. <i>спорт.</i> дистанция; трасса (<i>гоночная</i>) 7. <i>охот.</i> добыча Weg – 1. дорога, путь (<i>тж. перен.</i>); тропа 2. путь, способ, средство

У цьому випадку є варіанти: запозичене слово може мати одну або кілька семем; серед запропонованих замін окремі слова (у ситуаціях, де їх пропонується декілька) мають одну семему або взагалі не значаться в словниках.

Kommunikation – 1. коммуникация, связь; <i>воен. тж.</i> сообщение (<i>между чем-л.</i>) 2. <i>тк.sg</i> <i>лингв.</i> коммуникация, (словесное) общение	Verbindung – 1. связь, соединение, сообщение 2. <i>хим.</i> соединение 3. <i>pl</i> связи, протекция 4. (студенческая) корпорация 5. <i>лингв.</i> сочетание Benahmen – поведение; поступок

kommissarisch – 1. _временный;_ в качестве временного _заместителя;_ 2. уполномоченный	auftragsweise _ _не зафіксовано в словарях probeweise – в виде опыта; для пробы

- Ціла низка запозичених слів з однією семемою запропоновано замінити німецьким словом, теж з однією семемою. При цьому значення обох слів повністю збігаються. Тут є варіанти:
а) пропонуване для заміни слово цілком запозичене:

kompetent – компетентный	zuständig – компетентный

Kontrakt – контракт, договор	Vertrag – договор, контракт

б) підлягаюче заміні слово – складне слово, один компонент якого не є запозиченням і являє собою також частину складного слова, яке пропонується для заміни:

Maximalgewicht – максимальный вес	Meistgewicht – максимальный [предельный] вес

Minimalbeträge – минимальная сумма, минимум	Mindestbeträge – наименьшая [минимальная] сумма

- Значна кількість запропонованих заміників не зафіксована в жодному зі словників [11-15]. Так для **kopieren** не знайдено пропонуване **in das Abschriftsbuch übertragen**; для **Kopialien – Schreibgebühren**; для **kommissarisch – auftragsweise**; для **Korrespondenz – Briefversand**; для **auf Kredit – auf Stundung**; для **Lokalblätter – Ortsblätter (Stadtblätter)**; для **Mandatsbrief – Auftragsbrief**; для **Marginalien – Vorzeigungen**; для **Materialien (Bureau-) – Amtsbedürfnisse**; для **Maximalbeträge – Meistbeträge** і т. і.

Зіставний аналіз дозволяє прийти до наступного розуміння ситуації в сучасній німецькій мові, що склалась в результаті пуристичної діяльності в Німеччині кінця XIX-го – початку XX-го століть. Представники пуристичного руху пропонували вилучити з лексичного складу німецької мови слова іноземного походження і замінити їх споконвіку німецькими. Незважаючи на підтримку таких змін представниками офіційних структур (у цьому випадку мова йде про поштове відомство), у німецькій мові збереглася значна кількість слів, запозичених з інших мов, і тому що запропоновані для заміни варіанти теж укоренилися в німецькій мові, виникли синонімічні пари типу “запозичене слово – німецьке слово”. У завдання даного дослідження входило з’ясувати, чому збереглися в досліджуваному шарі лексики запозичення і як пояснити співіснування компонентів даного типу синонімічних пар на сучасному етапі німецької мови. У результаті дослідження вдалося встановити наступні причини:

- Не всі представники пуристичного руху були вкрай категоричні [1, 4-10]. Деякі з них, такі як Дунгер [1], припускали наявність цілої низки іноземних слів: *Post, Telegramm, Porto, Klasse*.
- Значна кількість запропонованих замін не була прийнята носіями мови і у вживанні збереглися вкорінені запозичені слова: *kopieren, Pincette, Prämie*.
- У багатьох випадках використання іноземного виявляється більш зручним через те, що:
- 1) до одного запозиченого слова пропонувалося кілька німецьких: *Route – Linie, Richtung, Strecke, Weg*;
 - 2) багато із запропонованих заміників багатозначні; так для слова *konstruiert* пропонується заміна: *eingrichtet* із чотирма лексико-семантичними варіантами, *gebaut* із сімома лексико-семантичними варіантами й *hergestellt* із трьома лексико-семантичними варіантами:

konstruiert – 1. сконструированный, построенный; 2. созданный, сооруженный; 3. мат. построенный (треугольник и т. п.)	eingrichtet – 1. устроенный, оборудованный 2. организованный, налаженный 3. мед. вправленный (вывих) 4. тех. налаженный gebaut –

	1. побудований, вивиснений, збудований, вивиснений (<i>напр о. зданні</i>) 3. створений (<i>напр. о державі</i>) 4. зроблений, виготовлений 5. розведений, вирощений 6. засіяний, посажений (<i>о пшениці, картоплі і т. п.</i>) 7. уст. вирощаний, оброблений (<i>о полі</i>) 8. (по)селений (<i>о птахів</i>) 9. (auf A) надіявшись, поклавши надію, поклавши, рахувався (<i>на когось, на щось</i>) hergestellt – 1. створений; виготовлений, вироблений; випущений (<i>о продукції</i>); (aus D) отриманий (<i>о чомусь з сировини і т. п.</i>) 2. встановлений; 3. організований 4. відновлений (<i>о силах і т. п.</i>)

- 3) запропоновані слова-замінники мають омоніми: *Bezug I, Bezug II; Forderung I, Forderung II; Ladung I, Ladung II; Gehalt I, Gehalt II; buchen I, buchen II.*
- 4) різним запозиченим словам пропонуються ті самі замінники: *Abonnement – Bezug, Kompetenz – Bezug; Adresse – Aufschrift; Signatur – Aufschrift.*
- 5) пропонується заміна більш громіздка: *lithographiert – durch Steindruck hergestellt, Licitation – mündliches Unterbietungsverfahren.*
- Однокореневі слова, як напр., *Abonnement* і *Abonnent*, не завжди мають однокореневі відповідності. Так для заміни слова *Abonnement* запропоновані *Bezug, Bestellung і Vorausbezahlung*, а для заміни слова *Abonnent* запропоноване *Bezieher*.
- Велике значення мають лінгвістичні причини того, що в німецькій мові збереглися запозичені слова:
- 1) запозичене слово має кілька значень, а запропонована заміна призначена тільки для одного із цих значень:

Kolonne – 1. строй, колонна 2. бригада, група (<i>робітників</i>) 3. <i>полігр.</i> колонка, стовпець	Spalte – стовпець; колонка (<i>газети і т. п.</i>)

- 2) запозичене слово виявилось продуктивним у словотворчому відношенні: *Adresse, Adressat, adressieren; Charakter, charakterisieren, sich charakterisieren, charakteristisch; Kontrolle, kontrollieren, Kontrollkarte; Deponent, deponieren, Depositorium і може входити в сталі словосполучення: Lieber aktiv als radioaktiv.*
- 3) порівнюючи відповідні лексико-семантичні варіанти, виявляємо, що в них а) різна сполучуваність із іншими словами і б) різний семантичний склад. Простежимо це на прикладі семантичного ланцюжка *aktiv – tätig, handelnd, geschäftig, betriebsam, in Dienst stehend, diensttuend* у значенні діяльний, активний, діючий, дієво. Так у

словосполученнях *aktiver Sportler* – спортсмен, що бере участь у змаганнях, *aktive Studenten* – студенти – члени студентських корпорацій, *aktive Verteidigung* – активна оборона, *eine aktive Hilfe* – діюча [ділова] допомога не можна замінити слово *aktiv* на інше із синонімічного ланцюжка, також як і в словосполученнях *die im Beruf tätigen Menschen* – працюючі люди, *er ist als Arzt tätig* – він працює лікарем, *er ist noch immer in diesem Büro tätig* – він усе ще працює в цій конторі слово *tätig* не можна замінити іншим синонімом. У деяких із цих виразів можна замінити одне слово іншим, але тоді вийде інший зміст: *er ist noch immer in diesem Büro tätig* – він усе ще працює в цій конторі? *er ist noch immer in diesem Büro aktiv* – він усе ще відіграє активну роль у цьому колективі.

Навіть зважаючи на те, що в мові актуалізується тільки один лексико-семантичний варіант (і в цьому контексті багатозначність слова не буде перешкодою), слід звернути увагу на те, що компоненти виниклих синонімічних пар/ланцюжків мають різний семний склад, що дозволяє класифікувати виниклі синоніми одного синонімічного ланцюжка як ідеографічні, стилістичні й територіальні. Так, запозичене слово *prompt* – точний, акуратний має сему швидкий, негайний, чого не має слово *pünktlich*; слово *Pension* у значенні пенсія відрізняється від слова *Ruhegehalt*, яке означає пенсію тільки державним службовцям; *Passagier* – це тільки пасажир у транспорті, у слова *Reisender* цього обмеження немає; *motivieren* у значенні мотивувати, обґрунтовувати відрізняється від *begründen* у тому ж значенні тим, що тут є присутнім сема приводу, спонукальної причини.

Багато запозичених слів позначені як застарілі, але, проте, уживаються в мові, що дає привід уважати їх стилістичними синонімами. В окремих випадках, як у наступному прикладі,

rekommandiert – уст. заказной (о письме)	eingeschrieben – 1. заказной (о письме) 2. зарегистрированный

у міжнародній кореспонденції вважають за краще ставити на поштових відправленнях *rekommandiert*, а не *eingeschrieben*.

У цілої низки слів посилання вказують на територіальне обмеження вживання, при цьому нерідко ще дається позначка застаріле. Це, очевидно, той випадок, коли процес старіння/зникнення слів у різних регіонах проходить із різною швидкістю:

retour – уст., австр. обратно, назад	zurück – назад, обратно

Korrespondenzkarte – австр., швейц. устарев. почтовая_открытка_с_напечатанной маркой	Postkarte – (почтовая) открытка

- У деяких випадках запозичене й німецькомовне слово збігаються у своєму значенні, як напр., *Abfahrtssignal* сигнал до відправлення [відплиття] і *Abfahrtszeichen* сигнал [знак] відправлення, що, можливо, пояснюється тим, що хоча слова *Signal* і *Zeichen* мають різний семний склад, перший компонент обох складних слів *Abfahrt* нейтралізує ця відмінність.
- Суттєвою причиною збереження запозиченого слова є повна розбіжність у значенні із запропонованим німецькомовним варіантом:

kontieren – фин. учитывать на счёте	stunden – отсрочивать (платёж), давать отсрочку (для уплаты долга и т. п.); пролонгировать

Notizzettel (über abgelieferte Ladung) – лист для заміток, пометок	Meldezettel – бланк (для) прописки

Таким чином, проведений аналіз дозволяє вказати наступні причини збереження в досліджуваному шарі лексики запозичень і пояснити причини співіснування компонентів даного типу синонімічних пар типу “запозичене слово – німецькомовне слово”:

- Окремі представники пуристичного руху припускали наявність цілої низки іноземних слів[1, 4-10];
- Значна кількість запропонованих заміन не була прийнята носіями мови і у вживанні збереглися вкорінені запозичені слова;
- У ряді випадків використання іноземного виявляється більш зручним через те, що
 - 1) до одного запозиченого слова пропонувалося кілька німецьких;
 - 2) багато із запропонованих заміників багатозначні;
 - 3) запропоновані слова- заміники мають омоніми;
 - 4) різним запозиченим словам пропонуються ті самі заміники;
 - 5) пропонується заміна більш громіздка;
- Однокореневі слова не завжди мають однокореневі відповідності;
- Велике значення мають лінгвістичні причини:
 - 1) запозичене слово має кілька значень, а запропонована заміна призначена тільки для одного із цих значень;
 - 2) запозичене слово виявилось продуктивним у словотворчій відношенні;
- 3) у відповідних лексико-семантичних варіантів:
 - а) різна сполучуваність із іншими словами,
 - б) різний семний склад, що дозволяє класифікувати виниклі синоніми одного синонімічного ланцюжка як ідеографічні, стилістичні й територіальні.
- Суттєвою причиною збереження запозиченого слова є повна розбіжність у значенні із запропонованим німецькомовним варіантом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Dunger, Hermann*. Wörterbuch von Verdeutschungen entbehrlicher Fremdwörter. – Leipzig: Druck und Verlag von V.G.Teubner, 1882.
2. *Dunger, Hermann*. Wider die Engländerei in der deutschen Sprache. – Berlin: Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins, 1909.
3. *Engel, Eduard*. Entwelschung. Verdeutschungswörterbuch für Amt, Schule, Haus, Leben. – Leipzig: Hesse & Becker Verlag, 1918.
4. *Fichard, Robert von*. Sport und Spiel. Nach einem Entwurf des Professors Friedrich Wappenhans. – Bonn: Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins 1915.
5. *Heyse, Johann Christian August*. Dr. Johann Christian August Heyses allgemeines verdeutschendes und erklärendes Fremdwörterbuch mit Bezeichnung der Aussprache und Betonung der Wörter nebst genauer Angabe ihrer Abstammung und Bildung. Unter Berücksichtigung der amtlichen Erlasse über Verdeutschung der Fremdwörter und der neuen einheitlichen Rechtschreibung. Neu bearbeitet, 21. Auflage. – Hannover: Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins, 1922.
6. *Saalfeld, Günther*. Fremd- und Verdeutschungswörterbuch. – Leipzig: Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins, 1910.
7. *Sanders, Daniel*. Fremdwörterbuch. – Berlin: Langenscheidt'sche Verlags-Buchhandlung, 1871.
8. *Sarrazin, Otto*. Verdeutschungs-Wörterbuch. – Berlin: Verlag von Wilhelm Ernst & Sohn, 1906.
9. *Tesch, Albert*. Fremdwort und Verdeutschung. Ein Wörterbuch für den täglichen Gebrauch. – Leipzig und Wien: Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins, 1915.
10. *Zeidler, Johannes*. Sport und Spiel. Verdeutschungsbücher des Deutschen Sprachvereins. – Berlin: Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins, 1928.
11. *Большой немецко-русский словарь* / К. Лейн, Д. Г. Мальцева. – 14-е изд., испр. – М.: Рус. яз.-Медиа, 2007.
12. *Большой немецко-русский словарь*. В 3 т. / Е.И.Лепинг, Н.И.Филичева, М.Я.Цвиллинг; под общ. рук. О.И.Москальской. – 11-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз.-Медиа, 2008.
13. *Duden*. Deutsches Universalwörterbuch (Gebundene Ausgabe). – Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Verlag: Bibliographisches Institut, Mannheim; Auflage: 6. überarb. u. erw. A., 2006.
14. *Langenscheidt* Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Berlin und München: Hrsg. v. Dieter Götz, Günther Haensch u. Hans Wellmann Langenscheidt, 2007.
15. Интернет словарь www.multilex.mail.ru.

СПІЛЬНІ РИСИ ТА ВІДМІННОСТІ ЗАСОБІВ ЗВЕРТАННЯ У НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ СУЧАСНОЇ ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ МОВИ

Серед різних мовознавчих праць, що тією чи іншою мірою стосуються структури й системи засобів звертання у різних сучасних мовах, вочевидь бракує досліджень, дотичних до португальської мови. Водночас ця тема видається важливою й **актуальною** як із суто наукової, так і з науково-дидактичної або методологічної точки зору, оскільки йдеться про одну з найхарактерніших, але вкрай мало досліджених рис цієї мови.

Загальновідомим є факт значної структурної подібності португальської мови до іспанської, при цьому нерідко говориться також про її певну архаїчність. У контексті сучасного португальського звертання можна говорити, однак, не стільки про архаїчні риси, скільки про вражаючу й до того ж своєрідну еволюцію. Внаслідок дії цілого комплексу чинників можна констатувати доволі істотні відмінності у плані порівняння з близькоспорідненою іспанською мовою.

Почнемо з того, що сфера реалізації нейтрального *tu* ‘ти’ є значно вужчою.

Щоправда, важко погодитися з тезою Є.М.Вольф, згідно з якою ця форма (як і її множинний відповідник *vós* ‘ви’) є маловживаною, бо за її допомогою звертаються (у Португалії) лише до членів родини, дітей та близьких друзів [1:475]. Чималий досвід спілкування автора з європейцями, а також представниками таких країн як Ангола, Гвінея-Бісау або Кабо-Верде дає підстави стверджувати, що *tu* є також поширеною формою неофіційного звертання до колег, знайомих і т.д.

Однак таке звертання до інших осіб (у Португалії) іноді може сприйматися як ознака невихованості або ж відверта неповага до співрозмовника. Щоправда, у вищеназваній статті говориться також про розширення сфери дії *tu* у наші дні. Одна з причин такого явища вбачається у швидких демократичних процесах, що відбувалися у Португалії та її колишніх колоніях після квітневої революції 1974 р. та повалення багаторічної військової диктатури.

Ця форма широко вживається, наприклад, у поетичних творах: *e se tu és negro / e eu sou branca / a mesma Terra nos gerou* (А.Лара, сучасна ангольська поетеса) ‘і якщо ти чорний, / а я біла, / та сама Земля нас породила’.

Основне ж правило можна вважати спільним для всіх мов, що мають займенникові форми зі значенням ‘ти’ – так звертаються до дітей, однолітків, друзів або давніх знайомих і т.д.: *Não podes trabalhar, rapaz?* ‘(Ти) не можеш працювати, хлопче?’ – пише португальський автор різножанрових творів М.Торга. Іще один приклад: *Conheço-te bem, Berto. Lido contigo há muitos anos* ‘Я тебе добре знаю, БERTУ. Борюся з тобою багато років’ – з роману сучасної португальської письменниці Ф.Ботелью.

Дещо інакше виглядає ситуація у бразильському варіанті, в якому форма *tu* вживається переважно у північній частині як синонім *você* (що має, як відомо, значення ‘ти’), до того ж супроводжується дієсловами 3-ї особи однини. Наведемо характерний приклад із роману Ж.Амаду ‘Капітани піску’. Мова його головних героїв – бездомних підлітків – відбиває особливості саме названого регіону, а точніше північно-східного узбережжя (штату Баїя): *Te metem no orfanato. Tu nem sabe o que é* ‘Тебе заберуть до притулку. Ти навіть не знаєш, що це таке’.

Проте подекуди (скажімо, у того ж автора) трапляються й випадки, в яких уживаються стандартні форми 2-ї особи однини з відповідними дієслівними формами, тобто як у європейському варіанті: *Tu sabes que já sou moça?* ‘Ти знаєш, що я вже дівчина?’ Це слід

розцінювати як один із доказів на користь відомої тези про певну граматичну неупорядкованість бразильського варіанта, особливо на розмовному рівні.

Ідентичними ісп. *usted* та *ustedes* за походженням, але відмінними в сучасній мові за значенням, є португальські займенники *você* і *vocês*, в основі яких – аналогічні вирази ‘Ваша милість’ або ‘Ваші милості’ – *Vossa Mercê* і *Vossas Mercês*. Це не тільки характерна особливість звертання у сучасній португальській мові, а ще й показник істотних відмінностей між двома основними національними варіантами – європейським та бразильським (мова колишніх африканських колоній Португалії, принаймні з точки зору граматичної будови, загалом тяжіє до європейської норми).

Колись суто “ввічливі” форми, з часом вони набули дещо фамільярного відтінку і, перейшовши до розряду “нейтрально-ввічливих” (іноді вони сполучаються навіть з дієслівними формами 2-ї особи, зокрема в африканських країнах [2:215], наприклад в Анголі), зайняли проміжне місце, тобто між *tu* ‘ти’ й *o senhor (a senhora)* ‘Ви’ в однині.

На *você* звертаються (у Португалії і в Африці), наприклад, до незнайомих підлітків або молодих людей, іноді до підлеглих або студентів. Так само іноді діти або підлітки можуть звертатися так до знайомих дорослих, приміром земляків (односельчан). Ось характерний діалог між жінкою і хлопчиком із “сільського” роману португальського класика К. Каштелу Бранку: – *Ó Zé da Mónica, és tu?* ‘Це ти, Зе да Моніка?’ – *Sou eu, tia Brites ... Credo! Que medo você me fez!* ‘Це я, тьотю Брітеш ... Боже! Як ви мене налякали!’

Адресатом такого звертання можуть бути також родичі: *Mas, ó tio João, você realmente, em sua consciencia, pensa que El-Rei S. Sebastião não morreu na batalha?* (Еса ді Кейрош) ‘Але, дядечку Жоау, ви насправді свідомо вважаєте, що король С.Себастьян не загинув у бою?’

Деякі приклади не потребують особливих коментарів, бо з їхнього змісту видно, до кого можуть звертатися у такий спосіб: *E você, ainda é guarda do convento da Milhã, Zé?* (В. Немезіу) ‘А ви, Зе, все ще є сторожем монастиря Мілья?’

Отже, ця своєрідна форма практично не має повних аналогів в інших сучасних мовах, навіть в іспанській, бо з точки зору значення знаходиться десь посередині між ісп. *tú* й *usted*.

Щодо Бразилії можна сказати лише те, що в тих районах, де досі не вийшла з ужитку форма *tu*, існує певна семантична різниця між нею і *você*, тобто остання форма звертання є дещо менш нейтральною або ж більш конотованою емотивно: *Você é a mãezinha da gente, agora* (Ж.Амаду) ‘Ти тепер наша матуся’.

Проте загалом бразильське *você* є нейтральною формою, що відповідає власне португальському *tu*, тому воно може фігурувати, на відміну від європейського семантичного еквівалента, у відверто негативному контексті: *Que é que você quer saber, seu repórter de uma figa?* (Е.Коутинью) ‘Що ж ти хочеш знати, репортере нещасний?’

Деяка консервативність або патріархальність португальського менталітету виявляється, зокрема, в тому, що в деяких районах країни цю (морфологічно скорочену) форму вважають не зовсім увічливою, на відміну від більш повної *vossemecê*. По-іншому склалася ситуація у Бразилії, де *você* фактично є основною формою “нейтрального” звертання в однині, оскільки *tu*, як уже було зазначено, реалізується на обмеженій території. До того ж там, де вживаються обидві форми, вони є в цілому синонімічними: *Tu é melhor que a gente. Gosto de você* (Ж.Амаду) ‘Ти кращий за нас. Ти мені дуже подобаєшся’ – цей приклад видається доволі красномовним. Крім того, він далеко не єдиний.

А от форма *vocês* (у португальському варіанті) є множинною не тільки стосовно *você*, а й поширюється на тих, до кого в однині звертаються на *tu* ‘ти’. Таким чином, можна сказати, проводячи порівняння з іспанською мовою, що в європейському варіанті порт. *vocês* відповідає ісп. *vosotros/-as* і частково *ustedes* у тому ж варіанті або лише останній формі у Латинській Америці. Таким чином, втративши шанобливе значення, вона стала субституттом стандартного займенника 2-ї особи множини *vós*, що майже повністю вийшов з ужитку разом

із відповідними дієслівними флексіями (явище в цілому не дуже поширене серед індоєвропейських мов) – він лише зрідка вживається в офіційно-діловому (наприклад, під час перемов), ораторському або поетичному стилі. Наведемо характерний приклад – уривок із сонета, автором якого є поет-класик XIX ст. А. ді Кентал: *Quem sois vós, meus irmãos e meus algozes? / Quem sois, visões misérrimas e atrozes?* ‘Хто ви є, мої браття й мої кати? / Хто ви, мерзенні й жорстокі видіння?’

Можна сказати, що донедавна форма *vós* була ще досить уживаною у множині, але її не можна назвати абсолютно нейтральною, про що свідчить бодай такий приклад з роману знаного прозаїка минулого століття А.Алвеша Редола: *Rosas que vós, senhoras minhas, tendes criado no vosso regaço* ‘Троянди, що їх ви, сеньйори мої, виростили у своєму лоні’. Отже, можна констатувати, що тривале – впродовж кількох століть – вживання цієї форми як “увічливої” (в однині) вплинуло певним чином і на її множинну семантику. Частково збереглася форма *vós* у вихідному значенні також у більш консервативних південних діалектах Португалії.

Що ж стосується історичного значення *vós* як форми ввічливості, то на неї можна натрапити хіба що в історичних романах, в яких вона виступає засобом стилізації: *Em susto vós, mestre Frei João!* (Алмейда Гарретт) ‘Злякалися, Ви, наставнику, брате Жоане!’ (сюжет роману – середньовічний).

Ще більш “екстравагантного” вигляду набула займенникова парадигма звертання у бразильському варіанті, де дієслівні форми 2-ї особи (обох чисел) не вживаються взагалі, а займенники *tu* і *você* стали семантичними дублетами (у значенні ‘ти’) і сполучаються обидва (за рідкісними винятками) з дієсловами 3-ї особи однини, у тому числі й у звертанні. Показовим щодо сфери вжитку цієї форми може бути приклад із твору бразильського класика XIX-XX ст. Машаду ді Асика: *Vocês, se tiverem um filho, morrem de fome, disse a tia à sobrinha* ‘Якби ви мали дитину, померли б від голоду, – сказала тітка племінниці’.

Отже, якщо множинна форма *vocês* у європейському варіанті може бути як нейтральною за значенням (коли вона виступає заміном майже зниклого *vós*), так і нейтрально-ввічливою (як протиставлення *você* у множині), то у бразильському варіанті є виключно нейтральною, як і форма однини *você*. Остання порівнюється з семантичної точки зору з ісп. *vos* (у латиноамериканських варіантах), саме за ознакою нейтральності [3:215], але таке зіставлення видається не зовсім коректним, оскільки дані форми мають різне походження і нормативний статус.

А взагалі це далеко не єдина риса, що певною мірою уподібнює португальське (в обох варіантах) звертання до латиноамериканського іспанського. В основі цього безперечно цікавого явища – той самий консерватизм названих варіантів, зумовлений історичними причинами. Ідеться передовсім про відсутність в обох випадках (на рівні узусу) форм 2-ї особи множини (порт. *vós* та ісп. *vosotros*), значно меншу частотність відповідних форм однини (порт. *tu* та ісп. *tú* за умов функціонування *voseo*, тобто звертання на *vos*), а також про недостатньо чітке семантичне розмежування нейтральних та ввічливих форм однини (порт. *tu* і *você*, ісп. *tú* й *usted*).

Щоправда, форма *tu* у Бразилії, як було зазначено вище, ще не зникла остаточно. Не зовсім точною видається теза про те, що вона вживається лише на півдні країни [4: 79], але в будь-якому разі її ніяк не можна вважати стандартною. Крім того, в абсолютній більшості випадків вона узгоджується, як і *você*, з дієсловами 3-ї особи однини. Тому в даному випадку слід говорити перш за все про функціонування нейтрального звертання на *você* і ввічливого – за допомогою майже прономіналізованих іменних алокутивів *o senhor/a senhora*. Внаслідок зазначених обставин система звертання в однині у бразильському варіанті, на відміну від європейського, стала двоступеневою.

Особливим випадком є звертання до Бога, при якому іноді дієслово може навіть приймати форму 2-ї особи множини, хоча такі форми практично не вживаються в сучасній португальській мові Бразилії, тобто в усіх інших контекстах: *Senhor eu não sou digno que entreis em minha casa* (П.Коельйо) ‘Господи, я не гідний того, щоб (Ти) зайшов до мого дому’.

Саме португальській мові належить особливе місце у плані структури звертання сучасних романських мов, бо в ній остаточно затвердилися прономіналізовані “ввічливі” форми *o senhor* ‘пан’, *a senhora* ‘пані’, *os senhores* ‘панове’, *as senhoras* ‘пані’, що за семантикою і синтаксичними характеристиками в цілому відповідають ісп. *usted* або *ustedes*. Тому їх називають, зокрема, “займенниковими словами” [5:102]: *Tudo o que o senhor aqui vê, ..., é autêntico, veio mesmo da China* (Ф. Ботелью) ‘Усе це, що Ви тут бачите (сеньйор тут бачить), ..., справжнє, із самого Китаю’.

Часте вживання таких форм неминує призводить до поступового “розмивання” основного значення, що є особливо характерним для мови Бразилії.

Тому такі звороти вживаються також за умов негативного контексту: *O senhor está maluco?* (А.Діас Гомес, бразильський драматург) ‘Ви збожеволіли?’ – буквально ‘Сеньйор божевільний?’

Власне, таку саму природу має і так званий “антропонімічний” тип, тобто конструкція “власне ім’я + дієслово у 3-й особі однини”. Так, наприклад, під час тривалого перебування в Анголі авторові доводилося відповідати на запитання на зразок *O Vladimir tem saudades da sua terra?*, букв. ‘Володимир тужить за своєю землею?’ Такий тип звертання іноді називається навіть найпоширенішим у Португалії, коли йдеться про спілкування між однолітками, представниками однієї соціальної категорії, приятелями і т.д., і це становить одну з вельми показових рис португальського звертання й португальської граматики взагалі.

А втім, це явище є відносно новим, оскільки почало поширюватися лише у XIX ст., до того ж проти такого звертання активно виступали пуристи (зокрема цитований вище К.Каштелу Бранку), що вважали його занадто пишномовним [6:435]. На сучасному етапі саме такі звороти є безперечно основним і найуживанішим засобом увічливого звертання в португальській мові та однією з її найвиразніших особливостей. Бразильський національний варіант не є в даному разі винятком, у ньому ввічливе звертання будується аналогічним чином: *É o senhor que se chama Joel?* (Ж.Амаду) ‘Це Вас звуть Жоел?’ Практичний досвід свідчить про те, що бразильці в цілому менше дотримуються формальностей у спілкуванні, проте за певних обставин альтернативи немає.

У будь-якому разі такого статусу не мають теоретично можливі структурні еквіваленти в інших романських мовах – їхня реалізація в мовленні була й залишається явищем суто оказіональним.

Усе це не виключає, звісна річ, того, що власні імена та інші апелятиви вживаються, як в іспанській та багатьох інших мовах, у ролі “класичних” (тобто граматично відокремлених) звертальних форм.

У граматично різнорідних алокутивних ролях можуть виступати різні іменні лексеми: *É com o senhor que eu desejo falar, doutor. O senhor pode me atender, pode?* (Е.Форнарі – сучасний бразильський прозаїк) ‘Це я з Вами (з сеньйором) хочу поговорити, докторе. Ви можете мене вислухати, так?’ Так само звертання “класичного” зразка можуть комбінуватися з типово португальськими: *Ó Snr. Silvério, ... que é que o senhor esteve ahí a dizer de bexigas?* (Еса ді Кейрош) ‘Сеньйоре Силверіу, ... що Ви там казали про віспи?’ Те саме стосується й бразильського варіанта: *Senhor Paulão, diga a este modesto repórter como era exatamente o futebol quando o senhor começou* (Е.Коутинью) ‘Сеньйоре Паулау, скажіть цьому скромному репортерові, яким саме був футбол, коли Ви починали’ (букв. ‘коли сеньйор починав’). “Традиційні” звороти є більш уживаними у реченнях спонукального типу: *Suba, Senhor*

Floriano (Ж. ді Араужу Коррейя – сучасний португальський письменник) ‘Піднімайтеся, сеньйоре Флоріану’. Саме в таких випадках на розмовному рівні вживаються також іноді скорочені форми *sei*, рідше *seo* і *sô* (власне ‘ваш, твій’ і т.п.: *Suco de laranja, seu sargento!* ‘Апельсиновий сік, пане сержанте!’ – з роману бразильського автора Е. Верісіму. До того ж у реченні може виступати будь-яке інше звертання у 3-й особі, замість “ввічливої” форми може вживатися нейтральне *você*, а кількість різнорідних звертань може бути й більшою: *O compadre duvidava ..., você vai ver, compadre* (Там само) ‘Ти мав сумніви (букв. ‘кум мав сумніви’) ..., ти побачиш, куме’. Іноді в подібних випадках два різні семантично і граматично звертання можуть іти в реченні одне за одним, що створює враження плеонастичності, хоча насправді вона відсутня: *V. Exc.^a, Snr. Doutor, não se delicia com Lamartine?* (Еса ді Кейрош) ‘Ваше превосходительство сеньйор доктор не насолоджується Ламартином?’

Варто зазначити ще одну істотну деталь. Іменне звертання у 3-й особі є загалом виразнішим не тільки як форма ввічливості, воно взагалі містить у собі певну емоційність, тому нерідко вживається в окличних реченнях: *O doutor Andrade não bate mais no menino!* (Ф.Роза) ‘Докторе Андраді, не бийте більше хлопчика!’ Буквальний переклад: ‘Доктор Андраді більше не битиме хлопчика!’

Як видно з останнього прикладу, замість власних імен уживаються різноманітні титульні назви на зразок *doutor, doutora* – власне ‘доктор’ (так звертаються до тих, хто має університетську освіту) або *professor, professora* ‘викладач, професор’, *engenheiro* ‘інженер’ і т.ін.: *Não atino onde o doutor quer chegar* ‘Не второпаю, до чого це ви (докторе)’ – пише в своєму творі сучасний португальський автор Ж.Рейш. Однією з універсальних, хоча й не занадто поширених нині форм можна вважати *cavalheiro* ‘добродій’ (пор. рос. *сударь*): *O cavalheiro aprecia?* (Еса де Кейрош) ‘Вам подобається?’, власне ‘Добродій цінує?’ Характерними для португальської мови можна вважати алокутиви *menino/menina* ‘хлопчик/дівчинка’ або *moço/moça* (у бразильському варіанті *môço/môça*) ‘молода людина, юнак, хлопець/дівчина’ (пор. рос. *молодой человек*): *Vá a menina acompanhar a mãe que eu trato dele* (Ф.Роза) ‘Дівчинко, ідіть з мамою, а я займуся ним’; *Pra mim, o que o moço disser, tá bom* (Ж.Амаду) ‘Як на мене, усе, що Ви (юначе,) скажете, то добре’.

Своєрідним засобом вираження особливої поваги виступають посесиви, що можуть супроводжувати останню та інші іменні форми (за оригінальним припущенням А.П.Непокупного це явище можна розглядати як таке, що компенсує відсутність кличних форм), пор. у того ж автора: *O que é que você sabe fazer? / De tudo um pouco, seu moço* ‘А що ти вмієш робити? / Усе потроху, (мій) юначе’. Те саме стосується й найбільш уживаних іменних форм: *Certamente, meu senhor* ‘Звичайно, мій сеньйоре’; *Meus senhores, peço uma grande saude para o meu velho amigo Jacintho* (Еса ді Кейрош) ‘(Мої) панове, я бажаю дуже доброго здоров’я моєму старому другові Жасинту’.

Цікаві, на наш погляд, приклади наводяться у шкільних підручниках португальської мови зразка 1974 і 1966 рр., виданих у Португалії: *Meu pai, peço-lhe que me deixe ver hoje televisão* [7:98] ‘(Мій) батьку, дозвольте (прошу дозволити) мені сьогодні подивитися телевізор’ або *Minha mãe, peço-lhe que me explique a lição* [8:124] ‘(Моя) мамо, поясніть (прошу пояснити) мені урок’. Подібні приклади є, звичайно, і в художній літературі: *Olhe que ela ouve, meu pai* (К.Каштелу Бранку) ‘Дивіться, вона ж чує, мій батьку’. Тут ми маємо не тільки присвійні займенникові форми як виразний засіб інтимізації, а й рекомендацію щодо шанобливого (у 3-й особі) звертання до батьків. До речі, досить часто у подібних випадках прономінальна (*você*) або прономіналізована (*o senhor, a senhora*) форма не конкретизується, тому теоретично можливими є обидві, але це не має особливого значення (особливо у бразильському варіанті, де парадигма 2-ї особи взагалі, як відомо, практично не існує). Таку деталь теж можна вважати доволі специфічною особливістю португальського звертання.

Подібним чином реалізуються також звороти на зразок *minha(s) senhora(s)* ‘моя сеньйоро (мої сеньйори)’ (тут варто згадати, наприклад, франц. *madame*, що з історичної точки зору можна вважати як формальним, так і семантичним еквівалентом): *É o jantar que se estraga, minhas senhoras* (Ф.Ботелью) ‘Вечеря прохолоне, мої сеньйори’. Безперечно своєрідною особливістю бразильського звертання є вираз *minha filha*, що означає, власне, ‘моя дочка’, але вживається, як це не дивно, стосовно знайомих жінок: *Já para dentro, minha filha!* (Ф.Сабіну) ‘Та впусти ж мене, дорога!’. Це, звичайно, лише один із можливих варіантів перекладу даного виразу. Як і в іспанській мові, слово ‘сеньйор(а)’ нерідко поєднується з назвами професій і т.ін.: *Senhora enfermeira, a 27 deve precisar de qualquer coisa* (М.Порту) ‘Пані медсестро, 27-й номер, мабуть, чогось потребує’.

Цікавим соціолінгвістичним фактом видається те, що в африканських португаломовних країнах (Ангола, Мозамбік, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Сан-Томе і Принсіпі), які свого часу (після здобуття незалежності від Португалії) увійшли до сфери радянського впливу (офіційно це називалося “некапіталістичною орієнтацією”) функції ввічливих форм *o senhor/a senhora* в абсолютній більшості випадків майже автоматично перейшли до слів *o/a camarada* ‘товариш(ка)’. Це явище знаходило, зокрема, своє відображення у радянській методичній літературі [4:80]. До речі, у навчальних джерелах нещодавньої доби трапляються навіть майже анекдотичні приклади на зразок *O camarada Ivanov esperava o sr. Sousa ali* [9:13] ‘Товариш Іванов чекав сеньйора Соузу там’. Характерний коментар знаходимо в російськомовному мемуарному творі колишнього радянського військового перекладача А.Мелехова “*Malaria*”, дія якого частково відбувається в Анголі наприкінці 80-х рр. минулого століття: *Сегодня слово “товарищ” в этой точке юго-западной Африки упоминалось столь часто и с таким чувством, что, как подумалось нашему герою, вскоре баобабы должны были зацвести пионерскими галстуками*. Зауважимо також, що порт. *companheiro* ‘товариш, приятель’ не є повним семантичним відповідником ісп. *compañero*, хоча б тому, що не вживається в суто офіційному контексті, тобто є менш формальним за змістом і більшою мірою зберігає вихідне значення: *Companheiro, êsse é um porreta... É um companheiro ... Companheiro ... Companheiro ... Pedro Bala acha a palavra mais bonita do mundo* (Ж.Амаду) ‘Товаришу, він чудовий... Це товариш ... Товариш ... Товариш ... Педру Бала вважає, що це найгарніше слово у світі’. У цьому автор мав змогу переконатися під час проходження військової служби, коли йому нерідко доводилося бути свідком спілкування між ангольцями та кубинцями – носіями двох близькоспоріднених мов. Щоправда, іноді вони вживали за неформальних умов, замість звичних для офіційного звертання порт. *camarada* та ісп. *compañero*, відповідно порт. *companheiro* та ісп. *camarada*, проте все пояснювалося лише обопільним мовним впливом або ж просто бажанням досягти більшого взаєморозуміння.

Своєрідність португальського звертання пов’язана ще й із функціонуванням (в європейському варіанті) не занадто поширеної у романських і взагалі індоєвропейських мовах триступеневої системи звертання. Щоправда, це стосується лише однини. У будь-якому разі не можна не погодитися з думкою про те, що в даному випадку “необхідне глибоке знання не тільки мови, а й соціальних звичаїв, щоб не помилитися у виборі доречного і правильного звертання” [10:136].

У португальській мові ще не вийшли остаточно з ужитку прономіналізовані форми, що з морфологічної точки зору займають проміжне становище, а саме *vossamecê, vossemecê, vosmecê, vocemecê, vomecê, v’mecê, mecê, vossê, mcê* і т. ін.: *Vossemecê viu aí ... uma cabra?* (К.Каштелу Бранку) ‘Ви не бачили тут ... козу?’ – хлопчик ставить запитання до дорослого пастуха. Такі алокутиви є більш характерними для Бразилії, у Португалії це вже дещо архаїзовані атрибути розмовної мови. Займенниками вважаються близькі за походженням форми *vossência* або *vosselência* – від *Vossa Excelência* ‘Ваше превосходительство’. Остання,

тобто повна, форма, може вважатися цілком функціональною: *Vossa excelência quer que eu espere?* (К.Каштелу Бранку) ‘Ваше превосходительство хоче, щоб я зачекав?’. Її збереження не в останню чергу пов’язане з тим фактом, що традиційні (також давно прономіналізовані) форми *o senhor* й *a senhora* зазнали внаслідок надзвичайно частотного вживання певної десемантизації, тому за певних умов названий зворот може співіснувати з ними в межах однієї фрази: *Como está V.^a Excia., Senhor Embaixador?* [6:439] ‘Як ся має Ваше превосходительство, пане посол?’. Отже, він уживається головним чином тоді, коли є необхідність підкреслити саме шанобливе ставлення до співрозмовника: *V. Exa. quer o carro?* (Ліма Баррету – бразильський класик XIX-XX ст.) ‘Ваше превосходительство бажає коляску?’ – звертання візника. Нині сфера вжитку таких форм обмежується переважно офіційними (або так званими протокольними) бесідами й кореспонденцією, в якій прийнятою є скорочена форма написання *V. Ex.ª*: *A V. Ex.ª, Sr. Juiz, agradeço-lhe muito os conselhos que me deu* [7:99] ‘Вашому превосходительству, пане суддя, я дуже вдячний за поради, що (Ви) мені дали’. Як видно, скорочуються й інші звертальні форми, зокрема *Senhor*, що перетворюється на *Sr.* Досить поширеними є також офіційні формули *Exmo. Senhor* ‘Високоповажний сеньйоре’ або *Exma. Senhora* ‘високоповажна пані’. Те саме в цілому можна сказати й про більш поширений нині у Бразилії зворот *Vossa Senhoria* ‘Ваша милість’, власне ‘Ваше панство’, значення якого впливає з наступного прикладу: *Se Vossa Senhoria tem algum filho, peço-lhe por amor dele que me solte* (Машаду ді Асіс) ‘Якщо Ваша милість має дитину, прошу Вас, заради любові до неї, відпустіть мене’ (слова рабині до власника). Зустрічається він і в європейському варіанті, до того ж має різні скорочені, притаманні розмовній мові, форми: *Já, já vamos, cum licença de Vossa Sioria* (В. Немезіу) ‘Уже, вже йдемо, з дозволу Вашої милості’; або (у того ж автора): *Vossioria já vai ver!* ‘Ваша милість побачить’. При цьому цілком можливим є поєднання з іншими іменними звертаннями: *O vinho era bom, e V.S.^a tem pressa, meu menino* (Еса ді Кейрош) ‘Вино було добре, і Ваша милість поспішає, мій хлопчику’ (звертання до племінника). Зрідка вживається ще й вираз *Vossa Mercê* ‘Ваша милість’, від якого утворилося свого часу усталене на сучасному етапі *você*, хоча семантика останнього, як було зазначено, не є єдиною для всіх національних норм. Те саме можна сказати й про низку інших виразів на кшталт того, що вживається у наступному прикладі: *E Vossa Alteza em Paris, com demora?* (Там же) ‘А Ваша високість у Парижі, із запізненням?’

Цікаво, що етимологічний аналог дещо застарілого нині ісп. *señorita* – порт. *senhorita* ‘панночка, панянка’ – вживається лише у бразильському звертанні: *Pois não, senhorita, pode falar* (Е.Форнарі) ‘Звичайно, сеньйорито, можете говорити’. У європейському варіанті у відповідній ролі виступає типово португальське слово *menina* ‘дівчинка; дівчина’. Водночас, наприклад, майже синонімічне *rapariga* ‘дівчина; молода жінка’ у звертанні не вживається, а в бразильському варіанті взагалі має лайливе значення. Поширеним звертанням до (незнайомої) жінки є *dona* ‘донна’, особливо коли статус і рід занять цієї жінки невідомі. Поєднання цього слова з іншим іменним алокутивом – *senhora* – означає підвищений ступінь шанобливості: *Gosta de ouvir o cico, senhora Dona Tecla?* (К.Каштелу Бранку) ‘Вам подобається слухати зозулю, сеньйоре донно Текло?’

Характерною рисою розмовного іbero-романського звертання (подібне явище не має місця в інших романських мовах) можна вважати алокутиви на зразок порт. *homem* ‘чоловіче’: *Vamos lá ambos, homem* (В.Немезіу) ‘Пішли туди вдвох, чоловіче’. Неофіційність такого звертання іноді зайвий раз підкреслюється відповідними займенниковими формами: *Basta, homem, você me afoga* (Монтейру Лобату – знаний бразильський прозаїк XIX-XX ст.) ‘Годі, чоловіче, ти мене задушиш’.

Зазначимо, нарешті, що португальське звертання не є винятком у плані використання іншомовних іменних форм: *Boas vindas, madame* (Ж.Амаду) ‘Ласкаво просимо, мадам’ (контекст у даному випадку є жартівливим, а форма звертання – стилістично маркованою).

Таким чином, слід погодитися з авторами методичного посібника з португальської мови для франкомовних учнів, на слушну думку яких у даній мові “форми звертання є дуже нюансованими” [12:36].

До того ж вибір тієї чи іншої форми звертання залежно від мовленнєвого контексту є в цілому досить чітко регламентованим, а відтак важливим.

З огляду на всі вищезазначені факти наголосимо на тому, що звертання в сучасній португальській мові є категорією доволі складною й розгалуженою, що вимагає особливої уваги до його вивчення та дослідження.

Подальші перспективи передбачають зіставний аналіз португальського звертання з відповідним матеріалом інших мов, зокрема слов’янських і насамперед польської, оскільки в ній алокутивна система вирізняється, як це не парадоксально, подібними рисами.

ЛІТЕРАТУРА

1.Вольф Е.М. Португальский язык // Языки мира: Романские языки. – М.: Academia, 2001. – С.462-491. 2.Вольф Е.М. История португальского языка. – М.: Высш. шк., 1988. 3.Renzi L. Introducción a la filología románica. – Madrid: Gredos, 1982. 4.Родионова М.А., Петрова Г.В. Португальский язык. – М.: Высш. шк., 1991. 5.Романские языки / Под ред. М.С.Гурьчевой и Н.А.Камагоиной. – М.: Наука, 1965. 6.Vázquez Cuesta P., Mendes da Luz A. Gramática portuguesa. – Madrid: Gredos, 1961. 7.Gomes Ferreira A., Nunes de Figueiredo J. Gramática elementar da língua portuguesa. – Porto: Porto Ed., 1974. 8.Nunes de Figueiredo J., Gomes Ferreira A. Compêndio de gramática portuguesa. - Lisboa: Sá da Costa, 1966. 9.Кузнецова Г.Б., Жебун А.А. Португальский язык. Продвинутый этап. – М.: Высш. шк., 1989. 10.Criado de Val M. Fisonomía del español. Sus características comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés y alemán. – Madrid: Aguilar, 1962. 11.Вольф Е.М. Грамматика и семантика местоимений (на материале иберо-романских языков). – М.: Наука, 1974. 12.Parvaux S., Dias da Silva J. Le portugais pour tous. – Paris: Presses Pocket, 1983.

ПОПОВА Н.М.

Київський міжнародний університет

ВАРІАТИВНІСТЬ ІНТЕНЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОВНИХ ЗНАКІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ АДРЕСАНТІВ З РІЗНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ

Прагматика – є галуззю мовознавства, що охоплює багато тем, які мають довгу історію вивчення в таких галузях лінгвістики як риторика, стилістика, синтаксис, психологія мови й мовної діяльності, теорія комунікації та функціональних стилів, соціолінгвістика, психолінгвістика, теорія дискурсу, психологія спілкування та ін. Прагматичний аспект мови можна виявити й дослідити лише у вживанні, у мовленні, у тексті. Головна ідея прагматики полягає в тому, що “мову можна зрозуміти й пояснити лише в широкому контексті її використання, тобто через її функціонування” [1:5]. Дослідження будь-якого типу дискурсу неможливе без врахування прагматичних аспектів. Це засвідчує **аналіз наукових досліджень і публікацій**, у яких значна увага науковців (Б.Абрамов, А.Баранов, В.Богданов, Р.Брінкер, Є.Вишкін, М.Власенко, С.Воркачов, М.Гусар, Т.ван Дейк, А.Дементьєв, Ю.Караулов, М.Кохтев, Р.Крейг, А.Леонтьєв, І.Ломакіна, Л.Мінкін, Ч.Морріс, В.Охріменко, Дж.Остін, В.Петренко, Т.Пешкова, Г.Почепцов, Т.Радзієвська, В.Сагер, Дж.Серль, А.Сотникова, Д.Франк, Ю.Шрейдер) присвячена визначенню завдань прагматики взагалі, аргументуванню методів її дослідження й окремим аспектам прагматичної спрямованості різних типів дискурсу.

Актуальність дослідження полягає у необхідності поглибленого вивчення прагматичного потенціалу окремих мовних одиниць, інтегрованих у дискурсу єдність. Більш того, на сучасному етапі бурхливого розвитку можливостей комунікації, а відповідно й

впливу на комунікантів, прагматичний підхід висуває на перший план відношення “повідомлення – адресат”, що забезпечує цільову завершеність процесу комунікації.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей використання знака адресантами з різним соціальним статусом у іспаномовному політичному дискурсі, де відображаються два аспекти функції мови: комунікативний аспект мовної діяльності (яку інформацію слід донести до адресата) і семантико-прагматичний аспект (якими засобами й яким чином передати інформацію, щоб справити на адресата вплив, відповідний наміру адресанта).

Предметом дослідження є іспаномовний політичний дискурс мовців із різним соціальним статусом.

Об’єктом дослідження є одиниці різних мовних рівнів, які, поєднуючи семантичне значення з прагматичним змістом висловлювання, передають інтенційні наміри мовця.

Наукова новизна дослідження полягає у диференційованому підході до розуміння прагматичного змісту дискурсу, якій зумовлюється відмінностями позицій мовця в суспільстві, що спричиняє розбіжності в інтерпретації його мовленнєвих інтенцій реципієнтом.

Постановка загальної проблематики та її зв’язок з науковими завданнями. Дослідження проводиться в руслі вивчення прагмалінгвістичних аспектів дискурсу в межах теми “Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів” затвердженою Міністерством освіти і науки України.

Традиційний лінгвопрагматичний підхід до вивчення мовних знаків стверджує, що справжнє значення висловлювання залежить не лише від можливого світу, але й від контексту, точніше, від ряду релевантних координат, таких як мовець, реципієнт, час і місце мовленнєвого акту. Окрім їхньої взаємодії комунікація передбачає також вплив одного індивіда на іншого. На відміну від предметно-практичної й пізнавальної діяльності ціль мовленнєво-комунікативної діяльності полягає не в зміні продукту діяльності на продукт пізнання, а у впливові на партнера по комунікації; таким чином, виявляється, перш за все, її соціальний характер. Якщо розуміти мовленнєве спілкування як форму соціального спілкування, що полягає в передачі інформації про соціальну поведінку й стосунки між людьми, то комунікація включає в себе два моменти: момент передачі інформації (комунікативний аспект) і момент взаємодії людей з приводу їхньої спільної діяльності (прагматичний аспект).

У центрі нашої уваги стоїть відношення того, хто говорить, до мовного знака, тобто способи й цілі використання певних мовних засобів у дискурсі. Це – комунікативно-прагматичний аспект, інтенційна характеристика знака. А коли аналіз знакової прагматики націлений на вплив знака, на передній план виходить адресат. Це – прагматичний об’єкт впливу. У такому випадку аналізується психологічний аспект мовного знака, виявлення його експресивності й ефективності. Для політичного дискурсу адресат є колективним, але кожний з членів колективу вступає в комунікацію не як глобальна особистість, а в певному своєму аспекті, амплуа або функції стосовно аспекту мовця. Побудова політичного дискурсу має враховувати соціальні, політичні, культурні, психологічні тенденції, яким надає перевагу більшість аудиторії. У масштабах країни – це інтереси великих соціальних верств. Роль адресата визначає не лише соціально-етикетну сторону дискурсу, вона змушує мовця піклуватися про його організацію. У мовленнєвому спілкуванні кожне висловлювання сприймається не само по собі, а як “репліка, вмонтована в прагматичний комплекс” [2:28]. Ось чому оцінка адресатом мовленнєвого змісту (комунікативного змісту) висловлювання зазвичай супроводжується оцінкою адекватності його даній прагматичній ситуації.

Включення прагматичного суб’єкта у дослідження має на увазі аналіз актуальної, лінгвокреативної діяльності свідомості, пов’язаної з вибором відповідних мовних засобів для вираження того чи іншого мисленнєвого образу, які є складовими мовленнєвого акту,

призначення якого визначається, насамперед, інтенціями мовця. Його мовленнєві зусилля спрямовані, в першу чергу, на розуміння цього наміру адресатом, для чого є необхідною оптимальна побудова висловлювання. Комунікативна інтенція – “це притаманна аналізованим одиницям спрямованість на вирішення певного завдання спілкування” [3:140]. Така спрямованість мовних одиниць іспаномовного політичного дискурсу й визначає його прагматичну роль.

Аналізуючи семантико-прагматичну структуру дискурсу, ми бачимо, що він є системою, зорієнтованою відносно центру, яким являється мовець. Саме він моделює комунікативну ситуацію в двох вимірах: “тут” і “тепер” [4:89]. Час і простір дискурсу моделює сам мовець, який закладає в нього оцінки, власне бачення, смаки, переконання, систему цінностей, моральні норми тощо. Він надає висловлюванню модальності, завдяки якій воно сприймається адресатом як достовірне, сумнівне, категоричне, суб’єктивне й т.д., а фрагмент картини світу – як реальний чи наявний лише в уяві мовця.

Таким чином, суб’єкт дискурсу обумовлює специфіку його породження, взаємодію його елементів і є організовуючим центром дискурсу. Хоча його мовленнєва діяльність постійно регламентується правилами соціальної поведінки. Такі норми “відносяться до сфери мовчазних угод між комунікативно зобов’язаними членами суспільства” [5:5].

Оскільки прагматика займається такими питаннями як вибір мовних засобів із існуючого репертуару для найкращого, найточнішого, найкрасивішого або найвдалішого за певних обставин вираження своєї думки або почуття для найефективнішого впливу на реципієнта з ціллю переконати його, схвалити чи розчулити, розсмішити або збити з пантелику й т. д., то “з’єднуючою ланкою є центр суб’єктивності мови” [6:10]. Тому категорія суб’єкта – є ще однією головною категорією сучасної прагматики.

Прагматика за цих умов включає широке коло питань: ставлення мовця до того, що й як він говорить, – істинність, об’єктивність, передбачуваність мови, її відвертість або невідвертість, її пристосованість до соціального середовища й до соціального статусу реципієнта; інтерпретація мовлення слухачем як істинного, об’єктивного, відвертого, так і навпаки, неправдивого, сумнівного, іронічного, містичного тощо. Реципієнт має зрозуміти інтенції, що вкладає мовець у свої висловлювання, серед яких намір адресанта викликати певну реакцію в аудиторії, бажання донести до неї свої наміри, очікування того, що розпізнання його намірів з боку аудиторії буде причиною для реакції.

Тож важливими чинниками формування іспаномовного політичного дискурсу, в якому основна частина мовленнєвої дії відводиться адресанту, є його мовна компетенція й соціальний статус, який безпосередньо пов’язаний із використанням мови як засобу впливу.

Від соціального статусу мовця залежить авторитетність джерела інформації, а отже, способи та стратегії аргументації, вибір лексики, граматичних форм, послідовності розгортання дискурсу тощо. Така залежність є причиною того, що прагматичні цілі мовців, підпорядковуючись загальній комунікативній меті дискурсу, можуть дещо відрізнятись в зв’язку з соціальним статусом адресанта, його роллю в суспільстві, правами й обов’язками, що покладені на нього, глибиною політичних чи ідеологічних переконань.

Так, дискурс представників королівської родини Іспанії можна вважати політичним, оскільки відповідними є його сфера використання, тематика, цілі й структура. Проте він не обтяжується політичною боротьбою. За законодавством Іспанії король є гарантом Конституції, охоронцем національних і загальнолюдських цінностей та Головнокомандуючим військових сил. Він затверджує на високі посади осіб, запропонованих урядом чи його Головою, має право пропонувати кандидата на посаду Голови уряду й, у випадку необхідності, скликати референдум. Права та обов’язки членів королівської родини зафіксовані в Конституції країни. Оскільки королівський титул є спадкоємним, то в прагматичні наміри королівського політичного дискурсу не входить спроба вирізнитися з-

поміж рівних, переконати аудиторію в правильності своїх поглядів і перевагах над іншими, тоді як для політиків – це одна з пріоритетних цілей їхньої професійної діяльності, яка реалізовується певною мірою навіть тоді, коли політик повністю отожднює свою діяльність із досягненням загальнонаціональних інтересів. Статус монарха в Іспанії є беззаперечним авторитетом для її громадян. Що стосується статусу політика, то він визначається його внеском у покращення добробуту громадян і розвиток країни. Завдяки відмінностям, які впливають із соціального становища мовців у суспільстві, їхні промови значно відрізняються за типами мовленнєвих актів.

Основними прагматичними цілями королівського дискурсу є повідомлення інформації, вираження свого ставлення до певних явищ чи подій (схвалення/несхвалення), спрямування діяльності адресата (дозволи, обмеження), формування його оцінних інтерпретацій щодо того чи іншого явища в суспільстві, прояв почуттів із метою встановлення прямого контакту з аудиторією, виклику позитивних емоцій з її боку.

Напр.: *A partir de entonces, y a lo largo de los últimos años del siglo XX, España ha vivido un profundo proceso de transformación que no sólo afectó al ámbito de la política, de la sociedad o de la economía sino que, paralelamente, ha posibilitado su plena incorporación a las instituciones europeas tras un largo periodo de aislamiento internacional* (S.M. el Rey, 25.10.2007). – Повідомлення, констатація фактів.

Solidaridad significa también reconocer que la sociedad se enfrenta a nuevas conquistas colectivas, y que los individuos deben tomar parte activa en el esfuerzo necesario para alcanzarlas y resolverlas. Conseguir una sociedad más justa es tarea de todos. No podemos cerrarnos sobre nosotros mismos aislandonos de los demás (S.A.R. el Príncipe de Asturias, 23.10.2007). – Мовець не лише дає власне бачення проблеми, а й авторитетом своєї думки переконує аудиторію в необхідності діяти за допомогою непрямих засобів спонукання.

Muchas gracias por sus amables palabras y por el padrinazgo que me ofrece, y que me permite hoy acudir a esta destacada tribuna para corresponder a su interés por España y facilitar una visión objetiva de nuestro país, de su historia y aspiraciones actuales (S.M. el Rey, 25.10.2006). – Вираження вдячності.

Натомість промови політиків наповнені обіцянками, наданням гарантій, взяттям зобов'язань, мовленнєвими актами, що спонукають адресата до дії, питаннями до слухача, які є ефективним риторичним прийомом для нав'язування власної думки адресатові. Таке завдання зумовлюється постійно існуючою можливістю зміни соціального статусу адресанта в суспільстві.

Напр.: *Pondremos en marcha reformas legales que, en particular, inciden sobre la composición de los consejos de administración* (J.M.Aznar, 15.07.2003). – Обіцянка, що межує з зобов'язанням, оскільки використання майбутнього часу є проявом категоричності.

... *hay también un activo muy importante que tenemos que cuidar* (J.Arenas, 21.04.2007). – Спонукування шляхом використання конструкції зі значенням необхідності набуває відтінку зобов'язання, хоча й непрямого на відміну від конструкції *deber* + infinitivo.

¿Puede alguien pensar en serio que sin exigencia y sin esfuerzo se puede hacer alguna actividad, incluida la nuestra? Pues evidentemente yo creo que no (J.M.Aznar, 20.04.2004). – Мовець ставить питання, щоб логічно перейти до повідомлення аудиторії власної відповіді. Такий прийом дає можливість не лише логічного вводу інформації, а й спрямування думки аудиторії в необхідне русло.

Суспільно-політичний дискурс іспанських політиків є набагато експресивнішим, ніж дискурс представників королівської родини. Широке використання прагматично забарвлених елементів політиками зумовлене постійною політичною боротьбою, а отже, необхідністю якнайефективнішого вираження й пояснення своїх тез за допомогою асоціативних зв'язків, емоційного поглиблення висловлювання, виділення окремих елементів у дискурсі.

Напр.: *Porque a nosotros nos gustan los que se esfuerzan y no hacemos como el PP, que sólo se asocia con los que sacan medallas* (R.Zapatero, 19.10.2006).

Su transparencia brilla por su ausencia (R.Zapatero, 19.07.2007).

Прагматика політичного дискурсу й комунікативна інтенція мовців виявляється на усіх мовних рівнях іспаномовного політичного дискурсу: лексичному, морфологічному, синтаксичному та стилістичному. Прагматичні наміри також передаються за допомогою риторичних прийомів і прийомів аргументації.

З метою формування у аудиторії бажаних стереотипів у політичному дискурсі як іспанських політиків, так і представників королівської родини Іспанії використовуються лексичні одиниці, що мають статус аксіологем [7:90] (*educación, oportunidad, estado*). Вони допомагають створити позитивну перспективу повідомлення.

Напр.: *También esto tenemos que saber compartirlo, y hacerlo revertir a la sociedad, que nos ha dado la oportunidad y los medios para recibir una formación universitaria* (S.A.R. el Príncipe de Asturias, 23.10.2007).

Урахування таких соціальних факторів як належність адресата до певного соціального класу, групи, його національність, вік, рівень освіти, професія, життєвий досвід дозволяє змодельовати образ майбутньої аудиторії, від якого залежить вибір мовцем лексичних одиниць, що допомагають йому досягти своїх прагматичних намірів. Відбиття ідеології суспільства в лексичних одиницях політичного дискурсу є важливим елементом досягнення прагматичних цілей. Ось чому лексика політичного дискурсу визначається широким використанням таких лексичних одиниць як *modernización, unidad, libertad, desarrollo, estabilidad, prosperidad* – слів, що несуть у собі позитивну семантику покращення, оновлення, розвитку, змін тощо.

Напр.: *Nosotros estamos razonablemente satisfechos y orgullosos de haber contribuido a que España sea hoy más segura de sí misma, más consciente de haber puesto en marcha un proceso de estabilidad y de prosperidad* (J.M.Aznar, 20.04.2006).

Лексичні одиниці з негативною конотацією, які є особливо властивими висловлюванням Родрігеса Сапатеро, створюють у свідомості адресата образ безкомпромісного політика й, одночасно, слугують публічному викриттю помилок опонента.

Напр.: *Demasiadas coincidencias, muchas mentiras, culpabilida son razones de la crisis* (R.Zapatero, 12.10.2007).

На морфологічному рівні найпомітнішим маркером прагматичних намірів мовця є використання різних часових форм у їхніх модальних значеннях. Так, форми futuro simple використовуються для вираження допусково-ймовірної модальності, де суттєвим є припущення як засіб зв'язку в свідомості дії з дійсністю [8:9]. При цьому речення в дискурсі політиків часто втрачає ймовірність майбутнього, а набирає категоричності, що необхідно для глибшого переконання аудиторії.

Напр.: *Dentro de esta etapa, la esperanza de vida de las personas, felizmente, seguirá en aumento. Es un cambio de primera magnitud* (J.M.Aznar, 6.03.2004).

Широке використання модального значення простої форми потенціалу зумовлене прагматичною спрямованістю дискурсу. Potencial simple використовується як ввічлива форма при зверненні, проханні тощо, а також для вираження бажаної дії в минулому. До цього, ця форма викликає в реципієнтів сприйняття дії як такої, що може здійснитися в майбутньому, слугуючи виправданням її нереалізації до певного моменту.

Напр.: *El Gobierno tendría que ver si los acuerdos a los que llegue esta casa Onda Cero u otra afectan a la competencia o no afectan a la competencia – y para eso están el Tribunal de Defensa de la Competencia y los Servicios de la Competencia del Ministerio de Economía y Hacienda – y si, por lo tanto, eso se ajusta* (J.M.Aznar, 3.03.2007).

Допусково-ймовірна модальність *potencial simple* несе в собі характеристики дії в плані можливості її реалізації, незалежно від наявності чи відсутності реальних шансів на її здійснення.

При вивченні лінгвістичних особливостей іспаномовного політичного дискурсу, ми дійшли висновку, що смислове відтворення як спосіб лінгвістичного опису включає два рівні: концептуальний і синтаксичний, оскільки стосовно прагматичного наміру має значення не лише вибір лінгвістичних і морфологічних одиниць, а й спосіб їхньої організації в тексті. Реалізація конотативного аспекту на синтаксичному рівні здійснюється за допомогою різних способів: використання граматичних і синтаксичних конструкцій, частотність використання інфінітивних та герундіальних конструкцій, використання однорідних членів речення, інверсія тощо.

Для підсилення впливового потенціалу дискурсу використовуються експресивно-оцінні мовні одиниці, що підлягають образному переосмисленню. Образність не є самоціллю, а є засобом досягнення комунікативно-прагматичного ефекту, що полягає в адекватному сприйнятті слухачами явищ суспільно-політичного життя країни й впливові на їхні переконання. У політичному дискурсі цей принцип реалізується через образні засоби, що створюються шляхом метафоризації, використання фразеологічних зворотів, метонімічних переносів. Скажімо, на сучасному етапі розвитку іспанської мови слово *casa* набуло образного, принципово нового значення в таких словосполученнях як *Casa Alma Mater*, *Casa Real*, – де члени королівської родини виступають у ролі охоронців національних цінностей іспанського народу.

Напр.: *Siempre agrada volver a Casa "Alma Mater"* (S.A.R. el Príncipe de Asturias, 23.10.2007).

Найбільш поширеними риторичними прийомами, що допомагають досягти певної прагматичної цілі є протиставлення, повтор і риторичні запитання. Протиставлення реалізується за допомогою сполучника *pero*, лексичних та контекстуальних антонімів.

Напр.: *El objetivo es tan ambicioso que cabia la tentación de sentirlo inalcanzable y renunciar a dedicarle ningún esfuerzo. Pero ustedes aceptaron con entusiasmo* (S.A.R. el Príncipe de Asturias, 20.10.2007).

Риторичний прийом повтору добре підходить для досягнення прагматичних цілей політичного дискурсу, оскільки в процесі сприйняття й обробки інформації адресатом повтори наповнюються асоціаціями й набувають особливої психологічної й символічної глибини, що створює міцну основу для сприйняття змісту промови.

Напр.: *Lo más importante del triunfo que tuvimos hace cuatro años es el triunfo que tenemos que conseguir, que tenemos que trabajar, que tenemos que perseverar en él y que vamos a conseguir el día 12 de marzo* (J.M.Aznar, 3.03.2007).

Риторичне запитання в політичному дискурсі виражає комунікативну інтенцію спонування; оцінку того, про що говорить оратор; іронію чи авторизовану оцінку, в якій доводиться правильність власних поглядів і вводиться додаткова інформація. Риторичне запитання в експресивній формі містить у собі певну інформацію й додаткове комунікативне навантаження, надаючи інформації більшої переконливості.

Напр.: *¿Cómo se llama eso?* (J.M.Aznar, 2.03.2007).

Таким чином ми дійшли **висновків**, що прагматичні цілі іспаномовного політичного дискурсу, які зумовлюються його комунікативною метою, частково відрізняються в мовців із різним соціальним статусом у суспільстві. Їхнє співвідношення визначається стабільністю соціального стану в суспільстві, упевненістю адресанта в своєму становищі, передбачуваністю зворотної реакції аудиторії. Досягненню прагматичних цілей значною мірою слугує мовленнєва поведінка адресанта, яка регламентується його роллю в даній ситуації й прийнятими умовами стосовно прав і обов'язків сторін, тематикою й манерою

мовлення. Комунікативна інтенція мовців проявляється у виборі лексичних одиниць, граматичних категорій, синтаксичних конструкцій і стилістичних засобів. **Подальшої уваги науковців** заслуговує вивчення впливового потенціалу мовних одиниць, наповнених ідеологічним, культурологічним, аксіоматичним змістом.

ЛІТЕРАТУРА

1.Власенко М.С. Комунікативно-прагматичний аспект іспаномовного законодавчого тексту // Дис.... канд. філол. наук: 10.02.05. – К.: КНУ, 2001. 2.Стецула І.В. Політичний дискурс як засіб масової комунікації: трансформація прагмалінгвістичних параметрів функціонування // Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01. – К.: КНУ, 1995. 3.Мерзлікіна О.В. Прагматична обумовленість функціонування прислів'їв в аргументативному дискурсі (на матеріалі творів М. Сервантеса) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: КНУ, 2002. – Вип.1. – С.140-143. 4.Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К.: Інститут журналістики, 2002. 5.Фирсова Н.М. Испанский речевой этикет. – М.: Высшая школа, 1991. 6.Sánchez C.L. Semiótica de la publicidad: narración y discurso. – Madrid: Sintetis, 1997. 7.Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КНУ, 1997. 8.Вязанкіна А.М., Гусейнова О.М. Морфолого-синтаксичні засоби вираження припускові-імовірної модальності в іспанській мові // Вісник КНУ ім.Тараса Шевченка. – К.: КНУ, 2000. – Вип.28. – С.9-14.

ПРИГОДИЙ С.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНЕАРИЗАЦІЯ, АНАХРОНІЇ, ДЮРАЦІЯ, ЧАСТОТНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

(на матеріалі оповідання Ст.Крейна

“Наречена приїжджає до Жовтого неба”)

Як підказує назва розвідки, її теоретичною основою стануть праці сучасних наратологів, а предметом дослідження – вищезазначені категорії, що зазнають певної корекції і, головню, засвідчать свою принадність до практичного літературознавчого застосування, тобто посприяють оригінальному тлумаченню класичного твору.

Лінеаризація. “В історії різні епізоди можуть розіграватись одночасово. Декотрі види мистецтва мають технічні можливості передавати синхронне симультанним зображенням. Таким, приміром, є наративний балет, де на сцені ставляться епізоди, що відбуваються симультанно. Література (як і інші лінійні види оповіді) мусить викладати одночасове у послідовності тексту. Тому лінеаризація всього, що відбувається в один і той самий час, є обов'язковим прийомом, котрий призводить до трансформації історії в нарацію. Нерідко прийом лінеаризації спричинюється до з'яви додаткових художніх ефектів” [1:174].

Оповідання Ст.Крейна засвідчує унікальну лінеаризацію – експліцитну та імпліцитну. Перша проступає в сценах приїзду Поттера і його дружини до Жовтого неба та подіях у місцевому салуні. В історії обидві акції відбуваються одночасно, у наративі – послідовно: спершу приїзд, а потім салун і Скречі. Однак наратор чітко фіксує: за 21 хвилину до прибуття потягу до Жовтого неба у барі “Втомлений джентельмен” було шість чоловіків... Відтак читач легко уявляє собі симультанність фінальних епізодів подорожі Поттера і подій в салуні.

Імпліцитна лінеаризація виникає тоді, коли Поттер із нареченою сходить з потягу і хутко прямує додому. Останнє не зображується, а “пропускається” в нарації; натомість змальовуються “атака” Скречі на салун і його похід до будинку шерифа. Читач поєднує ці дві події в часі, а раптова зустріч давніх антагоністів біля дому Поттера потверджує симультанність згаданих подій, які в тексті подані нарізно – експліцитно та еліптично, імпліцитно. Водночас, маємо й другу імпліцитну лінеаризацію: “визрівання” Скречі до “буйного стану”, що відбувається поза текстом, але симультанно з приїздом Поттера.

Графічно це можна окреслити так:

приїзд Поттера і нареченої	----- похід додому -----	зустріч
(XXXXXX САЛУН)		
(----- “визрівання” Скречі - -	головна вулиця	“атака” зустріч)

_____ XXXXXX – експліцитна лінеаризація
 ----- – імпліцитна лінеаризація

Подібна лінеаризація одночасних епізодів у нарації нагадує нам про захоплення Ст.Крейна імпресіонізмом, про імпресіоністичні елементи і поетику в багатьох творах письменника. Зокрема, цей прийом у “Нареченій...” вдало створює ефект стереофонічності, “зсувів на площині”, суперечливої насиченості “миті життя”.., що примушує читача додумувати, дофантазовувати, отже ставати співавтором твору.

Другий прийом, який зумовлює перетворення історії в нарацію, – це перестановка епізодів історії всупереч природному, хронологічному порядку. Звичайно, це один із засобів заінтригувати читача, збурити в ньому зацікавленість, здогадливість, творчу роботу уяви. Подивимось, як це відбувається в оповіданні Ст.Крейна.

Історія “Нареченої...” в хронологічному порядку виглядає так:

1. Фронтирне містечко, де „стара гвардія” (Скречі) час від часу влаштовує безлад, який впорядковує шериф Поттер.
2. Під впливом пристрасті й більш глибинного чуття Поттер таємно їде до Сан Антоніо і одружується із жінкою. Повертається додому.
3. Саме за відсутності Поттера Скречі починає бешкет, про що дізнаються у салуні й готуються до відсічі п’яному фронтирсьменю.
4. Скречі з пістолями в руках приголомшує головну вулицю, “атакує” салун, їде до дому Поттера задля show-down.
5. З волі випадку Поттер і Скречі зустрічаються один-на-один, але, коли Скречі дізнається про шлюб шерифа, він несподівано відступається і йде геть.

Нарація ж починається десь з середини хронологічної історії – з повернення Поттера. Далі фрагментарно подані частини 3, 4, 5, в котрих ретроспективно відтворено матеріал перших сегментів. Звісно, такі нараційні зміни практикуються здавна: Гомерівська “Одіссея” починається з оповіді Телемаха, а потім розповідається про попередні події, пригоди Одіссея та його команди; Геліодорова “Ефіопіка” теж розпочинається з середини хронологічної історії, а далі виповнюється матеріалом минулого, сьогодення й майбутнього... І все-таки у Крейна перестановка якась особлива. Вона зроджує імпресіоністичну фрагментарність – композицію, що її автор майстерно застосовував і раніше в натуралістичній “Меггі, дівчині вулиці” та імпресіоністичному “Червоному знаку доблесті”. В “Нареченій...” фрагментарність чотирьох частин вдало урельєфнюється колоритними топосами.

Каліфорнійський експрес – Пулман – ненав’язливо сугестує антиномії “Схід – Захід”, “цивілізація – фронтір”. Салун прегарно моделює соціальний і культурний світ фронтиру, новозаселеного штату Техас: *“There were six men at the bar of the Weary Gentleman Saloon. One was a drummer who talked a great deal and rapidly, three were Texans who didn’t care to talk at that time, and two were Mexican sheepherders who did not talk as a general practice in the Weary Gentleman Saloon”*. Центральна вулиця (Main Street) – символ фронтирного містечка а потім і “одноповерхової Америки”, яку увіковічить у одноіменному романі Синклер Льюїс. У Крейна ж центральна вулиця приголомшено лежить у ніг зухвалого Скречі, що імплікує конфлікт “старої гвардії” фронтирсьменів з першими паростками цивілізації, його високість насилля, що правило бал на пограниччі. Хоча гіперболізація та м’яка іронія сцени підказують читачеві, що все це художня вигадка.

Четверична нарація “Нареченої...” напевно мимоволі автора – сина священника-методиста – генерує доглибну релігійну символіку. На відміну від трійці, ідеального абсолюту, четвериця, як відомо, означає собою доброзле буття, тобто земний світ, де мають місце як божественне, так і сатанинське начала. Причому в першій частині оповідки слово Сан Антоніо повторюється п’ять разів (укупі зі згадкою про молитву), у наступних трьох розділах йдеться зовсім не про високе, Боже. П’ятириця (п’ятиразовий повтор Сан Антоніо) знаменує собою хрест із розщепленою кінцівкою, що символізує людину. Самоочевидно, що світ і людина “Нареченої...” прегарно засвідчують собою доброзлу – четверичну й п’ятиричну – якість, хоча перемога Поттера, який все-таки не забув про Бога і тягнеться до цивілізації, додає Крейнівській оповідці духовного оптимізму.

Якою б фрагментарно-імпресіоністичною не була нарація “Нареченої...”, вона потребує поєднувальних і поглиблювальних елементів, без яких текст оповідання не набуде цілісності. Саме тут у гру вступають **анахронії** – частини тексту, що вербалізовані раніше або пізніше його (тексту) природного і логічного плину подій. Строго кажучи, ми спостерігаємо анахронію вже в такому реченні: “*The king died of grief because the queen had died*”. Підрядне речення причини – анахронія, представлена після повідомлення про смерть короля, бо вона означає подію, котра відбулася раніше [2:50].

Ж.Женетт підрозділяє анахронії на два типи: аналепсиси та пролепсиси. **Аналепсис** (analepses) – це ахронологічний рух назад у часі, щоби подію минулого переповісти зараз у тексті. **Пролепсис** (prolepses), навпаки, є ахронологічним рухом вперед у часі, аби викласти завчасно подію майбутнього. В англomовній наратології аналепсис і пролепсис називають відповідно “погляд назад” (“flash back”) та “погляд вперед” (“flash forward”). Відтак, будь-яка ретроспекція або ретроверсія буде аналептичною, а будь-яка завчасна інформація або антиципація являтиме собою пролепсію. За Женеттом, далі, аналепсис може бути **гомодієгетичним** або **гетеродієгетичним** залежно від того, чи він несе інформацію про того самого персонажа, подію, сюжетну лінію, які були в центрі уваги попереднього тексту, чи про іншого персонажа, подію тощо [3:60-280].

“Наречена...” демонструє оригінальні випадки застосування аналепсиса: “*To the minds of the pair, their surroundings reflected the glory of their marriage that morning in San Antonio*”. Маємо згадку (flash back) про попередню подію, що її переповідає наратор, подію, котра не є новою у даному тексті. Відтак, нараторіальний, гомодієгетичний аналепсис розширює межі оповіді. На початку оповідання автор, точніше наратор, вдається до гетеродієгетичного аналепсиса, змалювавши спершу різочу імпресію від руху потягу багатокольоровими долинами Техасу, а далі різко перейшовши до портретування своїх героїв, якому передувала подія в Сан Антоніо: “*A newly married pair had boarded this coach at San Antonio. The man’s face was reddened from many days in the wind and sun, and a direct result of his new black clothes was that his brick-colored hands were constantly performing in a most conscious fashion...*”. Аналепсис укупі із візуальною портретикою зроджує різновекторні сугестії – фронтір і Сан Антоніо; природність – штучність цивілізації; міцний фронтирсмен і розгублений чоловік...

У Крейна, звісна річ, повно й персонажних аналепсисів (пролепсисів) – марковано індивідуальних, гомодієгетичних: “*I wish Jack Potter was back from San Anton*”, said the barkeeper. “*He shot Wilson up once – in the leg – and he would sail in and pull out the kinks in this thing*”. Здається фронтір тут вербалізується в усій його красі – мовній та культурній. Не менш колоритним виглядає й поєднання аналепсиса і пролепсиса в одній і тій самій фразі, що в “Нареченій...” трапляється неодноразово: “*It was quite apparent that she had cooked, and that she expected to cook, dutifully*”. “Вбивча”, з погляду фемінізму, характеристика жінки саме й досягається за рахунок текстового руху в минуле й в майбутнє, який у даному випадку є все-таки нараторіальним, а у попередньому – персонажним. А от роздуми-сумніви Поттера

являють собою пишне мереживо персональних, гомодієгетичних аналепсисів і пролепсисів, що утворюють стереофонічну картину фронтирного життя й мислення фронтирсьмена.

“Наречена...” не може похвалитися доглибними, ефективними гетеродієгетичними аналепсисами і пролепсисами. Хоча, на загал, американська література зчаста рясніє і вражає саме гетеродієгезисом і в аналепсії, і у пролепсії. Одна з причин цього – “іммігрантськість” літератури США, котра, змальовуючи персонажа-переселенця, природно аналепсує до його життя на “старій батьківщині”, поєднуючи при цьому різні сюжетні лінії, спомини різноманітних персонажів в єдиній нарації. Так само, думка героя-іммігранта найчастіше лине до перспектив життя у Новому Світі, що генерує розкішну пролепсію. Подібні картини спостерігаємо в творах У.Кесер, Т.Драйзера, В.Набакова, Б.Маламуда і багатьох інших письменців. Звичайно, модернізм і постмодерн різнобічно спричинюються до оригінального вжитку аналепсиса і пролепсиса. Однак фронтирно-неоромантична оповідка Ст.Крейна, у якій рясно імпресіоністичного елементу, здебільшого тяжіє до гомодієгетичної аналепсії та пролепсії.

Вельми важливою для “Нареченої...” і для художнього дискурсу загалом є проблема **тривалості (дюрації)** тексту. При цьому не йдеться про швидкість прочитання певного твору тим, чи іншим читачем за тих, чи інших умов. Услід за Ж.Женеттом, тривалість тексту найчастіше розглядається в рамках інтра-текстуальної стратегії, де текстовий поступ в окремому місці наративу визначається відносно до поступування деінде в тому самому наративі; відтак текстова тривалість виражається через відношення поміж дюрацією історії (у хвилинах, годинах, днях тощо) та проміжком тексту (в сторінках), що оповідає цю історію. Це вможливлює ідентифікацію норми тривалості в окремому наративі, на тлі якої можна відчувати прискорення (акселерацію) та уповільнення (деселерацію) тексту. Отже норма пов’язана з текстом, а постійність (константа) поступу-тривалості виникає тоді, коли дюрація історії та текстової презентації – незмінно однакові (приміром, одна сторінка на один місяць життя героя). Але що робити, коли ці сторінки дуже відмінні за обсягом-довжиною? Це постійна тривалість чи варіативна? Або як вирахувати дюрацію думки (мрії) персонажа, котрі можуть тривати від кількох секунд до багатьох годин? Далеко не всі твори допомагають нам у таких випадках, тоді й акселерація і деселерація опиняються під сумнівом.

І все-таки фахівці вважають, що максимально швидкий рух тексту спостерігається в **еліпсах**, де текстовий простір зовсім не витрачається на оповідь того чи іншого місця наративу; діаметрально протилежною до еліпса є **дескрипція**, коли маємо текст без історії. Наприклад, дескриптивні вступи роману Т.Гарді “Повернення додому”, роману Р.Еллісона “Людина-невидимка” і багато інших. Щодо едіпсу, то, на думку С.Чатмена, він вражаюче спрацьовує поміж фіналом п’ятого розділу роману “Фієста”(Хемінгуея), коли Джейк після ланча йде до офісу, і початком шостого розділу, де він очікує на Брет о п’ятій годині. Подібні еліпси, як стверджує Сеймор Чатмен, дуже розповсюджені у модерністській прозі, де кілька деталізованих сцен поєднуються різкими часопросторовими “стрибками”.

Проте у С.Чатмена є опоненти. Майкл Тулан, приміром, не відкидаючи еліпсис як важливий наратологічний прийом, висловлює сумніви, чи будь-який еліпсис зумовлює прискорення нарації. У „Фієсті” еліпс на межі 5 і 6 розділів, на думку М.Тулана, аж ніяк не генерує акселерації; тож доцільно розмежовувати еліпс, що являє собою просту часову зупинку-перерву аби читач не витрачав часу на заглиблення у непотрібний матеріал, та пришвидшення презентації – аж до найлаконічнішого підсумку-переказу, резюме, – які справді змінюють саморух нарації(2,56-57).

Ще П.Лаббок, узагальнюючи поетикальні принципи Г.Джеймса, прегарно розкрив два дюративні прийоми **“сцена”** (“scene”) і **“резюме”** (“summary”). У резюме поступ тексту прискорюється через текстуальну компресію певного епізоду (історії, події) до короткого

викладу його (їхніх) головних рис. У сцені історія і текстуальна тривалість зазвичай співпадають (чисті діалоги, як у Хемінгуея, Комптона-Бернетт тощо). Важливіші події і розмови, як правило, передаються у детальних сценах, а менш вагомі, „маргінальні” епізоди – через резюме. Однак сучасні автори навмисно порушують зазначену закономірність, що породжує інтригу, шок, іронію тощо. Більше того, в модерних і постмодерних творах подекуди взагалі неможливо ідентифікувати резюме, сцену, подію історії або серію подій тощо (“Місіс Деллоуей” В.Вульф).

А втім, Крейнівська “Наречена...” пропонує цікавий матеріал для аналізу нараційної тривалості. Показовим у цьому плані є перший розділ оповідання, який розпочинається з напрочуд динамічної імпресії “лету” шикарного потягу крізь простори Техасу аж за горизонт, “у прірву”. Однак після такого летючо-містичного зачину текст різко уповільнюється – наратор переходить до портретування Поттера і його дружини. На загал, портретика, пейзаж, описи інтер’єру (екстер’єру) репрезентують відносну статику в художньому дискурсі на противагу дії (фізичної, духовної, метафізичної). Звісно співвідношення динаміки й статичності у тексті впливає на стильову домінанту твору, яка у Крейна демонстративно аритмічна й різномісна – данина імпресіоністичній поетиці.

Портретика – візуально-роз’яснювальна, “зовнішня” – природно поступається “сцені”-діалогу, що неначе озвучує портретику:

“Ever been in a parlor car before?” he asked, smiling with delight.

“No”, she answered. “I never was. It’s fine, ain’t it?”

“Great! And then after a while we’ll go forward to the diner, and get a big layout. Finest meal in the world. Charge a dollar”.

“Oh, do they?” cried the bride, “Charge a dollar? Why, that’s too much – for us – ain’t it Jack?”

“Not this trip, anyhow”, he answered bravely. “We’re going to go the whole thing”.

Звучить колоритно й кумедно. При цьому Поттер весь час “зрізає” фразу, промовляє відрубно, а наречена відповідає йому повно, “як слід”. Йде словесна гра в тачо-чоловіка-хазяїна та слухняну, усім задоволену “скво”. Сугестія тут багатюща, але нас цікавить дюралія, що є константною, бо тривалість тексту та історії в діалозі рівномірні. Потому Крейн вдається до деселерації, змальовуючи пишний декор інтер’єру Пулманівського вагону. Робить він це настільки різючо, що перед читачем постає мистецький витвір у мистецькому творі – щось на зразок елліністичної екфрази (як пояс Харіклеї у романі Геліодора “Ефіопіка”). Тож, уповільнюючи рух нарації, така картина вражає читача і деселерація тут стає маловідчутною. Проте далі йдуть два резюме з промовистою деталлю-брейком поміж ними. У першому резюме йдеться про те, як солідна публіка багатого вагону з гумором сприймає фронтисмена та його наречену. Особливо акцентується поведінка темношкірого стюарта, який всіляко “потурає” Поттером, хоча той і не усвідомлює цього. Така картина-переказ займає невеличкий пасаж у тексті, позаяк в історії, зрозуміла річ, ця катавасія відбувається довше.

Раптом увага фокусується на маленькому годиннику, що його Поттер подарував нареченій, і повідомляється, що у Жовтому небі вони будуть о 3:42, зараз же 12:17, отже попереду ще три години їзди. Наратор вдається до найефективнішого резюме, відправляючи своїх героїв до вагону-ресторану і передаючи довготривалу оказію коротким пасажем: *“At last they went to the dining car. Two rows of negro waiters in glowing white suits, surveyed their entrance with the interest and also the equanimity, of men who had been forewarned. The pair fell to the lot a waiter who happened to feel pleasure in steering them through their meal. He viewed them with the manner of a fatherly pilot, his countenance radiant with benevolence. The patronage, entwined with the ordinary deference, was not plain to them. And yet, as they returned to their coach, they showed in their faces a sense of escape”.*

Акселерація у такій нарації – найбільша. Далі, одначе, слідує роздуми-вагання Поттера – текст, що займає ледь не третину розділу, хоча наш фронтірсьмен в натурі навряд чи був схильний до глибоких міркувань. Наратор просто текстуалізує потрібну (для його задуму) інформацію через повсякчасну гру аналепсисів і пролепсисів, полишаючи читачеві самому вирішувати – якщо це важливо – питання тривалості тексту рефлексій Поттера. Водночас, “Наречена...” має вдало виконаний еліпсис – сам похід шерифа і його дружини додому, що пропущений у тексті, але безпомилково встановлюється читачем. Утім, цей еліпсис ані пришвидшує, ані уповільнює нарацію; він завше робить загальний малюнок стереофонічнішим. А от другий еліпсис – поведінка Скречі до його з’яви на центральній вулиці – можливо й акселерує текст.

Якщо дюрація наративу визначається в процесі читання, то **частотність** (frequency), тобто, повторюваність певного елементу історії (тексту) – ідентифікується після прочитання всього твору, коли ми маємо вже повну художню картину. Хоча й частотність закодовується доволі експліцитно в темпоральні форми і дієслівні структури (скажімо, “*The children of the avenue used to play together in the field*” – “Евеліна” Дж.Джойса). Сьогодні розрізняють “**одинарну**” (“**singulative**”) частотність – повтор N разів того, що трапилося N разів; “**повторювану**” (“**repetitive**”) частотність – багаторазове повторювання однієї і тієї самої події, факту. Наприклад, у Фолкнерівському “Авесалом, Авесалом!” факт увивства Чарльза Бона Генрі Сатпенем оповідається 39 разів різними нараторами. Нарешті виокремлюють ще й “**ітеративну**” (“**iterative**”) частотність – оповідь один раз того, що траплялося N разів. Безперечно, частотність – у всіх її підвидах – є вагомим чинником нарації, виконує різнопоетикальні функції, що, власне, формують художню самобутність твору.

“Наречена...” маніфестує широкий діапазон нараційної частотності. На загал, все оповідання тримається на конфлікті “шлюб – фронтірний бешкет”, відтак головними текстологемами частотності стають “шлюб” (marriage, pair, bride, husband) та п’яне бешкетування (drunken tear, fight, shooting, war trail, yells, guns). Ці первні різко урельєфнюються у перших двох розділах, повторюються на різний лад, набуваючи все нових і нових відтінків-конотацій, аж поки у фінальній сцені “шлюб”, здається, назавжди кладе край фронтірній вольниці. Але логіка і різновид частотності тут неоднакові. Текстологеми шлюбу мають переважно повторювану частотність, тобто відома подія, що сталася в Сан Антоніо, надалі “оповідається” різними персонажами. Фронтірний же бешкет багаторазово траплявся й до історії “Нареченої...”, тож у тексті він ініціюється через ітеративну частотність; більше того, конфлікт Поттера і Скречі теж давній, тож і він текстуалізується попервах через ітеративність – одноразову оповідь того, що траплялося багато разів. Але це лише перше наближення до проблеми частотності в оповіданні Стівена Крейна.

Текстологема (і міфологема) шлюбу домінує в першому і четвертому розділах, а фронтірний бешкет править бал у другому й третьому розділах. Тобто в нарації утворюється своєрідна рамка – шлюб неначе омежує і приборкує бешкет. Але частотність “шлюбу” урізноманітнює цей художній первень. Спершу маємо просту констатацію урочистої події, далі пишна екфраза “*reflected the glory of their marriage that morning in San Antonio*”; втім, висока святковість тут-таки занижується двома інстанціями гуморизації шлюбу. Оскільки останнє повторюється у принципово схожих резюме, то можна вести мову про ситуативну одинарну (singulative) частотність. Звісно, рефлексія Поттера пропонує читачу цілий “букет” повторів “шлюбу”, де між іншим спостерігаємо й випадок ітеративної частотності: “*Of course, people in Yellow Sky married as it pleased them...*”, а також суто Крейнівські нараторіальні знахідки: “*He knew full well that his marriage was an important thing to his town. It could only be exceeded by the burning of the new hotel*”. При цьому фронтірсьмен так думає серйозно, а наратор сполучає його думки так, що читач сміється. В цілому, через

повторювання й обігрування текстологеми шлюбу вибудовується дуже барвистий малюнок цього явища, де, власне, є всі відомі й несподівані тони і напівтони.

“Бешкет” вербалізується не менш вражаюче. Наратор спершу експлуатує прийом відчуження, коли сторонній людині мають роз’яснювати, що означає для всіх “сп’янілий Скречі”. Ітеративна та повторювана частотність “fight – fighting” сприяє створенню колоритної, напруженої, фронтирної атмосфери. Надалі ж маємо “пряме” зображення Скречі з прегарним нараторіальним забарвленням: *“But still there was no offer of fight. The name of Jack Potter, his ancient antagonist, entered his mind, and he concluded that it would be a glad thing if he should go to Potter’s house and by bombardment induce him to come out and fight. He moved in the direction of his desire, chanting Apache scalp-music”*. Авжеж, і подвійний вжиток “fight”, і “прадавній антагоніст”, і важкувате слово “бомбардування” не зоригіналізували б Скречів бешкет без отого “Chanting Apache scalp-music”, що додає образу як іронії, так і природної глибини.

Отже, частотність, дюрація, анахронія, лінеаризація та перестановка частин історії в наративі кожен по-своєму слугує вибудові самобутньої нарації, що зроджує свій художній ефект. У Ст.Крейна подибуємо оригінальне застосування експліцитної та імпліцитної лінеаризації; початку твору з середини хронологічної історії; пишного розвою аналепсисів та пролепсисів, що проявляється навіть в одній фразі; повторюваної частотності текстологеми “шлюб” і ітеративної частотності “бешкету”; віртуозного вжитку “сцени” та “резюме”. Все це слугує урельєфненню непересічного явища фронтирного неоромантизму.

ЛІТЕРАТУРА

1.Шмид В. Нарратология. – М., 2003. 2.Toolan M. Narrative: A critical Linguistic Introduction. – L. and N.Y., 1991. 3.Женетт Ж. Фигуры. – М., 1998.

РАЄВСЬКА І.В.

Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

ДІАЛЕКТИ УМБРІЇ В ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ АСПЕКТІ

Актуальність даної статті обумовлюється тим, що у вітчизняній лінгвістиці до цього часу немає робіт, присвячених аналізу діалектів Умбрії, як і всієї діалектологічної ситуації в Італії в цілому. А тим не менш вони є важливим джерелом для вивчення історії італійської мови та порівняльного мовознавства.

Мета дослідження – висвітлення історії вивчення говірок Умбрії італійською та світовою лінгвістикою. Дослідження базується на матеріалах, зібраних автором в Університеті Перуджі.

Предметом роботи є вивчення діалектів та говірок області Умбрія у діатопному та діастратному аспектах.

Об’єктом дослідження є розвиток та зміна діалектів області Умбрія в історіо- та етнографічному аспектах.

Матеріал одержано внаслідок аналізу лінгвістичних атласів Італії та регіональних діалектальних атласів Умбрії, публікації італійських вчених-діалектологів, матеріали, зібрані автором в Університеті Перуджі.

Наукова новизна полягає в класифікації діалектів Умбрії, які становлять собою порівняно малодосліджений об’єкт в італійському мовознавстві. Діалекти області Умбрія систематично почали досліджуватися лише в 70-х роках ХХ століття. До цього часу не було широких та поглиблених досліджень, і говірки Умбрії залишались найменш вивченими в галузі італійських діалектів.

Постановка загальної проблеми та зв’язок з науковим завданням. Регіон Умбрія є одним з найважливіших з точки зору вивчення діалектології Італії через своє історичне та

географічне значення, а також краще відображає усі тенденції італійських діалектів. Вивчення та аналіз цієї проблеми у історичному та географічному аспектах є дуже важливим для розуміння причин сучасної лінгвістичної ситуації Італії в цілому та регіоні Умбрії зокрема, що і є темою нашого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про вивчення низки праць дослідників, присвячених комплексній характеристиці окремих діалектів та говірок окремих місцевостей. Ось деякі з них: М.Сільвестріні, Ліцано Нікконе та Ва ді П'єрле, А.Батінті, Дж.Боретті, Ф.Сантуччі. В даний час у стадії розробки знаходяться дослідження озер Bolsena і Bracciano (Е.Маттезіні), Piediluco (Н.Угоччіоні), Annone-Oggiono та Lesina (М.Марінуцчі), Varano (В.Валенте), Віко (М.Сільвестріні), Chiusi та Montepulciano (А.Батінті), Maggiore (Г.Массарієло-Мерзагора).

Діалекти Умбрії становлять собою порівняно малодосліджений об'єкт в італійському мовознавстві. Вони систематично почали досліджуватися лише в 70-х роках ХХ століття. До цього часу не було їх всебічних та поглиблених досліджень. Говірки Умбрії залишались найменш дослідженими серед інших італійських діалектів.

Умбрію пересікає та поділяє на дві частини річка Тібр. Цей природний кордон протягом століть визначив вплив території на діалектний розподіл. Умбрія буквально затиснена в горах своїми більшими сусідами – регіонами Лаціо, Тосканою та Марке. Сама Умбрія ділиться на дві провінції: Перуджа (Perugia) – культурний та адміністративний центр регіону та Терні (Terni) – важливий промисловий центр.

В Умбрії виділяються три основні діалектні зони: *північно-західна* зона (до неї входять Перуджа та прилегла територія; Губбіо, Чітта дель Кастелло та Альта Валле дель Тівере); *південно-східна* зона (до якої відносяться Фоліньо, Сполето, Ночера Умбра, Норчія, Кація, Терні, Амелія); *південно-західна* зона (Орвієто та околиці). Перша зона відчуває вплив Тоскани, друга – областей Марке та Абруццо, третя – Гроссето та північної частини регіону Лаціо. Виділяються також дві перехідні зони, які мають спільні мовні риси різних територій: Тразімено та Чітта делла П'єве, а також зона, що йде від Скедджа до Тоді та яка включає Гуальдо Тадіно та Ассізі (вздовж долини до Каннара).

Перший з хронологічної точки зору опис Умбрії було зроблено А.Асколі в 1876 році [2]. Наступною, через багато років, виходить публікація Клементя Мерло (спеціаліста, в основному, з північних та тосканських діалектів) [11], де він пише про діалекти Умбрії, вказуючи на таку їх фонетичну особливість, як розрізнення відкритого кінцевого *o* (з латинського довгого та короткого *O*) *eo* (з латинського *U* короткого). Наступною за часом є стаття того ж автора в 1937 р. [12]. Джакомо Девото в 1964 році першим з італійців висвітив власне мовні особливості діалектів Умбрії [5].

В 1955-56 роках були опубліковані “Umbrische Studien” видатного німецького вченого Т.Рейнхарда [16, 17]. Його дослідження базуються на численних матеріалах, вказуються джерела старі та найновіші, але неоліком цієї праці можна вважати те, що він зосередився лише на системі голосних звуків діалектів Умбрії. Дослідженнями умбрського вокалізму раніше займався Ф.Шур, який висунув гіпотезу про дифтонгізацію, обумовлену тосканськими діалектами [19, 20, 21].

У рамках роботи зі створення італо-швейцарського атласу (A.I.S.- Atlante Italo-Svizzero) під керівництвом Шаурмейєра [25:468], в Умбрії були досліджені 14 місцевостей. Лише два пункти (Amelia e Civitella Benazzone поруч з Перуджою) співпадають за своїми мовними особливостями. Інші дванадцять характеризуються відмінними рисами та розподіляються таким чином: по північній лінії, що проходить від тосканського кордону до перевалу Scheggia представлена трьома місцевостями: Lisciano Niccone, Umbertide, Gubbio. В напрямку Trasimeno – лівий берег Тібра на північ від Перуджі маємо Magione e Civitella Benazzone; на південь від озера Тразімено – Compignano e Castiglione Foscio; на південь від

Перуджі дослідження сконцентрувалося в 5 місцевостях: San Martino in Campo, Bettona, Bastia, Passaggio, Spello. Що стосується провінції Терні, описано тільки одне селище на захід від Терні – Amelia, інше на схід – Ferentillo. Про мовну ситуацію в містах Foligno, Spoleto, Terni, Orvieto, Città della Pieve, Norcia, Città di Castello, в яких діалект практично зник, можна судити з опублікованих збірок поетів, що писали на діалектах на початку XX століття.

Першим суттєвим внеском у вивчення говірок області є доповідь, представлена Ф.-А.Уголіні на конференції в 1967 році в Губбїо [25]. Вчений дає короткий аналіз попередніх досліджень діалектів Умбрії. Потім, відзначивши розбіжності між лінгвістичними та географічними межами області, він описує систему голосних і приголосних найбільш характерних діалектних зон Умбрії, ґрунтуючись на документально зафіксованих джерелах. У відповідності з “Доповіддю”, в Умбрії виділяються три діалектні зони: найбільші – південно-східна, розташована навколо древньої столиці герцогства Сполето, та північна, з центром в Перуджі. Найменша за розмірами – зона Орвієто. З діахронної точки зору, в „долітературний” період можна констатувати сильний вплив у південному напрямку загальнороманських за походженням елементів, однак, який зазнав певного опору в долині Сполето. В XIV столітті Перуджа, Губбїо і передусім Орвієто стають „культурно підкореними”. В південно-східній Умбрії, однак, стабілізується сабіно-романський лінгвістичний тип, який, починаючи з XV століття зміцнюється завдяки політичній та адміністративній ситуації, з причини впливу Папської області протягом багатьох віків, аж до 1860 року Ф.-А.Уголіні робить важливий висновок про те, що не існує в абсолютному сенсі відповідності діалектів регіону його географічним межам, тому слід говорити про діалекти Умбрії, а не умбрійські діалекти.

Доповідь Ф.-А.Уголіні можна вважати програмною: в ній перед вченими-діалектологами Університету Перуджі і всіма тими, кому дорогі багатство та історія рідної мови, вчений поставив перспективні задачі дослідження – для того, щоб встигнути зафіксувати діалектні явища, що зникають, тому що вони часто зберігають та відображають реалії й поняття багатовікової давнини. Причинами зникнення діалектів є сучасні засоби поширення культури (радіо, телебачення, ЗМІ, інтернет), обезлюднення села, еміграція італійців в міста (особливо дуже відчутні в такій сільськогосподарській місцевості як Умбрія), зміна образу повсякденного життя, з природним зникненням реалій, інструментів та традиційних ремесел. Нові покоління вже дедалі рідше використовують регіональний варіант національної мови. Багато слів древнього фонду вже незрозумілі або використовуються лише людьми, що народилися в XIX столітті або на самому початку XX. Потрібно ще враховувати і відношення до діалекту з боку молоді як до чогось малокультурного. Молоді люди порівнюють свої мовні спілкування в родині з тими, які застосовуються в школі, у відношеннях з представниками інших міст та територій; це покоління, якому чужий консерватизм приналежності свого будинку або села до загальноіталійської спільноти. Також потрібно враховувати й близькість Тоскани, що теж деяким чином сприяє утворенню діалектів.

Про різні аспекти діалектів Умбрії на конференції йшлося в інших доповідях вчених. Слід особливо відзначити статтю, що відкриває збірник – доповідь на конференції відомого італійського лінгвіста Дж.Девото [4], в якій діалектні особливості області Умбрії розглядаються в рамках загальної характеристики італійських діалектів. На нараді в Інституті романської філології Університету Перуджі “Мистецтво та народні промисли Умбрії” в 1977 році [1] зі вступною доповіддю виступив Ф.-А.Уголіні. Вчений ставить фундаментальні задачі, що визначили подальші напрямки діалектних досліджень Умбрії [24], які було розпочато за десять років до того Інститутом романської філології університету Перуджі для систематичного опису ремесел регіону, в термінології яких зберігаються древні традиції. Умбрія завжди була зоною переважно аграрною, про що свідчить, за словами Ф.-А.Уголіні,

широкий рукописний трактат 14 століття “Divina villa” перуджійця Корноло делла Корна, про агрикультуру “*agricultatione*” [24, 17]. Як основні напрямки наукової роботи діалектологів Уголіні пропонує дослідити прізвища, топономастику, термінологію найпоширеніших ремесел, народного мистецтва, жаргони, лексику древніх ритуалів, замовлень та забобонів, трудові пісні та термінологію народної медицини, оскільки ці сфери мають багатий лексичний автохтонний фонд. Дослідження повинні проводитися також в галузі середньовічного мистецтва. “Пропозиція” Ф.-А.Уголіні має два додатки (Додаток 1. “Назви перуджійських ремесел” з широкими посиланнями, багато з яких включають і етимологію, та Додаток 2. “Про слово *imbalzare* та його значення”, де Ф.-А.Уголіні представляє десять значень дієслова, відзначених лише в історичних документах про мистецтво Перуджі з кінця 13 по 15 століття) [24:56-66].

На цій нараді зробили свої доповіді також співробітники Інституту романської філології Університету Перуджі Антоніо Батінті, Омбретта Бернарді Папареллі, Рено Брускі, Паола Б’янкі, Джорджіо де Санктіс, Енцо Маттезіні, Елена Маттіолі, Джованні Боретті.

Упродовж останніх десятиліть ХХ століття в Італії були опубліковані кілька фундаментальних праць у галузі діалектології, де говірки Умбрії розглядалися поряд з іншими італійськими діалектами. Історії та сучасному стану італійських діалектів, в тому числі й регіону Умбрії, присвячено об’ємне видання 2002 року під редакцією Манліо Кортелаццо [7]. Загальна характеристика діалектної ситуації в Умбрії аналізується в нарисі відомого діалектолога, завідувача кафедри італійської діалектології філологічного факультету університету Перуджі Дж.Боретті під назвою “Umbria” [26], а також в однойменній монографії того ж вченого, яка вийшла в серії “Collana Consiglio nazionale delle ricerche. Centro di studio per la dialettologia italiana” [14].

Низка праць дослідників присвячена комплексній характеристиці окремих говірок або діалектів окремих місцевостей. Так, у книзі Р.Теофолі [23] представлений опис соціального та культурного життя другого за значимістю міста Умбрії, починаючи з 1850 року. Особливе місце відведено місцевій мові, яку автор називає однією з найбільш значимих культурних цінностей. М.Сільвестріні аналізує мову селищ Ліщано Нікконе та Ва ді П’ерле та надає багатий лексичний матеріал [22]. Мовна ситуація в Перуджі аналізується в роботі А.Батінті, Дж.Боретті [3]. Діалект Петрін’яно в провінції Ассізі є об’єктом розгляду Ф.Сантуччі [18], де автор ставить своїм завданням визначити місце говірки Петрін’яно д-Ассізі серед говірок зони Фоліньо та перуджійського на території, яка не має чітко визначеної лінгвістичної характеристики, та перераховує деякі риси, що підкреслюють превалювання елементів перуджійського діалекту.

В 1981 почала виходити серія “Contributi di dialettologia umbra” – періодичне видання Університету Перуджі під керівництвом Ф.-А.Уголіні. Дослідження діалектологів Умбрії в галузі лексики (також під керівництвом Ф.-А.Уголіні) були об’єднані в серію під назвою “Opera del Vocabolario dialettale umbro” (“Діалектний словник Умбрії”), яка була розпочата в 1980 та видається Інститутом романської філології університету Перуджі. Проект “Діалектного словника Умбрії” був задуманий за двадцять років до того, в 60-х роках співробітником Інституту романської філології Перуджійського університету Ф.-А.Уголіні. Його учні продовжили систематичне наукове дослідження діалектів Умбрії. До редакційного комітету “Contributi di dialettologia umbra” входять П.Б’янкі Де Веки, Р.Брускі, Е.Маттезіні та Дж.Моретті. Журнал сформований серією брошур, зібраних у щорічні випуски; в ньому містяться нариси, що стосуються діалектів Умбрії та прикордонних з нею зон. Дослідження тісно пов’язані з географічними, історичними і, звичайно, мовними особливостями області Умбрія, центром якої є Перуджа. В брошурах відображений багатий матеріал, який, поряд з томами “Діалектичного словника Умбрії”, відображає діахронію та синхронію різних мовних рівнів говірок на всій території Умбрії.

Соціолінгвістичні дослідження в області Умбрії відкриваються в 1986 році працею Дж.Моретті [15].

Робота по вивченню діалектів Умбрії в наступні роки була зосереджена в загальному напрямку підготовки „Лінгвістичного Атласу італійських озер” (“Atlante linguistico dei laghi italiani”) (ALLI) – геолінгвістичного та етнолінгвістичного проекту, який мав на меті збір, документацію та вивчення життя, історії та мови населення, яке живе на берегах внутрішніх водоймищ Італії. Ініціатором виступив Інститут романської філології факультету філології та філософії Університету Перуджі (кафедра італійської діалектології під керівництвом завідувача Дж.Моретті). План робіт був викликаний відсутністю досліджень, що стосувалися технічного словника рибалок на внутрішніх водоймищах Італії, такої багатой озерами, болотами, річками, ставками, де риболовство існувало віками. Враховуючи, що це ремесло поступово зникає, потрібно поспішати зафіксувати якнайшвидше лексичні запаси і зібрати все, що логічно пов'язано з риболовством – сфера навігації, рибалки, методів пошуку риби, флори, фауни тощо.

Офіційно ALLI бере свій початок у 1982 році на першій конференції, яка проходила в Кастільйоні дель Лаго Пассін'яно під назвою “Мова, історія та життя озер Італії. Матеріали для Лінгвістичного атласу італійських озер” (хоча ще з другої половини 60-х років під керівництвом Джованні Моретті почали проводитися перші дослідження лексики рибалок озера Тразімено). Три дні роботи конференції за участю італійських та закордонних вчених продемонстрували теоретичне та практичне співробітництво. Були проведені дискусії про методологічні аспекти дослідження. До роботи підключилися спеціалісти із суміжних галузей – ботаніки, гідробіологи, історики, антропологи. Робота 41 учасника конференції була розділена на 4 секції: етнолінгвістичну, зоолого-ботанічну, історико-географічну та секцію під назвою “Практичний досвід роботи з респондентами”, на якій були вироблені єдині методологічні вказівки зі збору матеріалів для кожного інформанта [10].

В даний час в роботі над Атласом беруть участь вчені 12 італійських університетів. Дослідження очолює Дж.Моретті, який має великий досвід у вивченні мови рибалок. Ще в 1977 році Дж.Моретті виявляє древність та консервативний характер лексики, пов'язаної з рибними промислами, а також значні розбіжності у словниках у рибалок навіть на озерах, які територіально дуже близькі [13]. Рибалки, що ведуть свій промисел у водах озер та річок, займалися промислом маленькими артілями та мало спілкувалися з іншими групами рибалок, тому їх лексика досить архаїчна та територіально обмежена. На основі результатів дослідження лексики околиці Тразімено та під впливом Лінгвістичного Середземноморського Атласу, органічною частиною якого є ALLI, Редакційний комітет “Лінгвістичного атласу італійських озер” (до якого спочатку входили Дж.Моретті, Енцо Маттезіні та Ніколетта Угоччіоні) виробили опитувальник з біля 500 слів, щоб гарантувати численним збирачам фольклору, що задіяні в проекті, фактичний матеріал для започаткування подальшої роботи.

В даний час у стадії розробки знаходяться дослідження мовної ситуації озер Bolsena і Bracciano (Е.Маттезіні), Piediluco (Н.Угоччіоні), Oggiono та Lesina (М.Марінучі), Varano (В.Валенте), Віко (М.Сільвестріні), Chiusi та Montepulciano (А.Батінті), Maggiore (Г.Массарієло-Мерзагора), болота Cabras (А.Детторі), затоки Orbetello (А.Незі). Широта досліджень та специфічні проблеми викликали розширення Редакційного комітету, із залученням спеціалістів з інших суміжних галузей. Одночасно виявилася необхідність збагатити опитувальників іншими інструментами для збору лексики (загальні опитувальники за секторами) з метою гарантувати глибші пошуки в межах ALLI. В С.Фелічіано 3 1984 року з Фелічіано працює “Музей риболовлі озера Тразімено”, перший центр зі збору документальних матеріалів під керівництвом ALLI, який координує різні ініціативи по збереженню мовної культури рибалок та мисливців з публікацією наукової серії “Quaderni

del Museo della Pesca del Lago Trasimeno”, на даний час опубліковано вісім випусків [8]. В Пассен’яно у липні 2004 року було відкрито “Центр зі збору документації про традиції будівництва річкових суден на внутрішніх водах Італії” [9].

Даний короткий огляд історії вивчення діалектів Умбрії дозволяє зробити висновок про те, що за відносно невеликий проміжок часу – з кінця 60-х рр. XX століття – італійськими діалектологами була проведена величезна робота зі збору та систематизації діалектних матеріалів. Інтереси дослідників зосередились на описі говірок в їх історичному розвитку, фіксації та укладанні діалектних словників з метою зафіксувати зникаючий діалектний лексичний фонд, а також лінгвогеографічних дослідженнях в рамках “Лінгвістичного Атласу італійських озер”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Arti e mestieri tradizionali in Umbria*. – Perugia: Istituto di Filologia romanza, 1977. – PP.VI-311.
2. *Ascoli A.* Recensione alle Poesie giocose nel dialetto dei Chianajoli del Billi e al Lunario La Castagna // Archivio Glottologico Italiano. – II. – 1876.
3. *Batinti A., Moretti G.* Per un’allalisi della realtà linguistica di Perugia: note e proposte // Atti del XVI Convegno di studi dialettali italiani. – Lecce, 1-4 ottobre 1986.
4. *Devoto G.* L’Italia diletale // I dialetti dell’Italia mediana con particolare riguardo alla regione umbra. Atti del V convegno di Studi umbri. – Gubbio, 28.05 – 1.06.1967. – Centro di studi umbri presso la casa di Sant’Ubaldo in Gubbio. Facoltà di lettere e filosofia dell’Università degli studi di Perugia. – PP.93-127.
5. *Devoto G.* Umbria: lingua e dialetto. Una via latina // Tutitalia: Enciclopedia dell’Italia antica e moderna. . – Firenze, 1964. – PP.64-66.
6. *Falcinelli V. Torgiano. Vol. I.* Lavoro-religione-folklore, s.n.t., 1977.
7. *I dialetti italiani: storia, struttura, uso.* A cura di Cortelazzo Manlio – Torino: UTET, 2002.
8. *Il lago ... uno spazio domestico.* Studi in memoria di Alessandro Alimenti / G. Moretti, G. Baranti, A. Batinti, L. Beduschi, G. De Veris, E. Gambini, a cura di // Quaderni del Museo della Pesca del Lago Trasimeno, 3 – Comune di Magione, 1997.
9. *Le acque interne dell’Italia centrale: studi offerti a Giovanni Moretti / a cura di Antonio Batinti, Marco Bonino, Ermanno Gambini.* – [S.l.]: ALLI, 2004. – Perugia: Leader, 2004). – (Quaderni della museo del pesca del Lago Trasimeno, 8.
10. *Lingua, storia e vita dei laghi d’Italia: atti del I Convegno dell’Atlante Linguistico dei Laghi Italiani (ALLI) Lago Trasimeno, 23-25 settembre 1982/ a cura di Giovanni Moretti.* - Rimini: Maggioli stampa, 1984.
11. *Merlo C.* L’Italia dialettale. – 1924.
12. *Merlo C.* Lingue e dialetti d’Italia // Terre e Nazioni. Italia. – Milano: Vallardi, 1937. – PP.18-21
13. *Moretti G.* Pescatori del Trasimeno // Arti e mestieri. Arti e mestieri tradizionali in Umbria. – Perugia: Istituto di Filologia romanza, 1977. – PP.67-122)
14. *Moretti G.* Umbria. / Collana Consiglio nazionale delle ricerche, Centro di studio per la dialettologia italiana, vol. 5. - Pisa: Pacini, 1987.
15. *Moretti G.* L’indagine sociolinguistica in Umbria e l’apporto di Manlio Farinacci" / [di G.M.] // Rivista Italiana di dialettologia. – Vol.10 (1986).
16. *Reinhard T.* Umbrische Studien in Zeitschrift für romanische Philologie, 72. 1956. – PP.1-53.
17. *Reinhard T.* Umbrische Studien in Zeitschrift für romanische Philologie, 71. – 1955. – PP.172-235.
18. *Santucci F.* Il dialetto di Petignano d’Assisi // Petignano d’Assisi ieri e oggi, s.n.t., 1982. – PP.141-152.
19. *Schüurr F.* Grundsatzliches zu den Fragen der romanischen, insbesondere italienischen Diphthongierung // Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, 201. – 1965.
20. *Schüurr F.* Grundsatzliches zu den Fragen der romanischen, insbesondere italienischen Diphthongierung // Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, 201. – 1965.
21. *Schüurr F.* La diphtongaison romane // Revue de Linguistique romane, XX. – 1956. – PP.107-132.
22. *Silvestrini M.* Lisciano Niccone e la Val di Pierle. - Perugia, s.n.t., 1981.
23. *Teofoli R.* Terni e il suo dialetto. – Terni: Thyrs, 1982.
24. *Ugolini F.-A.* Proposta per una ricerca intorno alle arti e ai mestieri tradizionali in Umbria // Arti e mestieri tradizionali in Umbria: pp. 1-66.
25. *Ugolini F.-A.* Rapporto sui dilette dell’Umbria // I dialetti dell’Italia mediana con particolare riguardo alla regione umbra. Atti del V convegno di Studi umbri. – Gubbio, 28.05 – 1.06.1967. – Centro di studi umbri presso la casa di Sant’Ubaldo in Gubbio. Facoltà di lettere e filosofia dell’Università degli studi di Perugia. – PP.463-490.
26. *Umbria.* A cura di G. Moretti // Rivista italiana di Dialettologia. Scuola, società, territorio. – Vol.6. – 1981-1982) – 1982. – PP.451-487.

РОМАНЕНКО О.В.

Криворізький економічний інститут

ДВНЗ “Київський Національний економічний університет ім. В.Гетьмана”

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАННІ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сучасний світ висуває нові умови до випускників вищих навчальних закладів. Однією із сукупності необхідних компетенцій є іншомовна компетенція, тобто вільне володіння мовою для повсякденного та професійного вжитку. Оскільки останнім часом враховується знання не лише однієї, а двох або більше іноземних мов, відповідно зростає роль дисципліни “друга іноземна мова” у студентів нефілологічних спеціальностей. До того ж, як зазначено в Рекомендаціях Ради Європи, комунікативний підхід до вивчення іноземних мов визнаний

єдино можливим [1:9-20]. Тому для викладачів другої іноземної мови дуже актуально постає проблема розробки занять таким чином, щоб за обмежений період часу досягти найкращих результатів з урахуванням комунікативної спрямованості навчання іноземних мов.

Використання автентичних засобів навчання, як відомо, прискорює процес адаптації студентів до загального освітнього та міжкультурного простору, допомагає їм стати відкритими до нового культурного досвіду, що в цілому підвищує статус іноземної мови. Застосування автентичних джерел, безумовно, дозволяє задовольнити потреби студентів у культурному освоєнні світу, вносить елемент новизни і зацікавленості, сприяє розвитку їх особистості, а також покращує підготовку майбутнього спеціаліста до професійної творчої діяльності. Особливо вправи на аудіювання, створені на основі використання автентичних матеріалів, відповідають основним принципам методики навчання іноземних мов, таким як комунікативна спрямованість, превалююча одномовність, використання рольової гри та автентичність мовлення, яка демонструє мовні моделі.

З-поміж автентичних засобів навчання мультимедійні є найбільш популярними. Російськими та вітчизняними науковцями ретельно проаналізовано мультимедійні засоби навчання і запропоновано види вправ, спрямованих на розвиток навиків аудіювання. Так, наприклад, на думку Мосьпан Н.В., доцільно застосовувати відеофонограму як ефективний засіб, що забезпечує відображення лінгвістичних та екстралінгвістичних компонентів реальних комунікативних ситуацій [2]. Науковець представляє три види вправ залежно від етапів використання відеофонограм: рецептивні, репродуктивні та продуктивні. Основи використання відеофонограми та фонограми для навчання іноземних мов представлено Бичковою Н.І. [3]. Павловою С.В. визначено стадії формування інтонаційних навичок [4], Л.З.Приказчикова виділяє такі вправи, які виконуються під час перегляду відеоепізоду (синхронні), та після перегляду відеоепізоду (асинхронні). При чому вправи виконуються за певних вимог: 1) під час тимчасового вимкнення звуку на певних відрізках відеофонограми; 2) під час повного вимкнення звуку; 3) під час паузи після зупинки відеофонограми [5]. М.Ю.Новіков детально характеризує використання DVD як засобу навчання аудіювання із використанням технічних можливостей застосування цього технічного засобу, таких, наприклад, як іншомовні субтитри, комбінування мов у різних епізодах, моментальний доступ до будь-якого фрагменту фільму, уповільнення або прискорення темпу відтворення відео та звукового ряду. Такі можливості, як уповільнення та прискорення темпу репродукції фонограми, було покладено в основу розробки вправ інноваційного типу для навчання та удосконалення аудитивних умінь [6: 19].

Запропоновані вправи мають на меті послідовно підвести учнів до виконання завдань з аудіювання відеофрагменту або відеофільму. До кожного етапу Комарова Ю.А. пропонує комплекс вправ, які послідовно ускладнюються. Вправи розподілені на вправи із звуком або зображенням. Наприклад, до звуку створено такі вправи: подивіться, перегляньте, зрозумійте, надайте відповіді на запитання; прослухайте, уявіть собі, що відбувається на екрані на даний момент, розкажіть про це; прослухайте і схарактеризуйте персонаж, опишіть його, надайте його характеристику, опишіть його так, як ви собі уявляєте. До відеозображення науковець пропонує наступні вправи: передивіться та розкажіть іншим; передивіться та уявіть собі продовження історії; скажіть, що б ви зробили на місці персонажу; передивіться і спробуйте озвучити фрагмент; розіграйте ситуацію, яку ви щойно продивились; передивіться фрагмент без звуку, опишіть або розкажіть його [7].

Усі ці способи роботи з мультимедійними матеріалами, безсумнівно, заслуговують уваги і надають певні результати при вивченні першої іноземної мови. У нашому дослідженні ми спробуємо розглянути процес вивчення другої іноземної мови крізь призму автентичних матеріалів, вживання яких спрямоване передусім на формування в студентів навиків вільно орієнтуватися у сучасному оточуючому середовищі та на підготовку

майбутніх спеціалістів до ефективного діалогу не тільки на рівні міжкультурного спілкування, але й успішного використання у професійній діяльності.

Отже, **об'єктом** статті є процес викладання другої іноземної мови у вищих навчальних нефілологічних закладах, **предметом** дослідження – особливості використання автентичних матеріалів. **Метою** нашої статті є визначення особливостей застосування автентичних матеріалів у викладанні французької як другої іноземної мови.

Вивчення французької мови як другої іноземної не може обійтись без автентичних матеріалів. Якою б гарною не була методика навчання, вона є оптимальною в одному випадку і зовсім неефективною в іншому. Тим більше, що вона має бути найкращим поєднанням методів навчання з опорою на іншомовні джерела. Методика викладання будь-якої дисципліни може змінюватись з роками і залежно від умов оточуючого середовища: адже теми, розкриті в автентичних матеріалах, варіюються дуже швидко, ледве встигаючи за суспільством. На жаль чи на щастя, сучасне суспільство еволює надко швидко. Особливо це стосується навчання другої іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей, оскільки процес викладання цієї дисципліни має дві суттєві особливості: по-перше, він обмежений у часі, по-друге, ускладнений тим, що необхідно вивчати мову не лише повсякденного, але і професійного спілкування. Тому викладачу потрібно спиратись на такі автентичні документи, які дозволяють водночас актуалізувати методику викладання і зацікавити студентів.

Дозвольте передусім зазначити переваги автентичних матеріалів:

1) Автентичні джерела створюють іншомовне середовище (навіть у класі, не подорожуючи країнами та континентами, учні мають необхідні умови для іншомовного спілкування).

2) Якими б не були першоджерела: аудіо, відео або телевізійними, вони дозволяють ознайомитись і засвоїти слова і словосполучення, мало знайомі студентам, і навіть ті, які вони не знайдуть у жодному словнику.

3) Користуючись автентичними матеріалами, намагаючись їх зрозуміти, студент змушений робити зусилля для поглиблення знань з іноземної мови (особливо при вивченні французької мови, у якій жаргонний варіант, так званий *verlan*, суттєво відрізняється від літературної мови).

4) Надаючи можливість студентам вивчати іноземну мову за автентичними матеріалами, викладачі спонукають їх до поглиблення мовної компетенції і до розвитку усномовленнєвих та навіть професійних навиків. Наприклад, вважаємо за доцільне майбутнім економістам вивчати інформацію про робочі місця та умови роботи на посаді економіста або менеджера підприємств.

5) Оскільки гарним спеціалістом вважається той, хто може у майбутній професійній діяльності відштовхуватись від набутих знань та умінь, саме автентичні матеріали найкращим чином надають таку змогу [8].

З досвіду французьких науковців, спеціалістів з методики викладання іноземних мов, вірний вибір автентичних матеріалів буде забезпечений тоді, коли викладач керується наступними правилами і настановами:

1) не треба намагатись завжди детально пояснити автентичний документ, не залишивши нічого для індивідуальної роботи учнів. Доцільним є розгляд окремих аспектів автентичного документа. Корисно і не досить складно навчати студентів письмовій мові на основі перегляду іншомовного художнього фільма. Наприклад, слід запропонувати студентам виконати окремі завдання, лексичні або граматичні, під час або після перегляду фільму чи прослуховування пісні. Класичним є приклад вивчення простого майбутнього часу *Futur Simple* у французькій мові на матеріалах пісні Ж.Бреля “Не залишай мене” (“*Ne me quitte pas*”), або суб'єктивного способу дієслів (завдяки тому, що ця граматична категорія є

досить розповсюдженою у розмовній мові, приклади її вживання можливо знайти майже у кожному відеофільмі);

2) навіть якщо автентичний документ не завжди відповідає поставленим завданням, він також може бути корисним. Учень не повинен мати враження, що цей документ існує лише для вивчення його у процесі навчання. Автентичні, зокрема, мультимедійні матеріали розважають і водночас навчають, підвищують мотивацію і підтримують інтерес до вивчення саме цієї іноземної мови [8].

Нагадаємо, що зараз є можливим знаходити автентичні матеріали будь-якого рівня складності, і навіть підбірки текстів за тематичним принципом. Яскравим прикладом цього є підручники поглибленого вивчення мови. Однак, саме підручники для початківців повинні мати найбільшу кількість автентичних матеріалів, і використовувати їх потрібно постійно. Так, наприклад, якщо вивчається тема “Візит до ресторану” або граматичні теми “частковий артикль”, “займенники *en* або *y*” вкрай необхідно навести приклади меню французьких ресторанів із зазначенням ціни, причому обговорювати страви і ціни французькою мовою.

Автентичні матеріали навчають студентів реальній розмовній мові, мові вулиці, телебачення, газет та журналів. Вони надають нам змогу наблизитись до реального життя молоді країни, мова якої вивчається, відчути атмосферу і оточення іноземної держави, поринути і краще зрозуміти інтереси наших учнів та їх повсякденне життя.

У вивченні ділової іноземної мови (*un enseignement sur objectif spécifique*) використання автентичних матеріалів є обов'язковим, оскільки світ ділових паперів змінюється дуже швидко, і тому не треба «заганяти учнів у глухий кут», використовуючи статті, зміст яких втратив актуальність, щоб не нашкодити майбутнім професіоналам-економістам, юристам тощо. У цьому контексті слід навести приклади останніх французьких видань з ділової мови, які мають безліч автентичних текстів і тим самим роблять процес опанування професійно-спрямованої мови максимально наближеним до дійсності.

Досвід показує, що студенти не завжди готові до сприйняття нового, а особливо ускладненого умовами сприйняття, матеріалу. Навіть ті студенти, які стабільно вивчають іноземну мову упродовж року, при першому перегляді відеофільму без субтитрів сприймають лише 30% інформації. Але роль викладача у заохоченні учнів працювати з автентичними джерелами є першорядною, адже саме викладач повинен прищеплювати учням потребу у використанні мультимедійних матеріалів не лише для задоволення, але й для їх практичного використання. Досить часто вдале застосування автентичних матеріалів знімає із студентів психологічний страх повсякденного вжитку іноземної мови, розвиває мовну здогадку та підвищує мотивацію навчання.

Сучасний світ пропонує безліч нових сучасних засобів комунікації. Яким би не був вік учнів та викладачів, усі ми зараз поринаємо у нескінчений світ нових ідей і нових джерел інформації. Сучасні засоби інформації, такі, наприклад, як Інтернет, дозволяють здійснити екскурсію музеями Франції, побачити і проаналізувати культурні рухи у країні. Вивчення творчості художників надає можливості ознайомитись з епохою культурного розвитку країни, як, наприклад, твори художників-імпресіоністів (які знаходяться у музеї Орсе).

У низці завдань, які звикли ставити перед студентами викладачі з іноземної мови, є такі, як писемне мовлення. І тут комп'ютер, крім того, що являє собою найбагатше джерело автентичних матеріалів, є незамінним засобом перевірки засвоєння навиків писемного мовлення. Він дозволяє здійснювати ефективну обробку запропонованого тексту і надає можливості розподіляти його на частини, викреслювати головне, знаходити опорне речення у тексті, викреслювати окремі слова і знаходити їх значення тощо. Така робота, звичайно, потребує втручання викладача, а іноді і керування роботою учнів, але вона, між іншим, розвиває навички критичного мислення. Цікавим є завдання створення власного історичного персонажу на матеріалі засвоєних літературних творів. Учень має не тільки запропонувати

фізичний портрет персонажу, але його людські якості, умови проживання, рід діяльності і можливі варіанти розвитку подій. Роль викладача заключається в тому, щоб привернути увагу студентів до можливих огріхів «авторів» і виправити такі помилки.

Використання автентичних мультимедійних засобів навчання є в однаковій мірі необхідним і доволі складним завданням. Саме у їх постійному застосуванні найкращим чином відбувається підготовка до здачі іспитів на рівень володіння іноземними мовами. Саме викладач має навчати студентів контролювати представлені джерела інформації і знаходити головне у запропонованих матеріалах, відбирати інформацію та критично її вивчати. Цікавим є завдання, коли із запропонованого тексту необхідно вибрати інформацію стосовно одного єдиного явища, як, наприклад, під час прослуховування діалогу “У лікарні” необхідно викреслити лише поради лікаря хворому.

Одним із напрямів діяльності викладача вищого навчального закладу є організація науково-дослідної роботи студентів. Для цього викладачі і студенти можуть використовувати Інтернет як найбагатше джерело знань. При роботі студентів із засобами інформації важливою є така організація досліджень, яка розвиває в студентів навички пошуку і відбору інформації, викреслення головного для подальшого використання набутої інформації в практиці.

Що стосується роботи з комп'ютером, це, передусім, гарантія об'єктивності у підрахунку та обробці результатів роботи. До того ж, студент завдяки комп'ютерній техніці поставлений в умови активної і автономної роботи. Тому кожного разу, коли викладач використовує комп'ютер, він вносить своєрідне інвестування у майбутню мовну діяльність учня, яку зазвичай неможливо прорахувати наперед. Отже, використовуючи мультимедійні засоби навчання, викладач певним чином ризикує, але тим самим, відповідно, робить навчальний процес цікавим та багатогранним [8].

Стосовно використання преси, важливою є реферативна робота. Така газета, як, наприклад, “Le monde”, зазвичай має не лише тексти, але і фотографії описаних подій. Ці події безпосередньо торкаються історії країни. Тому, при наявності декількох видань газети, цікавим є завдання прослідкувати висвітлення тієї або іншої події у періодичній пресі, додавши коментарі та зробивши висновки щодо ролі події в історії окремої країни та Європи в цілому. Майбутнім правознавцям ми пропонуємо вивчити та прокоментувати статті на тему прав людини у тій або іншій країні. Така пошукова робота є початком наукових досліджень, які неодмінно пов'язані з майбутньою діяльністю студентів.

Матеріали періодичної преси зазвичай активно використовуються студентами. При вивченні лексичних одиниць щодо погоди цікавим і завжди потрібним є розгляд прогнозу погоди на майбутнє, його аналіз і робота з лексичними одиницями. У розгляді граматичного матеріалу, такого, наприклад, як формування та вживання майбутніх або минулих часів, ми часто звертаємося до прогнозу погоди. Розглядаючи та аналізуючи суспільне та політичне життя власної країни та країни, мова якої вивчається, викладачі мають у розпорядженні безліч можливостей швидкої та доступної інформації у вигляді періодичної преси.

Якщо студентам пропонують читання періодичних видань і навіть організацію власного журналу (що є завжди цікавим), використання Інтернету дозволить порівнювати результати проведеної роботи з професійною діяльністю журналістів. Підготовка до професійної діяльності майбутніх журналістів ґрунтується на ретельній роботі із засобами масової інформації.

Отже, сучасні засоби масової інформації пропонують багато можливостей для розвитку не тільки комунікативно-діяльнісної, але і професійної компетенції студентів.

Окрему увагу слід приділити текстам для опрацювання. Вони мають бути культурологічно навантаженими, оскільки повинні інформувати про екстралінгвістичні реалії країни, мова якої вивчається. Дібраний для читання і перекладу матеріал зазвичай

розміщується за зростаючим ступенем мовних і мовленнєвих одиниць. Для розвитку усномовленнєвої компетенції учнів завершувати розробку тексту слід монологічним висловлюванням-коментарем (усним або письмовим за вибором викладача).

Навіть підручник, обраний для вивчення іноземної мови, має являти собою зразок краєзнавчого матеріалу. Так, наприклад, підручники з французької мови, створені за сприянням викладачів Французького Центру у м.Києві, мають такі переваги: вони насичені країнознавчим матеріалом, ілюстраціями, які відображають культуру країни та менталитет її народу тощо. Наприклад, при вивченні теми “Франція” є вкрай необхідним ознайомлювати студентів із творами знаних французьких митців, або хоча б із тими творами живопису, скульптури або архітектури, які самі по собі символізують Францію (твори імпресіоністів, Паризькі собори, Ейфелева вежа тощо.). Зрозуміло, що в програмі з французької мови як другої для майбутніх економістів не вивчається мистецтво або архітектура Франції, але розгляд вищевказаних пам’яток буде дуже корисним при обговоренні таких проблем, як “Майбутнє й минуле”, “Класичне та сучасне мистецтво”, “Моє ставлення до сучасності” і т.і.

Щоденне застосування краєзнавчих автентичних джерел дозволяє констатувати доволі високі темпи оволодіння мовою і сталі підвищення мотивації навчання. Тому так важливе при вивченні саме другої мови використання автентичних матеріалів. До перспектив розвитку даної тематики віднесімо взаємозумовленість краєзнавчого, культурологічного та компетентісного підходів у навчанні другої іноземної мови із застосуванням автентичних матеріалів, а також розробки з використання автентичних джерел у навчанні іноземної мови професійного вжитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / Наук. С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – С.9-20. 2. *Мосьпан Н.В.* Комплекс вправ для навчання емоційно-модальної інтонації з використанням автентичних навчальних відеокурсів // Іноземні мови. – 2004. – №4. – С.38-42. 3. *Бичкова Н.І.* Основи використання відеофонограми та фонограми для навчання іноземних мов. Частина 1. Методика використання відеофонограми. – К.: Віпол, 1999. 4. *Павлова С.В.* Обучение интонационным моделям английского языка как средству прагматики высказывания (на II курсе языковых факультетов): Автореф. дис. ... канд. пед.наук. – М., 1984. 5. *Приказчикова Л.Ф.* Аутентичное видео как средство обучения иностранному языку // Новые технологии коммуникативно-ориентированного обучения иностранному языку в неязыковом вузе. – М., 2000. – С.74-84. 6. *Новиков М.Ю.* DVD как средство обучения аудированию // Иностранные языки в школе. – 2007. – №1. – С.18-21. 7. *Комарова Ю.А.* О способах комплексного формирования монологических и профессионально-педагогических умений при помощи видеоматериала на I курсе языкового факультета // Новые направления в методике преподавания иностранных языков: Межвуз. сб. научн. тр. – С.Петербург: Образование, 1992. 8. *Kaweski R.* De l'utilité des documents authentiques // Le français dans le monde. – №331. – P.31-32. 9. *Goarant B.* Enseignement des lettres et multimédia. – Grenoble: Delagrave, 1998.

СИДЕЛЬНИКОВА Л.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СТАНОВЛЕННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ XIV-XV СТОЛІТТЬ

Постановка завдання. У сучасній романістиці важливе місце належать питанням, пов’язаним з проблемою формування французької писемно-літературної мови. Це питання має особливе значення, оскільки становлення загальнонародної писемно-літературної мови є надзвичайно важливим етапом у вивченні історії французької мови і його дослідженню слід надавати належну увагу.

Актуальність представлено наукового дослідження полягає у тому, що на сучасному етапі розвитку мовознавства і дотепер точиться наукова дискусія щодо проблем становлення французької мови та особливостей формування графіки і орфографії. Складність і багатство французької писемної мови можливо зрозуміти тільки вивчаючи еволюцію орфографії. Одним з найважливіших періодів становлення французької орфографії є XIV-XV

століття, який визначається у романістиці як період середньофранцузької мови. Саме в цей час закладаються основні принципи сучасного французького правопису.

Слід зазначити, що з точки зору навчання французької мови, орфографія залишається одним із складних аспектів, пов'язаних з механічним підходом до вивчення правопису, при якому навчання базується на запам'ятовуванні окремих орфографічних фактів, а не усвідомленні закономірностей, які можуть бути встановлені у системі французької орфографії.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування орфографічної системи французької мови XIV-XV ст., встановленні закономірностей її розвитку для усвідомлення основних складностей сучасного французького правопису та аналізу основних її принципів.

Об'єктом представленої наукової статті є французька мова XIV-XV ст.

Предмет вивчення становлять фонетико-графічні особливості середньо французької мови та фонографічний інвентар для передачі на письмі голосних та приголосних фонем.

Як відомо, у X-XI ст. французька орфографія була повністю фонетичною, оскільки кількість звуків і літер, що їх відтворювали у слові, збігалась. Каролінгська реформа, проведена за часів Карла Великого, остаточно відділила латинь клерків від народної мови. Розходження між латиною та романською мовою, яка в північній Галії стала вже французькою, привело до пошуків нових звуків, яких не знала латинська мова. Переписувачі не наслідувалися вводити нові букви чи знаки і змушені були пристосовувати латинські букви для нових звуків. Тим самим було порушено абсолютне співвідношення між буквами і звуками. Незважаючи на недосконалість графічної системи того часу, її основоположним принципом був фонетичний.

У зв'язку із збільшенням кількості текстів, написаних народною мовою, особливо з того часу, як французька мова почала проникати в канцелярію, з'явилась тенденція до встановлення графічної традиції, що затримувало розвиток орфографії. Дві найважливіші зміни в орфографії цього періоду: вокалізація *l* перед приголосним (*altre* > *autre*), зміна *ei* в *oi* (*sei* > *soie*), випадіння *s* перед приголосним (*beste* > *bête*) було застосовано лише через шість століть [1:69]. Викривлення з'явилися лише у XIII ст. та продовжувалися до епохи Відродження.

З початком XIV-XV ст. починається так званий “темний період” в історії розвитку Франції, який характеризується пануванням анархії та злиднями. Це найбільш бурний період в історії Франції з соціально-політичної точки зору: столітня війна з Англією, громадянські війни, чума, голодомор. Що стосується розвитку мови, то вона також перебувала у нових трансформаціях. Цей довгий період політичної, соціальної та економічної нестабільності сприяв початку лінгвістичного послаблення. Тому з лінгвістичної точки зору середньофранцузька мова представляла собою перехідну фазу між старофранцузькою та сучасною французькою мовою. Вся система старофранцузької мови була спрощена.

Отже, французька мова з XIV ст. дуже ґрунтовно змінилася на всіх рівнях мовної системи: фонетичному (з скороченням усіх слів), морфологічному (спрощення закінчень), синтаксичному (порядок слів у реченні), лексичному (збагачення словникового запасу). Але орфографія застигла, тоді як вимова продовжувала розвиватися. У цей час французька мова стає мовою юридичних та адміністративних текстів, де використання французької мови, особливо у протоколах, стає обов'язковим. Тому до неї почали висувати нові вимоги: бути чіткою та зрозумілою. Латинська мова посідає ще привілейоване місце серед вчених та у церковному середовищі, яка намагається зберегти свою орфографію. Вчені того часу також вимагають зберегти графіку, яка більше не відповідала усному мовленню, наголошуючи, що тільки писемна мова здатна зберегти сліди вимови попередніх століть, наприклад у таких словах як *oiseau*, *peau*, *fou*, *fleur*, *cœur*, *saoul*.

Слід зазначити, що мова Парижа мала водночас традиційну і змішану вимову, що було наслідком впливу різних діалектів. Графіка варіювала залежно від регіону, школи, де скрипт був сформований. У різних скриптах одна й та ж фонема могла мати різні графічні відповідники. Деякі зайві літери вводилися для прикраси. Писарі почали застосовувати різні оздоблювальні засоби для письма, вводили етимологічні літери. Ці надмірні прикраси існували до XVI ст. Міський голова, намагаючись зберегти традиційну орфографію, калькував латинь, що дозволяло легко переходити з однієї мови на іншу. Але персонал, який виконував писемні доручення, знав тільки деякі латинські кліше, і тому не міг уміло імітувати латинську графіку. Тоді працівники канцелярії почали зловживати так званими етимологічними літерами. Так була створена “графіка для очей”, де омоніми можна було розрізняти за допомогою різних графічних засобів, а саме додаючи будь-які літери, створюючи слова довгими, заповнюючи більшу кількість сторінок, і тим самим піднімаючи собі платню. Внаслідок цього домінуючим принципом французької орфографії стає етимологічний, який, не дивлячись на реорганізацію деталей, зберігся до наших днів.

Етимологічні написання набули великого поширення в епоху гуманізму, під впливом латинської мови у XIV-XVI ст. Такі написання були зумовлені появою нових запозичень з латині, які змінювали вимову при переході у французьку мову, проте їх графічна форма залишалася незмінною. Як зазначалося раніше, французька графіка XIV-XV ст. спотворювалась через вплив практиків, клерків, нотаріусів, прокурорів, писемність яких не мала усталених форм і переобтяжувалась за рахунок вторгнення латинських термінів. З’явилося так зване мовне питання: чи треба писати ці слова так як і раніше, тобто відповідно вимові, чи залишити латинську графіку, тим самим зберігаючи показник їх походження. Бажання залишити єдину орфографію і для французьких слів, і для латинських призвело до зміцнення процесу додавання букв – “паразитів” (наприклад, слово *tens* стало писатися *temps*, для того щоб наблизити його графічний образ до латинського *tempus*) та до вживання східних літер (y, x, z), призначенням яких було тільки продовження слів.

Становлення етимологічних та морфологічних написань спрягло зменшенню графічних варіантів та їх географічного розташування. Вченим Ж.Роком було знайдено 34 форми першої особи теперішнього часу дієслова *vouloir* у індикативі текстах XII-XIV ст., тоді як тільки 25 (13 з яких були новоствореними) у текстах XV ст. початку XVI. [2:201]. Тільки у середині одного XIII ст. (епохи першого свідцтва слова *orthographe*, яке вийшло з пера викладача паризького університету Генріха Анделі) А. Дес протиставляє два періоди з 1201-1275 та 1275-1300. Він презентує дві географічні контрастні карти, на яких показує різницю як географічного розташування міст, так і помітне розповсюдження французьких форм [2:201].

Таким чином, щоб краще зрозуміти становлення орфографії у XIV-XV ст. треба згадати, що, по-перше, для відтворення вимови французької мови писарі мали у своєму розпорядженні 22 літери латинського алфавіту (літера **k** ще не вживалася, **j**, **v** та **w** ще не були прийняті). По-друге, слід згадати про структуру складу тієї епохи: склад завжди закінчувався голосною фонемою. Наслідком цих двох фактів, з одного боку, стало сприяння штучному додаванню на письмі приголосних, які могли бути етимологічними чи ні, в залежності від латинського походження та уникненню двозначності читання, оскільки, якщо не знати наперед як читати, то ризик помилки є достатньо ймовірним. З іншого боку такі додавання, які, як правило, відбувалися наприкінці складу слова, не промовлялися. У своїй науковій праці “Орфографія” Б.Бенвеніст та А.Шервель зазначали: “з того часу як неносовий склад почав закінчуватися голосною, стало зрозуміло, що у графічному відповідному складі будь-яка приголосна, яка слідує за голосною та передує початкову приголосну наступного складу не зможе мати фонетичного значення” [3:66] Наприклад, *soubdainement* > *sud nmr*.

Розглянемо більш детально графічні особливості французької мови XIV-XV ст. Серед найважливіших рис слід вказати на вживання літер у якості діакритичних знаків з метою зручного читання. Як вже зазначалося вище, 22 літери латинської абетки не задовольняли вчених, тому було створено другий ярус літер, який складався з комбінацій вже існуючих літер, створюючи ти самим диграми (*an, in, on, un*). Таке рішення потягло за собою певні труднощі, наприклад, не слід було з'єднувати буквособолучення *ai*, у слові *ébai*. Тоді звернулися до антикоагулянту німому *h* та отримали іншу графічну форму, а саме *ébahi*. Таким чином, після *e* у слові *ennemi* дозволяє вимову *en* зовсім іншу від вимови у слові *ennuie*. Здебільшого діакритичні літери стали складовою частиною деяких слів для розрізнення простих графем, які часто збігалися. Наведено ще декілька прикладів вживання німому *h* з метою розмежування омонімів, так у слові *huile* (від лат. *oleum*) для розрізнення з *ville*, *huit* від *vis*, *huître* від *vitre* які були омографами, оскільки літери *u* та *v* не відрізнялися. Початкове *h* було додане для надання фонемі *v* значення *ü*. Також у словах *huis* (від лат. *ostium*), *huit* (від лат. *octo*), *huistre* (від лат. *ostreum*) для того, щоб відмітити, що початкова літера *u* є голосною фонемою [4].

У старофранцузькій писемності не розрізнялися літери *i* та *j*, які були графічними варіантами одного знака, що виражали як голосний [i], так і напівголосний [j]. Для уникнення плутанини та для уточнення читання звуку [i] почали використовувати знак *y* (винятково наприкінці слова), який зберігся у написанні прислівника *y*, але на початку слова читання *i* позначалося літерою *h*. Саме тому всі слова, що починаються з *ie*, пишуться з початковим *h*, незалежно від походження, наприклад *hier*, *hièble*, тощо [5:39].

Літера *x*, яка у ранній французькій писемності не вживалась, у XIII ст. почала використовуватися у якості особливого графічного знаку. Так, замість *chevaus*, *beaus* почали писати *chex*, *beax*. У XIV-XV ст. це графічне значення літери *x* виявилось забутим, у написаннях було відновлено *u*, а *x* продовжував писатися замість *s* після *u* і у морфологічних закінченнях іменників та дієслів. Звідки походить сучасне написання *x* замість *s* у словах *les chevaux*, *beaux*, *je veux* тощо [5:39].

Голосна *e* почала використовуватися у якості діакритичного знаку для уточнення читання попереднього *g* (у сучасній мові – *nous mangeons*) та *c* у зв'язку з тим, що знаку *cédille* ще не існувало. Так, *receu* читалося як сучасне *reçu*: *e* стояло замість *cédille*. У подальшому всюди було впроваджено в таких випадках *ç*. Пережитком цієї старої традиції залишилися написання *douceâtre*, замість закономірного *douçâtre* [5:39].

Як вже було зазначено, графіці середньофранцузького періоду були властиві етимологічні написання. Систематичне звертання до етимології надало ідентичність словам і можливість розрізняти їх від омофонів. Наприклад: *vin* / *vingt* (від лат. *viginti*) *cor* / *corps* (від лат. *corpus*) *temps* (від лат. *tempus*) / *tant* (від лат. *tantum*) Такі написання також дозволили уникнути плутанину у рукописних текстах, наприклад: *lou* > *loup* / *l'on donter* > *dompter* / *douter*. Етимологія дозволила наблизити слова до їх гнізда слів, наприклад, *grant* > *grand* + *grande*, *grandeur*. З'єднувальні виправлення привели до лексичних змін, використання ідентичних префіксів і суфіксів латинського походження. Цей факт надав єдності французькій мові.

Поряд з етимологічними написаннями існували і написання з так званою хибною етимологією, яку також використовували з метою розрізнення на письмі омонімів. Так, наприклад, у французькій мові існувало 3 слова *pois*, які мали різні лексичні значення. Роберт Етьєн запропонував розрізняти їх, застосовуючи інші літери. Так з'явилися 3 нових слова: *des pois* / *un poids* / *de la poix*. Слід додати, що помилки в етимології траплялися дуже часто, оскільки ця наука не була чіткою. Наприклад: *six* < *sex*, але *dix* < *decem poids* < *pensum* (а не від *pondum*), *legs* походить від *laisser*, а не від *léguer*; *sceau* походить від *sigillum*, без *c* (прийнятою з часом Французькою Академією).

Наступною характерною рисою стало використання подвоєних літер, що надало орфографії ідеографічного аспекту. Як правило, подвоювалися носові приголосні **n** і **m**, згідно з історичною графікою. Вони зазвичай відповідали вимові: носова голосна + носова приголосна, наприклад: *une année* [âne], *un homme* [ôm], *une femme* [fâm], *la grammaire* [grâmer]. Носові голосні XI ст. були деназалізовані у XVI-XVII ст., тому після літер **u** та **i** не вживалися подвоєні приголосні, оскільки ці голосні були деназалізовані у першу чергу, наприклад, у слові *une cuisine*. Інші подвоєні приголосні в основному слугували для позначення вимови, наприклад вимови **e** відкритого у слові *j'appelle*. Але з часом використання додаткових приголосних для розрізнення голосних почало конкурувати з *accent grave*. Саме тому у значній кількості сучасних французьких слів після **e** пишеться подвоєна приголосна всупереч етимології: *échelle* (від лат. *scala*), *telle* (від лат. *talis*).

Поява діакритичних знаків та нових літер покращило стан орфографічної системи французької мови, якщо у XIII ст. треба було додавати літеру **d** в кінці слова *pie* (від лат. *pedem*) для того, щоб запобігти злиттю зі словом *pie (oiseau)*, то поява *accent aigu* спростила написання, оскільки не нагромаджувала орфографію слова *pié* з ідеографічних причин.

На думку багатьох вчених [6], розбіжність між звуком і літерою сприяло не тільки появі етимологічних написань, а й відставанню орфографії від вимови. Таким чином деякі написання стали традиційними, оскільки вони виникли на певному етапі фонетичної еволюції слова, базуючись на фонетичному принципі, закріпилися як єдино можливими та перестали відповідати реальній вимові слова. Для ілюстрації традиційних написань наведемо такий приклад: **moi** відображає старофранцузький етап звукового розвитку слова *me* під наголосом *me>mei>moi*. У середньовісній французькій період дифтонг **oi** також розвивався та перетворився у [wa], але ці зміни не фіксувалися у написанні слова. У сучасній мові [mwa] записується таким же чином як у XIII ст. – **moi**. У побідних випадках реалізується традиційний або історичний принцип, відображаючи на письмі певний етап розвитку слова.

Етимологізація та традиційні написання “мертвих” літер мали однаковий наслідок: літера втрачала своє значення. Написання літер, що не промовлялися надало можливість укріплення морфологічному принципу правопису, який полягає в уніфікації графічної форми коренів та морфем слів.

Часткове та постійно зростаюче випадіння з вимови кінцевих приголосних створило неможливість транскрибування без розкриття цілісності слова. Наприклад, слово **bon** промовлялося після процесу деназалізації [bõ], після паузи та перед приголосною; [bon] перед голосною; або слово **plus** промовлялося [plys] після паузи, [ply] перед приголосною та [plyz] перед голосною. В останньому випадку зберігається стара графіка та кінцева **s** служить для відокремлення цього слова від омонімів, оскільки вимова [ply] також відображала написання слова **pleu**, що походить від дієслів *plevoir* та *plaire*. Французька мова з цього часу володіє певною кількістю латентних кінцевих приголосних, як правило, німих, але які з'являються у тісному *liaison* похідних та у жіночому роді іменників та прикметників, забезпечуючи графічний зв'язок з гніздом слів [2:202].

Наприклад, **petit** промовлялося як [pəti] або [pti], у фонетичному з'єднанні слів – [pətit] або [ptit], форма жіночого роду – *petite*, похідні – *petitesse*, *petitement*. Такий вид лінгвістичного феномену характеризує перехід фонологічної орфографії до морфологічної, яка завершиться усуненням старих алломорфізмів: *grant* (похідні форма від *grandir*, *grandeur*) буде писатися *grand* (не дивлячись на *grand homme* [grâtom]) та створиться нова форма жіночого роду *grande* [2:202].

Висновки та подальші перспективи досліджень. Підсумовуючи період, можна зазначити, що саме XIV-XV століття є епохою закладення сучасної французької мови. Закладаються основні принципи французької орфографії: етимологічний, традиційно-історичний, морфологічний, диференційний. Саме цей період розкриває основні

закономірності сучасних французьких написань, дозволяє усвідомити складність і незрозумілість написання значної кількості слів. У подальшому перспективним представляється дослідження особливостей формування графічної системи французької мови у XVI столітті, яке характеризується великою кількістю запозичень, що зумовило появу нових засобів графічної адаптації слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доза А. История французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. 2. Picoche J. Marchello – Nizia Ch. Histoire de la langue française. – Paris: Nathan, 1998. 3. Benvéniste Bl., Chervel Cl. Et A. L'orthographe. – Paris: François Maspéro éditeur, 1969. 4. Lizotte François. Historique de l'orthographe française www.ccdmd.qc.ca 5. Гак В.Г. Французская орфография. – М.: КомКнига, 2006. 6. Щетинкин В.Г. История французского языка. – М.: Высшая школа, 1984.

СИНГАЇВСЬКА Г.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРЕДИКАТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Поняття “функція” мовної одиниці або форми, за А. В.Бондарко, пов’язано з питанням “для чого слугує дана одиниця, яким є її призначення?” “Функція того чи іншого засобу мови – це його роль, призначення, мета його вживання” [1:339]. Поняття “значення” мовної одиниці або форми, що перетинається з поняттям “функції”, пов’язане насамперед з питанням “що являє собою дана одиниця в плані змісту?” і має, за А.В.Бондарко, системно-мовну домінанту [1:343].

Незалежно від позиції відносно мовного статусу дієприкметника, всі дослідники погоджуються з тим, що дієприкметник поєднує в собі ознаки дієслова і прикметника. Звідси, потенціал функціонування дієприкметника може належати діапазону дієслова і прикметника, не виключаючи можливості комбінування.

Якщо основною функцією дієслова є функція предиката, то для прикметника характерна функціональна подвійність – предикат / атрибут. Очевидно, що функціональні поля дієслова і прикметника перетинаються у сфері предикативної функції. Поняття функціонального плану тісно взаємодіють з поняттями семантичного плану. Так, Г.А.Золотова зазначає, що “синтаксичні можливості слова зумовлені насамперед його категоріальною семантикою” [2:59].

Функціональний потенціал дієприкметника являє собою не механічну суму функцій дієслова і прикметника, а їх складну взаємодію, оскільки й семантику дієприкметника навряд чи можна зобразити у вигляді простої суми: “дія”+“якість”. Як зазначає В.В.Виноградов, у семантиці дієприкметника “значення ознаки – відносної або якісної – стикається й поєднується зі значенням дії-процесу” [3:221]. Принципово важливим є твердження В.В.Виноградова про те, що взаємодія категоріальних значень прикметника і дієслова в семантиці дієприкметника виражається не тільки в їх суміщенні, але й в протистоянні, що припускає можливу асиметрію ознак при домінуванні однієї з них.

Дієприкметник, поєднуючи в собі ознаки дієслова і прикметника, виконує типову для прикметника функцію атрибута і типову для дієслова функцію предиката. Крім того, дієприкметник може виконувати функцію напівпредикативного ускладника речення. Напівпредикативні відношення, якими дієприкметник може бути пов’язаний з означуваним словом, утворюють незавершену предикацію. Зазначається, що для вираження незавершеної предикації існують специфічні форми, такі, як *accusativus cum infinitivo* в індоєвропейських мовах, різні дієприкметникові звороти тощо. Завершена предикація представлена в мові повними самостійними реченнями, що характеризуються спеціальною координацією предикативних категорій модальності, темпоральності та персональності, тобто є вираженою актуалізована віднесеність до дійсності.

Через граматичні особливості дієприкметників їх синтаксис є досить складним і до кінця не вивченим. Одні й ті самі дієприкметники в різних ланках речення можуть вживатися подвійно: в одному випадку просте речення стає поліпредикативним, в іншому поліпредикативності не виникає. Цей факт має принципове значення, бо свідчить про те що предикативність дієприкметників – елемент синтаксичної будови речення.

Складне питання про предикативність знайшло висвітлення в багатьох наукових працях. В Академічній “Грамматике русского языка” предикативність розглядається як синтаксична категорія: “значення та призначення загальної категорії предикативності, яка формує речення, полягає у відношенні змісту речення до дійсності” [4:79], а також зазначається, що “предикативність може бути притаманною реченню в цілому і не викликати його розчленування” [4:87].

Інша точка зору обґрунтовується в працях О.М.Пешковського [5] та М. І. Стебліна-Каменського [6], які при визначенні предикативності, яку вони називають присудковістю, виходять із синтаксичного членування речення і вважають її властивістю присудка як члена речення.

Класичним є визначення предикативності В. В. Виноградовим, на думку якого, значення та призначення предикативності, що конкретизується в категоріях модальності, синтаксичного часу та синтаксичної особи, передбачає включення речення до мовлення. Говорячи про те, що в особових формах дієслова “безпосередньо, наочно, морфологічно передані ті граматичні категорії особи, часу і модальності, з якими пов’язане поняття синтаксичної предикативності”, В.В.Виноградов підкреслював необхідність виходу за межі морфологічних категорій дієслова при аналізі предикативності [3:228].

Як відомо, речення є найменшою одиницею, що містить будь-яку модальну точку зору чи реакцію на що-небудь. У кожній мові існують свої обов’язкові моделі побудови речень (кліше). Наприклад, в іспанській мові існує схема S-P→C, де S – підмет, P – присудок, C – додатки та обставини. Проте у такому висловлюванні, як *¿Entendido?* дієприкметник замінює ціле речення *¿Tú me entiendes a mí?*. У подібних випадках ми маємо справу з явищем асиметричного дуалізму: речення має смислову основу, кліше речення – формальну. Те, що утворення типу *¿Entendido?*, є реченням подібним до конструкції *¿Tú me entiendes a mí?* підтверджується інтонацією речення.

Речення з порушеним кліше служать для вираження емоційного стиля. Також важливе значення має вживання граматичних форм у невластивій їм функції, завдяки чому увага адресата акцентується на оцінці того, хто говорить.

Так, бажання мовця підкреслити результат дії, стан справ, впевненість у виконанні його волі підсилюється при використанні дієприкметника, який набуває в структурах типу *¿Entendido?* найбільш яскравого предикативного значення:

- *Usted entrará cobrando dieciséis pesetas; pero de contrato de trabajo, ni hablar. ¿Entendido?* – *Sí, señor; entendido.* (C.J.Cela, 34); *Sandoval. – ... En fin; usted se toma el tiempo que necesite para reflexionar. Natacha. – No es preciso. Aceptado, señor Sandoval.* (A.Casona, 52); *Abuelo. – ahora quiero perderte una cosa. Esta noche en el baile no te separes de mí. ¿Me lo prometes?* *Adela. – Prometido.* (A.Casona, 23); *Capitán. – En cuanto al señor Harrison, le recomiendo la mayor prudencia. Parece que no goza de grandes simpatías entre mis hombres, y si tuvieran que ensayar su puntería con alguien, con nadie lo harían con tanto gusto como con usted. ¿Entendido?* *Harrison. – Entendido.* (A.Casona, 81).

Точка зору мовця має важливе значення в поясненні сутності предикативності: “В конкретному реченні значення особи, часу, модальності встановлюється з погляду того, хто говорить” [3:268]. Точка зору мовця як вихідний пункт для визначення відношення змісту до дійсності – це один з елементів теорії предикативності, які стають особливо актуальними в контексті антропоцентричних тенденцій сучасної лінгвістики.

У лінгвістичних дослідженнях останніх років предикативність все частіше розуміється як категорія, що відбиває подію або факт об'єктивної дійсності і тому вона притаманна не тільки висловлюванню як актуалізованій одиниці мови, а й словосполученню і окремому члену речення, який має пропозитивний зміст, тобто визначає подію або факт [7:12]. Предикативність встановлює місце, час, суб'єкт мовного акту, тим самим дозволяючи кваліфікувати себе як комунікативно-прагматичну категорію [8:320].

Спираючись на праці В.З.Панфілова, О.К.Васильєва-Шведе та Г.В.Степанов визначають предикативність як логіко-граматичну категорію. Що ж стосується питання співвіднесеності предикативності та присудковості, автори Теоретичної граматики іспанської мови, на відміну від В. З. Панфілова, вважають, що “присудковість може бути співвіднесена з окремими випадками предикативності, коли ця остання прив'язана до присудка, а не виражена будь-якими іншими засобами” [9:32]. Отже, предикативність є логіко-граматичною категорією, в той час як присудковість – категорія граматична, що має власну граматичну форму і граматичне значення. Присудковість як здатність бути присудком становить окремий випадок виявлення предикативності. Присудковість завжди знаходить експліцитне вираження в своїх специфічних граматичних формах, тоді як предикативність, окрім випадків її суміщення з присудковістю, здебільшого імпліцитна, точніше, не має певного комплексу граматичних форм.

Питання про вторинну або імпліцитну предикативність цікавило багатьох лінгвістів. Вторинна предикативність трактується як залежна від первинної. Найпоширенішим засобом її вираження є так звані включені предикати, а саме інфінітив, дієприкметник, герундій.

Поняття вторинної предикативності з'явилося у лінгвістиці в зв'язку з визнанням за другорядними членами речення пропозитивного значення. На думку більшості лінгвістів, поняття пропозиції має, ймовірно, сигніфікативний характер, воно вільне від модально-часових чинників і є основою для опису семантичної структури речення. С.Д.Кацнельсон називає семантику речення пропозицією, яка своїм пропозиційним змістом так чи інакше відтворює подію, ситуацію або факт об'єктивної дійсності процесуального чи статичного характеру [10:142]. У семантичному синтаксисі, як і в логіці, пропозицію речення прийнято моделювати у вигляді предикативного виразу, який формується з предиката та його аргументів (семантичних актантів, партиципantів). Структуру пропозиції визначає предикат, який передає відношення між предметами, або ознаку предмета, вказує на певні місця предметів-учасників ситуації (аргументів, партиципantів), їх кількість і роль [11:122-123].

Предикат представляє ситуацію у згорнутому вигляді: знаючи предикат, ми знаємо його валентність і потенційних учасників ситуації [12:122-123]. Пропозиція, утворюючи ядро семантичної структури речення, з одного боку ґрунтується на реальній екстралінгвістичній ситуації, а з другого – підлягає дії законів мови. Тому цілісна характеристика семантичної структури речення може розглядатись з різних боків, які інтерпретуються як аспекти значення (яруси, рівні, ступені), кількість яких може бути неоднаковою. Наприклад, В.О.Белошапкова вважає необхідним розрізняти речення як статичну предикативну структуру і речення як динамічну комунікативну одиницю [13:140]. Т.Б.Алісова звертає увагу на те, що “формально-граматична структура речення і його внутрішня семантична форма не знаходяться у взаємо однозначних відношеннях” [14:4]. Граматично просте речення дуже часто не збігається з його семантичною структурою у випадках, коли містить більше однієї пропозиції, залишаючись за формальними критеріями (одне дієслово в особовій формі) простим. Відсутність прямої відповідності між синтаксичним оформленням речення та його семантикою, що характерне для простого речення в романських мовах, може бути проілюстровано на реченнях, до складу яких входять інфінітивні, дієприкметникові та герундіальні конструкції.

Матеріал іспанської мови дає різноманітні приклади додаткової чи вторинної предикативності. Відомо, що більше однієї предикативної одиниці міститься в таких поверхневих структурах іспанської мови як, наприклад, у складному реченні, реченні з інфінітивним, дієприкметниковим, герундіальним зворотом, у реченні з прийменниковим чи безприйменниковим словосполученням, що виконує функції предикативного означення, обставини, додатка. Відношення додаткової предикативності Ю.О.Рилов підрозділяє на семіпредикативні та квазіпредикативні. Перші виникають тоді, коли суб'єкти основної та додаткової пропозицій не збігаються (*tengo un amigo, gran entusiasta de la pesca*), другі – коли суб'єкт основної та додаткової пропозицій один і той самий: *Mi amigo, gran entusiasta de la pesca, vive en el campo* [15:62].

Наявність конструкцій, що створюють семантичну складність речення, яке за своєю зовнішньою організацією залишається простим, свідчить про неоднорідність предикативних зв'язків, ієрархічність головної та додаткової предикативності і дає можливість характеризувати речення як поліпредикативну одиницю.

Поліпредикативність не є сумою двох чи більше предикативних одиниць (ПО). Поняття, що розуміється під цим терміном передбачає певний змістовний зв'язок між ПО, які входять до складу єдиної структури більш високого рангу [13:166].

Цей зв'язок розглядається як певного роду залежність, яка покладає на зв'язані нею об'єкти деякі вимоги і обмеження. Заслугує уваги той факт, що єдність трьох аспектів первинної предикації в складі поліпредикативного цілого може виявитися порушеною. Визначаючи складне речення як поліпредикативну конструкцію, частини якої є предикативними одиницями, синтаксична теорія не дає чіткої відповіді на запитання про те, що означає бути предикативною одиницею, які саме властивості простого речення повинна мати така частина. Зрозуміло, що у відношенні до предикативних частин складного речення вимоги предикативної цілісності, інтонаційної та пунктуаційної закінченості знімаються.

На матеріалі іспанської мови явище поліпредикативності отримало різнобічне висвітлення в дослідженні структури та семантики паратаксиса, гіпотаксиса, асиндетона, граматично простого речення зі складним семантичним субстратом (О.К.Васильєва-Шведе, З.О.Гетьман, Н.М.Корбозерова, Є.В.Літвіненко, Ю.А.Смичковська, Г.В.Степанов, А.В.Супрун, E.Alarcos Llorach, J.A.Franch, S.M.Blecua, S.Gili y Gaya, J.Roca Pons).

Неособові форми дієслова (інфінітив, дієприкметник та герундій) неспроможні повноцінно виконувати функцію присудка через відсутність категорії особи. Проте у складі абсолютних конструкцій вони можуть виражати логічний предикат і мати свій "підмет". Здатність неособових форм дієслова виражати логічний предикат, не будучи присудком, О.К.Васильєва-Шведе та Г.В.Степанов умовно називають предикативністю [9:235]. Абсолютні конструкції з інфінітивом, дієприкметником та герундієм є дуже стійкими носіями предикативності. Вони виражають одночасність або послідовність дій, модальність присудка в особовій формі зумовлює також модальність неособової форми дієслова, що виступає як "присудок" абсолютного звороту.

Між суб'єктом та предикатом абсолютної дієприкметникової конструкції має місце предикативний зв'язок. Специфіка предикативного характеру відносин всередині абсолютної дієприкметникової конструкції полягає в тому, що дія, яка виражена дієприкметником конструкції, співвіднесена не з суб'єктом-підметом, який разом з присудком визначає структуру двоскладового речення, і не з будь-яким іншим іменем-членом цього речення, а зі своїм власним, особливим суб'єктом, який не є членом головного речення.

Проте не завжди абсолютна конструкція може виражати закінчене логічне судження і не завжди має достатньо чітке предикативне значення. З іншого боку, зв'язана конструкція чи поодинокі вжиті дієприкметник іноді можуть виражати закінчене логічне судження і мати предикативне значення.

Для розуміння даного питання суттєвим є інтонаційне відокремлення того чи іншого члена речення. Ще у свій час Л.В.Щерба переконливо показав, що не завжди формальна синтаксична структура речення збігається з його логічною структурою. Вже в самому визначенні синтагми як фонетичної єдності, що виражає єдине змістовне ціле в процесі мовлення – думки [16:86], вчений підкреслює тісний зв'язок між інтонацією та логіко-граматичним членуванням речення. Цей зв'язок проявляється в тому, що "...синтагматичне членування виявляє різний зміст та різну синтаксичну структуру зовні цілком однакових фраз" [17:172].

Відокремлений член речення суттєво змінює своє граматичне значення й характер свого зв'язку з іншими членами речення, порівняно з невідокремленим. С.Хілі-і-Гайя зауважує, що якщо фразу *Los alumnos, viviendo lejos, llegaban tarde a la escuela*, вимовити без інтонаційного виділення герундіального звороту, то герундій в цьому випадку отримає невласливу йому в іспанській мові атрибутивну функцію [18:175]. Так, невідокремлений дієприкметник звичайно виступає в функції означення, але при отриманні ним інтонаційного відокремлення, що виражається на письмі комами, набуває додаткового обставинного значення: *Cecilia, sorprendida, recibió una rosa blanca de la Madre Socorro* (М.Еспиноса, 123); *Las mujeres, avisadas, llegaban todas* (А.М.Матуте, 43). За своїм логічним значенням такі дієприкметники піднімаються до рівня відповідних їм підрядних обставинних речень, отримують більш виражений предикативний зміст.

Як правило, відсутність інтонаційного відокремлення абсолютної конструкції в реченні, незважаючи на наявність в її складі власного "підмета", значною мірою змінює характер її зв'язків з іншими елементами речення: невідокремлена конструкція вже не стільки протистоїть складу речення в цілому, скільки характеризує тільки присудок як поширений другорядний член речення – обставина. Як приклад М. Ф. Самусенко наводить речення: *Mai decía que la música se oye mejor tendido uno en el suelo...* (А.М.Матуте), в якому обставина способу дії виражена абсолютною дієприкметниковою конструкцією. Він вказує, що тісний зв'язок цієї конструкції з дієсловом-присудком в особовій формі проявляється в її контактному розташуванні з присудком на звичайному місці простої обставини і у відсутності інтонаційного відокремлення від усього складу речення [19:27].

Особливо яскраво вираженим виявляється послаблення семантичного значення дієприкметників в невідокремлених абсолютних конструкціях у функції обставини часу. В таких реченнях дієприкметник є ніби рівним за значенням часовим прийменникам: *No pises las calles hasta pasadas las dos de la madrugada – dijo.* (М.Еспиноса, 111); *El bar cerraba pasada media noche...* (J.Goytisolo, 87).

Невідокремленість абсолютної дієприкметникової конструкції, її стислість, тісний змістовний зв'язок не з усім складом речення, а тільки з присудком, що виражається в тому, що конструкція безпосередньо вказує на час здійснення дії дієслова-присудка в особовій формі, призводить до своєрідної контекстуальної граматизації.

Таким чином, інтонаційне відокремлення іспанського дієприкметника, навіть у випадках його вживання без залежних слів, без власного "підмета", призводить до посилення предикативних властивостей дієприкметника, надає йому нового обставинного значення, уподібнює його до окремого підрядного речення.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка. – М., 2002.
- 2.Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Изд.2. – URSS, 2005.
- 3.Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М., 1975.
- 4.Грамматика русского языка. – М., 1960. – Т. II. – Ч. I.
- 5.Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956.
- 6.Стеблин-Каменский М.И. О предикативности // Спорное в языкознании. – Л., 1974.
- 7.Старикова Е.Н. Имплицитная предикативность в современном английском языке. – К., 1974.
- 8.Степанов Ю.С. К универсальной классификации предикатов // Изд. АН СССР. СЛЯ. – 1980. – № 4.
- 9.Васильева-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. Синтаксис предложения. – М., 1981.
- 10.Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л., 1972.
- 11.Вихованець І.Р. Грамматика української мови. – К.,

1993. 12. *Касевич В.Б.* Семантика. Синтаксис. Морфология. – М., 1985. 13. *Белошапкова В.А.* Современный русский язык. Синтаксис. – М., 1977. 14. *Алисова Т.Б.* Очерки синтаксиса современного итальянского языка. – М., 1971. 15. *Рылов Ю.А.* Способы синтаксической связи слов в испанском предложении // Филологические науки. – 1985. – №4. 16. *Щерба Л.В.* Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л., 1958. – Т. I. 17. *Буланин Л.Л.* Фонетика современного русского языка. – М., 1970. 18. *Gili y Gaya S.* Curso superior de sintaxis española. – La Habana, 1990. 19. *Самусенко Н.Ф.* Логико-грамматический анализ осложненного предложения с обстоятельственными абсолютными конструкциями в современном испанском языке. – Днепропетровск, 1978.

СИТДИКОВА І.В., ХАЙЧЕВСЬКА Т.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ “ЕКСПРЕСІЯ” ТА “ЕКСПРЕСИВНІСТЬ” У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Актуальність даної статті визначається необхідністю теоретичного осмислення існуючих підходів до визначення експресії та експресивності у зв'язку з недостатньою розробленістю цієї проблеми у сучасній лінгвістиці, а також зумовлена відсутністю чіткого розмежування експресії та експресивності та необхідністю визначення перспективи їх дослідження на графічному рівні в рамках експресивної графіки.

Метою статті є проведення ґрунтовного аналізу існуючих на сьогоднішній день наукових підходів, визначення експресії та експресивності, дослідження їх характерних ознак та розмежування цих понять.

Об'єктом дослідження є засоби експресії у сучасній французькій мові.

Матеріалом послуговували лінгвістичні термінологічні словники та наукова література присвячена даній проблемі.

Наукова новизна статті полягає в узагальненні результатів проведеного дослідження проблеми визначення суті понять “експресія” та “експресивність” та їх розмежування, а також визначення перспектив наукового дослідження засобів графічної експресії.

Проблема відображення почуття мовними засобами зацікавила вчених ще десятки століть тому, але й дотепер не знайдено єдиного підходу до вивчення явища експресії у мові та мовленні (від лат. *expressio* – вираження). Жоден з відомих підходів не дав повного визначення термінам “експресія” та “експресивність”. Ми звернути увагу на той факт, що вчені часто ототожнюють суміжні поняття “експресія” та “експресивність”. Таким чином, не встановлюючи межі між цими поняттями, дослідники зазвичай розглядають “експресію” і/або “експресивність” як категорію семантичну, прагматичну, комунікативну, стилістичну, естетичну тощо.

Вагомий внесок у розробку проблеми визначення термінів “експресії” та “експресивності” зробили вітчизняні лінгвісти Є.М.Галкіна-Федорук, О.С.Ахманова, Д.І.Ганич, І.С.Олійник, Д.Е.Розенталь, М.О.Теленкова, В.А.Чабаненко та інші. Зазначимо, що неоднозначне вживання цих термінів призводить до плутанини в розумінні самої суті, позначуваних ними явищ. Визначення понять “експресія” та “експресивність” найчастіше відрізняються своїм об'ємом, індивідуальним підходом кожного вченого до цієї проблеми, зумовленим галуззю лінгвістики в якій він працює. Також вагомим фактором є мовний рівень, через призму якого проводиться виявлення характерних рис явища експресії: текст, речення, слово, форма слова тощо. Поступово підходи до формулювання понять “експресія” та “експресивність” еволюціонують від загальних та двозначних до більш конкретних, вузько спеціальних, обґрунтованих функціонуванням певних мовних одиниць.

Французький лінгвіст Ш.Баллі один з перших звернув свою увагу на протиставлення експресивного та нейтрального у мові, чим заклав основу методу ідентифікації. На його думку, експресивність мовних одиниць повинна базуватись на їх протиставленні нейтральним, неекспресивним одиницям. Ми вважаємо подібне твердження застарілим, тому

що у мові не можуть існувати неекспресивні, нейтральні одиниці. Кожна мовна одиниця є певною мірою (потенційно) експресивною, а тому можна говорити лише про більший або менший характер експресивності одиниці у певній мовній ситуації.

Згодом набуло широкого розповсюдження і стало об'єктом загальної критики тлумачення термінів “експресія” та “експресивність” запропоноване Є.М.Галкіною-Федорук. Експресія розглядається вже як посилення виразності, зображальності, збільшення впливової сили висловлюваного; усе те, що робить мовлення яскравішим, сильно діючим, глибоко виражальним, виявляється в експресії мовлення. Експресивність – це ті засоби мовлення, які роблять його виразним, впливовим, зображальним, вражаючим. Експресивні засоби в мові слугують посиленню виразності та зображальності як при передачі емоцій, бажання, так і при передачі думки. Аналізуючи вище наведену точку зору, Л.С.Шіріна не погоджується з протиставленням “експресивне – неекспресивне” (експресія – стандарт) і вважає, що трактування експресії повинно базуватись не на опозиції “виразне – невиразне”, “зображальне – незображальне”, а розумітись як вищий ступінь виразності та зображальності. Дане положення вимагає чіткого визначення, коли ж саме виразність та зображальність перестають бути кількісним і переходять в якісний показник різниці змісту експресивного і неекспресивного висловлювання, експресивної і неекспресивної одиниці. Залучаючи до визначення експресії термін “неекспресивна одиниця” вчені не дають чіткого пояснення що ж власне є неекспресивністю або нейтральністю мовної одиниці. Крім того, й надалі терміни “експресія” та “експресивність” вживаються як синоніми.

У словниках лінгвістичних термінів визначення понять експресії та експресивності дещо змінились. О.С.Ахманова тлумачить експресію як виражально-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) та надають йому образності й емоційного забарвлення [1:524], а експресивність – це наявність експресії. З даним формулюванням погоджуються Д.Е.Розенталь, М.О.Теленкова й уточнюють, що ці виражально-зображальні якості мовлення забезпечуються лексичними, словотвірними та граматичними засобами (експресивною лексикою, особливими афіксами, тропами, фігурами). Українські лінгвісти С.Я.Єрмоленко, С.П.Бирик, О.Г.Тодор також підтримують таке тлумачення терміну “експресія”, а “експресивність” розглядають як здатність мовної одиниці передавати експресію. Наведене визначення експресії та експресивності, на нашу думку, є неповним, хоча його авторами вже зроблено спробу точніше передати основні властивості поняття. Вчені не конкретизують де ж саме передбачається наявність експресії і яким чином мовна одиниця реалізує свою властивість передавати експресію. О.О.Селіванова розглядає лише термін “експресивність”, але у широкому й вузькому розумінні. У широкому розумінні експресивність – це ознака інтенсифікації слів за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, зокрема, логічного змісту, оцінок й емотивності. Експресивність переважно пов'язується з різними видами оцінок й емоціями суб'єкта мовлення й виступає засобом увиразнення тексту. У вузькому розумінні експресивність ототожнюється з одним із конотативних відтінків семантики мовних одиниць поряд з емоційністю, оцінкою й функціонально-стилістичною забарвленістю [2:139]. На нашу думку, такий підхід є невдалим, оскільки зайве розширення та звуження меж одного поняття є неприйнятним і ускладнює розуміння його змісту.

Лінгвісти В.І.Болотов, І.О.Стернін та інші розуміють експресивність як здатність мовного знака виражати інтенсивність предметно-логічної або стилістичної інформації, яку він в собі несе. Експресія, зі свого боку, націлена на привернення уваги до того чи іншого поняття, думки, а через них – до предмета, явища, признака, його стану тощо. Іншими словами, експресія – це виразність, здатність мови та її окремих компонентів посилювати виявлення почуттів, настроїв мовців спеціальними засобами. Наприклад, експресивне слововживання може буди досягнуте за рахунок незвичайної фонетичної реалізації слова

(фонетична експресія) або за рахунок актуалізації незвичного семного набору (смилова експресія). На наш погляд це визначення є не досить вдалим, вчені не проводять чіткої межі, як і попередники, між поняттями “експресія” та “експресивність” і співвідносять їх з виразністю. Звичайно визначення експресивного слововживання є позитивним моментом, хоча його можна розширити, оскільки поряд з фонетичною та смыловою експресією слід розглядати і графічну експресію, яка може реалізується при зміні звичайної графічної форми знаку, слова тощо.

Відштовхуючись від класичних узагальнюючих визначень “експресії” і/або “експресивності”, вчені поступово починають шукати інші підходи для більш точного та детального опису й розмежування цих понять, з метою уникнення двозначності у їх розумінні. Робляться спроби дослідження експресії мовних одиниць різних рівнів, зокрема тексту, речення, слова, фонем тощо. Таким чином, підтверджується думка про, те що кожна одиниця мови/мовлення може бути експресивною. Зокрема І.В.Арнольд вивчала “експресію” та “експресивність” на рівні тексту. Експресія визначається як властивість тексту або частини тексту, яка передає смисл зі збільшеною інтенсивністю, і має своїм результатом емоційне або логічне підсилення, яке може бути або не бути образним. Відповідно експресивність, в цілому, є загальною властивістю специфічних областей тих сфер, одним із обов’язкових параметрів яких є інтенція посиленого впливу на адресата і/або інтенсивність самовираження останнього. Знову ж таки, вузьке тлумачення досліджуваних явищ не дозволяє вважати його універсальним і застосувати його для інших мовних одиниць, що спонукає вчених змінити підхід до вивчення експресії та експресивності.

На сьогоднішній день проблема визначення експресії та експресивності мовних/мовленнєвих одиниць детально досліджена з точки зору їх семантичного наповнення, ось чому у більшості випадків вчені визначають “експресію” і/або “експресивність” як семантичну категорію. Враховуючи попередній досвід, свій внесок у розробку цієї проблеми зробили Л.М.Васильєв, Р.А.Нехліна, В.М.Телія, В.Н.Цоллер. Мовленнєва експресія і/або експресивність сприймається як основа образної мови, а саме виражально-зображальні властивості мовлення, які відрізняють його від звичайного, стилістично нейтрального, роблять мовленнєві засоби яскравими, образними, емоційно забарвленими. Експресивність надає мовленню виразності за рахунок взаємодії змістового боку мовної одиниці, висловлення, тексту, оцінного й емоційного відношення суб’єкта мовлення до того, що відбувається у зовнішньому чи внутрішньому для нього світі. Сутність та закономірності створення мовленнєвої експресії виявляються на фоні стилістично нейтральних мовленнєвих засобів. Саме не-нейтральність, відсторонення, деавтоматизація експресивності надає мовленню незвичайності, а тим самим і виразності. Суть експресії полягає в її постійному зв’язку із смыловими відтінками, які дозволяють мовцю (або тому, хто пише) виразити своє ставлення до предмета думки. Експресивність мовлення – це своєрідний характер словесного вираження інтелектуально-чуттєвого сприйняття світу, те, що робить мовлення яскравим, сильно діючим, глибоко вражаючим. Саме тому мовні засоби створення експресії досить різноманітні, неоднорідні та історично змінювані, тому це явище може виражатися засобами усіх мовних рівнів. Зроблено спробу розмежування двох лексичних дублетів “експресія” та “експресивність”. Експресію розглядається з точки зору прагматики і пояснюється як функціональна категорія (виразність, збільшення впливової сили сказаного), а експресивність – через призму семантики саме як семантична категорія (семантична контрастність, яскравість, незвичайність), внутрішньо притаманна властивість слова, один із компонентів конотації. Крім того, експресія розглядається як прагматична категорія екстралінгвістичного рівня, а експресивність – як семантична категорія лінгвістичного рівня. Оскільки царина семантики – це змістове наповнення мовної одиниці, незрозумілим залишається про яку саме експресію і/або експресивність іде мова – мовну

(закладену в семантиці слова) чи мовленнєву (яка з'являється в лише певній мовленнєвій ситуації). Можна констатувати, що у визначенні даних термінів з'являються нові вагомі деталі, але опис явищ є ще неповним.

Як бачимо єдиної думки й щодо терміну на позначення експресивного компоненту змісту слова також не знайдено. Найчастіше у роботах зустрічаються терміни “смісловий відтінок” або “конотативний відтінок”, хоча існує і вузьке визначення експресії як конотації. Звідси випливає, що експресивність мовної одиниці породжується конотацією, при чому поняття конотації ширше за поняття експресивності. Конотація – непередметний, кваліфікативно-оцінний, емоційно-оцінний зміст, свого роду „оцінна структура”, пов'язана з відображенням суб'єктивних аспектів сприйняття людиною дійсності, емоційного ставлення людини, її суб'єктивної оцінки, думки про предмет висловлення, образного бачення, образних асоціацій і стереотипів. В ієрархії компонентів конотації експресивність займає підпорядковане положення, сприяючи за допомогою семантичної контрастності кращому донесенню логічної та емоційно-оцінної інформації до перцепієнта. Експресивність – це посилення сигналу про схвалення чи несхвалення існуючого стану речей з боку мовця та сприйняття цього сигналу адресатом. Більш детальний підхід до вивчення цих явищ пропонує В.І.Шаховський. У вивченні експресивності слова окреслено два аспекти, зокрема ономасіологічний (який передбачає вивчення експресивності з боку денотата/референта, які являють собою екстралінгвістичну основу експресивності) та семасіологічний, тобто лінгвістичний аспект (вивчення експресивності з боку знака). Експресивність слова, відповідно, визначається як семантичний феномен, що виділяє слово спеціальним набором як денотативних так і конотативних сем, з метою більш ефективного впливу на адресата за рахунок прискореного доведення до його сприйняття смислу висловлювання, а також для самовираження свого ставлення до об'єкту мовлення, до суб'єкту та до ситуації спілкування [3:41]. А.М.Комарова по-іншому розглядає цю проблему, на її думку, експресивність (в широкому сенсі) протиставляється номінації і пояснюється як передача ставлення до того, що називається (або як інформацію неденотативного характеру). З цього твердження випливає, що експресивністю можуть характеризуватися мовні одиниці різних рівнів, включаючи фонемний (а, на нашу думку, й графемний) [4:31]. З огляду на таке визначення, експресивність є не лише елементом мовлення, який виникає у результаті відбору й вживання мовних одиниць у процесі комунікації і який не належить значенню слова та мовній формі. Крім того, типи експресивності можуть відрізнятися в залежності від одиниці, в якій вона актуалізується, від способу і засобу, що її представляють, та від національно-специфічного для різних мов. Відтепер аналіз явищ експресії та експресивності провадиться і через призму функціонального підходу.

Як функціональну категорію експресію та експресивність досліджував А.Г.Баранов [5:55] та інші. Оскільки експресія носить функціональний характер, то вона не може входити в семантичну структуру слова, тому слів експресивних самих по собі немає, крім того виділити експресивні семи дуже важко. У даному випадку мова може йти лише про потенційну експресивність слова. Вважається, що емоційні стани людини характеризуються внутрішнім переживанням (зміст) та зовнішнім проявом (експресія, до якої входять фізіологічні зміни внутрішніх органів та реакцію поведінкою – фонацію, міміку, пантоміміку, мову). Мовні засоби передачі внутрішнього переживання включають в себе просодичні засоби, лексику, морфологічні засоби, синтаксис (способи побудови висловлювань). Важливою особливістю усіх лінгвістичних і паралінгвістичних засобів є те, що жоден з них не є самодостатнім, а лише різні їхні комбінації можуть з різною повнотою та вираженістю передати емоційний стан особистості. Це доводить, що і функціональний підхід є актуальним для вивчення експресії та експресивності. З огляду на це пропонується широке й вузьке визначення терміну “експресивність”. Експресивність у широкому сенсі – це виразність,

значний вияв думок та почуттів (що супроводжуються емоціями), специфічно характерний для кожного функціонального стилю, що володіє варіативним потенціалом передачі одного й того ж об'єктивного смислу, забарвленого емоціональним переживанням у прямій чи опосередкованій номінації. У вузькому розумінні терміну “експресивність” – це яскраве вираження емоційного стану (передусім емоцій і афекту) в основному опосередкованими способами номінації. Основним параметром прямої номінації є безпосереднє позначення емоційного стану (почуття і/або емоції) семами сигніфікативного компоненту значення лексичних одиниць, що підтримуються конотаціями. Прикладом опосередкованої номінації є просодичні засоби, які у багатьох випадках виражають зміст емоцій та почуттів, актуалізуючи афективні конотативні семи. Для нашого дослідження цікаво те, що в писемній мові індикація просодичних засобів відбувається графічно. На нашу думку, вузьке розуміння експресивності є більш повним і логічним, оскільки широке визначення є узагальнюючим та сприяє розбіжності у розумінні цього феномену. Оскільки створення експресивності розглядається як одна з функцій мовної одиниці, залишається відкритим питання про шляхи реалізації цієї функції у конкретній ситуації спілкування.

Вивчення явищ експресії та експресивності як категорії комунікативного плану знайшло своє відображення у роботах Є.І.Шейгала, М.М.Кожині, Ю.Д.Каражаєва, К.Г.Джусоевої та інших вітчизняних науковців. Вчені доводять, що справжня експресія виникає в основному в мовленні, під час організації повідомлення. Експресія і/або експресивність призначена адресату, вона по своїй природі комунікативна, а значить прагматична. Це поняття розуміється як комунікативно-функціональне, мовленнєве, хоча, природно, потенційно зафіксоване у мові, оскільки факт мовлення передуює мові. Поняття експресивності можна інтерпретувати як об'єкт комунікативної лінгвістики, який представляє собою і прагматичний засіб актуального поділу – вибору реми того чи іншого тексту. Іншими словами експресивність варто визначати як логічне, естетичне, емоціональне виділення – вибір мовцем найбільш значимої – прагматичної – частини, тобто реми висловлювання. Експресивність проявляється лише в комунікативному акті, де інколи вербальні способи її вираження супроводжуються невербальними засобами (семіотичними жестами, мімікою, паузами, фонацією тощо), а також в якості пресупозицій включають ситуацію, контекст, тему та інші моменти акту. Експресивність визначається не як сума семантичних компонентів, а як здатність слова збільшувати впливову силу висловлювання за рахунок наявності в його семантиці таких компонентів як образність, емоційність, інтенсивність. Разом з тим піднімається питання про розмежування мовної та мовленнєвої експресії: у першому випадку як сукупності взятих поза контекстом конотацій мовних одиниць, у другому випадку – як найкраща реалізація мовними одиницями у мовленні її комунікативних задач, що потребує їх особливої організації і створює загальне забарвлення мовлення та певну експресивність. Виходячи з цього, експресію слід розглядати у двох аспектах: стилістичному та прагматичному. Стилiстичне значення – це стратегія мовця, його відношення до мовних засобів, яке полягає у виборі найкращого засобу для впливу на слухача. Прагматичне значення – це позиція слухача, тобто відношення мовних засобів до слухача: передаючи ту чи іншу об'єктивну інформацію (пропозицію, семантику, глибинну – рольову – структуру), комунікативні засоби впливають на емоції слухача, а через них і на його думки. Зрозуміло, що стилістичні і прагматичні значення тісно пов'язані між собою, оскільки мовець обирає мовні засоби – поверхневі структури – для того, щоб найбільш ефективно впливати на адресата. Як бачимо комплексний підхід до визначення поняття експресії є досить повним і ґрунтовним.

Відштовхуючись від стилістичного аспекту експресії, вітчизняні лінгвісти А.Д.Гнатюк [6:3] та В.Н.Гридін [7:591] стверджують, що експресивність – це семантико-стилістична категорія, яка передбачає здатність мовних/мовленнєвих одиниць відбивати емоційні та

оцінні ставлення суб'єкта мовлення, і саму наявність експресії. Іншими словами, експресивність – це сукупність семантико-стилістичних ознак мовної одиниці, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження мовця до змісту чи до адресату мовлення. В результаті актуалізації експресивних засобів мови, саме поєднання і взаємодія яких дозволяє майже кожній одиниці мови виступати носієм експресивності, мовлення набуває експресії, тобто здатність передачі психічного стану мовця.

Також експресія вивчається з точки зору механізму її створення. Самі по собі мовні одиниці можуть мати різноманітні зображальні та виражальні можливості, які можуть підсилюватися (або, навпаки, зникати) у зв'язку з певною організацією мовлення, певною схемою, абстрагованою від її конкретного наповнення. Саме така схема, на думку Т.Г.Хазагерова, і повинна розглядатись як експресивний засіб. Як наслідок, виділяється експресивна схема (абстрактна мовна схема, що відсилає адресата від одного повідомлення до іншого), експресивне значення та експресивна форма. Лише конкретизуючись та органічно вписуючись у висловлення експресивне значення, закладене в експресивній схемі, втілюється в експресивній формі. Такий підхід дозволяє одночасно вивчати експресію на різних рівнях. Для нас важливим є виділення експресивної форми, оскільки графіка відповідає саме за формальну сторону повідомлення.

Продовжує дослідження вже у новому руслі український лінгвіст В.А.Чабаненко [8:7]. Експресія визначається як складна лінгвостилістична категорія, що спирається на цілий комплекс внутрішньомовних, психічних та соціальних факторів і виявляється як інтенсифікація повідомлюваного, як збільшення вражаючої сили вислову; експресивність – це сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність, така психологічно чи соціально мотивована властивість мовного знака, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача (читача). На думку вченого, експресія виявляється лише на мовленнєвому рівні, а експресивність буває як мовленнєвою, так і мовною. Тобто інтенсифікація виразності мовного знака відбувається лише в мовленні (усному чи писемному), лише під час практичної реалізації комунікативно-інформативних можливостей мовної системи. Невіддільність експресії від мовлення пояснюється тим фактом, що саме у мовленні мовний елемент набуває конкретний інтонаційно-емфатичний, фонічний (на наш погляд, й графічний), граматичний і стилістичний розвиток відповідно до певної життєвої ситуації, потреб словесної творчості індивіда. З огляду на проблематику нашого дослідження, ми вважаємо, що саме В.А.Чабаненко пропонує найбільш повне тлумачення термінів “експресія” та “експресивність”, оскільки вже окреслено чіткі межі функціонування цих явищ у мові та мовленні, дані визначення досліджуваних понять можна застосувати для опису властивостей одиниць усіх мовних рівнів, зокрема й найнижчих. Отже, різниця між цими термінами є очевидною: оскільки, згадані явища перебувають у тісній взаємодії, то відмінність між ними полягає у різних сферах їх функціонування у мовному середовищі.

Проаналізувавши вищенаведені визначення термінів “експресія” й “експресивність”, ми дійшли висновку, що незважаючи на свою традиційність, поняття експресії та експресивності у системі лінгвістичних категорій і досі не одержали повного визначення, і часто ототожнюються з іншими суміжними поняттями “виразність”, “образність”, “інтенсивність” тощо. Зокрема явище експресії набагато менше вивчене лінгвістами, ніж явище експресивності. Експресію, на нашу думку, слід розглядати як лінгвостилістичну категорію, яка збільшує виразність повідомлюваного, його виражальну силу, і є тісно пов'язаною з мовленням (усним чи письмовим) оскільки, інтенсифікація виразності мовної одиниці здійснюється лише під час її практичної реалізації. Дослідження експресивності

мовних одиниць потребує не одностороннього, а комплексного підходу, з метою найбільш ґрунтовного її вивчення з різних точок зору.

Спираючись на той факт, що явище експресії здатне реалізуватись лише в мовленні (зокрема в письмовому), ми вважаємо доречним вживання терміну “експресія” для позначення інтенсифікованих виражально-зображальних властивостей мовлення з метою адекватного розуміння адресатом задуму адресанта.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні ролі експресивності як характерної риси мовних/мовленнєвих одиниць, що використовуються для створення експресії, зокрема графічних засобів експресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. М.: КомКнига, 2005. 2. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. 3. *Шаховський В.И.* Ономасиологический и семасиологический аспекты экспрессивности // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1987. – С.40-47. 4. *Комарова А.М.* О соотношении субституции и экспрессивности // Экспрессивность на разных уровнях языка. – Новосибирск: НГУ, 1984. – С.31-41. 5. *Баранов А.Г.* О видах функциональной экспрессивности // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1987. – С.54-59. 6. *Гнатюк А.Д.* Средства создания экспрессии и её интенсификации: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04/ КУ им. Т.Шевченка. – К., 1984. 7. *Русский язык:* Энциклопедия. – М.: Дрофа, 1997. 8. *Чабаненко В.А.* Стилистика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002.

СИГАЛ М.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ПЕРСОНАЖІВ В КОНТЕКСТІ МОДИФІКАЦІЇ ВІДНОСИН МІЖ АВТОРОМ ТА ЧИТАЧЕМ У ХХ СТОРІЧЧІ

Література завжди будує модель поведінки людини, причому кожна епоха має свою власну. У ХХ сторіччі увагу авторів привертає внутрішній універсум людини; це століття відзначається зверненням до “Я” людини. Це – “Я”, яке думає, відчуває, згадує, мріє, сприймає, оцінює, сумнівається. Відбувається психологізація оповіді, і ця психологізація визнається тенденцією розвиненої художньої комунікації і стає об’єктом інтегрованого та пильного дослідження. Поява нових тенденцій та змін обумовлюють **актуальність** статті. **Метою** статті є дослідження ролі автора-творця у психологізованих текстах та дослідження відносин між автором, читачем та художнім персонажем. **Предметом** статті є дослідження змін у світовій літературі та у латиноамериканській зокрема, а також аналіз явища “поліфонічний текст”. **Об’єктом** статті є поліфонічний текст та використання автором невластивого мовлення для передачі художньо опрацьованого внутрішнього світу персонажів.

Згідно з планом автора, персонаж визначає власне “Я”, пізнає навколишній світ, формує власну картину всесвіту і знаходить у ній власну істину, виявлення якої складає зміст реального процесу пізнання. Постать автора є структурним принципом художнього тексту, що поєднує план вираження та план змісту та робить їх нероздільними. Автор будує текст відповідно до свого розуміння дійсності, свого життєвого досвіду, тобто відповідно до своєї індивідуальної картини світу. Автор завжди знає більше за своїх героїв, він оцінює світ із більш високих та якісно інших позицій, ніж персонажі його художнього твору. Поведінка персонажів та їх мовлення завжди є результатом авторського задуму.

В якості **ілюстративного матеріалу** нами було обрано твори сучасного мексиканського письменника К.Фуентеса. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше на матеріалі іспанської мови були показані механізми реалізації психологізму з урахуванням історико-культурного контексту.

Досліджуючи текст, читач намагається розшифрувати його, віднайти думки, які намагався донести автор, але, оскільки текст є безкінечним у смисловому відношенні (термін Лукіна), кожен відшукує свій зміст та отримує свій власний досвід. *“Розуміння є повторення процесу творчості у зміненому порядку”* [1:151].

Художній текст являє собою ціле; усунування будь-якої частини тексту призводить до втрати унікальної цілісності [1:84]. У кожному тексті є такі частини, без яких розуміння тексту є неможливим або неповним. Ці частини називають “смисловими віхами” (А.Н.Соколов), або “смисловими ядрами” (А.Р.Лурія). Під час передачі внутрішнього світу героя автор може використовувати ці віхи для залучення читача до своєї системи оцінок, а також переводити лінійну структуру оповідання у вертикальну.

Кожен текст є дискретним, він наче багаторусна або багаторівнева система, якою має оволодіти, або яку має розв’язати читач. Одним із рівнів є внутрішньотекстовий рівень: на ньому читач-інтерпретатор має зрозуміти задум автора та текстову комунікативність. Але, як зазначає В.А.Лукін, це не є обов’язковим, тому що скільки інтерпретаторів, стільки думок-інтерпретацій, зрозуміти задум може лише читач-співтворець. Головною є зацікавленість з боку читачів-інтерпретаторів. На думку вченого, сам автор іноді усвідомлює свій задум лише після написання твору, тому що у процесі творчості задум може змінюватися. Для з’ясування задуму краще всього звертатися до чернетки. Окрім внутрішньотекстового, існують граматичний та лексичний рівні тексту; обидва ці рівні підпорядковуються задуму автора. Виходячи із власного задуму, автор-творець підбирає лексику та оформлює граматику.

При вивченні та дослідженні художнього тексту лінгвістику цікавить мовлення героїв та засоби мовного впливу одного героя на іншого. *„Під час вивчення тексту виникає проблема співвідношення таких факторів тексту як пневмосамотичний (або духовно-тілесний) та грама-семіотичний (або письмово-знаковий) або, умовно кажучи, “голос” та “письмо”* [2:1].

І.Р.Гальперін зазначає: *“Текст – це витвір мовленнєво-творчого процесу, який має завершеність, об’єктивований у вигляді писемного документа, літературно опрацьований відповідно до типу цього документа, витвір, який складається із назви і ряду особливих одиниць, поєднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв’язку, який має певну спрямованість та прагматичну настанову”* [3:11].

Кожен читач намагається віднайти, зрозуміти задум автора; лінгвіст, у свою чергу, намагається дослідити засоби, мовні одиниці, якими автор реалізує свій задум. Маючи задум абстрактний, невизначений, непевний, автор тексту перетворює його на матеріальну дійсність. *“Автор та інтерпретатор рухаються в протилежних напрямках: автор – від нелінійного та умоглядного задуму до матеріальної лінійної форми тексту, інтерпретатор – від лінійної форми сприйнятого ним тексту до його можливої і завжди нелінійно організованої структури”* [1:89].

І.Р.Гальперін виділив основні текстові категорії, які складаються із: цілісності, інтеграції, відносної завершеності, розгортання та послідовності. Текст як семіотичне утворення має такі риси як закритість, інтенціональність та когерентність.

Н.Д.Арутюнова зазначає: *“Мистецтво перетворює задум на правду”* [4:555]. Предметом мистецтва, творчості має стати життя людини, що фіксується та відбивається у тексті. *“Описуючи події, історик тяжіє до істини, а письменник – до правди”* [4:555].

Особливістю текстів ХХ сторіччя є пильна увага не до соціального життя людини, її протиставлення соціальним нормам, а саме до її внутрішнього світу, який є індивідуальним, особливим, глибинним, але водночас передає безмежність кожної людської душі. Саме в цей період з’являються тексти психологічної прози, які моделюють у художній формі внутрішній світ людини. Особливістю цих текстів є те, що вони

показують та відбивають процеси свідомості, не пояснюючи їх, тобто індексально. У цих текстах виникає ілюзія когнітивної діяльності персонажа без авторського втручання, що в свою чергу змушує читача проявляти когнітивну активність, долучатися до процесу співтворчості. Опис психологізму в якості композиційно-сислової домінанти текстового цілого вимагає виявлення таких концептуальних основ як “інтеріоризація”, “екстеріоризація”, “самооб’єктивація”, “егоцентризм”, “інтимізація” [5:16].

У ХХ сторіччі змінюються відносини між героєм та автором, а також між автором та читачем. Відстань між читачем та персонажем зменшується, в той час як між автором та персонажем – збільшується, змінюються взаємовідносини антропоцентрів художнього тексту, і висувається на рівні змісту та значення тексту антропоцентр “персонаж”. До цього періоду вважалося, що текст, який описує людські життя, не може бути лише дескриптивним, нейтральним, у ньому в будь-якому разі висловлюється ставлення до норми, а отже, є етична оцінка; модерністські та постмодерністські тексти зруйнували цей постулат і навпаки, не засуджують людину, не дають оцінку її поведінці, а показують її такою, яка вона є, залишаючи за нею право бути слабкою, гріховною, багатоликою. Зменшення відстані між читачем та персонажем інтимізує оповідання; діалог реальних, дійсних свідомостей автора та читача замінюється видимістю діалогу рівноправних свідомостей персонажа та читача.

Відсутність у тексті чітко вираженої авторської думки надає читачеві “необмежені права” і дозволяє гнучкість інтерпретаційної програми. Як зазначає І.О.Щирова, *“важливим компонентом текстової стратегії в психологічній прозі є нечітко виражена присутність автора в якості когнітивного суб’єкта та творця когнітивного об’єкта (персонажа)”* [5:32].

Голоси автора та героя тісно переплітаються, вже не спостерігається чітка присутність автора як когнітивного суб’єкта та творця когнітивного об’єкта-персонажа. Розшарування авторського “Я” є гносеологічною основою психологізму.

У 20-ті роки ХХ століття російський літературознавець М.М.Бахтін у своїй праці “Проблеми поетики Достоевського” висуває концепцію одноголосого та двоголосого слова, зазначаючи, що багатоголосся (поліфонія) вривається у світову літературу після Ф.М.Достоевського. М.М.Бахтін вважає Ф.М.Достоевського творцем поліфонічного роману. Термін поліфонія – (грец. ...– “багатоголосся”) – це багатозвуччя, засноване на одночасному гармонійному поєднанні та розвитку рівноправних, самостійних мелодійних ліній, один з найважливіших виражальних засобів у музиці та поезії. У тексті читач спостерігає кореляцію авторського мовлення та чужого мовлення: з одного боку, вони утворюють в тексті єдине художнє ціле, а з іншого боку, чуже мовлення є специфічним пластом оповідної структури, тобто в тексті з’являється взаємопроникнення мовленнєвих планів двох суб’єктів: автора та персонажа. *“Чуже мовлення мислиться мовцем як висловлювання іншого суб’єкта, першопочатково цілком самостійне, конструктивно завершене й таке, що лежить поза цим контекстом. От із цього самостійного існування чуже мовлення переноситься в авторський контекст, зберігаючи в той же час власний предметний зміст і хоча б рудименти власної мовної цілісності й першопочаткової конструктивної незалежності”* [6:61]. Поліфонія романної оповіді – це переплетіння висловлювань та оцінок героя та автора. У поліфонічному романі діалог головних героїв між собою і автором не завершений. Голос персонажа будується як голос самого автора. *“Те, що виконував автор, виконує тепер герой, описуючи себе сам з усіх можливих точок зору”* [7:33]. Поліфонічним текст стає тоді, коли є присутнім “інший” а отже, з’являється інший акт висловлювання. *“Автор може описувати події нібито зі сторони або ставити себе в певну внутрішню, по відношенню до оповідання, позицію”* [1:96].

Як приклад поліфонічного роману ми наводимо фрагменти із творів мексиканського письменника Карлоса Фуентеса “La cabeza de la hidra” та “Una familia lejana”. Творчість Карлоса Фуентеса відзначається намаганням автора досягнути суті Мексики, віднайти “мексиканську душу”, визначити роль батьківщини у сучасному світі. Твір “Una familia lejana” відносять до філософських творів. В романах К.Фуентеса окрім автора, який оповідає, завжди з’являється ще один автор-герой, який спочатку приховується від читача і з’являється вже майже у кінці, коли стає зрозумілим, що це оповідь-спогади.

Головний герой роману “La cabeza de la hidra”, Félix Maldonado, працює у державній установі, але, як стає зрозумілим наприкінці твору, входить до складу таємного товариства. Автор веде опис зовнішніх подій, але водночас є другом головного героя та керівником таємного товариства:

1) *“La lluvia no cesaba y limpiaba al impermeable de los galones que se había ganado en la justa contra Abby Benjamín; polvo, lodo y grasa. No era mucho pero Félix se sintió libre por primera vez desde que aceptó; en nombre de la humillación de su padre; la misión que le encomendé. Por fin había hecho algo por sí sólo; sin que yo se lo ordenara o le preparase las circunstancias para obligarlo a hacer lo que yo quería pero haciéndolo creer que él lo hacía por su propia voluntad. Había vengado a Sara Klein y no había comprometido a los humildes; Memo, Licha, la placera gorda”.*

2) *“El encargado lo acampañó al 906 y Félix reunió en una maleta algunas prendas para vestir, objetos de aseo personal y cheques de viaje. Folleteó éstos; todos estaban firmados en la parte superior izquierda por Félix Maldonado. Luego marcó el número de teléfono. Al escuchar mi voz Félix dijo...”.*

Діалоги між Феліксом Мальдонадо та керівником таємного товариства–автором – завжди відбуваються англійською, і у якості таємного коду використовуються твори В.Шекспіра:

–*When shall we two meet again?*

–*When the battle’s lost and won*– le contesté–. *Good news?* (Mercader de Venecia, 1, 14)

–*Good news*– respondió Félix con la voz quebrada.

–*Ha, ha!*– reí–. *Where?* (Ibíd)

–*In Genoa*– murmuró Félix–. *I pray you, which is the way to Master Jew’s?* (Ibíd., i, 2)

У філософському романі “Una familia lejana” з’являються глави, які мають окрему, самостійну назву. Таку жанрову своєрідність К.Фуентеса називають “роман-колаж”, “роман-репортаж”, “поєднання хроніки та фрески”. Кожен з цих персонажів є абсолютно незалежним і веде оповідь від першої особи. У цьому романі сам автор визнає своє багатоголосся, коли головний герой Бренлі у розмові зі своїм другом зізнається, що всі історії про життя (героїв цього роману) Клеменсіти, Віктора Ередія, Мамзель, ці люди оповідали йому різними голосами.

У текстах психологічної прози розповсюдженим є використання невластиве-прямого мовлення (далі НПМ), тому що саме воно відображає переплетіння авторського плану мовлення та плану мовлення героя. “В романістиці невластиве-пряме мовлення розглядається як результат особливої взаємодії та взаємопроникнення мовленнєвих планів двох суб’єктів: того, який передає, (автор) та того, який говорить, (персонаж)” [8:3]. Дослідження невластиве-прямого мовлення як способу передачі чужого мовлення порушує питання про засоби взаємодії в тексті двох суб’єктів та їх вплив на семантико-синтаксичну організацію контексту.

Проблема НПМ має давню традицію і вивчалася філологами різних шкіл. Особливий інтерес представляє НПМ як гетерогенний, поліфонічний текст. Взаємодія між власним та іншим (чужим) мовленням стала основою концепції М.М.Бахтіна про

одноголосе та двоголосе слово. Чуже (інше) мовлення корелює з авторським мовленням і саме тут виникає ускладнення та несприйняття тому що, з одного боку, чуже мовлення є окремим та самостійним, а з іншого – становить єдине ціле з авторським мовленням. Саме завдяки М.М.Бахтіну термін НПМ закріпився у філологічній науці. Л.С.Гагаріна дослідила вертикальний контекст мовлення, який містить у собі НПМ, і дійшла висновку, що на семантичному рівні НПМ, яке входить до понадфразового контексту, розкриває зміст об'єкта мовлення з позиції того суб'єкта, що говорить. Основною функцією НПМ є передача чужої думки, внутрішнього мовлення персонажа. НПМ трактується як *“засіб передачі висловлювань персонажа для інших та його думок для себе з більш-менш повним збереженням їх лексико-фразеологічних, інтонаційних та синтаксичних особливостей при зрушенні особових (присвійних) займенників та видо-часових форм дієслова згідно з планом авторської оповіді, а під час передачі думок для себе – збереженням морфологічних особливостей”* [3:29]. Тут виникає багато заперечень з боку науковців, і, незважаючи на велику кількість досліджень, вчені не дійшли єдиної точки зору. Розбіжності стосуються наявності слів автора, а також транспозиції займенників та часів.

Б.А.Успенський є автором концепції, у якій простір тексту розуміється як результат взаємодії безлічі точок зору: автора, персонажа, отримувача (читача). Точки зору автора, персонажа та читача можуть як співпадати одна з іншою, так і бути різними. При наявності в тексті декількох не співпадаючих точок зору, серед яких можлива й авторська, виникає явище поліфонії [1:95].

У 60-70-ті роки ХХ сторіччя відбувається так званий “латиноамериканський бум”, з'являється нова літературна течія – “магічний реалізм”. Термін “магічний реалізм” ввів мистецтвознавець Франс Ро у 1925 році. Цей термін – “магічні реалісти” – було ним використано по відношенню до молодих художників. Через рік італійський письменник та критик М.Бонтемпеллі використав цей термін у своїй статті. З часом, цей термін не вживався і відродився завдяки венесуельському критику А.Услару-П'єтрі, який використав цей термін відносно латиноамериканських письменників. В іспаномовному середовищі поняття “магічний реалізм” з'являється у 1927 році, після публікації перекладу Х.Ортеги-і-Гассета книжки німецького теоретика “Магічний реалізм”. Новаторство сучасного латиноамериканського роману полягає у зверненні до міфологічного мислення, де дійсність пропущена крізь призму фольклорної свідомості.

Ця епоха починається з таких імен: Мігель Анхель Астуріас, Алекс Карпінтієр-і-Бальмонт, Хуан Рульфо, а також Габріель Гарсія Маркес, Ісабель Альєнде, Маріо Варгас Льоса, Карлос Фуентес, Хуліо Кортасар, Луїс Борхес. Гватемальтійський письменник Мігель Анхель Астуріас свою нобелівську промову у 1967 році назвав “Латиноамериканський роман – свідчення епохи”. Твори цих письменників відносять до жанру “магічного реалізму” або “психологічного реалізму”. Г.Г.Маркес деякі свої ранні твори відносить до “буденного реалізму”, на противагу “магічному реалізму”. *“Із цих романів – свідомо або несвідомо – вилучена чудова реальність”* [9:551].

Психологізм латиноамериканської прози визначається заміною подій навколишнього світу подіями у свідомості персонажа, переважанням у тексті структур свідомості персонажа-квазісуб'єкта, зміщенням часових та просторових планів та домінантною системою комунікації для передачі інформації через канал “Я” – “Я”. Лінгвістичними маркерами психологізації є тропи, еліптичні речення, односкладні речення, парцельовані структури, перцептуальні образи. У романах цих письменників побудований ними світ ніколи не може відповідати реальності, але буденна дійсність завжди вривається в цей світ, і читач вже не може розмежувати дійсний та вигаданий світи. *“Співвідношення “простору у творі та простору реального світу” є неоднозначним”* [1:92].

Як приклад інтимізації та переважання опису подій внутрішнього світу героя над подіями зовнішнього наводимо уривки з твору К.Фуентеса “La cabeza de la hidra”. Головний герой Ф.Мальдонадо, який вже протягом багатьох років закоханий у єврейську дівчину на ім’я Сара, дізнається, що вона зустрічається з його університетським викладачем Бернштейном, який співпрацює з терористичними угруповуваннями в Ізраїлі:

“Hubo una especie de silencio que pareció más largo de lo que realmente fue. Félix notó el mohín de Sara, el ruego silencioso de Bernstein, dejemos allí las cosas, que Maldonado crea esto, que crea lo que quiera, ¿qué importancia tiene Félix Maldonado? Sara tiró la manga de Bernstein, pero el doctor le apartó cariñosamente la mano”.

У романі “Una familia lejana” читач потрапляє у сни головного героя Бренлі. У цих снах він цитує вірші та дізнається про життя родини Ередія.

Тексти психологічної прози становлять інтерес для різних наук: вони досліджуються психологами, філософами, лінгвістами, літературознавцями. Зацікавленість та розповсюдженість цих текстів робить актуальним ідеал “цілісного знання”, яке походить з поглядів П.О.Флоренського, С.М.Булгакова та О.Ф.Лосєва.

До сьогодні залишаються невизначеними до кінця критерії, за якими тексти відносять до психологічної прози. Але основними є: зображення почуттів, думок, ідей персонажа, які потрапляють в центр авторської уваги, а також переважання внутріособистісного сюжетного ряду тексту над зовнішнім зображенням подій та процесів. Характер психологізму залежить від культурно-історичного контексту.

Через відсутність у психологічному тексті експліцитно вираженої авторської оцінки структура оповіді переходить у вертикальну із лінійної. Щоб зрозуміти та відчутти психологізм та присутність Іншого, ми маємо досліджувати вертикальний контекст.

“Психологізм – це сукупність властивостей тексту, які охоплюють його семантику та структуру, які реалізують головну інтенцію автора і функціонально спрямовані на імітацію когнітивної самостійності персонажа”[5:8].

Отже, ХХ сторіччя відзначилось зверненням до внутрішнього світу людини та зміною відносин між автором-творцем та читачем. У свою чергу лінгвістика зацікавилась засобами передачі внутрішнього світу героя, тому зросла увага до внутрішнього мовлення та засобів його художньої трансформації.

Перспективи дослідження передбачають вивчення внутрішнього мовлення, невластиве-прямого мовлення та потоку свідомості як складників поліфонічного тексту та засобів передачі “чужого” мовлення. Також необхідно дослідити “брехню” на предмет обов’язкової присутності в ній іншого акту висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1.Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа: Учеб. для филол. спец. вузов. М.:Изд-во “Ось-89”,1999. 2.Гаричева Е.А. Голосовой аспект поведения героев Ф.М.Достоевского: Авт. дис. ...канд. филол. наук. – СПб., 2001. 3.Ефименко В.А. Дискурсивная характеристика потока сознания в англ. языке: Дис. ...канд. филол. наук. – К., 1997. 4.Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. –М.:Языки русской культуры, 1999. – I-XV, С.543–642. 5.Щирова И.А. Языковое моделирование когнитивных процессов в англоязычной психологической прозе ХХ века: Авт. дис. ...докт. филол. наук: 10.02.04/РГПУ им.А.И.Герцена.– СПб., 2001. 6.Семенюк В.Я. Внутрішнє мовлення: лінгвістичні аспекти інтерпретації української художньої прози ХХ століття: Дис. ...канд. філол. наук. К., 2006. 7.Буцикіна Н.С. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів: Дис. ...канд. філол. наук. – К., 2004. 8.Гагарина Л.С. Вертикальный контекст речи (к проблеме СФЕ, содержащего несобственно–прямую речь): Авт. дис. ...канд. филол. наук. – СПб., 2003. 9.Андреев В. Сто лет одной семьи и осень 73-го года. – СПб., 2002. – С.542-552. 10.Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.:Наука, 1981.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Carlos Fuentes “Una familia lejana”. – Barcelona,1996. 2.Carlos Fuentes “La cabeza de la hidra”. – Barcelona, 1996.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНДИЦІОНАЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ТЕМПОРАЛЬНО-АСПЕКТУАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ В ТУРЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Постановка проблеми й завдань дослідження. Пропонована стаття є частиною інтегрального дослідження темпорально-аспектуального комплексу турецької і української мов у зіставному аспекті; методологічною основою дослідження є двоспрямований функціональний метод [1:6; 2] і метод когнітивного аналізу [3]. Завданнями здійснюваного дослідження є, з одного боку, створення на ґрунті функціонального й зіставного методів “граматики функціонально-семантичних полів” турецької і української мов з метою виведення інвентарю мовних засобів, які слугують для реалізації тієї чи іншої семантичної категорії, що перебуває в основі функціонально-семантичного поля, і, з іншого боку, визначення особливостей репрезентації за посередництвом згаданих мовних засобів тих фрагментів екстралінгвальної дійсності, які в цілому пов’язані з ідеєю часу. Загальною метою дослідження є визначення схожостей і відмінностей у способах концептуалізації навколишньої дійсності турецьким й українським етносами й шляхів їх вербалізації, тобто розкриття специфіки концептуальних картин світу двох досліджуваних мов у тій частині, що пов’язана із всезагальною ідеєю часу.

Зв’язок з науковими темами, програмами й завданнями. Дослідження виконується у межах держбюджетної теми № 6 Київського національного лінгвістичного університету, а також міжкафедральної теми “Актуальні проблеми дослідження східних мов” Інституту східних мов Київського національного лінгвістичного університету.

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. У декількох наших попередніх наукових розробках ми представили окремі результати дослідження – як у частині вивчення функціонально-семантичних полів, так і в частині здійснення концептуального аналізу фрагментів турецької й української концептуальних картин світу [4-15]. У цих статтях ми піддавали докладній дескрипції методологічні принципи виконуваного дослідження й здійснювали детальний критичний огляд джерел, тому не зупинятимемося на них ще раз. Зазначимо лише, що в сучасній тюркологічній науці дослідження функціональних і когнітивних аспектів турецької мови фактично не здійснюються, надто ж можна говорити про брак спеціальних комплексних (інтегральних) досліджень тих чи інших мовних явищ на ґрунті сучасних методологічних положень, зокрема й тієї проблеми, що є об’єктом наших студій, попри всю її значущість і важливість теоретичного й практичного осмислення; цим, власне, й обґрунтовується актуальність і необхідність здійснюваного дослідження.

У представлений статті містяться результати одного із завершальних етапів першої частини нашого загального дослідження – системи функціонально-семантичних полів темпорально-аспектуального комплексу турецької й української мов. Нагадаємо, що під функціонально-семантичним полем (ФСП) ми розуміємо систему різнорівневих мовних засобів, які слугують для реалізації однієї семантичної категорії [16:566-567]. Обов’язковою умовою для виділення ФСП в мові є наявність спеціальних формальних (граматичних) засобів, прототиповою функцією яких є реалізація в мовленні тієї семантичної категорії, що перебуває в основі даного ФСП. Зіставне дослідження – особливо типологічно відмінних мов, як-от турецька й українська – яскраво демонструє відмінності в складі й структурі функціонально-семантичних полів різних мов: певна семантична категорія, яка є ключовою

або, щонайменше, важливою для системи однієї мови виявляється нерелевантною або й навіть неіснуючою в системі іншої мови (пор. [12]).

Як ми згадували вище, наше дослідження присвячене вивченню темпорально-аспектуального комплексу, під яким ми маємо на увазі набір різнорівневих мовних засобів, які слугують для позначення ідеї часу (реалізації дії або стану в часі) й об'єднуються в систему ФСП. Попереднє дослідження дозволило встановити, що в складі темпорально-аспектуального комплексу української мови слід виділити насамперед ФСП темпоральності й аспектуальності [8], які є ключовими автономними ФСП темпорально-аспектуального комплексу української мови; крім того, українському темпорально-аспектуальному комплексові властиві ФСП таксису, яке ми тлумачимо як залежне (неавтономне), імперативності, кондиціональності. На відміну від української мови в турецькій кількість ФСП у складі темпорально-аспектуального комплексу на порядок більша – крім власне полів темпоральності, аспектуальності й таксису (які є спільними для обох мов, хоча за своїм складом істотно різняться) можемо говорити про поля оптативності, кондиціональності, екзистенційності, облігаторності, причинності тощо. Підкреслимо ще раз: коли ми говоримо про відсутність, наприклад, ФСП оптативності в українській мові на відміну від турецької, ми не заперечуємо здатність позначення цієї семантичної категорії засобами української мови, проте в системі граматичних і лексико-граматичних засобів української мови немає таких, для яких реалізація оптативної семантики була б прототиповою функцією; оскільки оптативна семантика реалізується насамперед за посередництвом лексичних засобів, можна говорити про лексичні поля зі значенням оптативності.

Мета дослідження. У представленій статті йдеться про ФСП кондиціональності; нашою метою є визначити структуру ФСП кондиціональності в турецькій і українській мовах, його місце в системі темпорально-аспектуального комплексу обох мов, функціональні особливості складових елементів досліджуваного ФСП, тобто в цілому – схожості й відмінності між описуваними полями в турецькій і українській мовах.

Об'єкт і предмет дослідження. Як стає зрозуміло із вступної частини, в якості об'єкта дослідження постають, з одного боку, концептуальні картини світу турецької і української мов і, з іншого боку, темпорально-аспектуальні комплекси двох досліджуваних мов, які інтегрують формальні (граматичні, лексико-граматичні й лексичні) засоби вербалізації тих фрагментів концептуальних картин світу, які пов'язані з екстралінгвальною ідеєю часу. Предметом дослідження в пропонованій статті є ФСП кондиціональності.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Передусім слід почати з висвітлення проблеми місця ФСП кондиціональності в межах темпорально-аспектуального комплексу і власне з'ясувати підстави, на яких це поле включається до складу названого комплексу. Очевидним є те, що ключовим (ядерним) елементом темпорально-аспектуального комплексу є ФСП темпоральності; безпосередньо до нього прилягає й ФСП аспектуальності, оскільки ані в українській, ані в турецькій мові (хоча й у доволі відмінних фактичних варіантах [8]) реалізація темпоральної семантики неможлива (в українській – ніколи, у турецькій – майже ніколи) без відриву від аспектуальної семантики. Безсумнівною є й приналежність до темпорально-аспектуального комплексу ФСП таксису (як такого, що позначає залежні відносно-часові відношення [7]). Характеризуючи сукупності інших ФСП, можемо побачити, що всі вони цілком логічно дихотомічно поділяються на такі, для яких темпоральна складова є другорядним, але значущим семантичним компонентом, і такі, для яких темпоральний компонент є нерелевантним. Так, кондиціональна семантика неможлива без темпоральної складової (ми можемо говорити про умову, пов'язану з дією, у теперішньому, минулому, майбутньому відтинках часу); так само в турецькій мові імперативна чи оптативна семантика неможлива без темпоральної складової. Саме тому ці поля, так само як і деякі інші, що містять темпоральну семантику, цілком логічно

включаються нами до складу темпорально-аспектуального комплексу. Натомість, наприклад, ФСП персональності чи становості жодним чином не залежать від темпоральної складової – вони пов’язані лише із суб’єктно-об’єктними відношеннями й, відповідно, не можуть бути включеними до складу темпорально-аспектуального комплексу.

ФСП кондиціональності пов’язане з реалізацією умови в будь-яких її виявах – залежно від конкретної мови це може бути умова реальна, нереальна, малореальна тощо; набір концептів, в основі яких перебуває умовний компонент, і, відповідно, засобів реалізації цих концептів у різних мовах істотно варіює. Структура ФСП кондиціональності в українській і турецькій мовах доволі неоднорідна; ядром ФСП кондиціональності в українській мові є умовні (кондиціональні) форми, які утворюються на основі лексичних елементів (насамперед ідеться про лексему “якщо”, рідше “коли”), а також форма кон’юнктива, яка є аналітичною і являє собою поєднання форми минулого часу з відокремленою часткою б (би), часто також у поєднанні з лексичними елементами з кондиціональним значенням (“якби”, “якщо б”). Крім того, до складу ФСП кондиціональності в українській мові можуть бути зараховані й кондиціональні конструкції у формі словосполук на зразок “у разі коли (якщо)”, “за умови, що (якщо / коли)”. Зазначимо, що поряд із прототиповим значенням умови кондиціональні форми (ідеться про кон’юнктив) можуть мати й супровідні значення, як-от спонукальне або бажальне.

Основною відмінністю в інвентарі засобів реалізації кондиціональної семантики в турецькій й українській мовах – попри їх зовнішню функціональну схожість – є те, що українські кондиціональні форми є по своїй суті лексико-граматичними або аналітичними й порівняно різнорідними; натомість у турецькій мові основним (ядерним) елементом ФСП кондиціональності є одна граматична форма (один експонент), який має декілька формальних реалізацій. Цим формантом є афікс *-sa / -se*, прототиповим значенням якого є кондиціональність і який, як відомо, може приєднуватися як до основ дієслів (кон’юнктив), так і до основ часів й іменних форм (кондиціонал). Серед додаткових (супровідних, другорядних) значень умовних форм (насамперед кон’юнктива) – оптативне значення, значення допустовості тощо. Крім того, турецькому ФСП кондиціональності, так само як і відповідному ФСП в українській мові, властива низка інших кондиціональних форм і конструкцій, як-от: кондиціональні дієприслівникові комплекси (*-diği takdirde, -diği durumda*), кондиціональні герундіальні комплекси (*-ması halinde, -ması durumunda*), інфінітивні комплекси (*-mak şartıyla, -mak koşuluyla, -mak kaydıyla*).

Відмінності, безумовно, спостерігаються не лише на рівні структурної організації ФСП кондиціональності в досліджуваних мовах, але й на рівні сприйняття представниками носіїв цих мов кондиціональних ситуацій, що зустрічаються в навколишній дійсності, тобто на рівні їх концептуалізації, адже формальні засоби, їх набір і функціонування на пряму залежить від концептів, сукупностей концептів (фреймів, концептуальних полів), стратегій їх використання (сценаріїв, скриптів), які є закріпленими в когнітивній базі етносу й, відповідно, в індивідуальному когнітивному просторі кожного представника даного етносу.

Здійснений концептуальний аналіз кондиціональних форм української й турецької мов дозволив дійти низки висновків. Насамперед слід зазначити, що ключовими концептами, пов’язаними з кондиціональними ситуаціями, в обох мовах є ті, які безпосередньо відображають реалізацію умови в теперішньому, минулому або майбутньому відтинках часу, а наявність умови, відповідно, пов’язана з існуванням певного наслідку. Умовно-наслідкові відношення, які існують в екстралінгвальній дійсності, вербалізуються в мові за посередництвом різноманітних поєднань кондиціональних форм з кон’юнктивом або ж із видо-часовими формами; такі комбінації на синтаксичному рівні існують у вигляді складнопідрядних речень умови. Крім того, можливі комунікативні ситуації, коли вербалізується лише наслідкова частина умовно-наслідкових відношень без експлікації

власне умови (в українській мові це кон'юнктив, а в турецькій невизначений імперфект, який сам по собі входить до ФСП темпоральності [4]).

В українській мові слід говорити про такі концепти, пов'язані з кондиціональними ситуаціями: а) реальна умова в площині минулого часу. Об'єктивація цього концепту відбувається за допомогою кондиціональних форм (*якщо що-небудь відбулося / відбувалося; коли що-небудь відбулося / відбувалося*), зокрема й у вигляді словосполук (*у разі якщо / коли що-небудь відбулося / відбувалося; за умови якщо / коли що-небудь відбувалося*). Як видно з наведених прикладів, кондиціональні форми в будь-якому разі являються собою формальне поєднання кондиціонального (лексичного або синтаксичного) елемента з простою видо-часовою формою, у нашому випадку – минулим часом; користуючись термінологією О.В.Бондарка, можемо відзначити, що в українській мовній картині світу в таких випадках маємо своєрідні “кондиціонально-темпорально-аспектуальні” категоріальні ситуації; б) реальна умова в площині теперішнього часу. Вербалізація концепту відбувається за допомогою тих самих кондиціональних засобів, які під час позначення розглядуваних категоріальних ситуацій поєднуються з формами теперішнього часу (*Якщо / у разі коли ти добре знаєш матеріал, ти відповіси на відмінно*); в) реальна умова в площині майбутнього часу. Об'єктивація цього концепту відбувається аналогічним чином – поєднанням лексичних / лексико-граматичних кондиціональних форм з формою майбутнього часу (*Якщо ти відповіси добре, отримаєш гарну оцінку*). З наведених прикладів стає зрозуміло, що в наслідковій частині умови (якщо оперувати граматичними термінами – у головній частині складнопідрядного речення умови) за посередництва відповідних граматичних (часових) засобів вербалізуються звичайні концепти, пов'язані з аспектуально-темпоральними категоріальними ситуаціями (наприклад, концепт одноразової / кратної минулої дії; концепт тривалої минулої дії; концепт теперішньої дії; концепт майбутньої одноразової / кратної дії; концепт майбутньої тривалої дії). Констеляція формальних засобів у межах умовного речення відповідає комбінації концептів відповідно до сутності категоріальної (комунікативної) ситуації.

Крім концептів фрейму реальної дії в концептуальній картині світу української мови слід говорити й про концепти фрейму нереальної й малореальної дії: а) нереальна дія в площині минулого часу; б) нереальна або малореальна дія в площині теперішнього часу; в) нереальна або малореальна дія в площині майбутнього часу (в українській мові, на відміну від деяких інших мов, наприклад англійської, іреальність або малореальність дії об'єднується в межах одного концепту, оскільки ці елементи смислу не є релевантними для умовної дії й не вербалізується окремо).

Об'єктивація концептів фрейму нереальної (малореальної) умовної дії відбувається за допомогою форм кон'юнктива, зокрема у власне кондиціональній частині відповідних речень – лексичного елемента *якби* (*якщо б*); основною формальною відмінністю кон'юнктива від кондиціональних форм є наявність відповідного граматичного форманта (ізолюваної частки *б* / *би*) як у тій частині форм, що вербалізують нереальну (малореальну) умову (*якби / якщо б*), так і в тій частині, що вербалізує наслідок нереальної / малореальної умови: *Якби я знав матеріал добре, я дав би вичерпну відповідь*. Забігаючи наперед зазначимо, що подібної ситуації немає в турецькій мові, де вербалізація наслідкової частини кондиціональної категоріальної ситуації незалежно від типу умови відбувається за допомогою тих самих видо-часових форм і їх розуміння часто буває пов'язане з контекстом або підтекстом (імпліцитними чинниками). Нагадаємо, що український кон'юнктив являє собою поєднання форми минулого часу з ізолюваною часткою *б* / *би*, а в кондиціональній частині відповідних речень – з лексичним елементом *якби* / *якщо б*.

Зазначимо також, що в певних випадках умова може експлікуватися без наявності власне кондиціональних форм, як-от у прикладах: *Без людської праці (> якби не було людської*

праці) вся земля від краю до краю заросла б бур'янами (О.Довженко, приклад з [17:229]). З форми кон'юнктива (й у цілому форм, які реалізують концепти фрейму нереальної умови) видно, що вони самі по собі не містять вказівки на часові рамки реалізації дії; ці рамки, відповідно, встановлюються за допомогою контекстуальних або підтекстуальних засобів.

У концептуальній картині світу української мови, так само як це є у концептуальних картинах світу багатьох інших мов, можливе існування екстралінгвальних ситуацій, в яких ідеться про наслідок ірреальної / малореальної, рідше навіть потенційно цілком реальної умови при імплікації або й повної відсутності власне умови; такі ситуації в українській мові вербалізуються за посередництвом формально-наслідкової частини кон'юнктива (тобто без власне кондиціональних лексичних елементів типу *якби*). У зв'язку з такими категоріальними ситуаціями може диференціюватися концепт потенційної дії – наслідок певної імпліцитно існуючої іреальної / малореальної / реальної умови, можливість реалізації певної дії за наявності певних умов, які не експлікуються в даному контексті або відсутні взагалі, наприклад: *Я зробив би цю роботу краще (> якби в мене була така можливість, якби мені дали шанс тощо). Я відповів би краще. Немає такої людини, дорослої чи малої, яка не любила б лісу* (О.Довженко, приклад з [17:229]).

Завершуючи огляд "кондиціональних концептів" зазначимо, що в українській мові вербалізація нереальної / малореальної умови (у "кондиціональній" частині умовного речення) можлива й без використання лексичних елементів *якби* / *якщо б* / *коли б*; ідеться про дві форми: а) використання власне кон'юнктива в підрядній частині умовного речення: *Вивчив би ти матеріал краще, і не відправили б тебе на перескладання*; б) використання форми наказового способу другої особи однини, причому фактично для будь-якої особи в незмінному вигляді: *Прийди ти трохи раніше, і ти не спізнився б на потяг*.

Сукупність концептів мовної картини світу турецької мови, які пов'язані з ідеєю умови, попри певні розходження в засобах їх вербалізації багато в чому схожі на відповідні концепти української мовної картини світу. Найбільш істотною відмінністю на концептуальному рівні є те, що в турецькій мові можна виділити три фрейми, пов'язані з ідеєю умови – поряд зі схожими в обох мовах фреймами ірреальної та реальної умови в турецькій концептуальній картині світу варто окремо диференціювати фрейм малореальної умови; у межах фрейму малореальної умови об'єднуються концепти, в основі яких перебуває умова, реалізація якої є потенційно можливою, але ускладненою певним обставинами. Крім того, для турецької мови стосовно концептів малореальної умови релевантною є ознака бажаності дії.

У межах фрейму реальної умови в турецькій мовній картині світу виділяються такі концепти: а) концепт реальної умовної дії в площині минулого часу; мається на увазі минула дія, пов'язана з умовою, реалізація якої цілком реальна. Об'єктивація цього концепту здійснюється за посередництвом претерита, поєднаного з експонентом умовності (*-sa* / *-se*), наприклад: *Sen bu kitabı okuduysan kütüphaneye iade et* – *Якщо ти прочитав цю книгу, поверни її до бібліотеки*; б) концепт результату у вигляді стану, що виник унаслідок минулої реальної умовної дії (статальний перфект [5; 14; 15]), який об'єктивується за посередництвом форми, що є комбінацією абсентив-перфекта й експонента умовності.

Слід зазначити, що ці два концепти, пов'язані з реалізацією умовної дії в площині минулого часу, утворюють своєрідне концептуальне поле, під яким мається на увазі група концептів, однакових за своєю структурою (сукупністю елементів смислу), диференціація яких можлива лише з огляду на суб'єктивні фактори ("чинник людини в мові" [18]). Якщо ми проведемо паралель, наприклад, з англійською мовою, то побачимо, що в англійській концептуальній картині світу елементи смислу "проста дія – (статальний / акціональний) перфект" є істотними для розрізнення концептів і, відповідно, для вибору засобів їх вербалізації; натомість у турецькій концептуальній картині світу елемент смислу "статальний

перфект” є факультативним і його вербальна експлікація відбувається лише в тому разі, коли мовець хоче особливо підкреслити, що йдеться про результат минулої дії у вигляді стану на момент комунікації або в певній точці відліку. Загалом у випадку з умовними формами їх семантика обумовлюється прототиповим значенням й окремими значеннями відповідних претеритних форм, до яких додано експонент кондиціональності (див. [5; 6]). Порівняймо приклад з наведеним вище і варіанти їх перекладу українською мовою: *Sen bu kitabı okumuşsan kütüphaneye iade et* – *Якщо ти (вже) прочитав (на даний момент) цю книгу, поверни її до бібліотеки*. У другому випадку мовець спеціально робить акцент не на минулій дії, а на стані, спричиненому минулою дією, хоча в переважній більшості випадків такий акцент носить не смислорозрізнявальний (як це є в англійській мовній картині світу, порівняймо: *If you have read this book return it to the library*), а смислоуточнювальний характер;

в) концепт реальної умовної дії в площині теперішнього часу – вербалізується комбінацією презенса [10] й експонента кондиціональності; ідеться про дію, що відбувається в теперішньому відтинку часу, тобто: 1) дію, яка відбувається в момент комунікації; 2) дію, яка відбувається в широкому відтинку часу, але не обов’язково в момент комунікації, зокрема й таку, що є пов’язана із суб’єктивно (індивідуально) обумовленими звичками; 3) майбутню заздалегідь заплановану згідно розкладів, графіків тощо дію (насамперед з дієсловами руху й початку дії). Приклад: *Bu kitabı henüz okuyorsan bir hafta sonra kütüphaneye iade edebilirsin* – *Якщо ти все ще читаєш цю книгу, можеш повернути її до бібліотеки через тиждень*. Як бачимо, смислова структура кондиціональних концептів у цьому випадку, так само як і в попередніх, пов’язана з “концептосферою” відповідних видо-часових форм, до яких додано афікс умовності. Ми спеціально підкреслюємо цей факт, тому що в турецькій мові, на відміну від української, комбінація граматичних засобів (афіксів) далеко не завжди дає в результаті суму їх окремих значень;

г) концепт реальної умовної дії в площині теперішнього часу, коли дія подається у вигляді “картинного розгортання” (теперішня прогресивна дія) – вербалізується за посередництвом комбінації експонентів прогресива й умовності (подібне використання в сучасній турецькій мові є порівняно нечастотним явищем). У цьому випадку йдеться про таку теперішню дію, яка відбувається в момент мовлення, причому мовець акцентує увагу слухача саме на процесі (картинного) розгортання дії. У двох останніх описуваних випадках ми також маємо справу з концептуальним полем, де розрізнення концептів відбувається винятково на основі суб’єктивного чинника, а не на ґрунті реальних смислових відмінностей між ними, наприклад: *Yeni proje üzerinde henüz çalışmaktaysan bugünkü toplantıya katılmayabilirsin* – *Якщо ти все ще працюєш над новим проектом, то можеш не приходити на сьогоднішню нараду*. Знову ж таки порівняймо з англійською мовою, для концептуальної картини якої подібні смислові відмінності між концептами є істотними з погляду облігаторності використання відповідних формальних засобів їх вербалізації: *If you read... – If you are reading...*

д) концепт реальної атемпоральної умовної дії; концепт реальної хабітативної умовної дії, які вербалізується за посередництвом комбінації аориста [9] і кондиціонального експонента. Тут необхідно зробити істотну ремарку: якщо для системи теперішніх видо-часових форм смислові компоненти атемпоральності (дія відбувається поза межами будь-якої часової площини) і хабітативності (дія є традицією для певного соціуму або звичкою для певного індивіда) є істотними для розрізнення формальних засобів реалізації відповідних концептів (“атемпоральна дія”, “теперішня хабітативна об’єктивно обумовлена дія”, “теперішня хабітативна суб’єктивно обумовлена дія” тощо), то у випадку з кондиціональними концептами такі елементи смислу значною мірою редукуються й набувають фактично факультативного характеру; у сучасній турецькій мові норма не просто

допускає, але й – можемо це стверджувати із значною мірою вірогідності – у багатьох випадках вимагає використання для вербалізації цих концептів не аориста, а презенса в комбінації з афіксом умовності, порівняймо: *Bugünlerde insanlar kiliseye giderlerse (gidiyorlarsa), bu imandan çok modağa bağlıdır* – Сьогодні якщо люди масово ходять до церкви, то це пов'язано не стільки з релігійними почуттями, скільки, швидше, із віяннями моди;

е) концепт реальної (потенційної) умовної дії в площині майбутнього часу. Ідеться про таку умовну дію, яка може реалізуватися в майбутньому; вербалізація цього концепту відбувається за посередництвом комбінації аориста й умовного форманта, наприклад: *Yakın günlerde İstanbul'a gelirsен bize uğramayı unutma* – Якщо ти найближчими днями будеш у Стамбулі, не забудь заскочити до нас. Варто звернути увагу те, що, на відміну від системи футуральних видо-часових форм [11], у системі кондиціональних форм майбутня дія позначається лише за допомогою аориста в поєднанні з кондиціональним формантом, але аж ніяк не за посередництвом власне футурума, хоча він також може використовуватися в комбінації з формантом умовності (про це йдеться в наступному пункті);

ж) концепт реальної умовної дії в площині майбутнього часу, пов'язаної з інтенцією (наміром) – ідеться про таку дію, яка є або буде запланованою для реалізації в майбутньому. Цей концепт вербалізується за посередництвом комбінації футурума з експонентом кондиціональності, наприклад: *İstanbul'a geleceksen bize uğramayı unutma* – Якщо ти рантом зберешиш до Стамбула, не забудь заскочити до нас. Нагадаємо, що “концептосфера” футурума є доволі широкою; сюди входять концепти “майбутня закономірна дія”, “мабутня заздальгідь запланована тдія” і д.т. (докладно див. [11]). У зв'язку з кондиціональністю концептуальне наповнення футурума значно звужується й обмежується фактично лише одним концептом.

Крім фрейму реальної дії у концептуальній картині турецької мови виділяємо фрейм нереальної дії, який поєднує два концепти; темпоральна складова в концептах нереальної дії не міститься (така дія по своїй суті є атемпоральною), а її експлікація відбувається за допомогою відповідних контекстуальних (наприклад, лексичних) або ж підтекстуальних засобів, тому диференціація концептів нереальної дії відбувається за лінією “абсентивність – превентивність”. Зазначимо принагідно, що у межах фрейму реальної умовної дії концептам не властивий такий елемент смислу, як “презентивність – абсентивність”, який імплікується фактично в усіх концептах, пов'язаних з реалізацією дії. Отже, у межах фрейму нереальної умовної дії виділяються: а) концепт нереальної презентивної дії, який вербалізується за посередництвом поєднання кон'юнктива (основа дієслова + кондиціональний формант) з афіксом предикативності минулого категоричного часу, наприклад: *Bu işi vaktinde yapseydin hiç bir problem ortaya çıkmazdı* – Якби ти вчасно виконав роботу, не виникло б жодних проблем; б) концепт нереальної абсентивної дії, який вербалізується за посередництвом поєднання кон'юнктива й абсентивного афікса предикативності, наприклад: *Bu işi vaktinde yapseymiş hiç bir problem ortaya çıkmamış* – Кажуть, що якби він вчасно виконав роботу, то не виникло б жодних проблем.

Цікавою теоретичною проблемою є комбінація формальних граматичних засобів в умовній і наслідковій частинах висловлення з умовою; у випадку з реальною умовою і в головній, і в наслідковій частинах використання формальних граматичних засобів залежить винятково від сутності й характеру вербалізованих концептів – в умовній частині використовуються кондиціональні форми (з формантом *-sa/-se*) в поєднанні з необхідними видо-часовими або іменними формами, у наслідковій – необхідна за смислом висловлення видо-часова форма; фактично на використання таких форм накладаються винятково смислові обмеження, а кількість варіантів насправді не піддається лічбі. Натомість у випадку з нереальною умовою кількість варіантів у наслідковій частині висловлення, так само як і в головній, обмежена в кількості двох, відповідно до кількості потенційно об'єктивованих

концептів. Може йтися про концепт потенційної (майбутньої) дії, що є наслідком нереальної умови (*імовірно / можливо зробив би*), або про концепт закономірної (майбутньої) дії, що є наслідком умови (*точно / безсумнівно зробив би*); перший з двох концептів вербалізується за посередництвом визначеного імперфекта (*İki saat önce gelsedin işini vaktinde bitirirdin – Якби ти прийшов дві години тому, то – вірогідно – закінчив би свою роботу вчасно*), другий – за допомогою претеритного футурума (*İki saat önce gelseydin işini vaktinde bitirirecektin – Якби ти прийшов дві години тому, то – точно – закінчив би свою роботу вчасно*). Як видно навіть з наведених прикладів, межа між цими двома концептами, що входять до одного концептуального поля, є доволі непевною, а використання того чи іншого формального засобу пов'язане насамперед із частотністю функціонування, стилістичними параметрами висловлення і суб'єктивною інтерпретацією мовцем ситуації, що є предметом висловлення. Для сучасної турецької мови більш поширеним є використання першого з двох наведених варіантів у наслідковій частині умовного висловлення.

Межі фрейму малореальної дії в турецькій мовній картині світу є доволі розмитими й однозначно диференціювати концепти цього фрейму й протиставити їх, з одного боку, концептам фрейму реальної дії, а, з іншого боку, концептам фрейму нереальної дії, не завжди можливо (на відміну, наприклад, від англійської концептуальної картини світу, про яку ми згадували вище).

Під малореальною умовною дією мається на увазі така умовна дія, яка є спрямованою у майбутнє і реалізація якої ускладнена певними обставинами; як ми зазначали вище, для української концептуальної картини світу такий смисловий компонент не є релевантним. Усі концепти розглядуваного фрейму реалізуються за посередництвом кон'юнктива, який являє собою поєднання основи дієслова з кондиціональним афіксом; при цьому ключовим смисловим елементом для всіх концептів малореальної умови є бажання.

Ключовим концептом досліджуваного фрейму є концепт “малореальна умовна дія, спрямована в майбутнє і пов'язана з бажанням реалізації дії”; якщо ми проведемо паралелі з відповідними фрагментами української мовної картини світу й кондиціональним формальними засобами й подивимося на проблему з позиції перекладу, то побачимо, що концепт малореальної умовної дії, спрямованої в майбутнє і пов'язаної з бажанням реалізації дії, в українській мові може відповідати як концептові реальної майбутньої дії (тобто може перекладатися за допомогою лексеми *якщо* в поєднанні з формою майбутнього часу), так і концептові нереальної дії із спрямуванням в майбутнє (з перекладом за допомогою кон'юнктива – лексема *якби* + минулий час), наприклад: *Bu kitabı yarına kadar okusan iyi olur – Якщо ти прочитаєш цю книгу до завтра, буде добре = Якби ти прочитав цю книгу до завтра, було б добре*.

При дослідженні фрейму малореальної умовної дії явно кидається у вічі те, що з погляду своєї смислової структури він перехрещується з деякими концептами інших умовних фреймів (те саме відбувається й між концептами реальної дії в площині майбутнього часу і нереальної дії, коли вона спрямована в майбутнє) у разі, коли йдеться про бажання мовця щодо реалізації дії; така ситуація, коли за посередництвом умовних (малореальних або нереальних) форм реалізується оптативна семантика, спостерігається в багатьох мовах. Отже, у межах фрейму малореальної умовної дії може йтися про реальну дію в площині майбутнього часу, що супроводжується бажанням мовця, і, навіть, (хоч і дуже рідко) про нереальну дію, зокрема й спрямовану в минуле, хоч вона і не розглядається як малореальна (*Sen Mustafa Kemal Paşa olsan, kurşun sıkan askerlerin pidesini ister misin hiç – Якби ти був Мустафа Кемаль Паша, хіба захотів би ти з'їсти коржики, призначені для солдат, які б'ються з ворогом* [19:20]). Справедливості ради зазначимо, що норма сучасної турецької мови не допускає використання кон'юнктива у другому варіанті, проте okazionalno такі випадки трапляються.

Погляньмо у зв'язку із фреймом малореальної дії на комбінації формальних засобів в умовній і наслідковій частинах умовних висловлень; тут ситуація є доволі комплікованою, на відміну від комбінацій в турецькій і українській мовах, описаних вище. Коли в умовній частині використовується кон'юнктив, то в наслідковій частині можливе використання аориста, невизначеного імперфекта або ж (набагато рідше) претеритного футурума; до аориста інколи вдаються тоді, коли в кондиціональній ситуації йдеться про концепт реальної умовної дії в площині майбутнього часу, що супроводжується бажанням мовця щодо її реалізації (вербалізація такої ситуації за посередництвом кон'юнктива є не дуже частотним явищем для турецької мови; частіше вдаються до аориста, поєднаного з кондиціональним формантом, разом з тим кон'юнктив особливо підкреслює бажання мовця щодо реалізації дії: *Bunu yarına kadar yapasan sevinirim = Bunu yarına kadar yaparsan sevinirim* – Я буду радий / вдячний, якщо ти зробиш цю роботу до завтра); коли йдеться власне про малореальну умовну дію, пов'язану з бажанням мовця щодо її реалізації (найчастотніший варіант кондиціональної ситуації), в умовній частині висловлення вдаються до кон'юнктива, а в наслідковій – тут реалізується концепт майбутньої потенційної дії – до невизначеного імперфекта: *Bu işi yarına kadar yapasan sevinirdim* – Якби ти зробив цю роботу до завтра, я був би дуже радий. З наведеного прикладу стає зрозумілим, що власне смисловий компонент малореальності в кондиціональній ситуації об'єктивується саме завдяки такій комбінації формальних засобів в умовній і наслідковій частинах кондиціонального висловлення; щодо претеритного футурума, він – так само як і у випадку з ірреальною умовою – використовується для об'єктивації смислового елемента "закономірності" майбутньої дії – така ситуація для сучасної турецької мови є порівняно рідкісним явищем.

Перспективи подальших досліджень. Безумовно, кондиціональні ситуації не обмежуються описаними фреймами і концептами; у статті йшлося лише про різні варіанти відображення в мові й мовленні тих кондиціональних ситуацій, які пов'язані з дією. Крім цього, в українській і турецькій мовних картинах світу існують також концепти, пов'язані з умовою стосовно предметів, осіб, стану, якості тощо; також можна говорити про окремі функції умовних форм і конструкцій, не пов'язаних з особливостями когнітивної бази етносу, а обумовлених лише певними стилістичними параметрами, іншими особливостями, пов'язаними винятково з інтралінгвальними чинниками. Увесь цей комплекс проблем, поряд з іншими особливостями темпорально-аспектуальних комплексів турецької й української мов, є завданням для наших подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. 2.Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики. На материале русского языка. – М.: Языки славянской культуры, 2002. 3.Сорокін С.В. Türkçe'de İşlevsel Dilbilgisi Araştırmaları // Ыылдыз. – 2003. – №3. – С.95-102. 4.Сорокін С.В. Аспектуальні та темпоральні характеристики турецького імперфекта // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2004. – Вип.11. – С.115-121. 5.Сорокін С.В. Категорія перфекта в турецькій мові (функціональний та лінгвокогнітивний аспекти) // Мова і культура. – 2003. – Вип.6. – Т.5. – Ч.2. – С.266-275. 6.Сорокін С.В. Категорія плюсквамперфекта в турецькій мові // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2003. – Вип.3. – С.108-114. 7.Сорокін С.В. Категорія таксису в різносистемних мовах // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2007. – Вип.18. – С.101-106. 8.Сорокін С.В. Проблема інваріантності-варіативності в межах функціонально-семантичного поля аспектуальності в турецькій, російській та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2006. – Вип.12. – С.122-130. 9.Сорокін С.В. Турецький аорист та еквівалентні засоби української мови: функціонально-типологічний аспект // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Філологія". – 2005. – Т.8. – №2. – С.283-92. 10.Сорокін С.В. Турецький презенс у функціональному аспекті // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2003. – №9. – С.336-343. 11.Сорокін С.В. Функціонально-комунікативні характеристики системи футуральних видо-часових форм турецької мови // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2005. – Вип.11. – С.172-180. 12.Сорокін С.В. Функціонально-семантичне поле екзистенційності та категорія предикативності в турецькій та українській мовах (досвід зіставно-функціонального дослідження) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2007. – Вип.11. – С.312-318. 13.Сорокін С.В. Функціонально-семантичне поле модальності в турецькій та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2006. – Вип.13. – С.6-16. 14.Сорокін С.В. Концепт абсентивності в семантичній структурі турецького абсентив-перфекта // Культура народів Причорномор'я. – 2003. – №43. – С.233-236. 15.Сорокін С.В. Концепт

SMOUCHTCHYNSKA I.V.

Université nationale Tarass Chevtchenko de Kiev

LE RÔLE FONCTIONNEL DES FIGURES STYLISTIQUES ET LEUR INTERPRÉTATION CONTEXTUELLE

Actualité. La théorie des figures est un domaine favorable de la stylistique et la rhétorique contemporaines.

But. D'analyser le rôle des figures de style dans des contextes différents et aussi les possibilités de leur interprétation adéquate.

Objet. Les figures de style et leurs caractéristiques.

Matériel. La littérature française moderne.

Nouveauté. La définition des quatre approches principales envers les figures et leurs traits.

Résultats. L'analyse a montré l'existence des quatre approches principales envers les figures de style et a permis de relever leurs traits distinctifs.

Le nombre des idées que nous pouvons et devons exprimer dépasse infiniment le nombre des mots dont la langue dispose. Tout de même, si chaque nouvelle idée qui naît dans l'esprit et si chaque nouvel objet que nous inventons devait nécessiter la création d'un nouveau vocable, nous serions contraints de créer continuellement des néologismes et serions submergés sous la masse du vocabulaire. Même des modèles langagiers ne sont pas suffisants: on connaît, p. ex., la création à son temps du vocable "nylon" des noms propres *New York* et *Londres*.

L'enrichissement naturel du langage se produit selon des procédés plus commodes: *au lieu de se développer en étendue, le vocabulaire se développe de préférence en profondeur, au lieu de multiplier à l'infini les termes, l'usage a préféré multiplier les sens de chacun de ces termes*. Beaucoup de mots français ont revêtu les acceptions les plus diverses, souvent très éloignées les unes des autres, *grâce aux procédés tropicaux, métaphoriques*. Le mot "style" lui-même le montre: venant du latin "stilus" (instrument pour écrire, baguette dont un bout était pointu (pour écrire) et l'autre plat (pour effacer, au besoin)), il acquiert d'autres acceptions: 1) "action d'écrire", 2) "exercice par écrit", 3) "manière d'écrire", 4) "art d'écrire", etc. Ou le mot "candidat" qui se rapportait primordialement à un homme vêtu en blanc, car quand un citoyen de Rome était élu à un poste municipal, il se présentait devant ses électeurs en blanc. Aujourd'hui on nomme "candidat" n'importe quel prétendant au poste indépendamment de couleur de son vêtement, et même bien plus, on donne la préférence au costume noir.

Comme note G.Molinié [1:113], on sait *l'importance du langage figuré*, aussi bien dans la vie courante que dans celle des techniques ou dans les relations affectives. *"Toute figure a un rôle à jouer dans un texte, un discours, une réplique"* [2:24]. La figure – d'Aristote à Fontanier – *s'adresse aux sens et à la mémoire et a pour rôle d'illustrer ou d'authentifier quelque représentation mentale*, écrit I.Tamba-Mecz [3:27-28]. Ce qui est sûr, c'est que *la pratique figurée détermine l'un des plus forts caractérisèmes de littérarité*.

La figure était toujours fonctionnelle. Seulement il est impossible d'identifier une fonction unique des figures, ainsi que de n'importe quel phénomène linguistique. En général, on peut parler des *fonctions dominantes* qui varient aussi selon les époques, les genres, les auteurs; "la diversité des contraintes culturelles, des intentions communicatives, impose des paramètres nombreux" [4:88]. P. ex., les Latins, surtout *Cornificius*, après avoir défini *la*

similitude comme "un énoncé (oratio) qui transfère à une chose quelques traits similaires tirés d'une chose différente", distinguent quelques *types de similitude*, chacun caractérisé par une fonction rhétorique et un mode d'expression spécifique:

- les similitudes par les contraires **servent à orner**,
- les similitudes négatives **servent à prouver**,
- les similitudes parallèles **servent à mettre la chose sous les yeux**.

Toujours les figures étaient au service de la beauté, de l'émotion et de la connaissance.

1. **La théorie ornementale des figures.** La conception de la rhétorique étant évoluée au cours des siècles comprenait les figures en général comme **un ornement du discours**, une partie de l'élocution, une technique d'expression. Les figures présentaient une composante de *l'art de plaire, d'émouvoir, d'instruire* (à comparer le "**placere, docere, movere**" *cicéronien*).

Cette conception de *l'usage ornemental* était soutenue ensuite par la rhétorique classique, aux XVIIe et XVIIIe siècles. Un discours orné et embelli est d'abord destiné à plaire. Cet embellissement est fondamentalement celui du référent. Appréciations, p. ex., la beauté des expressions de Ch.Nodier: "*dans l'univers illimité des songes*" ou "*le rayon tremblant d'une étoile pâle et cernée de brouillards*".

Au XXe siècle, cette conception de quelque façon était développée par les savants français et belges comme G.Genette, le Groupe μ , H.Morier, Jean Cohen qui se sont dirigés vers *l'elocutio* en privilégiant l'aspect formel et esthétique de la matière, donc, ***l'étude des figures dans une optique stylisticienne***. On essayait de déterminer leur **valeur esthétique**. Dans cette perspective française les figures étaient considérées comme ***l'indice fondamental de littérature***.

Les figures aident à dégager *les intentions de l'auteur*, ses *habitudes stylisticiennes* ce qui permet d'apprécier à sa juste valeur *la beauté de son œuvre*. P. ex., la caractéristique de la vie d'Emma Bovary donnée par G.Flaubert:

"Mais elle, sa vie était froide comme un grenier dont la lucarne est au nord, et l'ennui, araignée silencieuse, filait sa toile dans l'ombre à tous les coins de son cœur".

Donc, on peut même dire que les figures sont **les indices du style individuel** car il existe des figures chéries chez un auteur: *métaphore* et V.Hugo, *comparaison* et G.Flaubert, *allégorie* et A.Robbe-Grillet, *épithète constante* et F.Sagan, etc. Il est connu, p. ex., que Flaubert montrait la platitude de la vie des Bovary par *les comparaisons dites "gastronomiques"*:

"...la passion de Charles n'avait rien d'exorbitant. Ses expansions étaient devenues régulières; il l'embrassait à de certaines heures. C'était une habitude parmi les autres, et comme un dessert prévu d'avance, après la monotonie du dîner".

Sur cela se base **la théorie de la figure comme un écart**.

Enfin, on peut se souvenir des images des écrivains *surréalistes* (A.Breton, P.Eluard, L.Aragon, R.Desnos) qui sont frappantes et étonnantes, tout de même c'est une caractéristique secondaire: leur recherche purement esthétique les conduit à considérer que *l'image aura d'autant plus de valeur que sera belle* (c'est là seul ce qui importe) (André Breton "Manifeste du surréalisme"). P. ex., "*L'Amoureuse*" de P.Eluard: "*Elle a la couleur de mes yeux*" (à propos, cette poésie entre dans son recueil de 1924 qui porte le titre "*Mourir de ne pas mourir*").

Tout de même, au début du XIXe siècle il existait une autre opinion: la rhétorique était suspectée d'étouffer l'inspiration des poètes et des écrivains car le talent méprise ce que l'on considère comme des trucages.

Enfin, **la conception néo-ornementale** de la rhétorique classique présente la métaphore-*"trophe en un seul mot"*, comme une ressemblance entre des idées plus ou moins reçues.

2. En même temps pour Aristote les figures s'expliquaient par l'insuffisance du langage ***à entrer en adéquation avec la complexité de la pensée***. ***Les figures de style, à l'origine, se définissent comme les différents aspects que peut prendre dans un discours l'expression de la***

pensée. Notre *système conceptuel* ne peut formuler certaines idées abstraites et subjectives que par le biais des *métaphores*. Pour Quintilien il existait quatorze tropes qui contribuaient:

- *à l'expression de l'idée* (métaphore, métonymie, synecdoque, antonomase, onomatopée, catachrèse, métalepse),

- *à l'embellissement du discours* (allégorie, énigme, ironie, périphrase, hyperbole).

Précisons que si le *Moyen âge* et l'*école française de rhétorique* s'occupaient plutôt de l'*elocutio*, en même temps les *Anciens* et l'*école américaine* s'intéressaient à l'*inventio*. Dans une perspective américaine, *les figures sont envisagées comme pratique sociale*. On peut citer les travaux en sémantique cognitive de G.Lakoff et de M.Johnson. Même on dit *qu'il n'existe pas de production verbale sans figure, surtout sans métaphore* parce que l'homme a besoin d'un langage figuré pour s'exprimer. Comparons des expressions courantes comme "*la rapidité de la pensée*", "*la profondeur d'un raisonnement*", etc. Donc, ils soulignent *la fonction cognitive de la métaphore*: elle découvre de l'inconnu, de l'inédit dans le connu. Ces auteurs écrivaient que ce sont les processus de la pensée humaine qui sont en grande partie métaphoriques, ni la raison, ni l'imagination seules ne permettent la connaissance du monde comme la métaphore qui repose sur une synthèse des deux facultés. L'homme est un "*animal métaphorique*", écrivait Nietzsche (d'après lui, la connaissance est en principe métaphorique). Donc, *les figures sont liées à notre organisation conceptuelle du monde*.

Il faut dire que la figure comme chaque élément stylistique est destinée à *transmettre une information* quelconque que l'auteur juge nécessaire. Et ce sont très souvent des figures qui *créent des représentations*. Disons que nombre de figures possède *le principe d'économie*: peu de mots, mais les effets nombreux. Cela est très caractéristique aux types de *métonymie* qui se basent sur leur pouvoir de condensation et permettent d'éviter un développement discursif vaste.

Des tropes, comme la *métaphore*, sont utilisés assez souvent *à des fins de dénomination*, parce que le lexique ne permet pas de désigner certaines notions. Comparons une "*bouche*" de *métro* ou un "*pied*" de *chaise*. Avec ce principe est liée *la fonction de caractérisation*. Beaucoup de figures, surtout celles d'*antonomase* ou de *périphrase*, ont essentiellement cette fonction. P. ex., si l'on nomme une personne "*un Brutus royaliste*" ou " *fils d'Égalité*" (Hugo), cela la caractérise assez singulièrement. Cela concerne aussi les dénominations d'objets:

"*Le canon* allait et venait dans l'entrepont. On eût dit *le chariot vivant de l'Apocalypse*" (Hugo).

Ajoutons que l'énonciateur à l'occasion de chaque formulation énonciative construit *les valeurs référentielles* en rapport avec une visée référentielle et au moyen des systèmes notionnels socio-culturels, physiques et linguistiques qui lui permettent d'évoquer des représentations inter-subjectives. On parle de *quatre types de marques, des opérations constitutives de l'organisation référentielle d'un énoncé figuré*, ce sont:

- les propriétés notionnelles qui servent à définir les unités lexicales,
- les propriétés morpho-syntaxiques de ces mêmes unités,
- l'ordre impliqué par les jonctions anaphoriques et les diverses relations syntaxiques,
- l'agencement des prédéterminants nominaux [3:116-117].

C'est le sujet grammatical qui joue un rôle capital dans l'orientation référentielle d'un énoncé à prédicat verbal. Et c'est soit l'orientation anaphorique, soit le degré de détermination (l'article défini, indéfini, zéro, l'adjectif possessif ou démonstratif) des substantifs permettent de distinguer le terme auquel l'autre va se rapporter du point de vue référentiel dans une construction appositive, p. ex.

3. Enfin, dans les années 1670-1740 se développe une réflexion sur les figures comme *langage des passions, pathos de soi et pathos de l'autre*. On commence à parler de *force expressive des figures, des connotations affectives* (agréables et désagréables), *des connotations axiologiques*. P. ex.:

"Cruel! à quel propos sur ce point t'obstiner?
 Tu t'es vengé sans aide, et tu m'en veux donner!
 Je suivrai ton exemple, et j'ai trop de courage
 Pour souffrir qu'avec toi ma gloire se partage.
 Mon père et mon honneur ne veulent rien devoir
 Aux traits de ton amour, ni de ton désespoir" (Corneille, *Le Sid*).

Les figures présentent des procédés narratifs capables d'*attiser la curiosité et l'impatience* d'un lecteur. Donc, **la fonction pragmatique** est propre aussi aux figures. Elles peuvent accentuer le pathétique de l'énoncé, renforcer les effets, donner de l'importance, créer l'effet d'attente, éveiller l'attention, etc. Aristote notait à propos des figures: "Voilà pourquoi il faut donner au langage un cachet étranger, car l'éloignement excite l'étonnement, et l'étonnement est une chose agréable" [5:302]. P. ex., une certaine contamination de figures:

"- Vous ne lisez donc pas les journaux, monsieur?

Eh bien, non, M.Lalouette ne lisait pas les journaux! Il y avait à cela une raison que nous aurons l'occasion de dire plus tard et que M.Lalouette ne criait pas par-dessus les toits" (Leroux).

Les **répétitions** de tous les types soulignent toujours le mot qu'il convient de souligner. Dans le discours des personnages ou du narrateur de la 1ère personne une simple répétition lexicale transmet *la tension des émotions*. Ou dans le discours d'auteur où la répétition peut être soulignée par les procédés compositionnels ou phonographiques:

"Quelle combattante que cette caronade!
Il s'agissait d'arrêter cette épouvante folle.

Il s'agissait de colleter cet éclair.

Il s'agissait de terrasser cette foudre" (Hugo, *Qvt*, p. 51).

Si l'on se place du point de vue de *celui à qui s'adresse le discours*, il est sûr qu'une figure n'a de raison d'être que si ce dernier peut y être sensible, la percevoir. Or **on ne repère pas toutes les figures de la même manière**. A voir le nom du héros principal de G.Leroux: M.Lalouette < l'alouette (symbole de la gaieté, de l'insouciance, etc.). Ou les innovations de la presse politique: "euroseptique", "Miterrandie", "Chiraquie", "Sarcosisme", "kremlinologie", etc. (Libération).

Il est dans certains cas très facile d'opérer ce repérage, et de faire apparaître les termes qui précisément constituent la figure. On repère tout facilement, grâce aux indices formels, p. ex., *la comparaison* ou *la question rhétorique*:

"... il s'en allait ruminant son bonheur, comme ceux qui mâchent encore, après dîner, le goût des truffes qu'ils digèrent.

Jusqu'à présent, qu'avait-il eu de bon dans l'existence?" (Flaubert).

On peut dire la même chose à propos d'une *anaphore*, d'une *épiphrase*, d'un *oxymore*, etc. Mais il n'en va pas de même des paroles célèbres de Chimène:

"Va, je ne te hais point" (Corneille, *Le Cid*).

Ici, c'est la phrase entière qu'il faudrait souligner, et l'existence d'une figure n'a rien d'évident si l'on se contente d'observer ces phrases isolées.

De même, il y a assurément figure, si, arrivant avec un retard considérable, quelqu'un s'entend dire: "Félicitations! Vous êtes en avance!" (c'est une *antiphrase*), ou bien: "Vous êtes légèrement en retard" (c'est une *litote*). Ce sont des expressions tout à fait identiques du point de vue de leur sémantique, mais différentes du point de vue pragmatique: la première blâme et ironise, la seconde – pardonne. Mais le problème n'est pas si simple, car ces expressions seront identiques et on les emploie au sens propre et sans la moindre ironie, si celui à qui elles s'adressent arrive effectivement en avance ou avec un léger retard.

Donc, le repérage d'une figure éventuelle, d'un sens figuré au lieu du sens propre, n'est possible que si l'on prend en compte l'ensemble des données qui accompagnent la production de l'énoncé, autrement dit **le contexte**. Le contexte peut être **verbal, linguistique**, constitué par des éléments qui font partie du discours. Mais aussi on parle du **contexte extra-linguistique** quand il ne se trouve pas à l'intérieur du discours mais dans des éléments qui lui sont extérieurs. La présence de ces contextes est, de manière générale, indispensable à la réussite d'une communication, pour que le locuteur se fasse bien comprendre. P. ex., Auguste dans la tragédie "Cinna" de Corneille parle des "ennemis de mon père et les miens". Donc, pour comprendre cette *périphrase double* il faut savoir que Jules César était le père adoptif d'Auguste et, par conséquent, on parle de son ennemi Pompée le Grand.

Tout de même, **un large contexte n'est pas nécessaire pour repérer les figures affectant l'ordre des mots, la syntaxe, les sonorités et même le lexique**. Pour chacune de ces catégories, *la nature de la figure* permet d'en faire une description purement formelle, et autorise une perception immédiate [2:20]. Quand les figures reposant sur un choix lexical jouent sur des rapprochements, des gradations, ou des oppositions sémantiques, **elles s'appuient sur des éléments déterminés par la langue elle-même, et non par le contexte**. P. ex., l'antithèse "Je vis, je meurs" repose sur une opposition qui est indépendante des conditions dans lesquelles elle apparaît dans le discours. Enfin, **les tropes sont extrêmement sensibles au contexte, seul ce dernier permet de comprendre le sens de la figure**. Notons pour terminer que, quelle que soit la figure, *son interprétation*, l'intérêt que son emploi présente, sont toujours en relation plus ou moins intime avec le contexte qui l'accompagne. Donc, le contexte peut être aussi un des *critères de classement* des différents procédés stylistiques, selon qu'ils sont, par rapport à cette notion: **autonomes** ou **dépendants**.

Enfin, on reconnaît aux figures **une dimension rhétorique**, c-à-d. *la manifestation (plus marquée que dans d'autres types d'énonciation) de l'énonciateur dans son énoncé* [3:142]. Les figures fonctionnent comme:

- des amplifications,
- des qualifications par identification,
- des qualifications par transfert de propriétés.

Et au sein de **la composante rhétorique** on nomme:

- le sens figuré intensif hyperbolique,
- le sens figuré intensif antiphrastique ou paradoxal.

Répétons encore une fois que toute figure, particulièrement le trope, est tributaire d'une lecture, le problème est souvent de repérer la figure, de l'identifier, de reconnaître son rôle et de l'apprécier à sa juste valeur. Fondamentalement, c'est une affaire d'*interprétation de la lecture*, mais c'est aussi la question de **la compétence rhétorique** dont on commence à parler aujourd'hui à haute voix.

4. Au XXe siècle, dans les années 60, après son long discrédit *la rhétorique aristotélicienne* est remise à l'honneur grâce à quoi les figures sont à nouveau reconnues dans leur **valeur argumentative et explicative** (à voir les travaux de Chaïm Perelman, surtout "Traité de l'argumentation" (coauteur L.Olbrechts-Tyteca, 1958) et "L'empire rhétorique. Rhétorique et argumentation" (1997)). **La figure-argument est le centre d'un raisonnement par analogie ou par ressemblance**. On illustre une idée abstraite par un équivalent concret, mieux connu du récepteur. P. ex., Ch.Perelman classe *la métaphore* parmi les arguments d'analogie, qui composent, avec *le cas particulier* et *l'exemple*, les arguments visant à fonder la structure du réel (c-à-d. à conformer la pensée à des schèmes admis dans d'autres domaines du réel). Puisque construire un univers romanesque est aussi construire une certaine argumentation, aux figures appartient ce rôle supplémentaire aussi (G.Declercq, C.Fromilhague). On souligne toujours, p. ex., la valeur argumentative de *l'antithèse*.

On sait que la rhétorique dans l'Antiquité gréco-romaine était avant tout *l'art de persuader, de s'exprimer de la manière la plus efficace afin d'influer sur l'opinion d'autrui*. Et pour cela il n'est pas suffisant d'informer, d'énoncer la vérité, il est indispensable de déployer des moyens de persuasion pour être accepté. Donc, l'étude des figures est entreprise principalement dans cette optique. Le texte littéraire montre parfois explicitement des modèles argumentatifs, de vrais syllogismes et enthymèmes. P. ex.: "*La lettre d'Eliphas était pleine d'un terrible bon sens! Ce n'est pas une raison parce que je ne suis pas un assassin pour qu'il n'ait plus d'assassins sur la terre!*" (Leroux).

Donc, comme on le voit, la perspective contemporaine sur les figures et les tropes fait éclater l'homogénéité de principe de la rhétorique et de la stylistique et elle varie considérablement selon le point de vue retenu, les disciplines et les intérêts de recherche.

La dernière thèse à exposer, c'est *l'historicité de la figure*. Elle aussi a connu des changements esthétiques et idéologiques profonds. Ce que *Henri Mitterand* a montré dans ses travaux, c'est que *l'intertexte des figures a changé de dimensions et de règles*. Les mêmes figures essentielles (p. ex., la métaphore dans les romans de Hugo, Zola ou Gracq), les mêmes images (comme le "*troupeau humain*", p. ex.) référées au code de la rhétorique classique (le pasteur et son troupeau), à un intertexte ultérieur (*le troupeau des grévistes* dans "*Germinal*") ne peuvent recevoir la même interprétation.

L'historicité des figures se révèle encore dans leur *usure*, lorsqu'elles deviennent des *clichés* (de la prose romantique, réaliste, surréaliste, etc.) qui peuvent tout de même connaître un jour une certaine *remotivation*. Cela concerne au plus haut point les figures de changement de sens. P. ex., les clichés romantiques utilisés à des fins ironiques par Flaubert (il s'agit de la littérature lue par Emma Bovary): "*messieurs braves comme des lions, doux comme des agneaux, vertueux comme on ne l'est pas, toujours bien mis, et qui pleurent comme des urnes*".

Conclusion et perspectives. Donc, dans un texte littéraire, remplissant sa fonction poétique et stylistique, la figure peut aider:

- à embellir l'œuvre, à montrer sa beauté stylistique,
- à représenter les êtres et les choses de manière spectaculaire,
- à faire le portrait moral et psychologique des personnages, à donner leurs caractéristiques économes,
- à montrer l'état d'âme des héros, leurs sentiments et passions,
- à expliquer des faits de la vie sociale et présenter le monde conceptuel d'auteur,
- à exposer des pensées et des idées de l'auteur, à argumenter en faveur, etc.

Donc, les différents types d'effets que les figures permettent d'obtenir peuvent se répartir selon trois axes principaux suivants:

- ***l'attention*** (tout écart par rapport à la norme attire l'attention du lecteur et a pour but d'être frappant),
- ***l'imitation*** (il s'agit de l'imitation du *contenu* d'un texte par la *forme* qui lui est donnée, c-à-d., par les figures),
- ***la connotation*** (on peut enrichir le sens des textes où les figures apparaissent, ce principe connotatif joue un rôle fondamental dans la mise en œuvre des figures qui comptent parmi les plus importantes et les plus fréquentes).

LITTÉRATURE

1. *Molinié G.* La stylistique. – P.: PUF, 2001. 2. *Bacry P.* Les figures de style. – P.: Belin, 2000. 3. *Tamba-Mecz I.* Le sens figuré. Vers une théorie de l'énonciation figurative. – P.: PUF, 1981. 4. *Fromilhague C.* Les figures de style. – P.: Nathan, 1996. 5. *Aristote.* Rhétorique. – P.: Les Belles Lettres, 1991.

ЗАГАДКА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДУШІ

(психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова душа та його корелятив у східнослов'янських мовах)

Актуальність роботи, спрямованої на ретельне вивчення мовної свідомості близькоспоріднених народів, є очевидною, оскільки міжкультурні зіставлення мовної свідомості представників різних етносів висвітлюють специфіку фрагментів образів світу, що стоять за словом у кожній мові.

Мета дослідження – виявлення загального і специфічного у формах існування та функціонування мовної свідомості носіїв близькоспоріднених мов, проведення комплексного зіставного аналізу асоціативних полів слів, пов'язаних із внутрішнім світом людини.

Предметом роботи є зіставне вивчення мовної свідомості росіян, українців і білорусів.

Об'єктом дослідження є група слів (100), тісно пов'язаних з людиною. Ці слова відбивають найважливіші сфери її буття: родина; душа, розум; моральні цінності; батьківщина; суспільство, соціальні інститути; мистецтво, освіта, наука, релігія та інші. З'ясовуючи ставлення людини до цих понять, можна одержати цілісне уявлення про людську особистість, яке завжди буде мати національно-мовну специфіку.

Матеріал одержано внаслідок проведення вільного асоціативного експерименту на межі ХХ та ХХІ сторіч. Респондентами були студенти гуманітарних та технічних вищих навчальних закладів трьох країн: України, Росії, Білорусі (по сто представників від кожного народу).

Наукова новизна полягає в застосуванні методу асоціативного гештальту до зіставного аналізу асоціативних полів слів-корелятив у близькоспоріднених мовах.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. За свідченням Н.Д.Арутюнової, сучасні лінгвісти та антропологи все частіше звертаються до моделювання “внутрішньої людини”. У роботах Г.Вежбицької навіть було сформульовано завдання створити єдину, незалежну від мовної, культурної та етнічної специфіки семантичну метамову для опису психічних складників людини задля здійснення етно- та історико-зіставних досліджень [1:9].

Ця проблема безпосередньо пов'язана з етнопсихолінгвістичними розробками останніх двох десятиліть, а саме: вивченням національно-культурної специфіки мовної свідомості індивідууму та етносу. Було випрацьовано нові напрями досліджень, у межах яких образи свідомості однієї культури аналізуються в процесі контрастивного зіставлення з образами свідомості іншої культури. Відповідно до потреб вирішення вище зазначених завдань поступово було сформовано й методики таких зіставлень, “...коли мова й культура розглядаються як форми існування суспільної свідомості, яка існує як “образ себе” (образ свого етносу) та “образ іншого”” [2:3]. Одним із способів проведення даних зіставлень є методика асоціативних експериментів (вільного та спрямованого).

Постановка завдання. Проаналізуємо асоціативні поля стимулів-корелятив ДУША / ДУША / ДУША в трьох східнослов'янських мовах з метою встановлення загальних та етноспецифічних рис образів мовної свідомості сучасних українців, росіян та білорусів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про вивчення переважно окремого концепту “душа” в одній мові (напр., М.В.Пименова [3], І.С.Скоропанова [4], Ю.С.Степанов [5], О.В.Урисон [6],) або в зіставленні з іншими, переважно неспорідненими, мовами (напр., І.О.Голубовська [7], З.Г.Козирева [8; 9], А.М.Приходько [10], С.Г.Тер-Мінасова [11], О.Б.Яковенко [12] та ін.), про аналіз цього поняття на фольклорному та міфопоетичному тлі

(напр., М.Ю. Михєєв [13], С.Є.Никитіна [14]) тощо. Психолінгвістичні підходи до вивчення поняття “душа” використовується значно меншою мірою, особливо в українському мовознавстві. Саме тому завдання статті полягає у проведенні зіставного психолінгвістичного аналізу асоціативних полів зазначених стимулів-корелятивів у близькоспоріднених мовах.

Наукові результати виявляються у встановленні структури асоціативних полів зазначених слів-стимулів та репрезентації спільних і відмінних рис образів мовної свідомості в даних фрагментах образів світу українців, росіян та білорусів.

На думку Ю.С.Степанова, найбільш точним і вичерпним визначенням слова *душа* є стаття зі словника В.Далє: “Бессмертное духовное существо (сущность. – Ю.С.), одаренное разумом и волею; в общем значении: человек с духом и телом; в более тесном: человек без плоти, бестелесный, по смерти своей; в смысле же теснейшем: жизненное существо человека, воображаемое отдельно от тела и от духа, и в этом смысле говорится, что и у животных есть душа” [5:716]. Саме таке визначення відповідає повною мірою концепту “Душа” в російській культурі й донині. Цей концепт тісно взаємодіє з концептами “Дух” “Свідомість” “Людина, Особистість” і може бути висвітлений через них. Спробуємо з’ясувати, чи так воно в інших східнослов’янських мовах.

У своїх спостереженнях будемо виходити з розмежування слів *душа* і *дух*. Ці загальнослов’янські слова належать до сім’ї слів від індо-європейського кореня * *dheus-* // * *dhus-* “розлітатися, розсіюватися”, а також про подих [5:717]. Слово *душа* є похідним від *дух*, яке позначає більш важливе поняття [5:718].

Це розмежування більш чітко представлено у християнстві: “Дух мав знаходити собі поживок у Богові, жити Богом; душа мала житися духом; тіло повинно було жити душею – таким був первинний устрій безсмертної природи людини” [5:720]. Отже, такими є вихідні поняття, що знайшли відбиття і в національних культурах, звичаях та обрядах.

Експериментальний матеріал репрезентує асоціації молоді трьох країн, що викликає інтерес, оскільки важливо зрозуміти наступне: яким чином сприймають це поняття сучасники; чи збереглося в їх мовній свідомості культурне надбання попередніх поколінь і в якій мірі; які змістові акценти поняття виходять на перший план при його сприйнятті.

Аналіз асоціативних полів розпочнемо за традицією з розгляду найчастотніших реакцій, що становлять ядра цих полів та відображають найсуттєвіші складові образів мовної свідомості респондентів:

Таблиця 1

Ядра асоціативних полів стимулів ДУША / ДУША /ДУША у східнослов’янських мовах

№ п/п	Українська мова	Російська мова	Білоруська мова
1.	тіло (8)	тело (10)	цела (4)
2.	чистота (8)	сердце (6)	сэрца (4)
3.	вічність (7)	Бог (5)	рай (4)
4.	безсмертя (4)	бессмертие (3)	невядомасць (3)
5.	серце (4)	дух (3)	Бог (3)
6.	Бог (3)	небо (3)	неба (3)
7.	людина (3)		

Отже, найчастотніші реакції ядер асоціативних полів (*тіло (8) / тело (10) / zcela (4)*) в трьох мовах указують на традиційне розмежування та протиставлення понять “душа” і “тіло”, безсмертя та тлінна плоть, яка є лише оболонкою для душі.

Російські та білоруські респонденти пов’язують далі поняття “душа” з серцем людини (*сердце (6) / сэрца (4)*), яке в культурах східнослов’янських народів вважається місцем життя душі в людини [15:171-173]. Для українських респондентів це поняття є менш актуальним, виходячи з місця цієї реакції в ядрі асоціативного поля української мови. Для них більш

значущим є розуміння головних характерних ознак душі – *вічність* (7), *безсмертя* (6) (остання ознака є важливою й для росіян – *бессмертие* (3)), що також виходить з культурних та релігійних уявлень і закріплено в народних традиціях [16:209]. Дуже важливою для респондентів-українців є ознака чистоти душі (*чистота* (8)), яку намагалися зберегти, оберігали від спокуси та гріха. Білоруські респонденти більш звернули увагу на таємничість, загадковість душі (*невядомасць* (3)).

Представники трьох народів виявили свої християнські погляди й у таких реакціях, як *Бог* (3) / *Бог* (5) / *Бог* (3), головному поняттям релігії, позначенні інших іпостасей – *дух* (3) (російські респонденти наголошують на розмежуванні понять “душа” і “дух”), *людина* (3) (українські – на нерозривному єднанні душі й тіла в людині). Асоціації росіян (*небо* (3)) та білорусів (*рай* (4), *неба* (3)) указують на місце перебування душі поза межами тіла, після смерті (також за релігійними канонами).

Таким чином, при наявності схожих асоціацій у ядрах асоціативних полів завдяки їх частотності бачимо важливі для представників кожного народу смислові акценти, які дають уявлення про образи мовної свідомості, що стоять за даним словом у кожній мові.

Подальший аналіз асоціативних полів проведено за методикою асоціативного ґештальту [17]. За допомогою ґештальту було структуровано асоціативні поля стимулів-корелятивів, що дало змогу знайти спільні та відмінні риси образів мовної свідомості на найменших ділянках полів. У таблиці 2 представлено зони ґештальтів та їх обсяг:

Таблиця 2

Структура асоціативних ґештальтів стимулів ДУША / ДУША / ДУША у східнослов'янських мовах

№ п/п	Зони ґештальтів	Українська мова, %	Російська мова, %	Білоруська мова, %
1.	Характерні ознаки	28	10	11
2.	Частини тіла людини	12	19	11
3.	Функції	10	7	15
4.	Якісні характеристики	9	7	7
5.	Релігійні поняття	9	11	12
6.	Сутність явища	7	5	1
7.	Людина	6	2	3
8.	Ремінісценції	4	14	5
9.	Ставлення людини до явища	4	4	9
10.	Почуття людини	3	2	4
11.	Порівняння	1	4	6
12.	Будова та складові явища	1	2	3
13.	Свідомість людини	1	-	
14.	Місце знаходження	1	5	5
15.	Засоби встановлення контакту	1	-	
16.	Природа	1	-	
17.	Приналежність	1	1	2
18.	Мистецтво	-	3	-
19.	Пори року	-	1	
20.	Обряди і звичаї	-	1	3
21.	Галузі науки	-	-	2
Усього зон		17	17	16

Слід зазначити, що в цілому ґештальти трьох асоціативних полів подібні у наступному: за структурою, за наявністю виділених зон, – це пояснюється об'єктивними

причинами сприйняття даного явища та існуванням в образах свідомості представників трьох народів загальних констант.

Розбіжності спостерігаємо в наступному: по-перше, не скрізь однакова кількість зон: найменше їх у гештальті білоруської мови – 16, однакова кількість у гештальтах української та російської мов – по 17, але це не означає повного збігу однакових зон. По-друге, деякі зони наявні лише в одному гештальті, наприклад: зону “Засоби встановлення контакту” виявлено в гештальті української мови, зони “Знаки зодіаку”, “Природа” є в гештальті асоціативного поля стимулу української мови; зони “Мистецтво”, “Пори року” – російської мови, зона “Галузі науки” – білоруської мови. По-третє, різний обсяг зон, що визначає їх місце в ієрархії гештальтів трьох мов. Наприклад, зона “Характерні ознаки” в гештальті української мови охоплює майже третину всіх реакцій асоціативного поля – 28%, відповідно займає першу позицію в гештальті, тоді як у гештальтах російської та білоруської мов – 10% і 11%, тобто вдвічі менші обсяги, внаслідок чого займають треті позиції у відповідно. Такі відмінності притаманні більшості зон. По-четверте, виявлено розбіжності в ядрах гештальтів – двох найбільших за обсягом зонах, які визначають найсуттєвіші смислові риси в образах мовної свідомості, яким надають перевагу респонденти того чи іншого народу за певних умов, причин, обставин:

Таблиця 3

Ядра асоціативних гештальтів стимулів ДУША / ДУША / ДУША у трьох мовах

№ п/п	Українська мова	Російська мова	Білоруська мова
1.	зона “Характерні ознаки”, 28 %	зона “Частини тіла людини”, 19 %	зона “Функції”, 15 %
2.	зона “Частини тіла людини”, 12 %	зона “Ремінісценції”, 14 %	зона “Релігійні поняття”, 12 %

Дані цієї таблиці ще більш наочно демонструють ті смислові акценти, які криються за поняттям “душа” в образах мовної свідомості українців, росіян і білорусів. У ядрах гештальтів ці тенденції інколи мають спільні риси з тими, що було виявлено в ядрах асоціативних полів (див.: Таблиця 1). Наприклад, схильність українських респондентів пов’язувати стимул ДУША здебільшого з характерними ознаками цього явища (на що ми звернули увагу ще аналізуючи ядро асоціативного поля слова-стимулу) проявилася при аналізі усього асоціативного поля в тому, що зона з відповідною назвою – “Характерні ознаки” – охоплює трохи менше третини загальної кількості реакцій (28%). Такі збіги чітко вказують на етнокультурну специфіку мовної свідомості в даному випадку респондентів-українців, що знаходить підтвердження й при дослідженні інших слів-стимулів.

Наскільки видно з таблиці, за словом *душа*, що має спільне походження у трьох мовах і досить стійкі подібні культурні й релігійні традиції, стоять відмінні за своєю “архітектурою” образи мовної свідомості. Українцям найсуттєвішими у понятті “душа” видаються характерні ознаки явища та частини людського тіла; росіянам – також частини тіла, але й суттєву долю займають ремінісценції, стійкі образні вирази; білорусам – функції, призначення явища та християнське підґрунтя у його розумінні.

Наступна, п’ята розбіжність (див.: Таблиця 2) виявляється у якісному складі реакцій, приналежних визначеним зонам. Зупинимося на загальних та відмінних рисах наведених асоціацій.

Зона “Характерні ознаки” в гештальті української мови представлена численними асоціаціями: *чистота* (8), *вічність* (7), *безсмертя* (4), *глибина* (2), *таємниця* (2), *безмежжя*, *невидимість*, *прозорість* та інші. У відповідних зонах гештальтів російської та білоруської

мов їх менше: *бессмертие* (2), *чистота* (2), *вечность*, *возвышенность*, *открытость*, *тайна* та ін. / *чысціня* (2), *бяссмерце*, *веліч*, *вечнасць*, *крылатасць* тощо. За змістом більшість із них подібні, наголошують на уявленнях про безсмертя, вічність, а також велику таємницю цього явища, продовжують репрезентувати традиційні культурні й християнські уявлення щодо поняття “душа”. Душу, протиставляючи плоті, уявляли легкою та крилатою, на що вказує асоціація білоруських респондентів *крылатасць*. Для слов’янських культур суттєво й надзвичайно важливо було збереження душі чистою, за таких умов вона має шанс на безсмертя, і це також відбилося в реакціях респондентів трьох народів: *чистота* (8) / *чистота* (2) / *чысціня* (2).

Ці ж тенденції спостерігаємо і в зонах “Якісні характеристики” гештальтів досліджуваних мов: *добра* (2), *світла* (2), *чиста* (2), *вільна*, *непорочна*, *щира* / *большая*, *открытая*, *светлая*, *человеческая* / *глыбокая*, *добрая*, *жывая*, *светлая*, *чыстая*, *чорная* та інші.

Схожі за своєю християнською спрямованістю реакції зони “Релігійні поняття” у трьох мовах, наприклад: *Бог* (3), *пекло* (2), *рай* (2), *дух*, *релігія* / *Бог* (5), *дух* (3), *рай* (2), *ангел* / *рай* (4), *Бог* (3), *вера* (2), *ангел*, *дух*, *пекла*. Як свідчать подані асоціації, респонденти всіх трьох народів розмежовують поняття “душа” і “дух” відповідно до християнських православних канонів віри. Реакції *пекло* (2), *рай* (2) / *рай* (2) / *рай* (4), *пекла* чітко показують знання і розуміння представниками східнослов’янських народів законів Божих, за якими душа може піднятися до духовного стану, а може бути й продана дияволу. Душа є перемінливою й ненадійною. Битва за душу між добром і злом відбувається протягом усього життя [15:173], і залежно від того, яка сила перемає, після смерті людини душа займе належне їй місце в раю або ж у пеклі.

Зона “Частини тіла людини” у трьох мовах представлена здебільшого подібними асоціаціями (*тіло* (8), *серце* (4) / *тело* (10), *сердце* (6) / *цела* (4), *сэрца* (4)), але є й відмінні (*глаза*, *губы*, *плоть* / *вочы*, *шыя*). Тут і серце, яке болить і відчуває все разом із душею, і тіло, плоть – невід’ємна половинка в людині, й очі – “дзеркало душі”, і вуста – саме із них душа відлітає. Учені зазначають [15:173], що людське тіло – це найбільш універсальний і досконалий із усіх символів. Майже в усіх священних книгах присутні аналогії миру з тілом людини. Пізнанню тіла та його символіці надавалося значення в усіх духовних ученнях.

Іноколи певні асоціації за різними ознаками можна віднести до двох або більше зон одразу. Наприклад, щойно наведені в зоні “Частини тіла людини” реакції *серце* / *серце* / *сэрца* можемо помістити й у зону “Місце знаходження” до асоціацій *унутры*, *нутро*, оскільки груди й серце вважаються місцем перебування душі в тілі людини. Разом з асоціаціями *небо* / *высота*, *небо*, *небеса* / *неба*, які вказують на перебування душі поза тілом, можемо вжити реакції *пекло* (2), *рай* (2) / *рай* (2) / *рай* (4), *пекла*, що називають місце знаходження душі після смерті людини, із зони “Релігійні поняття”.

Зона “Ремінісценції” представлена у трьох гештальтах нерівномірно, із значною перевагою в гештальті російської мови: *болить*, *відлітає* / *поет* (2), *потемки* (2), *болит*, *зеркало*, *моя мрачна* (Байрон), *на распаику*, *открывать*, *перемена*, *плачет*, *прислушайся*, *пятки*, *скрипит* / *адын раз живем*, *асколкі*, *прыцямкі*, *нячысілік* тощо. Таку образність мислення російських респондентів неодноразово виявлено при аналізі асоціативних полів слів і, на нашу думку, це є специфічна риса мовної свідомості росіян.

У зоні “Порівняння” респонденти-українці навели одну реакцію – *світло*, а росіяни й білоруси дещо більше: *волна*, *облако*, *туман*, *свеча* / *вецер*, *крыніца*, *птыця*, *святло*. Ці асоціації відображають традиційні народні уявлення душі як хмаринки, пару, дихання, вітерця або пташки [16:209; 18; 19]. Птахи в наївних уявленнях символізували людські душі. Ще первісна людина помітила, що життя кожної живої істоти пов’язане з диханням, після смерті від неї відходить душа, “вітер її дихання зникає”, а натомість з’являється вітер, буря

або ураган, які несуться наче птахи. Вітроподібна душа уподібнювалася з птахами-душами [18:244]. Це знайшло відбиття в мовній свідомості сучасників.

За глибиною та чистотою білоруси порівнюють душу з криницею.

Українські та російські респонденти звернули увагу на сутність душі, що виявилось в реакціях зони “Сутність явища”: карма (2), астрал, аура, внутрішній мир / аура (2), ореол, субстанція, суцність.

У “Функціях” виявилось інше розуміння душі як виразника внутрішнього психічного життя людини та її моральності й почуттів: довіра, неспокій, спокій, страждання та ін. / добро, мир, совість, тепло / дабрыня, натхнення, спачування, сумління, щепельня, емоція тощо. Саме душа керує почуттями, мріями, сподіваннями, вірою, надією і любов’ю.

Для респондентів-росіян є важливими галузі мистецтва, у яких проявляється душевні якості людини: музика (2), поезія. Створення прекрасних творів мистецтва є неможливим без душі, натхнення, таланту. Так само й сприйняття цих витворів можливе лише тонкою, почуттєвою, духовною людиною.

Білоруси зупинили свою увагу на галузях науки, що вивчають духовний світ людини (психологія, філософія), зі свого боку намагаються потрапити у цей складний феномен, наблизити розв’язання численних загадок і проблем.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Вивчення образів мовної свідомості народів на матеріалі асоціативних експериментів за допомогою методів психолінгвістики дає змогу виявити етнокультурну специфіку фрагментів образів світу представників східнослов’янських народів. У подальшому буде поглиблено цю роботу за допомогою аналізу матеріалу спрямованих асоціативних експериментів та поширено за рахунок залучення даних із неспоріднених мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке* / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, И.Б.Левонтина. – М.: Издательство “Индрик”, 1999.
2. *Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский* / Н.В.Уфимцева, Г.А.Черкасова, Ю.Н.Караулов, Е.Ф.Тарасов. – М., 2004.
3. *Лименова М.В. Дух и душа: особенности концептуализации.* – Кемерово: ИПК “Графика”, 2004.
4. *Скоропанова И.С. Феномен русской души в книге Юрия Мамлеева “Россия вечная”* // Национально-культурный компонент в тексте и языке: Материалы докл. III Междунар. науч. конф. под эгидой МАПРЯЛ, Минск, 7-9 апр. 2005 г.: В 3 ч. – Ч.1 / Отв. ред. А.В.Зубов, С.М.Прохорова. – Мн.: МГЛУ, 2005. – С.222-230.
5. *Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры*: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001.
6. *Урысон Е.В. Дух и душа: к реконструкции архаичных представлений о человеке* // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, И.Б.Левонтина. – М.: Издательство “Индрик”, 1999. – С.11-25.
7. *Голубовська І.О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов)* // Мовознавство. – 2002. – №4-5. – С.40-47.
8. *Козирева З.Г. Ключові слова ДУША / ДУХ в українській та російській мовах* // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст. – Вип.8 / Відп. ред. Тараненко О.О. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2007а. – С.216-220.
9. *Козирева З.Г. Концепт ДУХ – ДУША в українській мові* // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. *Linguarum* – VIII. “Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ”. Філологія. Педагогіка. Психологія. – Вип.14. – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2007б. – С.125-131.
10. *Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики.* – Запоріжжя: Прем’єр, 2008.
11. *Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация.* – 2-е изд, доработ. – М.: Изд-во МГУ, 2004.
12. *Яковенко Е.Б. Сердце, душа, дух в английской и немецкой языковых картинах мира (Опыт реконструкции концептов)* // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, И.Б.Левонтина. – М.: Издательство “Индрик”, 1999. – С.39-51.
13. *Михеев М.Ю. Отражение слова ДУША в наивной мифологии русского языка (опыт размытого описания образной коннотативной семантики)* // Фразеология в контексте культуры. – М.: Школа “ЯРК”, 1999. – С.145-158.
14. *Никитина С.Е. Сердце и душа фольклорного человека* // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, И.Б.Левонтина. – М.: Издательство “Индрик”, 1999. – С.26-38.
15. *Шейнина Е.Я. Энциклопедия символов* / Е.Я.Шейнина. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Харьков: “Торсинг”, 2003.
16. *Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник.* – К.: довіра, 2006.
17. *Марковина И.Ю., Данилова Е.В. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения “ассоциативного гештальта” текстов оригинала и перевода* // Языковое сознание и образ мира. – М., 2000. – С.116-132.
18. *Словник символів культури України* / За заг. ред. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка, В.В.Куйбіди. – 3-є вид. – К.: Міленіум, 2005.
19. *Мирончиков Л.Т. Словарь славянской мифологии: Происхождение славянской мифологии и этноса* / Л.Т.Мирончиков. – 2-е изд., с доп. и уточ. – Мн.: Харвест, 2004.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ СИСТЕМИ ПРОСТОРОВИХ, ЧАСОВИХ Й ОСОБОВИХ КООРДИНАТ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Актуальність дослідження зумовлюється, по-перше, вибором мов для проведення типологічного зіставлення, адже українська, російська та англійська мови є найбільш актуальними в сучасному житті України та її окремих мікросоціумів; по-друге, відсутністю в сучасному загальному та типологічному мовознавстві цілісної концепції репрезентації системи просторових, часових та особових координат (СК) у мові (мовах) та мовленні; по-третє, відсутністю в сучасному загальному та типологічному мовознавстві цілісної, комплексної методики аналізу зіставляваного матеріалу в межах парадигмальних досліджень (термін О.С.Кубрякової [7:144-238; 3:23]).

Дослідити мовні особливості реалізації СК, її функціонально-семантичну сутність, трансфункціональність (функціональну перехідність, наприклад перехід указівної функції в номінативну та ін.) та транссемантичність (семантичну перехідність, наприклад перехід просторової семантики в часову, особової в часову та ін.) мовних одиниць (МО), їхні спільні та специфічні ознаки в порівнюваних мовах є **метою** нашого дослідження.

Предметом дослідження та основними рівнями аналізу обрано функціонально-семантичні поля (ФСП) вказування та їх складники – мікрополя, тематичні групи (ТГ), антонімічні опозиції, синонімічні ряди й окремі МО.

Об'єктом дослідження є СК як поняттєва структура, її мовні та асоціативні репрезентації.

Матеріал дослідження – близько 5000 одиниць української, російської й англійської мов (переважно прислівників, займенників та займенникових слів) у майже однаковому співвідношенні в зіставляваних мовах, які виявили близько 18000 лексико-граматичних та функціонально-семантичних репрезентацій. Слідом за американськими функціоналістами (B.Comrie, J.Haiman, P.Hopper, J.Jenkins, D.Palermo, S.Tompson, J.Hawkins, K.Lamrecht, W.Croft, др.) нами використовується асоціативний аналіз як додатковий для відтінення національно-культурного усвідомлення й вербалізації аналізованих указівних репрезентацій. Фактично мовний матеріал є опосередкованою зоною переходу й накладання поняттєвих, семантичних та асоціативних відношень.

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у виборі предмета дослідження, оскільки типологічне дослідження мовної СК уперше проводиться на матеріалі української, російської та англійської мов; також у запровадженні методики поліпарадигмального дослідження: від поняттєвої репрезентації до реалізації в мові й далі – до асоціативного закріплення; далі – в самих одержаних результатах, зокрема: у виробленні типології вказувань у СК, аналізі перехідних типів вказування, виявленні особливостей зіставляваних ФСП у складі СК. Було доведено своєрідність репрезентацій та структур СК, що здійснило вплив на вияви поліфункціоналізму в зіставляваних мовах. Новизна полягає також у визначенні транссемантичності й трансфункціональності аналізованих МО, встановленні та дослідженні їх типів; у визначенні зворотності вказівної семантики; у встановленні моно- та полісемантичних типів указівних МО; у визначенні прагматичних типів указівних МО в СК; у диференціації топонімічних МО на компасні, адміністративно-територіальні та топографічні; у виявленні ступенів семантичної градації зіставляваних репрезентацій; в уніфікації, систематизації та значному поглибленні типології вказівних МО, в залученні методики повторних випробувань для верифікації даних вільного асоціативного експерименту та ін.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.

Незважаючи на те, що особливості мовного вираження просторових, часових та особових відношень привертають увагу дослідників уже давно, комплексне їх вивчення як головних структурних компонентів СК у межах парадигмальних досліджень тільки розгортається. У дослідженні запропоновано методика поліпарадигмального аналізу СК (комплексного багаторівневого дослідження мови із залученням даних нелінгвістичних галузей знань – філософії, логіки, фізики та ін. – та співвіднесенням мовного матеріалу з поняттєвим та даними асоціативних експериментів) при зіставному дослідженні української, російської та англійської мов, тобто двох близько- і однієї віддаленоспорідненої мов індоєвропейської сім'ї.

Постановка завдання. Дослідження має представити відсутню в сучасному українському й типологічному мовознавстві відносно цілісну модель СК у зіставлюваних мовах в аспекті сучасної тенденції до аксіоматизації наукових знань, розвитку теорії зовнішньої та внутрішньої форми, гіпотези мовної відносності, поняттєвої, мовної та асоціативної специфіки в системі відповідних полів – фрагментів мовної картини світу. Завдання статті – 1) охарактеризувати головні, концептуально значні особливості репрезентації та функціонування СК у зіставлюваних мовах; 2) представити концепцію проведеного нами дослідження, синтезувавши набуті знання та результати дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення СК є новим напрямом мовознавчих розвідок, оскільки на сьогодні лише поодинокі наукові (лінгвістичні) праці торкаються цієї проблеми. Парадоксальним є те, що термін *СК* уже давно став невід'ємним складником професійної лексики представників майже всіх наукових галузей (оскільки кожна наука має свою систему вимірів – СК і свою систему обчислення, аналізу та верифікації), проте жодний тлумачний або вузькоспеціальний термінологічний словник не виносить СК як окрему словникову статтю. Проведені нами опитування (анкетування) та вільний асоціативний експеримент свідчить про те, що розуміння СК не лише однотипно представлене в свідомості носіїв аналізованих мов, воно має свої особливі, національно марковані та професійно й соціально конотовані вияви.

До нашого часу повного й усебічного аналізу СК в межах зіставлюваних мов не проводилося. Більш того, вивчення СК показали, що СК залишалася поза межами ґрунтовних наукових (філологічних) пошуків до ХХ століття. Її дослідження відбувалися непослідовно, переважно в напрямі загальнолінгвістичних розробок (праці К.Бругмана, К.Бюлера, Дж.Лайонза, Ч.Філлмора, Ю.Д.Апресяна та ін.).

Майже одночасний розвиток зіставно-типологічного напрямку дослідження вказувань із структурно-семантичним, комунікативним та іншими напрямками сучасної лінгвістики дозволяє розглядати його як окремий, вищий етап у вивченні мовних явищ (у тому числі, й репрезентацій типів вказувань у СК). З одного боку, такі дослідження є проміжним етапом у створенні загальнолінгвістичної теорії (визначенні мовних універсалій, законів розвитку мов тощо), з другого – загальнолінгвістичні основи є фундаментом у створенні типології МО, мовних явищ та процесів, визначення їх специфічних рис і виявів у мовах різних типів. Наукові дослідження мовознавців-типологів спрямовані на встановлення класифікації та типології окремих значень або конкретних одиниць у системі вказувань, визначення їх особливостей у споріднених мовах (Л.Б.Карпенко, В.К.Щербін, Т.М.Голосова, О.О.Тараненко та ін.) та мовах різної морфологічної структури (С.Рахімов, Г.А.Шамова, О.М.Лазарович та ін.), на виявлення дейктичних та інших універсалій, у застосуванні комплексного підходу до вивчення дейксису. Однак розподіл наукових досліджень за напрямками типології (універсології, контрастивістики, зіставної типології та ін. [8:3-8]) не є рівномірним. У багатьох дослідженнях з зіставної типології студіюються окремі вказівні (переважно дейктичні) значення слів або висловлень. Теоретичною основою для них стали

роботи з типологічного мовознавства В.Г.Гака, С.Д.Кацнельсона, М.П.Кочергана, О.О.Тараненка, С.Андерсона, Е.Кінана та ін. Проте не існує єдиної точки зору щодо залучення до типологічних досліджень споріднених мов: більшість дослідників наполягають на типологічному аналізі споріднених мов (Є.В.Рахліна, С.Рахімов та ін.), які окрім уточнення характеристик зіставлюваних конструкцій, категорій мови тощо, спроможні виявити фактори впливу, різницю між їх виявами на мовному матеріалі, віддзеркалити специфіку мов та мовних явищ.

О.І.Смирницький одним із перших детально проаналізував фактори визначення напрямку руху в російській та англійській мовах (суб'єкт руху, якість руху, загальна спрямованість, точка відліку, специфічний характер просторового відношення між предметом, який рухається, та точкою відліку), на основі яких А.Є.Кибрик запровадив методику дослідження семантичних полів значень руху та орієнтирів [5; 6].

В останні роки актуалізувалися типологічні дослідження функціонування систем указівних засобів, різних типів референції (С.Рахімов, М.Clyne, D.Crystal, E.Danziger, M.Ettlinger та ін.). Було досліджено основні характеристики традиційних типів вказування (дейктичного, анафоричного та власне референційного), проте їх специфіка в мовах залишається недостатньо вивченою. Потребує перегляду й уточнення типологія вказівних типів (пор., наприклад, класифікації К.Бюлера [4:106-132], А.В.Алферова [1; 2], С.Рахімова [11; 12] та ін.). Дослідники пропонують різні моделі структурування поля / полів вказування та їхніх фрагментів (пор., наприклад, модель “ядро – периферія” в зазначених працях М.А.Хмелевської [15], модель поля з планетарною структурою Г.А.Шамової [16], С.А.Крилова [10] та ін.).

Зіставно-типологічне дослідження окремих проблем функціонування указівних систем у цілому та їхніх репрезентацій (артиклів, займенників та прислівників, прийменників, прийменникових і прийменниково-відмінкових конструкцій, категорії суб'єктивності, категоріальної домінанти часу, категорії локальності, координат локації, часової нелокалізованості, напрямку руху, репрезентацій “правий / лівий”, темпоральності, модальності й аспектуальності та окремих різновидів вказування (інтераціонального дейксису, дейктичної ідентифікації, особового дейксису, часових вказувань та ін.) привело до появи загальної теорії зіставно-типологічного дослідження функціонування вказівних типів, зокрема до встановлення типології дейктичних систем у цілому: пропонується розмежовувати серед тричленних систем моноцентричні та біцентричні [9:138-140].

Отже, репрезентації СК раніше не були систематизовано досліджені в аналізованих мовах. Зіставно-типологічні студії проводилися, як правило, на матеріалі одної або двох мов, переважно щодо окремих указівних типів. Певним кроком у поглибленні й вирішенні цієї проблеми є запропонована нами уніфікована лінгвістична типологія репрезентацій СК [13:64-74].

Наукові результати. Мовна СК являє собою складноструктуровану сегментно-ярусну ієрархію, елементи якої переважно полісемантичні й поліфункціональні. Тому їх розвиток прогресує в бік транссемантичності та трансфункціональності. Більшість МО проходить свій шлях розвитку від моносемантичної й монофункціональної до полісемантичної та поліфункціональної. Поліфункціоналізм сприяє збереженню лексичної семантики й приводить до прагматичного, лексико-граматичного та стилістичного розшарування в різних функціональних виявах (типовим є біфункціоналізм). Монофункціональні прислівники та прислівникові сполучення мають тенденцію до поступового переоформлення в поліфункціональні МО та іноді (в близькоспоріднених мовах) – у категорію стану, в чому відображається динамізм мовного розвитку. Поліфункціоналізм значною мірою зумовлює складність розмежування номінативного, ідентифікаційного та вказівного компонентів семантики МО.

Транссемантичність і трансфункціональність як вияви міжпарадигмальних зв'язків у зіставлюваних ФСП указування свідчать про реальний стан розвитку поняттєвих, мовних та асоціативних репрезентацій. У межах досліджуваних парадигм транссемантичність і трансфункціональність визначають семантичні, функціонально-семантичні, а отже, й відповідні поняттєві зв'язки. Нерідко їх оформлення прискорюється асоціативними зв'язками. Функціонально-семантичний розвиток аналізованих категорій відбувається біполярно, тобто одночасно з національно-специфічною деталізацією репрезентацій відбувається певна поняттєва, мовна та меншою мірою, асоціативна інтеграція як відображення світових глобалізаційних процесів у суспільстві. Водночас цей вплив відбивається на відповідних картинах світу, демонструючи їх взаємодію.

Ступінь поширеності синонімії й антонімії свідчить про давність та ієрархічність опозитивної й парадигматичної впорядкованості, яка спрямовує певним чином розвиток синтагматичних відношень. Спостерігається так звана функціонально-семантична нейтралізація, тобто контекстуально зумовлена заміна (рідко усунення) однієї вказівної ознаки іншою, комплементарною, що приводить до поперемінної актуалізації / дезактуалізації типів указування, можливої частиномовної заміни. Це явище характерне для МО зі значенням зворотного напрямку. Аналізовані типи вказувань є універсаліями, які виражають спільні ознаки дещо різними МО. Їх стійке закріплення в свідомості носіїв зіставлюваних мов підтверджується й асоціативно. Внаслідок поширення частиномовних функцій МО нерідко переоформлюються або частково змінюють свою семантику таким чином, що окремі омонімічні форми можуть сягати перетину або накладань їхніх семантичних ознак. Саме тому, наприклад, семантика антонімічних парадигм синонімів нерідко виходить за межі аналізованих указувань. В усіх аналізованих мовах засвідчено тенденцію до певної конкретизації вказівної семантики через номінативно-ідентифікаційні значення, тому займенники іменникового типу словозміни та іменники професійної, вікової та іншої соціальної належності, вжиті в займенниковій функції, включені до складу ФСП особового вказування.

Як засвідчують мовознавчі праці останнього часу (Н.Арутюнової, Ю.Караулова та ін.) і як показало наше дослідження, доцільно розрізняти вужче (власне референційне) та ширше розуміння терміна *референція*. Традиційно інтерпретовані анафоричний, дейктичний та власне референційний типи (тобто референційні типи в ширшому розумінні терміна) становлять невелику, відносно закриту підсистему МО, оформлену у вигляді ФСП просторового (і просторово-часового), часового та особового вказувань. У складі цих полів значна кількість МО спроможна змінювати свій тип указування.

Поширеними вказівними типами [14:49-57] серед досліджуваного матеріалу визначено такі трансфункціональні типи: 1) референційні типи: а) дейктично-референційний, наприклад: англ. *from the left / right side*, укр. *з лівого / правого боку; ліворуч, праворуч*; рос. *с левой / правой стороны; слева, справа*, а також конкретніші вказування на зразок англ. *overland* “по суші”, *oversea(s)* “за морем”, “у прямому або зворотному напрямі через море; з-за моря”, заст. “привезений з-за моря”, “з іншого узбережжя моря; за кордоном”, *seaward* “у напрямі мусонів”, *seawardly, to / from [the] seaward* “у напрямі до моря, геть від землі; у місці, що біля моря”, “у відкрите море”, *seawards* та ін.; деякі з них набули топонімічних (географічно зумовлених) ознак: *up / down the lake* “північна / південна точка”; б) дейктично-анафоричний, наприклад: соціально-статусні МО з типовим значенням “так, як прийнято, узвичаєно серед когось, десь”: укр. *по-родинному*, рос. *по-родственному*, укр. *по-батьківському*, рос. *по-родительски* і под.; іменники з релятивним типом лексичних значень на зразок укр. *родичі, рідня*, рос. *родственники, родня*, англ. *relatives* тощо; це ж значення репрезентують субстантивовані присвійні займенники укр. *наш* (мн. *наші*), *мій* (мн. *мої*), рос. *наш* (мн. *наши*), *мой* (мн. *мои*), англ. *ours, mine*; в) анафорично-референційний, наприклад:

that уживається замість *who* та *which*, якщо за допомогою цих МО обмежується семантика іменника, якого вони стосуються: *Which of my brothers did you meet ? The one who / that live in Glasgow, or the one who / that lives in Leeds*); 2) номінативно-референційний тип, наприклад, уживання особових займенників в іменниковій функції: укр. *Його Я пролунало якось невпевнено* і под. У межах кожного із відзначених типів наявна низка підвидів, виділених на основі семантичної розгалуженості вказівних типів та транссемантичності деяких полісемантичних і поліфункціональних МО. Транссемантичними є такі види: а) просторово-часові, наприклад: укр. *далеко*, рос. *далеко*, англ. *far*; б) особово-часові: укр. *у часи Шевченка*, рос. *во времена Пушкина*, англ. *in Shakespeare's times* та ін.; в) просторово-особові: укр. *там, де хто-небудь є (перебуває)*; *у кого-небудь*, рос. *там, где кто-либо находится*; *у кого-нибудь*, англ. *at smb's place* та ін.; г) просторово-часово-особові та ін.

Отже, за функціонально-семантичною репрезентацією розрізняються: 1) монофункціональні моносемантичні МО (наприклад, указування на зворотний напрям: укр. *здалеку*, рос. *издали*, англ. *from afar*); 2) монофункціональні полісемантичні МО (МО домінанти ТГ “тут – там”); 3) поліфункціональні моносемантичні МО (здебільшого транссемантичні МО – просторово-часові, часово-номінативної, часової семантики та способу дії, які переважно вказують та динамічні та статичні ознаки часу, що виражається в дейктичних та дейктично-референційних типах МО); 4) поліфункціональні полісемантичні МО (домінанти ТГ, окрім домінант ФСП. Цей тип МО поширеніший в англійській мові). Всього в дисертації пропонується 17 критеріїв та відповідна кількість класифікацій указівних порівнюваних МО, на основі яких можна визначити: 1) функціональні типи, які враховують соціальну належність адресата; 2) структурні типи, що базуються на формальних показниках указівних МО; 3) структурно-контенсивні типи, побудовані на основі семантичних ознак указування (просторової, часової та особової вказівної семантики); 4) інвентаризаційні типи, які визначають види вказівних МО за їх участю в комунікативній ситуації, місцем у структурі ФСП указування; 5) імплікаційні типи. Ці типи визначають подальші шляхи дослідження вказівних МО.

Основні комунікативно-прагматичні функції аналізованих МО (вказівна, емоційно-експресивна, інверсійна та атрактивна) зумовлюють визначення таких прагматичних типів репрезентацій СК: 1) адекватний інтенціональний тип, спрямований на відтворення відповідної ідентифікації і / або вказування, до якого належать моносемантичні синтаксеми з первинним номінативним значенням; 2) дезиративний інтенціональний тип, спрямований на створення неоднозначності висловлення, ідентифікаційного і / або референційного компонента в семантиці МО, до якого належать полісемантичні синтаксеми; 3) модулятивний тип, який найчастіше реалізується в мікроконтексті; він є виявом розвитку первинної вказівної семантики на основі причинно-наслідкових відношень.

Різні типи сполучуваності досліджуваних МО, зумовлені структурними особливостями мов та впливом мовної традиції, дозволяють класифікувати їх як: 1) синтагматично закріплені (типові для англійської мови): а) препозитивні, б) постпозитивні, в) інтервербальні (англійські МО, які мають дві закріплені позиції і можуть змінювати або не змінювати свою семантику залежно від синтаксичної позиції); 2) синтагматично вільні МО (типові для української і російської мов).

Опозитивні відношення, будучи основними структурними відношеннями в СК, диференціюються як: 1) парні – найпоширеніший тип серед досліджуваних МО; 2) потрійні, поширені серед просторових МО (*місцеперебування – прямий напрям – зворотний напрям*), деяких часових МО (*теперішнє – майбутнє – минуле*), деяких особових МО (*я – ти – він (вона, воно), я – ти – ми*); 3) нульові опозиції або ті, що не мають прямого, безпосереднього опозита (такі репрезентації не частотні серед аналізованих МО; вони є свідченням певного

розвитку поняттєвих та мовних репрезентацій); 4) поліопозитивні репрезентації, поширені, насамперед, серед неозначених англійських МО; ці відношення характеризуються певним синонімічним паралелізмом.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, концептуально важливим є розуміння сутності міждисциплінарної СК як сукупності відповідних понять (ширше – концептів), репрезентованих у зіставлюваних мовах і мовленні у вигляді указівних систем просторових, часових та особових координат, які виражають різні типи референційних відношень (у широкому розумінні терміна) – як традиційних, тобто анафоричних, власне референційних та дейктичних, так і перехідних – транссемантичних і трансфункціональних. Відповідні мовні репрезентації характеризують універсальні типи вказівних відношень. Різні рівні проведеного аналізу дозволяють бачити різні вияви національно-культурної маркованості мовних СК та їх складників.

Подальші наукові студії щодо СК та її складників убачаються в напрямі когнітивістики, прототипової семантики, функціональної граматики, психолінгвістики тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алферов А.В.* Интеракционный дейксис как средство организации речевого взаимодействия: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.15 / МГУ им. М.Ломоносова. – М., 2001. 2. *Алферов А.В.* Полиаспектный синкретизм речевой интеракции // Вестник Пятигорск. гос. лингвистич. ун-та. – 2004. – №2-3. – С.62-67. 3. *Березин Ф.М.* О парадигмах в истории языкознания XX в. // Лингвистические исследования в конце XX в.: Сб. обзоров. – М., 2000. – С.9-25. 4. *Бюлер К.* Теория языка. Репрезентативная функция языка / Пер. с нем. Т.В.Булыгиной. – М.: Прогресс, 2000. 5. *Кибрик А.Е.* Константы и переменные языка. – СПб.: Алтея, 2003. 6. *Кибрик А.Е.* Механизмы устранения референциального конфликта // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных исследованиях: Сб. науч. тр. – М., 1987. – С.128-145. 7. *Кубрякова Е.С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца XX в.: Сб. науч. ст. – М., 1995. – С. 144-238. 8. *Кочерган М.П.* Зіставне мовознавство, типологія, характерологія й універсологія: зміст, співвідношення й розмежування // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2006. – Т.9. – №1. – С.3-8. 9. *Крылов С.А.* Детерминация имени в русском языке: теоретические проблемы // Семиотика и информатика: Сб. науч. ст. – М., 1984. – Вып.23. – С.124-152. 10. *Крылов С.А.* К типологии дейктических систем // Лингвистические исследования. Типология. Диалектология. Этимология. Компаративистика: Сб. науч. ст. – М., 1984. – Т.1. – С.140-173. 11. *Рахимов С.* Проблема дейксиса как категории типологической лингвистики: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук / Военн. краснознамен. ин-т. – М., 1990. 12. *Рахимов С.* Типология дейксисов в ономаσιологическом аспекте // Вопросы сравнительной типологии: Тезисы докладов Республиканской конференции. – Ташкент: “Фан”, 1981. – С.55-56. 13. *Терехова С.І.* Типологія вказівних особових репрезентацій (на матеріалі української, російської та англійської мов) // Мовознавство. – 2007. – №2. – С. 49-57. 14. *Терехова С.І.* Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. 15. *Хмелевская М.А.* Функционально-семантическое поле дейксиса в современном английском языке // Вестник СПбГУ. Сер. Язык, литература, история. – 1993. – №4. – С.50-54. 16. *Шамова Г.А.* К типологии функционирования дейктических средств: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / ПГУ им. А.М.Горького. – Пермь, 1992.

ТОВСТЕНКО Т.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ТИПОЛОГІЯ ТОЧОК ЗОРУ В ТЕКСТАХ НОВИН БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значний інтерес дослідників до феномену точки зору, котру розуміють як вихідний пункт, з якого мовець називає інші об'єкти, або, в більш загальному плані, як спосіб текстової подачі подій, що визначає процес створення повідомлень засобами масової інформації, оскільки модель комунікації “адресант – повідомлення – адресат” передбачає не лише передачу інформації, а й її класифікацію, реструктуризацію, оцінку в створюваних авторами текстах [1:71; 2:298; 3:14; 4:189].

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Головним завданням ЗМІ є інформування та здійснення впливу на реципієнта, де відправною точкою виступають самі новинні сюжети [5:5]. Прагнення показати явища соціальної/політичної дійсності у певному ракурсі, зробити їх предметом аналізу, викликати інтерес читача,

досягнути визнання певних поглядів, прийняття читачами авторської оцінки того чи іншого явища – все це визначає відбір та поєднання точок зору. Однією зі сфер застосування точки зору в мас-медіа є преса, яка становить особливий інтерес в аспекті дослідження відображення подій з певних позицій, що зумовлює **актуальність** запропонованої статті. Газетні тексти розглядають як особливий тип мовного вжитку у певному соціокультурному середовищі [6:112]. Вони виконують функцію інформування під певним кутом зору про щоденні події, які вважаються важливими або вартими уваги.

Наукова новизна статті полягає у тлумаченні точки зору як способу репрезентації подій з позицій окремих або колективних суб'єктів, що визначає структурну та смислову організацію газетних новин, оскільки наявні в текстах статей погляди різноманітних осіб виступають засобом аргументації поданих фактів. Газетне повідомлення передовсім зорієнтоване на передачу інформації і торкається питань референції, правди, надійності, адже відсутність вказівок на джерело мовлення ставить під сумнів достовірність запропонованих тверджень [7:114]. Однією з особливостей газетних текстів є намагання переконати адресата у правильності позиції адресанта чи, принаймні, репрезентувати погляди різних індивідів.

Особистісні характеристики учасників комунікації, що включають соціальний статус, професійну діяльність тощо, зумовлюють різноманітність виражених у газетних текстах точок зору, множинність яких викликає необхідність їхньої класифікації, що складає **завдання** цієї статті.

Об'єктом вивчення виступають різновиди точок зору, виявлені в британських газетних текстах, та способи їх вербального відображення.

Предмет дослідження становлять засоби мовного втілення різних видів точок зору в британських газетних текстах.

Матеріалом дослідження слугували тексти новин британських газет.

Репрезентація точок зору, сформованих в процесі обробки фактів, їх узагальнення та компонування, становить головне завдання газети [8:13]. В процесі роботи над статтею наявні в оригінальних матеріалах точки зору трансформуються та додаються нові. Тому множинність точок зору, відображена в новинах, формується внаслідок дії не лише зовнішніх, а й внутрішніх газетно-мовних факторів, пов'язаних із отриманням та обробкою інформації [9:60-69]. Відображаючи поточні події в текстовій формі, газетна стаття синтезує численні точки зору колективу працівників редакції, який бере участь у створенні повідомлення, та учасників подій, які висловлюють свої погляди.

Точка зору в пресі проходить кілька етапів формування: первинний, вторинний та кінцевий. На кожному етапі вона видозмінюється та модифікується працівниками газети. Первинна точка зору відображена в матеріалі для журналіста, який користується оригінальними документами – юридичними актами, промовами, листами читачів, що відображають позиції учасників, свідків подій, експертів тощо. Джерелом цієї точки зору є інформаційні агенції як безпосередні постачальники новин. З усіх наявних точок зору обираються лише ті, які відповідають бажанню репортера подати події в певному ракурсі.

Вторинна точка зору є продуктом діяльності журналістів по відбору, опрацюванню, а також компонуванню матеріалів, тобто їхнього перетворення на змістову та формальну єдність, придатну для читання. Вона втілюється у проекті статті, структура якого зумовлена особистими намірами автора разом з такими факторами як вимоги до журналістів, зафіксовані нормативними документами, зміст конкретного тексту, рамки газетних жанрів, тип газети (якісна чи бульварна преса), індивідуальні особливості стилю та особистості журналіста [10:59]. Презентуючи події у певній перспективі, автор досягає головної мети – вплинути на суспільну думку, переконати читача у правильності запропонованих аргументів та змусити його прийняти позицію, виражену в тексті.

Фінальна точка зору формується в процесі підготовки матеріалу до видання редакторським колективом газети, який відповідає за подачу інформації у формі, що відповідає характеру засобу масової інформації та враховує побажання видавця або власника газети. Вона втілюється в остаточному варіанті газетної статті, яка оформлюється працівниками редакції в закінчений продукт з певною композицією [8:11-12].

За кількістю учасників комунікації, чиї погляди відображені в газетній статті, виділяємо **монопозиційні** та **поліпозиційні** точки зору. Монопозиційна точка зору репрезентована позначенням окремого чи колективного суб'єкта.

Серед монопозиційних точок зору виділяємо **індивідуальну, групову та масову**. Індивідуальна точка зору відбиває думку окремої особи, яка позначається іменником в однині у позиції підмета (*a girl, a student, a policeman, a priest, a statesman* тощо), напр., *The star wept and said "I made a mistake 14 years ago... Pray for me"* (The Times 1.08.2007, 11). У наведеному прикладі носій індивідуальної точки зору, відображеної дієслівним виразом *made a mistake*, позначений іменником *star* та особовими займенниками *I* і *me*.

Групова точка зору належить об'єднанням людей різного статусу і поділяється на колективну та колегіальну. Колективна точка зору відбиває позицію групи осіб, об'єднаних віковими параметрами, спільною метою, ідеєю, справою, інтересами та обставинами, а її носії позначаються лексичними одиницями у множині (*passengers, witnesses, adults, children, politicians, critics, experts* тощо), напр., *Survivors of the Paddington crash said that the decision could result in passengers becoming trapped in smoke filled carriages and would cause panic in any future crash* (The Times 01.08.2007, 16). У наведеному реченні колективна точка зору вцілілих пасажирів як безпосередніх учасників події, позначених іменником *survivors*, виражена дієсловом *said*, що вказує на рішення мовця.

Колегіальна точка зору відбиває погляди установ, товариств, інституцій чи організацій, а її носії позначаються назвами різноманітних закладів, наприклад, *ministry, company, court, department, Youtube, Rusneft*. Носії колегіальної точки зору позначені власними назвами *Rusneft, Basic Element Company* у позиції підмета, а сама точка зору виражена дієсловами *announced, said* в наступних реченнях: *Rusneft announced that Mr Gutseriyev was surrendering all his business interests..., Mr Deripaska's Basic Element Company said that it had sought approval from the Federal Antimonopoly Service to buy a controlling stake in Rusneft...* (The Times 1.08.2007, 7).

Масова точка зору представлена поглядами великих сукупностей людей, об'єднаних спільною територією, проживанням в одній країні тощо. Її носії позначаються збірними іменниками *society, nation, community, country*, напр., *As two children and a man of 65 fought for life, Russia warned all its citizens against travel to Turkey amid fears that the virus could have mutated so it can jump from human to human* (The Daily Mail 06.01.2006, 4). Носій точки зору в наведеному реченні відображений топонімом *Russia* у позиції підмета, а точка зору держави виражена дієсловом застереження *warned*, що відображає позицію Росії щодо зазначеної у підрядному реченні події.

В текстах британських газет спостерігається суміщення позицій окремих носіїв точки зору, коли мовець висловлюється від імені іншої особи, групи чи установи, внаслідок чого формуються поліпозиційні точки зору, напр., *A spokesman for Thomas Cook said: 'If they decided it was sensible for tourists not to travel to a destination, we would stop going there instantly'* (The Daily Mail 06.01.2006, 8). У наведеному прикладі речник, позначений іменником *spokesman*, висловлюється від імені компанії *Thomas Cook*, що виявляється у поєднанні індивідуальної та колегіальної точок зору.

За критерієм поєднання монопозиційних точок зору виділяємо наступні поліпозиційні: **індивідуально-індивідуальна, індивідуально-групова, індивідуально-колегіальна, групово-групова, колегіально-колегіальна, колегіально-колективна**.

Індивідуально-індивідуальна точка зору відбиває погляди двох осіб, напр., *Clinton endorses Chancellor's "brilliant vision for the future"* (The Daily Telegraph 28.09.2006, 8). У цьому прикладі поєднання індивідуальних точок зору політиків відбувається внаслідок посилення Клінтона на точку зору Гордона Брауна з метою підтримки та схвалення його курсу. Носій індивідуальної точки зору Клінтон, названий антропонімом в однині *Clinton*, виражає думку державного діяча, позначеного іменником у присвійному відмінку *Chancellor's* та лексичною одиницею *vision*, що вказує на його позицію стосовно майбутнього країни.

Індивідуально-групова поєднує точки зору однієї особи та групи людей, напр., *Catrina Tait, a newly qualified primary teacher from Dundee echoed her colleagues concerns that new technology has become another means of intimidation for the staff and pupils* (The Times 28.07.2007, 26). У поданому прикладі вчителька, позначена антропонімом *Catrina Tait* у позиції підмета, як носій індивідуальної точки зору, виголошує думку колег, іменованих *colleagues*. Про індивідуально-групову точку зору свідчить семантика дієслова *echoed* та іменник *concerns*, які вказують на занепокоєння працівників школи нововведенням в процес навчання.

Індивідуально-колегіальна точка зору репрезентує погляди окремої особи як представника установи, напр., *A spokesman for YouTube said it was a community site used by millions and the vast majority used it responsibly* (The Times 1.08.2007, 9). У цьому прикладі на суб'єкта індивідуальної точки зору вказує іменник *spokesman*, який позначає речника як носія колегіальної позиції організації, названої *YouTube*. *A spokesman for Severn Trent Water made it clear, however, that it could still take seven to fourteen days for every house to receive water...* (The Times 28.07.2007, 32). У поданому прикладі носій індивідуальної точки зору позначений іменником *spokesman* у однині, а колегіальної – назвою установи *Severn Trent Water* у позиції підмета. На точку зору особи як представника організації вказує поєднання засобів номінації носіїв в одному словосполученні *A spokesman for Severn Trent Water* та дієслівний вираз *made it clear*.

Групово-груповою точкою зору втілена такими видами комбінацій: поєднання двох колективних або колегіальних позицій з метою відображення спільних поглядів суспільних об'єднань, напр., *Intelligent chiefs and counter-terrorism officials are concerned that illegal networks of weapons smugglers could deliver the technology for a catastrophic terror attack in the U.S. or Britain* (The Daily Mail 14.11.2006, 10). У наведеному прикладі поєднуються точки зору груп борців з тероризмом, що представляють різні установи, позначені лексичними одиницями *intelligent chiefs* та *counter-terrorism officials* у множині в позиції підмета. Проте на їхню спільну точку зору, яка виражається в співпраці, вказує вираз *are concerned*.

Колегіально-колегіальна точка зору поєднує погляди двох організацій, напр., *Organizations such as the British Medical Association and the Royal Society have complained that the new Regulatory Authority for Tissues and Embryos will lack the expertise...* (The Times 28.07.2007, 2). У цьому прикладі колегіальні точки зору двох установ, позначених власними назвами *the British Medical Association* і *the Royal Society*, виражені дієсловом *have complained*. У прикладі *The British Heart Foundation and the Department of Health say that the benefits outweigh any side effects* (The Times 28.07.2007, 4) носії колегіальної точки зору позначені словосполученнями *The British heart Foundation* та *the Department of Health*, спільна думка яких виражена дієсловом *say*.

Колегіально-колективна точка зору одночасно відображає погляди установи та певної групи осіб, напр., *F&C and its employees, which vehemently deny Mrs Switalski's claims, have lodged an appeal* (The Daily Mail 11.03.2008, 5). У наведеному прикладі поєднуються точки зору організації, позначеної аббревіатурою *F&C*, та її працівників, іменованих *employees*. На їх

спільну точку зору вказує номінація обох носіїв у позиції підмета та дієслово *deny*, що виражає взаємне заперечення тверджень опонента.

Носії монопозиційних точок зору можуть розглядатися відповідно до суспільних і професійних ознак, на основі чого виділяємо **громадську, професійну, офіційну та національну** точки зору, що встановлюються за семантикою номінативних одиниць на позначення суб'єктів точки зору.

Громадська точка зору відбиває суспільну думку щодо соціально-важливих питань: діяльності політиків, злочинності, військових дій тощо, а її носії позначаються засобами номінації соціальних груп або осіб як представників громадськості (*a person, public, people* тощо), напр., *Danger dog woman told: we cannot punish you enough* (The Daily Telegraph 28.09.2006, 18). У поданому реченні займенник *we* іменує суспільну єдність громадян, а дієслово *punish* вказує на функцію контролю суспільства за діяльністю суддів і процедурою винесення вироків.

Професійна точка зору належить представнику певної професії (*doctor, teacher, musician* тощо) або групі осіб, об'єднаних спільним заняттям (*footballers, miners, actors*), напр., *Teachers demand ban on sites used by cyber-bullies* (The Times 1.08.2007, 26). У наведеному прикладі носії точки зору позначені лексичною одиницею *teachers* у позиції підмета, що вказує на вчителів, а дієслово *demand* відбиває їхню точку зору, яка полягає у відстоюванні власних поглядів.

Офіційна точка зору пов'язана з відображенням позиції органів державної влади, міністерств, судових і правоохоронних закладів або їх представників, позначених назвами відповідних організацій, (*a judge, a minister, a coroner* тощо) або самих установ (*court, ministry, police* тощо), напр., *Magistrates in Huntingdon decided that their sentencing powers, limited to six month imprisonment, were insufficient to deal with Toni Badock* (The Daily Telegraph 28.09.2006, 18). У цьому прикладі на суддів як носіїв групової точки зору вказує підмет, виражений іменником у множині *magistrates*, рішення яких щодо власних повноважень відображене непрямою мовою, введеною дієсловом *decided*.

Національна точка зору пов'язана з етнічною приналежністю осіб, установ, організацій, країн, названих лексичними одиницями зі значенням національності (*Americans, British, Polish, Spain* тощо), напр., *British people had turned to Mr Blair and New Labour with its unique commitment to progressive ideas; your Prime Minister, your government, your party have been a stunning success* (The Times 28.09.2006, 14). У наведеному прикладі носії національної точки зору позначені означенням *British* та присвійним займенником множини *your*, який охоплює весь британський народ.

Точки зору суб'єктів мовлення подаються у вигляді цитувань (цитат, цитацій), що використовуються для обґрунтування та інтерпретації окремих фрагментів змісту газетного тексту. Поряд з традиційним розумінням цитат як уривків усного чи писемного тексту, що характеризуються смисловою завершеністю, графічним оформленням (лапки, курсив, інший типографічний спосіб) і посиланням на джерела [11:3-4], ми вважаємо цитування способом репрезентації точки зору інших.

Намір адресанта бути максимально об'єктивним при інтерпретації смислу цитованого тексту значною мірою зберігає первинний зміст чужого висловлення. Інтерпретаційна процедура конкретизації смислу цитації як способу відображення точки зору мовця базується на переосмисленні: цитована інформація слугує базою для авторських висновків, прогнозів, що скеровують орієнтування адресата в світі та формування його поглядів на подану інформацію [5:5].

За способом репрезентації позицій джерел інформації, тобто учасників подій, свідків, експертів тощо, виділяємо **безпосередню, опосередковану та фрагментарну** точки зору, котрі втілені у різних типах цитувань: аргументах, прикладах, замісниках та ілюстраціях

[12:52-53]. Цитати-аргументи відображають результат осмислення фактів дійсності автором тексту і виступають засобом підтримання його тез в цілому. Вони переважно використовуються для надання переконливості та достовірності запропонованим оцінкам і висновкам, напр., *Matthew Elliott of the TaxPayers' Alliance said: 'This is really about squeezing more money out of the law abiding middle class'* (The Daily Mail 11.03.2008, 4). У цьому прикладі цитата підтверджує авторське бачення ситуації щодо підвищення податків, на що вказує експресивно забарвлена лексика *really, squeezing*.

Цитати-приклади репрезентують фрагменти чужого мовлення в новому тексті для пояснення чи доказу точки зору адресанта [12:53], напр., *Mr Darling, who has drawn up what the Treasury says is a 'Green Budget', plans to tell the MPs tomorrow: 'We will introduce legislation to impose a charge on single-use carrier bags if voluntary action is not seen'* (The Daily Mail 11.03.2008, 4). У наведеному прикладі журналіст вказує на свою поінформованість стосовно майбутнього звернення урядовця, а цитата лише підтверджує цей факт. Цитати-замісники виражають думки адресанта чужими словами, наприклад, при збігу поглядів з автором висловлення, зберігаючи стиль, виразність та термінологію цитованої особи, напр., *Clinton endorses Chancellor's "brilliant vision for the future"* (The Daily Telegraph 28.09.2006, 14). У цьому прикладі вислів Клінтона є органічною частиною речення і надає виразності заголовку. Цитата-ілюстрація стає предметом оцінки та аналізу щодо визначення її сумісності з авторською позицією, яка не обов'язково збігається з точкою зору об'єкта цитування і може супроводжуватися критичним коментарем або інтерпретацією змісту [11:3-4], напр., *The self-confessed workaholic described once as a 'whirling dervish' now sleeps for several hours during the day...* (The Daily Mail 11.03.2008, 5). У наведеному прикладі автор вводить уривок цитати для демонстрації позиції невідомого мовця.

Безпосередня точка зору виражається прямою мовою, коли висловлення цитованої особи вводиться в текст репортера без формальних змін за допомогою розділових знаків, тобто дейктичні елементи – слова, які служать для зіставлення висловлювання з екстралінгвальним контекстом [5:6], – збігаються з тими, які були в оригіналі. Таким чином, у будь-якому газетному тексті присутні точки зору автора тексту статті та цитованого мовця, що створює ілюзію діалогічності, а також сприяє об'єктивізації викладу [13:60], напр., *He added: I want to thank you* (The Daily Telegraph 28.09.2006, 14). У цьому прикладі точка зору журналіста виражена дієсловом минулого часу *added*, що вводить думку іншого індивіда, та займенником у третій особі однини *he*, що позначає носія цитованого твердження, чия точка зору відображена прямою мовою *I want to thank you*.

Опосередкована точка зору пов'язана з перетворенням цитат, що стосуються не тільки їх форми, а й змісту і, як наслідок, впливають на їхню функціональну значимість. Вона відображена трансформацією прямої мови у непряму, внаслідок чого дейктичний центр висловлення зміщується на дискурс репортера. Дейксис цитати узгоджується з контекстом дискурсу автора статті, який виступає адресантом твердження. Непряма мова викликає більші зміни оригінального тексту, ніж цитата [12:57]. Внаслідок оцінки та інтерпретації чужого мовлення репортером при перетворенні цитування у непряму мову зникає ілюзія діалогічності мовлення, а виклад набуває монологічного характеру [14:60]. Однак, навіть при трансформації прямої мови обов'язково присутня – експліцитно чи імпліцитно, прямо чи метонімічно – вказівка на автора цитованого тексту, напр., *Travel agents said they followed Foreign Office advice* (The Daily Mail 06.01.2006, 8). У цьому прикладі точка зору туристичних агентів опосередкована журналістом – автором тексту, який частково видозмінює оригінальне висловлення, що простежується в узгодженні часів дієслів *said, followed* та у вживанні особового займенника *they*. Проте, залишається вказівка на носія точки зору *travel agents*, точка зору яких виражена дієсловом *said*.

Фрагментарна точка зору виникає внаслідок обробки інформації адресантом для створення власного тексту з цитуванням не лише у формі висловлень, а й їхніх фрагментів – окремих слів чи словосполучень. Фрагментарній точці зору відповідає цитата-замісник, як наголошення фактів смислової ідентичності поглядів автора висловлення та репортера, їх взаємозамінності, цитата-ілюстрація, для введення точки зору невідомого чи іншого мовця, в той час як цитата-аргумент підкреслює існування окремої незалежної думки [12:53].

Фрагментарна точка зору вживається для ідентифікації джерела висловлення, щоб перекласти відповідальність за сказане або обґрунтувати позицію цитованого мовця, напр., *Soon all became clear, for “home improvement” was not about shelves but projects such as fixing the economy and education system* (The Times 28.09.2006, 25). Для аргументування власної точки зору у цьому прикладі журналіст посилається на Біла Клінтона, пояснюючи слова термінами президента *“home improvement”* як *not about shelves but projects such as fixing the economy and education system*.

За кількістю цитувань особи в газетному тексті виокремлюємо **домінуючу та другорядну точки зору**.

Домінуюча точка зору пов'язана з переважним висуненням в початкову позицію тексту одиниць на позначення певного мовця або джерела інформації, напр.,

Bill Clinton, the former US president, endorsed Gordon Brown as Tony Blair's successor yesterday when he praised the Chancellor's “brilliant” vision of the future...

Mr Clinton indicated that he believed that Mr Brown would carry forward New Labour's reform programme.

Mr Clinton reminded Labour activists that they were losing a World class leader and reinforced Mr Blair's message to the conference on Tuesday that Labour should not retreat to its “comfort zone” when he was gone.

He said they should be proud of the “stunning success that Mr Blair achieved as Prime Minister [...]

Mr Blair introduced him as a “superlative politician, a tremendous leader of America, the one and the only Bill Clinton” (The Daily Telegraph 28.09.2006, 14).

Домінуючою в наведеному уривку статті є індивідуальна точка зору Клінтона, позначеного антропонімами *Bill Clinton, Mr Clinton*, особовим займенником *he*, висуненими в ініціальну позицію абзаців та дієсловами на позначення дій мовця – *endorsed, indicated, reminded, said*, а точка зору Тоні Блера, іменованого *Mr Blair*, є другорядною, оскільки вона представлена лише в одному абзаці наведеного уривку.

Таким чином, виокремлені точки зору органічно вплітаються в тканину газетного тексту, впливаючи на його структуру, а також сприйняття й тлумачення інформації адресантом. Розуміння читачами культурно-політичних фактів, які ґрунтуються на політично умотивованих чи дискусійних переконаннях і часто мають суб'єктивний та умовний характер, залежить від вибору адресантом точок зору як позицій для зображення подій. Сучасний читач потребує додаткового свідчення надійності отриманої інформації, а тому автор газетного тексту подає події з різних кутів зору, порівнюючи факти в такий спосіб, щоб вони доповнювали один одного, вдається до цитування різноманітних джерел з метою підтвердження правдивості цитованих тверджень за допомогою доказів та аргументів, втілених мовними засобами, які переконують аудиторію в правильності його поглядів. Подальше дослідження передбачає виявлення схем взаємодії описаних точок зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fairclough N. Media Discourse. – L., N.Y.: Edward Arnold Publisher, 1995. 2. Scollon R. Mediated discourse as social interaction: A study of news discourse. – L.: Longman, 1998. 3. Солганик Г.Я. О структуре и важнейших параметрах публицистической речи (языка СМИ) // Язык современной публицистики. – М.: Наука, 2005. – С.13-30. 4. Bell A. Approaches to media discourse. – Oxford: Blackwell Publisher, 1998. – P.64-104. 5. Варченко В.В. Цитатная речь в медиа-тексте. – М.: МГУ, 2007. 6. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. 7. Чистая С.Ф. Роль проксемических маркеров в интерсубъективном измерении публицистического текста // Форма, значение и функции единиц языка и речи. – Ч.2. –

Минск, 2002. 8. *Ла Пош В.* Вступ до практичної журналістики. – К.: Академія української преси, 2005. 9. *Вайшенберг З.* Новинна журналістика. – К.: Академія української преси, 2004. 10. *Кайда Л.Г.* Позиція автора в публіцистичній стилістическій концепції // Язык современной публицистики. – М.: Наука, 2005. – С.58-66. 11. *Алецианова И.В.* Жанрово-композиционные характеристики газетной цитации // Языковая личность: жанровая речевая деятельность. – Волгоград: Перемена, 1998. – С.3-4. 12. *Чернявская В.Е.* Интерпретация научного текста. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. 13. *Козловский В.В.* Прагматическая интерпретация оценочной позиции говорящего (на материале косвенной речи современного немецкого языка) // Нова філологія. – 2001. – №1 (10). – С.58-68.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *The Daily Telegraph* 28.09.2006. 2. *The Daily Mail* 06.01.2006; 11.03.2008; 14.11.2006. 3. *The Times* 28.09.2006; 1.08.2007; 28.07.2007; 14.11.2006.

ТОЛСТОВА О.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ МОТИВАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СОМАТИЗМ *SANGRE*

Кожна мова відбиває певний спосіб сприйняття та концептуалізації світу, який є як універсальним, так і національно своєрідним. Універсальність та національна специфіка мови яскраво розкривається на її фразеологічному рівні. Фразеологізми фіксують в мові певні компоненти ментально-психонетичного комплексу та передають найтонші відтінки душевних переживань, збагачуючи сказане національним колоритом.

У сучасному мовознавстві проблемам фразеології присвячені численні роботи, серед яких дослідження вітчизняних мовознавців М.Ф.Алефіренка, М.П.Коломійця, О.В.Куніна, О.О.Селіванової, та зарубіжних – А.Пам'єс-Бертрана, Ф.Х.Руїса де Мендоси, тощо. Соматична фразеологія різних мов ставала об'єктом дослідження у роботах І.Білкової, Ю.А.Долгополова, І.Б.Дубровської, Е.М.Мордкович, Н.Стрілець та ін.

Актуальність дослідження визначається його суміжністю з антропоцентричною парадигмою, питання якої отримують домінуюче значення як у сучасних лінгвістичних дослідженнях, так і в гуманітарній науці в цілому, у зв'язку зі значним місцем, що відводиться питанню про роль людського фактору у мові. Ідея антропоцентризму, що стала панівною у сучасній науці, спрямувала мовознавчі розвідки на дослідження засобів мовного представлення людини у всій повноті її існування. Тому останнім часом мовна концептуалізація людського тіла стає одним із найпопулярніших напрямків лінгвістичних досліджень. Соматична фразеологія складає важливу частину соматичного коду культури в мовній свідомості.

Предметом аналізу статті є ідіоматичні вирази, що містять компонент “sangre”. **Метою** є визначення когнітивних механізмів їхньої вмотивованості, на основі виділених нами типів: мотивація конвенційними знаннями, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, порівняльна мотивація, культурно-детермінована та псевдомотивація. Дослідження здійснюється **на матеріалі** іспаномовних автентичних текстів художньої літератури.

Група фразеологізмів із соматизмом *sangre* досить специфічна, оскільки в ній відображається уявлення про людину, як про вмістилище певних рідин, найголовнішою з яких виступає кров. У сферу психічного життя людини наївна свідомість залучає деякі соматичні рідини: кров – осередок сильних емоцій, таких як любовна пристрасть, та жовч – носій роздратування, незадоволення іншими людьми [1:315].

Причиною, від якої залежать здоров'я та хвороби, Гіппократ вважав пропорцію, в якій змішані в організмі різні “соки” (кров, жовч, слиз). Ці пропорції були названі темпераментом [1:26]. Давнє уявлення про залежність крові й темпераменту, та, ширше, характеру знаходить своє відображення у концептуальній метонімії КРОВ ЗАМІСТЬ

ХАРАКТЕРУ (SANGRE POR CARÁCTER). У поєднанні з метафоричними атрибутами, фразеологізмами з соматизмом *sangre* можуть передавати такі риси характеру як злостивість, легковажність: *Aquí nos despedimos – dijo Lituma, al borde de la avenida Manco Cápac – No te salgas de tu área. Y no te hagas mala sangre* [1:37]. *Estaba casado, con una muchacha de piel blanca y apellido francés, y su sangre joven y su corazón enamorado lo urgían a retornar cuanto antes a los brazos de su cónyuge* [1:96].

Мовна картина світу, яка, перш за все, увібрала в себе досвідно-практичні, життєві й культурні стереотипи, наскрізь пронизана емоціями [3:23]. Емоції постійно супроводжують людину, проникає в усі сфери її життєдіяльності; однією з характерних і частотних ознак численних фразем емоційного спрямування є те, що вони позначені лексемами, які позначають частини тіла людини [4:271], зокрема соматизм *sangre* часто використовується для концептуалізації емоцій на основі двох основних концептуальних метафор:

- ЕМОЦІЯ ЦЕ ЗМІНА ТЕМПЕРАТУРИ КРОВІ (EMOCIÓN ES EL CAMBIO DE LA TEMPERATURA DE LA SANGRE) й ЕМОЦІЯ ЦЕ РУХ КРОВІ (EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO DE LA SANGRE).

Кров має всі ознаки рідин, зокрема здатність нагріватися й навіть закипати, що пов'язується з сильними емоціями, зокрема роздратуванням, гарячкуванням, хвилюванням: *Toda mi sangre hirvió en un segundo. Mi furia, mi dolor, mi soledad tremenda, se concretó súbitamente sobre aquellos ojos burlones, sobre aquella mueca incompleta que vivificaba su desprecio* [2:78]. *Al cerrar la puerta de nuestro cuarto sentí bullir la sangre ardiente debajo de la piel de mi cuerpo, como si mi vida toda se hubiera concentrado de repente en el latido de aquel momento* [2:176]. Концептуальна метафора тут поєднується з конвенційними знаннями про підвищення температури тіла людини при хвилюванні, сильних, найчастіше негативних, емоціях.

Також підвищення температури крові пов'язується з пристрасстю, закоханістю: *Nunca supo en qué momento la diversión se le convirtió en ansiedad, y la sangre se le volvía de espuma por la urgencia de verlo, y una noche despertó despavorida porque lo vio mirándola en la oscuridad de los pies de la cama* [3:84].

У той же час, при емоції сильного страху, кров, навпаки, охолоджується: *Creí perderla. Y me puse como loco, blanco yo también como la cera, la sangre se me helaba* [4:151].

Спокійність, флегматичність, байдужість також пов'язуються з холодною кров'ю, або ж взагалі стверджується відсутність цієї субстанції: *La tía Escolástica, con una sangre fría que le devolvió el aliento a la sobrina, aseguró haber visto a través de los visillos del dormitorio que el violinista solitario estaba del otro lado del parque, y dijo que en todo caso una pieza sola era una notificación de ruptura* [3:100]. *Pero todo el resto era fijo, payaso enharinado u hombre sin sangre, con la piel apagada y seca, los ojos metidos en lo hondo y los agujeros de la nariz negros y visibles, más negros que las cejas o el pelo o la corbata negra* [5:30]. Наведені приклади є ще одним свідченням існування в наївно-анатомічній картині світу іспанського етносу уявлення про кров як носій темпераменту.

Вартий уваги той факт, що для вираження сильного роздратування у якості варіантів використовуються образи як охолодження, так і нагрівання крові: *encendérsele (або quemársele) la sangre a uno – freírsele la sangre a uno*. Це пояснюється тим, що об'єкти вторинної номінації мають різноманітні ознаки, кожна з яких може бути покладена в основу переоосмислення.

Як і серце, кров у наївно-анатомічній картині світу іспанського етносу здатна пересуватися. Ця особливість також пов'язується, перш за все, з різними емоціями, загальна мотивуюча концептуальна метафора цієї групи фразеологізмів – EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO DE LA SANGRE, яка може бути розділена на різновиди:

EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO VIBRATORIO DE LA SANGRE: *Sentí agitarse mi sangre al aproximarme a la tumba de Alfredo* [2:191].

EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO DE LA SANGRE HACIA ABAJO. Рух крові донизу пов'язаний з негативними емоціями, зокрема страхом: *La sangre le bajó de golpe a los talones a don Bernardo: – ¿Quiere sugerir...? —apuntó, pero fue incapaz de proseguir* [2:27]. В українській фразеології п'яти розглядаються “як умістилище душі, духу у фраземах на позначення страху, переляку” [5:11], у той час як в іспанській анатомічній картині світу від страху до п'ят спускається кров.

EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO DE LA SANGRE HACIA ARRIBA. При роздратуванні, емоції гніву, кров, навпаки, – піднімається догори: *Una niebla invadió la mente de Augusto; la sangre empezó a latirle en las sienes, sintió una opresión en el pecho* [4:124-125].

EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO DE LA SANGRE HACIA FUERA. Цей тип концептуальної метафори теж, здебільшого, актуалізується на позначення страху: *Allí esperarí, tendido de espaldas, fumando también él su cigarrillo, tosiendo un poco, riéndose con una cara de payaso como la cara de los últimos días, cuando no le quedaba ni una gota de sangre sana en las venas* [5:13].

У наступному прикладі спостерігається поєднання двох концептуальних метафор EMOCIÓN ES LA SÚBIDA DE LA TEMPERATURA й EMOCIÓN ES MOVIMIENTO DE LA SANGRE, що використовуються для опису сильного хвилювання: *Indefensa a plena luz, un golpe de sangre hirviendo se le subió a la cara, y lo único que se le ocurrió para disimularlo fue colgarse del cuello de su hombre, y besarlo a fondo, muy fuerte, hasta que se gastaron en el beso todo el aire de respirar* [3:219].

Як бачимо, рух крові в різних напрямках асоціюється з негативними емоціями, а, отже, сприймається як відхилення від норми. Соматизм *sangre* функціонує у сфері емоцій людини на регулярній основі, це відображає не лише метафоричний погляд на емоції, а й фіксує природну суміжність психологічних і фізіологічних механізмів життєдіяльності [6:149].

Кров також виступає носієм тих якостей людини, які генетично наслідуються, об'єднують людей однієї раси, нації, роду; ознаки крові визначають й інші риси й особливості її характеру [7:42]. Саме в це “поле” включається семантика *sangre* у прикладах: *Los españoles llevamos la alegría en la sangre...* [6:23]. *Sin duda él no era apto para alternar en aquellas conversaciones de alcance privado que tan sólo podían discutir los miembros de una misma sangre* [2:28]. *Era una niña que, pese a estar sumergida en un costal con agujeros y tener los cabellos bajo un trapo de tocuyo, a la manera de una toca, no podía ocultar su origen: tez marfileña, ojeraz azules, mentón arrogante, tobillos esbeltos. Se trataba, tragedias de sangre azul que envidia el vulgo, de una recogida* [1:137].

Щодо походження фраземи в останньому прикладі, тут, безумовно, наявна культурно-детермінована мотивація, зокрема А.М.Мелерович і В.М.Мокієнко стверджують: “на початку цей зворот характеризував аристократичні сім'ї іспанської провінції Кастилія, які пишалися “чистотою” своєї раси, тобто не вступали в змішані шлюби з маврами й людьми з темною шкірою; у білошкірих людей вени видно чіткіше; тому їхня кров називалася голубою” [8:348]. Інший варіант інтерпретаційної операції походження цього фразеологізму – аристократки уникали сонячних променів, оскільки біла шкіра асоціювалася з належністю до вищого суспільного класу (на противагу завжди засмаглим селянам), а на білій шкірі чітко проступали вени голубуватого відтінку. Проте на сучасному етапі цей фразеологізм отримує іронічне забарвлення: *ser de sangre azul* (бути з “благородних”).

Згідно архетипічних уявлень, кров також є носієм життєвої сили, енергії життя [7:48]. Символ КРОВ – ЖИТТЯ (SANGRE – VIDA) існує з найдавніших часів; так, відомо, що ще в армії Чингізхана воїн перед битвою повинен був випити кінської крові для отримання сил, завжди її наділяли сакральною-магічною функцією. У християнстві кров – символ життя, відданого для спокутування гріхів людства, отже водночас символ смерті. Цю символіку можна побачити у таких ФО: *Y adivinaban también los ejemplos y las moralejas que exponía, el desfile de los próceres epónimos, de los mártires de la Independencia y la Guerra con Chile, los héroes inmarcesibles que habían derramado su sangre generosa por la Patria en peligro* [7:98]. – *Y peor resulta lo de los atentados a los soldados – dijo el comunista –, sólo por ser soldados, sin tener en cuenta si tienen las manos manchadas de sangre o no* [8:23].

На матеріалі соматичних фразеологізмів видно, що кров також пов'язується з агресією, жорстокістю, ненавистю; ця асоціація пояснюється, з одного боку, тим, що вбивство, смерть супроводжуються пролиттям крові, а з іншого, пов'язана з червоним кольором цієї субстанції, який асоціюється з агресією: *Nosotros iremos de clases o de oficiales, me gustaría entrar a Arica a sangre y fuego, clavar banderas peruanas en todas partes, en los techos, en las ventanas, en las calles, en los coches, dicen que las chilenas son las mujeres más guapas que hay, ¿será verdad?* [9:117].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як видно з проведеного аналізу, кров в уявленні іспанського етносу – це рідина, що здатна рухатися, змінювати температуру при певних емоціях, є носієм рис характеру й темпераменту та символом агресії й життя. Основні мотиваційні моделі: SANGRE POR CARÁCTER, EMOCIÓN ES EL CAMBIO DE LA TEMPERATURA DE LA SANGRE, EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO DE LA SANGRE, SANGRE – VIDA.

Перспективними вважаємо дослідження інших тематичних груп фразеологізмів із застосуванням виробленої методики з метою виявлення особливостей національної мовної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шмелев А.Д. Русский язык и внеязыковая действительность. – М.: Языки славянской культуры, 2002.
2. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 1998.
3. Позднякова Е.М. Концептуальная организация производного слова // Когнитивная семантика: Материалы Второй Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч.2. – С.23-27.
4. Вишинський В.І. Метафоричні образи фразеологічних одиниць концептосфери “роздратування/гнів” (на матеріалі іспанської та португальської мови // Проблеми семантики слова, речення та тексту: 36. наук. пр. / Відп. ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2005. – Вип.15. – С.270-275.
5. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004.
6. Илюхина Н.А. О взаимодействии когнитивных механизмов метафоры и метонимии в процессах порождения и развития образности // Вестник Самарского государственного университета – Самара: изд-во “Самарский университет”, 2005. – №1. – С.138-1547.
7. Гудков Г.Д. Единицы кодов культуры: проблемы семантики // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В.В.Красных, А.И.Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2004. – Вып.26. – С.39-50.
8. Мелеревич А.М., Мокиенко В.М. Фразеологизмы в русской речи. – М., 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Vargas Llosa M. La tía Julia y el Escribidor. – Editorial Seix Barral, S. A. Tambor del Bruch, 1977.
2. Delibes M. La sombra del ciprés es alargada. – [http://www.franklang.ru/Delibes, % 20 Miguel % 20-%20La%20sombra%20del%20cipres%20es%20alargada.zip](http://www.franklang.ru/Delibes,%20Miguel%20-%20La%20sombra%20del%20cipres%20es%20alargada.zip)
3. Márquez G.G. El amor en los tiempos de cólera. – Bogotá: Editorial La Oveja Negra Ltda, 1985.
4. Unamuno M. de Niebla. – М.: Цитадель, 2001.
5. Cortázar J. Las armas secretas. – <http://bibliotecairc.no-ip.org>
6. Goytisolo J. La chanca. – М.: ОАО Издательство “Радуга”, 2001.
7. Vargas Llosa M. La ciudad y los perros. – <http://www.franklang.ru/Vargas%20Llosa,%20Mario%20-%20La%20ciudad%20y%20los%20perros.zip>
8. Puig J.S. Bertillón 166. – La Habana: Editorial de arte y literatura, 1975.
9. Vargas Llosa M. Los jefes y otros cuentos. – [http://www.franklang.ru/vargas%20llosa,%20mario%20\(pe\)%20-%20los%20jefes%20y%20otros%20cuentos.zip](http://www.franklang.ru/vargas%20llosa,%20mario%20(pe)%20-%20los%20jefes%20y%20otros%20cuentos.zip)

ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ БЛОКІВ АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТЕЙ: РОЛЬ КОНЦЕПТУ ПРОТИДІЯ

Актуальність дослідження визначається спрямованістю лінгвокогнітивних студій на вивчення ролі семантики в структуруванні текстів.

Мета розвідки полягає у виявленні ролі компонентів концепту ПРОТИДІЯ на типологію комунікативних блоків англomовних журнальних статей.

Об'єктом вивчення є комунікативні блоки англomовних журнальних статей, а **предметом** – виявлення впливу концепту ПРОТИДІЯ на типологію цих блоків.

Матеріалом дослідження слугують статті міжнародного варіанту англomовного часопису Newsweek за 2000-2008 роки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ній вперше вивчено вплив семантики на типологію комунікативних блоків журнальних статей. Уперше виявлено типи репрезентації учасників протистояння і події в цілому в інтродуктивних блоках та виокремлено функції узагальнюючих і фонових блоків залежно від позиції в статті. Новим є також встановлення зв'язку змісту коментарів з типом блоків, до яких вони включені.

Аналіз останніх досліджень та наукові результати. У центрі уваги сучасних комунікативних студій перебуває медійний дискурс [1:259; 2:245], утворений внаслідок взаємодії мови, каналів зв'язку та аудиторії [3:76]. При цьому глибоко вивчена структура газетних повідомлень [4:70; 5:112], а організація журнальних статей залишається малодослідженою. Наразі розглянуті лише її лінгвостилістичний [6:26] і прагматичний аспекти [7:3]; структура, семантика та прагматика заголовків журнальних мікротекстів-повідомлень [8:4], журнальних інтерв'ю [9:3] та коротких журнальних статей [10:6]; організація статей з країнознавчої [11:5] та кінематографічної проблематики [12:3].

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У проаналізованих працях будова журнальних статей вивчалася без урахування особливостей представлення змісту, оскільки до цього часу відсутні комплексні методики, які дозволяють виявити вплив семантики на організацію текстів.

Постановка завдання. Завдання цієї статті полягає у виявленні ролі компонентів концепту ПРОТИДІЯ, позначених залежними від присудків одиницями, на типологію комунікативних блоків англomовних журнальних статей.

З цією метою спираємося на апарат когнітивної лінгвістики, яка вивчає способи ословеснення структур свідомості людини в текстах і дискурсі [13:5; 14:29; 15:200]. Найбільш елементарними концептуальними структурами, які слугують основою для формування більш складних структур, вважають образ-схеми, утворені внаслідок чуттєвого досвіду індивідів [16:xiv]. Серед них центральне місце займають образ-схеми сили, які відбивають різні аспекти взаємодії людини з навколишнім світом [16:42]. Відношення сили покладені в основу формування концепту ПРОТИДІЯ, різні перспективи якого відображені образ-схемами ЗІТКНЕННЯ, ПРИМУШЕННЯ та ПЕРЕШКОДА [16:45]. ЗІТКНЕННЯ відбиває опір двох протилежних сил однакової інтенсивності, ПРИМУШЕННЯ подає домінування джерела, яке діє на об'єкт, а ПЕРЕШКОДА репрезентує потужне джерело, що припиняє дію суб'єкта. Вказані аспекти ПРОТИДІЇ слугують основою для відображення діяльності людей в різних сферах, а тому визначають структуру комунікативних блоків у журнальних текстах.

Комунікативні блоки тлумачать як фрагменти тексту, об'єднані спільною функцією для виконання конкретного мовного завдання [17:203]. Їх поділяють на текстотвірні та текстооформлювальні. Перші містять основну інформацію, формуючи інформативне ядро

тексту, та другі додатково повідомляють про місце, час, учасників події тощо [17:203]. Зазначена класифікація комунікативних блоків узгоджується з компонентами структури газетних повідомлень, виокремленими Т. ван Дейком [5:131]. В організації газетних текстів автор виділяє основні та факультативні текстові блоки. До основних блоків належать Коротке Повідомлення, яке включає Заголовок і Вступ, та Головна Подія, а до факультативних – Фон і Коментарі [5:131].

В англомовних журнальних статтях виокремлюємо основні та додаткові комунікативні блоки. До основних блоків зараховуємо заголовний комплекс, репрезентований рубрикою, заголовком і підзаголовком, та блоки головної події. Ці блоки покладені в основу зовнішньої будови журнальних статей, тобто їхньої композиції, яку розуміють як схему представлення змісту [18:134]. Дослідження композиції журнальних текстів про протидію виявило вплив семантики предикативних одиниць заголовків, підзаголовків і блоків головної події на формування текстових схем різних типів, висвітленню яких присвячені наші попередні розвідки [19:213].

Додаткові комунікативні блоки англомовних журнальних статей репрезентовані інтродуктивними, узагальнюючими, фоновими та коментуючими блоками. Інтродуктивні блоки відповідають початковим фрагментам текстів, які повідомляють про час, місце або репрезентують учасників події, співвідносно з ПРОТИДІЄЮ. Узагальнюючі блоки співвідносять зміст текстів статей та заголовків за рахунок одиниць, які підсумовують подію або послідовність подій протистояння. Фонові блоки повідомляють про передумови зіткнення або його наслідки, а коментуючі – включають цитати очевидців або учасників події. Перелічені додаткові комунікативні блоки забезпечують внутрішню організацію журнальних статей, тобто їхню структуру [20:531].

Дослідження впливу семантики ПРОТИДІЇ на структуру комунікативних блоків журнальних статей починаємо з аналізу інтродуктивних блоків. Їх поділяємо на дві групи: з репрезентацією учасників або всієї події, співвідносно з ПРОТИДІЄЮ. Перша група інтродуктивних блоків спирається на характеристичне або динамічне відображення протидіючих сторін, а друга – на локалізаційне або темпоральне подання події в цілому.

Спочатку розглянемо структуру інтродуктивних блоків, які відбивають особливості презентації учасників ПРОТИДІЇ: характеристичну або динамічну. При характеристичній презентації номінативні одиниці інтродуктивних блоків ідентифікують ознаки протидіючих сторін, а при динамічній – деталізують рух учасників стосовно місця події.

Характеристична репрезентація протидіючих сторін в інтродуктивних блоках здійснюється за рахунок іменування номінативними одиницями їхніх індивідуальних або кількісних ознак. Індивідуалізуюча характеристика здійснюється при номінації лише однієї із сторін – джерела або цілі небезпеки, а кількісна – при представленні обох протидіючих сторін з метою відображення більшого впливу однієї з них.

Індивідуалізуюча репрезентація сторін ПРОТИДІЇ в інтродуктивних блоках полягає у відображенні індивідуальних рис осіб, які корелюють з джерелом або ціллю небезпеки: суспільного статусу, напр., *bin Laden's top deputy*, професію, напр., *a mild-mannered pediatrician*, національності, напр., *the tall, crispy uniformed Kurd*, віку, напр., *the 24-year-old Nasser* тощо. Так, в основу структурування інтродуктивного блоку статті під заголовком ***Iraq: Rebels With a Cause*** (Newsweek 21.06.2004, 56) покладена індивідуалізуюча репрезентація одного з бунтівників, співвідносних з джерелом ПРОТИДІЇ, за родом діяльності (*a splendid guardian*), національністю (*the tall, crispy uniformed Kurd*) та віком (*the 24-year-old Nasser*): *At first glance, Ari Nasser seems like a splendid guardian for Iraq's future. In recent months the tall, crispy uniformed Kurd and other recruits in the newly formed Iraqi Civil Defense Corps have patrolled Kirkuk; The local troops have earned high marks for their professionalism;*

many of them, like the 24-year-old Nasser, got years of military training in the fight against Saddam Hussein.

Кількісна характеристика покладена в основу структури інтродуктивних блоків, в яких репрезентовані джерело та ціль ПРОТИДІЇ, співвідносні з відомими компаніями або організаціями. Тому вживання квантифікативних одиниць в позиції додатків в інтродуктивних блоках цього типу відбиває більший вплив однієї із компаній на ринку. Наприклад, в інтродуктивному блоці статті під заголовком ***Business: A Fight to the Death*** (Newsweek 11.02.2008, 36) кількісна репрезентація учасників ПРОТИДІЇ здійснюється у першому реченні словосполученням *more than five times the data of conventional DVDs*, яка акцентує високі технічні параметри дисків нового покоління, та в другому висловленні одиницями *10 million* та *900 million* на позначення обсягів продажу, котрі підкреслюють популярність дисків звичайного формату, порівняно з новинками: *A new generation of high-definition DVDs hold more than five times the data of conventional DVDs, offering crisper images, richer colors as movie-related games. Last year sales of hi-def discs amounted to only 10 million, compared with 900 million conventional DVDs.*

Динамічна репрезентація протидіючих сторін, втілена в русі джерела та цілі ПРОТИДІЇ стосовно місця події, полягає у вживанні в інтродуктивних блоках предикативних і номінативних одиниць із семантикою етапів руху або його напрямку. Початок руху відображений лексичною одиницею *start*, а його зупинка – одиницями *stop* або *bog down*. Направлене переміщення учасників події репрезентоване одиницями зі значенням руху вперед, напр., *charge*; униз, напр., *slump*, *an underdog*, або угору, напр., *triumph*.

Одиниці на позначення етапів руху та його напрямку в інтродуктивних блоках журнальних статей сполучаються з іменниками, які називають джерело або ціль небезпеки. Номінативні одиниці в позиції підмета, співвідносні з джерелом ПРОТИДІЇ, сполучаються з присудками, семантика яких відбиває початок переміщення, рух уперед або вгору. При позначенні підметами політичних лідерів і кампаній під їхнім керівництвом в інтродуктивних блоках вживаються присудки на позначення початку руху. Наприклад, в інтродуктивному блоці статті під заголовком ***Campaign 2004: Bush's News War*** (Newsweek 27.10.2003, 32-33) на розгортання кампанії Буша проти журналістських розслідувань в Іраку вказує вживання присудка *started out* із семантикою початку руху: *It started out as a little crowd control in Baghdad.*

При іменуванні підметами поліції, військ або терористів в інтродуктивних блоках репрезентовані присудки зі значенням руху вперед. Так, в інтродуктивному блоці статті під заголовком ***Egypt: Taking On the Wrong Enemy*** (Newsweek 8.05.2006, 18) динамічна презентація джерела ПРОТИДІЇ здійснюється присудком *charged*, який репрезентує напад урядових військ на будівлю опозиційної організації: *They moved under cover of darkness. Batons in hands, visors over their faces, black-uninformed troops charged toward the Judges' Club, a social gathering spot for magistrates in downtown Cairo.*

При номінації підметами відомих правозахисників або активістів, які отримали високий статус, в інтродуктивних блоках вживаються предикативні або номінативні одиниці із семантикою руху вгору. Наприклад, в інтродуктивному блоці статті під заголовком ***Science & Technology: The Battle for Planet Earth*** (Newsweek 24.04.2000, 46-49) зростання авторитету активістки по захисту навколишнього середовища репрезентоване номінативною одиницею *a much-admired symbol* на позначення руху вгору: *During her two years in the Redwood Tree dudded "Luna," Julia (Butterfly) Hill became a much-admired symbol.*

Номінативні одиниці в позиції підмета, співвідносні з ціллю ПРОТИДІЇ, сполучаються в інтродуктивних блоках із присудками у значенні руху вниз або його зупинки. При співвіднесенні з ціллю ПРОТИДІЇ зірок, що втратили свій статус, вживаються номінативні одиниці на позначення руху вниз. Так, в основу структури інтродуктивного блоку статті під

заголовком **Sports: Tiger's Next Challenge** (Newsweek 22.12.2003, 46) покладена репрезентація поразки відомого спортсмена, про що свідчить вживання одиниць *slump*, *some-what disappointing* та *failure* із семантикою руху вниз: *The media refrain through-cut the 2003 season was "slump" And he concedes that the 2003 campaign was some-what disappointing. His one notable failure: not winning a major.*

При співвіднесенні з ціллю ПРОТИДІЇ пересічних громадян або їхньої діяльності вживаються присудки із семантикою зупинки руху. Наприклад, в інтродуктивному блоці статті під заголовком **Technology: When Mice Attack** (Newsweek 24.01.2005, 52) акцент на закритті рекламної кампанії робиться за рахунок вживання присудка *bogged down* на позначення припинення діяльності: *Assaf Nehoray online ad campaign bogged down in Germany.*

Крім розглянутих характеристичної та динамічної репрезентації учасників протидії, структура інтродуктивних блоків журнальних статей спирається на локалізаційне та темпоральне відображення всієї події. При локалізаційному представленні події мовні одиниці позначають території, на яких відбувається протистояння, а при темпоральній – ідентифікують зіткнення в часі.

Локалізаційна репрезентація протидії здійснюється в інтродуктивних блоках одиницями на позначення країн (*Germany*) або будівель (*the Aula Magna of the University of Regensburg*). Так, локалізаційне представлення події покладене в основу інтродуктивного блоку статті під заголовком **Religion: The Pope's 'Holy War'** (Newsweek 25.09.2006, 30) про виступ папи римського в університеті міста Регенсбург. Відповідно, у цьому блоці вживаються топонім *Germany* та одиниці на позначення залу (*the setting, the Aula Magna of the University of Regensburg, the hall*), де відбувається промова: *The setting was familiar, the occasion, the speaker thought, fitting. At 3 in the afternoon last Tuesday, after a quick ride from lunch in the Popemobile, Benedict XVI began a lecture in the Aula Magna of the University of Regensburg in Germany. As Joseph Ratzinger, the pope spent much of his life in the country's academic milieu; as he spoke to a gathering of scientists in the hall, he reminisced about his teaching days at the University of Bonn.*

Темпоральна репрезентація ПРОТИДІЇ в інтродуктивних блоках визначається вживанням одиниць часової семантики, які співвідносять події з часом виходу журналу. Згідно з цим виокремлюємо інтродуктивні блоки з послідовним, оберненим або комбінованим відображенням події. При послідовній репрезентації мовні одиниці в інтродуктивних блоках подають події, починаючи від найдавнішої та закінчуючи останньою у часі. При оберненій репрезентації інтродуктивні блоки починаються з відображення останніх подій, а при комбінованій – повертаються до них в кінці блоків. Наприклад, послідовна репрезентація протистояння покладена в основу структури інтродуктивного блоку статті під заголовком **Russia: The Empire Strikes Back** (Newsweek 30.01.2006, 24): *No need to call in the Kremlinologists. Russia's latest messages to the West and its close neighbours are clear. First came the New Year's Day gas war; Then came an essay from Defense Minister Sergei Ivanov entitled "Russia Must Be Strong,"; And now, as the neighbouring Belarus and Ukraine prepare for elections in March, Moscow is doing everything in its power to ensure that wayward former satellites return to its orbit.* У ньому обставина другого речення *latest* ідентифікує низку останніх подій, а одиниці *first*, *then* і *now* у третьому, четвертому та п'ятому висловленнях відбивають хронологічну послідовність зіткнень.

При оберненій репрезентації події, наближені до дати виходу часопису, подаються на початку, а більш давні події – в кінці інтродуктивних блоків. Так, у статті під заголовком **China: War of Wills** (Newsweek 24.04.2006, 23) обернене відображення подій в інтродуктивному блоці здійснюється обставиною *this week* у першому реченні та темпоральною одиницею *last week* у другому висловленні: *This week's long-awaited summit*

between Hu Jitao and George W. Bush in Washington has sent diplomatic sherpas in both countries into overdrive. One last-minute development was a visit to Beijing last week by Washington's assistant secretary of State for Western hemisphere Affairs, Thomas A. Shannon Jr.

За комбінованої репрезентації обставини позначають одну часову точку на початку та в кінці інтродуктивних блоків, а одиниці, які відображають більш віддалені події, – всередині. Цю організацію інтродуктивного блоку спостерігаємо в статті під заголовком ***Iraq: Rumors of War*** (Newsweek 12.08.2002, 36-37): *The “future of Iraq project” is holding its second two-day working session this week at the state department; At the first session, in July, a group of Iraqi exiles and a few Western observers debated issues of “transitional justice”; This week's theme is “public finance”*. У його першому та третьому реченнях вживається одиниця *this week* на позначення останньої у часі події, а більш віддалене зіткнення подається за рахунок одиниці *in July* у другому висловленні.

Узагальнюючі блоки журнальних статей підсумовують подію, співвідносну з ПРОТИДІЄЮ, або послідовність зіткнень. Ці блоки виокремлюємо на основі співвіднесення семантики одиниць в ініціальних позиціях абзаців тексту та заголовків. Узагальнюючі блоки розміщені на початку, в середині або в кінці статті залежно від функції, яку вони виконують: емфатичну, інтенсифікуючу або підсумовуючу. На початку статті узагальнюючі блоки виконують емфатичну функцію, створюючи тло для представлення взаємодії протидіючих сторін і повертаючи читача до теми, заявленої у заголовку. Прикладом реалізації емфатичної функції слугує узагальнюючий блок статті під заголовком ***Health for Life: Drug Wars Ahead*** (Newsweek 6.12.2004, 72), розміщений на її початку: *The political campaign may be over, but the battles over prescription drugs are heating up*. У цьому блоці семантика іменника *the battles* співвідноситься зі значенням одиниці заголовка *wars*, акцентуючи на послідовності подій протистояння між представниками Конгресу та фармацевтичними компаніями, деталізованими в наступних блоках цієї статті.

Узагальнюючі блоки в середині журнальних текстів інтенсифікують протидію та привертають увагу до нових етапів протистояння, про які йдеться у цих статтях. Так, інтенсифікуючу функцію забезпечує узагальнюючий блок у четвертому абзаці тексту із заголовком ***World Affairs: Suicide Offensive*** (Newsweek 14.05.2007, 42-43): *Suicide attacks were once unthinkable here*. Згідно з цією функцією вживання іменника *attacks*, співвідносного із семантикою одиниці заголовка *offensive*, полягає в узагальненні низки терористичних актів, й приверненні уваги читача до останніх у часі атак.

Узагальнюючі блоки в кінці статті підсумовують подію, співвідносну з ПРОТИДІЄЮ. Втілення підсумовуючої функції представлене в узагальнюючому блоці статті під заголовком ***Campaign 2004: Bush's News War*** (Newsweek 27.10.2003, 32-33), розміщеному в останньому абзаці тексту: *One new tactic in the media war is to send congressional allies and cabinet secretaries to Baghdad to bypass the American reporters*. У ньому іменник *war* підсумовує зміст статті та підкреслює невирішеність проблеми, повідомляючи про останні зіткнення між адміністрацією Буша та журналістами.

Інтенсифікуючі узагальнюючі блоки в середині окремих текстів, виконують акцентуючу роль, зосереджуючись на різних аспектах зіткнення: фізичному та соціальному. Так, у статті під заголовком ***Britain: Battle of the True Faiths*** (Newsweek 16.08.2004, 33) фізичний аспект ПРОТИДІЇ підкреслюється у другому абзаці одиницею *the struggle*, яка репрезентує бійку між мусульманином та християнином, а іменник на початку третього абзацу *controversy*, котрий подає соціальний бік протистояння – суперечку віруючих: (2) *Welcome to Speakers Corner, a new battleground in the struggle between militant Islam and evangelical Christianity*; (3) *Speakers Corner is no stranger to controversy*.

У великих за обсягом статтях спостерігаємо вживання узагальнюючих блоків в середині та в кінці тексту. У цьому разі узагальнюючі блоки одночасно виконують дві

функції: інтенсифікуючу та підсумовуючу, що демонструє стаття під заголовком **U.S. Affairs: The Holy War Begins** (Newsweek 11.07.2005, 25-26). У ній актуальність дилеми про призначення судді підсилюється в середині тексту одиницями *dilemma* та *war* на позначення різного ступеню узагальнення протидії (*Bush's political dilemma is tougher than the one his aides until quite recently had been planning for; But all-out war probably was inevitable in any case*), а невирішеність конфлікту підсумовує іменник *fight* у кінці повідомлення (*Indeed, Bush may still be preparing for more than one fight*).

Крім розглянутих інтродуктивних та узагальнюючих блоків, у журнальних статтях виокремлюємо фонові блоки, які повідомляють про передумови зіткнення або його наслідки. Фонові блоки залежно від розміщення в середині або в кінці журнальних текстів виконують різні функції. У середині текстів вони інформують про передумови протидії, виконуючи ретроспективну функцію. Прикладом її реалізації слугує фоновий блок у статті під заголовком **Trade: Clash of the Titans** (Newsweek 24.04.2006, 23-24): *The chief culprit is the huge imbalance in the economic relationship*. В ініціальній позиції цього блоку вживається одиниця *culprit* на позначення особи, відповідальної за виникнення проблеми 'a person causing a problem' [21:306], тобто причини конфлікту між США та Китаєм.

Ретроспективна функція фонових блоків у статтях наукової тематики поєднується із роз'яснювальною. Вона полягає у тлумаченні явищ або процесів, невідомих широкому колу читачів. Роз'яснювальну функцію виконує фоновий блок у статті під заголовком **U.S. Affairs: Embryonic War** (Newsweek 4.09.2006, 28-29), про що свідчить вживання низки наукових термінів (*embryonic stem cells, embryos, the blastocyst, cells*), які пояснюються у ньому: *Normally, embryonic stem cells are grown from embryos at the blastocyst, when they're clusters of about 150 cells*.

Фонові блоки в кінці журнальних текстів прогнозують можливі наслідки протидії й виконують проспективну функцію, яка сигналізує про невирішеність проблеми. Так, у статті під заголовком **Business: A Fight to the Death** (Newsweek 11.02.2008, 36) наслідки протистояння між відомими компаніями представлені за рахунок вживання присудка у формі майбутнього часу *will be a bitter pill: An aborted market for high-definition discs will be a bitter pill for many companies*.

Коментуючі блоки в журнальних статтях містять цитати очевидців або учасників протистояння. Вони можуть включатися у всі розглянуті вище блоки, а тому виконують різні функції. Коментарі, включені до інтродуктивних блоків з індивідуалізуючою характеристикою одного з учасників протидії, містять додаткову інформацію про цю особу, що спостерігаємо в статті під заголовком **Iran: Challenging the Mullahs** (Newsweek 20.06.2005, 40): *"Moin doesn't have Khatami's charisma," says one of the candidate's own senior adviser, Hamid Reza Jaleipour*. У цих коментарях подається негативна характеристика кандидата на вибори на ім'я *Moin*, про якого йшлося в інтродуктивному блоці цієї статті.

Коментарі, включені в узагальнюючі блоки, подають оцінку події представниками протидіючих сторін. Наприклад, у статті під заголовком **Religion: The Pope's 'Holy War'** (Newsweek 25.09.2006, 30-31) виступ папи засуджується мусульманськими лідерами (*"He is going down in history in the same category as leaders such as Hitler and Mussolini," said Salih Kapusuz, the deputy head of Turkey's governing party*) та виправдовується католиками (*"It was certainly not the intention of the Holy father to undertake a comprehensive study of the jihad and of Muslim ideas on the subject, still less to offend the sensibilities of the Muslim faith," said papal spokesman Federico Lombardi*).

Коментарі, включені у фонові блоки з ретроспективною функцією містять питання, які підтримують інтерес читача до повідомлення та спонукають його ознайомитися з усім текстом. Так, у статті під заголовком **Business: Morality vs. Money** (Newsweek 8.01.2007, 42) про шахрайство в мережі Інтернет коментарі, які містять питання (*"How can you say that*

you're concerned about gambling being dangerous to the moral and social fabric of your society if, at the same time, you promote a massive lottery and try to get people to come and gamble?" asks Paul Rennery, a partner specializing in Internet law at Addleshaw Goddard in London. "It's contradictory."), акцентують актуальність проблеми та заохочують читача знайти відповідь на нього у наступній частині статті.

Коментарі у фонових блоках з проспективною функцією, містять сподівання учасників події на вирішення проблеми, як-от у статті під заголовком *Iraq: Tribe Versus Tribe* (Newsweek 24.01.2005, 44): *"We hope the new government will bring more zeal to the security services," says a U.S. official.*

Висновки та подальші перспективи дослідження. В англomовних журнальних статтях події, співвідносні з ПРОТИДІЄЮ, по-різному відображені в структурі комунікативних блоків, що впливає на їхню типологію. Інтродуктивні блоки структуруються на основі представлення в них учасників або події в цілому. У першому разі мовні одиниці подають характеристичну або динамічну репрезентацію сторін, а в другому разі – локалізаційне та темпоральне відображення події. При характеристичній презентації номінуються індивідуальні або кількісні ознаки учасників протистояння, а при динамічній – переміщення джерела та цілі ПРОТИДІЇ стосовно місця події. Локалізаційне відображення всієї події здійснюється одиницями на позначення територій, на яких відбувається зіткнення, а темпоральна – лексемами часової семантики, які ідентифікують протидію в часі. Узагальнюючі блоки підсумовують подію або послідовність зіткнень. На початку статті вони виконують емпатичну функцію, повертаючи читача до теми, заявленої у заголовку; в середині – реалізують інтенсифікуючу функцію, привертаючи увагу до нових етапів протистояння, а в кінці – підсумовують подію. Фонові блоки повідомляють про передумови зіткнення, виконуючи ретроспективну або роз'яснювальну функції, чи інформують про наслідки протистояння, забезпечуючи проспективну функцію. Функції коментарів, що включають цитати очевидців або учасників протистояння, залежать від блоків, до яких вони включені.

Подальше вивчення впливу компонентів концепту ПРОТИДІЯ на організацію журнальних статей передбачає виявлення ролі семантики протидії на структуру комунікативних блоків англomовних журнальних статей.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2004.
- 2.Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003.
- 3.Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – К.: Видавничий центр Київський університет, 1999.
- 4.Вайшенберг З. Новинна журналістика. – К.: Академія Української преси, 2004.
- 5.Дейк Т.А.ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989.
- 6.Казанцев Е.В. Лингвистические особенности буржуазной политической публицистики (на материале американского еженедельника Time): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киевск. гос. пед. ин-т иностр. языков. – К., 1988.
- 7.Воронков В.В. Прагматический аспект текста англоязычной публицистической журнальной статьи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Московск. гос. лингв. ун-т. – М., 1991.
- 8.Коваленко А.М. Заголовок англоязычного журнального повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002.
- 9.Апалат А.П. Структура, семантика и прагматика текстов-интервью (на материале современной англоязычной прессы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003.
- 10.Крapiва Ю.В. Коротка журнальна стаття як тип тексту (на матеріалі української, англійської та російської мов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.15 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2004.
- 11.Кисельов А.М. Структура, семантика і прагматика газетно-журнальної статті на країнознавчу тему (на матеріалі французьких та російських періодичних видань): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Київськ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1994.
- 12.Ваховська Л.Ф. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти англomовних текстів з кінематографічної проблематики (на матеріалі американської періодики): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005.
- 13.Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2002.
- 14.Кубрякова Е.С. Что может дать когнитивная лингвистика исследованию сознания и разума человека // Междунар. конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. материалов. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С.26-31.
- 15.Johnson M., Lakoff G. Why cognitive linguistics requires embodied realism // Cognitive Linguistics. – 2002. – Vol.13, №3. – P.245-263.
- 16.Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago, L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. – xxxviii.
- 17.Стилистика англійського языка / А.Н.Мороховский, О.П.Воробьева, Н.И.Лихошерст, З.В.Тимошенко. – К.: Выща школа, 1991.
- 18.Одинцов В.В. Стилистика текста. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
- 19.Федорець О.Ф. Композиційна презентація ПРОТИДІЇ в англomовних журнальних

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Newsweek 21.06.2004; 11.02.2008; 27.10.2003; 8.05.2006; 24.04.2000; 22.12.2003; 24.01.2005; 25.09.2006; 30.01.2006; 24.04.2006; 12.08.2002; 6.12.2004; 14.05.2007; 16.08.2004; 11.07.2005; 4.09.2006; 20.06.2005; 8.01.2007.

ХАРКЕВИЧ Г.І.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СПЕЦИФІКА ТЕКСТОВОГО ВТІЛЕННЯ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖА В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ: ПОВЕДІНКОВИЙ АСПЕКТ

Постановка загальної проблеми. Залучення когнітивної парадигми до лінгвопоетики уможливило новий ракурс висвітлення проблеми варіативності образного осмислення окремих емоцій та емоційних станів у мові та тексті, зокрема таких, як: любов [1; 2], щастя [3], гнів [4; 5], страх [6; 7], а також тривога. Саме в рамках цього підходу до вивчення семантики художнього тексту і виконується наше дослідження.

Багатопланові теоретичні тлумачення тривоги як психологічного та фізіологічного явища сприяють висвітленню нових перспектив у розгляді цього емоційного явища. Провідна роль у постановці питання про причини, характер та перебіг стану тривоги належить психологам [8; 9; 10], які наголошують на невизначеності такого явища, що ускладнює вивчення засобів його вербалізації в мові та тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас існують лише фрагментарні лінгвістичні розвідки зазначеної проблематики. Мовний аспект тривоги розглядався А.Вежбицькою при аналізі концепту ANGST (з нім. страх) [11:44-118]. Окремих аспектів концептуалізації та вербалізації тривоги торкалися вітчизняні англісти, досліджуючи структуру концептів СТРАХ [6] та КОХАННЯ [12], а також установлюючи ієрархію цінностей англomовної спільноти, де тривога та занепокоєння посідають чільне місце [13].

Механізми розгортання тривожних станів у їх текстовому втіленні, розуміння яких є важливим для окреслення основних рис акцентуованих особистостей, не знайшли свого розгляду в лінгвістиці та лінгвопоетиці, що й визначає **актуальність** цієї статті. **Метою** дослідження є встановлення лінгвокогнітивних механізмів текстового втілення поведінкових виявів тривожності як риси особистості персонажа художнього твору.

Поставлена мета передбачає виконання такого **завдання** – встановити й описати поведінкові вияви текстового втілення тривожності як риси особистості персонажа.

Предмет вивчення становлять семантико-когнітивні особливості художнього втілення стану тривоги персонажа, розглянутого крізь призму сукупності засобів його репрезентації в англomовній художній прозі.

Об'єктом дослідження є способи та засоби відображення стану тривоги персонажа в англomовних художніх творах.

Матеріал. Для виявлення цілісної картини почуттів тривожних персонажів було відібрано шість романів американських та британських письменників, а саме: “Therapy” (“Терапія”) Д.Лоджа, “August” (“Серпень”) Дж.Росснер, “One Flew over the Cuckoo’s Nest” (“Політ над гніздом зозулі”) К.Кізі, “The French Lieutenant’s Woman” (“Жінка французького лейтенанта”) Дж.Фаулза, “Lust for Life” (“Жага до життя”) І.Стоуна, і “Sophie’s Choice” (“Вибір Софії”) В.Стайрона, де центральною є тривожність як риса особистості.

Аналіз цих романів здійснювався з опорою на такі процедури: виокремлення фрагментів тексту, що відображають поведінкові вияви тривожності персонажа,

встановлення текстових сигналів наявності цього психічного стану в персонажа та ідентифікація відповідних параметрів, задіяних у відтворенні цього стану.

Наукова новизна. У роботі вперше було розкрито механізми текстового втілення тривожності персонажа в досліджуваній художній прозі та проаналізовано мовні вияви поведінкових характеристик персонажів, що перебувають у тривожних станах різного ступеня інтенсивності – тривожно-боязкому (за К.Леонгардом) [14:307], тривожно-гальмівному (за К.Леонгардом) [14:309], тривожно-фатальному. Розглянемо детальніше поведінкові вияви кожного із зазначених різновидів тривожності як риси особистості персонажа.

I. Поведінкові вияви тривожно-боязкого стану пов'язані з певними перепонами до соціалізації, а саме: з небажанням персонажа виходити у світ, працювати, спілкуватися, що можна тлумачити як депресію, яка проявляється у свідомій відмові від будь-якої діяльності. При цьому тривожно-боязкий стан героїв обох романів проявляється через гнів і відчай, що з'являються через нестачу душевного тепла рідних та близьких, яких вони відштовхують. Такі почуття персонажі намагаються придушувати алкоголем та/ або ліками.

Персонажі двох аналізованих романів намагаються переконати близьких і знайомих у своєму бездоганному стані, тоді як самі не вірять у це, оскільки постійно відчують фізичний і душевний біль. Вони дратуються через свою нерішучість, проте у всіх бідах звинувачують оточення, що зовнішньо виявляється у гніві, який вони відчують по відношенню до родини, колег. Гнів провокує безпідставні конфлікти. Наприклад:

I thought I knew Sally – suddenly I found I didn't. So perhaps I didn't know anything. This was such a vertiginous conclusion that I sheered away from it, and took refuge in anger. I demonized Sally. The break up of our marriage was all her fault (Lodge, 203).

Лоуренс, герой роману Д.Лоджа "Therapy", обвинувачує у розриві їхнього шлюбу свою дружину (*The break up of our marriage*). Гнів, що з'являється у нього з цього приводу (*took refuge in anger*), виявляється через приписування демонічних рис своїй дружині (*demonized*) і є ніби схованкою від тривожно-боязкого стану. Поведінкові вияви цього стану можуть метафорично концептуалізуватися як ТРИВОГА Є ОБ'ЄКТ, що ховають, де гнів є місцем схованки, а тривожно-боязкий стан тим явищем, яке приховується. Концептуальні метафори розглядаємо як спосіб осмислення виявів стану тривоги, які забезпечують відтворення певних асоціативних комплексів [15:6], виводячи на передній план елементи смислу, що раніше не бралися до уваги, і приховуючи ті, які втратили свою актуальність.

Тривожно-боязкий стан переживається персонажем болісно, оскільки він відчуває нерішучість, що пов'язана з відчаєм та депресією, які осмислюються персонажами метафорично. Характерним образом, що постає у зв'язку з цими відчуттями, є образ стихійної сили, зокрема, хвилі і буревію. Порівняйте:

ТРИВОЖНО-БОЯЗКИЙ СТАН Є ХВИЛЯ/ БУРЕВІЙ: *wave of depression will move to cover him with low cloud* (Lodge, 95); *storm of depression flickering on the horizon* (Rossner, 60); *a tidal wave of despair gathering itself to swamp me* (Lodge, 60).

Іншим почуттям, що супроводжує персонажа є відчай. Це почуття репрезентується у тексті через художні образи (порівняння, епітети), що використовуються для зображення світу явищ не таким, яким він є насправді, а таким, яким його уявляють у творчій лабораторії [16:401]. Відчай, як правило, характеризується як притуплене, негостре (*dull despair*), проте інтенсивне почуття, що йде поряд із депресією (*still felt depressed*), яка порівнюється з економією (*like the economy*). Легковажні розваги, за допомогою яких персонаж намагається відволіктися від депресії, не допомагають позбутися душевних мук і дискомфорту. Наприклад:

I went to see her in a state of dull despair about a week after I got back from Copenhagen. I had renounced dissipation, but I still felt depressed. It was like the economy. I hold up in my flat. I

didn't want to go out in a case I was recognized. I lived in a terror of meeting someone I knew (Lodge, 210).

Порівняння, які маніфестують почуття відчаю, вказують на спіральний рух у низ, падіння аероплану, висотомірну стрілку, що крутиться по колу до нуля, що свідчить про поглиблення тривожно-боязкого стану. Наприклад:

as a downward spiral movement (Lodge, 63); *like an aeroplane that loses a wing and falls through the air like a leaf* (Lodge, 63); *the altimeter needle spinning round and round the dial toward zero* (Lodge, 63).

Неспроможність вирішити проблеми своїми силами призводить до того, що людина вдається до ілюзорного засобу вирішення конфлікту, у нашому випадку – до алкоголю. Так, герой роману Д.Лоджа “Therapy” свій тривожно-боязкий стан намагається побороти випивкою (*he drank quite a lot*) і ліками (*lavender*), які ніби заспокоюють організм персонажа, даючи яскраві спогади (*the most extraordinary vivid memory*), проте відбирають у нього апетит (*didn't eat much*). Наприклад:

I don't think Dudley can have ever used lavender on me before, because sniffing it triggered the most extraordinary vivid memory (Lodge, 221);

Laurence didn't eat much of it, but he drank quite a lot. He's very depressed (Lodge, 140).

Дона, героїня роману Дж.Росснер, на відміну від героя роману Д.Лоджа, призвичаюється до зустрічей з психоаналітиком. Кожне перенесення візиту до лікаря є трагедією для нею, а дні, у які героїня не відвідує психоаналітика асоціюються у неї з темнотою (“*two dark days*”), що невідступно заволодіває нею. Ця темнота ніби символізує відчуття Доною ревності до інших пацієнтів. Наприклад:

On Friday she began by referring to the one day of the following week when she wouldn't be seeing the doctor. Then she admitted that the week after, with “two dark days”, would be worse. She wished she'd arranged to come five times right through (Rossner, 113).

Асоціації зі схованкою, стихійною силою і темнотою та порівняння тривожно-боязкого стану зі спіральним рухом униз, вказують на усвідомленість персонажем недоцільності своїх дій, проте відсутність бажання здійснити їх чи утриматися від них. У тривожно-боязкому стані персонажі знаходять свій порятунок в агресії, яку вони виявляють по відношенню до своїх близьких і знайомих, які ніби не хочуть зрозуміти їх. Персонажі, зазнаючи тривожно-боязкого стану, відмовляються від діяльності, яка втрачає для них смисл.

II. Поведінкові вияви тривожно-гальмівного стану репрезентуються в аналізованих романах через описи напруження у діях персонажів, що виражається у їх сором'язливості і скованості у рухах, що є додатковим свідченням їхньої замкненості, аж до виявів удаваної покірності. Замкненість супроводжується патологічною схильністю персонажів до обману. Простежуємо суперечливість між покірністю, слухняністю і схильністю до обману, удавання, своєрідної гри. Ці риси характеру, з однієї сторони, допомагають тривожно-гальмівним особистостям приховати свою слабкість, з іншої – привернути до себе увагу, виділитися серед інших.

Герой роману К.Кізі “One Flew over the Cuckoo's Nest” з метою уникнення примарної відповідальності перед суспільством, яка його переслідує, прикидається глухонімим (*deaf and dumb*). Наприклад:

They don't bother not talking out loud about their hate secrets when I'm nearby because they think I'm deaf and dumb. Everybody thinks so. I'm cagey enough to fool them that much (Kesey, 5).

Така хитрість з боку героя дозволяє йому почуватися впевненіше, удавати, що його нічого не турбує, стати непомітним для оточуючих. Оточенням для нього відведена роль клоуна, яку він успішно виконує, незважаючи на боязнь викриття.

Героїня роману Дж.Фаулза “The French Lieutenant's Woman”, яку оточення з морально-етичних причин відштовхує, засуджуючи її вчинки, втрачає інтерес до

спілкування. Проте своєю мовчазністю вона лише погіршує своє соціальне становище, налаштовуючи оточення проти себе. Виходом із ситуації, що склалася, на думку героїні, є маскування своїх справжніх почуттів і виконання нею певної ролі. Вона обирає роль трагічної актриси (*Her demeanour was almost tragic*). Наприклад:

Her demeanour was intense, almost tragic; and yet something strange haunted her eyes – something had happened, some dim air from another world was blowing imperceptibly between them. She watched him as if she knew she had set him at bay; a little frightened, uncertain what he would do; and yet without hostility. Almost as if, behind the surface, there was nothing but a curiosity (Fowles, 389).

Справжність почуттів героїні виявляється крізь призму модусу фіктивності як визначального способу відображення виявів тривожного стану персонажа. Модус фіктивності забезпечує “перескок” з реального на гіпотетичне, тобто те, що приймається у якості припущення, відображення дійсності [17:186-187]. Гіпотетична модель опису поведінки героїні дозволяє виявити за маскою трагічності її зосередженість на досягненні поставленої мети. Так, у наведеному прикладі за іншим світом, у якому повітря є туманним (*some dim air from another world*), приховується не лише зацікавленість героїні (*a curiosity*), але й боязнь, невпевненість у майбутньому (*a little frightened, uncertain*), що притлумлюють її ворожість (*without hostility*). Іменник *curiosity* об’єктивуючи уявлення про зацікавленість персонажа, сприяє створенню асоціації тривоги з таємницею, яка провокує його вороже ставлення до оточуючих.

Сара Вудраф є за характером сильною людиною, якій не притаманні сором’язливість і покірність (*stood shyly; meekness*), але вона навмисне поводить себе саме так, граючи певну роль (*she was therefore playing a part*). Наприклад:

Sarah stood shyly, painfully out of place in the background. It became clear to him that the girl’s silent meekness ran contrary to her nature; that she was therefore playing a part; and that the part was one of complete disassociation from, and disapprobation of, her mistress (Fowles, 90-91).

У поведінці героїні покірність є удаваною, за якою приховується недружелюбність і несхвалення дій (*disassociation from, and disapprobation*) тих, хто її не лише образив, але й принизив. Приниження людської гідності є жахливим для тривожно-гальмівної особистості, тому й з’являється відкрита непокора. Порівняйте:

For a second then, a rare look crossed Sarah’s face. That reserve, that independence so perilously close to defiance which had become her mask in Mrs Poulteney’s presence (Fowles, 91);

Then we all put down our mops and brooms and scouring rags and we all go pull us chairs up. And we’re all sitting there lined up in front of that blanked-out TV set, watching the gray screen just like we could see the baseball game clear as day, and she’s ranting and screaming behind us (Kesey, 184).

На непокору героїні вказує іменник *defiance*. Її непокірність межує зі скритністю і незалежністю (*reserve, independence*). Вияв непокори героїв роману К.Кізі репрезентується описово, зокрема через залишення призначеної роботи і сидіння перед вимкненим телевізором (*put down our mops and brooms and scouring rags and we all go pull us chairs up, watching the gray screen*).

Намагання виділитися, привернути до себе увагу змушує героїв двох романів жертвувати собою. Так, героїня роману Дж.Фаулза свідомо іде на самопожертву – знищення своєї емоційно-вольової сфери та психіки через свої нездійсненні бажання. Вона є одержимкою цими бажаннями, ніби божевільною. Наприклад:

She wants to be a sacrificial victim. She is possessed (Fowles, 136).

У результаті такої самовідданості своїм ідеям персонажі страждають через неправомірні і безпідставні звинувачення, що сиплються на них. Така самопожертва вимагає володіння собою, своєю поведінкою. Текстова маніфестація контролюваності ситуації

персонажем здійснюється через їхнє напруження у поведінці та рухах. Опис напруження персонажів може репрезентуватися за допомогою дієслів *to strain, to pull* (напружуватися) та прикметників *straight* (прямий, рівний), *taut* (натягнутий), *strained, intense* (напружений). Наприклад:

Harding is sitting very straight near the edge of his chair, with his hands trapped between his knees. He's staring straight ahead, humming to himself, trying to look calm (Kesey, 73).

Рольова гра персонажів приховує їхню справжню натуру і їхні почуття. Таких персонажів відрізняє несміливість, у якій відчувається елемент покори, приниження, невпевненість у собі, їх удавана покірність та одержимість. Ці риси характеру сприяють їх знаходженню у центрі уваги, але відмежовують персонажів від навколишнього світу, що вимагає високого рівня контролю над собою, над своєю поведінкою.

III. Поведінкові вияви тривожно-фатального стану. Порушення нормального функціонування людського організму виявляється зовні, у поведінці персонажа, яка стає аномальною. Під аномальною розуміємо таку поведінку, за якої персонаж не керує своїми діями. Така поведінка є небезпечною для здоров'я самого персонажа та для оточуючих. Погіршення у самопочутті персонажа виражається у сомнамбулічному стані та некерованих діях. Порівняйте:

There was something a little somnambulistic about the way in which she walked with arms rigid at her side across the room to the edge of the bed. Then abruptly she flopped face down on the apricot bedspread and smothered her face in her hands. She was silent but her shoulders were heaving (Styron, 375);

When he had laid the room bare, he stood by the window, every nerve quivering. He fell across the sill. His head hung down toward the cobblestone Place (Stone, 442).

Поведінка героїні в наведеному прикладі описується як поведінка лунатика, який не керує своїми діями, що видаються штучними (*somnambulistic about the way in which she walked*), а герой зазнаючи нервового нападу, намагається несвідомо покінчити з життям (*He fell across the sill*).

На відміну від героїні, яка знаходиться ніби в загипнотизованому стані, герой приносить себе в жертву мистецтву. Він втрачає інтерес до усього, що відбувається навкруги нього, лише малювання стає його єдиною ціллю життя, провокуючи поспіх у роботі. Персонажі, які зазнають тривожно-фатального стану, є пасивним спостерігачами подій та своєї власної поведінки. Наприклад:

In the poorest huts, in the dirtiest corners, he saw drawings and pictures. The more he painted, the more other activities lost their interest. The more he got rid of them the quicker his eye grasped the picturesque qualities of life. Art demanded persistent work, work in spite of everything, and a continuous observation (Stone, 236).

Героїня роману В.Стайрона "Sophie's Choice" усвідомлює свій стан, розуміючи, що знаходиться на межі своїх сил. Смерть означає вічність і позбавлення від страждань, чого вона прагне понад усе, зазнаючи тривожно-фатального стану. Спроба Софії втопитися (*her verge of drowning*) свідчить про її нестійкий психічний стан, що спрямовує її дії. Порівняння погляду героїні з диким поглядом загнаної кішки (*but her gaze looked as wild as a cornered cat's*) вказує на її безвихідне становище. Смерть дітей та друзів Софії у німецькому концтаборі, втома викликають бажання покінчити з життям, яке нічого не вартує. Наприклад:

Through the salty blur of my eyes I saw Sophie's head grow larger, nearer. I realized that she had stopped swimming and within seconds I was on top of her. Submerged nearly to her eyes, she was not yet quite on her verge of drowning; but her gaze looked as wild as a cornered cat's, she was gulping water and was plainly at the edge of exhaustion (Styron, 443).

Вичерпання своїх сил, досягнення поставленої мети у житті, яка є натхненням на подальшу творчість, а отже, й саме життя, усвідомлюється персонажем. Він відчуває себе мертвим і з власної волі скоює самогубство. Наприклад:

He tried working, but it was no good. He had painted everything he wanted to paint. He had said everything he wanted to say. Nature no longer stirred him to a creative passion, and he knew that the best part of him was already dead (Stone, 497).

На фоні всіх негараздів, що супроводжують персонажів двох романів, у них з'являються згубні звички. Психічна виснаженість героїв призводить до зловживання ними алкоголем, що повинен притупити біль і емоційну та психічну виснаженість. Алкоголь затягує героїв, не приносячи їм очікуваного полегшення. У той же час персонажі ніби намагаються подолати свій тривожно-фатальний стан. Порівняйте:

She had begun to drink, not heavily – but the three or four mild glasses of whiskey and water she downed during that gray wet afternoon comprised a surprising departure for one who, like Nathan, had been relatively abstemious (Styron, 346);

The alternating heartbreak and rapture in Gachet's eyes was driving Vincent, gorge up, day by day (Stone, 496).

Таким чином, суперечливість постає у тому, що бажане уникнення страшних думок є уявним, а неприємні відчуття лише загострюються. Тривожно-фатальний стан персонажів представлений описами їх лунатичної поведінки, некерованих дій, спроб самогубства. Цей стан впливає на підсвідомість персонажів, де виникають образи, викликані почуттями та уявою, що свідчать про страждання персонажа, втрату смислу життя.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Три різновиди тривожності відтворюються в художньому тексті через емоційно забарвлені описи поведінки і реакцій персонажа та відповідну образність. Тривожно-боязкий стан персонажа асоціюється з боязню, постійними ваганнями в прийнятті рішень, що пов'язані з перепонами до соціалізації. При цьому тривожно-боязкий стан персонажів проявляється через гнів і відчай, що з'являються через нестачу душевного тепла рідних та близьких. Характерними рисами тривожно-гальмівного стану є суперечливість у діях і реакціях персонажа (замкненість, покірність на протигагу до провокативної поведінки й схильності до своєрідної гри), недооцінка ним своїх можливостей, а звідси залежність від інших людей. Основними характеристиками тривожно-фатального стану, на відміну від тривожно-боязкого і гальмівного, є нестійкість нервової системи персонажа, неконтрольованість ним своїх поведінкових дій.

У плані подальших наукових студій перспективним видається емпіричне дослідження емоційних реакцій читача на особливості відображення стану тривоги персонажа в художній прозі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bierwiazzonek B.* A Cognitive Study of the Concept of LOVE in English. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002.
2. *Вильмс Л.Е.* Любовь // Антология концептов / Под ред. В.И.Карасика, И.А.Стернина. – Волгоград: Перемена, 2005. – Т. 1. – С.138-150.
3. *Воркачев С.Г.* Концепт СЧАСТЬЕ: понятийный и образный компоненты // Изв. РАН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т.60, №6. – С.47-58.
4. *Покровская Я.А.* Отражение в языке агрессивных состояний человека (на материале англо- и русскоязычных художественных текстов): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Волгоград, 1998.
5. *Kövecses Z.* Anger: its language, conceptualization, and physiology in the light of cross-cultural evidence // Language and the Cognitive Construal of the World / Ed. by J.R.Taylor. – Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 1995. – P.181-196.
6. *Борисов О.О.* Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської художньої прози): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2005.
7. *Зайкина С.В.* Страх // Антология концептов: Сб. науч. тр. / Под ред. В.И.Карасика, И.А.Стернина. – Волгоград: Перемена, 2005. – Т. 1. – С.247-268.
8. *Березин Ф.Б.* Тревога и адаптационные механизмы // Тревога и тревожность / Сост. и общ. ред. В.М.Астапова. – СПб.: Питер, 2001. – С.134-143.
9. *Мэй Р.* Краткое изложение и синтез теорий тревожности // Тревога и тревожность / Сост. и общ. ред. В.М.Астапова. – СПб.: Питер, 2001. – С.215-224.
10. *Спилбергер Ч.* Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги // Тревога и тревожность / Сост. и общ. ред. В.М.Астапова. – СПб.: Питер, 2001. – С.88-104.
11. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки русской культуры, 2001.
12. *Огаркова Г.А.* Вербалізація концепту кохання в сучасній

англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. 13. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – Донецьк, 2002. 14. Леонгард К. Акцентуированные личности: Пер. с нем. – 2-е изд – К.: “Выща школа”, 1989. 15. Kövecses Z. Metaphor. A Practical Introduction. – Oxford; N.Y.: Oxford University Press, 2002. 16. Швачко С.О., Кобякова І.К. Соціолінгвістична природа гумору (на матеріалі текстів малого жанру) // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – Вип.7. – С.399-402. 17. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С.173-205.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Lodge D. Therapy. – L.: Penguin Books, 1996. 2. Rossner J. August. – N.Y.: Warner Books, 1984. 3. Fowles J. The French Lieutenant's Woman. – L.: Triad / Panther Books, 1985. 4. Kesey K. One Flew over the Cuckoo's Nest. – СПб.: КАРО, 2004. 5. Stone I. Lust for Life. A Biographical Novel of Van Gogh. – N.Y.: New American Library, 1964. 6. Styron W. Sophie's Choice. – N.Y.: Bantam Books, 1980.

ХАРЧЕНКО О.В.

Міжрегіональна Академія Управління Персоналом

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ГУМОРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Актуальність статті зумовлена недостатньою кількістю публікацій на тематику дослідження гумористичного дискурсу в цілому, та англо-американського гумористичного дискурсу зокрема.

Об'єктом нашого дослідження у цій статті є сучасний англо-американський гумористичний дискурс. **Матеріалом** для дослідження слугували численні американські жарти, анекдоти, дотепні вирази з ряду популярних гумористичних сайтів США [1:1-50; 2:1-25; 3: 1-27;]. **Предметом** дослідження є лінгвістичні трансформації, жанри, характер, типи контексту та категорії англо-американського гумористичного дискурсу. **Мета** статті – визначення та загальна характеристика англо-американського гумористичного дискурсу, розгляд механізмів створення комічного в межах англо-американського гумористичного дискурсу. **Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.** Дослідження англо-американського дискурсу та усього комплексу проблем пов'язаних з ним. **Постановка завдання.** Визначення та класифікація лінгвістичних трансформацій та інших категорій англо-американського гумористичного дискурсу. **Аналіз останніх досліджень і публікацій** базується на роботах В.И. Карасика, В.Раскина, С.Аттардо, В.Я.Проппа та Т.А.Грідіной які найбільш адекватно та глибоко дослідили лінгвістичні механізми породження англо-американського гумору. **Наукові результати** У статті дається ґрунтовний аналіз сучасного англо-американського гумористичного дискурсу, наведена класифікація лінгвістичних трансформацій та інших категорій цього виду англо-американського дискурсу.

Під гумористичним дискурсом ми розуміємо гумористичні тексти у ситуації реального спілкування. Розмір гумористичного тексту може коливатися від великого, в декілька десятків сторінок гумористичного оповідання, фейлетону, комедії (типу ситуативної комедії 50х I Love Lucy, або сучасних комедій The Office, та My Name is Earl), чи півгодинного телевістupu відомого коміка, такого як Джей Лено у своїй гумористичній програмі “The Tonight Show with Jay Leno” на каналі NBC, до невеликого в один рядок жарту(one-liner), який може бути вкрапленим в якості другорядного та фрагментарного дискурсу в інший головний вид дискурсу (педагогічний, медичний, політичний тощо). До відомих майстрів гумористичного дискурсу США можна віднести батька американського гумору Марка Твена, автора гумориста 19 сторіччя Амброза Біерса, авторів гумористичного жанру початку ХХ сторіччя Дороті Паркер, Роберт Бенчлі, сучасних авторів цього жанру Ерми Бомбек, Дейва Барри, Огдена Наша.

Головною комунікативною ціллю гумористичного дискурсу є комічний ефект у реципієнта та гедонічний у продуцента. В якості другорядних цілей можна назвати релаксаційну, евфемістичну, евристичну (творчу), персвазивну, подолання стресових ситуацій, фактичну (соціальне прийняття в певну соціальну групу), покращення рівня комунікації, вирішення конфлікту, порушення заборонених тем (тем табу), критика суспільства, культури, певних ідей, контроль теми розмови, підтримання стилю життя “*oie de vivre*”, посилення мотивації при виконанні різних видів робіт, створення дружніх взаємовідносин, та очевидно й багато інших.

Комічний ефект гумористичного тексту типово створюється певною гумористичною трансформацією (певним мовним механізмом) та можливим певним лінгвістичним енхансером (типово це риторичні мікрофігури), або комбінацією з декількох трансформацій та лінгвістичних енхансерів. Під гумористичними трансформаціями ми розуміємо різнорівневі механізми породження гумористичного ефекту певного комунікативного повідомлення, представленого усним чи письмовим текстом та які ведуть в переважній більшості випадків до зіткнення експліцитного та імпліцитного плану жарту та несподіваного смішного фіналу жарту чи анекдоту. Ми виділяємо трансформації форми, трансформації логіко-семантичного характеру, та асоціативні трансформації.

Розглянемо трансформації форми:

1. Трансформація відхилення від норми форми. В цю трансформацію ми включаємо усі трансформації, в результаті яких спотворюється фонетична, лексична, граматична, стилістична норма лексичної одиниці, або словосполучення:

1) Відхилення від норм вимови (*deviation from pronunciation*):

(a) What does it mean, “HARLEZ-VOUS FRANCAIS?”

It means, “Can you drive a French motorcycle?” (Harlez- звучит як мотоцикл “Харлей”).

(b) What does it mean, “COGITO EGGO SUM”? It means, “I think; therefore I am a waffle.” (Sum- воспринимается как “so...”, отсюда ощущение наличия сомнений у размышляющего человека).

(c) “What does it mean, “RESPONDEZ S’IL VOUS PLAID”? It means, “Honk if you’re Scottish.” (Plaid- плед-шотландка).

(d) Robin Hood had an arrow escape.

2) Відхилення від норм звичайної розмовної мови – рима (*Deviation from usual conversation*): I never take time to make words rhyme.

3) Відхилення від граматики (*deviation from grammar*): It was the tomatoest and cherriest year.

4) Відхилення від стилю (*deviation from style*): Please accept my deepest esteem, son of bitch, my warmest, kindest regards, pieace of damn, and sincerest wishes of constant happiness, wishy-washy chickenshit.

Розглянемо логіко-семантичні трансформації:

2. Трансформація відхилення від стереотипу. Під цією трансформацією, ми розуміємо відхилення від певних стереотипів, включаючи стереотипи поведінки як людей в цілому так і певних персонажів жартів.

1) Відхилення від звичайних норм поведінки:

Put a door in the middle of a corn field, look out and bring corn through it.

“Can I say ‘bla-bla-blah’ and mean, ‘If you come to see me I will be there?’” “In his confusion he bit a large piece out of his teacup instead of the bread-and-butter.” (Alice in Wonderland)

Feed hay to a rocking horse. Water artificial flowers.

2) Відхилення від знайомих стереотипів (*deviation from familiar stereotypes*)

“Man is the only animal that laughs and weeps; for he is the only animal that is struck with the difference between what things are, and what they ought to be.” (Hazlitt)

3. Трансформація каламбурного типу:

Каламбур (вів франц. calembour) ми сприймаємо як гру слів; жарт, що базується на однаковому звучанні, але на різному значенні слів, при цьому часто ці слова мають різне написання.

(a) If they ever have a contest for the best looking mannequin, there will be *stiff* competition.

(b) The guilty caviar was rightly sentenced to death roe.

© A group of chess enthusiasts checked into a hotel and were standing in the lobby discussing their recent tournament victories.

After an hour, the manager came out of the office and asked them to disperse.

“But why?” they asked, as they moved off.

“Because,” he said, “I can’t stand chess nuts boasting in an open foyer”.

(d) I’m neither republican nor democrat, but bi.

Жарти з каламбурами, зазвичай, мають двійний смисл – експліцитний та імпліцитний і представляють собою зіткнення цих двох смислів, при цьому в них частіше домінує дотепний план:

(1) “Two vultures board an airplane, each carrying two dead raccoons. The stewardess looks at them and says, “I’m sorry, gentlemen, only one carrion allowed per passenger” (По формі – це жарт розповідь).

(2) “A crust of bread is better than nothing. Nothing is better than true love. Therefore, a crust of bread is better than true love” (По формі – це жарт розмірковування).

(3) “Do infants enjoy infancy as much as adults enjoy adultery?” (По формі – це жарт загадка без відповіді).

(4) “When I saw you driving down the road, I guessed 55 at least”.

“You’re wrong, officer, it’s only my hat that makes me look that old” (По формі це каламбур у вигляді міні діалогу).

Американська дослідниця Варрен Шиблс вказує на наступні типи риторичних прийомів створення каламбурів, що базуються на двійному значенні слів [4:35-45].

(1) antanaclasis (антанакласис) – повторення слова із зсувом у значенні, омонімічний каламбур: “Steal away to steal.” (Уходи крадькома щоб вкрасти); “Learn a craft to avoid living by craft” (Навчайся хитрості, для того щоб уникнути жити ремеслом);

(2) asteismus (астеисмус) – жартівлива відповідь, коли у відповіді використовується омонім з іншим значенням: “I’m first rank”. “You are rank all right”, “Some smell” (“Я – аристократ, людина першого класу”. “Да, усе правильно ви огидні”, “Чимось смердить”); “Bill Gates was asked what his New Year’s resolution would be, he said, “I want higher resolution”... (У Білла Гейтса спитали. Яке в нього новорічне побажання, він відповів: “Я хочу більш високу технічну спроможність роз рішення”. Жарт побудований на полісемії лексичної одиниці “resolution”.

(4) paronomasia (параномасія) – внутрішньомовна омофонія, часто часткова: “Out sword, and to a sore purpose”. (Діставай меч та приступай до болючої задачі);. “What’s the difference between winning a book of philosophy and beating the law? The first is ‘You win Kant’ the second is ‘You can’t win’...”

(5) syllepsis (силлепсис) – використання слова у двох різних значеннях з неправильним посиленням на два слова: “He lost his hat and his temper” (Він загубив свою шляпу та свій настрій);

(6) Каламбур з використанням прислівника способу дій. Приклади:

“I hate pizza”, said Tom crustily;

“I’ll have the lamb”, said Tom sheepishly;

“I’m being crucified”, said Tom crossly;
“I’ll have another sugar”, she said lumpishly;
“Turn up the heat”, said Tom coldly.

(7) До вище зазначених каламбурів можна додати складні каламбури, що складаються з декількох слів (compound puns): “Three brothers asked their mother to think of a name for their cattle ranch. She suggested Focus ranch, which rather puzzled them until she explained that “Focus means where the sun’s rays meet (sons raise meet)” [5:5].

4. Трансформація циркулярного типу.

Жарти циркулярного або тавтологічного типу (circularity humor jokes) побудовані на двох словах або фразях різних по формі, але однакових, чи близьких за значенням. Циркулярність виражається у метафоричному способі установлення «кругу» повторення не виходячи за межі певних знань комуніканту. Наведемо приклади:

- (a) “He was pronounced dead, because he was not living”;
- (b) “A. You are superficial” – “B. Yes, but only on the surface”;
- “Lovely day”. – “Yes, but it was quite dark last night”;
- (c) Q. “Which president wore the largest hat?” – A. “The one with the largest head”.

5. Трансформації побудовані на метафорах на нестандартних порівняннях.

Жарти з нестандартними метафорами та порівняннями, часто побудовані на віддалених асоціаціях, такі жарти можуть носити образливий характер:

- (a) “The Eiffel tower is the Empire State Building after taxes”;
- (b) “My love is like a jolly cow that gambols in the meadow”. (Egomania, grandiosity, paranoia, megalomania, hypochondria, overcautiousness, excessive fear, mood swings, magnification of one’s faults, are all exaggerations or hyperboles. Conceits may name and create new emotions, e.g.);
- (c) “Why won’t you talk with me? A. I don’t usually talk to freezeballs”;
- (d) Patient: “It must be tough spending all day with your hands in someone’s mouth”. Dentist: “I just think of it as having my hands in their wallet”. (Порівняння роти пацієнту з його гаманцем є досить оригінальним та нестандартним);
- (e) One bull asks another, “You’re not a Taurus are you?”
- (f) What is the difference between a black person and a park bench? A park bench can support a family of four;
- (e) Q. Why did you rob the store? A. Well, life’s a big apple and I’m nibbling at it.

6. Трансформації алегоричного типу.

Жарт може носити алегоричний характер. Алегорія, як відомо, є видом метафори і таким чином представляє собою використання образної мови. У випадку використання алегорія використовується символ або символічні фігури, які виконують людські дії, при цьому говориться одне, а мається на увазі інше. Наведемо приклад:

Policeperson after catching a woman concealing books under her sweater: “It was the biggest bust of the year.”

7. Трансформація побудована на гіперболі чи гротеску:

Жарт може бути побудований на гіперболі чи гротеску, який представляє собою універсальне поєднання гіперболи, фантастичного та реального, правдоподібного та карикатурного. В цю групу часто входять жарти образливого типу і по формі представляють собою жарти описання та жарти загадки.

- (1) “Our teacher is so old. She personally knew Shakespeare!”
- (2) “My sister uses so much make up. At night she has to get the paint scraper to take it off”.
- (3) “My dog is so ugly. We had to pay the fleas to live on him!”
- (4) “My aunt is so fat. I could slap her thigh and ride the wave!”
- (5) “Your momma is so dumb, she got locked in the grocery store and starved to death”.

(6) "The town where I grew up is so isolated. Even insects won't live there".

(7) "When a cat walked up a wall and across a ceiling. Don't you know what Peter said? He said, 'I never saw a dog drink beer like that before'" (Шутка построєна на гротескном преувеличеннї).

(8) "Aristotle is a skeleton".

8. Трансформації логічної помилковості.

В жартах з логічними невідповідностями (logical fallacy jokes), комічний ефект викликається порушенням логічного та семантичного прогнозу. Як зазначив Б.Дзимидок "Комічне...виникає, коли логічні правила порушуються" [6:67]. Розглянемо варіанти порушення логічного прогнозу:

(1) критика не аргументів, а людини, яка подає аргументи ці аргументи:

"Are you going to listen to someone who only weighs 95 pounds?" "Beethoven's last quartets were written by a deaf man and should be listened to by a deaf man".

(2) фальшивий висновок: "When this finger heals, will I be able to play the piano?" "Yes". "Great, I never had a lesson in my life".

(3) фальшива причина: "I drank a cup of coffee, and then fell in love". "Sorry I'm late, but time slowed down".

(4) помилковість занадто великих узагальнень: "This tastes terrible. It must have great medicinal value".

(5) аргументація побудована на невідповідності пресу позицій комунікантів:

(a) "Death must be wonderful. I haven't heard a single complaint".

(b) "O.K., sure, it's a good watch, but it only measures Swiss time".

(c) "An agriculture student said to a farmer: 'Your methods are too old fashioned. I won't be surprised if this tree will give you less than twenty pounds of apples'. 'I won't be surprised either' said the farmer, 'this is an orange tree'".

(6) навмисне або випадкове нерозуміння суті питання (ключового концепту питання): "There is a fly in my soup". Waiter: "Well, how much can a fly drink?"

(7) аргументація згідно принципу – а ти такий самий: "Sure, I stole the money, but you didn't put money in the parking meter".

(8) фальшивий авторитет: "This chewing tobacco is best. It is used by movie stars".

(9) авторитет сили, а не аргументації: "You'd like to know if I believe him. Yes, I believe the person who pays my salary".

(10) неправильна аргументація: "The voyage has been safely performed only we got on the wrong ship".

(11) фальшиве посилення на точку зору більшості: "Most people become outrageous, therefore outrage must be good".

(12) помилковість, що побудована на двійному, чи трійному питанні: "If the world was created at all, who or what created it and what can possibly be meant by 'who'? Aunt Harriet?"

(13) відмова обговорювати щось: "You want to know why. I'll tell you why-just because".

(14) чорний гумор, під яким ми розуміємо брудний або гротескний гумор, який відкидає традиційні цінності, часто розкриваючи жорстокість та абсурдність сучасного світу:

(a) "I don't have a drinking problem. I drink. I get drunk. I fall down. No problem".

(b) "If you kill for pleasure, you are a sadist. If you kill for money, you are a mercenary. If you kill both for money and pleasure, you are a ranger".

(c) "What's black and white and red all over, and can't turn around in a doorway? A nun with a javelin through her head".

(15) наявність недоведеного твердження, яке подається як вже доведене: "Surely, there are spirits or they wouldn't be all around us".

(16) прийом зміни теми: "You want to know where I was this night. A good question, how did you think it up?"

(17) неправильне узагальнення на основі поодиноких випадків: "It's a bad book. I just read a review of it".

(18) зведення до абсурду: (a) "Politically correct dress for Halloween: A witch?-never. Indian?-insensitive. A soldier?-too violent. A stalk of broccoli? Perfect".

(b) "Seek truth. Where would you find it? In the coffee machine?"

(c) "Well, if you are going to be a strict vegan you really shouldn't be eating amoebas".

(d) If you want to know how much you weigh, put five cents into a parking meter.

(e) 2 girls + 2 boys = 4 problems.

(19) Прийом появи з двох варіантів, або декількох прогнозованих – не прогнозованого, при цьому в ударному рядку часто спостерігається вихід за рамки одного прогнозованого тематичного поля в область іншого віддаленого тематичного поля:

(a) Divert your course joke.

This is the supposed to be the actual radio conversation of a US naval ship with Canadian authorities off the coast of Newfoundland in October 1995. Radio conversation released by the chief of naval operations, 10-10-95.

(1) CANADIANS: Please divert your course 15 degrees to the south to avoid a collision.

AMERICANS: Recommend you divert your course 15 degrees to the north to avoid a collision.

CANADIANS: Negative. You will have to divert your course 15 degrees to the south to avoid a collision.

AMERICANS: This is the captain of a US Navy ship. I say again, divert YOUR course.

CANADIANS: No, I say again, you divert YOUR course.

AMERICANS: This is the Aircraft Carrier US LINCOLN, the second largest ship in the United States Atlantic Fleet. We are accompanied with three Destroyers, three Cruisers and numerous support vessels. I DEMAND that you change your course 15 degrees north. I say again, that's one-five degrees north, or counter-measures will be undertaken to ensure the safety of this ship.

CANADIANS: This is a lighthouse. Its your call.

(b) "I hear that you drop some money in Wall Street. Were you a bull or a bear?"
"Neither, just a plain simple ass".

(c) "There was this General-in-training, and his superiors were asking him questions "What happened on June 6, 1944?" "We stormed the beach at Normandy, which later became known as D-Day, sir!" "What's is the importance of May 12?" The Man thought and thought, "I don't know, sir!" The superior then said "Well, I'll tell your wife that you forgot her birthday".

9. Трансформація, що побудована на опозиції концептів правда/обман.

Жарт, побудований на обмані, є фактично різновидом жартів, що побудовані на логічних невідповідностях:

(1) A rat asks a mouse if a certain nest is safe. The mouse says it is. The rat is caught by a cat, and says to the mouse, "I thought you said it was safe." The mouse replied, "Don't listen to me. I lie a lot."

(2) A mouse caught in a vat of beer promises a cat it can eat the mouse if the cat will save him. After being saved, the mouse runs off saying, "Don't believe what I said before; I was drunk."

(3) He tells the truth-but only by accident. In diplomacy, honesty can be an occupational hazard.

10. Трансформація зведення до абсурду. Зведення до абсурду може бути як серйозним так і гумористичним. Типово ця трансформація зводиться до зіставлення, що веде до смішного протиріччя. В принципі, ця трансформація може бути віднесена до попередньої, оскільки у ній чітко простежується логічна невідповідність. Але ми відносимо цю трансформацію до окремої групи, оскільки абсурд – це специфічна форма логічної

невідповідності. Треба зазначити, що ця трансформація підкреслює ідею цінності здорового глузду.

1) Express ideas, press them out like juice from a grape.

2) Seek truth. Where would you find it? In the coffee machine?

3) Ego? What would you do with it?

4) Well, if you are going to be a strict vegan you really shouldn't be eating amoebas.

5) He had a sharp pain. (Are there round pains as well?)

6) "Politically correct dress for Halloween: A witch?-never. Indian?-insensitive. A soldier?-too violent. A stalk of broccoli? Perfect."

7) If you want to know how much you weigh, put five cents into a parking meter.

8) 2 girls + 2 boys = 4 problems.

11. Трансформація лінгвістичної іронії та іронії ситуації.

1). The average cost of rehabilitating a seal after the Exxon Valdez oil spill in Alaska was \$80,000. At a special ceremony, two of the most expensively saved animals were released back into the wild amid cheers and applause from onlookers. A minute later they were both eaten by a killer whale. (Іронія ситуації).

2) A psychology student rented out her spare room to a carpenter in order to nag him constantly and study his reactions. After weeks of needling, he snapped and beat her repeatedly with an ax leaving her mentally retarded.

3) Q: How does Bill Clinton say "I'm about to hurt you"? A: "Trust me". (Лінгвістична іронія).

12. Трансформація парадоксу. Парадокс, як відомо, побудований на протиріччі, типово аналітичному, оксимороні, антитезі, метафорі. Він має бути коротким, чітко сформульованим та афористичним.

(1) There can be no nothing where something can never be.

(2) "Since there is no gate, let me tell you how to pass through it". (Zen saying)

13. Трансформація невідповідності (incongruity) побудована на меншій ступені протиріччя, ніж аналітичне протиріччя і базується на відсутності гармонії, чи зіставленні декількох лексичних одиниць, які не є відповідними.

(1) Feminists and Women's Studies teachers are women who harass men.

(2) One may work to play or play to work.

(3) Boys, behave or no one will be able to entertain at the funeral.

14. Трансформація сприйняття метафори у буквальному сенсі:

(1) Officer: "You were doing fifty miles an hour". Driver: "But I wasn't out an hour".

(2) Drowning person shouts to a friend to "Get help". Friend goes immediately to see a doctor.

14. Трансформація конотаційного типу. Ця трансформація базується на вільних асоціаціях.

(1) I don't trust this Kimono language (instead of Japanese language).

(2) Q. What does cheese say when it has its picture taken? A. Camera

15. Трансформація переваги. Ця трансформація базується на висміюванні, часто сатиричному, неосвіченості головного персонажу жарту з можливим використанням грубих слів та виразів (name calling). В результаті, розповідач окрім комічного ефекту отримує відчуття переваги над персонажем жарту.

(1) What is faster than a black guy with a TV? His brother with a VCR.

(2) Why do Mexicans wear sombreros? God said, "Wear this because I am tired of looking at my mistakes!"

(3) What are two reasons why women don't mind their own business? No mind. No business.

16. Трансформація мейозису. Полягає у применшенні ознак предмету з тим щоб підкреслити його нікчемність та заради комічного ефекту.

(1) An Army officer has just lost his leg. When asked how he feels, he looks down at his bloody stump and responds, "Stings a bit".

(2) "Einstein's Theory of Relativity is rather interesting".

Що стосується лінгвістичних енхансерів, то під цим терміном ми розуміємо додаткові лексичні та синтаксичні засоби творення комічного ефекту, такі як комічні неологізми, комічні слова галузевої тематики, семантико-риторичні мікрофігури (оксюморон, парадокс, ентимем, силепсис, зевгма, алітерація, анафора, тощо), прецедентні комічні персонажі (blonde girl, redneck, cop etc.)

Гумористичний дискурс характеризується певним *ситуативним контекстом* (місце, час, учасники комунікативної ситуації, сама ситуація спілкування), при цьому можна спостерігати вербально комічні форми мовлення з наявністю триєдності (визначений час, визначене місце, певна сюжетна дія), або з розмитим хронотопом (зустріч персонажів різних історичних епох, тощо), *когнітивним контекстом* (однакові пресу позиції – зони пересічення індивідуальних когнітивних просторів), *семантичним контекстом* (імпліцитні та експліцитні смисли, що виражаються у ході спілкування та актуальні для певного комунікативного акту), *психологічним контекстом* (гумористична тональність спілкування, жестикуляція, тембр голосу, тобто модель сміхової поведінки прийнятої у певному суспільстві).

Гумористичний дискурс має певні жанри (В.І.Карасик), серед яких можна виділити жарти, анекдоти, гумористичні оповідання, комедії, лімерики, гумористичні та саркастичні репліки та зауваження (quip, sally, wisecrack, gag), дотепи та дотепні вирази (jest, witticism), пародії, сатиричні романи, тощо.

Гумористичний дискурс має чітко виражену соціальну природу – про це свідчить величезна кількість соціопрофесійних жартів (жартів про лікарів, юристів, військових, програмістів, тощо), регіональних жартів (про мешканців Нью-Йорку, Луїзіани, Техасу, тощо), анелектичних жартів (для дітей, студентів, людей похилого віку) та гендерних жартів на американських веб сайтах. Також, треба зазначити, що в соціальному плані, соціопрофесійний гумор сприяє груповій самоіндефікації та реалізації концепту «свій-чужий», він формує ціннісні домінанти певної групи людей, що відрізняються від ціннісних домінант інших груп. Представники певної соціальної групи розуміють певні жарти, а інші не розуміють, бо мають відмінну пресупозицію та відмінну соціуму когнітивну базу.

Американський гумористичний дискурс має певну культурну цінність, оскільки висвітлює культурні реалії та ціннісні домінанти різних соціопрофесійних, регіональних та етнічних груп США.

Гумористичний дискурс, типово, має вторинний та фрагментарний характер, оскільки, найчастіше, він є інтегрованим в інші види дискурсу та опирається на інші види дискурсу. Так жарт або анекдот можна почути не лише у колі друзів (побутовий дискурс) але і на різного роду конференціях: політичних (політичний дискурс); медичних (медичний дискурс); педагогічних (педагогічний дискурс) тощо. Жартами пересипають свої промови політики, журналісти, педагоги та фахівці багатьох інших спеціальностей.

Гумористичний дискурс є інтертекстуальним, оскільки він часто має посилання на певні прецедентні імена (Аламо, Нью-Йорк, Луїзіана географічні, Господь та диявол – релігійні, тощо). Американські анекдоти (anecdotes) фактично є невеликими жартівливими історіями, справжніми або псевдо-справжніми, про певних відомих політиків, не завжди лише американських, (прикладом можна навести Тоні Блера, Горбачова, королеву Великобританії, тощо), зірок шоу бізнесу та спорту. В американських жартах, що на відміну від анекдотів не претендують на справжність та реальність події, імен відомих політиків та

зірок шоу бізнесу також вистачає. Усі ці імена (Джордж Буш, Білл Клінтон, Майкл Тайсон, Брінті Спірс, тощо) фактично є прецедентними, бо вони відомі не лише в США, але й у багатьох країнах світу. Окрім цього, в гумористичному дискурсі зустрічаються посилання на різні анекдоти та жарти, що також є показником інтертектуальності. Наприклад, відомий жарт користувачів інтернету “A chat has nine lives” є посиланням на класичне прислів’я “A cat has nine lives”, так само як і жарт бізнесменів “All work and no play will make you a manager” є посиланням на класичне прислів’я “All work and no play will make you a dull boy”.

Гумористичний дискурс є емотивно-експресивним оскільки апелює до емоцій реципієнта та вербалізує емоції продуцента. Цей тип дискурсу дозволяє побудувати фрагмент емоційної картини світу, а саме комічної картини світу, певної соціо професійної, регіональної чи етнічної групи. Під комічною картиною світу ми розуміємо сукупність концептів, образів та стереотипів комічного, що відхиляються від стереотипного сприйняття оточуючого світу, від стереотипних ціннісних домінант, і викликають комічний ефект. При цьому у ядрі цієї комічної картини світу знаходиться інтернаціональний гумор, далі йде загальнонаціональний, потім йде етноспецифічний певної етнічної групи, соціо професійний, а на периферії знаходиться індивідуальний авторський гумор.

Гумористичний дискурс також можна поділити на high-brow humor (високоінтелектуальний гумор), middle-brow humor (гумор середнього інтелектуального рівню), low-brow humor (гумор низького інтелектуального рівню).

High brow humor часто є іронічним, може межувати з глибокими афоризмами. Наведемо приклади: Behind every successful man there stands an amazed woman. Scratch a lover and find a foe. An after-dinner speech should be like a lady's dress: long enough to cover the subject and short enough to be interesting. A diplomat is a man who thinks twice before he says nothing. Love conquers all things except poverty and toothache.

Low brow humor характеризується наявністю непристойностей, вульгаризмів, taboo-words, сленгізмів з негативною конотацією. До цього виду гумору належать багато жартів з college jokes та racial jokes. Ці жарти, типово, не відповідають вимогам політ коректності. Наведемо приклади:

1) I have three college degrees: B.S. - Bull Shit; M.S. - More of the Same; Ph.D. - Piled Higher and Deeper.

2) An Auburn graduate was suffering from constipation, so his doctor prescribed suppositories. A week later the grad complained to the doctor that they didn't produce the desired results. “Have you been taking them regularly?” the doctor asked. “What do you think I've been doing”, the grad said, “Shoving them up my ass?”

Middle-brow humor займає проміжне місце. До цього виду гумору належать більшість політкоректних та не дуже інтелектуальних жартів. Наведемо приклади: 1) They don't throw their garbage away. They make it into television shows. 2) Blonde Puzzle. Q: Why did the blonde get so excited after she finished her jigsaw puzzle in only 6 months? A: Because on the box it said “From 2-4 years”.

По характеру, гумористичний дискурс може бути саркастичним, іронічним, сатиричним та саме гумористичним.

Також треба зазначити, що гумористичний дискурс характеризується у переважній більшості випадків цілісністю та зв'язністю, де під цілісністю розуміється глибинне поєднання тексту на рівні тематичної єдності (концепту тексту, семантичної та логічної структури), а під зв'язністю зовнішнє поєднання тексту завдяки особливій організації мовних засобів та композиційної структури [7:18-20]. Виключенням у цьому випадку, мається на увазі цілісність та зв'язність тексту, є так звані абстрактні жарти, які можуть характеризуватися зв'язністю, але не цілісністю. Наведемо приклади:

(1) Q: How many telemarketers does it take to screw in a light bulb?
A: Wouldn't a more relevant question be "How many pounds of cocaine has Bush snorted?"
(2) A doctor, a lawyer, and an accountant all die and go to heaven on the same day. When they get to the Pearly Gates, they are greeted by St. Peter. St. Peter says, "Scott McClellan is a lying sack of shit and I'd tell him so myself if he weren't going straight to hell when he dies".

Висновки. Таким чином, розгляд гумористичного дискурсу на матеріалі жартів та інших вербально комічних одиниць США, показав, що гумористичний дискурс характеризується наявністю комічного ефекту в якості головної комунікативної цілі; гумористичної трансформації, можливого лінгвістичного енансера, або їх комбінацій; певним ситуативним, когнітивним, психологічним та семантичним контекстом; чітко вираженою соціальною природою; певною культурною цінністю; вторинністю та фрагментарністю; інтертекстуальністю; емотивною експресивністю; цілісністю та зв'язністю. Гумористичний дискурс розподіляється на жанри, по рівням інтелектуальності, по характеру на сатиричний, іронічний, саркастичний та суто гумористичний.

Перспективи майбутніх розвідок. Дослідження англо-американського гумористичного дискурсу мають мати синхронічний та діахронічний характер, охоплювати широкий спектр гумористичних текстів. Необхідно провести додаткові статистичні та соціолінгвістичні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Shay D.* Profession jokes. <http://www.workjoke.com/projoke>. 2008. 2. *Hayes S.J.* Jokes. <http://www.basicjokes.com> 2008. 3. *Kurtz D.* Clean jokes. www.ahajokes.com 2008. 4. *Shibles W.* "Humor. A Comprehensive Classification and Analysis". – Surrey, GB: Practical Philosophy Press, 2001. 5. *Wikipedia.* Free encyclopaedia. Humor. "<http://en.wikipedia.org>" 2005. 6. *Dziemidok, Bohdan.* The Comical: A Philosophical Analysis. Tr. M. Janiak. – Dordrecht: Kluwer. 1993. 7. *Маслико Н.В.* Коммунікативно-прагматичний підхід по вивченню цілого тексту// Мовні і концептуальні картини світу. – №6 – К.: Київський Національний Університет ім. Шевченка, 2002. – С.18-25. 8. *Карасик В.И.* Язык социального статуса. – М.: Гнозис, 2002. 9. *Raskin V.* The Semantic Mechanisms of Humor. Reidel: Dordrecht, 1985. 10. *Attardo S. And Raskin V.* Script Theory Revisited: Joke Similarity and Joke Representation Model. Humor: International Journal of Humor Research №4, PP.293-347. 11. *Ruch W.* The Perception of Humor. Emotion, Qualia and Consciousness. Word Scientific Publisher. Tokyo: HPD, 2001. – PP.410-425.

ЦЮПА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИГРАМИ У СКЛАДІ АКРОНІМІВ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими і практичними завданнями. Стаття присвячена вивченню фонографічних особливостей акронімів і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Графеміка та орфографіка сучасної французької мови" та є складовою теми університету "Розвиток і взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації" №06 БФ 044-01.

Актуальність дослідження визначається зростанням наукового інтересу до французької орфографії. Проблема графічної фіксації акронімів є надзвичайно актуальною через тенденцію до створення даного виду скорочених одиниць, яка відмічається останнім часом не лише у французькій мові, але й у багатьох мовах світу. Окрім того, вивченню специфічних рис акронімів досі не приділялося значної уваги, у зв'язку з чим вивчення акронімів набуває все більшого практичного і теоретичного значення.

Мета статті – визначити фонографічні особливості акронімів на прикладі диграм у сучасній французькій мові на **матеріалі** видань "L'Express international", "Le Figaro", "Le Monde", "Le Nouvel observateur", "Paris match", "Marie Claire".

Предметом публікації є диграми, які входять до складу акронімів у французькій мові, вивчення яких становить **об'єкт** нашого дослідження.

Постановка завдання. Вивчення видів диграм у складі акронімів французької мови, їх систематизація та класифікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання графічних засобів сучасної французької мови було предметом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (Н.В.Бабченко, В.Г.Гак, Л.Ю.Єрмоленко, Г.Г.Крючков, О.А.Лабенко, В.М.Мазниченко, І.В.Ситдікова, О.В.Станіслав, О.Д.Федченко). Такі мовознавці, як О.Г.Косарева, Ю.А.Лазарева, К.М.Редозубов, П.Цумтор, О.П.Шаповалова та інші, у своїх працях докладно зупинялися на проблемі аббревіації.

Наукові результати дослідження показали, що диграми, які входять до складу акронімів, можуть бути різних видів. При написанні акронімів диграми є не дуже поширеними, що вказує на утворення даного виду скорочених одиниць за фонетичним принципом орфографії.

Залежно від кількості літер, які входять до їх складу, орфограми у французькій мові розподіляються на: монограми та поліграми, які, у свою чергу, бувають чотирьох видів: диграма, триграма, тетраграма та пентаграма [1:26].

У французькій мові диграми можуть складатися з літер, які відповідають голосній та приголосній, й утворюють назальний звук; з двох однакових або різних голосних літер, які мають певний звуковий відповідник; із двох різних приголосних літер, у котрих є відповідний фонетичний еквівалент; із двох однакових приголосних, які звучать як одна. Диграма може мати один звуковий відповідник або більше [1:55]. Завданням нашого дослідження було виявити, які саме диграми входять до складу акронімів, що вживаються у французьких писемних джерелах.

Під час дослідження нами було проаналізовано 346 акронімів як франкомовного, так і іншомовного походження, що були відібрані методом суцільної вибірки з текстів, опублікованих у виданнях “L’Express international”, “Le Figaro”, “Le Monde”, “Le Nouvel observateur”, “Paris match”, “Marie Claire”, та вивірених за словниками. Якщо акронім повторювався у джерелах, що використовувалися, його було занотовано у кількості однієї одиниці.

У складі акронімів нами були знайдені такі види диграм.

1) Диграми, які відповідають назальному звуку.

В акронімах були використані 4 диграми, які відповідають назальному звуку.

Частотність їх уживання була такою:

an [E] – 5 акронімів;

en [E] – 1 акронім;

in [T] – 1 акронім;

on [Σ] – 1 акронім.

Наприклад: an [E]: OTAN (Organisation du traité de l’Atlantique Nord): “*Au cours de la décennie écoulée, l’Otan n’a pas non plus fait beaucoup de choses au Rwanda, au Liberia ou en Sierra Leone*” (Le Figaro, 21.09.2005:14);

en [E]: Mend (Mouvement d’émancipation du delta du Niger): “*Le mouvement d’émancipation du delta du Niger (Mend), responsable de plusieurs attentats, réclame un nouveau partage du pétrole*” (L’Express international, 2887:12);

in [T]: Tracfin (Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins): “*L’homme d’affaires canadien, qui dirige une société pharmaceutique Inyx, criblée de dettes (139 millions d’euros), est l’objet d’une enquête au sein du service antiblanchement du ministère des finances (Tracfin)*” (Le Monde, 19335:19);

on [Σ]: Préfon (Prévoyance de la fonction publique): “*Ils ont beau être très anciens, la Préfon ou le Corem ne constituent pas les seules solutions financiers pour compléter sa retraite à titre individuel*” (Le Monde, 19234:20).

Зазвичай, назальні звуки обумовлені положенням відповідних диграм: вони знаходяться в кінці слова або перед приголосною, що вимовляється. Проте, у випадках з акронімами у більшості випадків відбувається деназалізація диграм, які потенційно відповідають назальним звукам, тобто назалізація диграм у тих випадках, коли йдеться про акроніми, є скоріше виключенням. Можна було знайти досить незначну кількість прикладів, де відповідні диграми (сполучення літер, які відповідають голосним та приголосним *m* або *n*) є назалізованими.

Частотність використання потенційно можливих диграм, де назалізація не відбулася:

am – 10 акронімів;

an – 1 акронім;

em – 6 акронімів;

en – 4 акроніми;

im – 2 акроніми;

in – 3 акроніми;

om – 7 акронімів;

on – 1 акронім.

Важко визначити, чи є звук назальним – 2 акроніми.

Наприклад: an – Anru (Agence nationale de rénovation urbaine): “*L’action de l’Agence nationale de rénovation urbaine (Anru), chargée de créer 250 000 logements sociaux et d’en réhabiliter 400 000 autres à l’horizon de 20011, manquerait-elle de visibilité?*” (L’Express international, 2887:14);

in: INRA (Institut national de la recherche agronomique): “*Selon l’INRA, les agriculteurs reverront leur calendrier de culture, et, grand changement, l’adapteront chaque année aux besoins des plantes*” (Le Monde, 19321:7).

2) Диграми, які відповідають голосному звуку.

Під час написання акронімів використовуються традиційні для французької орфографії сполучення літер, які мають відповідні звукові відповідники (au [o], eu [ø], ou [u] тощо). Проте, при створенні акроніма можуть виникати або незвичайні комбінації літер, не притаманні французькій мові (aa [a]), або звучання утворених диграм може відрізнятися від загальноприйнятого (ee [e] замість ee [i], oo [u] замість oo [ɔ]).

Частотність вживання диграм, які відповідають голосному звуку:

aa: [a] – 2 акроніми;

au [o] – 1 акронім;

ea [e] – 1 акронім;

ee: [e] – 1 акронім;

[ɛ] – 1 акронім;

[i] – 3 акроніми;

ii: [i] – 1 акронім;

eu [ø] – 2 акроніми;

oo [u] – 1 акронім;

ou: [u] – 1 акронім.

Наведемо приклади:

eu [ø]: Euro (Championnat d’Europe): “*La France rencontrera, samedi prochain à Vilnius, l’équipe de Lituanie dans le cadre des éliminatoires de l’Euro 2008*” (Le Figaro sport, 19479:23).

Проте: aa: [a] Aadec (Association Azilal pour le développement, l’environnement et la communication): “*L’Aadec a été créée il y a cinq ans par quatre jeunes d’Azilal*” (L’Express international, 2817:45);

ee: [e]: Insee (Institut national de la statistique et des études nationales): “[...] 2,1% d’augmentation des salaires dans le secteur privé français l’année dernière, qui a entraîné une stagnation du pouvoir d’achat, selon les experts de l’Insee” (Paris match, 2963:103).

Окрім того, для акронімів притаманне прочитання кожного елемента їх складових, таким чином сполучення літер, які відповідають однаковим голосним, часто не утворює диграм. Порівняймо:

aa [aa] – 1 акронім;

ii [ii] – 1 акронім;

oo [oo] – 1 акронім.

Наприклад: aa [aa]: Taaf (Terres australes et antarctiques françaises): “*Le sénateur Christian Gaudin (Maine-et-Loire, UDF) [...] prône pour sa part une clarification des rôles respectifs de l’Ipev et des Terres australes et antarctiques françaises (Taaf), ainsi que l’examen d’un éventuel rattachement à l’Ifremer [...]*” (Le Figaro, 19464:11);

ii [ii]: Cépii (Centre d’études prospectives et d’informations internationales): “*C’est une nouvelle étape, ce ne sera pas la dernière», commente Gérard Wild, conseiller auprès du directeur du Centre d’études prospectives et d’informations internationales (Cépii)*” (L’Express international, 2813:69).

3) Диграми з двох однакових монограм, які відповідають приголосному.

До даної групи входять дві приголосні літери, які вимовляються як одна. Нами було знайдено лише вісім диграм. Окрім того, варто зауважити, що у французькій орфографії можуть подвоюватися три чверті літер, що передають приголосні фонemi (окрім h, j, v, w, x) [1:59]. У випадку з акронімами подвоєння даних літер, які належать до виключень, не було виявлено.

Частотність використання гомогенних диграм які відповідають приголосному:

cc [k] – 2 акроніма;

dd [d] – 2 акроніма;

ff [f] – 1 акронім;

ll [l] – 2 акроніма;

pp [p] – 4 акроніма;

rr [R] – 1 акронім;

ss [s] – 10 акронімів;

tt [t] – 1 акронім.

Наведемо приклади:

cc [k]: Accre (aide aux chômeurs créateurs et repreneurs d’entreprises): “*67 200 créateurs ont bénéficié en 2006 de l’aide aux chômeurs créateurs et repreneurs d’entreprises (Accre)*” (Le Monde Economie, 06.03.2007:II);

ss [s]: Afssa (Agence française de sécurité des aliments): “*Toutes, les basses-cours devront être recensées tandis que, comme le préconisait l’Afssa, les oiseaux détenus dans les parcs ornithologiques et zoologiques seront vaccinés des lors qu’ils sont susceptibles d’être en contact direct avec des volailles domestiques ou des oiseaux sauvages*” (Le Monde, 18994:7);

tt [t]: GATT (General Agreement on tariffs and trade (anglais): Accord général sur les tarifs douaniers et le commerce): “*Pas sûr, a retorqué Daniel Esty, professeur de droit environnemental à l’université de Yale, qui s’appuie sur l’Accord général sur les tarifs douaniers et le commerce (GATT), Pierre angulaire de l’OMC autorisant les Etats à prendre des mesures [...]*” (Le Monde, 19295:32).

4) Диграми, які мають звуковий еквівалент – приголосний звук.

До даної групи диграм належать сполучення слів, які також можуть бути сполученням монограм і мати власні звукові відповідники. У випадку з диграмами, коли однією зі складових є літера h, визначити характер сполучення цих літер є досить проблематичним. На

нашу думку, сполучення двох літер, які відповідають приголосним, однією з яких є німа літера *h*, слід розглядати як диграми у тому випадку, якщо вони були диграмами у слові вихідного словосполучення. Також до диграм можна віднести сполучення приголосних з літерою *h*, коли вони мають власний звуковий відповідник (*ch* = [ʃ]), незалежно від вихідного словосполучення. Якщо йдеться про поєднання двох літер, серед яких немає літери *h*, дане сполучення слід у будь-якому випадку вважати диграмою (*sc* = [s]).

Частотність вживання гетерогенних диграм, які мають звуковий еквівалент – приголосний звук:

ch [ʃ] – 2 акроніма;

[*k*] – 1 акронім;

kh [k] – 1 акронім;

ph [f] – 1 акронім;

sc [s] – 1 акронім;

th [t] – 1 акронім.

Розглянемо приклади досліджених нами диграм:

ch [ʃ]: Ocha (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (anglais): Office pour la coordination des affaires humanitaires): “*Plutôt que de créer un nouveau machin, autant renforcer les moyens de l’organe de coopération humanitaire des nations unies, l’Ocha (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs)*” (L’Express international, 2792:63);

ph [f]: Cerphi (Centre d’étude et de recherche sur la philanthropie): “*C’est l’enseignement le plus surprenant d’une enquête d’opinion [...] réalisée [...] par le Centre d’étude et de recherche sur la philanthropie (Cerphi) [...]*” (Le Monde, 19163:24);

sc [s]: Adesci (Association de défense des entreprises sinistrées de Côte d’Ivoire): “*Adesci évalue le préjudice à plus de 50 millions d’euros*” (L’Express international, 2802:26).

5) Диграми, які складаються з монограм, що мають звуковий еквівалент – голосну та приголосну.

Для французької орфографії не є притаманним наявність диграми, яка б складалася з голосної та приголосної і відповідала певному звуку (окрім назального). Проте, якщо мова йде про запозичення, нами було знайдено приклад акроніма з англійської мови, який міг би вимовлятися відповідно до правил фонетики англійської мови. Йдеться про акронім *Clew* (Cost of Living Extremely Well: “*Il y a le panier de la ménagère et il y a le Clew (Cost of Living Extremely Well)*” (L’Express international, 2872:48)), в якому диграма *ew* може мати вимову [u]. Водночас, якщо не дотримуватися англійської вимови, акронім можна прочитати як [kleu] або [klev].

Отже, диграми у складі акронімів складають 15% від загальної кількості, окрім того сполучення літер, які можуть бути потенційними диграмами, складають 11% від загальної кількості.

Таким чином, для французької орфографії акронімів притаманні диграми, які відповідають назальному звуку; диграми, які відповідають голосному звуку; диграми з двох однакових монограм, які відповідають приголосному; диграми, які мають звуковий еквівалент – приголосний звук; а також нами була знайдена диграма, притаманна запозиченим акронімам, яка складається з монограм, що мають звуковий еквівалент – голосну та приголосну. Диграми є не дуже поширеними при написанні акронімів. Досить невелика кількість акронімів містить диграми, що свідчить про утворення акронімів за принципом фонетичного письма або за фонетичним принципом орфографії. Таким чином, щоб зберегти присутність кожного елемента словосполучення в акронімі та з метою уникнення плутанини під час прочитання, перевага на даний момент надається збереженню при вимові акроніма всіх елементів скороченої одиниці. Навіть у тих випадках, де можливе

виникнення диграми, залишається прочитання літер зі збереженням симетрії – де одній літері відповідає один звук.

Подальші перспективи дослідження. Дослідження графічних особливостей лексичних одиниць, утворених за допомогою акронімів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Крючков Г.Г. Современная орфография французского языка. – К.: Вища школа, 1987.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Le Figaro*, 21.09.05. 2.*L'Express international*, №2887. 3.*Le Monde*, №19335. 4.*Le Monde*, №19234. 5.*L'Express international*, №2887. 6.*Le Monde*, №19321. 7.*Le Figaro sport*, №19479. 8.*L'Express international*, №2817. 9.*Paris Match*, №2963. 10.*Le Figaro*, №19464. 11.*L'Express international*, №2813. 12.*Le Monde Economie*, 6 mars 2007. 13.*Le Monde*, №18994. 14.*Le Monde*, №19295. 15.*L'Express international*, №2792. 16.*Le Monde*, №19163. 17.*L'Express international*, №2872.

ЧЕРНЯК О.П.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДЕСТРУКТИВНІ ФОРМИ МОВЛЕННЄВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КОМУНІКАТИВНОМУ АКТІ ОСУДУ

Серед різноманітних форм міжособистісної взаємодії увагу дослідників привертають деструктивні форми, а саме конфліктна взаємодія. Зародившись у царині психології, теорія конфлікту зараз досліджується багатьма науками, вимагаючи комплексного аналізу. Особливу увагу дослідженню конфліктної взаємодії приділяє комунікативна лінгвістика. **Актуальність** дослідження визначається спрямованістю сучасної лінгвістики до вивчення проблем комунікативно-функціонального аспекту мови та потребою детального аналізу дискурсної специфіки стратегій вираження форм конфліктної взаємодії.

Мета статті – розглянути і проаналізувати деструктивні форми мовленнєвої взаємодії у комунікативному акті осуду в англomовному художньому дискурсі. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути особливості висловлень осуду у конфліктній інтеракції, розкрити суть катартичної функції осуду, виокремити конфліктно-спрямовану стратегію комунікативного акту осуду, проаналізувати тактики досягнення цієї стратегії.

Об'єктом дослідження є висловлення осуду в англomовному художньому дискурсі кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження становлять прагматично-дискурсні особливості висловлень осуду в сучасній англійській мові.

Матеріалом дослідження слугували 8 романів американських та британських письменників кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., з яких шляхом суцільної вибірки було виокремлено текстові фрагменти, у яких виражені деструктивні форми мовленнєвої взаємодії у комунікативному акті осуду.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі комплексного аналізу прагматичних та дискурсних особливостей вперше визначено конфліктно-спрямовану стратегію комунікативного акту осуду і проаналізовано тактики досягнення цієї стратегії.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки важливим є вивчення форм міжособистісної взаємодії, оскільки сучасний стан мовознавства характеризується підвищеним інтересом науковців до проблем комунікації та дискурсної поведінки її учасників. Значна увага приділяється дослідженню деструктивних форм мовленнєвої взаємодії. Механізми розгортання конфронтативного дискурсу, його стратегії і тактики залишаються недостатньо вивченими. Оскільки осуд – несхвалення мовцем дій чи вчинків адресата, то у процесі взаємодії між ними можуть

виникнути суперечності, що є наслідком розбіжностей їхніх цінностей, цілей, мотивів. Це веде до виникнення конфлікту. Комунікативний акт осуду може перерости у конфлікт лише за умови, що адресат не погоджується з думкою мовця, не розуміє і прагне заперечити її. Стратегії вираження осуду належать до розряду дисгармонізуючих, оскільки вони значно збільшують психологічну відстань між комунікативними позиціями, погіршують емоційний стан адресата, сприяють виникненню конфлікту. Під конфліктом ми розуміємо зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії [1:174].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Вивчення механізмів конфронтативного дискурсу посідає важливе місце в сучасній комунікативній лінгвістиці. Мовленнєві акти конфронтації частково висвітлено в працях Т.А.Крисанової (дослідження висловлювань із негативною оцінкою адресата), Є.С.Смирнової (комунікативно-функціональний аспект висловлювань-ображення), Н.А.Одарчук (семантика і прагматика висловлювань відмови), О.В.Дерпак (комунікативно-прагматичний та мовний аспекти конфронтативних мовленнєвих жанрів), С.В.Дорди (комунікативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття), І.М.Рудик (комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням незгоди), Г.М.Кузенко (структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлювань ревнощів) тощо. Однак форми конфліктної мовленнєвої взаємодії у комунікативному акті осуду не були предметом окремого дослідження.

Оскільки осуд – негативна реакція, досить часто він характеризується як деструктивна форма діяльності і виступає як конфліктоген. Під конфліктогеном ми розуміємо слова, дії (чи бездіяльність), що можуть призвести до конфлікту, спрямовані на те, щоб образити, принизити опонента, вивести його з себе [2:52]. Універсальними конфліктогенами є недоброзичливість, неповага, зарозумілість, негативні оцінки, образливі, несправедливі порівняння, критика, цинічні висловлення, авторитарність, категоричність, невиконання обов'язку чи обіцянки, невдячність, обвинувачення, насмішка, дезінформація чи приховання інформації, фамільярність, сарказм, осуд комунікативного партнера, повчання, використання вульгаризмів, незрозумілого сленгу тощо [3:14]. Отже, як бачимо, осуд належить до конфліктогенів. На конфліктоген, адресований людині, вона намагається відповісти більш сильним конфліктогеном, що і становить механізм ескалації конфлікту.

Особливістю осуду як конфліктогену є те, що комунікативному акту осуду властива катартична функція, в реалізації якої домінуючою ціллю мовця є пробудження у адресата почуття провини без зміни його акціонального стану. Для осуду в катартичній функції характерний спонтанний прояв негативних емоцій адресанта. Реалізація катартичної функції осуду характерна для організації взаємодії з позицій емоційності, тобто в ситуаціях спонтанного прояву емоційних переживань [4:26]. Дана функція проявляється в звільненні, послабленні або посиленні напруги в стресових, фрустраційних та інших емоційних станах, коли відбувається втрата психічної рівноваги або її відновлення. Використовуючи осуд в катартичній функції, мовець прагне дати вихід своїм негативним емоціям і досягнути психологічної розрядки (катарсису). У цьому випадку осуд зазвичай відноситься до вчинків, які здійснені у минулому. Тому корекція поведінки адресата уже неможлива. Тут висловлення осуду виступає не просто засобом для отримання і передачі раціональної інформації або модифікації поведінки оточуючих, а для вираження і викликання емоцій у оточуючих.

У цій ситуації відбувається порушення принципу ввічливості з боку адресанта або з боку обох учасників процесу комунікації, оскільки ціль мовця передбачає нанесення шкоди “обличчю” адресата, що суперечить основним правилам ввічливості. Проте, незважаючи на конфлікт цілей і порушення правил, виконання яких сприяє оптимізації спілкування,

комунікативний акт повинен відбутися, оскільки у мовця є потреба проінформувати адресата про те, що його дії спричинили ініціатору спілкування певну шкоду. Таким чином, мовець зможе досягнути психологічної розрядки. Для досягнення катарсису адресант, як правило, вибудовує конфліктну лінію мовленнєвої взаємодії. Конфліктна взаємодія полягає у протидії комунікантів і супроводжується негативними емоціями, спробами принизити гідність партнера по комунікації і підкреслити вищість власного комунікативного статусу [5:224].

До феноменів, які підсилюють деструктивну взаємодію, безперечно, належить агресія. Тому, як свідчить наш фактичний матеріал, однією з найбільш уживаних тактик, що служать реалізації конфліктної взаємодії, є **тактика агресивного нападу**. Агресія виникає під час конфлікту внаслідок зіткнення переконань, цінностей, інтересів комунікантів, збою в розумінні партнера, викликаного суперечностями, невиправданням очікуваного, нетактовністю, відмовою тощо. Агресія є непродуктивною й небезпечною формою міжособистісної взаємодії. Дослідження агресії посідають важливе місце як у сучасній психології, так і в лінгвістиці. Навмисна агресія спричиняє шкоду партнеру. Як правило, її суб'єкт заздалегідь усвідомлює наслідки свого вчинку, отримуючи потім задоволення від досягнення мети [6:224]. Як різновид вербальної агресії, несхвалення суперечить кодексу комунікативної поведінки і призводить до виникнення конфлікту. Вербальна агресія проявляється в агресивному змісті висловлювань і вираженні емоцій відповідною інтонацією та іншими невербальними компонентами мовлення [7:10].

Мовець-агресор відзначається егоїстичною поведінкою, яка проявляється в бажанні домінувати і перемогти. Його метою є змусити адресата підкоритися, що здійснюється жорсткими неаргументованими, часто грубими способами прямого мовленнєвого впливу [8:226]. Однією з причин сприйняття несхвалення як мовленнєвої агресії є наявність оцінного компонента у висловленні мовця. У висловленнях осуду інтенсивність самої оцінки поєднується з інтенсивністю її вираження. Як наслідок, спостерігається сильний емоційний вибух, який супроводжується лайливою лексикою, різними образливими номінаціями. До такої лексики належать негативно-оцінні та емоційно-підсилювальні іменники і прикметники. Говорячи про вербальне вираження емоцій, В.І.Шаховський виділяє специфічний компонент значення слова – емотивний. Цей компонент представляє собою результат відображення емоцій в слові у процесі їх вербалізації та семантизації. Будучи соціально узагальненим, він служить для індивідуального вираження емоційної оцінності об'єктів [9].

Емоційно-оцінне значення є експресивно-емоційним або пейоративним [10:235]. Пейоративами називаються слова або вирази, які містять негативну оцінну конотацію. До групи пейоративів належать переважно іменники та прикметники, або сполучення іменника з прикметником. Це пов'язане з тим, що саме прикметники виражають якісні ознаки, а отже, в більшій мірі, ніж слова інших частин мови пристосовані для позначення ступенів ознаки. Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам виділити такі пейоративи для вираження осуду: іменники *bastard, cheat, enemy, alcoholic, crook, fool, brute, whore, sadist, wart, idiot, failure, bitch, liar*; прикметники *filthy, lying, self-righteous, blamed, evil, crafty, conniving, two-faced, vicious, cold, spoiled, thrice-damned blind, faithless, untrustworthy, evil-minded, mad, stupid, incredible, selfish, goose-pimpled, weak, spineless, corrupt, stark, raving mad, dumb, crude, offensive, chauvinistic, overbearing, greedy, selfish, cold-blooded* тощо.

Аналіз художніх текстів показав, що в англійській мові є певні емотивні структури-кліше, які сигналізують про емоційний стан мовця і за якими закріплені різні емотивно-оцінні значення “вираження несхвалення”, а використання занижено-конотативних лексем (*devil, hell, deuce*) сигналізує про негативну оцінку дій чи вчинків об'єкта осуду (*Why on earth..., What the devil..., What the deuce..., Why the hell..., Like hell...* тощо). Розглянемо приклади:

(1) *"What a brute you are!" she said coldly* (Wood, 64).

(2) *He was on the verge of shouting at me, but held back. "Who the hell do you think you are?" he snarled, his body seeming to double threateningly in size as he leant towards me* (Koomson, 53).

У наведених прикладах автор використовує пейоративи (*brute*), емотивні структури-кліше з використанням занижено-конотативних лексем (*Who the hell*), що у поєднанні з невербальними компонентами (характеристика голосу (*she said coldly, he snarled*), зменшення відстані (*as he leant towards me*)) сприяє реалізації тактики агресивного нападу. Емоційність висловлень осуду в таких реченнях проявляється грубо, неввічливо. Емоційні висловлення цього виду характеризують індивіда з психологічної точки зору як інвективну особистість, яка знімає напругу за допомогою вербальної агресії.

На вибір одиничного мовленнєвого акту чи послідовності мовленнєвих актів для реалізації осуду в катартичній функції впливає ступінь шкоди, яку завдав своїми діями мовцю адресат. Якщо провина слухача незначна, мовець використовує прямий осуд, виражений одиничним мовленнєвим актом. Якщо мовець високо оцінює ступінь шкоди, завданої адресатом, він використовує осуд, виражений за допомогою послідовності мовленнєвих актів. Розглянемо приклад:

"And just who are you, Miss High-and-Mighty, to tell me what to do with my own son?" Dropping Jason's arm, she turned on Tess, her lips twisting into a sneer. "This is a private discussion, anyway, and you have no business here. And don't start thinking that you do, just because you've played nanny to my son... and whore to my husband!" (Burton, 280).

Безперервний потік осуду та обвинувачення, що виходить за межі діалогічної репліки, обумовлений психічним станом мовця (стрес, афект), а також прагматичною ціллю висловлення. Увага мовця зосереджена не на адресатові і його безпосередній реакції, а на власних переживаннях. Намагаючись дати вихід своїм емоціям, мовець перетворює діалог у монолог, часто позбавляючи адресата можливості виправдатися чи якимось чином відповісти на осуд.

Як свідчить ілюстративний матеріал, агресивні мовленнєві прояви найчастіше зустрічаються в неофіційній сфері спілкування (особливо у відносинах *чоловік – дружина*). Наприклад:

"What the hell did you think you were doing?" he snapped. "Have you gone stark, raving mad?" (Baird, 14).

У наведеному прикладі чоловік осуджує дружину за те, що вона фліртувала з іншим чоловіком. При цьому емоційність висловлень осуду в таких реченнях проявляється грубо, неввічливо. Мовець зовсім не турбується про почуття адресата, його мета – лише дати вихід своїм негативним емоціям.

Для реалізації катартичної функції осуду мовець також використовує **тактику висміювання**, оскільки саркастичні зауваження щодо адресата допомагають йому отримати психологічну розрядку. Взагалі, іронія й сарказм є характерними для конфліктного дискурсу. Іронія – стилістична фігура, яка часто використовується для імпліцитного вираження осуду в сучасній англійській мові, оскільки ґрунтується на вживанні слів і висловлень у протилежному щодо буквального змісті. При іронії позитивна конотація завжди приховує негативне ставлення мовця до об'єкта оцінки. Іронія в такому випадку є засобом підсилення негативного емоційного впливу на адресата. Метою іронії є глузування, висміювання адресата. Розглянемо приклад:

"This is your boat, isn't it?" she said abruptly.

Paul's eyes narrowed. "She belongs to the company. I've chartered her for the moment, yes."

“For how long? Oh, as long as you want, I suppose. The boss doesn’t have to commit himself to timetables, does he?” she said with a bitterness that surprised her (Weston, 156).

У наведеному прикладі Саллі осуджує Пола за те, що він, як і всі начальники, не дотримується домовленості і може повернути човен, коли йому заманеться. При цьому вона висловлює свій осуд у формі насмішки, використовуючи розділове питання. Цей тип питання у наведеному прикладі не вимагає відповіді, а служить лише для послаблення категоричності твердження. Говорячи, що начальник не повинен дотримуватися домовленості, Саллі іронізує, адже вона насправді протилежної думки.

Як свідчить наш фактичний матеріал, для отримання психологічної розрядки мовець часто використовує **тактику прискіпування**. Будучи незадоволеним діями адресата, мовець прагне досягнути психологічної розрядки, навмисне прискіпуючись до нього, що також веде до виникнення конфлікту.

У випадку виникнення конфлікту одна із сторін (мовець) прагне до вирішення цього конфлікту за рахунок моральної чи фізичної перемоги над адресатом. Якщо ця перемога відбувається, конфлікт вирішується для мовця, але ніяким чином – для адресата. Більш того, будучи вирішеним з одного боку, конфлікт навіть посилюється з іншого боку – з боку адресата. У результаті цього нерідко боротьба на наступному етапі просто міняє знаки і розгоряється знову. Відбувається зміна комунікативних ролей. Як зазначає М.Л. Макаров, зміна комунікативних ролей – це найбільш природний і необхідний атрибут мовленнєвого спілкування у будь-якій групі [11:192]. Тепер роль мовця виконує адресат. Його ціль – погасити чи відобразити емоційну атаку опонента. Адресат осуджує мовця за те, що, на його думку, він не мав морального права цього робити, або тому що він вважає цей осуд несправедливим. Розглянемо приклад:

Your grandfather would not be pleased”

“I’m no longer a child. I’m a woman now, Manik. My grandfather would have kept his thoughts to himself.”

“Are you telling me I shouldn’t speak on this matter?” he asked stiffly.

“I don’t think being the captain of ‘Sea Bird’ gives you the right to tell me how I should behave. I’m not a young girl in need of advice and protection!”

“Any woman for whom men hunger needs protection. Once I was like a brother to you. Will you deny me the right to warn you when you are behaving foolishly? I know Europeans do not live as we do. I have seen how the tourist women bare their breasts, and watched the men drink until they cannot walk straight. These ways are bad. Ours are better.”

“Oh, do stop preaching!” she explained. “You know as well as I do that Maldivian women went about with their breasts bare before Muslin customs prevailed <...> I don’t want to hear a lecture about the immoral behaviour of Europeans compared with the saintliness of the islanders.”

“You are angry because you know you are in the wrong... that you should not have let Richmond kiss you” (Weale, 113-114).

У наведеному фрагменті мовець (Манік) осуджує Шарлотту за її аморальну (на його думку) поведінку. З метою збереження свого “обличчя” він говорить, що дідусь Шарлотти не схвалив би таку її поведінку (*Your grandfather would not be pleased*). Таким чином, Манік прагне викликати у співрозмовника почуття провини. Проте це лише веде до ескалації конфлікту. Не погоджуючись із ним, Шарлотта не визнає себе винною. Вона обурена зазіханням мовця на інтереси свого “обличчя”, тому тепер осуджує Маніка, оскільки вважає, що він не має права цього робити (*I don’t think being the captain of ‘Sea Bird’ gives you the right to tell me how I should behave*). Бажаючи загладити конфлікт, Манік виправдовується (*Once I was like a brother to you. Will you deny me the right to warn you when you are behaving foolishly?*) і переходить від прямого осуду адресата до осуду європейців в цілому (*I know Europeans do not live as we do*). Проте Шарлотта знову не погоджується з ним і не бажає це слухати (*I don’t*

want to hear a lecture about the immoral behaviour of Europeans compared with the saintliness of the islanders). Тому мовець знову використовує прямий осуд із вказівкою на осуджувані дії (*you should not have let Richmond kiss you*). Таким чином, конфлікт не є вирішеним.

Теоретично така зміна ролей мовця і адресата може тривати безкінечно. Фактично така боротьба веде не до вирішення конфлікту, а до його постійного пульсування з можливим посиленням пульсації з кожною зміною ролей. Саме в емоційно підкресленій інтеракції, яка реалізує експресивну інтенцію та має особистісний характер, інтерактанти часто порушують прийняті в даному соціумі норми і конвенції, оскільки між ними виникають різного роду протиріччя, виникають конфлікти, а разом з цим і “словесні дуелі”, в яких кожен або ж той співбесідник, що має більш високий соціальний статус, намагається “перехопити” комунікативну ініціативу [12].

Аналіз наведеної ситуації показав, що використання осуду в катартичній функції суперечить правилам оптимізації і підвищення ефективності спілкування (мовець не досягнув бажаного перлокутивного ефекту, конфлікт не був вирішений). Проте інколи, через особливості людської психіки, для людини важливіше дати вихід своїм емоціям, ніж досягти якихось раціональних цілей.

Тактика залякування використовується мовцем для демонстрації своєї зверхності над адресатом. Використовуючи цю тактику, мовець наносить шкоду “обличчю” адресата, принижуючи його і демонструючи свою силу. Він дає волю своїм негативним емоціям і досягає катарсису. Наприклад:

“I thought after our phone conversation, Mr. Kane, you might feel embarrassed enough to offer a helping hand. I was wrong. You’re just a bastard through and through, so when you go to bed at night, Mr. Kane, be sure to think about me. When you wake up in the morning, think about me again, because I’ll never cease thinking about my plans for you” (Archer, 236).

З наведеного прикладу видно, що мовець обурений поведінкою адресата. Він схвилюваний, переповнений емоціями, тому використовує пейоративи (*bastard*). Щоб дати вихід своїм негативним емоціям, мовець намагається залякати адресата, погрожуючи, що він знайде спосіб відомстити йому (*I’ll never cease thinking about my plans for you*).

Як свідчить ілюстративний матеріал, для досягнення психологічної розрядки при вираженні осуду мовець часто використовує **тактику незгоди**. Основна мета цієї тактики – висловити незадоволення словами чи діями адресата і вказати на своє несхвалення і негативне ставлення до них. При цьому мовець не настільки намагається викликати у співбесідника почуття провини, скільки дати вихід своїм негативним емоціям. Розглянемо приклади:

(1) *“I’m not one of your Amandas or your Gabriellas. And frankly I find it insulting to be treated like them”* (S.Weston, 171).

(2) *“Did you ever stop to think - ?” he began, but she cut him off furiously.*

“I only thought about Mandy! She’s my sister, for heaven’s sake! My twin! You can’t expect me to have thought about the film when I didn’t know the foggiest thing about movie-making!” (C.Gregor, 133).

У прикладі 1 мовець (Саллі) ображена на Пола, осуджує його, що він ставиться до неї як до однієї із своїх подруг, і не погоджується з ним (*I’m not one of your Amandas or your Gabriellas*). Приклад 2 описує незгоду мовця (Беллі) із діями адресата, який вважає, що вона передусім повинна думати про фільм (*You can’t expect me to have thought about the film*). При цьому основна мета висловлень у обох випадках – просто бажання мовця висловити осуд і дати вихід своїм негативним емоціям.

Висновки. Отже, осуд у катартичній функції являє собою мовленнєвий хід у конфліктній інтеракції. Стратегії вираження осуду належать до розряду дисгармонізуючих, оскільки вони значно збільшують психологічну відстань між комунікативними позиціями,

погіршують емоційний стан адресата, сприяють виникненню конфлікту. Мовленнєва поведінка адресанта є різновидністю вербальної агресії, яка обумовлює ціль висловлення – спричинити шкоду адресату і одночасно дати вихід своїм негативним емоціям. Прагматична ціль мовця визначає мовне втілення: осуд характеризується вербально вираженою спрямованістю на адресата, підвищеною емоційністю, експресивністю. Для реалізації катартичної функції осуду мовець також використовує тактику висміювання, оскільки саркастичні зауваження щодо адресата допомагають йому отримати психологічну розрядку. Будучи незадоволеним діями адресата, мовець прагне досягнути психологічної розрядки, навмисне прискіпуючись до нього, що також веде до виникнення конфлікту. Тактика залякування використовується мовцем для демонстрації своєї зверхності над адресатом. Для досягнення психологічної розрядки при вираженні осуду адресант також часто використовує тактику незгоди. Причому, виражаючи осуд у катартичній функції, мовець і адресат можуть мінятися ролями, оскільки адресат замість провини може відчувати образ. Відчувши гнів, адресат у відповідь на осуд висловлює свій осуд.

Проте аналіз фактичного матеріалу показав, що адресат у більшості випадків надає перевагу неконфліктній тактиці мовленнєвої поведінки. Тому **перспективою нашого дослідження** є виявлення і аналіз неконфліктних форм мовленнєвої взаємодії у вираженні осуду.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Психология*. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. 2. *Дуткевич Т.В.* Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літ-ри, 2005. 3. *Непишекуева Т.С.* Внутриличностный конфликт как лингвистический феномен: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Кубанський гос. ун-т. – Краснодар, 2006. 4. *Жельвис В.И.* Некоторые эмоциогенные особенности инвективного общения // Язык и эмоции. – Волгоград: Перемена, 1995. – С.24-32. 5. *Рудик І.М.* Вербальна і невербальна взаємодія у конфліктогенних діалогічних єдностях // Вісник Житомирського державного університету. – 2004. – №17. – С.224-226. 6. *Орбан-Лембрик Л.Е.* Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. 7. *Психологічна енциклопедія* / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: “Академвидав”, 2006. 8. *Фадеева Е.В.* Ситуация конфликтного речевого взаимодействия в статусно-ролевом аспекте // Вісник Київськ. лінгвістичного ун-ту. Серія Філологія. – 1999. – Т.2, №2. – С.218-227. 9. *Шаховский В.И.* Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Сб.: Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград: Волгр. пед. ин-т, 1990. – Ел. ресурс: <http://russcomm.ru/rca_school/shakhovsky.shtml>. 10. *Карасик В.И.* Язык социального статуса. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002. 11. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. 12. *Аристов С.А., Сусов И.П.* Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс // Лингвистический вестник. Вып.1. Ижевск, 1999. – Эл. ресурс:<<http://www.homepages.tversu.ru>>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Archer J. Kane & Abel.* – N.Y.: Faucett Crest, 1981. 2. *Baird J.* Raul's Revenge. – N.Y.: Harlequin Books, 1997. 3. *Burton K.* Tess. – N.Y.: Harlequin Books, 1993. 4. *Gregor C.* Pretence of Love. – N.Y.: Harlequin Books, 1990. 5. *Koomson D.* Marshmallows for Breakfast. – L.: Sphere, An Imprint of Little, Brown Book Group, 2007. 6. *Weale A.* Footprints in the Sand. – N.Y.: Harlequin Books, 1993. 7. *Weston S.* Habit of Command. – N.Y.: Harlequin Books, 1993. 8. *Wood S.* Threads of Destiny. – N.Y.: Harlequin Books, 1996.

ЧОРНА Н.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЛАБІРИНТ В ІСПАНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНУ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. У межах сучасної когнітивно-інтерпретативної парадигми дослідження художнього дискурсу можливе лише за умов комплексного підходу до художнього твору як до єдиної, багатопланової, функціонуючої структури. Одним з найважливіших питань сучасної лінгвістики є питання про глибину та цілісність лінгвокогнітивного аналізу художнього дискурсу, про характер та об'єм інформації, яка закладена автором художнього повідомлення або тим чи іншим лінгвістичним та екстралінгвістичним явищем.

Аналіз останніх досліджень. Спираючись на лінгвостилістичний аналіз текстового матеріалу сучасними зарубіжними та українськими вченими (Т.Дейк, Ч.Філмор, У.Еко, О.Селіванова, О.Кагановська) та на питання когнітивної лінгвістики (О.Кубрякова, Т.Кияк), розглянемо у нашій статті лексичні групи, фрагменти тексту та художні образи, у яких семантично розгортається концепт “лабіринт”.

Постановка завдання. У процесі активного творчого сприйняття читачем художнього твору смислові імпульси та мовні образи, породжені конкретним текстовим контекстом, набувають рухливої творчої семантики. Незвичне вживання слів, їх нестандартне сполучання в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну синтезують індивідуальні, непостійні семантичні ознаки того чи іншого слова або мовного образу. Контекстуальне значення, яке створюється індивідуальною семантичною ознакою, може призвести до зіткнення з загальновживаним значенням слова, до виникнення нового смислу. Розкриття контекстуального значення мовної одиниці є одним з важливіших завдань лінгвостилістичного та когнітивного аналізу іспаномовного художнього дискурсу постмодерну.

Мета статті – визначити та дослідити лексико-семантичний рівень репрезентації текстового концепту “лабіринт”, його типологічні ознаки та закономірності функціонування в дискурсах Х.Л.Борхеса та Х.Кортасара.

Актуальність статті зумовлена відсутністю у сучасному мовознавстві визначення та дослідження концепту “лабіринт”, як головного в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну.

Об’єктом нашої уваги є лексико-семантичний рівень репрезентації художнього образу “лабіринт” на матеріалі сучасних латиноамериканських новел Х.Л.Борхеса та Х.Кортасара.

Предметом аналізу є мікроконцепти зі складовими образами, якими реалізується концепт “лабіринт”.

Новизна полягає у постановці проблеми, запропонованих методах дослідження та відібраному матеріалі.

При лінгвокогнітивному підході до аналізу концепту вбачається не тільки лексичний рівень мовної системи, а й певні структури пам’яті, тезаурусу учасників дискурсу, “асоціативні зв’язки та семантичні поля” [1:5]. Лексичні одиниці зображують певну ситуацію, сцену, де реалізується репрезентація художнього образу. Ключові одиниці тексту чи фрагменту тексту, виступаючи лексичною групою, створюють лінгвістичну, ментальну та концептуальну структуру, через яку відбувається показ конкретної ситуації у рамках загального контексту знань про світ, тобто показ мінімальної структурованої необхідної інформації, яка однозначно визначає певний концепт. Матеріалом послуговувало двадцять оповідань Х.Л.Борхеса та Х.Кортасара.

Концепт вербалізується, визначається словом, сполученнями слів, фрагментами тексту. Концепт є не лише засобом підвищеної експресивності, емоційності, але виступає у ролі інтенсифікатора компресії інформації, оскільки він, як представлення загального через одиничне, має здатність стисло реалізувати у невеликому тексті поетичні образи.

Концепт виявляє смислову сторону тексту як макрознаку, його означальне [2:29]. У такому випадку концептом можна вважати визначений конденсат втілення авторського замислу, який інтерпретується реципієнтом. Розкриття концептів постмодерного художнього тексту, які характеризуються високим ступенем асоціативної інформації, потребує від читача когнітивного та емоційного напруження. Нерідко концепт співвідноситься з гіпотезою, з якою читач приступає до рецепції тексту. Гіпотеза виникає не випадково, вона спирається на когнітивні структури фонових знань читача. У сучасній лінгвістиці існує розуміння концепту тексту як інформативності взагалі, певного розумового утворення, яке виникає у

свідомості, коли людина описує об'єкт реальної дійсності за допомогою мовних засобів [3:75]. Концепт визначається як мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке характеризується багато смисловою напруженістю та надкатегоріальністю [4:148]. Під лексичним концептом ми розуміємо семантичну категорію, яка вербально реалізує певний культурний смисл з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень та асоціацій. Його ядром є стрижневе слово, смислова домінанта, що набуває нових сем у процесі осмислення [5:15]. У пам'яті індивіда зберігається певна сума знань, яка зафіксована на словниковій дефініції топіку: “*Laberinto s.m. 1. Lugar formado por numerosos caminos cruzados entre sí o dispuestos de forma que es difícil encontrar la salida: El casco antiguo de la ciudad es un laberinto de callejuelas. 2. Lo que es confuso y está entredado: Su mente es un laberinto de obsesiones y miedos. 3. En los vertebrados, conjunto de canales y cavidades que forman el oído interno: Sufre vértigo a causa de una infección en el laberinto. Del griego labýrenthos (construcción llena de rodeos y encrucijadas donde es muy difícil orientarse*” (Diccionario enciclopédico España, 1066).

Лінгвокогнітивний аналіз концепту ЛАБІРИНТ формує нові когнітивні образи в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну Х.Л.Борхеса та Х.Кортасара. Метафоричне осмислення концепту ЛАБІРИНТ є можливим завдяки наявності в системі ментальних здібностей людини образу-схеми знання про цей концепт. На думку М.Б.Ямпольського, лабіринт – це темний простір у якому рухається тіло. Це тіло буде простір свого руху та майже не контролюється зором. Дискурсивне співвідноситься з найбільш регресивною сферою чуттєвості – зі сферою тактильного, зі світом когнітивних схем та маршрутів, з діаграмами. Лабіринт будувався як місце “жертвовної трансфігурації”, місце перебудови тіла, пов'язаної з пролиттям крові [6:84]. До лабіринтів, пов'язаних із жертвоприношеннями, відноситься і загальновідомий кноський: “*Cuentan los hombres dignos de fe que en los primeros días hubo un rey de las islas de Babilonia que congregó a sus arquitectos y magos y les mandó construir un laberinto tan perplejo y sutil que los varones más prudentes no se aventuraban a entrar, y los que entraban se perdían*” (Borges, 38). Таким чином, визначальною концептуальною ознакою, яку шляхом лінгвокогнітивної процедури узагальнення можна визначити як прототипову, є концептуальна схема ЛАБІРИНТ – СМЕРТЬ, тобто якщо є лабіринт, то завжди є жертва, людина, яка в нього потрапить. Наприклад, заголовок оповідання Х.Л.Борхеса “*Avenjaban el Bojarí muerto en su laberinto*” (Borges, 142). В оповіданні Х.Л.Борхеса „*Los dos reyes y los dos laberintos*”: “*...ahora el Poderoso ha tenido a bien que te muestre el mío, donde no hay escaleras que subir, ni puertas que forzar, ni fatigosas galerías que recorrer, ni muros que te vedan el paso*”, “*... le desató las ligaduras y lo abandonó en mitad del desierto*” (Borges, 157). Концепт ЛАБІРИНТ реалізується через лексичні одиниці – іменники: *muerte, isla, desierto, rey*; дієслова: *construir, mandar, entrar, perder, abandonar*; прикметники: *perplejo, sutil, mago, prudente, digno*. В межах даного концепту розгортаються мікроконцепти “смерть”, “пустеля”: *muerte – laberinto, pérdida, lugar donde no hay nada*; *desierto – laberinto, muerte, lugar donde no hay nada*.

В оповіданні Х.Л.Борхеса “*Casa de Asterión*” йдеться про давньогрецький міф про Мінотавра та царя Греції, Міноса. Мінос попросив бога Посейдона випустити з моря страшного бика для того, щоб продемонструвати братам свою велич. Посейдон погодився. Але Мінос обдурив Посейдона та не виконав свою обіцянку повернути бика назад у море. Посейдон розсердився і зробив так, щоб дружина Міноса закохалася у бика. Наслідком цього кохання став Мінотавр – чоловік з головою бика, якого людство згодом назвало Asterión о Asterio. Згодом Астеріон став в'язнем лабіринту, який побудував Дедал за наказом Міноса. Кожні дев'ять років люди повинні були посилати сім юнаків і дівчат у жертвоприношення Мінотавру. В оповіданні розкривається психологічний портрет самого Мінотавра, його думки, відчуття. Смерть юнаків сприймається ним як визволення, як нове життя. Він вбиває їх, вважаючи, що дає їм визволення. Концепт ЛАБІРИНТ реалізується через мікроконцепти

“смерть”, “свобода”, “цикл”, що реалізуються через лексичні одиниці: *muerte – cadaveres, ensangrar, caer*; *libertad – liberar, entrar, quedar*; *ciclo – cada nueve años, ceremonia*. Наприклад : “*Cada nueve años entran en la casa nueve hombres para que yo los libere de todo mal. La ceremonia dura pocos minutos. Uno tras otro caen sin que yo me ensangrienten las manos. Donde cayeron, quedan, y los cadáveres ayudan a distinguir una galería de las otras*” (Borges, 78). Оскільки зовнішній світ, доступний людині у відчуттях, для Мінотавра є повністю пригнічений через темноту підземелля, зовнішня сторона поступово зникає і замінюється внутрішньою. Занурювання у темряву виявляється метафоричним занурюванням у самого себе, стає метаморфозою, зовнішня темрява стає еквівалентною темній внутрішній стороні людського “Я”. Астеріон вважає себе неповторним, зневажає людей. Відбувається розгортання мікроконцептів “двійники”, “самотність”: “*Ignoro quiénes son, pero sé que uno de ellos profetizó, en la hora de su muerte, que alguna vez llegaría mi redentor*”, “*... las toscas plegarias de la grey dijeron que me habían reconocido*”, “*Quizá yo he creado las estrellas y el sol y la enorme casa, pero ya no me acuerdo*”, “*El hecho es que soy único. No me interesa lo que un hombre pueda transmitir a otros hombres; como el filósofo, pienso que nada es comunicable por el arte de la escritura. Las enojosas y triviales minucias no tienen cabida en mi espíritu, que está capacitado para lo grande...*” (Borges, 78-80).

ЛАБІРИНТ – це архітектурний двійник тіла, рухатися у ньому – все одно, що рухатися усередині пам’яті тіла, яка зберігає сліди минулого досвіду. Зануритися у своє тіло означає зануритися в симулякр власного тіла [6:84]. ЛАБІРИНТ-ТІЛО-ДВІЙНИК (Мінотавр-Тезей): “*Pero de tantos juegos el que prefiero es el juego de otro Asterio*”, “*¿Cómo será mi redentor?, me pregunto. ¿Será un toro o un hombre? ¿Será tal vez un toro con cara de hombre? ¿O será como yo?*” (Borges, 77). В оповіданні Х.Л.Борхеса “Biografía de Tadeo Isidoro Cruz” розгортається тема блукання лабіринтом в пошуках свого власного двійника: “*Cualquier estilo, por largo y complicado que sea, consta en realidad de un solo momento: el momento en que el hombre sabe para siempre quién es. Cuéntese que Alejandro de Macedonia vio reflejado su futuro de hierro en la fabulosa historia de Aquiles; Carlos XII de Suecia, en la de Alejandro. A Tadeo Isidro Cruz, que no sabía leer, ese conocimiento no le fue revelado en un libro; se vio a sí mismo en un entrevero y un hombre*”, “*Comprendió su íntimo destino de lobo, no de perro gregario; comprendió que el otro era él*” (Borges, 64).

Лінгвокогнітивний аналіз текстового концепту ЛАБІРИНТ дозволяє простежити розгортання наступних мікроконцептів:

1) НЕСКІНЧЕННІСТЬ, який репрезентується завдяки лексичній групі прикметників: “*cuyo número es infinito, están muchas veces, catorce - ese adjetivo numeral vale por infinitos; son catorce, son infinitos*”. Оповідання Х.Л.Борхеса “Examen de la obra de Herbert Quain”: “*Quain se arrepintió del orden ternario y predijo que los hombres que lo imitaran por el binario y los demiurgos y los dioses por el infinito: infinitas historias, infinitamente ramificadas*”, “*Es verdad que no salgo de mi casa, pero también es verdad que sus puertas (cuyo número es infinito). El original dice catorce, pero cobran motivos para inferir que, en boca de Asterión, ese adjetivo numeral vale por infinitos*” (Borges, 77).

2) БУДИНОК – це невід’ємна складова життя людини, це всесвіт у якому існує людина, а у сприйнятті письменника це завжди лабіринт, нескінченний лабиринт життя, яким блукає людина у пошуках себе, своєї сутності, сенсу свого існування: “*Todas las partes de la casa están muchas veces, cualquier lugar es otro lugar. No hay un aljibe, un patio, un abrevadero, un pesebre; son catorce (son infinitos) los pesebres, abrevaderos, petios, aljibes. La casa es del tamaño del mundo; mejor dicho, es el mundo*” (Borges, 68). В оповіданні Х.Борхеса “La Biblioteca de Babel” надається опис будинку, у якому можна заблукати і загубитися, що створює відчуття жаху, неспокою: “*La distribución de las galerías es invariable. Veinte anaqueles por lado, cubren todos los lados menos dos; su altura, que es la de dos pisos, excede*

apenas la de un bibliotecario normal. Una de las caras libres da a un angosto zaguán, que desemboca en otra galería, idéntica a la primera y a todas. A izquierda y a derecha del zaguán hay dos gabinetes minúsculos” (Borges, 193).

В оповіданні Х.Кортасара “Casa tomada” семантичне розгортання концепту відбувається за схемою – лабіринт-будинок-спокій-минуле-реальність-шум-страх-інший можливий світ-хаос-лабіринт, що складає індивідуально-авторський світ письменника. Завдяки лексичним маркерам – *locura, moriríamos, vagos, nunca, antes de que fuese demasiado tarde, vivir sin pensar, casa tomada, sueños, diablo, insomnios* – відбувається нагнітання емоційного стану, створюється відчуття неспокою, штучність свого життя, передчуття захвату, смерті. Стратегія емоційної атаки, залучаючи естетичні, релігійні, моральні типи досвіду, породжує нове смислове сприйняття дійсності: *“Nos guataba la casa porque aparte de espaciosa y antigua (hoy que las casas antiguas sucumben a la más ventajosa liquidación de sus materiales) guardaba los recuerdos de nuestros bisabuelos, el abuelo paterno, nuestros padres y toda la infancia”, “Nos moriríamos allí algún día, vagos y esquivos primos se quedarán con la casa y la echarían al suelo para enriquecerse con el terreno y los ladrillos; o mejor, nosotros mismos la voltearíamos justicieramente antes de que fuese demasiado tarde”, “Estabamos bien, y poco a poco empezábamos a no pensar. Se puede vivir sin pensar”, “No fuese que a algún pobre diablo se le ocurriera robar y se mentiera en la casa, a esa hora con la casa tomada”* (Cortázar, 7-9). БУДИНОК-ШУМ-ІНШИЙ СВІТ-ЖАХ: *“El sonido venía impreciso y sordo, como un volcarse de silla sobre la alfombra”, “Nunca puedo habituarme a esa voz de estatua o papagayo, voz que viene de los sueños y no de garganta. Irene decía que mis sueños consistían en grandes sacudones que a veces hacían caer el cobertor”, “Nos oíamos respirar, toser, presentíamos el ademán que conduce a la llave del velador, los mutuos y frecuentes insomnios”* (Cortázar, 8).

3) ВСЕСВІТ. Лабіринт, як один із світів представлений у вигляді образу будинку, є простором де все нескінченно повторюється: *“...la casa abundaba en inútiles simetrías y en repeticiones maniáticas”* (Borges, 153), *“Pareció intolerable que una casa constara de una sola habitación y de leguas y leguas de corredores”, “Empezaré por la mayor mentira de todas, por el laberinto increíble. Un fugitivo no se oculta en un laberinto. No erige un laberinto sobre un alto lugar de la costa, un laberinto carmesí que avistan desde lejos los marineros. No precisa erigir un laberinto, cuando el universo ya lo es”* (Borges, 193-195).

Дослідження сильних позицій тексту (заголовку, епіграфу) [7:82], що складають композиційний та мовний рівень іспаномовного постмодерного тексту, і виступають виразниками певного смислу та несуть в собі згорнену, концентровану інформацію, дозволяють нам визначити інтратекстуальний рівень розгортання даного концепту. Лабіринт – це сад, доріжки якого переплітаються, це циклічні руїни, це бібліотека, це Вавилон, тобто місце-прототип всіх існуючих міст, це випробування, це вигадана фантастична країна, що втілюється у назвах оповідань, які складають збірку “Ficciones”: “Tlon, Uqbar, Orbis Tertius”, “Las ruinas circulares”, “La lotería en Babilonia”, “La biblioteca de Babel”, “El jardín de senderos que bifucran”, “Examen de la obra de Herbert Quain”, “La muerte y la brújula”, “El milagro secreto” (Borges).

4) ЦИКЛ. Лабіринт стає концептуальною метафорою континууму в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну. Лабіринт, у сприйнятті письменника, це щось нескінченне, але, одночасно, циклічне. Це – коло, рух: *“en esa rueda, que no tiene principio ni fin, cada vida es efecto de la anterior y engendra la siguiente, pero ninguna determina el conjunto”, “Minucioso, inmóvil, secreto, urdió en el tiempo su alto laberinto invisible”* (Borges, 7). Оповідання Х.Л.Борхеса “El inmortal”: *“postulado un plazo infinito con infinitas circunstancias y cambios, lo imposible es componer, siquiera una vez, la Odisea”* (Borges, 12). Оповідання Х.Л.Борхеса “Tema del traidor y del héroe”: *“De esos laberintos circulares lo salva una curiosa comprobación, una comprobación que luego lo abisma en otros laberintos más inextricables y*

heterogéneos...”, “...centenares de muertes, en patios cuyas formas y cuyos ángulos fatigaban la geometría, ametrallado por soldados variables, en número cambiante, que a veces lo ultimaban desde lejos; otras, desde muy cerca” (Borges, 146). В оповіданні Х.Л.Борхеса “Тема del traidor y del héroe” даний концепт в результаті лінгвокогнітивного процесу осмислення виходить на графічно-сміслову розгортання схеми мініконцепту “цикл” – обігруються числа 29 92 (Borges, 146).

5) ГРА. Сприйняття художнього тексту як інтелектуальної та емоційної гри з автором, з текстом, з життям, складає домінанту поетичного мислення постмодерного періоду. Лабіринт – це гра, випадок: “*ciertas felicidades eran simple fábrica del azar*”, “*que la lotería es una interpolación del azar en el orden del mundo y que aceptar errores no es contradecir el azar*”, “*nadie había ensayado hasta entonces una lotería general de los juegos*” (Cortázar, 66), “*Si la lotería es una intensificación del azar, una periódica infusión del caos en el cosmos ¿no convendría que el azar interviniera en todas las etapas del sorteo y no en una sola?*”, “*los dictámenes del azar*”, “*sus leyes laberínticas del azar*”, “*una intensificación del azar*”, “*nuestros historiadores han inventado un método para corregir el azar*” (Borges, 69).

Якщо для дискурсу Х.Л.Борхеса текстовий концепт ЛАБІРИНТ пов’язаний, насамперед, з блуканням у пошуках істини в своєрідному культурологічному хаосі книжок, то в дискурсі Х.Кортасара текстовий концепт ЛАБІРИНТ – це гра у час, який має два можливі виміри: умовний та реальний: “*Todo eso que era ya un turbio vacío, un presente pasado de contradictorias recurrencias, llenaba el ir y venir de Javier por el pasillo de las oficinas, veinticinco, veintiséis, veintisiete, tal vez antes de treinta la puerta y Mireille y hola ...*” (Cortázar, 184).

Текстовий концепт ЛАБІРИНТ інтратекстуально об’єднує оповідання Х.Л.Борхеса “*Abenjacan el Bojari*”, який помер у своєму лабіринті: “*En primer lugar, esa casa es un laberinto. En segundo lugar, la vigilaban un esclavo y un león. En tercer lugar, se desvaneció un tesoro secreto. En cuatro lugar, el asesino estaba muerto cuando el asesinato ocurrió*”, де саме семантично розгортається цей концепт, та оповідання “*La muerte y la brújula*”: “*Aquí están sus obras completas. Indicó en el placard una fila de altos volúmenes: una Vindicación de la cábala*” (Borges, 137, 153), яке, в свою чергу, інтратекстуально пов’язане з таємним культом каббала. Оповідання “*La forma de la espada*”: “*El museo y la enorme biblioteca usurpaban la planta baja: libros controversiales e incompatibles que de algún modo son la historia del siglo XIX...*”, яке є інтратекстуальним на оповідання “*Tres versiones de Judas*”: “*Lo que hace un hombre es como si lo hicieran todos los hombres. Por eso no es injusto que la desobediencia en un jardín contamine al género humano; por eso no es injusto que la crucifixión de un solo judío baste para salvarlo. Acaso Schopenhauer tiene razón: yo soy los otros, cualquier hombre es todos los hombres*” (Borges, 184).

Таким чином, можна зробити висновок по те, що текстовий концепт “лабіринт” є головним у іспаномовному художньому дискурсі постмодерну, який розгортається на всій текстуальній площині творчості латиноамериканських письменників, що створює концептуальну базу для глибокого різнорівневого лінгвокогнітивного осмислення. Концепт “лабіринт” стає функціонально важливим та навантаженим, що зумовлює високий рівень абстракції художнього образу, його семантичну місткість та естетичний потенціал. Визначений концепт є жанрово обумовленим та спільним для дискурсів Х.Л.Борхеса та Х.Кортасара, але шляхи лексико-семантичної презентації різні. Для дискурсу Х.Л.Борхеса характерним є використання концентрації стилістично забарвленої лексики, стилістичні повтори прислівників, епітетів, описів. Дискурс Х.Кортасара базується на створенні асоціативних образів, алюзій, складного синтаксису та глибокого прихованого контексту.

Подальшими перспективами дослідження є вивчення питання класифікації текстових концептів латиноамериканського постмодерного дискурсу та визначення, аналіз та

класифікація текстових концептів постмодерного художнього дискурсу сучасної іспанської літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: РАН, 1997. 2.Воробьева О.П. Семантическое пространство художественного текста: интерпретация мира или мир интерпретаций? // Категоризация мира: пространство и время: материалы научной конференции. – М.: Диалог МГУ. – 1997. – С.39-40. 3.Кагановская О.М. Текстові концепти художньої прози: Когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі франц. романістики середини ХХ ст.). – К.: КНЛУ, 2003. 4.Руднев В. Энциклопедический словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты. – М.: Аграф, 2003. 5.Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory. – Bloomington: Indianapolis, Indiana Univ. Press, 1991. 6.Ямпольский М.Б. Память Тиресия: Интертекстуальность и кинематограф. – М.: 1993. 7.Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч.Вінквіста та В.Тейлора; пер. з англ. В.Шовкун. – К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2003.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Borges Jorge Luis. Ficciones. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 1995. 2.Cortázar Julio. Los relatos. Pasajes. – Madrid: Alianza Editorial, 2002. 3.Diccionario enciclopédico España. – Madrid: España-Calpe, S.A., 1989. – Т.6.

ШЛІХАР Т.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ СПОНУКАННЯ У ДРАМАТИЧНОМУ ТВОРІ

(на матеріалі перекладів п'єси Б.Шоу “Будинки вдовця”)

Останнім часом центр уваги дослідників перемістився з системно-структурних аспектів мови на функціонування мови як засобу спілкування. Вчені почали розглядати категорію спонування як категорію, у якій особливо чітко простежується комунікативно-прагматична функція мови. Поширення набула інтерпретація спонування з погляду прагмалінгвістики (Ю.Д.Апресян, Н.Д.Арутюнова, В.В.Богданов, В.Г.Куликова, Г.Г.Почепцов, Ц.Саранцацрал, І.П.Сусов, О.В.Шабанова, J.L.Austin, S.Blum-Kulka, C.Garsia, Н.Р.Grice, G.N.Leech, J.R.Searle, A.Tsui, J.Verschueren, A.Wierzbicka). Пол Грайс, зокрема, ввів Принцип кооперації, який припускає існування у кожного співрозмовника двох тісно пов'язаних установок: прагнення досягти взаємної мети спілкування і прагнення досягти своєї власної, егоїстичної мети. Ці дві установки складають протилежні полюси, силові лінії, вздовж яких спрямовано комунікативний потік. Постійна взаємодія цих різновекторних тенденцій обумовлює формування для кожного співрозмовника мету мовленнєвої взаємодії. Коли люди спілкуються, між ними має бути укладено підсвідомий пакт про мовне співробітництво.

І.П.Сусов припускає можливість порушення у спілкуванні комунікативних постулатів П.Грайса, що спричиняється статусом мовця і слухача. Він розуміє висловлювання як ієрархію структур: “Вершину ієрархії займає комунікативно-прагматична структура, їй безпосередньо підпорядкована семантична структура. Одним з головних компонентів комунікативно-прагматичної структури є інтенційний (ілокутивний) компонент”. Іntenція спонування може бути виражена експліцитно або імпліцитно [1:8].

Значна кількість робіт присвячена спонукальним мовленнєвим актам, спонукальній ситуації, комунікантам. Проблема спонукальності була предметом порівняльного аналізу в роботах К.М.Гезалової, Н.В.Головіної, І.В.Корунця, А.В.Селяєвої, В.Т.Ушакової, О.М.Чичиної. Вчені досліджували спонукальні мовленнєві акти – директиви, основними підгрупами яких є прескриптиви, реквестиви та сугестиви. Ситуація спонування має власні характерні ознаки, вона містить адресанта, адресата, слухача, який не бере участі у мовленнєвому акті, і саму спонукальну дію. Проте, малодослідженими залишаються засоби відтворення мовленнєвих актів спонування в перекладі драматичного діалогу, що і

обумовлює **актуальність дослідження**. У драматичному діалозі акти спонукання до дії складають онтологічну сутність драми як виду літератури.

Метою даного дослідження є проаналізувати дієвість перекладацьких прийомів при відтворенні мовленнєвих актів спонукання українською мовою.

Предмет дослідження: мовленнєві акти спонукання у драматичних творах.

Об'єкт дослідження – засоби відтворення цих мовленнєвих актів в українських перекладах п'єси Б.Шоу “Будинки вдівця”.

Перспективою дослідження є застосування розглянутих алгоритмів перекладознавчого аналізу до вивчення можливостей відтворення прагматичного потенціалу мовленнєвих актів інших типів для якнайповнішого розкриття сутнісних рис драматичного жанру в рамках “мовленнєвої парадигми” персонажів.

Мовленнєвий вплив визначається вченими як вплив на індивідуальну і/або колективну свідомість і поведінку за допомогою висловлювань природною мовою. Іноді під мовленнєвим впливом також розуміють використання висловлювань, побудованих засобами невербальних семіотичних систем, до яких відносяться паралінгвістичні засоби (темپ, тембр, гучність голосу, логічний наголос), кінесичні засоби (жести, міміка, пози) тощо. Ефективність мовленнєвого впливу досягається за рахунок використання різноманітних експресивних засобів мови, зокрема, тропів і фігур мовлення (метафор, гіпербол, іронії тощо), рівня аргументації, акцентування найбільш суттєвих елементів висловлювання [2:34]. Екстралінгвістичними умовами, що визначають ефективність мовленнєвого впливу, є характеристики адресанта (соціальний статус, харизма, волюві, інтелектуальні, характерологічні переваги), особливості адресата: його ступінь переконуваності, стосунки, що складаються між співрозмовниками (довіра, залежність, тощо). Мовленнєвий вплив, що здійснюється на адресата, може бути раціональним і емоціональним, прямим і непрямим, умисним і другорядним (неінтенціональним). Усі ці компоненти впливають на “мовленнєву парадигму” певного персонажа драматичного твору, а тому в перекладі мають неодмінно враховуватись.

Категорія спонукання являє собою одну з центральних семантико-прагматичних категорій. Функція спонукання до дії є найдавнішою функцією мови, яка містить розмаїті засоби вираження цієї функції. Основу висловлювань з семантикою спонукання можуть скласти два типи конструкцій: 1) конструкції, що містять дієслово у формі наказового способу, тобто **імперативні** за формою висловлювання; 2) конструкції, що не містять дієслова у формі наказового способу, але мають спонукальну семантику. Висловлювання, що будуються на основі таких конструкцій, вважаються **неімперативними** за формою висловлюваннями зі спонукальною семантикою.

Спонукальні речення можна розподілити за чотирма основними типами мовленнєвих актів, що виділяються у теорії мовної комунікації: **прескриптивні, реквестивні, сугестивні та менасивні** мовленнєві акти [3:89].

До групи **прескриптивних** мовленнєвих актів за ступенем інтенсивності ілокутивної сили належать команда, наказ (розпорядження), дозвіл, заборона, вимога. Виконання дії, визначеної в даному мовленнєвому акті, обов'язкове для адресата, тому що адресант знаходиться в пріоритетному становищі. Спонукальні акти цього типу мають приблизно однакову частотність уживання в обох мовах, за винятком наказу, який в українській мові вживається частіше, ніж в англійській. Засоби вираження прескриптивних мовленнєвих актів репрезентовані двома групами речень: імперативними та неімперативними. Розглянемо ці категорії директивів на прикладах з п'єси Бернарда Шоу “Будинки вдівця” в українських перекладах В.Владка (В.В.) та Є.Ржевуцької (Є.Р.).

1) **імперативна група**:

1. *TRENCH. Oh, shut up, you fool! (Shaw, 12)*

ТРЕНЧ. *Та заткніться ви, дурню!* (В.В., 46)

ТРЕНЧ. *А цитьте ви, дурню!* (Є.Р., 36)

У перекладі, як і в оригіналі, використовується наказова форма висловлювання, однак його ілюкутивна сила в цих двох перекладах різниться. У перекладі В.Владка наказ інтенсивніший, щоб не сказати – грубий, а за сюжетом п'єси така форма не властива для Тренча. Інтелегентний, м'який за характером, Тренч не здатен на такі висловлювання. Перекладач не врахував ідіосинкретику даного образу і навіть не намагався його зрозуміти, “вжитися” в дану ситуацію, що має бути невід’ємною частиною роботи над перекладом драматичного твору, а отже, в результаті викривив трактування персонажа. У перекладі Є.Ржевуцької *А цитьте ви, дурню!* це висловлювання є більш гармонійним і відповідає оригіналу за своїм прагматичним потенціалом і комунікативним ефектом, хоча слово “дурень” також не зовсім добре звучить з вуст Тренча – воно дещо жорсткіше, ніж англійське “fool”. Англійське “fool” за емотивністю м'якіше, ніж “дурень” – про це, зокрема, свідчать його часті поєднання з особовими займенниками першої особи: “*What a fool we were not to see the joke!*”, “*What a fool I am!*”, “*I made a fool of myself*”, etc. Св.Караванський (“Практичний словник синонімів української мови”) дає наступний синонімічний ряд: дурень, йолоп, бевзь, бовдур, блазень, глупак, бельбас, недоумок, телепень. Мабуть, в даному випадку варто було б ужити слово “телепень”.

2) група неімперативних речень:

1. COKANE (*on the threshold of the hotel, calling peremptorily to the waiter*). *Two beers for us out here* (Shaw, 2).

КОКЕЙН: (*ще з порога готелю, владно наказуючи офіціантові*) *Два пива. Сюди, в сад!* (В.В., 15)

КОКЕН: (*на порозі готелю, владно до офіціанта*) *Два кухлі пива сюди!* (Є.Р., 19)

У групі неімперативних речень домінуючим засобом вираження наказу в англійській мові є бездієслівні речення. У даному прикладі як в оригіналі, так і в перекладах використовуються саме бездієслівні речення. Прагматику цього імперативу можна висловити таким чином: “Принесіть нам два пива сюди в сад!” Однак, оскільки слово “принесіть” є зайвим – зміст зрозуміло і без нього – як в оригіналі, так і в перекладах воно опускається. У своєму перекладі В.Владко розділив імперативне речення оригіналу на дві частини, кожна з яких має ілюкутивну силу спонування, перетворивши таким чином звичайне імперативне речення на військовий наказ. Слово “кухоль”, додане Є.Ржевуцькою, видається надлишковим, тому що при замовленнях у ресторані чи барі в українському контексті прийнято випускати “міру” порції – вона передбачається закладом. Замовляють “один коньяк”, “три кави”, “чотири морозива” або “два пива”. Отже, логічно було б послідувати за прагматикою оригіналу і перекласти наступним чином: *Нам два пива сюди в сад!* Такий імператив є стриманим, без вдавання до крайнощів і відповідає мовленнєвій характеристиці ситуації й образів.

Реквестивні мовленнєві акти, до яких відноситься “прохання” (“благання”), являють собою найчастотніший тип мовленнєвого акту в англійській та українській мовах [3:93]. Висловлення даного типу спонукають адресата виконати певну дію в інтересах адресанта, то ж, зрозуміло, вони також є іманентною ознакою драми. Становище адресата пріоритетне стосовно адресанта, тому адресат має право прийняти рішення про виконання або невиконання певної дії. У мовах, що зіставляються, для вираження прохання вживаються три типи речень: імперативні, неімперативні та питальні.

1) приклад неімперативного речення у мовах, що зіставляються:

1. BLANCHE. *Not this afternoon, papa, please* (Shaw, 5).

SARTORIUS. *My dear: I should like you to see everything. It is part of your education-*

БЛАНШ: *Тільки не сьогодні, тату, зроби ласку!*

SARTORIUS: Моя люба, я хотів би, щоб ти побачила все. Адже це складова частина твоєї освіти... (В.В., 19)

БЛЯНШ: Тільки не сьогодні, тату, прошу!

SARTORIUS: Люба моя, я волів би, щоб ти побачила все. Це частина твого виховання... (Є.Р., 21)

У даному уривку спонукання є доволі м'яким, завуальованими, його метою є, не порушивши свободи слухача, здійснити власну інтенцію. Це таке собі спонукання без, власне, самого спонукання Виражається такий імператив за допомогою модальних дієслів – “*should like*” в оригіналі і “хотів би”, “волів би” в перекладах. В обох перекладах ілюктивна сила повідомлення передається адекватно. В англійській мові в групі неімперативних речень домінуючими є бездієслівні речення, в українській мові – речення з перформативними дієсловами.

2) У мовах, що зіставляються, для передачі прохання вживаються **питальні речення**, які використовуються приблизно з однаковою частотністю в англійській та в українській мовах, що полегшує пошук перекладацьких еквівалентів.

1. *SARTORIUS. (rising) You will write today, I think you said?*

TRENCH (eagerly). I'll write now, before I leave here: straight off (Shaw, 7)

SARTORIUS (підводиться). Ви, здається, сказали, що напишете сьогодні?

ТРЕНЧ (палко). Я напишу зараз, негайно, не сходячи з місця! (В.В., 36)

SARTORIUS (встаючи). Ви, здається, казали, що маєте написати сьогодні?

ТРЕНЧ (палко). Напишу, поки виїду звідси, зараз же, негайно (Є.Р., 25)

В даному уривку зустрічаємо натяк або нагадування в питальній формі, що по суті має імперативний характер і спонукає до дії. Такий вид спонукання є досить ввічливим і в той же час дієвим. Перекладачі правильно зрозуміли прагматику висловлювання *I think you said* і переклали як *Ви, здається, сказали* і *Ви, здається, казали*, поставивши його на початку речення. Прагматика цього повідомлення – це “Йдіть і пишіть, як обіцяли”, однак мовець намагається оминати наказовість, діючи відповідно до ситуації, намагаючись якомога ефективніше спонукати слухача до дії.

2. *SARTORIUS. Will you take Blanche in, Dr. Trench? (Trench takes Blanche in to the table d'hôte). Is the letter finished, Mr Cokane? (Shaw, 8)*

SARTORIUS: Ви поведете Бланш до столу, доктор Тренч? (Тренч пропонує Бланш руку і вони йдуть). Закінчили лист, містер Кокейн? (В.В., 38)

SARTORIUS: Будь ласка, супроводіть Бляни до столу, докторе Тренчу! (Тренч веде Бляни до table d'hôte'u). Чи вже листа скінчено, пане Кокене? (Є.Р.,)

У цьому випадку бачимо одразу два спонукання у формі питання. Насправді, це виголошення прохань: “Докторе Тренч, проведіть Бланш” і “Закінчуйте листа!”, однак, у формі питання вони втрачають частку примусовості. Загалом, зворот “*Will you...*” рекомендується перекладати як спонукальне речення з додаванням “будь ласка”. Загалом, “*Will you...*” – це ввічливе прохання, але, враховуючи характер Сарторіуса, його звичку наказувати, підпорядковувати усіх своїй волі, мабуть, правильніше трактувати цей приклад як “жорсткий реквестив” і підкреслити це в перекладі, як підказку для режисера та актора. Переклад Є.Ржевуцької *Чи вже листа скінчено, пане Кокене?* не можна вважати вдалим перекладом з точки зору природності розмовної української мови, оскільки пасивні конструкції не зовсім притаманні розмовному стилю української мови. Переклад драматичного діалогу, що з-поміж художнього перекладу інших жанрів вирізняється винятковим тяжінням до природності звучання мови, то й підхід до перекладу такого тексту також має відрізнятися від перекладу епічних прозових творів. Тобто завданням перекладача є “прокрутити” цю ситуацію в голові і подумати, що б він сам запитав або сказав у такому разі, як це звучить мовою перекладу. З огляду на це, вигідніше виглядає переклад В.Владка,

тому що він зробив ці висловлювання простими і природними, хоча і не без недоліків на рівні знання української граматики (відсутність кличної форми), але це не є метою нашого дослідження.

3) **Імперативні речення** є основним засобом вираження прохання в обох мовах.

1. TRENCH. *Sh! Here they come. Get the letter finished before dinner, like a good old chappie: I shall be awfully obliged to you* (Shaw, 8)

COKANE. (*impatiently*) *Leave me, leave me: you disturb me. (He waves him off, and begins to write).*

ТРЕНЧ: *Шии! Вони йдуть сюди. Старина, благаю вас: кінчайте цього листа до обіду! Я буду страшенно вдячний вам.*

КОКЕЙН (*нетерпляче*). *Облиште мене, ідіть собі геть! Ви заважаєте мені! (Відмахується від нього рукою й починає писати)* (В.В., 39).

ТРЕНЧ. *Ш-ш!* *Осьде вони йдуть. Будьте ж любі, старенький, скінчіть листа до обіду; я буду вам страшенно вдячний.*

КОКЕН (*нетерпляче*). *Ідіть, ідіть, ви заважаєте мені (Жене його геть і береться до писання)* (Є.Р., 27).

На цьому прикладі маємо нагоду прослідкувати варіанти перекладу імперативного реквестиву і можемо з упевненістю сказати, що обидва вони не відповідають вимогам адекватного перекладу драматичного діалогу. Що стосується перекладу В.Владка, складається таке враження, що переклад було здійснено не з оригіналу, а з російського перекладу п'єси, на що вказує вживання неукраїнського слова “старина”. Висловлювання “кінчайте цього листа” також не відповідає не тільки літературному стилю, а навіть й розмовній українській мові, тому з вуст інтелігентного Тренча звучить неприродно. У перекладі Є.Ржевуцької звернення “старенький” взагалі видається недоречним, адже втрачається емоційне забарвлення висловлювання. Використання звернення “good old chappie” в цьому контексті є лексичним засобом підсилення імперативного впливу висловлювання. Враховуючи, що “old” в оригіналі йде разом з “chappie”, можна запропонувати перекласти “good old chappie” українською мовою як “друзяко”. Фразу “скінчіть листа” у Є.Ржевуцької можна віднести лише на рахунок діалектичності української мови самої перекладачки і час здійснення перекладу (1932 р.). В обох перекладах з’являються додавання типу *благаю вас* (В.В.) і *Будьте ж любі* (Є.Р.), що засвідчують і підсилюють прохання, вуалюючи, таким чином, наказ. Що ж стосується імперативу у другій репліці, то можна відзначити, що переклад В.Владка є категоричніший за оригінал і може викликати в читача хибне враження про Кокейна, як про грубіяна і людини невраїноуваженої – зайвим видається прислівник “геть”. В цьому плані переклад Є.Ржевуцької *Ідіть, ідіть, ви заважаєте мені* є більш доречним, хоча фразі бракує нетерплячості, відчутної в оригіналі. Можемо запропонувати такий варіант перекладу: “*Та йдіть вже собі! Не заважайте.*”

Спонукальні висловлювання “порада” та “пропозиція” належать до **сугестивних** мовленнєвих актів. В англійській мові переважає мовленнєвий акт “пропозиція”, тоді як в українській мові – мовленнєвий акт “порада” [4:43]. Характерною рисою даної групи мовленнєвих актів є рівні позиції адресата та адресанта і необов’язковість виконання дії з боку адресата. Аналіз матеріалу дозволяє констатувати, що основним засобом вираження поради в англійській та українській мовах є імперативні речення з дієсловом у формі наказового способу.

1. SARTORIUS. *Time, my dear. (He goes into the table d’hôte)* (Shaw, 9)

САРТОРІУС: *Вже час їти до столу, моя люба!* (В.В., 45)

САРТОРІУС: *Час, моя люба!* (Є.Р., 32)

Репліка Сарторіуса є лише констатацією факту, що в даній ситуації є натяком на рівні прагматики і спонукуванням до певних дій, зрозумілим учасникам комунікативної ситуації.

В.Владко вдався до експлікації прагматичного потенціалу цієї репліки, розкривши читачам увесь натяк, що було навряд чи потрібно робити. Є.Ржевуцька ж пішла за оригіналом. Такий “симетричний” переклад цілковито узгоджується з основною характеристикою Сарторіуса – жорсткого, ділового, цинічного.

2.SARTORIUS. *I advise you to receive him as if nothing had happened, and then go out and leave us to our business. You are not afraid to meet him?* (Shaw, 17)

САРТОРІУС. *Я раджу тобі зустріти його так, ніби нічого не трапилось, а потім покинути нас і не заважати нашій діловій розмові. Чи ти боїшся зустрітись з ним?* (В.В., 98)

САРТОРІУС. *Я раджу тобі прийняти його так, наче нічого не трапилось, а тоді вийти й залишити нас із нашими справами. Ти не боїшся зустрітись із ним?* (Є.Р., 53)

Ця порада Сарторіуса донці є скоріш хитрим способом здійснити свою власну волю, хоча і не так зобов'язує адресата до виконання, ніж якби то був відвертий наказ. Однак, прагматикою цього повідомлення є “Прийми його, а потім іди”. Обидва перекладачі переклали *I advise you* як *Я раджу тобі*, хоча для української мови було б природніше сказати просто *Раджу тобі*. Загалом перекладачі вірно вловили прагматику і відтворили це висловлювання у своїх перекладах, втім, переклад В.Владка є вільнішим у формулюванні, багатослівнішим, бо він застосовує додавання та експлікацію певного змісту, а Є.Ржевуцька чітко слідує за оригіналом, що допомагає краще відтворити домінанту цього персонажу через його “мовленнєву парадигму”.

Групу **менасивних** мовленнєвих актів становлять застереження та погрози, які мають практично подібну прагматичну спрямованість, тобто містять обіцянку виконати несприятливі для адресата дії у випадку погрози або попередити про несприятливі наслідки таких дій у випадку застереження [4:75].

СОКАНЕ (rising). *Trench: either you travel as a gentleman, or you travel alone* (Shaw, 3)

КОКЕЙН (підводиться з місця). *Тренч! Або ви подорожуватимете як належить джентльменові, або вам доведеться подорожувати без мене* (В.В., 17)

КОКЕН (підводячись). *Тренчу, або подорожуйте як джентльмен, або подорожуйте самі* (Є.Р., 22).

Менасивні імперативи є досить прямолінійними і категоричними – в них уся прагматика висловлювання як на долоні. Що стосується даного прикладу, більш сценічним є переклад Є.Ржевуцької, тому що вона використовує просту побудову речення і слова, що звучать природно, на відміну від В.Владка, який, окрім застосування восьмискладових слів, які на сцені вимовити майже неможливо, ще й удався до важкої конструкції, неприйнятної діалогу двох друзів.

Таким чином, розглянувши відтворення імперативних мовленнєвих актів на прикладах з перекладів п'єси Б.Шоу “Будинки вдівця”, можемо зробити **висновок** про те, що спонукання до дії в драматичному діалозі може мати різноманітний характер, що спричиняє здійснення певної експлікації або імплікації висловлювання, створення додавань при перекладі. Однак головним орієнтиром у перекладі таких висловлювань все ж таки залишається природність звучання мови перекладу, що досягається глибоким розумінням перекладачем ситуації, характеру мовця, його статусу і соціального становища. Задля відтворення цілісного образу персонажа з його неповторною “мовленнєвою парадигмою” перекладач має передусім досягнути його сутність, “вжитися” в цій образ і відтворити його мову в перекладі таким чином, щоб зі сцени репліки цього персонажа, по-перше, гарно звучали українською мовою – з огляду на артикуляцію і граматику, по-друге, відповідали характеру цього образу, і, по-третє, створювали разом з репліками інших персонажів цілісний діалог, когерентний задуму автора, в якому реакція на повідомлення інших персонажів є природною і сценічною, адже від цього залежить створення конфлікту п'єси, що, зрештою, складає основу драматургії.

ЛІТЕРАТУРА

1.Сусов И.П. Прагматическая структура высказывания // Языковое общение и его единицы: Межвузовский сборник научных трудов. – Калинин, 1986. 2.Рубанова О.А. Средства усиления значения побуждения в диктемах с побудительной установкой // Научная мысль Кавказа. Приложение. – Ростов н/Д: СКНЦ, 2006. 3.Дрінко Г.Г. Спонукальні соціативні конструкції // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. праць. – Вип.7. – Донецьк: ДонНУ, 2003. 4.Храковский В.С., Володин А.П. Семантика и типология императива. Русский императив. Л.: изд-во Наука, 1986.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Shaw, B. The Complete Plays of Bernard Shaw. – London: Longman, 1996 (Shaw). 2.Шоу Б. П'єси. (пер. В.Владка) - К: Вища школа, 1985 (В.В.). 3.Шоу Б. Твори. Том перший. Три неприємні п'єси. (пер. Є.Ржевуцької) – Харків: Література і мистецтво, 1932 (Є.Р.).

ЩИБРИК Т.П.

Київський славістичний університет

СЕМАНТИЧНІ ІМПЛІКАЦІЇ ВИГУКІВ

(на матеріалі роману Мартіна Х. “Він не прийшов на концерт”)

Актуальність обраної теми зумовлена неоднозначністю тлумачення різними дослідниками вигуків, невизначеністю їх класифікацій, необхідністю систематизації підходів до вивчення вигуків.

Головною **метою** дослідження є встановлення семантичних особливостей вигуків.

Предметом дослідження є механізми створення значення вигуків у німецькій мові.

Об'єктом дослідження є визначення лінгвістичного статусу вигуків.

Матеріалом дослідження є вигуки, відібрані методом суцільного добору з роману Мартіна Х. “Він не прийшов на концерт”. Загальний обсяг тексту – 254 сторінки.

Наукова новизна дослідження визначається браком та неоднозначністю досліджень на матеріалі німецької мови у цій сфері за останні роки.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Загальною проблемою дослідження є виявлення лінгвістичного статусу вигуків крізь призму аналізу особливостей семантики останніх.

Постановка завдання: уточнити визначення та класифікацію вигуків шляхом критичного огляду теоретичних джерел та аналізу практичного матеріалу; виявити та проаналізувати специфіку семантики останніх у романі Мартіна Х. “Він не прийшов на концерт”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вище зазначеною проблемою займалися вітчизняні та зарубіжні лінгвісти: А.Вежбицька [1], О.В.Каптюрова [2], О.І.Германович [3], Л.О.Кулікова [4], Н.О.Курносова [5], В.Фляйшер [6], О.С.Ахманова [7], В.Вундт [3], та інші.

Наукові результати. Н.О.Курносова вважає, що вигуки виражають поняття [5:45] і є службовими словами-операторами, відмежовує від вигуків рефлексорні викрики [5:48-49]. А.Вежбицька розглядає вигуки як мовні знаки і вважає їх однією з частин мови [1:157-158]. О.О.Реформатський [5:41], Є.М.Галкіна-Федорук [5:41] стверджують, що вигуки не виражають поняття. До цієї позиції схиляються також М.І.Греч, Д.М.Кудрявський, які не вважають вигуки словами [3:3]

Вперше як самостійний лексико-граматичний клас (частина мови) вигуки були виділені в граматиці Варрона (І ст. до н.е.) [8:290]. Граматичний термін увійшов в німецьку мову з латинської у XVI ст. “interjectio”, що означає “те, що вмітається, закидається, вплітається” [9:308]. Історія вивчення вигуків показує різні, часто протилежні, концепції мовознавців.

Дефініції вигуків численні та неоднозначні, що спричинено численними факторами. По-перше, існує багато дискусій щодо походження мови. Багато вітчизняних та зарубіжних

лінгвістів дотримувались ідеалістичних теорій про походження мови з рефлексорних викриків чи звукових імітацій, які називали вигуками. Вигукова та звуконаслідувальна теорії, що виникли ще в античній філософії та філології, отримали широке розповсюдження в XVII, XVIII, XIX, XX століттях. Звуконаслідувальна теорія пов'язує походження мови з імітацією, звуконаслідувальна доводить, що мова розвинулася в первісному суспільстві з інстинктивних викриків [3:3]. Але ніхто з науковців не може довести, як природний, несвідомий викрик чи первісне наслідування перетворилося на слово.

Спроби довести, що з імітації звуків виникла мова, негрунтовні, хоча на цю тему написано чимало книг та статей. Автори цих праць інколи не враховували соціальну природу мови, змішували поетичні звуконаслідування, що мають свою природу, зі звуконаслідуваннями народної мови, а головне – не брали до уваги те, що звуки мови, її форми, як і уявлення людини про оточуючу дійсність, з часом змінювались. Вирішити ці питання можна лише шляхом точного встановлення властивостей вигуків, їх структури, виникнення та розвитку [3:4].

Недостатнє вивчення вигуків пояснюється й іншими причинами. Не всі науковці однаково визначали слово. Багато мовознавців вважають, що слова виражають поняття і уявлення (К.С.Аксаков, Ф.Ф.Фортунатов, Д.М.Ушаков та інші). Ці вчені вважали, що вигуки не є словами, що вони лежать поза системою мовного спілкування [3:4].

Заважає вивченню вигуків і неоднозначність у розумінні самого терміну “вигук”. До цих пір, як і в XVIII столітті, деякі граматики та словники включають в категорію вигуків несвідомі викрики, рефлексорні процеси, наприклад, чхання та сміх. До цих пір збереглося упередження, що вигук – це те, що вмітається в мову, що є чужинним для її синтаксичної будови [3:4].

Ускладнює вивчення також незвичайне різноманіття, збірність класів, груп, розрядів, які традиційно відносять до вигуків. Окрім різноструктурних, різноманітних за значенням та етимологією вигуків однієї категорії, туди відносили ще різко відмінні слова зовсім іншої категорії [3:5].

Всю різноманітність точок зору, висловлених в різні часи, можна звести до трьох основних. Перша з них представлена Ф.І.Буслаєвим, Д.М.Овсянко-Куліковським, Д.М.Ушаковим та іншими вітчизняними науковцями, які стверджували, що вигуки є різnorodним за складом синтаксичним класом, який стоїть поза поділом слів на частини мови. У зарубіжній лінгвістиці до цього погляду схилився Г.Пауль. Крайній прояв ця точка зору отримала у К.С.Аксакова, який заперечував право називати вигуки не лише частиною мови, а й словами взагалі. Друга точка зору представлена науковцями, які вважали, що вигуки входять в систему частин мови, але стоять в ній ізольовано. Так, Ф.Ф.Фортунатов ділив всі слова на повні, часткові та вигуки. П.С.Кузнецов відокремлював вигуки від повнозначних слів та службових. Окреме положення вигуки займають в класифікації частин мов В.В.Виноградова. Третя група лінгвістів вважає, що вигуки входять в коло частин мови, а всередині останнього – в розряд “часток мови”, поряд з прийменниками і сполучниками, як вважає О.Есперсен. Через ступінь незмінних “часток мови” О.Есперсен зближував вигуки з прислівниками, а В.В.Виноградов – з модальними словами. Об'єднання вигуків з прислівниками і займенниками характерно для граматичної концепції М.В.Ломоносова, який знаходив в усіх цих частинах мови деяку загальну скорочуючу функцію. Вигуки М.В.Ломоносов визначав як частину мови, призначену для “стислового виявлення порухів душі” [8:290].

За основу ми беремо визначення А.Вежбицької, яка розглядає вигук як мовний знак, що виражає ментальний стан мовця, (1) який можна використовувати сам по собі, (2) що виражає значення, яке піддається визначенню, (3) не містить у собі інших знаків (зі значенням, яке піддається визначенню), (4) не є омонімічним з деякою іншою лексичною

одиницею, яка була б семантично пов'язаною з ним, і (5) який вказує на поточний ментальний стан мовця (наприклад, “я відчуваю...”, “я думаю...”, “я знаю...”) [1:616].

Згідно з цими критеріями такі вислови як *Mein Gott! Donnerwetter!* не є вигуками, в той час, як вислови *gee, wow, oops, ha* – є. Перші вислови вважаються вторинними, а останні – первинними вигуками. Але проблему представляють собою іконічні «зображальні» знаки в деяких мовах, наприклад, в польській, тому що вони можуть зустрічатися в складі великих конструкцій і часто бувають омофонічними з неподільними знаками, з якими вони семантично пов'язані. Деякі з них використовуються в якості зображального знаку або ж як неподільний вислів, що спонукає адресата мови на певну дію. Якщо ми будемо включати такі знаки в категорію вигуків, то проблему буде представляти їхнє співвідношення з зображальними знаками згідно з умовою (4). Але якщо ми знімемо цю умову, то не зможемо розрізнити первинні вигуки від вторинних, які є омофонічними з іменниками чи іншими частинами мови і утворені від них [1:617].

Вирішити цю проблему можна шляхом переформулювання умови (4) таким чином, щоб допустити омонімію з деякими категоріями знаків (такими, наприклад, як зображальні знаки чи частки), але не з іншими категоріями (такими як іменники, дієслова чи прикметники). Тобто умова (4) повинна звучати так: який не є омофонічним з котроюсь іншою лексичною одиницею, смисл якої містився би в його власній семантиці (тобто в семантиці певного вигука). Якщо ми візьмемо до уваги таке формулювання умови, то зможемо зробити висновок, що такі вигуки, як *Christ! Hell! Damn!* можуть виявитися або ж не виявитися вигуками, в залежності від того, яка виявиться семантична формула для певного висловлювання. Наприклад, якщо показати, що семантична формула для висловлювання *Hell!* містить іменник *Hell*, то цей вислів не буде відноситися до категорії вигуків; але якщо його тлумачення не буде містити цей іменник, то він розглядається як вигук [1:617].

Зазначені положення можна проілюструвати такими прикладами:

“*Auf mich können Sie rechnen!*” (Martin, 7) (*На мене можете розраховувати!*)

“*Ein Bier!*”, *dachte ich inbrünstig. Aber es gab kein Entrinnen.*” (Martin, 15) (*Пиво! Подумав він пристрасно. Але розливу нідє не було.*)

“*Wulze!*”, *sagte sie ohne Vorbereitung, machte eine Art Vorbeugung und reichte mir die Hand.*” (Martin, 17) (“*Вульце!*”, – сказала вона несподівано, трохи вклонилась і подала мені руку.)

“*Das arme Mädchen!*”, *sagte sie leise.*” (Martin, 62) (“*Бідна дівчинка!*”, – сказала вона тихо.)

Згідно з визначенням вигуків А.Вежбицької, ці речення не є вигуками, оскільки їх семантична формула містить значення їх складових компонентів, хоча німецькі лінгвісти В.Фляйшер, Г.Гельбіх, Г.Лерхнер розглядають вигуки зовсім по-іншому. Вони розглядають їх не як слова або частини речення, а як окремі незалежні речення, які виражають певні почуття та емоції [6:266-277]. Але це визначення є чисто синтаксичним і не дозволяє відмежувати вигуки від власних імен, які також можуть складати самостійні висловлювання. Наприклад, якщо ми візьмемо вище зазначені приклади, то кожне з них є самостійним висловлюванням, але не є вигуком.

Виходячи з того, що вигуки вказують на ментальну дію мовця, А.Вежбицька класифікує їх на основі точної природи цього стану чи дії [1:618]. Таким чином, виділяються наступні класи вигуків:

1) емотивні вигуки (що мають у своїй семантиці компонент “я щось відчуваю”).

Вигуки цього класу виражають широкий діапазон емоцій та почуттів, наприклад, вираження жалю:

“*Ach, schade!*”, *sagte ich.*” (Martin, 55) (“Ах, жаль!” – сказав я.) В цьому прикладі за умов введення реалізується модальна функція вигуків, що інтенсифікує якість або кількість ознаки. Позиція вигуку при цьому варіативна: він розміщується безпосередньо перед словом, яке позначає ознаку, як у нашому прикладі, або виноситься в синтаксичну позицію залежного речення. Модальна функція реалізується не лише серед емотивних вигуків. Вигуки, що виконують функцію підсилення варто виділяти у окремий клас – модальні вигуки.

Вираження здивування, подиву:

“*Oha!*”, *sagte sie.* “*Und nun sag du Otto heißt!*” (“Ага! – сказала вона. – І тепер скажи, що тебе звати Отто!”) (Martin, 45) Цей первинний вигук словником не зафіксований і є творінням автора, але є лінгвоспецифічним і містить смисл.

“*Heiliger Strohsack!*, *schnaufte der Doktor...*” (“Мамір Божжа!” – засонів лікар.) (Martin, 196)

“*Was!*”, *rief sie plötzlich.* “*Den Carra haben sie freigesprochen!*” (“Що!” – вигукнула вона. “Карру виправдали!”) (Martin, 59)

Вираження зацікавленості, інтересу:

“*Hm! Kohlrouladen!*”, *sagte ich.*” (“Хм! Голубці!” – сказав я. (Martin, 32)

Вираження сором’язливості, збентеження:

“*Oh!*” “*Er war verdutzt.*” (“О!” Він був збентежений.) (Martin, 21)

Вираження знервованості, нервового напруження:

“*Uff!*”, *sagte er nur und ging erleichtert in Brustlage.*” (“Уф!”, – сказав він лише і увійшов з положенням в воду по груді.) (Martin, 27)

Вираження глузування, насміхання:

“*Und er schlug dem Fuß den Boden aus, indem er demonstrati Sylvias Hand an sein Lippen führte und auf sein dummerhaftige Rede noch ein “Ha, ha, ha!”, setzte.*” (І він стукав ногою по підлозі, одночасно демонстративно провівши руку Сільвії по своїх губах, і сказав своє дурне “Ха, ха, ха!”) (Martin, 50)

Вираження обурення, гніву:

“*Na wissen Sie! Raffiniert, raffiniert, der Kerl!*” (Ну, знаєте! Витончено, витончено, хлопче!”) (Martin, 60) Цей вигук являє собою зрощення.

Клас емотивних вигуків є найбільш типовим та поширеним, а емоції, які може виражати один і той самий вигук, дуже варіативними. Тому в художній літературі ми часто знаходимо пояснення семантики вигуків за допомогою інших лексичних засобів чи описів жестів, рухів людини.

2) волитивні вигуки (у семантиці яких міститься компонент “я щось хочу” і не входить компонент “я щось відчуваю”)

“*Toi, toi, toi!*”, *gab sie zurück und ließ dabei skeptisch die hübschen Augen über den Tisch...*” (Martin, 41) (“Як би не наврочити!” – відповіла вона і при цьому кинула свій милий скептичний погляд через стіл.” Вище зазначений вигук спонукає співрозмовника змінити тематику бесіди.

“*Bei den Beinen und einem vierten friesischen Landwein angelangt, sagte ich strafend “Leo!” zu mir selber und wiederholte: “Leo, kusch!”* (Опинившись серед ніг та четвертого фризського вина, я сказав неохвально: “Лео!” до себе самого і повторив: “Лео, цить!”) (Martin, 18) В цій ситуації вигук має на меті заставити замовчати мовця, є наказом.

“*Nein, nein! Um Himmels willen, nein, nein, nein!*” (Ні, ні! Заради Бога, ні, ні, ні!”) (Martin, 215) Мовець намагається відвернути від себе небезпеку, вигук виражає благання, інтенсивність психічного напруження, емоції.

“*Halten Sie die Ohren steif!*” (Martin, 114) (“Не вішайте голову!”)

Цей фразеологізм є вигуком, який спонукає не втрачати надії, і є закликом.

“Sei kein Frosch, Uschi”, sagte ich...” (Martin, 119) (*Не ламайся! сказав я...*) Цей вигук є також закликом, який в словнику супроводжується знаком оклику.

Як ми бачимо, волитивні вигуки також містять різні елементи емотивності, виражаючи разом з волевиявленням відношення до навколишнього оточення. Різні форми відношення, модальності (прохання, благання, заклик, порада, попередження, запевнення, вимога, заборона, наказ тощо) можуть виражатися вигуками-синонімами, а в усному мовленні – інтонацією.

“Ich wagte nicht, “Prost!” zu sagen...” (Martin, 130) (*Я не наважувався сказати: “На здоров’я!”*) Ця усталена формула під час піднімання тосту є вигуком, що висловлює побажання всього найкращого.

“Guten Tag!”, sagte ich.” (Martin, 96) (*“Добрий день!” – сказав я.*)

Цей вигук є формулою вітання, що має на меті побажання хорошого дня.

“Guten Abend, Herr Korn!”, sagte ich, denn ich erkannte ihn wieder. (Martin, 215) (*“Добрий день!” – сказав я, оскільки я його знову впізнав.*) – побажання приємного вечора.

“Bitte, verhaften Sie Frau Agathe Sötebeer geborene Brocksiepen wegen vollendeten Giftmordes an ihrem Neffen Harald!” (Martin, 215) (*“Будь ласка, заарештуйте пані Агату Зьотебер з дівочим прізвищем Брокзіпен за скоєний злочин шляхом отруєння свого племінника Гаральда!”*) Вигук “будь ласка” є традиційним висловлюванням, що виражає прохання.

“Danke!”, erwiderte ich und stand auf. “Dann muss ich aber jetzt gehen, Gnädige – pardon, Frau Brocksiepen!” (Martin, 214) (*“Спасибі!” – відповів я і встав. “Проте зараз мені потрібно йти, шановна, – пардон, пані Брокзіпен!”*) В цій ситуації маємо два вигуки: “спасибі”, що є формулою подяки, та запозичене слово “пардон”, яке обслуговує сферу етикету.

Як ми бачимо, від групи волитивних вигуків як окремий підрозділ варто ще відокремити вигуки, які обслуговують сферу етикету, куди відносяться традиційні висловлювання, які в різному ступені втратили свою повнозначність, що виражають формули подяки, прохання, вітання, вибачення, побажання.

3) когнітивні вигуки (що мають у своїй семантиці компонент “я щось думаю” або “я щось знаю”, і не містять емотивний компонент “я децю відчуваю” чи волитивний компонент “я щось хочу”).

“O ja!”, verkündete die beschwipste Sylvia.” (Martin, 37) (*“О так!” – виголосила сп’яніла Сільвія.*)

“Ach so”, sagte sie dann, “mein Gott – die armen Tiere!” (Martin, 192) (*“О такої, – сказала тоді вона, – о Боже – бідні тварини!”*)

4) Четвертим класом ми можемо виділити вигуки, які спонукають мовця до мовленнєвого акту:

“Ach?”, sagte Frau Wulze, die gleich eine kleine Sensation witterte.” (Martin, 61) (*“Ах?” – сказала пані Вульце, передчуваючи сенсацію.*)

Пані Вульце хоче підтримати розмову з метою перепитати та отримати інформацію.

Слід, однак, зазначити, що вказаний розподіл вигуків не може бути цілком строго здійсненим через наявність тісних семантичних зв’язків між вигуками різних типів, оскільки у когнітивного вигука є омофонічний емотивний вигук, у випадку чого необхідне зіставлення двох значень, які обслуговуються однією формою.

У результаті проведеного критичного аналізу теоретичних джерел та ілюстративного матеріалу робимо наступні висновки:

Вигук – це мовний знак, що виражає ментальний стан мовця, який можна використовувати сам по собі, що виражає значення, яке піддається визначенню, не містить у собі інших знаків, не є омонімічним з деякою іншою лексичною одиницею, яка була б

семантично пов'язаною з ним. Не всі окличні речення є вигуками. Звертання не відносяться до категорії вигуків. Формули вітання, прощання, зрощення, стійкі словосполучення та фразеологізми, які виражають ментальний стан мовця, є вигуками. Не всі вигуки зафіксовано в словнику, деякі з них є творінням автора.

Від групи волиитивних вигуків як окремих підрозділ варто відокремити вигуки, які обслуговують сферу етикету, куди відносяться традиційні висловлювання, які в різному ступені втратили свою повнозначність, що виражають формули подяки, вітання, прощання, вибачення, побажання. Вигуки реалізують модальну функцію, тим що інтенсифікують якість або кількість ознаки. Позиція вигуку при цьому варіативна: він розміщується безпосередньо перед словом, яке позначає ознаку, або виноситься в синтаксичну позицію залежного речення. Модальна функція реалізується не лише серед емотивних вигуків. Вигуки, що виконують функцію підсилення варто виділяти у окремих клас – модальні вигуки.

Як правило, графічне оформлення вигуків передбачає наявність знака оклику, часто, у поєднанні з іншими знаками, наприклад, кома, крапки, знак запитання тощо. Однак, зустрічаються вигуки, що відокремлюються графічно лише пробілом.

Вигуки можуть не тільки виражати емоції, волиитивність чи когнітивність, але і служити сигналом до мовленнєвого акту.

Подальшою перспективою нашого дослідження стане встановлення частиномовного статусу вигуків та їх знакових характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков. – Москва: Языки русской литературы, 1999.
2. *Каптюрова О.В.* Вигуки сучасної англійської мови (системний та дискурсивний аспекти): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005.
3. *Германович А.И.* Междометия русского языка. – К.: Рад. школа, 1966.
4. *Куликова Л.А.* Междометия в современном чешском языке. Автор. кфн. – Л., 1982.
5. *Курносова Н.А.* Знаковый статус междометий и проблемы их лексикографической разработки. Дис. канд. філол. наук. – Киев: гос. педин-т. иностр. яз., 1992.
6. *Fleischer W, Helbig G, Lerchner G.* Kleine Enzyklopädie. Deutsche Sprache.- Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001.

ДОВІДНИКИ

7. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – Москва: Ком. книга, 2005.
8. *Арутюнова Н.Д.* Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1990.
9. *Duden.* Das Herkunftswörterbuch. Band 7. – Mannheim: Meyers Lexikonverlag, 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Martin H.* Einer fehlt beim Kurkonzert. – М.: Айрисс-Пресс, 2003.

ЩОКІНА Д.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ОБРАЗ ДЗЕРКАЛА В ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

На кожному історичному етапі розвитку людства відбуваються певні метаморфози у ставленні людини до речей, формуванні і переосмисленні образу та семантики речей в культурі [1:2].

Дзеркало належить до найбільш відомих предметів, створених людьми, є універсалією культури, характеризується множинністю функціональних ролей та здатністю породжувати різноманітні смисли, воно нерозривно пов'язано з процесами пізнання та самопізнання.

Це обумовлює **актуальність** нашої статті, в якій досліджуються еволюція образу дзеркала в культурі, його поліфункціональність, а власне образ дзеркала в художньому тексті розглядається як універсальний засіб смислопородження. **Предметом** є еволюція і функціонування образу дзеркала в лінгвокультурному просторі.

Об'єктом є моделі, варіації та функції дзеркального відображення як культурної універсали в художньому тексті (на матеріалі англійських художніх творів).

Наукова новизна статті полягає у встановленні й описі функціональних варіацій втілення образу дзеркала в художньому тексті, де поліфункціональність дзеркального відображення виступає в якості універсального засобу смислопородження.

Нашою **метою** є дослідити лінгвокультурну еволюцію образу дзеркала у його речовому, ментальному і словесному аспектах та виокремити основні функції і семіотичні потенції дзеркального відображення в художньому тексті. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити основні етапи еволюції образу дзеркала в лінгвокультурному аспекті, проаналізувати основні моделі та функції дзеркального відображення в англомовних художніх текстах.

Образ дзеркала, як і будь-який образ, є основним засобом художнього узагальнення дійсності, знаком об'єктивного кореляту людських переживань та особливою формою суспільної свідомості.

У широкому сенсі термін “образ” означає відображення зовнішнього світу у свідомості. Специфіка художнього образу полягає в тому, що надаючи людині нового пізнання світу, він одночасно передає і певне відношення до відображеного [2:73]. Структура образів скеровує сприйняття людиною художнього твору, створює та організує сили для пізнання світу та самоствердження в ньому людини.

Художній образ характеризується такими основними рисами [2:76]:

- 1) цілісністю;
- 2) внутрішньою рухливістю, яка проявляється в його двобічній зверненості від реального до ідеального в процесі пізнання та від ідеального до реального в процесі творчості;
- 3) комунікативністю – реалізація образу відбувається лише в ході діалога між автором і читачем;
- 4) багатозначністю потлумачень;
- 5) імплікативністю – здатністю отримувати імпліцитні припущення смислу при функціонуванні в тексті;
- 6) суб'єктивністю.

Обов'язковими компонентами образу є експресивність, емотивність, емоціогенність та емоціональна оцінка.

Найважливіша якість образу полягає у відображенні світу в процесі практичного його створення, тобто образ є певна модель дійсності, що реконструює отриману з дійсності інформацію у новій сутності. Точність відображення гарантується принципом зворотнього зв'язку [2:78].

Виникаючи як відбиття життя, образ і розвивається у відповідності до його реальних якостей. Відображуючи світ і матеріалізуючись у тексті, образ відокремлюється від митця і сам стає фактом реальної дійсності.

Психологічна дієвість образу у мистецтві базується на тому, що образ відтворює у свідомості минулі відчуття, конкретизує інформацію, таким чином пробуджуючи спогади про тактильні, слухові, зорові та інші відчуття, отримані з досвіду та пов'язані з психічними переживаннями. Все це робить сприйняття читачем літературного твору живим та конкретним, а отримання художньої інформації стає при цьому активним процесом.

Образи створюють можливість передати читачеві те особливе бачення світу, що є в тексті та притаманне ліричному герою, автору або його персонажу та характеризує їх, тому образам відведена ключова позиція у розгляданні ідей та тем твору, і при інтерпретації тексту вони розглядаються як найважливіші елементи в структурі цілого. Яскравий образ базується на використанні подібності між двома далекими один від одного предметами, чие співставлення має бути раптовим та несподіваним [3:31].

Необхідно зазначити, що в структурі парадигми дзеркального відображення виділяють два основні **підходи** до трактування образу дзеркала.

Психолого-семіотичний підхід пов'язаний з семіотикою образу дзеркала в контексті психології людини: дзеркало розглядається як засіб індивідуального самосприйняття [4:24].

Культурно-семіотичний підхід представляє дзеркало як явище культурної семіотики, оскільки дзеркало в історії культури є надзвичайно зручним механізмом опису чужої структури завдяки дихотомії внутрішнього та зовнішнього просторів [5:78].

В структурі образу дзеркала також є необхідним провести певну диференціацію, що виникає з різниці у місцезнаходженні і значенні цього образу.

По-перше, образ дзеркала може розглядатися як власне **образ речі**, створеної людиною, що займає вагоме місце у щоденному житті і побуті людства.

По-друге, дзеркало як **словесний образ** вже давно перетворилося на один з найулюбленіших засобів смислопородження та створення можливих світів в художній літературі.

І, по-третє, образ дзеркального відбиття як **ментальний образ** є невід'ємною частиною свідомості кожної людини, що дозволяє сприймати та інтерпретувати себе, інших людей та оточуючий світ.

У нашій статті образ дзеркала розглядається як категорія свідомості та реальності, категорія, що формується сприйняттям людиною навколишнього світу, себе самого та інших людей, а також пам'ятю, враженнями та уявою.

В залежності від епохи, культурного середовища та мети, з якою використовувався образ дзеркала, акцентувалися різні його якості: відбивання світла дзеркальною поверхнею, якість викривляти зображення, подвоювати та перетворювати світ, нереальність дзеркального відображення і т.д.

В **античності** образ дзеркала був нерозривно пов'язаний з процесами мислення та пізнання, а власне дзеркало виступало в ролі моделі для осмислення явищ психіки та свідомості. Аналогію з дзеркалом щодо людського сприйняття вживав, наприклад, Демокрит [6:35]. Відомий античний скептик Секст Емпірик застосовував поняття дзеркального відбиття при тлумаченні думки про залежність образу від характеру того, хто відображує [6:45]. У філософії Платона за рахунок акцентування такої якості як відображення (в значенні схожості, моделі, копії) з образу дзеркала розвинулось поняття "ейдосу".

Образ дзеркала в рамках міфологічної свідомості слугував мірою взаємозв'язку всіх явищ, які описувалися дзеркальним мисленням та відображенням [7:2].

Подальші зміни в тлумаченні та використанні ідеї дзеркальності пов'язані з абстрагуванням якостей дзеркала. У **середньовічній** релігійній картині світу крізь призму дзеркала осмислювалося ставлення людини до світу, до себе самої і до Бога. Як зазначав Алан Лільський: *"Всі творіння світу є для нас ніби книга, картина та дзеркало"* [8:88].

На наш погляд, цікавою є думка О.Я.Гуревич про те, що у фундаменті середньовічної схоластики лежить аналогія мікрокосмоса і макрокосмоса, оскільки природа розумілася як дзеркало, в якому людина може споглядати образ божий [9:50], тобто людина дивилася в природу, як в дзеркало, і знаходила в ньому себе саму [9:47].

Необхідно зазначити, що ідея дзеркальності в окремих релігіях походить від міфологічного сприйняття дзеркала і таких його характеристик як пустоти (ніщо, мовчання, пауза, ноль), пізнання, відображення і т.д., які стали передумовами виникнення нових інтерпретацій світоглядних понять, зокрема, поняття бога та його смерті, богоподібності людини [10:60].

В епоху **Відродження** дзеркало перетворилося на символ вірності природі, на синонім правдивого відображення дійсності, духовної чистоти людини, її самопізнання [8:20]. Дзеркало протягом цієї епохи набуло величезної естетичної, символічної і художньої

цінності в мистецтві, оскільки якнайкраще слугувало меті правдивого зображення людини та її оточення [11:25].

Подальший розвиток гносеологічних можливостей людини спричинено еволюцією “дзеркальних” механізмів пізнавального процесу (в Китаї, наприклад, будь-яка наукова праця осмислювалася в термінах відображення, а наукові трактати так і називалися – “дзеркало”: “всезагальне дзеркало, що допомагає в керуванні”, “дорогоцінне дзеркало правлячої династії”, крім того тлумачення світу у термінах дзеркала на Сході займає особливе місце та оточене релігійним вшануванням) [12:32].

Отже, значення дзеркальної парадигми є нескінченно багатоманітними в залежності від епохи та культурного контексту її застосування. Ці значення, однак, можна характеризувати в залежності від того, яку **функцію** вони виконують.

Досліджуючи образ дзеркала в художньому тексті, можна виділити такі його функції [13:45]:

1) **модальна функція** – дзеркало не лише корелює, співставляє світи, а й дозволяє дослідити роль та місце людини в них. Це є ідеалізованою аналогією предикативного вираження мови, потлумачення якої зумовлюється дзеркалами світів – справжнього та відображеного;

2) **семантична функція** – дзеркало семантизує мовні вирази згідно певного контексту;

3) **прагматична функція** дзеркала визначається як функція спостерігача, можливість побачити себе очима інших;

4) образ дзеркала як засіб спілкування має **комунікативну функцію** (або **семіотичну**), тобто виступає носієм інформації (прямим або опосередкованим);

5) пізнавальні значення дзеркала є **гносеологічними**. Так, М.М.Бахтін розглядав смислотворчі можливості образу дзеркала як *відображення людини та її самосприйняття* [14:56-98], та наголошував на психологічному аспекті дзеркального відображення як самосвідомості персонажа;

6) дзеркало в **аксіологічному** аспекті може відбивати і транслювати різноманітні цінності, виступати як власне цінність або антицінність. Ю.М.Лотман [15:76] тлумачив дзеркало як *механізм організації картини світу*, побудованої на принципі контрасту між різними світами [11:49].

Функціонування образу дзеркала в зазначених вище аспектах передбачає втілення таких **семіотичних потенцій дзеркальної парадигми** [13:13-14]:

- відображення як модель знака (особливо іконічного);
- відбиття як модель сприйняття;
- відображення може слугувати моделлю творчості – реалістичної або такої, що деформує дійсність (мотив кривого дзеркала);
- дзеркало як провідник у Задзеркалля, потойбічний світ;
- дзеркало як модель неправди, обману (цей аспект дзеркального відображення пов’язаний з тим, що саме відбиття є лише візуальним, а не матеріальним феноменом);
- образ дзеркала як втілення парадоксу схожості – зображення дорівнює оригіналу, але в той самий час і є відмінним від нього ($A=A$) та ($A\neq A$);
- дзеркало як засіб породження симетрії;
- дзеркало як модель вісника;
- відлуння і тінь (антивідображення) як кореляти дзеркального відбиття;
- відображення двох дзеркал одне в одному породжує нескінченність і моделює безкінечний регрес;
- криве дзеркало як модель гіперболи і літоти.

В художньому творі загальні семіотичні потенції дзеркальності можуть реалізуватися у декількох площинах.

У структурному відношенні дзеркальна парадигма втілюється у **поділі тексту на два полярні світи**, один з яких сприймається персонажами як чужа структура [14:67].

Ю.М.Лотман встановив таку текстову категорію дзеркала, в якій воно виступає як *засіб організації художнього твору*, а сам текст розглядається як поділ на живих і померлих, бідних і заможних персонажів [14:79], тобто з точки зору дихотомічних відносин.

У цьому відношенні художній текст являє собою систему світів, що відображаються один в одному і чия взаємодія є просторовою та часовою. **Просторова модель** дзеркальності будується на опозиції між внутрішнім світом персонажа та реальністю, що його оточує або представлена як гармонійна цілісність світів, в якій духовне і матеріальне, поверхня і дно відбивають одне одне.

Часова модель дзеркальної парадигми в художньому тексті утворюється завдяки опозиції світів та подій, що знаходяться у різних часових системах, причому часто таке протиставлення має місце у культурному аспекті, демонструючи не лише зміну часів, але й зміну культурних епох [13:98].

В художньому тексті цей поділ служить базисом для реалізації так званого **“принципу дзеркала”** – способу організації структури твору завдяки використанню образу дзеркала, що базується як на опозиції взаємно відбиваючих світів, так і на сприйнятті світу персонажем як такого, що протиставляється його особистому внутрішньому світові [14:69].

Використання в художньому тексті мотиву **двійництва** (та його варіацій – портрет, тінь, відлуння) в якості дзеркального відображення є ще одним можливим втіленням семіотичних потенцій дзеркала в тексті, *“The girl’s fiancé resembled her physically. I could see them as two miniatures hanging side by side on white wood panels”* (Greene, 92). В даному прикладі автор не лише порівнює зовнішність двох схожих закоханих, але й включає в опис ще один мотив дзеркального відображення – мотив **портрета**, “мініатюр”, що висять поряд на стіні.

Як вже зазначалося, **поліфункціональність** образу дзеркала є необхідною умовою **смыслопорождения** в художньому тексті, в якому дзеркальна парадигма може втілюватися завдяки таким її функціональним варіаціям:

- дзеркало як модель світосприйняття та опису світу. В оповіданні В.Вульф *“The Lady in the Looking-Glass”* крізь призму дзеркала представлені простір та дія твору, *“At once the looking-glass began to pour over her a light that seemed to fix her. Here was the woman herself”* (Woolf, 93). В даному прикладі дзеркало не лише відображує постать головної героїні, але й набуває здатності висвітлення її справжнього змісту, наповнення, водночас слугуючи і засобом “фіксації” цього персонажу в навколишньому світі;

- дзеркало як засіб одкровення, розкриття та викриття справжнього его, зривання масок, *“Everything dropped from her.... Here was the woman herself. She stood naked in that pitiless light. And there was nothing. Isabella was perfectly empty”* (Woolf, 93). В наведеному прикладі дзеркало відбиває опозицію фізичного і духовного світів героїні, яка, знявши покрови одягу перед дзеркалом, тим самим ніби оголює й душу, що є “абсолютно порожньою”.

- дзеркало як предмет, що слугує для відображення зовнішності людини та її внутрішнього світу, *“Looking-glass smashes, the image disappears, and the romantic figure... is there no longer, but only that shell of a person which is seen by other people”* (Woolf, 41). Фізичне тіло, що відображується у дзеркалі, в наведеному прикладі вважається лише “шкаралупою людини, яку бачать інші”, а власне дзеркало зберігає в собі “образ, романтичну постать” людини.

- дзеркало як модель сприйняття інших, *"As we face each other in omnibuses and underground railways we are looking into the mirror"* (Woolf, 41). Цей приклад демонструє відомий постулат, який стверджує, що людина пізнає й ідентифікує себе, вдивляючись в інших ніби у дзеркальне відображення самої себе.

Необхідно зазначити, що не лише власне дзеркало як матеріальний предмет, здатний відбивати навколишній світ, може вживатися в художньому тексті для відтворення дзеркальної парадигми. Так, в якості предметів та понять, здатних нести функціональне і смислове навантаження образу дзеркала, виступають такі:

1) **очі** як дзеркало душі людини. Опис очей як дзеркала душі пов'язаний із зображенням емоційного стану людини, її внутрішнього світу, *"But in his eyes, there glimmed a little triumph"* (Dahl, 61). *"Already he could see the anger and contempt in the woman's eyes"* (Dahl, 93). *"I noticed a flicker of irritation in his eyes"* (Dahl, 117). *"A soul looking out from the infinite depth of the human eye"* (Leacock, 180). В усіх наведених прикладах опис очей виконує відображальну функцію, притаманну дзеркальній поверхні: в очах можна побачити емоційний стан людини, її переживання – *"тріумф", "злість і презирство", "роздратування"* в ті моменти, коли *"душа визирає з безкінечної глибини людського ока"*;

2) **портрет** як дзеркальне відображення митця і людини, з якої малюють портрет, *"The portrait was quite alive"* (Dahl, 131). *"I had found the spell of the picture in an absolute life-likeness of expression"* (Poe, 61).

У відомому творі О.Уайльда *"Портрет Доріана Грея"* образ портрета-дзеркала набуває символічної здатності відбивати та вбирати в себе душу митця, *"...every portrait that is painted with feeling is a portrait of the artist, not of the sitter. It is rather the painter who, on the coloured canvas, reveals himself. The reason I will not exhibit this picture is that I am afraid that I have shown in it the secret of my own soul"* (PDG: 21).

Наведені приклади демонструють використання образу портрета-дзеркала, який вбирає в себе не лише відбиття зовнішності людини, але й здатний виявити риси характеру, настроїв та переживання як митця, так і людини, що позує для портрета, зберігати *"секрети душі"* та навіть перетворитися на двійника;

3) **спогади** людини як віддзеркалення та своєрідне відлуння її минулого, *"Memories of once constant and silent like a mirror reflecting – all hope, all loss"* (Walker, 450). В наведеному прикладі спогади виконують функцію ментального дзеркала і відбивають колишні *"сподівання та втрати"*, так само як і дзеркало відображає світ навколо;

4) зображення **поверхні** (зазвичай водної) також використовується як дзеркальний образ, *"The sea was still as glass"* (Hill, 179).

Отже, можна зробити **висновок**, що образ дзеркала є унікальним лінгвокультурним феноменом, який виступає універсальним засобом смислопородження завдяки своїй поліфункціональності та варіативності, що в свою чергу сприяє виникненню *"лабіринтів"* смислів і можливих світів.

Образ дзеркала як універсалія культури утворюється завдяки комплексному сприйняттю дзеркальної парадигми, причому визначальна роль належить візуальному враженню, що залежить від попереднього досвіду, уяви і т.д. Цей образ в більшій мірі тісно пов'язаний з предметами дійсності, ніж з категоріями смислу; він існує в людській свідомості як модель реального дзеркала, хоча і не збігається з ним, будучи заглибленим в асоціативні зв'язки.

На кожному історичному етапі розвитку людства акцентувалися різні аспекти функціонування дзеркала, однак незмінною залишалася його універсальна якість відбиття навколишнього світу і подій в ньому, а вже сам характер відображення набував численних міфологічних, символічних, аксіологічних та ін. інтерпретацій.

В художньому тексті дзеркальне відбиття виступає у якості **універсальної моделі** його структурування, протиставлення, співвіднесення та розрізнення духовного і матеріального, зовнішнього і внутрішнього, минулого, теперішнього та майбутнього, категоризації відношень між предметами, людьми та явищами завдяки втіленню різноманітних функцій. Образ дзеркала використовується не лише як художня деталь, але й як засіб розкриття внутрішнього стану людини, її душі, явищ свідомості, як межа між двома (або кількома) протилежними світами та вимірами.

Саме тому, у **подальших розвідках** ми маємо на меті продовжувати поглиблено вивчати образ дзеркала як лінгвокультурний феномен, категоризувати його функції в художніх англомовних творах, аналізувати механізми створення дзеркальної парадигми в тексті та встановити зв'язок між символічним, міфологічним та когнітивним аспектами цього багатогранного образу.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://www.idea.mosuzedu.ru/2005/projects/projects.html>. 2. *Апутьюнова Н.Д.* Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры // *Res Philologica*. Филологические исследования. М: Наука, 1990а. – С.71-78. 3. *Brandes M.P.* Stilistik der deutschen Sprache. – М.: Высшая школа, 1990. 4. *Логический анализ языка: Культурные концепты*. – М.: Наука, 1991. 5. *Лотман Ю.М.* Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера - история. – М.: Языки русской культуры, 1996. 6. *Материалисты Древней Греции*. – М.: Прогресс, 1961. 7. http://www.unk.org.ru/extra/results/show_tezis.asp.html. 8. *Гадамер Г.-Г.* Актуальность прекрасного / Пер. с нем. – М.: Искусство, 1991. 9. *Гуревич А.Я.* Категории средневековой культуры. – М.: Прогресс, 1972. – 247с. 10. *Михайлов А.В.* Время и безвременье в поэзии немецкого барокко Художественная культура западной Европы. – М: Прогресс, 1970 г. 11. *Горфункель А.Х.* Философия эпохи Возрождения. – М.: Прогресс, 1980. 12. *Завадская Е.В.* Эстетические проблемы живописи старого Китая. – М.: Просвещение, 1985. 13. *К семиотике зеркальности Зеркало. Семиотика зеркальности*. – Тарту, 1988. 14. *Бахтин М.М.* Проблемы творчества Достоевского. – М.: Прогресс, 1994. 15. *Лотман Ю.М.* Структура художественного текста. – М.: Просвещение, 1994.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Greene G.* The Invisible Japanese Gentlemen // *Modern Short Stories*. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – P.25-29. 2. *Woolf V.* A Haunted House and Other Short Stories. – L.: Harvest, 1982. – P. 87-93. 3. *Dahl, R.* You never know... – М.: Цитадель, 2001. – P.53-64. 4. *Leacock, S.* The Doctor and the Contraption // *Modern Short Stories*. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – P.118-126. 5. *Poe, E.A.* The Oval Portrait // *Poe, E.A. The Complete stories / With an introd. by John Seelyl.* – L.: Campball, 1992. – P.136-140. 6. *Walker, A.* The Child Who Favored Daughter // *The Norton Anthology of American Literature*, 4th Ed. – N.Y.: W.W. Norton, 1994. – P.10-16. 7. *Hill, S.* The Badness Within Him // *Modern Short Stories*. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – P.100-106.

ЮРЧЕНКО В.П.

Київський національний лінгвістичний університет

СПЕЦИФІКА ОБРАЗУ ПЕРСОНАЖІВ У ПОВОЄННІЙ ПРОЗІ XX СТОЛІТТЯ

(на матеріалі роману Анхель Марія де Лера “Останні прапори”)

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, збереженням інтересу до персонажів роману, а з іншого, дослідженням мовленнєвої поведінки мовців в емоційно-забарвлених соціально-побутових ситуаціях різного ступеня спланованості. **Метою дослідження** є засоби творення образу персонажа у повоєнній прозі другої половини XX століття шляхом вивчення його структурних, семантичних та стилістичних властивостей. **Об'єктом дослідження** є описи емоційного стану персонажів в іспанській повоєнній прозі другої половини XX століття. **Матеріалом дослідження** слугував роман Анхель Марія де Лера “Останні прапори”. **Наукова новизна** полягає в тому, що уперше здійснено комплексне дослідження лінгвостилістичних засобів створення образу персонажа у повоєнній прозі другої половини XX століття.

Іспанська література завжди вирізнялась внутрішнім духовним зв'язком із прогресивним суспільним рухом часу. Однак сам тип зв'язку, характер стосунків передового

мистецького пошуку і демократичних громадських сил не міг лишатися історично сталим [1:5-6]. Митці вдумувалися в минуле, аналізували факти історії, проти поставляли “вічну” Іспанію великих зразків культури – Іспанії свого часу, минуле – безрадісній сучасності. Всіх їх з’єднало спільне почуття незадоволеності дійсністю, протест проти буденності життя. Літературний процес поступово відроджується. Це виявилось, насамперед, в жанрі роману [2:8]. Літературна творчість Іспанії XX століття має свої специфічні риси: роман надзвичайно розширив свої тематичні обрії, збагатившись новими різноманітними прийомами словесного живопису світу і людини. Народна проста і без всяких прикрас мова, більш близька до політичної публіцистики, а ніж до тонкої психологічної прози. Письменники вважали, що: “в розповіді важливе те про що розповідається, а те як розповідається, і відповідно мова для романіста – інструмент, з-за допомогою якого він розкриває зміст твору, а ні в якому разі не об’єкт експерименту” [2:350]. У творах іспанських письменників другої половини XX століття встановлено спільні тенденції у структурно-композиційній організації портретів персонажів, що виявляються у створенні індивідуальних та групових, коли акцент падає на спільні ознаки зовнішності різних поколінь; статистичних та динамічних; розпорошених та компактних. В центрі романів розглядається іпостась однієї тієї ж людини, іспанського інтелігента, на долю якого похмурою тінню лягла громадянська війна, котра розколола націю; еміграція найкращих синів іспанського народу, франкіський режим. Творчість письменників другої половини XX століття – протест, інколи не поступається своєю силою й емоційністю; протест – в основі якого категорична та безкомпромісна неприязнь до франкізму; боротьба за національне визволення (яке трактується різними політичними силами по-різному) та протистояння іноземному загарбленню.

Романи другої половини XX ст. набули дещо іншого відтінку та започаткували нові напрямки в літературі. В перші десятиліття диктатури художники сприймали екзистенціалістську концепцію, де утверджували ідею абсурдності буття людини, для якої можливе, а їхню думку, тільки насильство і смерть, навколишнє середовище є причиною психічного болю людини. До іншого напрямку входили митці, які вважалися “поколінням без наставників” і являли собою заперечення всього того, що вони бачили навколо себе, при цьому пошук героя ледь намічався у романах (Заремба Т.Ф.).

Складна художня традиція примусила звернутися до літературного минулого і напрямок, що виник в результаті одержав назву “трементизм” (від ісп. *tremendo* – жахливий, страшний). У центрі твору змальована суворими реалістичними фарбами трагедія людської особистості, затиснутої у лещатах ворожого їй, знелюднілого середовища, де головні герої бурхливо реагують на несправедливість, на грубий утиск і насильство з боку суспільства. Широке полотно мадридського життя (Анхель Марія де Лера “Останні прапори”) котре підкреслює цілковиту бездуховність, майже первісну заземленість настроїв і уподобань тогочасного іспанського суспільства. Мадрид – ніби великий вулик, щільно заселений бджолами-людьми, які перебувають у постійному русі, зумовленому лише природними інстинктами:

“...a la gente no debe de preocuparle ni mucho ni poco lo que pueda pasar, pues anda por la calle o espera en las colas al igual de todos los días. La verdad es que después de casi tres años de bombardeos y de hamdre, es difícil que ya nadie se asomdre de nada en Madrid. Yo creo que la gente se ha resignado a todo con tal de poder encontrar alimentos” (De Lera A.M., p.83-84).

“ El pueblo no va a intervenir en esto, por fortuna. Al pueblo no le importa esta dispusta (про розбіжності між політичними партіями)” (De Lera A.M., p.85).

Звичайно, окрім байдужості ця війна породила й інші настрої серед народу. Дехто, маючи надію та велику силу волі, сповнений боєвої рішучості, залишившись один на один з небезпекою не були до кінця зламані, їх не вдалося поставити на коліна, і ніхто із них не жалкував про свій вибір – воювати далі [3] – *“¡No pasarán! ¡No pasarán! ¡No pasarán! Era el*

grito rabioso y estremecedor que surgió en las calles de Madrid cuando se vio abandonado y solo en un siete de noviembre. Ahora sonaba mucho más dramático, mucho más lúgubre, como única razón de quienes se encontraban perdidos en un seis de marzo” (De Lera A.M., p.79).

“В Европе тридцатых годов, взбудораженной и приниженной, трудно было дышать. Фашизм наступал и наступал безнаказанно. Каждое государство, да и каждый человек мечтал спастись в одиночку, спастись любой ценой, отмолчаться, откупиться. Годы чечевичной похлебки... И вот нашелся народ, который принял бой. Он не спас себя, не спас и Европы, но если для людей моего поколения остался смысл в словах “человеческое достоинство”, то благодаря Испании. Она стала воздухом, ею дышали ” [4:545], але була й інша сторона – люди, котрих війна довела до божевілля, котрі з побоюванням поглядали один на одного, прислуховувалися до того про що говорять, та з підозрою вели свій погляд, атмосфера занепокоєння, невпевненості та страху перед майбутнім нависла над їхніми головами. Та, які почуття могли виникнути в мадридців коли: “...del color ceniceinto del aire en aquella mañana de marzo” (De Lera A.M., p.65).

“La Puerta del Sol continuaba siendo el corazón de la gran ciudad, si bien pareciera ahora cansado, con latidos más débiles al cabo de una larga agonía que duraba ya casi tres años” (De Lera A.M., p.66).

Увесь цей страх, занепокоєння, невпевненість, відчуття смерті породив народну депресію. Люди ніби розчинилися в ній і нічого іншого не бачать: над людьми нависло горе – всі вони були *“fatigados, agotados, aplastados de desesperación y de desvelos*” (De Lera A.M., p.99).

Просто всім їм, так само як і іншим, *“es que estan ya hartos de pasarse las noches en las colas para no perderse mañana lo poco que puedan dar, si es que dan algo, seguramente leche en polvo*” (De Lera A.M., p.100).

Через життя роману читач має змогу здійснити екскурс у Іспанію ХХ століття, познайомитися з життям, особливостями побуту та звичками мешканців Мадрида, неповторною манерою їхнього мовлення, що вплинуло на формування творчої манери письменника, його світогляду та дозволило створити як найреалістичніші та правдиві художні образи.

Комплексний лінгвістичний аналіз художнього тексту полягає у проведенні об’ємно-прагматичного членування тексту і аналізі авторського і персонажного сегментів. Дана процедура дозволяє виявити лінгвостилістичні маркери подвійного статусу художнього тексту, констатувати наявність певних особливостей у структурно-семантичній і мовностилістичній організації художнього тексту.

До **структурно-семантичних** особливостей організації художнього тексту належать компоненти, що виділяються в процесі об’ємно-прагматичного членування, на розбудову яких впливають особливості спонтанного діалогу та дійова функція художнього діалогу. Художній діалог, організований прагматичними компонентами мовленнєвої діяльності, слугує експресивною формою естетичного впливу на свідомість і читача, і глядача. Діалог розвиває дію, інформує про зовнішні обставини, мотиви і причини тієї чи іншої поведінки дійових осіб і тим самим характеризує героїв роману. Діалог повинен нести таку інформацію з-за допомоги якої можна було б побачити реальну людину, особистість, її власний інтелектуальний та емоційний світ, місце і роль у сюжетному розвитку подій роману [5].

Художній діалог має одне тематичне ядро де кожний із учасників може вкладати в неї новий зміст, але не виходити за її межі. Бажано щоб кожне вживання стилістично різнорідних мовних одиниць було вмотивованим і виправданим сюжетним розвитком, характерами героїв. За таких умов діалог сприятиме створенню цілісного образу персонажа.

У романі персонажі контактують між собою так само, як у повсякденному житті спілкуються партнери. Але на відміну від них дійові особи роману виражають іншу комунікацію, яка є художньою вигадкою письменника.

Виразність художнього діалогу в тексті досягається у комплексі мовностилістичних, лексико-семантичних та лінгвопрагматичних засобів.

До **мовностилістичних** засобів відносяться:

Повтор, найбільш поширена стилістична фігура, яка виконує різні функції: акцентує увагу співрозмовників, наголошує на важливих смислових моментах повідомлення; з'ясовує достовірність отриманої інформації; створює експресивну форму заперечення-відповіді; слугує експресивною реакцією на отриману інформацію; конкретизує смисл запитання; виступає експресивною формою подиву; продовжує тематику розмови, підтверджуючи той факт, що попередня репліка персонажа знайшла відгук у співрозмовника; дозволяє змінити смисловий акцент розмови: (“...*¡Los rojos! ¡Los rojos !* (De Lera A.M., p.133). “*Es un desbarajuste, ¿sabes?, un desbarajuste*” (De Lera A.M., p.108)).

Інтенсифікація побутової лексики, лексики котра притаманна Іспанії: “*¿Trabajar un cabo de la guardia civil, el aperador del cacique u un matasanos podrido de dinero?*” (De Lera A.M., p.117). “*¡Soltar la herramienta!*” (De Lera A.M., p.118), використання цього засобу створює яскраву конкретизацію зображення художнього простору; **гіперболічні конструкції**: “*El nerviosismo de los soldados, la noche, el camión... Sintió un escalofrío por la espalda, pero hizo un esfuerzo para dominarse y no perder la serenidad*” (De Lera A.M., p.104), які передають манеру світосприйняття людини в суспільстві.

До **лексико-семантичних** засобів художньої виразності належать: **лексичні одиниці** для передачі найвищого ступеня переживань, результату тривалого процесу: “*Peor que esto no puede ser ...A algunas tal vez les aguarde lo peor todavía*” (De Lera A.M., p.101);

Лексичні одиниці на позначення одягу персонажів, що розкривають біографічні моменти їхнього життя: “*Estaba sentada en el bordillo de la acera, arrebujada en una manta. A partir de ella se iniciaba una hilera de botes y otros cacharros, interrumpida más allá por otros bultos de personas acurrucadas*” (De Lera A.M., p.100); **Оригінальні порівняння**: “*Tenía cuello de toro y brazos y piernas como ramas de olivo*” (De Lera A.M., p.113); “*no corría ni el más leve sopro de viento y el calor se agarraba cosquileante y molesto, igual que una nube de mosquitos*” (De Lera A.M., p.115); “*Eran don Marcos, el médico, con gafas y el pelo casi blanco, y Míngues, el antiguo cabo de la guardia civil, cetrino y duro...*” (De Lera A.M., p.116) – з яскраво вираженим забарвленням.

До **лінгвопрагматичних** засобів створення експресивності мовлення персонажів належать: **мовленнєві стимули**, на які по-різному реагують персонажі, що зумовлює подальший розвиток діалогу: “– *Hay muchos panchovillas por ahí contestó irónicamente Cubas, añadiendo: Así que tú eres de esos que se dedica a robar y a matar en la retaguardia, ¿no? –Oye – dijo, acercándose más a él- La retaguardia es un frente también y hay que limpiarla de los enemigos de la revolución. –¿Sí?Entonces, ¿por qué no te matan a ti?*” (De Lera A.M., p.116-117).

Оповідні фрагменти у мовленні персонажів, які у динамічній формі повідомляють про події, не подані у творі, слугуючи таким чином засобом ретроспекції біографії дійових осіб: “*Me llamo Julio Cubas y no hay otro que se llame así por todo este campo. Ya lo sabes. Y otra cosa. Aquí se hizo justicia, tal como debía hacerse. Sólo don Vicente Úbeda, el cacique, quiso demostrar algo el 18 de julio y disparó desde el balcón del casino a la gente que corría a rodear el cuartel, antes de que los guardias saliesen para concentrarse donde se lo habían mandado. Se cogió a don Vicente y se le fusiló en esta misma plaza y de día*” (De Lera A.M., p.119).

Непрямі висловлювання, які у прихованій формі повідомляють про почуття героїв: “*Faltan güevos – y se echó a reír provocativamente*” (De Lera A.M., p.117); “*Se miraron frente a frente los dos hombres durante unos segundos*” (De Lera A.M., p.117).

Висновки та подальші перспективи. Отже, основним результатом дослідження є розроблення комплексного підходу до функціонального аналізу прози, що може використовуватися у вивченні й інтерпретації художніх творів. Лінгвостилістичний аналіз роману “Останні прапори” де Лера здійснений на основі об’ємно-прагматичного членування тексту, дозволяє констатувати наявність певних особливостей у структурно-семантичній і мовностилістичній організації роману, які стають лінгвістичними маркерами його подвійного статусу. До структурно-семантичних особливостей організації художнього тексту належать компоненти, що виділяються за допомогою процедур об’ємно-прагматичного членування, на розбудову яких впливають особливості спонтанного діалогу та дійова функція художнього діалогу [6].

У кожній частині сюжету домінантний стилістичний прийом, що є “двигуном” розвитку подій, а тому відіграє провідну роль у характеристиці героїв, що формує лейтмотив художнього образу. Виразність і динамічність художнього тексту досягається використанням максимально експресивних мовностилістичних, лексико-семантичних і лінгвопрагматичних одиниць, які в повному обсязі виражають авторський задум, створюють характерний фізичний і психологічний портрет персонажів, відображають повну і цілісну картину того періоду і збереженням інтересу до персонажів роману з одного боку, а з іншого, дослідженням мовленнєвої поведінки мовців в емоційно-забарвлених соціально-побутових ситуаціях різного ступеня спланованості.

Майбутня робота має подальші перспективи наукового розвитку. Дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у курсах з практики мовлення (навчання діалогічного і монологічного мовлення, інтерпретації художнього тексту), письмового перекладу, стилістики, літературознавства, історії літератури, лінгвістики тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бохун Н.В.* Мовностилістичні особливості створення портрета персонажа в іспанській художній літературі XIX-XX століть/ Автреф. Дисс. ...канд. філол. наук. – К., 2007. 2. *Martinez J.M. Cachero.* La novela española entre 1936 y 1980. – Madrid, 1980. 3. *Пастух С.М.* Югославський “воєнний роман” 70-80рр. XXст.: засоби моделювання та парадигма історичної пам’яті/ Автреф. Дисс. ...канд. філол. наук. – К., 2007. 4. *Эренбург И.* Люди, годы, жизнь. “Советский писатель”. – М., 1963. 5. *Мостова Н.А.* Лінгвостилістичні засоби створення художнього образу персонажа у драматургічному тексті (на матеріалі п’єс М.Паньоля “*Marquis*”, “*Fanny*”, “*Cesar*”) //60р. ЮНЕСКО: погляд у майбутнє. Тези доповідей. Наук. конф 22-23 лютого/Київський національний університет. – К., 2006. – С.41-43. 6. *Рижкова В.В.* Реалізація категорії інтертекстуальності в американському художньому тексті XIX-XX ст./Автреф. Дисс. ...канд. філол. наук. – Харків, 2004.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *De Lera A.M.* Las últimas banderas.- Barcelona (España): Planeta, 1967.

ДОВІДНИКИ, СЛОВНИКИ

1. *Заремба Т.Ф.* “Особливі прикмети” часу. Посібник –хрестоматія з іспанської літератури XX ст. доби пост франкізму. – К., 2005. – С.8-16.

ЯКОВЕНКО О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЛОВОСКЛАДАННЯ ЯК ЗАСІБ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

(на матеріалі італомовних економічних термінів)

Термін як одиниця мови підпорядкований фонетичним і граматичним законам визначеної мови. Отже, структурно-семантичні особливості термінологічних одиниць італійської економічної мови проявляються у сфері термінотворення, яке проходить за загальними законами мови двома основними шляхами: через використання внутрішніх ресурсів мови та через запозичення.

Актуальність теми дослідження обумовлено тим, що на сучасному етапі свого функціонування італійська мова характеризується виникненням великої кількості нових слів,

що утворюються в результаті дії нових тенденцій у різних сферах життя людини, зокрема у сфері економіки. Одним з найпоширеніших та найпродуктивніших способів словотвору в італійській мові на сучасному етапі на думку італійських лінгвістів Мауріціо Дардано та П'єтро Тріфоне є словоскладання [1; 2]. Результатом дії цього способу словотвору є нові найменування, що утворюються сполученням двох чи більше повнозначних одиниць, про конкретний зміст яких дізнаємося через встановлення відношень між знаками, що сполучаються в межах одного слова.

Отже, **об'єктом** дослідження є словоскладання як складова процесу термінотворення.

Особливості творення італійських економічних термінів-комполітів є **предметом** нашого дослідження.

Метою дослідження є виявлення основних характеристик процесу словоскладання в італомовній економічній терміносистемі, визначення найпродуктивніших структурних типів та словотворчих формантів.

Комполіти як особливий тип лінгвістичного знака представлені у лексичних системах типологічно різних мов, що є виявом дії закону семантичної компресії синтаксичних одиниць. Одним із центральних питань комполітів визначеної термінології є проблема ідентифікації складного слова, спричинена як аналітичним характером італійської мови, так і різними підходами до вивчення самого складного слова. Складні терміни утворюються синтаксико-морфологічним способом. Вважаємо слушною думку Г.С.Чинчлея [3: 9], який підкреслює, що процес номінації характеризується як основоскладанням, так і складанням лексем, в результаті чого з'являються дискретні одиниці – аналітичні та синтаксичні комполіти, об'єкт аналітичної і синтаксичної деривації. Кожна окрема модель похідних, що створюється методом словоскладання, має визначений тип логічних зв'язків між компонентами [4:573].

Для кожної моделі складного слова лінгвісти постулюють певний тип логічних зв'язків між його компонентами. О.С.Кубрякова, визначаючи важливість найпростіших логічних операцій при створенні комполіта, виділяє наступні мисленнєві операції [5:18]: ототожнення одного предмета з іншим, порівняння, родо-видову класифікацію, яка, за нашими дослідженнями властива більшості складних слів економічної лексики. Конкретне змістовне завдання, суть якого полягає у передачі великої кількості інформації у стислому вигляді, впливає на вибір згаданого прийому словотвору як найбільш адекватного засобу виконання поставленої мети.

Аналізуючи функції компонентів комполіта, виділяють “план складного слова”, що являє собою словотвірну модель - тип, який є зразком для утворення слів. Як перший, так і другий компонент є важливими у лексичному плані. Лексичне значення нового складного слова є переважно взаємодією змістів вихідних одиниць та словотвірного значення, що являє собою формально виражене значення семантичних розрядів та категорій. Слід зазначити, що до лексичного значення наближається словотвірне значення – “узагальнена категорійна семантика словотворчого форманта, зміст, що відрізняє значення похідного слова від семантики твірного” [6:565]. Близькість зазначених типів мовного значення, як зазначає О.С.Кубрякова [7; 86] при дослідженні ознак словотвірного значення, ґрунтується на основі конкретності та зв'язків з предметним світом.

Утворення складних слів супроводжується додатковою семантичною деривацією, що робить проблему значення комполітів особливо актуальною. В результаті дослідження ми виявили, що при утворенні складних неологізмів італійської економічної лексики досить часто має місце метафоричне переосмислення одного з компонентів слова: *casa-madre* - 1) головне підприємство; 2) материнська компанія; *impresa figlia* – дочірнє підприємство; “*obbligazioni spazzatura*” - "викидні облігації" - високодохідні облігації корпорації з кредитним рейтингом нижче інвестиційного рівня. На відміну від головної властивості, якою

володіє більшість складних слів, метафорично переосмислений компонент не вказує на клас понять, до яких належать названі складним словом вузькі поняття, а називає предмети, явища, процеси, на основі подібності до яких виникають згадані складні слова. Перші компоненти складних слів даного виду вказують на ту сферу діяльності людини, до якої належить предмет, явище чи процес, названий складним словом.

Спираючись на класифікацію Марчелло Сенсіні [4:572-579] ми виділяємо типи складних слів, в залежності від виду відносин, що встановлюються між компонентами складного слова. Отже, лексичні неологізми італійської економічної термінології, що утворено шляхом словоскладання становлять 183 терміноодиниці та поділяються на наступні типи:

1. Власне **складні слова**, тобто складні слова, утворені з простих основ. Ця група економічних термінів складає 32 одиниці. В залежності від того, до яких частин мови належать їхні компоненти, ці терміни поділяються на наступні моделі:

Іменник + Іменник, за цією моделлю утворено 15 економічних термінів, наприклад: *acquisto-vendita*, *capogruppo*. Особливою продуктивністю відрізняються лексеми **minus** та **plus** у творенні економічних термінів складних слів: *minusvalenza*, *minusvalore*, *pluslavoro*, *plusprodotto*, *plusvalenza*, *plusvalore*.

Прислівник + Іменник, за цією моделлю утворено 15 економічних термінів, наприклад: *dopoborsa*. Найбільша кількість власне складних слів, утворених за даною моделлю, має у своєму складі прислівник **quasi**. Наприклад: *quasi-contratto*, *quasi-moneta*, *quasimonopolio*, *quasimonopolista*, *quasi-prestito*, *quasi-rendita*, *quasi-società*, *quasi-socio*, *quasi-svalutazione*. Відрізняються продуктивністю також і прислівники **bene**: *bene capitale*, *benefondi*; **dopo**: *dopoborsa*, *dopolistino*, *dopovendita*.

Прикметник + Іменник, за цією моделлю утворено 1 економічний термін: *liberoscambio*.

Прийменник + Іменник, за цією моделлю утворено 1 економічний термін: *ammanco* < *dalla locuzione a manco*.

Складні слова цієї групи є субординативними композитами, тобто їхні складові частини структурно і семантично взаємозалежні: *banca-assicurazione*, *estratto-conto*; а також координативними композитами, один з компонентів яких не має переваги над іншим, обидва компоненти і структурно, і семантично до якоїсь міри незалежні: *moneta-merce*, *paese-creditore*. Семантика композиту базується на відносинах між його ономасіологічною базою та атрибутивом. Для досліджуваної термінології найбільш характерними є класифікаційно-деталізуючі та дескриптивні компоненти.

2. “**слова-фрази**”, тобто лексикалізовані синтаксичні утворення. Цей тип економічних термінів-неологізмів представлений в італійській мові 73 термінологічними новоутвореннями: *corso denaro*, *borsa merci*, *borsa valori*. Даний спосіб є дуже продуктивним у творенні економічних термінів, завдяки синтетичності і ефективності. Утворення подібних термінологічних одиниць може бути даниною сучасній тенденції до безприйменникового вживання іменника у функції означення.

Найпродуктивнішими формантами у творенні складних економічних термінів цієї групи є наступні: **aliquota**: *aliquota zero*, *aliquota base*; **banca**: *banca agente*, *banca-assicurazione*, *banca capofila*; **borsa**: *borsa merci*, *borsa valori*; **cambio**: *cambio ceque*, *cambio denaro*, *cambio lettera*; **capo**: *capo consorzio*, *capo contabile*; **corso**: *corso denaro*; **costo**: *costo-efficaccia*; **fondo**: *fondo imposta*; **impresa**: *impresa figlia*; **inflazione**: *inflazione attesa*; **libro**: *libro-giornale*; **moneta**: *moneta-deposito*; **obbligazione**: *obbligazione baby*; **paese**: *paese-debitore*; **prezzo**: *prezzo base*; **quota**: *quota-capitale*; **riserve**: *riserve-premi*; **scorta**: *scorta-cuscinetto*; **società**: *società-bersaglio*; **tasso**: *tasso denaro*; **valore**: *valore capitale*. Отже, ми бачимо, що

найпоширенішими словотворчими формантами цієї групи є економічні терміни, що позначають категоріальні поняття сфери економіки.

3.Складно-похідні слова, тобто складні слова, утворені за допомогою префіксоїдів і суфіксоїдів.

Для вираження найновіших понять сучасна науково-технічна термінологія звертається до лексичного матеріалу стародавніх мов – латини та грецької. Слова та словоелементи цих мертвих мов моносемічні, позбавлені експресивності, що робить їх зручним матеріалом для терміноутворення. Терміноелемент – словотворчий елемент грецького чи латинського походження, що вживається переважно в термінології, що виділяється в слові як елемент дериваційного процесу. Розповсюдженню терміноелементів сприяє їх міжнародний характер. Звернення до інтернаціоналізмів пояснюється різноманітністю багатомовної інформатії, необхідної для сучасного фахівця економічної сфери.

Отже, як показало дослідження, складні терміни італійської економічної термінології також представлені конфіксальними утвореннями [8].

“Префіксоїдами називають здебільшого форманти греко-латинського походження, які, на відміну від префіксів, мають семантичну та синтаксичну автономію” [9:66]. Зазвичай вони займають перед словом, до якого відносяться, хоча відомі випадки коливання. Порівняймо: *bancogiro* < *banco* + *-giro* – безготівковий розрахунок; банківський переказ; *giroconto* < *giro* + *conto* – переказ з рахунку на рахунок, безготівковий розрахунок; рахунок жиро; *girofondo* – операція по переведенню фондів з одного банку в інший банк (банк призначення).

Вслід за італійськими лінгвістами [4; 10; 11; 8], ми відносимо ці форманти до компонентів складних слів, а не до префіксів чи коренів як роблять деякі вітчизняні дослідники [9:67; 12]. Суфіксоїдами називають форманти греко-латинського походження, які мають семантичну та синтаксичну автономію, що вживаються як регулярні словотвірні компоненти, перетворюючись на афіксоїди – мовні одиниці перехідного типу з ознаками коренів і формантів, які повторюються в тих самих значеннях у багатьох словах [12; 13:357; 9:92].

Переважна більшість суфіксоїдів та префіксоїдів є елементами грецького походження: *auto-*, *-crazia*, *ergo-* *-ergo*, *etero-*, *fisio-*, *-gramma*, *iso-*, *macro-* *-macro*, *meso-*, *metro-* *-metro*, *micro-*, *mono-*, *neo-*, *-nomia*, *oligo-*, *-opsonio*, *-polio*, *tele-*, *xeno-* *-xeno*; та латинського: *-colo*, *duo-*, *multi-*, *mini-* та *deci-*. Конфікси *agri-*, *capo-*, *euro-*, *giro-* *-giro*, *porta-* також використовуються для творення економічних термінів-комполітів.

Група економічних термінів, утворених за допомогою префіксоїдів і суфіксоїдів нараховує 59 термінологічних одиниць, наприклад: *giroconto* < *giro-* + *conto* – переказ з рахунку на рахунок, безготівковий розрахунок; рахунок жиро; *multiproprietà* < *multi-* + *proprietà* – мультівласність: форма володіння нерухомим майном, при якій цією нерухомістю можуть користуватися й володіти по черзі кілька осіб, кожний – впродовж чітко визначеного періоду часу. Слід зазначити, що у порівнянні з префіксоїдами, суфіксоїди є менш продуктивними, що пояснюється вузькоспеціалізованою сферою вжитку й слабким семантичним розвитком суфіксоїдних морфем.

Аналіз італійських економічних термінів – складних слів вказує на існування такого явища як “**книжне чи культурне словоскладання**”, суть якого полягає в складанні основ слів, запозичених із грецької чи класичної латинської мов, які самостійно не існують у мові [9: 92], тобто відбувається досить цікаве явище – творення економічних термінів-неологізмів способом поєднання префіксоїдів із суфіксоїдами. Це явище є досить новим і продуктивним. Всі економічні терміни, створені у даний спосіб, містять у своєму складі наступні конфіксоїди та префіксоїди: **-CRAZIA** < gr. *-kratia* / *-krateia*”; **DUO-** < lat. *duo-* < *duo*”; **ERGO-** **-ERGO** < gr. *ergo-* < *ergon* “*lavoro, relativo al lavoro*”; **ETERO-** < gr. *hetero-* < *heteros* “*altro, diverso*”; **FISIO-** < gr. *phusio-* < *phusis*”; **MONO-** < gr. *mono-* < *monos* “*unico*”; **-NOMIA**

< gr. *-nomia* < *nemo* “io amministro”. 1. *Governo, modo di amministrare, controllare*. 2. *Distribuzione sistematica, studio dell'insieme di regole che governano una struttura, un sistema, una disciplina*”; **OLIGO**- < gr. *oligo-* < *oligos* “poco”; **OMEО**- < gr. *homoio-* < *homoios* “simile, uguale”; **-OPSONIO** – < gr. *opsonion* “provvista di viveri”; **-POLIO** < gr. *-polion* < *poleo* “io vendo”.

Цікавим фактом є те, що всі 10 термінів, утворених у цей спосіб, було створено у другій половині ХХ століття, а саме: *duopolio* < comp. *duo-* + *-polio* - дуополія (ринкова ситуація, коли існує тільки два продавці певного виду товару), 1956; *duopsonio* < comp. *duo-* + *-opsonio* - дуопсонія – (ринкова ситуація, коли існує тільки два покупці певного виду товару), 1974; *ergonomia* < *ergo-* + *-nomia* – ергономіка, 1965; *eteropsonio* < *etero-* + *-opsonio* – гетеропсонія, 1958; *fisiocrazia* < fr. *physiocratie* < *physio-* “фісіо-“ + *-cratie* “-crazia” – фізіократія, 1803; *monopsonio* < *mono-* + *-opsonio* – монопсонія (монополія одного покупця), 1958; *oligopolio* < *oligo-* + *-polio* – олігополія (ринкова ситуація з обмеженою кількістю крупних підприємств), 1958; *oligopsonio* < *oligo-* + *-opsonio* – олігопсонія (ринкова ситуація, при якій обмеженій кількості покупців протиставляється велика кількість продавців), 1958; *omeopolio* - омеополія – ринкова ситуація, при якій існує конкуренція між рівними продавцями, 1958; *omeopsonio* – омеопсонія – ринкова ситуація, при якій існує конкуренція між кількома покупцями, 1958.

Висновок. Внаслідок проведеного дослідження на структурно-семантичному рівні та використовуючи статистичні результати, ми дійшли наступних висновків щодо словоскладання як способу поповнення італійської економічної термінології: 1.лексичні значення складних економічних термінів італійської мови, які являють собою сукупність багатьох компонентів (предметно-логічного, синтагматичного, парадигматичного, прагматичного, емотивно-конотативного та сигматичного), є результатом і основою відображення об'єктивної реальності у людській свідомості. Творення композитів досліджуваної терміносистеми супроводжується семантичною деривацією, досить часто це призводить до метафоричного переосмислення одного чи обох компонентів складного слова; 2.композити італійської економічної термінології мають суто італійський характер – їх утворення є проявом загального процесу семантичної конденсації термінолексики; 3.дослідження італійських економічних термінів – складних слів в плані їхньої словотворчої будови показало, що найпродуктивнішим структурним типом є поєднання двох іменників – 51%; утворення із префіксоїдами та суфіксоїдами посідають друге місце і становлять 40%; наступним типом за продуктивністю є поєднання прислівника та іменника – 9% всіх економічних термінів, утворених способом словоскладання; 4.найпродуктивнішими словотворчими формантами виступають наступні: *aliquota, banca, borsa, cambio, capo, corso, costo, fondo, impresa, inflazione, libro, moneta, obbligazione, paese, prezzo, quota, reserve, scrota, società, tasso, valore, minus, plus, quasi*; 5.що стосується складних слів, утворених за допомогою префіксоїдів та суфіксоїдів, то внаслідок проведеного дослідження і використовуючи дані статистики ми можемо стверджувати, що найпродуктивнішими префіксоїдами, що беруть участь у творенні італійських економічних термінів виступають префіксоїди *auto-* (22%) та *euro-* (15,25%), префіксоїди *neo-* (6.8%), *tele-* (6.8%), *xeno-* (8.5%), *multi-* (5%) та суфіксоїд *-giro* (6.8%) виявляють середню продуктивність. Частка інших конфіксів, таких як: *agri-, capo-, -crazia, deci-, -gramma, iso-, macro-, meso-, metro-, micro-, mini-, porta-, multi-* складає 30% від загальної кількості італійських економічних термінів складно-похідних слів; 6.для італійської економічної термінології характерним є досить новий і відносно продуктивний тип творення складних термінів – “книжне чи культурне словоскладання”, який полягає у поєднанні конфіксоїдів із префіксоїдами. У цей спосіб утворено 5.5% складних слів досліджуваної термінології у 60-х роках ХХ сторіччя.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані в процесі подальшого вивчення процесів розвитку італійської економічної терміносистеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Dardano M., Trifone P.* La lingua italiana. – Bologna, 1996. 2. *Dardano M., Trifone P.* La nuova grammatica della lingua italiana. – Bologna: Zanichelli, 1997. 3. *Чинчлей Г.С.* Очерки по деривации в современном французском языке. – Кишинев: Штиинца, 1991. 4. *Sensini M.* La grammatica della lingua italiana. – Milano: Editore Arnoldo Mondadori S.p.A., 1997. 5. *Кубрякова Е.С.* Словообразование как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики // Теоретические основы словообразования и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск: ПГПИИЯ. – 1988. – С.3-23. 6. *Селиванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. 7. *Кубрякова Е.С.* Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Издательство “Наука”, 1981. 8. *De Mauro Tullio, Marco Mancini.* Dizionario Etimologico. – Milano: Garzanti, 2000. 9. *Мариненко П.І.* Лексичні новотвори в сучасній іспанській мові: структурний та семантичний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. – К., 2006: іл.–Бібліогр. – С.184-277. 10. *Adamo G., Valle V.D.* Neologismi quotidiani. Un dizionario a cavallo del millennio. – Roma: Leo S. Olschki Editore, 2003. 11. *Adamo G., Valle V.D.* 2006 Parole nuove. Un dizionario di neologismi dai giornali. – Milano: Sperling & Kupfer Editori, 2005. 12. *Думбрэвяну И.М.* Словообразовательные процессы и тенденции в романской именной системе: Дис. ... доктора филолог. наук: 10.02.05. – Кишинев, 1988. 13. *Янко-Триницкая Н.А.* Словообразование в современном русском языке. – М.: Индрик, 2001.

АВРАМЕНКО О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРЕЙМ ЯК ЗАСІБ КОГЕЗІЇ ДИСКУРСУ

Актуальність статті зумовлена підвищенням інтересом до комплексного вивчення одиниць мови та мовлення в аспекті лінгвокогнітології та лінгвокомунікації.

У сучасній лінгвістиці неодноразово зазначалося, що фреймовий та дискурсивний компоненти аналізу текстового матеріалу є спільним і нерозподільним аналітичним явищем. У цьому контексті фреймова організація дискурсу набуває більшої значущості (М.Полужин, О.Харченко, Е.Скороходько), оскільки фреймовий підхід забезпечує всебічну когезію дискурсу. Така теза обґрунтовується декількома факторами. Відтак, аналіз фрейму передбачає соціально-психологічні та культурно обумовлені кореляції; фрейм, будучи набором слів, кожне з яких означає частину концептуального цілого, розкриває індивідуальні авторські номінації у дискурсі і збагачує його, на базі фреймової семантики реалізується конкретна дискурсна прагматика. Ситуативні фрейми вербального спілкування мають індексальні значення, які спираються на певні культурні знання.

На думку Єлізарової Г.В. [1:92], культурно обумовлені фрейми є “контейнерами”, в яких зберігається суспільна інформація та повідомлення, а дискурс як аспект спілкування, яке базується на знаннях культури, через фрейми використовується для розкодування цього повідомлення. Єлізарова Г.В. вважає, що такі фрейми стосуються двох аспектів дискурсу – структури та змісту (наповнення). Структурні фрейми залежать від певного набору культурних параметрів, найголовнішим з яких є параметр – черговість. Відрізки індивідуальних реплік у діалозі відносно стислі, а їх закінчення вимагає підведення підсумку і вираження задоволення з приводу того, що діалог відбувся. Однак, у таких “простих” фреймах можна прослідкувати індексально представлені цінності автономності та незалежності особистості та пов’язане з ним прагнення уникнути конфронтації. Фрейми, що стосуються змісту дискурсу мають тематичний параметр втілення. Як приклад, Єлізарова Г.В. наводить теми, які за культурними принципами не можна обговорювати. В англомовному дискурсі такими темами виступають заробітна платня, віросповідання, політика та ін. Стосовно культурологічно обумовленої природи фрейму інший дослідник В.З.Дем’янков [2:309-323] відмічає, що фрейм має так звану конвенційну природу і тому завдяки фрейму конкретизуються типові / нетипові показники у певній культурі.

Жаботинська С.О. [3], у свою чергу, виділяє чотири типи фреймів. У драматургічному дискурсі ці типи присутні так само як і в художньому тексті. За О.М.Кагановською [4:15-16],

існують такі типи фреймів: *предметно-центральный*, який являє собою об'єднання декількох предикатів в суб'єкті, у центрі уваги суб'єкта стоїть подія чи вчинок персонажа, які характеризують дію та відтворюють її цілісність; *акціональний*, що об'єднує декілька предметних сутностей і реалізується з урахуванням дії, спричиненої одним із персонажів; *ієрархічний*, що об'єднує декілька предметів, які пов'язуються подвійними відносинами: частина – ціле та вид – рід; *асоціативний*, який демонструє встановлення подібності між двома предметами (вчинками, характеристиками персонажів драматургічного дискурсу). Фрейми моделюють стереотипні ситуації через сітку вузлів та зв'язки між ними, де вузол – це певний концепт або поняття. Фрейм як структура даних про представлення стереотипної ситуації містить інформацію про те: як користуватися фреймом; що викликає його виконання; що зробити, якщо очікуване не справдилося.

Фреймовий аналіз базується на наступних рівнях когнітивних структур тексту (термін М.Мінського) – поверхневих рівнів і нижніх-термінальних рівнів: рівень поверхнево-синтаксичний включає розгляд синтаксичної предикативно-актантної структури, зв'язків; рівень поверхнево-семантичний включає значення слів, відношення між актантами, сірконстантами та предикатом; тематичний (тема, портрет, оточення); оповідний/нарративний. Наративна схема являє собою загальні моделі сюжетів, фокус уваги читача. Тут розділяються динамічні та статичні фрейми. Динамічні фрейми відображають перебіг подій, що передають стандартні типові ситуації, сценарії, набір сцен, дій, планів, що встановлюють логічні зв'язки причин і наслідків між ними. Статичні фрейми передають стан перебігу подій.

Нижньо-термінальний рівень фреймових утворень реалізується у вигляді сітки вузлів, де вузол – це певний концепт або поняття, якщо воно конкретне чи явне, тоді це термінал, в який можна ввести ряд понять. Різні фрейми можуть використовувати ті самі термінали. В основі розуміння реальної ситуації лежить вибір фрейма, котрий містить термінал, відповідно до актуалізованих концептів. У процесі сприйняття ситуації ключові слова викликають в пам'яті окремі концепти або їх сукупність, встановлюються зв'язки між ними, та по мірі заповнення терміналів активізується певний фрейм.

У сучасній когнітивній лінгвістиці компонентом мережі зв'язків верхніх рівнів фрейму як мисленнєвого аналога певної ситуації виступає слот, а вузлом мережі зв'язків асоціативно-термінальної частини фрейму є його термінал.

Жаботинська С.О. [3] виділяє універсальний предметно-центричний фрейм, що містить слоти ТАКИЙ (розкриває фізичні/духовні характеристики суб'єкту дії), ДЕХТО (номінує персонажів, передає їх діяльність у дискурсі), ДЕЩО РОБИТЬ (передає інформацію про подію), ТУТ (локалізує події в межах просторової ситуації), ЗАРАЗ (локалізує події в межах часової ситуації). Виходячи з запропонованої моделі С.О.Жаботинської, будемо предметно-центричний фрейм, який найкоректніше відповідає цьому дослідженню:

ХТОСЬ – агент, номінує суб'єкти, що відносяться до поняття, яке розглядається у фреймі.

ХТОСЬ ТАКИЙ – передає фізичні та духовні характеристики елементів слоту ХТОСЬ.

ЩОСЬ РОБИТЬ – надає інформацію про дії як мімічні, так і фізичні слоту ХТОСЬ.

З КИМОСЬ - повідомляє про суб'єкта, на якого скерована фізичні дія агенса ХТОСЬ.

ТАК - розкриває манеру, з якою відбувається мовленнєва дія в дискурсі.

ТУТ/ЗАРАЗ - локалізує подію в межах просторової та часової ситуації.

Отже, подальший аналіз теоретичних засад дискурсу дозволить розширити обрії дослідження та підтвердити загальні вже існуючі висновки на матеріалі зокрема драматургічного дискурсу про те, що: вивчення дискурсу з точки зору когнітивної лінгвістики, а саме фреймового підходу, дозволяє провести комплексний аналіз мовлення; фрейм є головним засобом когезії дискурсу; лексеми в дискурсі складають зміст національної мовної свідомості і які формують картину світу носіїв мови конкретного

мовного соціуму; ціннісна складова концепту дорівнює актуальності відповідного фрагменту досвіду для носія культури, де цій складовій відповідають етносоціальні групові чинники; концепт – це синтезоване ментальне утворення, результат суб'єктивного, індивідуального пізнання драматурга, що породжується в окремому образі персонажа, поступово набуває нових концептуальних рівнів (нових інтриг); концепт у драмі представлений рядом синонімів, тематичних рядів, що пов'язані з важливістю конкретного концепту для відповідного мовного соціуму; концепти представляють собою постійний засіб, що відображає минулий досвід суспільства відносно певних дій та роздумів; концептуальний стандарт відбувається з плином часу в процесі колективної мовленнєвої діяльності; ситуативні фрейми вербального спілкування мають індексальні значення та відносяться до системи цінностей суспільства; культурно обумовлені фрейми виступають “контейнерами”, в яких зберігається суспільна інформація, повідомлення; на комунікативному рівні дискурс є зв'язністю мовленнєвих жанрів, що віддзеркалюють національно-культурну специфіку мови через свою комунікативну структуру; мовленнєві жанри є відносно стійкими тематичними, композиційними типами висловлення та втілюють типи ситуації соціальної, психологічної й культурної взаємодії людей; мовленнєві жанри – це не лише моделі побудови дискурсу, а й тактичні ходи в межах загальної стратегії спілкування комунікантів.

Перспективою дослідження є подальше вивчення концепту як синтезованого ментального утворення у межах культурологічного, логічного, психолінгвістичного, емоційного та філософського підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Елизарова Г.В.* Культурологическая лингвистика. Опыт исследования понятий в методологических целях – М.: Бельведер, 2000. 2. *Демьянков В.З.* Лингвистическая интерпретация текста: универсальные и национальные (идиоэтнические) стратегии // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С.309-323. 3. *Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Когнитивная семантика: Мат-лы 2-й междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Ч.2. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – С.10-13. 4. *Кагановська О.М.* Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Монографія. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2002.

НЕКРЯЧ Т.Є., ДОВГАНЧИНА Р.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ МОВНОГО СПЕКТРУ ЕРНЕСТА ХЕМІНГУЕЯ В РАМКАХ ІДІОСТИЛЮ

Актуальність теми цієї статті обумовлюється тим, що проблеми відтворення ідіостилю будь-яких письменників посідають значне місце в розвідках перекладознавства, оскільки мовні засоби, які складають авторську картину світу, є найпроблематичнішими для перекладу.

Метою даної статті є проаналізувати перекладацькі стратегії, за допомогою яких відтворюється мовний спектр Ернеста Хемінгуея в рамках ідіостилю.

Предметом дослідження є перекладацькі стратегії відтворення мовного спектру автора.

Об'єктом дослідження є сукупність мовних засобів, яким надає перевагу автор і які формують його неповторну творчу манеру, що пропонується назвати **мовним спектром** письменника.

Матеріалом дослідження є оповідання Ернеста Хемінгуея “Доктор і докторова дружина” та мініатюра, яка йому передує, що увійшли до ранньої збірки автора “За нашого часу”.

Науковою новизною роботи є спроба узагальнити всі мовні засоби, що формують ідіостиль певного автора, і подивитися на них з точки зору перекладу, щоб систематизувати

увесь комплекс перекладацьких стратегій, які уможлиблюють максимально адекватне відтворення авторської картини світу.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Матеріал, що розглядається в даній статті, є складовою частиною комплексного дослідження відтворення в українському перекладі мовного спектру Ернеста Хемінгуея.

Постановка завдання. Простежити, за допомогою яких перекладацьких стратегій можна відтворити мовний спектр Хемінгуея, зберігаючи всі домінанти його ідіостилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження ідіостилю розглядаються у роботах таких вчених як Ю.Лотман, Д.Ліхачов, В.Григор'єв, Ю.Караулов, Н.Фатєєва, І.Тарасова та багатьох інших науковців. Ю.Лотман підходить до тлумачення творів з позицій семіотичного підходу, але при цьому стверджує, що в тексті приховується сам автор, кожний твір містить в собі – в тому чи іншому вигляді – образ свого творця [1]. Д.Ліхачов досліджуючи внутрішній світ художнього твору пише: “Прагнучи пізнати художній світ у його цілісності і організованості, ми пізнаємо не що інше, як бачення автора, його концептуальну “картину світу” [2:79]. Ю.Караулов, Н.Фатєєва, І.Тарасова звертаються до тлумачення ідіостилю з точки зору когнітивної лінгвістики та пропонують розглядати ідіостиль як єдину організовану взаємозалежну систему [3,4,5]. Перекладач, будучи представником інтердисциплінарної професії, застосовує надбання різноманітних напрямків літератури, мовознавства та лінгвістики.

Наукові результати дослідження можна застосувати у комплексному “спектральному аналізі” ідіостилю авторів художніх творів в умовах перекладу.

Ідіостилістичний спектр мовної особистості – це сукупність всіх мовних засобів та стилістичних прийомів, за допомогою яких вербалізується картина світу письменника, що проходить через призму системи мови автора. Перекладач повинен передавати зміст твору та відтворювати його ідіостилістичні параметри, виходячи з авторських позицій, тобто керуватися **спектральним аналізом ідіостилю**. Спектральний аналіз відбувається на основі вивчення окремих спектрів ідіостилю.

Досліджуючи ідіостиль видатного американського письменника Ернеста Хемінгуея, творча палітра якого вирізняється підкресленою предметністю і конкретністю, а твори характеризуються глибоким підтекстом, спектр його мовної особистості доцільно розділити на два основні рівні: експліцитний та імпліцитний. **Експліцитний рівень** включає ті мовні засоби, за допомогою яких відкрито формується авторська, художня картина світу. **Імпліцитний рівень** містить не стільки мовні засоби, що передають експліцитну інформацію, скільки додаткові прийоми маркування цих засобів, що “переключають” їх з основної на додаткові функції. Метою цих прийомів може бути навмисне ускладнення розуміння тексту, скажімо засобами умовчання чи вилучення, а це, в свою чергу, позначається на особливостях сприйняття твору, зокрема перекладачами.

Розглядаючи експліцитний рівень авторського мовного спектру, перекладач повинен пам'ятати, що кожен текст передбачає загальноприйнятну (тобто визначену в межах даного колективу) систему знаків. Як відомо, англійська і українська мови належать не тільки до різних гілок індоєвропейської родини мов, а й до різних структурних типів мов: англійська – переважно аналітична мова, де граматичні відношення у реченні передаються вільними граматичними морфемами, а українська – флективна, де граматичні значення й відношення передаються за допомогою зв'язних граматичних морфем – флексій. Саме розбіжності у будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій і становлять труднощі при перекладі.

В оповіданні Хемінгуея “Доктор і докторова дружина”, можна простежити цілий ряд складних іменників, утворення яких характерне саме для англійської мови, а саме – поєднання не тільки прикметника з іменником, а й часто іменника з іменником. Хемінгуей

прагне уникати прикметників, але лише тих, які видаються йому надлишковими та заявленими, таких як “надзвичайний”, “прекрасний”, “чудовий” і т.д. Зовсім по-іншому він ставиться до прикметників, означень і уточнень, які зображують читачам предметні нюанси і деталі оточуючих речей: “the long cross-cut saw”, “two big cant-hooks”, “the big log booms”, “rowboat”, “iron spike with a ring”, “waterlog”, “cordwood and chunks”, “the open fireplace”, “four big beech logs”, “it’s drift-woods”, “the mark of the scaler’s hammer”, “shotgun”, “heavy yellow shells”, “the screen door”, “hemlock woods”, “black squirrels” (Hemingway, 312-316).

Усі ці означення створюють підкреслено матеріальний, об’єктивний світ художника, і як такі не створюють специфічних труднощів при перекладі будь-якою мовою:

“four big beech logs” (Hemingway, 313) – “чотири великі букові колоди” (Хемінгуей, 48) – “четыре больших буковых бревна” (Хемингуэй, 648), “heavy yellow shells” (Hemingway, 315) – “важкі жовті набої” (Хемінгуей, 49) – “тяжелые желтые патроны” (Хемингуэй, 650), “black squirrels” (Hemingway, 316) – “чорні білки” (Хемінгуей, 50) – “черные белки” (Хемингуэй, 651).

У поодиноких випадках навіть при цій позірній об’єктивізації деякі назви відрізняються точністю перекладу в українській і російській мові. Так, наприклад, російський переклад точніший у випадку перекладу словосполучення:

“the long cross-cut saw” (Hemingway, 312) – “довга пилка” (Хемінгуей, 47) – “длинная поперечная пила” (Хемингуэй, 647).

В українському варіанті втрачається така характеристика пили як “cross-cut”.

Протилежна ситуація у перекладі фрази:

“iron spike with a ring” (Hemingway, 316) – “залізний шворень з кільцем” (Хемінгуей, 47) – “костыль” (Хемингуэй, 648),

український переклад зберігає всі деталі, а в російській мові йде нічим не обґрунтоване спрощення, адже зорове сприйняття слова “костыль” не відтворює образ оригіналу.

Переклад зазнає конкретизації в обох мовах при перекладі словосполучення:

“hemlock woods” (Hemingway, 316) – “ялиновий ліс” (Хемінгуей, 50) – “тихтовый лес” (Хемингуэй, 651).

Взагалі “hemlock” – “any of a genus (*Tsuga*) of evergreen coniferous trees of the pine family” [Webster, 451]; тобто будь-який різновид вічнозеленого дерева тсуги сімейства соснових (“тсуга – вічнозелене дерево з конусоподібною кроною, з плескатою хвоєю” [Тлумачний сл., 1483]). Але назва дерева “тсуга” навряд чи буде знайомою для українсько-або російськомовного читача, тому переклад зазнає вимушеної втрати.

Втрат через відсутність повного “предметного” еквівалента в мові перекладу зазнають і такі вирази як:

“two big cant-hooks” (Hemingway, 312) – “великі гаки” (Хемінгуей, 47) – “большие багры” (Хемингуэй, 648) (дослівно “великі косозрізані гаки”),

“rowboat” (Hemingway, 312) – “шлюпка” (Хемінгуей, 47) – “лодка” (Хемингуэй, 648) (дослівно “весловий човен”),

“the open fireplace” (Hemingway, 313) – “камін” (Хемінгуей, 48) – “камин” (Хемингуэй, 648) (дослівно “відкритий камін”),

“the big log booms” (Hemingway, 312) – “великі плоти” (Хемінгуей, 47) – “большие плоты” (Хемингуэй, 648) (дослівно “великі загородження з колод”).

В останньому прикладі “the big log booms” відбувається спрощення опису при перекладі. Хемінгуей навмисне не вживає слова “raft” – “плім”, який асоціювався би в нашій уяві з плотом з колод, на якому переправляються через річку. В оповіданні мова йде про спеціальні загородження з колод, які везуть на лісопилку: “boom” – “a floating barrier used to keep sawmill logs from floating away or a mass of floating logs thus contained” [Webster, 110].

Саме заміна зорових, тактильних, нюхових індикаторів на якісь згладжені, усереднені лексичні одиниці перетворюють чуттєвий, неначе вперше побачений, світ Хемінгуея на знебарвлений та буденний.

Яскравим прикладом гіперонімізації значення в перекладі слугує також вираз:

"cordwood and chunks" (Hemingway, 313) – *"дрова"* (Хемінгуей, 48), – *"дрова"* (Хемінгуей, 648),

де *"cord"* – *"specific quantity of wood cut for burning in a fire"* [Longman, 302], *"chunk"* – *"a large piece of something that does not have even shape"* [Longman, 226]. Пояснити певні американські реалії можна тільки описовим перекладом, який теж би зробив мову Хемінгуея в перекладі обтяжливою, тому перекладач вдається до генералізації при перекладі.

Труднощі такого ж плану виникли при перекладі словосполучення:

"screen door" (Hemingway, 315) – *"затягнені сіткою двері"* (Хемінгуей, 50) – *"дверь"* (Хемінгуей, 650).

Перекладачі керуються протилежними стратегіями: в українському варіанті – це описовий переклад, який втрачає лаконізм оригіналу, в російському – це узагальнення при перекладі, при якому втрачається зримість образу: *"screen door"* – *"a door outside the main door, that will let air in but keep insects out"* [Longman, 1278].

В наступних випадках обом перекладачам доводиться звернутися до описового перекладу, через що знову втрачається лаконічність хемінгуєєвої прози:

"waterlog" (Hemingway, 312) – *"просякли б водою"* (Хемінгуей, 48) – *"полузатопленные"* (Хемінгуей, 648), *"the mark of the scaler's hammer"* (Hemingway, 313) – *"мітка, залишена молотком обдирача кори"* (Хемінгуей, 48) – *"отметка, которую дровосек ставит"* (Хемінгуей, 648), *"it's drift-woods"* (Hemingway, 313) – *"ці колоди прибило до берега хвилею"* (Хемінгуей, 48) – *"их прибило к берегу"* (Хемінгуей, 648).

Втім, лаконічність компенсується при перекладі типової англійської колокації *"to have + Noun"* (іменник). Така граматична конструкція не характерна для системи української мови, тому перекладач вдається до граматичної трансформації. Коли дружина хоче дізнатися, чому чоловік більше не йде працювати, доктор відповідає:

"I had a row with Dick Boulton" (Hemingway, 314) – *"Я посварився з Діком Боултоном"* (Хемінгуей, 49) – *"Я поспорил с Диком Боултоном"* (Хемінгуей, 649).

Слово *"row"* свідчить про неприємну і грубу сварку: *"an angry argument that lasts a short time"* [Longman, 1237], і тут перекладачі вдало трансформують фразу, яка містить дієслово *"have"* і іменник *"a row"*, замінюючи її одним дієсловом *"посваритися"* (*"поспориться"*), а не *"мати суперечку, сварку"*. В перекладі втрачається іменник і неозначений артикль, але фраза звучить природно для діалогічного мовлення. Лаконічність цієї фрази свідчить про небажання розповідати, щось дружині, і про те, що між ними немає порозуміння і теплих сімейних стосунків. Справді, замість того, щоб підтримати чоловіка, дружина цитує біблійну фразу:

"Remember, that he who ruleth his spirit is greater than he that taketh a city" (Hemingway, 315) – *"Не забувай: той, хто **скоряє** свій дух, дужчий за того, хто **підкоряє** міста"* (Хемінгуей, 49) – *"Помни, тот, кто **смиряет** дух свой, сильнее того, кто **покоряет** города"* (Хемінгуей, 650).

Для "наївного" читача (за У.Еко) ця фраза могла б стати каменем спотикання, але перекладач чітко передає алюзію біблійним виразом, а не своїм власним перекладом.

Отже, доктору Адамсу доводиться пережити два приниження поспіль. Спочатку він змушений поступитися Діку Боултону, а потім витримати святенницькі напучення дружини, які ображають і пригнічують його. Для того, щоб наочно відтворити перед читачем стан доктора, автор підсилює звучання сцен за допомогою дієслів, які наслідують звуки.

Про роздратування доктора свідчить навіть стук дверей, коли доктор покидає кімнату, щоб прогулятися:

"The screen door slammed behind him" (Hemingway, 315) – *"Затягнені сіткою двері лунко грюкнули за ним"* (Хемінгуей, 50) – *"Дверь за ним захлопнулась со стуком"* (Хемінгуей, 650).

В перекладах розширюється спектр мови автора за допомогою уточнень *"лунко"*, *"со стуком"*. Оскільки *"screen door"* – це легкі двері з москітною сіткою, то перекладачі відчували необхідність підсилити дієслово для повної передачі емоційного стану доктора.

В оповіданні зустрічаються й інші слова, які характеризують звуки навколо, або звуки предметів, наприклад, на самому початку оповідання, коли автор описує, як син Діка Едді несе пілку:

"It flopped over his shoulder and made a musical sound as he walked" (Hemingway, 312) – *"Вона погойдувалася в Едді за плечима й мелодійно подзвонювала за кожним його кроком"* (Хемінгуей, 47) – *"Пила раскачивалась у Эдди за спиной и гудела в такт его шагам."* (Хемінгуей, 648).

Тут навіть фразове дієслово *"flop over"* асоціюється зі звуком, тому що іменник *"flop"* – *"the movement or noise that something makes when it falls heavily"* [Longman, 539] – *"ильопання, лясання, хлопання"* [Англо-укр. сл., 209]. В перекладах втрачається дана асоціація, але вдало компенсується перекладом словосполучення в другій частині речення: *"made a musical sound"* (Hemingway, 312) – *"мелодійно подзвонювала"* (Хемінгуей, 47) – *"гудела в такт"* (Хемінгуей, 648) – дієслова в перекладі теж несуть звуковий відтінок.

Незважаючи на те, що дружина намагається переконати чоловіка в ненавмисності Дікового вчинку, поведінка і лексика Діка від самого початку свідчать про свідомо зневажливий характер його дій. Короткі фрази діалогу, насичені розмовною лексикою і просторіччям, допомагають уявити картину сварки:

"...that's a nice lot of timber you've stolen" (Hemingway, 313) – *"... ви таки чималенько накрали"* (Хемінгуей, 48) – *"... порядочно вы накрали"* (Хемінгуей, 648).

Фразу *"a nice lot"* вдало відтворено в перекладах. В українському перекладі зменшувальний суфікс створює іронічний ефект. В російському – іронічне поєднання слів *"a nice lot"* чітко відчувається в контрастному поєднанні слів *"порядочно"* і *"накрасть"*, перше слово – це позитивно насичена лексема, а друге – слово з глибоким негативним відтінком.

"Don't get huffy, Doc," said Dick. "Don't get huffy. I don't care who you steal from" (Hemingway, 313) – *"А ви не сунтеся, док, - мовив Дік. – Не сунтеся. Мені байдуже, у кого ви її вкрали"* (Хемінгуей, 48) – *"А вы не обижайтесь, док, - сказал Боултон. Зачем обижаться? Мне-то не все равно, у кого вы украли? Меня это не касается"* (Хемінгуей, 649).

Розмовний вираз *"to get huffy"* перекладено за допомогою функціональної заміни дієслова і прикметника одним дієсловом: в українському перекладі *"сунитися"*, в російському *"обижаться"*. Втім російський переклад ближчий до англійського виразу, тому що *"get huffy"* несе саме нюанс образи (пор. *"in a huff"* – *"a fit of bad temper through being offended"* [Webster, 471]. Відрізняються переклади фрази *"don't care"*, в українському випадку це антонімічний переклад, а російський вдало зберігає заперечну частку, до того ж розмовна частка *"-то"* і переклад запитальним реченням надає необхідного тону зневажливості діалогу.

Репліки доктора теж переходять від стриманих і нейтральних до різкого *"get out"*, що свідчить про граничне роздратування. В російському перекладі *"проваливай"* більш чітко передає силу роздратування ніж український переклад *"іди геть"*. Обидва переклади є прикладами функціональної заміни при перекладі. Про втрату самовладання доктора свідчить і така фразеологічна фраза:

“...I’ll knock your eye teeth down your throat” (Hemingway, 314) – *“...я повибиваю тобі зуби”* (Хемінгуей, 49) – *“...я тебе все зуби вишибу”* (Хемінгуэй, 649).

Переклад містить фразеологічну заміну, за рахунок чого виникає втрата конкретики.

Проте читач уявляє приниження доктора, ображеного людиною, яка мала б бути вдячна йому за те, що він вилікував колись його дружину, до того ж власній дружині і на думку не спадає підтримати свого чоловіка. Отже, життя їхнє далеко не приємне і гармонійне, але в кінці оповідання, з появою Ніка, звучать мажорні ноти. Батько зустрічає Ніка, який хоче піти з ним і показати чорних білок – натяк на навколишню природу, яка розраджує, дає втіху від неприємностей. Фінал оповідання свідчить, що наразі негаразди й образи залишаються позаду, що вони відступають, що від них є куди заховатися, і що якась надія все ж існує.

Це оповідання входить до ранньої збірки Хемінгуея *“За нашого часу”*, композиційна побудова якої створює всі передумови для застосування прийомів, що відносяться до імпліцитного рівня. За задумом автора, кожному оповіданню передую мініатюра, яка, на перший погляд, нічим не пов’язана із змістом оповідання. Втім саме завдяки такій побудові збірку наскрізь пронизує тема війни, смерті, крові, жорстокості. І якщо в оповіданні, яке описує часи мирні, природа – це порятунком від буденних проблем і негараздів, то в мініатюрі різкий контраст в лексико-семантичному описі природи, несе імпліцитний зміст лиха, яке породжує війна.

В мініатюрі зустрічаються такі концепти авторського ідіостилю як *“річка”*, *“болото”*, *“дощ”*, які насичують її негативними конотаціями:

“in the rain out” (Hemingway, 311) – *“крізь дощову імлу”* (Хемінгуей, 47) – *“сквозь дождь”* (Хемінгуэй, 647) – український переклад зазнає смислового розвитку;

“the mud flats” (Hemingway, 312) – *“багниста рівнина”* (Хемінгуей, 47) – *“топкая низина”* (Хемінгуэй, 647) – в перекладах іменник *“mud”* змінюється на прикметник, а іменник *“flat”* втрачає множину та отримує різне трактування в українській мові порівняно з російською;

“the mud” (Hemingway, 312) – *“грязюка”* (Хемінгуей, 47) – *“непролазная грязь”* (Хемінгуэй, 647) – в російському варіанті переклад набуває смислового розширення через додавання прикметника;

“It rained all through the evacuation” (Hemingway, 312) – *“Весь час, поки тривала евакуація, не вищував дощ”* (Хемінгуей, 47) – *“Во время эвакуации не переставая лил дождь”* (Хемінгуэй, 647). В перекладах довелося вдатися і до функціонального розширення дієслова *“rain”* та антонімічного перекладу, пов’язаного з ним речення. Взагалі, *“дощ”* є мегасимволом, який завжди в творчості Хемінгуея асоціюється з нещастям та навіть передчуття лиха.

В перекладах не відтворюється широкий підтекст фрази:

“There was no end and no beginning” (Hemingway, 311) – *“Ні початку, ні кінця”* (Хемінгуей, 47) – *“Ни конца, ни начала”* (Хемінгуэй, 647).

Переклади зазнають граматичної трансформації та втрачають епічність, що звучить в оригіналі. Саме такою побудовою автор підкреслює всю драматичність війни, від наслідків якої ніхто і ніде не може сховатися, саме тому природа тільки підкреслює страждання людства.

Таким чином, імпліцитний рівень мовного спектра автора потребує максимально ретельної уваги перекладача, оскільки засоби та прийоми, які належать до цього рівня, не завжди знаходяться на поверхні твору.

Висновки і перспективи дослідження. Перекладач потребує детального вивчення всього ідіостилистичного спектру мовної особистості, твори якої перекладає. Тільки після детального проведення *“спектрального аналізу”* ідіостилю, можна переходити до вибору

вірних стратегій відтворення у перекладі ідіостилістичних параметрів художнього твору в рамках когерентності. Запропоновані алгоритми перекладознавчого аналізу можна екстраполювати на дослідження ідіостилістичних параметрів творчого письма видатних англійських і американських письменників, представлених в українських перекладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лотман Ю. М.* Лекции по структурной поэтике // Ю. М. Лотман и тар-гусско-московская семиотическая школа. – М.: Гнозис, 1994. 2. *Лихачев Д. С.* Внутренний мир художественного произведения. Вопросы литературы. – М., 1968. – № 8. 3. *Караулов Ю. Н.* Предисловие: Русская языковая личность и задачи ее изучения // Д. Шмелев ed. Язык и личность. – М.: Наука, 1989. 4. *Тарасова И. А.* Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте (На материале поэзии Г. Иванова и И. Анненского): Дис. ... д-ра филол. наук. – Саратов, 2004. 5. *Фатеева Н. А.* Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. – М.: Агар, 2006.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Hemingway E.* The Essential Hemingway – London: Arrow Books, 1993. 2. *Хемінгуей Е.* Твори в чотирьох томах. Том I. Романи та цикли оповідань – Київ: Дніпро, 1979. 3. *Хемінгуей Э.* Фиеста. Прощай, оружие! Праздник, который всегда с тобой. Старик и море: Романы. Рассказы: Пер. с англ./ Хемингуэй Э. – М.: АСТ, 2004.

ДОВІДНИКИ

1. *Англо-український* словник. Під ред. М. Л. Подвезько, М. І. Балла. – К.: Радянська школа, 1974. 2. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2005. 3. *Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian semibilingual.* – К.: Всеуито, 2002. 4. *Dictionary of Contemporary English* – L., N.Y.: Longman, 2001. 5. *New Webster's dictionary and thesaurus of the English Language.* – Danbury: Lexicon publications, Inc., 1993.

З М І С Т

Андрусь Л.А. Комунікативно-ситуативна спрямованість інтерогативів французької мови у жанрі побутового діалогу	3
Артемova Л.В. Публіцистичний жанр аналітичної статті (на матеріалі періодичного видання “ <i>El País</i> ”)	9
Батрин Н.В. Мотиваційні зв’язки лексичних одиниць семантичного поля	15
Біла К.В. Функціонування італійських запозичень у словниковому складі французької мови доби Відродження	20
Бойко Т.В. Динаміка семантичних груп “ <i>frouwe</i> ”-“ <i>wîp</i> ” та “ <i>minne</i> ” - “ <i>liebe</i> ” в діяхронії (на матеріалі лірики німецьких міннезінгерів)	26
Братель О.М. Образна реалізація концепту ПРОСТІР, властивого міфологічному мисленню	32
Булаховська Ю.Л. Чи бувають у творах художніх персонажі “відсутні” (які свідомо лише згадуються у тексті)?	38
Буняк А.В. Семантико-композиційні особливості текстів-анотацій сучасних англomовних наукових публікацій	39
Буцикіна Н.Є. Проблеми вивчення внутрішнього мовлення в художньому тексті у світлі когнітивно-інтерпретативного підходу	45
Васильєва О.Г. Когнітивна модель VS. концептуальна структура номінативних одиниць: до постановки проблеми	51
Васько Р.В. Розрізнявальні ознаки в генеративній теорії фонології	55
Венгренівська М.А., Симон К.М. Екстралінгвістичні та паралінгвістичні складові усної комунікації та відтворення їх при перекладі (на матеріалі публічних виступів, перекладних конференцій та прес-конференцій)	63
Вергун Л.І. Відтворення термінології лексико-семантичної групи “вищі заклади освіти” як проблема фахового перекладу	68
Гайдученко Л.В. Дериваційне поле концепту МАСИТ (ВЛАДА) в німецькомовній картині світу	74
Гарбузова Г.О. Вільний характер вживання прийому лексичної модуляції як спосіб досягнення адекватності в англо-українських художніх перекладах	80
Гнатюк Н.Г. Семіотична природа геометричних символів та їх застосування в перекладацькому скорописі	90
Гонта І.А. Метафорично мотивовані композити-прикметники в англійському мовному субстандарті	96
Горенко О.П. Специфіка літературних антропонімів	100
Гриценко Г.М. Редагування дескриптивів у художній прозі	105
Guetman Z.O. Lingüística textual y análisis del discurso aplicados a la traductología	113
Данилич В.С. Функціональні парадигми кастильської мови: процес зародження національної самосвідомості	115
Данильченко Д.О. Особливості вживання пасива адресата у віртуальному дискурсі	119

Дмитракова Н.Ю. Діалогічне мовлення у світлі новітніх обріїв сучасної лінгвістики	125
Дорошенко М.Н. Явище парентези в текстовому творі мас-медійного дискурсу	131
Звонська Л.Л. Мовний феномен грецького койне та аттикізму	138
Іванова О.Ю. Культурно-лінгвістична свідомість білінгвів як передумова нормалізації міноритарних мов (на прикладі іспанського суспільства)	146
Ісакова Ю.П. Аспектуально-таксисні ситуації різночасності в італійській та українській мовах	152
Корнєва Н.А. Лексико-синтаксичні особливості інформативних актів у тексті наукової рецензії (на матеріалі української, російської, англійської, німецької мов)	158
Коротіч Т.А. Аналіз художнього тексту (ідейно-естетичний рівень)	165
Крижановська М.В. Кооперативні аксіологічні стратегії та тактики у дискурсі ток-шоу італійського телебачення	168
Крупко О.І. Комунікативно-прагматичний аспект дослідження текстів інтерв'ю преси	174
Крючков Г.Г. Ієрогліфізація літерних фонограм французького письма ...	179
Korbozerova N.N. La lengua española en el período visigótico	182
Левінська О.О. Романсеро як жанровий різновид поетичної спадщини Іспанії	184
Лукашенко Н.Г. Гіперпосилання у семантичній організації категорій, підкатегорій, заголовків іспаномовних Інтернет-форумів	190
Луньова Т.В. До питання про епістемологічні основи використання поняття “фрейм” у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях	195
Моренець І.М. Утворення дієслів за допомогою суфікса <i>-ifíc-(a)-</i> в сучасній іспанській мові	202
Наваренко І.А. Процес становлення казки як жанру літератури	207
Олійник Н.В. Орфографічні особливості афонограм у запозиченнях	213
Омелянчук О.В. Мовні та позамовні чинники розвитку енантіосемії	219
Орлова І.С. Синтаксис як компонент ідіостилю автора та його відтворення у перекладі	224
Охріменко В.І. Континуум модальних значень необхідності в італійській мові	231
Павленко Л.І. Вираження егоцентричної модальності в експлікаційних структурах англійського розмовного мовлення	236
Петренко І.В. Функціональний аспект паузального членування лекційного дискурсу в дидактичній сфері	243
Пилипенко Р.Є. Наукова метафора в теорії фахової комунікації	251
Плугін Ю.В. Результати зіставлення компонентів синонімічних пар “запозичене слово – німецькомовне слово” (на матеріалі семантичного поля “пошта” (за Г.Дунгером) (H.Dunger))	257
Пономаренко В.П. Спільні риси та відмінності засобів звертання у національних варіантах сучасної португальської мови	265

Попова Н.М. Варіативність інтенційного потенціалу мовних знаків у політичному дискурсі адресантів з різним соціальним статусом	272
Пригодій С.М. Лінеаризація, анахронії, дюрація, частотність у художньому тексті (на матеріалі оповідання Ст.Крейна “Наречена приїжджає до Жовтого неба”)	278
Раєвська І.В. Діалекти Умбрії в історіографічному аспекті	284
Романенко О.В. Особливості використання автентичних матеріалів у навчанні другої іноземної мови	289
Сидельникова Л.В. Становлення орфографічної системи французької мови XIV-XV століття	294
Сингаївська Г.В. Предикативне функціонування дієприкметників	299
Ситдикова І.В., Хайчевська Т.М. До проблеми розмежування понять “експресія” та “експресивність” у сучасній лінгвістиці	304
Сігал М.В. Внутрішній світ персонажів в контексті модифікації відносин між автором та читачем у XX сторіччі	310
Сорокін С.В. Функціонально-семантичне поле кондиціональності як складова темпорально-аспектуального комплексу в турецькій і українській мовах	316
Smouchtchynska I.V. Le rôle fonctionnel des figures stylistiques et leur interprétation contextuelle	325
Терехова Д.І. Загадка слов’янської душі (психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова душа та його корелятив у східнослов’янських мовах)	331
Терехова С.І. Функціональні особливості репрезентацій системи просторових, часових й особових координат: концептуальні зауваження	337
Товстенко Т.В. Типологія точок зору в текстах новин британських газет	342
Толстова О.Л. Когнітивні механізми мотивації фразеологізмів із соматизмом <i>SANGRE</i>	349
Федорець О.Ф. Типологія комунікативних блоків англomовних журнальних статей: роль концепту <i>ПРОТИДІЯ</i>	353
Харкевич Г.І. Специфіка текстового втілення тривожних станів персонажа в англomовній художній прозі: поведінковий аспект	360
Харченко О.В. Англо-американський гумористичний дискурс. Особливості функціонування	366
Цюпа М.А. Диграми у складі акронімів сучасної французької мови	375
Черняк О.П. Деструктивні форми мовленнєвої взаємодії у комунікативному акті осуду	380
Чорна Н.В. Лексико-семантичне вираження концепту <i>ЛАБІРИНТ</i> в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну	386
Шліхар Т.О. Відтворення мовленнєвих актів спонування у драматичному творі (на матеріалі перекладів п’єси Б.Шоу “Будинки вдівця”) ..	392
Щирик Т.П. Семантичні імплікації вигуків (на матеріалі роману Мартіна Х. “Він не прийшов на концерт”)	398
Щокіна Д.В. Образ дзеркала в лінгвокультурній традиції	403

Юрченко В.П. Специфіка образу персонажів у повоєнній прозі ХХ століття (на матеріалі роману Анхель Марія де Лера “Останні прапори”)	409
Яковенко О.І. Словоскладання як засіб термінотворення (на матеріалі італомовних економічних термінів)	413
Авраменко О.В. Фрейм як засіб когезії дискурсу	418
Некряч Т.Є., Довганчина Р.Г. Відтворення у перекладі мовного спектру Ернеста Хемінгуея в рамках ідіостилю	420
Зміст	427